

20. évfolyam,
2018. 3.

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi

Szemle

50.

Ránóld János veszprémi püspök (1849-1875)

Pápay Viktor alkotása

Veszprém, Érseki palota, püspöki arcképcsarnok

Fotó: Mudrák Attila

TARTALOM

25 ÉVES A VESZPRÉMI SZEMLE VÁROSTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

Köszöntő	3	Porga Gyula
„...az urbs élményét erősíti...” A Veszprémi Szemle első időszaka (1993–2010)	5	Tölgyesi József
Számvetés – Veszprémi Szemle 2011–2018	17	Csiszár Miklós
TANULMÁNYOK		
Pillanatképek Veszprém város történetéből (XVIII. század vége és a XIX. század első tizede) Az elfeledett városbíró – Treuer József – I. rész	29	Földesi Ferenc
A Veszprémi Püspöki (Érseki) Könyvtár kottatára	116	M. Tóth Antal
KÖZLEMÉNYEK		
Veszprém meteorológiai viszonyai 2016-ban	146	Kovács Győző Gyula
A középkori veszprémi székesegyház oltárai – alapításuk, elhelyezkedésük	159	Karlinszky Balázs
Veszprém emlékjelei 2017	179	Bándi László Zachár Zsolt
Számba vett értékeink. A veszprémi Települési Értéktár munkájáról	190	Perlaki Claudia
Mintarajzoktól a művészetekig – Pápay Viktor és Pettkó Zsigmond –	196	Sipőczné Hatházi Sára
A veszprémi egyházi középiskolák és könyvtáraik sorsa a háború után	213	Pákozdi Éva Szilvia
A Veszprémi Tudós Társaság – A Magyar Tudományos Akadémia egyik előzménye	234	Sebő József
A Cserhát utcáiról és utcanevéről	251	Somfai Balázs
Knoll János: Életem – emlékeim (1944–2005)	263	Molnár János
ÉVFORDULÓK		
A veszprémi Lovassy László Gimnázium Matematika Tagozatának 50 éve	277	Békefi Zsuzsa
KÖNYVSZEMLE	303	Rainer Pál
Évfordulónaptár 2019 – Veszprém	309	Domokos Anna

Várostartörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

20. évfolyam, 3. szám 50. 2018.

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
dr. Csizsár Miklós

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csizsár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú
Alapítvány

Székhely és levelezési cím:
8200 Veszprém, Balácsa sor 10.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csizsar.miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BÁNDI LÁSZLÓ tanár, Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnöke, Veszprém; BÉKEFI ZSUZSA ny. középiskolai tanár, Veszprém; DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; DOMOKOS ANNA könyvtáros, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém; DR. FÖLDESI FERENC ny. ezredes, hadtörténet-kutató, Veszprém; DR. KARLINSZKY BALÁZS levéltárigazgató, Érseki Levéltár, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; MOLNÁR JÁNOS helytörténeti kutató, Veszprém; DR. M. TÓTH ANTAL ny. egyetemi tanár, zenetörténész, Veszprém; PÁKOZDI ÉVA SZILVIA könyvtáros, MNL Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém; PERLAKI CLAUDIA csoportvezető, Veszprém MJV Polgármesteri Hivatala, Veszprém; PORGA GYULA polgármester, Veszprém; RAINER PÁL történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, középiskolai tanár, Veszprém; SIPŐCZNÉ HATHÁZI SÁRA, ny. tanár, Veszprém; SOMFAI BALÁZS ny. főlevéltáros, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Veszprém; ZACHÁR ZSOLT Veszprém

Illusztrációk:

Mudrák Attila, Rainer Péter, Zachár Zsolt és archív dokumentumok

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

A Veszprémi Szemle 50. szám megjelenését támogatják:

Benedek és Társa Bt., dr. Csizsár Miklós, dr. Földesi Ferenc, Hajmási Andrea, Hegyessy Szabolcs, dr. Herth Viktória, Kovács Tibor, Leitold Józsefné, Molnár János, dr. Palágyi Sylvia, Szurmay László, dr. Tölgyesi József, Wágner Lászlóné Veszprém; dr. Pandula Attila, Földesi Károly és Révay Máté Budapest, Kiss Árpádné Öskü, Pétfürdői Községi Ház és Könyvtár Pétfürdő, Tomok Veronika Sümeg, Vörösmarty Mihály Könyvtár Székesfehérvár, Próder István Várpalota, Répás József Zirc.

Veszprémi Szemle Várostartörténeti
Közhasznú Alapítvány 73200189-11291268

A borító képei:

címlapon: Ruzitska Ignác-emléktábla

2. oldalon: Ranolder János veszprémi püspök (Pápay Viktor alkotása)

3. oldalon: A veszprémi Cserhát városrész összehasonlító történeti térképvázlata

hátral: Székesegyházi hangverseny műsorlapja, 1834. febr. 23. VFH 1886. 60

25 ÉVES A VESZPRÉMI SZEMLE VÁROSTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Olvasó!

Szeretettel köszöntöm Önt az idén 25 esztendő *Veszprémi Szemle* hasábjain!

Veszprém várostörténeti folyóiratának szerkesztői és szerzői, valamint a lap kiadója a jubileumi 50. számmal emlékeznek az alapítás éve, 1993 óta együtt megtett útra.

A Veszprémi Szemle az elmúlt 25 esztendő során maga is várostörténeti jelentőségűvé vált, közös múltunk fontos darabjává, megőrzendő értéké!

Különös ezt állítani egy olyan folyóirat esetében, amely az alapítása óta eltelt negyedszázad után is változatlan frissességgel és elevenséggel tárja a Tisztelt Olvasó elé városunk történetének egy-egy fejezetét!

A helytörténeti kiadványokat gyakran fenyegeti a belterjesség veszélye, amikor túlságosan a helyi eseményekre, történésekre összpontosítanak, így „helyi érdekűvé” válnak. A Veszprémi Szemle mindmáig ezt a veszélyt elkerülte! Köszönhetően a szerkesztők kiváló történelmi- és jelenkor-történeti érzékének, széles körű tájékozottságának, a Veszprémi Szemle kollektív történelmi tudatunk olyan tükre, amely nem csak helyi eseményekre reflektál.

E nagyszerű helytörténeti folyóirat hasábjain a világtörténelmi események helyi vetületével csakúgy megismerkedhet az Olvasó, mint a veszprémi emberek mindennapi életével és tevékenységével, szokásaival és kultúrájával, vallásával és művészetével a régmúltban és a közelmúltban egyaránt.

A Veszprémi Szemle szemléletében lokálpatrióta ugyan, ám a folyóirat látóköre messze túlterjed ezer esztendő városunk határain! Lokálpatriotizmus és az egyetemes történelem iránti nyitottság, a helyi érdekek helyett a helyi élmények, a helyiek élményeinek feldolgozása és bemutatása teszi ezt az egyedülálló kiadványt tudomá-

nyossá és személyessé, élményszerű, élvezetes olvasmánnyá – nem csak veszprémiek számára!

Az elmúlt 25 esztendő alatt a Veszprémi Szemle közös emlékezetünk sajátos részévé vált, öntudatosabb polgárok lettünk általa, olyan városlakók, akik ismerik településük értékeit, és készek másokkal megosztani azokat.

A Veszprémi Szemle mégsem változott egyfajta történelmi emlékkönyvvé vagy emlékeink, értékeink egyhangú, unalmas leltárává!

Ez a folyóirat – hála elhivatott szerkesztőinek – a jelenkor elevenségével tárja olvasói elé városunk múltjának fontos, meghatározó mozzanatait. Teszi ezt immár 25 esztendeje, amelynek során összesen 50 szám készülhetett el a lap mindig nyüzsgő, izgalmas szellemi műhelyében.

Töretlen lelkesedést, megújuló munkakedvet és érdeklődő olvasókat kívánok a következő 25 esztendőre a Veszprémi Szemle minden nagyszerű munkatársának!

Porga Gyula
polgármester

Veszprém, 2018. november 5.

„...az urbs élményét erősíti...” A Veszprémi Szemle első időszaka (1993–2010)

TÖLGYESI JÓZSEF

MINDEGYIK FOLYÓIRAT TÖRTÉNETÉBEN JELENTŐSEK A MEGJELENÉSÉT KÖVETŐ ELSŐ ÉVEK. Különösen így van ez a helyi kiadásúaknál, mert jól visszaidézhetők azok a sajtótörténeti vonatkozások, amelyek meghatározták a keletkezéstörténeti motívumokat, azokat a kapcsolódásokat, amelyek lehetővé tették, hogy hosszabb távon biztosítható legyen a tervezett folyóirat megjelentetése.

Néhány ilyen szempont egy helytörténeti tartalmú városi folyóiratnál: milyen volt az a helyi társadalmi közeg, különösen a kulturális miliő, amelyben megfogalmazódhatott az az igény, hogy legyen egy ilyen típusú folyóirat; kik voltak a lapalapítás kezdeményezői; milyen lapkonceptciós célok és feladatok fogalmazódtak meg; a kiadó megnevezése; a folyóirat tartalmi koncepciója; a (lehetséges) közreműködők felkérése; az éves lapszám meghatározása; a terjesztés módja; ki/kik biztosít(hat)ják a kiadás pénzügyi feltételeit.

Bár a körülmények többször változtak, de a Szemle 25 éves története¹ azt bizonyítja, hogy az indulása feltételei, főképpen a lap tartalmi koncepciója (amely máig változatlan), megfelelt annak az elvárásnak, amely a folyóirat első számában volt olvasható. Elfogadott lett nem csak a városban élő történetkutatók, a másutt élő szerzők és a lakosság egy jól meghatározható rétegében, hanem egy nagyobb számú (nem csak veszprémi) olvasóközönségnél, s nem kevésbé: az ország számos kutatóműhelyében dolgozóknál is.

Az, hogy a folyóirat 25 évére emlékezhetünk vissza, elsősorban nem is a kiadását kezdeményező, hanem a kutató/publikáló szerzők és az olvasók közös, folyamatos érdeklődésének köszönhető. Ebben kitüntetett szerepe volt annak, hogy 2008-tól a folyóirat kiadója a Veszprémi Szemle Városhelyi Közhatalmú Alapítvány lett,² és ettől az évtől vált (évi négy lapszámmal) rendszeressé a megjelenése.

A Szemle helytörténeti/helytörténeti szakmai elfogadottságát a lapszámokról megjelent számos olyan ismertetés, kritikai jellegű közlés is megerősíti, amelyek a tartalom mellett ennek koncepcióját is pozitívan értékelték. Az egyes lapszámok mindig nyilvánosan kerültek bemutatásra, amely által kialakult egy érdeklődő törzs-

olvasói réteg, és mellettük azoknak a tágabb köre, akik olvasói, érdeklődői lettek a folyóiratban megjelent írásoknak. Ezek azt igazolták, hogy reális elhatározás volt a Szemle megalapítása, megjelentetése. Ennek hozadéaként értékelhető az, hogy Veszprém történetének számos olyan (több esetben feltáratlan, elfeledett, új összefüggéseket megjelenítő) eseménye, személyisége, dokumentuma került közlésre, amelyek segíthetik városunk múltja jobb, teljesebb megismerését, és a folyóirat egyik forrása lehet a majdani várostörténeti monográfiának.³

Az 1988–1990-es évek közötti (folyamatos) társadalmi átalakulást követően országszerte helyi civil kezdeményezéssel (de számos helyen jelentős intézményi támogatással) – többnyire helytörténeti/honismereti szándékkal –, a korábbi félbe szakadt, abbamaradt kezdeményezésekre is alapozva, Veszprém megyében is helyi lapok, folyóiratok, kötetek jelentek meg, ekkor már állami (közigazgatási/lap- és könyvkiadási) engedély nélkül is: a szubszidiaritásnak megfelelően egy adatlapos bejelentés elegendőnek bizonyult ezek hivatalos/formális megjelentetéséhez. A helyi lapokban nagy hangsúllyal kerültek közlésre helytörténeti témájú cikkek, forrásközlések, korábbi helyi lapokból átvett írások, az utóbbiaknál mintegy hivatkozással arra, hogy ezek a lapok folytatásai a hajdani, politikai okokból megszüntetetteknek.⁴

Megyeinkben számos olyan korábbi helytörténeti/honismereti kiadvány volt, amelyek részben mintaként, de főképpen ösztönzők voltak ahhoz, hogy létrejöjjön egy lokális, csak Veszprém történetére kiterjedő, ezt bemutató folyóirat. A korábbiak, és közöttük több máig tartó megjelenéssel: a Veszprém megyei honismereti tanulmányok sorozat (időszakosan 1972 és 2004 között), amely a szerkesztői és a szerzői közössége munkásságával nagy hatással volt a későbbi periodikákra,⁵ majd az 1970-es, 1980-as évektől több akkori (vagy később azzá lett) város, nagyközség alapított helytörténeti lapot, folyóiratot, könyvsorozatot: Tapolcai Füzetek, Pápán a Jókai Füzetek, Sümeg és Vidéke, a Sümegi Írások, Révfülöpön a Villa Filip (kis-könyvtár-sorozattal), a Füredi História, az Ajkai Századok, a Balatonfüred Városért Közalapítvány könyvsorozata, a Várpalotai Füzetek, a veszprémi Múzeumi Diárium, a Veszprémi Múzeumi Konferenciák kötetei, a Horizont, (később: Új Horizont), Kertán a Napjaink-folyóirat, a Veszprém megyei múzeumi és helytörténeti tájékoztató, a megyei könyvtár által megjelentetett Veszprém-történeti könyvsorozat az I. világháborútól a II. világháborúig az egykori sajtóanyagokból, ugyancsak a megyei könyvtár által megjelentetett Mít írnak megyénkről című helytörténeti bibliográfia sorozat, a Veszprém megyei neveléstörténeti bibliográfia sorozat stb. Több kalendárium-sorozat is indult, amelyekben nagy terjedelemben jelentek meg helytörténeti írások, de mindegyik viszonylag rövid ideig, csak néhány éven át került kiadásra.⁶

Dunántúlon az 1990-es évek elején (főképpen vagy teljes terjedelmében) lokális és vagy megyei vonatkozású helytörténeti periodika mindössze öt volt: a Soproni Szemle, a Vasi Szemle, a Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, a Somogyi Honismereti Híradó (később: Somogyi Honismeret), Fejér Megyei Szemle.⁷ Megyénken kívül csak Szegednek, Debrecennek volt/lett folyamatosan, Pécsnek⁸ pedig időszakosan helytörténeti folyóirata.

Több megyében főképpen szépirodalmi, művészeti, tudományos stb. koncepciójú folyóiratok jelentek/jelennek meg, amelyek (ha ritkábban és kis terjedelemben is, de) közölnek helytörténeti anyagokat: Műhely (Győr), Jelenkor (Pécs), Dunatáj (Dunaújváros), Életünk (Szombathely), Somogy (Kaposvár), és ilyen volt az 1957–1958-ban a Hazafias Népfront Veszprém megyei Bizottsága által kiadott, mindössze három lapszámmal megjelent Veszprémi Szemle⁹, amelynek nem jogutódja a jelenlegi Szemle.

A Veszprémi Szemle létrehozásában egy életút-történeti fordulatom¹⁰ adta a fő motivációt. 1993-ban tizenkilenc év után befejeződött a veszprémi általános iskolai igazgatói munkám (1974–1978: Bem iskola, 1978–1993: Báthory iskola). Ekkorra már több helytörténeti könyvet és számos ilyen jellegű cikket, tanulmányt írtam, amelyek szintén ösztönzést adtak ahhoz, hogy legyen egy helyi, városi publikációs lehetőség a Veszprém történetét kutatók számára. 1992-től, amikor a Veszprémi Egyetemen megalakult a pedagógia-pszichológia tanszék, a tanárképzésben óraadói státusban¹¹ fő tárgyként a Neveléstörténetet, majd 1993-tól már főállásban A pedagógiai gondolkodás fejlődéstörténete (és más témájú) stúdiumokat tanítottam. Szerettem volna egy egyetemi kiadású neveléstörténeti témájú, országos hatókörű Neveléstörténet c. folyóiratot indítani, erre azonban pénzügyi okokból nem volt lehetőség.¹²

A végső motívumom az általam tervezett Szemlével kapcsolatban az volt, hogy mivel az egyetem és a város között akkor még nem volt jelentős intenzitású kulturális kapcsolat, a Szemle révén továbbra is kötődnek a városhoz, helytörténeti kutató, publikáló kollégáimhoz, barátaimhoz, és számos más leendő szerzőhöz, akik többségét ismertem is.

1993 szeptemberében javasoltam Dióssy László polgármesternek, hogy az önkormányzat alapítson egy olyan várostörténeti folyóiratot, amelyik fórumot biztosít Veszprém története és az újabb kutatások eredményei, valamint a legfontosabb, történeti jellegű aktuális kulturális események, helyi kiadványok, egykori, a városhoz kötődő, itt munkálkodó jeles személyiségek bemutatására. Ennek háttérében már ott volt az 1992-től kezdődött Gizella-napok rendezvénysorozat 2. évi eseménye is, amely a történeti múlt megjelenítéséhez, egy új városi kulturális hagyomány kialakításához kiváló programnak bizonyult. A folyóirat létesítésének szükségességét

azzal is indokoltam, hogy számos veszprémi szerző jelentet meg várostörténeti témájú cikket, tanulmányt különböző folyóiratokban, kötetekben, s célszerűbb lenne ezeknek egy helyi kiadású várostörténeti Szemlében helyet adni. E szerzők (muzeológusok, levéltárosok, történészek, könyvtárosok, pedagógusok és más foglalkozásúak) száma, valamint az írásaik szakmai színvonala és mennyisége biztosíték lenne arra, hogy a lapszámokhoz mindig elegendő kézirat lesz, és a város kulturális életének mozgalmassága mellé jól integrálható lenne a folyóirat.

Dióssy László elfogadta azt a javaslatomat, hogy a folyóirat megnevezése Veszprémi Szemle (felicíme: Várostörténeti folyóirat) legyen, évenként négy lapszám jelenjen meg és térítésmentesen kerüljön az olvasókhoz, valamint a helyi kulturális és oktatási intézményekhez. Megbízott a folyóirat szerkesztésével, amelyet és a hozzá kapcsolódó teendőket társadalmi munkaként vállaltam el.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1993. október 3-i dátummal adta ki a lapalapítási okiratot.¹³ Az önkormányzat és a szerkesztő közötti szerződés megkötésére 1993. november 23-án került sor.¹⁴ E két dátumot megelőzően azonban már megkezdődtek a folyóirat 1. száma megjelentetésének előkészületei: a folyóirat arculatának megtervezése; konzultáció a Prospektus GM Nyomda vezetőjével, Szentendrei Zoltánnal; a szerzők, a fotósok és a tervezőszerkesztő (Bordácsné Móroczka Éva) felkérése, számukra tájékoztatás adása a folyóirat koncepciójáról, az 1. szám tartalma tervéről; a kéziratok nyomdai előkészítése, majd Dióssy László felkérése a köszöntő szöveg megírására.

A Szemle 1. száma bemutatására a polgármesteri hivatalban, szűk körben a helyi sajtó, a szerzők, az önkormányzat vezetői, és néhány más meghívott jelenlétében került sor 1993. november 24-én. Dióssy László köszöntőjét követően ismertettem a folyóirat célját és az 1. lapszám tartalmát.¹⁵

Az 1. szám szerzői a következők voltak: Ács Anna, Agg Zoltán, Bali József, Dióssy László, Kovács Győző, Lakó István, Ny. Nagy István, Praznovszky Mihály, Széki Patka László, Tóth Dezső, Tölgyesi József, Virág József, Veress D. Csaba. A fényképeket Bali József, Kovács Győző, Nagyvári Ildikó, Rádóczy Csaba és Wöller István készítették, és felhasználtam archív felvételeket is.

Dióssy László a folyóiratban *Genius loci* címmel írt köszöntőt, amelyben a múlt hagyományait és napjaink városi kulturális történetét kötötte össze azzal, hogy „*Most, amikor átnyújtom Önöknek tudományos-kulturális életünk szellemi alkotását, a Veszprémi Szemle első számát, a nemzedékről nemzedékre történő művelődés és műveltségátadás képességét kívánom valamennyi kedves olvasónak, hogy a megőrzés és az alkotás együtt legyen meg bennünk, s múltunk adjon biztató hitet, erőt a jelenhez és a jobb jövőhöz.*”

A lapszám tartalmi struktúrája a következő volt: Tanulmányok, Kisebb közlemények, Megemlékezések, Tallózó, Veszprémi könyvek (később: Könyvszemle),

Veszprémi szerzők újabb munkái.¹⁶ Az 1. oldalon a tartalomjegyzék, a 2.-on részben a szerzők adatai adtak információkat arról, hogy ki milyen státusú. E lapszám 79 oldalas volt, és az utolsó oldalakon a szponzorok hirdetései kerültek elhelyezésre.

A folyóirat címloldalán a folyamatos sorszámozás mellett a kiadás éve és hónapja, valamint az évfolyam és a lap száma látható.

1998 és 2000 között, majd 2002-ben, 2004-ben és 2006-ban pénzügyi okok miatt szünetelt a folyóirat megjelentetése. 2007-től lett folyamatos a Szemle megjelenése, bár legtöbbször (még mindig) összevont lapszámként. Egy különleges lapszám is készült 2005-ben: a 2. (más borítószínnel, rovatok nélkül), amely az önkormányzat négy évét mutatta be.

A kiadó pénzügyi okokból többször változott: 2003-tól Praznovszky Mihály igazgató támogatásával az Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 2007-ben Bándi László elnök támogatásával a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület volt a kiadó, majd 2008-tól új címlap-külsővel és új kiadónál jelent meg a folyóirat: egy korábbi elképzelés alapján alapítvány vette át a lap működtetését. A Veszprémi Szemle Vároستörténeti Közhasznú Alapítványt magánszemélyként hoztam létre (Faa Judit és Sente Zsolt ügyvéd közreműködésével) május 22-én.

Az Alapítvány céljaként ez fogalmazódott meg: „*A Veszprémi Szemle elnevezésű negyedéves sajtókiadvány fenntartása. Veszprémi és egyéb helyismereti események szervezése. Ösztönözni Veszprém története tudományos-ismeretterjesztő célú feltárását, bemutatását.*” Az ehhez kapcsolódó más tevékenységek: „*A Veszprémi Szemléhez kapcsolódó más önálló sajtótermékek kiadása. Helytörténeti jellegű konferenciák, felolvasó ülések, kiadvány-bemutatók megszervezése. Együttműködés helytörténeti és honismereti egyesületekkel, levéltárakkal, múzeumokkal és más közművelődési, valamint veszprémi közoktatási intézményekkel. Kulturális örökség megóvása.*”

A kuratórium elnöke felkérésemre Faa Judit lett, aki minden vonatkozásban képviselhette az alapítványt, tagjai: Bándi László, Csiszár Miklós, Tölgyesi József. Ez a kiadói konstrukció nemcsak eredményesen, hanem máig tartóan jól működik, elsősorban Faa Judit szervező, pénzügyi munkájaként.¹⁷

A Szemle új kiadói periódusában jelentős szerepe volt Porga Gyula akkori alpolgármesternek, aki nem csak a pénzügyi lehetőséget biztosította, hanem aktívan részt vett a folyóirat pr-imázsa növelésében is: a bemutatókon szólt a Szemle jelentőségéről, a város kulturális életében betöltött szerepéről. A lapmegjelenés hosszú távra tervezéséhez a város költségvetésében biztosított támogatást, Faa Judit pedig pályázatokkal, támogatási együttműködések szervezésével tette lehetővé a folyóirat évi négy lapszáma megjelentetését.

Adattár a lapszámokhoz:¹⁸

1. sz.	1993. november	79 o.	Kiadó: Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala
2. sz.	1994. március	111 o.	ua.
3. sz.	1994. május	102 o.	ua.
4. sz.	1995. május	84 o.	ua.
5. sz.	1996. december	112 o.	ua.
6. sz.	1997. december	99 o.	ua.
7. sz.	2001. 1–2.	123 o.	ua.
8. sz.	2003. 1–2.	120 o.	Eötvös Károly Megyei Könyvtár
9. sz.	2005. 1.	135 o.	ua.
10. sz.	2005. 2.	152 o.	ua.
11. sz.	2005. 3–4.	157 o. + 13 o. mell.	ua.
12. sz.	2007. 1–4.	215 o.	Veszprém Megyei Honismereti Egyesület
13. sz.	2008. 1–2.	120 o.	Veszprémi Szemle Várostitörténeti Közhasznú Alapítvány
14. sz.	2008. 3–4.	120 o.	ua.
15. sz.	2009. 1.	120 o.	ua.
16. sz.	2009. 2.	120 o.	ua.
17. sz.	2009. 3–4.	231 o.	ua.
18. sz.	2010. 1–2.	140 o.	ua.
19. sz.	2010. 3–4.	179 o.	ua.

A 19 lapszám terjedelme 2317 oldal, amely egy lapszámmra vetítve 122 oldalt jelent.

A szerzők száma 106 volt (81 férfi, 25 nő), benne a nők aránya 24%, amely lényegesen meghaladja a más, hasonló folyóiratokban publikálókét. A legtöbbet publikálók (10-en felüli számmal a szerkesztő kivételével): Csiszár Miklós (27), Sebő József (23), Tóth Dezső (17), Bándi László (16), Hoga György (16), Kolozs Barnabásné (12), Veress D. Csaba (11), Kovács Győző Gyula (10). A szerzők közül 94 volt veszprémi vagy Veszprém megyei, 12 pedig megyénken kívüli. A szerzők között tudományos fokozat szerint voltak az MTA doktorai, PhD- és egyetemi doktori fokozattal rendelkezők, foglalkozásuk vagy közismertségük szerint tanító, tanár, főiskolai és egyetemi oktató, mérnök, újságíró, egyetemi hallgató, könyvtáros, pap, lelkész, történész, muzeológus, katona, meteorológus, levéltáros, művelődésszervező, író, költő, szociológus stb., és közöttük több nyugdíjas státuszú.

A szerzők közül 2010. év végéig 21-en hunytak el: Burján Andor, Széki Patka László, Csiszár Miklósné, Hamar Imre, Lakó István, Tatai Zoltán, Horváthy György,

Csete Zoltán, Hadnagy László, Hernád Tibor, Kartal Béla, Kópházi Ferenc, Rábóczy Eszter, Szabó Géza, Ny. Nagy István. Négy retrospektív írás került közlésre a következő szerzőktől: Gutheil Jenő, Horváth Konstantin, Rosenthal Sándor, Sziklay János.

A 19 lapszámban 89 tanulmány jelent meg.¹⁹ Közöttük számos olyan volt, amelyek eddig feltáratlan, vagy csak részben bemutatott várostörténeti eseményt, személy életútját mutatták be. Néhány cím ezekből: Napóleon katonái Veszprémben (Veress D. Csaba), Veszprém ostroma, a „tizenöt éves háború” (1593–1606) kezdete (Veress D. Csaba), Veszprém első történetírója, Bizvássy Pál (Hudi József), Veszprém önkormányzata és az 1726. évi statútumok (Lichtneckert András), A kétszáz éves Pósa-ház (Hamar Imre), Reformátusok Veszprémben (Szabó Géza), Millenniumi ünnepségek Veszprémben 1896 (Molnár Jánosné), A veszprémi magyar királyi 31-es honvéd gyalogezred története (Rainer Pál), Egy nápolyi származású várkapitány Veszprémben (Szurmay László), A veszprémi zsidó temető története (Hogya György), A Csomay-strand története (Brassai Zoltán), Veszprém zenéje 1711 és 1849 között (M. Tóth Antal), A veszprémi színház története (Rábóczy Eszter), Az írni-olvasni tudás alakulása Veszprémben a 19. században (Hudi József), A német polgárság betelepődése és beilleszkedése Veszprémben 1711–1767 között (Lichtneckert András), Zichy Domonkos püspök történelmi öröksége (Farkas Gábor), A veszprémi Szent Miklós-szeg és temploma (Rainer Pál), Wallner Ernő veszprémi kötődései (Tatai Zoltán), Emlékezés Hungler Józsefre (Bándi László), A veszprémi Szent Margit-templom építésének körülményei a helytörténet-írásban a források alapján (Karlinszky Balázs), A Szent István-völgyhíd (Gy. Lovassy Klára), Brusznai Árpád élete és kora (Sebő József), Veszprém emlékjelei (Bándi László).

A Közlemények-rovatban 66 írás jelent meg, a Megemlékezésekben (korábbi címe: Veszprémi Panteon) 32 élő vagy elhunyt személyiségről készült életútjukat, munkásságukat bemutató írás, a Tallózóban (későbbi címek: Veszprémi könyvek, majd Könyvszemle) 118 recenzió jelent meg. Öt bibliográfiai összeállítás: 1 a Tájékoztatóban, 3 a Dokumentumokban és 9 konferencia-előadás közlésére került sor, öt az Emlékidőzésben kapott helyet. Lapmellékletként jelent meg 2005-ben Kolozs Barnabásné munkája, A Veszprémi Szemle 1–10. számainak mutatója (1993–2005) címmel.

Az összes közlés száma 366 volt, lapszámonként átlagban 19.

A folyóirat szöveges anyagait különböző műfajú illusztrációk (archív és aktuális fénykép, képeslap, térkép, folyóirat- és könyvcímlap, nyomatok stb.), valamint táblázatok támogatták.

Néhány folyóirathoz hasonlóan elkezdődött a Szemle-könyvek megjelentetése: 2006-ban a Praznovszky Mihály-bibliográfia (Tölgyesi József összeállítása); 2010-ben Veszprém időjárása és éghajlata I. A meteorológiai megfigyelések kezdete

(Kovács Győző Gyula) és Erős hit – erős akarat. A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944 (Földesi Ferenc).

A folyóirat-kiadás pénzügyi helyzete 2008-ig igen változatos volt, nem volt olyan állandó támogatási háttér, amely lehetővé tette volna az eredeti szándék megvalósulását, az évi négy lapszám megjelentetését. Voltak kimaradt, félbe maradt éves lapszámok, annak ellenére, hogy az évek során több pénzügyi támogató is volt, azonban ezek inkább csak egy-egy számhoz kötődtek. A legjelentősebb támogatók (az önkormányzatokon keresztül) Dióssy László, Debreczeni János polgármesterek, majd Porga Gyula alpolgármester, később polgármester voltak. A jelentősebb további támogatók: Komfort Részvénytársaság, Veszprém (1994), Budapest Bank Budapestért Alapítvány, Budapest (1994), Veszprémtej Részvénytársaság, Veszprém (1993, 1995), Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Részvénytársaság Veszprém megyei Igazgatósága (1994, 1997), Magyar Hitel Bank Veszprémi Igazgatósága, Veszprém (1995), Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága, Budapest (1997).

A Szemle lapszámai és a Szemle könyvek bemutatása (nyomtatott meghívókkal, e-mail-értesítésekkel) mindig nyilvánosan, jelentős számú érdeklődő jelenlétében történt. Ezek többségén (működésük alatt) részt vett mindhárom polgármester, több alpolgármester, és meghívott városi személyiségek is köszöntötték az eseményt. Az első években több helyszín adott otthont a bemutatóknak: a városháza, a Petőfi Színház, a Centrum Áruház könyvosztálya, a megyei levéltár, a megyei könyvtár Nagy László és Kisfaludy terme, majd állandósult a bemutatók helyszíne: a megyei könyvtár Kisfaludy terme, amelyekben (többnyire) 70-100 közötti résztvevő kísérelte figyelemmel a lapszámok és a könyvek, valamint 2-3 szerző tanulmánya ismertetését.

A Szemle lapszámai eljutottak számos nagy (országos, megyei) könyvtárba, néhány társfolyóirat és megyénk jelentősebb helytörténeti lapja, folyóirata, a megyei lap, a Napló szerkesztőségébe, megyénk városi múzeumaiba, levéltáraiba, Veszprém kulturális és oktatási intézményeibe. A bemutatókkal és az elküldött lapszámokkal az alapítvány és a szerkesztőség célja az volt, hogy a folyóirat és a könyvek szakmai-tudományos tartalmi kerülmények be a hazai publikációs közegbe, hasznosítsák ezeket a kutatók, és főképpen a veszprémi és a városunkhoz kötődő polgárok.

A Szemléről és a könyvsorozatról számos lap, folyóirat közölt ismertetőt. Többen magán- vagy hivatalos levélben írták meg a véleményüket. Ezekből néhány jellemző részlet, amelyek szerint a folyóirat megjelentetése az önkormányzat, a tartalom méltatása, pozitív fogadtatása pedig a szerzők érdeme.

„Veszprémi Szemle címmel új folyóirat látott napvilágot a szomszéd megye székhelyén. A magát várostörténeti folyóiratként aposztrofáló periodikát negyedévente

tervezi megjelentetni Veszprém megyei jogú város önkormányzata néhány szponzor – mondjuk úgy: hirdető – közreműködésével. Az ilyesfajta anyagi áldozatvállalás önmagában is példamutató manapság, hát még ha hozzátesszük, hogy a megrendelők ingyen kapják meg a lapot. Veszprém polgármestere²⁰ mindenesetre úgy fogja fel – miként bevezetőjében írja is –, hogy a város történelmi múltja kötelezettséget is ró a maiakra: megismertetni önmagunkat, azokat a tudományos, kulturális, művészeti és életmódbeli értékeket, amelyeket a város nyújt polgárainak, turisták tízezreinek”. (Vároštörténet – a szomszédban. = Zalai Hírlap 1993. december 1. 5.)

„Veszprémi Szemle címmel várostörténeti folyóiratot indított a nagy történelmi múltú dunántúli megyeszékhely önkormányzata. Dióssy László polgármester beköszöntő írásában méltatja, hogy az érseki székhellyé emelt Veszprém belépett kontinensünk azon rangos városainak sorába, amelyek a hazai és az európai kultúra hordozóinak és közvetítőinek a feladatát vállalták magukra. E kötelezettség jegyében alapították meg a település tudományos és kulturális életének legújabb szellemi alkotását, a Veszprémi Szemlét. Ennek célja a város értékeinek megismertetése annak a hagyománynak a folytatásaként, amelyet a korábbi századok polgárai tettek nemessé és híressé.” (j. e.: Veszprémi Szemle. = Új Magyarország 1994. január 31. 10.)

„A Soproni Szemlének új testvére született, a Veszprémi Szemle, amelynek első száma 1993 novemberében jelent meg. Az évnegyedes folyóiratot Szerkesztőbizottság helyett felelős szerkesztő gondolja Tölgyesi József személyében, aki a Veszprémi Egyetem tanára.

A polgármesteri köszöntő, az igényes formai kivitelezés, az ingyenes terjesztés jelzi, a város mélyen a zsebébe nyúlt, 'a hétköznapi szorítása közepette is' kötelességének érezve maradandó értékek létrehozását és támogatását.

Veszprém évek óta érzékelhetően nagy gondot fordít történelmi hagyományainak, értékeinek felszínre hozására, felelevenítésére. Így alakítja sajátos arculatát, ösztönözve polgárainak kötődését, elősegítve a minőségi idegenforgalom fellendülését. Jó példa erre a Gizella-napok megrendezése, e folyóirat beindítása. [...] Nehéz egyetlen számból messzemenő következtetéseket levonni. A Soproni Szemle értéke és érdeme sem egy szám, vagy akár egyetlen évfolyam termésében, hanem a hosszú évtizedek alatt összegyűlt produktumok egészében áll. Reméljük, a Veszprémi Szemle előtt is hosszú évtizedek állnak, hogy összegyűjthesse, alkotásra ösztönözhesse a város történetével foglalkozó hivatásos történészeket, a honismeret lelkes, elhivatott művelőit, kialakítsa sajátos, egyedi arculatát, elősegítve a város történetének alapos és szakszerű feldolgozását.” (Turbuly Éva: Veszprémi Szemle 1993. november I. évfolyam 1. szám. = Soproni Szemle 1994. 2. 222–223.)

„A lokálpatrióták örömeire megjelent a Veszprémi Szemle idei második, mindösszesen harmadik száma. Szép teljesítmény a mai értékvesztett, csak a közvetlen

hasznát hajszoló világban, ha egy térítésmentesen kérhető-kapható várostörténeti folyóiratot életben tart az olvasói érdeklődés, amelyhez e szám cikkei is méltóképpen járulnak hozzá.” (Hauszner Irma: Veszprémi Szemle. = Megyeházi Tudósítások 1994. 6. 8.)

„Örömmel olvastuk a Veszprémi Szemle legutóbbi számát. A folyóirat szerkesztése és tartalma azt mutatja, hogy egy várostörténeti folyóirat is hordozhat komoly értéket. Különösen az nyerte meg a tetszésünket, hogy a Veszprémi Szemle a tudományos ismeretterjesztés széles területeit fogja át. Veszprém lokálpatriotizmusa megjelenik a folyóirat szerkesztésében is.

Mint földrajzzal foglalkozó szakemberek, ezúton szeretnénk segítő szándékunkat felajánlani. Úgy véljük, hogy Veszprém és környéke a földrajztudomány számára olyan problémákat vet fel, amelyek országos érdeklődésre tarthatnak számot (a városfejlődés és a földrajzi környezet kapcsolata, a városi társadalom földrajzi meghatározottsága), ugyanakkor a város olyan szülöttei, mint Cholnoky Jenő, Cholnoky László és Viktor mindenképpen megérdemlik, hogy életművüket bemutassuk. E témához kapcsolódó hosszabb-rövidebb írásaink már elkészültek.” (Nagy Miklós tudományos ösztöndíjas és Siposné Kecskeméthy Klára, a földrajztudományok kandidátusa, tanszékvezető-helyettes levele. Budapest, 1995. május 16.)

„Kedves Fánikám, Leveled örömmel vettem és kérde, hogy a lakodalom mikor lesz valószínű Márczius végén de még egész biztosan nem tudom. jó kíváнатodér kedves Fánikm fogadd hálás köszönetünket tisztelünk mindnyájan – maradok szerető u. b. Dezső. A sorok keltezése: Felső Örs 1905 I/31-én. Mindez egy Veszprémet ábrázoló képeslapon olvasom, melyet a Veszprémi Szemle 1997. évi decemberi (V. évf. 1–2.) számának belső borítóján találtam. Ki volt a címzett Fánika? Ki az üdvözlő sorokat író Dezső? Ki készülődött a lakodalomra? Ki volt a szépreményű legény és a leányzó? És 1905 márciusának végén valóban sor került-e a lagzira? Mindez ma már alighanem kideríthetetlen rejtély. De Fánika, Dezső, a lakodalomra váró fiatalok élete (és ez a képeslap!) beépült Veszprém történetébe, és igen helyénvaló, hogy egy mai várostörténeti folyóirat ilyen és ehhez hasonló régi képeslapokkal (rajtuk a megindítóan kedves és titokzatos, kibogozhatatlan és szépséges szövegekkel) díszíti friss számát. Az ötödik évfolyamát záró periodika szervesen belesimul a város kulturális életébe, gazdag kiadói és kiadványozási tevékenységébe. A Veszprémi Szemlében helye van a nagyvonalú várostörténeti összefoglalásnak éppúgy, mint a részletkérdéseket kidolgozó tanulmányoknak. [...] Ami a változatos tartalomban rendet teremt: a lokális témák igényes megközelítése és egyetemes beágyazása. A városhoz való kötődést, a polgár öntudatát, az urbs élményét erősítik (már ahol vannak) az olyan kiadványok, mint a Veszprémi Szemle.” (P.: Veszprémi Szemle. = Somogy, 1998. 3. 349.)

A Veszprémi Szemle szócikkben szerepel Varga Béla Veszprém lexikonában.²¹

2003-tól főállásban dolgozom Székesfehérváron a Kodolányi János Főiskolán.²² Az új évezred első évtizede végére jelentősen megnőtt a munkahelyi elfoglaltságom és az ehhez kapcsolódó szakmai-tudományos közéleti tevékenységem,²³ olyannyira, hogy 2010-ben a két lapszám bemutatóján bejelentettem, hogy a Kuratórium elnökénél, Faa Juditnál kértem a szerkesztői munka alóli felmentésemet. Erről értesítettem Porga Gyula polgármestert,²⁴ aki akkor és később is nagy figyelemmel kísérte és segítette (nem csak erkölcsi vonatkozásban) a folyóirat megjelentetését.

Örültem annak, hogy amikor a folyóirat további, 2011-től történő szerkesztésére felkértem Csiszár Miklóst, aki jelentős szerkesztői és szakírói tapasztalattal rendelkezett, a Faa Judit elnök vezette kuratórium méltányolta ezt, és megbízta a folyóirat és a Szemle könyvek szerkesztésével.

Végül köszönöm, hogy részese lehettem a Veszprémi Szemle megjelenéseinek, köszönöm mindazoknak, akik ebben a munkában segítettek, közreműködtek, és külön is az olvasók folyóirat iránti érdeklődését.

JEGYZETEK

¹ A Szemle története első összefoglalását ld. Tölgyesi József: A Veszprémi Szemle kiadástörténete (1993–2010). Veszprémi Szemle, 2011. 1. sz. 3–9. o.

² Az Alapítvány 2008. május 22-én alakult meg Faa Judit kuratóriumi elnökletével. Tagjai lettek: Bándi László, Csiszár Miklós, Tölgyesi József.

³ Ehhez e sorok írója az 1990-es években Dióssy László polgármester kérésére készített monográfia-tervezetet, majd a 2014-ben megalakult, havonként megbeszélést tartó (nem hivatalos) Veszprémi Sziklay János Asztaltársaság helytörténeti kutató/szervező/publikáló tagjai (Bándi László, Csiszár Miklós, Földesi Ferenc, Kovács Győző Gyula, Sebő József, Somfai Balázs, Tölgyesi József) a Somfai Balázs ny. főlevéltáros által 2003-ban készített tudományos alapú, Veszprém története sajátosságait is figyelembe vevő monográfia-tervezetét vitatták meg, és ezt a városvezetés számára elfogadásra ajánlották.

⁴ Ilyen lapfolytatások pl. a Pápai Hírlap, a Devecseri Ujság, a Sümeg és Vidéke.

⁵ Szerkesztői egymást követően Hadnagy László (1923–1995), Hudi József, Tóth Dezső, Bándi László és Somfai Balázs voltak.

⁶ Veszprémben a Bakony-balatoni kalendárium, a Veszprém kalendárium, a Tapolcafői kalendárium, a tihanyi apátsági, a Bakonyszentkirály-Bakonyoszip-Csesznek közös kalendárium.

⁷ Külön kiadványcsoportot alkotnak a megyei és a regionális múzeumok közlemény-sorozatai: Veszprém, Pápa, Balácsa, Komárom-Esztergom, Fejér, Győr-Sopron (utóbb: Győr-Moson-Sopron) stb.

⁸ A Pécsi Szemlét – a Veszprémi Szemle mintájára – 1997-ben Romváry Ferenc művészettörténész alapította saját kiadásában. Forráshiány miatt 2012-ben megszűnt. Ennek oka többek között a nem megfelelő külső pénzügyi támogatás, az előfizetési rendszer, valamint a Kulturális Alapnak az elvárása volt, hogy támogatása után a lapszámok az interneten előfizetés nélkül is olvashatók legyenek. Ez utóbbi miatt nyilvánvalóan csökken az előfizetők száma, ami pénzügyileg tarthatatlan állapotot eredményezett volna a kiadónak. (Az elektronikus letöltése: 2018. május 18.)

- ⁹ Erről lásd Tóth Dezső: Az első Veszprémi Szemle rövid története. Veszprémi Szemle 1994. 1. 85–87.
- ¹⁰ Erről ld. bővebben a Napló korabeli cikkeit, valamint Csiszár Miklós, Mihalovicsné Lengyel Alojzia, Némethné Farkas Gabriella szerkesztette A művelődéstörténet és a pedagógia vonzásában című kötetet, különösen Emmer Márta, Jegesné Rémesi Irén és Darabos Györgyi, Millő Ildikó írását.
- ¹¹ Orosz Sándor tanszékvezető meghívására, még iskolaigazgatóként vállaltam órák megtartását tanár szakos hallgatóknak.
- ¹² A Neveléstörténet folyóirat indítására Székesfehérváron, a Kodolányi János Főiskolán lett lehetőségem 2004-től, amikor az akkori főigazgató (jelenleg a 2018. augusztus 1-től már egyetemi státusú Kodolányi rektora, Szabó Péter) 2003-ban a nemesvámosi Petőfi általános iskola igazgatói állásából meghívott főállású munkatársának. Ez a folyóirat 15 éve jelenik meg.
- ¹³ Okirat a Veszprémi Szemle című lap alapításáról. A Minisztertanács 117/1989. (XI. 22.) MT rendelete alapján az időszaki lapot a Művelődési és Közoktatási Minisztérium nyilvántartásba vette. Az okirat rövidített tartalma: Alapítója Veszprém megyei Jogú Város Önkormányzata. Témaköre: várostörténeti cikkek, tanulmányok. A szerkesztőség vezetője: dr. Tölgyesi József. A szerkesztőség címe: Veszprém, Óváros tér 9. A kiadásért felelős: Dióssy László. A kiadó neve: Veszprém megyei Jogú Város Önkormányzata.
- ¹⁴ Részletek a Szerződésből: „1. Önkormányzat megbízza dr. Tölgyesi Józsefet a Veszprémi Szemle című folyóirat kiadásával kapcsolatos teendők ellátására. 2. Folyóirat címe: Veszprémi Szemle. A várostörténeti folyóirat kiadásával kapcsolatos költségeket a kiadónak szponzori támogatásokból és önkormányzati forrásból kell fedeznie. 5. Szerződő felek a jelen szerződést meghatározatlan időre kötik.” Az aláírók: Dióssy László, Tölgyesi József.
- ¹⁵ Az ismertetést követően akkora volt a folyóirat iránti érdeklődés, hogy pillanatok alatt elfogytak a protokoll célú lappéldányok.
- ¹⁶ A 2. lapszámban megjelent a Veszprémi Panteon rovat. A későbbiekben a főbb rovatok továbbra is megmaradtak, s csak részben maradtak el az aktualitástól függően.
- ¹⁷ A Kuratórium elnöke, tagjai és a főszerkesztő társadalmi megbízásként látták/látják el a teendőket.
- ¹⁸ Ez az összeállítás átvétel a Szemle 20. száma 7–8. oldalairól.
- ¹⁹ A felsorolások átvétel a Szemle 20. száma 7–8. oldalairól.
- ²⁰ A polgármester: Dióssy László.
- ²¹ Varga Béla: Veszprém város lexikona. Varga Béláné, Veszprém, 2009. 912–913.
- ²² 2018. augusztus 1-től egyetemi státusú felsőoktatási intézmény lett.
- ²³ A főiskolán 2004-től szerkesztettem a Neveléstörténet című folyóiratot és számos kötetet, szerveztem hazai és nemzetközi konferenciákat, óraadóként tanítottam több főiskolán és egyetemen, s ezért már alig jutott időm a Szemle szerkesztéséhez szükséges, az évtized végére már igen széles körű szerzői, nyomdai kapcsolatok menedzselésére.
- ²⁴ Részlet a hozzá írott levélből, amely összefoglalása is a Szemléhez fűződő kapcsolatomnak: „A 17 év alatt öröm volt számomra a lap gondozása[...]. Remélem, az olvasók, akik kevésbé ismerik városunk 'rejtett', régmúltbeli történetét, sok érdekességgel találkozhattak, s ezek bizonyára erősítették bennük a városhoz való ragaszkodást. A folyóirat léte értelmének tartom azt is, hogy számos veszprémi, Veszprém megyei (és más: budapesti, tatabányai, székesfehérvári stb.) szerző számára biztosította, hogy a veszprémi témájú kutatásaik eredményei megjelenhessenek, azok, amelyek e lap nélkül aligha készültek volna el.” (Veszprém, 2011. február 21.)

Számvetés

Veszprémi Szemle 2011–2018

CSISZÁR MIKLÓS

Hogyan kezdődött?

2010 végén keresett meg Tölgyesi József, megszorodtak fehérvári feladatai, a Szemle már nem fér bele. Vállald el a szerkesztését, hosszú gyakorlatod van benne – mondta. Mindig érdekelt szülővárosom, felmenőim múltja, ráadásul 68 évesen befejeztem az aktív munkát, így felvállaltam a szerkesztői teendőket.

A 20-as szám összeállítása nem volt egyszerű, bár a legtöbb szerzőt évek óta ismertem, kész anyag azonban alig-alig volt, dolgozatokat kellett keresni-íratni. A folyóiratot 2011. június 17-én mutattuk be a megyei könyvtár Kisfaludy termében.

A szám szerzői?

A nyitó anyag főszerkesztő elődömtől származott – mint a mostani, jubileumi számban is –, benne a folyóirat előtörténete és az 1993–2010 között megjelent 19 számmal kapcsolatos információk feldolgozása-bemutatása. A többiek, régi ismerősök, barátok: Albrecht Sándor, Bándi László, Földesi Ferenc, Hoga György, Horváth Elvira, Lovassy Klára, Molnár Jánosné, Pákozdi Szilvia, Rainer Pál, Tóth Dezső, Vereskuti Klára, Veress D. Csaba és az újak: Laki Pál, Schleicher Vera, Szalontai Árpád és az a Szurmay László, aki máig folyóiratunknak kitűnő technikai szerkesztője.

A publikációk témái?

Többek között a trianoni diktátum egyik aláírójának veszprémi kötődése, városunk a törökkor vége felé, a Kelemen kereskedőcsalád és a Vár alatti tímár-ház története, a köztéri veszprémi emlékjelek 2005. évi gyarapodása, a jutasi vadászpülpök bevetési könyve, újabb ismeretek a veszprémi angolkisasszonyokról és az evangélikusok vasbeton templomtornyáról stb.

A feldolgozott korszakok?

Szent István korától máig, a „Kolostorok völgye” program okán, aztán a 17. század vége, továbbá a 19. századtól 2005-ig, benne az első és 2. világháborús időszak, valamint az ’50-es évek is.

Változás a szerkesztésben?

Az alapvetően világos szerkesztési elveken, az egyes rovatcímeken nem kellett változtatni, de apróbb korrekciók történtek az eltelt nyolc esztendő során. Jöttek új rovatok, illetve volt ami módosult, megszűnt. Némi változás már a 20-as számtól történt, a folyóirat gerincén feltüntettük a lap számát és címét. Könnyebb így keresni a könyvespolcon.

A hivatalos fogadtatás?

„Múltunk egy szelete” a címe a „hcs” monogramú szerző írásának, amit a Napló 2011. június 23-i száma közölt le az újság 7. oldalán. Két hasábon részletes információt olvashattunk a Veszprémi Szemle 20. számáról és a lapszám bemutatójáról. Rövidke írás jelent meg „L.P.” tollából, „Szemlézés Veszprémről” címmel a Veszprémi 7Napban, 2011. június 24-én. Vajda Ilona, a Brusznai-kultusz avatott dokumentálója pedig fényképen örökítette meg a Kisfaludy terem előadói asztalánál ülőket, a két előadót, Földesi Ferencet és Szalontai Árpádot, valamint a lap szerkesztőjét. A jelenlévő közönségről nincs felvétel, de sokan voltunk.

2011-ben, a kései első szám ellenére, a Veszprémi Szemle történetében először, ígéretünknek megfelelően külön-külön megjelent mind a négy szám. Június 17, augusztus 16, október 19. és december 14. voltak a bemutatók napjai.

Az első év után „egyenestbe állt a rendszer” és azóta negyedévenként adjuk kézbe az új lapszámokat, valamint évente a Veszprémi Szemle könyveket. Nyolc esztendő alatt nyolc kötetet. Legtöbbször már előre tudjuk és jelezzük a következő bemutató időpontját.

Folytatva a Tölgyesi József által leköszölt adatsorokat, néhány további adattal kiegészítve azt, a 20. lapszámtól kezdődően az alábbi táblázatban összesítve közöljük a 2011–2018 között megjelent számok és a bemutatók jellemző paramétereit.

Ezek: a lap sorszáma, évfolyam, megjelenési év és az éven belüli lapszám, terjedelem, a bemutatás helye és ideje, a bemutatón előadást tartók neve, végül a bemutatóra meghívott vendégek.

Lap sorszáma, évf. év, szám	Terj. oldal	Bemutatók helye	Bemutatók ideje	Előadók	Meghívott vendégek
20. 13. 2011. 1.	126	Kisfaludy terem	2011. 06. 17.	Dr. Földesi Ferenc, – Szalontai Árpád	
21. 13. 2011. 2.	120	Kisfaludy terem	2011. 08. 16.	Molnár János, Elek Miklós	Némedi Lajos

22. 13. 2011. 3. 120	Lovassy László Gimnázium ének-zeneterme	2011. 10. 19.	dr. Mihalovicsné dr. Lengyel Alojzia, Pákozdi Éva Szilvia	Schultz Zoltán
23. 13. 2011. 4. 120	Kisfaludy terem	2011. 12. 14.	Kiss Tamás, Gopcsa Katalin	–
24. 14. 2012. 1. 128	Kisfaludy terem	2012. 04. 11.	Karlinszky Balázs, Vándor András	–
25. 14. 2012. 2. 128	Kisfaludy terem	2012. 06. 21.	dr. Tölgyesi József, dr. Lenner Tibor	Némedi Lajos
26. 14. 2012. 3. 96	Repertórium			
27. 14. 2012. 4. 144	Kisfaludy terem	2012. 10. 05.	dr. Hudi József, dr. Földesi Ferenc	Porga Gyula
28. 15. 2013. 1. 128	Kossuth terem, Városháza	2013. 03. 12.	dr. M. Tóth Antal, dr. Földesi Ferenc, Somfai Balázs	Porga Gyula
29. 15. 2013. 2. 128	Kisfaludy terem	2013. 05. 02.	Gubicza Ilona, Vajda Ilona	–
30. 15. 2013. 3. 136	Kisfaludy terem	2013. 08. 07.	Nagy Balázs Vince, Rainer Pál	–
31. 15. 2013. 4. 128	Gourmandia étterem különterme	2013. 10. 11.	Sebő József, Somfai Balázs	Brányi Mária
32. 16. 2014. 1. 128	Gourmandia étterem különterme	2014. 02. 21.	Rybár Olivér	Brányi Mária
33. 16. 2014. 2. 160	Művészetek Háza Dubniczay-palota	2014. 05. 30.	dr. Földesi Ferenc	–
34. 16. 2014. 3. 112	Művészetek Háza Dubniczay-palota	2014. 08. 14.	dr. Varga József	–

35. 16. 2014. 4. 128	Kisfaludy terem	2014. 10. 10.		–
36. 17. 2015. 1. 144	Kisfaludy terem	2015. 03. 06.	dr. Regenye Judit	Brányi Mária
37. 17. 2015. 2. 128	Kisfaludy terem	2015. 06. 18.	Boross István	–
38. 17. 2015. 3. 128	Kisfaludy terem	2015. 10. 09.	dr. Földesi Ferenc, Egervári Márta	Porga Gyula
39. 17. 2015. 4. 128	Kisfaludy terem	2015. 12. 04.	dr. Pálffy Géza	–
40. 18. 2016. 1. 128	Kisfaludy terem	2016. 03. 04.	Kovács Győző Gyula, Kugler Gyula	Brányi Mária
41. 18. 2016. 2. 128	Kisfaludy terem	2016. 05. 27.	Brányi Mária Sebő József	Brányi Mária
42. 18. 2016. 3. 128	Kisfaludy terem	2016. 08. 26.	Szurmay László, Kovács Győző	Brányi Mária
43. 18. 2016. 4. 128	Kisfaludy terem	2016. 10. 07.	dr. Tölgyesi József	Márkusné Vörös Hajnalka
44. 19. 2017. 1. 160	Kisfaludy terem	2017. 02. 17.	dr. Tölgyesi József	Porga Gyula, dr. Gelencsér András, dr. Márfi Gyula
45. 19. 2017. 2. 160	Kisfaludy terem	2017. 05. 26.	dr. Karlinszky Balázs, Szirbekené Bokor Júlia	Porga Gyula, Molnár Péter
46. 19. 2017. 3. 128	Kisfaludy terem	2017. 09. 07.	dr. Németh-Vida Beáta	Porga Gyula, dr. Gelencsér András

47. 19. 2017. 4. 104	Kisfaludy terem	2017. 11. 24.	dr. Földesi Ferenc	Brányi Mária
48. 20. 2018. 1. 112	Kisfaludy terem	2018. 02. 23.	dr. M. Tóth Antal	Porga Gyula, dr. Hartung Ferenc
49. 20. 2018. 2. 128	Kisfaludy terem	2018. 06. 01.	dr. Herth Viktória	Porga Gyula, dr. Gelencsér András
50. 20. 2018. 3. 320	Kossuth terem,	2018.		Porga Gyula
51. 20. 2018. 4. 128	Városháza	11. 16.		
Repertórium				
4131 oldal		45 fő		26 fő

A fenti adatsorozatból egyértelműen kiolvasható, hogy szokásosan negyedévenként mutatunk be egy-egy folyóiratszámot. A két kivétel az első 25, illetve a második 25 szám repertóriuma. (Bennük az egyes lapszámok bibliográfiai leírásán túl, a szerzői névmutató, a tárgymutató közlésével segíti az érdeklődő olvasók, kutatók tájékozódását.) Ezeket a szokásos negyedéves számmal együtt adtuk, illetve adjuk kézbe.

A bemutatók közönsége rendszeresen tájékoztatást kap az adott lapszám tartalmáról, az esetleges különlegességekről, novumokról. A Veszprémi Szemlénél már a kezdetekben is volt a lapszám tartalmának szerkesztői ismertetésen túlmenően szerzői bemutatás, ami a 20-as számtól eminens része a rendezvénynek. Összesen 45 kiselőadás hangzott el a folyóirat bemutatóin. Ezek – legtöbbször prezentációval is támogatva – az adott publikáció érdekességeire, vagy az abba terjedelmi okok miatt be nem férő vagy érintőleges információk megismertetésére, illetve nyomda-technikai okok (monokróm megjelenítés) miatt a kinyomtatott folyóiratban kevésbé látványos, ugyanakkor a feldolgozott témával erős korrelációban lévő, azokat tartalmilag is támogató színes illusztrációk bemutatására is szolgálnak.

Csak érdekességként közöljük, hogy ezeken a „minikonferenciákon” – kiegészítve megjelent publikációját –, Földesi Ferenc hatszor, Tölgyesi József háromszor, Karlinszky Balázs, Kovács Győző, illetve M. Tóth Antal 2-2 alkalommal szerepelt. A rendelkezésre álló, és konszenzussal megállapított 20-30 perc időtartam betartására szükség van, mert noha vége az aktuális lapszám bemutatójának, a társaság jelentős része marad, és átalakul egy jóízű kiscsoportos beszélgetéssé, egy fórummá, így arra is időt kell adni. Az eltelt évek során ez a fórum, jobb szót nem találok rá,

részévé vált összefüggéseinknek. Itt is jönnek az új és újabb ötletek, és az érdeklődők, kérdezők, akik akár potenciális szerzőkké válhatnak. Időnként szervezünk egy kis muzsikát is a közönség számára. Ezt a zenei szakközépiskola vagy a zeneiskola diákjai, tanárai prezentálják számunkra a kezdéskor.

A 2011. esztendő első számától a most kézbeadott 51-es számot viselő repertóriumig a 32 folyóiratszám összesen 4131 oldal terjedelemben jelent meg. Az egy folyóiratszámra vetített érték: 135 oldal.

Folyóirat-bemutatóinkat legtöbbször városunk polgármestere, Porga Gyula, illetve Brányi Mária alpolgármester tisztelte meg jelenlétével, köszöntőjével. A bemutatókra hívott vendégeink a szokásos üdvözlő szavakon túl hivatali érdekeltységük okán gyakran kapcsolódtak a folyóiratban megjelent írások valamelyikéhez. Ilyen esetek voltak az egykori Veszprémi Vegyipari Egyetem alapító tanárai születésének centenáriuma-ra megjelent megemlékezéseknél Gelencsér András rektor és Hartung Ferenc professzor, vagy a zeneiskola alapításának centenáriumán Molnár Péter igazgató köszöntői, illetve Márfi Gyula veszprémi érsek jelenléte a báró Hornig Károly veszprémi püspök támogatásával 1912-ben megjelent „Veszprém multja és jelene” című kötet reprint kiadása bemutatóján, amit az aktuális lapszámmal együtt adtunk kézbe.

A Veszprémi Szemle várostörténeti folyóiratot azonban legjobban a közönség megléte minősíti. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Kisfaludy terme a bemutatókon gyakorlatilag minden alkalommal megtelt, megtelik. Az évek során kialakult egy jelentős nagyságú lokálpatrióta közönség, egy „kemény mag”, és amikor a terem műszaki okok miatt nem tudtuk használni, az érdeklődők követtek bennünket a Gourmandia különtermébe és fel a Várba, a Dubniczay-palotába. Ezen a helyen kell megköszönnünk befogadóinknak, a Gourmandia étterem tulajdonosának, a Művészetek Háza igazgatójának és a Dubniczay palota (akkor még László Károly gyűjtemény) vezetőjének, de legfőképpen az EKMK igazgatójának, valamint munkatársainak, hadd ne soroljuk őket név szerint, akik a sok évtizedes ismeretség, és munkánk szakmai minősége okán évente legalább négyszer helyet adnak bemutatóinknak, illetve a Veszprémi Szemle könyvek bemutatói miatt akár többször is. És szervesen kapcsolódik ide a következő köszönet. Felgyorsult világunkban nem divat a hűség, éppen ezért köszönetet kell mondanunk mindazoknak, akikre mindig számíthatunk az egyes folyóiratszámok bemutatóin.

A várható megjelenési idő környékén pedig megszaporodnak (nem csak a városból!) a bemutató idejét érdeklődő telefonok, sms-ek, e-mailek, ezért úgy gondoljuk, hogy megérte-megéri a város múltját megkutató-feldolgozó munkák rendszeres közreadása.

Az egyes lapszámok felépítése szokásosan a következő: nagyobb lélegzetű és nagyobb tématerületet körbejáró vagy egy-egy témát alaposan kiveséző „Tanulmányok” a lapindító publikációk. Ezt követik a „Közlemények” rovatcím alá besorolt dolgozatok, majd „Forrásközlés”, „Megemlékezések”, „Évfordulók”, „Nekrológ/ok”, „Könyvszemle”. Természetesen egyéb rovatcímek is megjelennek, évente rendszeresen vagy esetenként, mint az „Évfordulónaptár Veszprém”, a „Veszprémi helytörténeti könyvek bibliográfiája”, amivel 2016-ig jutottunk el, illetve ide sorolandó még a „Veszprémi kutatók és műhelyek” rovat.

Időnként tematikus számokat is tudtunk olvasóink kezébe adni. Erre jó példa a 2011. év 3. szám „Emlékidezés, Veszprém 1711” főcíme, ami alá a 300. évét ünneplő gimnázium történetére emlékező írásokat gyűjtöttük csokorba. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharcra emlékezés volt a folyóirat 2013. 1. számának témája, „Emlékidezés: VESZPRÉM, 1848/49” címmel. Teljes folyóiratszámot (17. évf. 2015. 3.) szenteltünk „Emlékidezés: Veszprém címere és zászlaja” címmel, a város címerével és a legrégebb ismert veszprémi zászlóval foglalkozó tanulmányok közlésére. Három lapszámban is (43. 18. évf. 2016. 4., 44. 19. évf. 2017. 1., 45. 19. évf. 2017. 2.) jelentős mennyiségű írás szerepelt az „Emlékezés – 100 éves Veszprém Város Zeneiskolája” főcím alatt. Az „Emlékezés – 100 éve hunyt el Hornig Károly veszprémi püspök” címet követő több mint 120 oldal foglalkozott a jelentős egyházi méltósággal a szokásosnál jelentősen nagyobb terjedelmű 45. számban.

Meg kell emlékezni a sorozatokról, hiszen voltak/vannak olyan témák, amiket célszerű nem egyszerre, hanem lehetőleg az egymást követő folyóiratszámokban közölni. Erre legjellemzőbb példa Rainer Pál történésznek, a város háziezredével, a veszprémi 31-es honvéd gyalogezreddel foglalkozó írásainak sorozata, ahol „31-es honvédek” címmel a 30. lapszámban (15. évf. 2013. 3.) kezdődött a 13 részes sorozat és a 43-as számban (18. évf. 2016. 4.) közzétük az utolsó részt.

Évtizedes cikksorozatok a következők, amik egy-egy esztendő vonatkozó témáját összegzik: Kovács Győző Gyula: „Veszprém meteorológiai viszonyai” (évente, 2006-tól rendszeresen), Bándi László – Zachár Zsolt: „Veszprém emlékjelei” (2000-től) és az „Évfordulónaptár Veszprém” 2012-től évente. Utóbbi szerzői az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Helyismereti részlegének munkatársai, akiknek munkájára a következő években is számítunk.

Ide sorolandó továbbá a jeles helytörténeti kutatóinkat, helytörténészeinket bemutató „Veszprémi kutatók és műhelyek” című sorozat, amiből mindösszesen eddig 6 rész jelent meg az eltelt 25 esztendőben. A dr. Kredics Lászlót bemutató első írást 2009-ben közölte lapunk, a Molnár Jánosnét bemutató írás 2013-ban jelent meg. Ezeket követte sorra dr. Tóth Dezső, Kovács Sándor, Varga Béla és Hógya György bemutatása.

Voltak több részes, befejezett sorozataink: A Hóvirág énekegyüttes története

1977–2012 (szerző: Somfai Katalin), a Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Köre 25 éves története (szerző: dr. Varga Miklós), illetve a még folytatózó sorozatok, mint: A veszprémi piarista könyvtárak adományozói (szerző: Pákozdi Éva Szilvia), illetve a Veszprém és a Nagy Háború c. sorozat (szerző: dr. Földesi Ferenc), előbbiből három, utóbbiból eddig négy rész jelent meg.

Új sorozatot indítottunk a 44. számtól (19. évf. 2017. 1.) kezdődően az egyetem jeles professzorai (Péchy László, Straub Gyula, Fejes-Tóth László, Déri Márta) születésének centenáriuma emlékeztetőre, amelynek biztosan lesz folytatása a következő években.

A folyóiratszámok borítója színes illusztrációk közlését teszi lehetővé. Az első 25 számot feldolgozó repertóriumtól (26.) kezdődően a belső borító oldalakat is felhasználjuk olyan dokumentumok (archív fotók, írásos anyagok, térképek stb.) bemutatására, amelyek szövegközi fekete-fehér illusztrációként kevésbé, vagy egyáltalában nem is értelmezhetők. Ilyen volt Elek Miklósnak néhány rövid, de színes dokumentumokat közlő írása: „Veszprémben készült bankjegyek”, „Az 1956-os forradalom és szabadságharc évfordulójára kiadott emlékjegyek”, „A veszprémi börtönpénzek”, „Veszprémi vonatkozású helyi pénz” 1–2. része, „Veszprémi emlék a korona kimúlásának idejéből”. Az egyes lapszámok címlapjain bemutatott illusztrációk nem csupán a figyelem felkeltésére szolgálnak, hanem minden esetben szervesen kapcsolódnak valamelyik publikációhoz, vagy kiegészítik azt.

A borítón túl mindössze három alkalommal tudtuk színes oldalakkal gazdagítani folyóiratunkat. Nagyméretű, színes térképmelléklet jelent meg Brányi Mária: Kolostorok és kertek a Veszprémi Vár tövében (41. 18. évf. 2016. 2. 46–47. oldalak között) című dolgozatában. A városunk címerével, zászlajával foglalkozó tematikus szám több színes oldalon (38. 17. évf. 2015. 3. 97–128.) mutatja be városunk zászlaját, valamint Veszprém címerét használó pecsétnyomokat, pecsétnyomatokat, dokumentumokat, okleveleket, a címer köztéri megjelenését, bélyegeket, dísz tárgyakat stb. Ugyancsak színes térképmellékletet tartalmaz Földesi Ferenc: Szovjet okkupáció Veszprémben 1956. november 4–5. című tanulmánya (47. 19. évf. 2017. 4.). A 32. és 33., 33a. oldal közé illesztett térkép plauzibilisen szemlélteti Veszprém 1956. november 4–5-e között lezajlott szovjet megszállásának főbb mozzanatait.

A Veszprémi Szemlében feldolgozott témák igen változatosak. A 2011–2018 között megjelent Szemle számok mintegy 430 tételéből csak néhány címet emelünk ki, hogy bemutassuk városunk sokszínű történetéből milyen izgalmas eseményeket, személyeket, szervezeteket, szervtörténeteket sikerült eddig közreadni, bemutatni olvasóinknak: a veszprémi polgároknak és az érdeklődő szakembereknek.

A przeworski vasúti hídtól a trianoni palotáig, Trianontól Veszprémig, dr. vitéz

szilvágyi Benárd Ágost és veszprémi kapcsolatai (Rainer Pál); Időutazás a veszprémi kolostorok völgyében (Gy. Lovassy Klára); A Veszprém-jutasi katonai repülőtéren összpontosított m. kir. 101/3. honi vadászrepülő-század bevetési-könyve (Veress D. Csaba); 100 éves a veszprémi evangélikus templom tornya (Szalontai Árpád); Szilánkok Veszprém 1943–1946 közötti történetéből: Nemes Antal kanonok visszaemlékezése (Bándi László); Piarista könyvek a levéltárban. Adalékok a veszprémi kegyes-tanítórendi gimnázium könyvtárainak történetéhez (Pákozdi Éva Szilvia); Szemelvények Bolgár Mihály életéből, munkásságából (Kovács Győző Gyula); A „Sosemvolt” tüzerlaktanya ürügyén. Veszprém egyes múlt századi közállapotairól (Földesi Ferenc); Az ódon armáriumtól az új levéltári székházig. A megyei levéltár és elődei által használt épületek Veszprémben a XVIII. századtól máig (Somfai Balázs); A Bakony Művek története a fénykortól a vég napjáig, 1988–2008 (Poór Ferenc); A veszprémi szabadkőműves kör működése (1898–1902) (Hudi József); A megújult Haiszler-kápolna az Alsóvárosi temetőben (Vándor András); A veszprémi színjátszás 1848/49-ben (Hudi József); 1848–1849 eseményei a veszprémi székesegyház zenei naplója alapján (a veszprémi püspökség a forradalmi események alatt) (M. Tóth Antal); A két szomszédvár, Veszprém és Usztolni Belgirad 1609–1699. (Veress D. Csaba); Bruszniai Árpád emlékének ápolása Veszprémben (Vajda Ilona); Gubicza családok kapcsolódása Veszprémhez (Gubicza Ilona); Padányi Biró Márton veszprémi püspök alakja egyházi és világi szerzők tollából (Fogl Krisztián Sándor); Adalékok a veszprémi fürdők történetéhez (Horváth Elvira); A 18. századi Veszprém történelmi, demográfiai pillanatképe, az 1757. évi veszprémi lélekösszeírás (Nagy Balázs Vince); Veszprém településföldrajza (Lenner Tibor, Csapó Tamás); Önképzőköri könyvtár a veszprémi piarista gimnáziumban (Kolozs Barnabásné); Dokumentumok az 1956-ban Veszprémből a Szovjetunióba hurcolt egyetemistákról Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának levéltárából (Váradi Natália); Az ellenzék „főhadiszállása” Veszprém. Kétszáz éve jelent meg a Mondolat (Sebő József); Törvényszék és börtön. Adatok a régi veszprémi vármegyeház utóéletéhez (Somfai Balázs); Fél évszázada hunyt el a tudós pap. Dr. Gutheil Jenő (1887–1963) (Molnár Jánosné); 750 éves a Pálos rend alapjait megteremtő II. Pál veszprémi püspök oklevele (Káloczi Kálmán); Középkori határjárások a Cserháton (Karlinszky Balázs); A Magyar Turista Egylet Bakonyi Osztálya veszprémi tevékenysége (1922–1944) (Jákói Bernadett); Veszprém középkori piacterei és Szenttamásfalva városrész helye (Solymosi László); Adalékok a Veszprémi Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézetének történetéhez (Irányi László); Veszprém és a Nagy Háború (Földesi Ferenc); A veszprémi Erzsébet-szobor restaurálásának és visszaállításának története (Regenye Judit); A 60 éves veszprémi Koraszülött Osztály története 1954–2014 (Hogya György); „Ős torony, légy üdvözölve!” A Tűztorony építéstörténete és városi jelképpé formálódása (Boross

István); Sigillum civitatis Wesprimiensis. Veszprém város címer- és pecséthasználatának története (Földesi Ferenc); A nemes város zászlaja, 1745 (Gondolatok egy ódon veszprémi zászló kapcsán) (Rainer Pál); Néhány szó Veszprém város címeréről és általában a heraldikáról (Somfai Balázs); Beszámoló Veszprém város 1745-ben készült zászló rekonstrukciójának elsődleges tapasztalatairól (Cziráki Veronika); A proletárdiktatúra Veszprémben és a Veszprémi egyházmegyében (Csernus-Ortutay Márton); A Veszprémi Izraelita Hitközség iskolájának története (Mann Lotti); Egy elfeledett házvezető. A veszprémi hetes tűzterek (Földesi Ferenc); Török hétköznapiak Veszprémben (1552–1566) (Szurmay László); Válogatás a Veszprém Városi Zeneiskola megalakulásának dokumentumaiból (Márkusné Vörös Hajnalka); Ne félj, kicsiny nyáj...” A Veszprémi Evangélikus Leány Egyesület története (1927–1950) (Tölgyesi József); Veszprém zenei múltjából. Ruzitska Ignác élete és munkássága (M. Tóth Antal); Két háborús év 1944–45. Dr. László Kálmán naplója; Báró Hornig Károly bábok, veszprémi püspök halála, temetése és végrendelete (Varga Tibor László); A veszprémi József-kormányzat, a mai megyei könyvtár épülete (Kelecsényi Kristóf Zoltán); Új utakon – A Szegelethy utcai zenedéből a Megyeház téri zeneiskolába (Szirbéké Bokor Júlia); Szovjet okkupáció Veszprémben 1956. november 4–5. (Földesi Ferenc); A veszprémi Szent Imre Római Katolikus Elemi Iskola története (Molnár János); Köztéri alkotások Veszprémben (Herth Viktória); Levelek Horánszky Lajoshoz, Veszprém országgyűlési képviselőjéhez (1901–1902) (Tölgyesi József).

Feltétlen szót kell ejtenünk folyóiratunk szerzőiről. Miután az első 17 esztendőről Tölgyesi József ismertette a rendelkezésre álló adatokat, itt csak az utolsó nyolc esztendőre vonatkozó ismereteket közöljük.

A Veszprémi Szemlében 2011–2018 között publikáló, jelenleg is élő szerzők összlétszáma meghaladja a 90-et, és fájdalmas veszteségünk az a 13 szerző, akiknek írásaira többé már nem számíthatunk: Balogh Ferenc, dr. Demény Antal, dr. Farkas Gábor, Kolozs Barnabásné, Környei János, Láng Tibor, Lechner László, dr. Lichtneckert András, Molnár Jánosné, Tungli József, Vajda Ilona, Vándor András, Veress D. Csaba.

Szerzőink 80%-a veszprémi, és az élet minden területéről érkeznek, sokszínű a paletta. Döntően főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkeznek, 30 százalékuk tudományos minősítéssel bír (egyetemi doktor, PhD-fokozattal rendelkező, MTA-nagydoktor, akadémikus). Vannak PhD-hallgatók, és volt, igaz csak egyszer, egy gimnazista szerzőnk is. 15%-uk felsőoktatási intézmény oktatójaként dolgozott, vagy jelenleg is ilyen munkakörben van. A 90 fő 60%-a aktív életkorú, ám csak 10%-uk 40 év alatti. Mintegy 12% már 80 évesnél idősebb. Amikor 1993-ban megjelent a Veszprémi Szemle első száma, a derékhad 40 és 70 év között volt, mára emelkedett az átlagéletkor. Legidősebb szerzőnk idén nyáron volt 95 esztendő.

Természetesen sok az egy publikációt jegyző, kb. 1/3-a a teljes szerzői gárdának, de írásaik fontosak, mert igen sokszor közölnek olyan lokális ismeretanyagot, ami csak náluk érhető el, csak rajtuk keresztül válik közkinccsé. Hozzájárulásuk a „nagy” történelem megértéséhez elengedhetetlen.

A Veszprémi Szemle Városthörténeti Közhasznú Alapítvány nem csak a folyóirat kiadását menedzseli, de megjelenteti a Veszprémi Szemle könyvek sorozatot is. Az évek során 11 kötetet adtunk ki, ebből nyolcat 2011 és 2018 között, közel 3000 oldalon. Sorozatunk bevallott célja, hogy hozzájáruljunk egy majdani Veszprém monográfia anyagához. A könyvek döntő része egy-egy városthörténeti téma alapos, lehetőleg teljes körű feldolgozása. Ilyenek voltak: Veszprém időjárása és éghajlata I–III.; Erős hit – erős akarat. A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet, 1924–1944.; Az alkotmány védbástyái. Az 1860–61. évi Veszprém vármegyei alkotmányos mozgalomról, és a Honvédegyletről.; Elfelejtett/tett évtized 1980–1990. Emlékek, tények, történetek; A veszprémi hetes tűzterek. A m. kir. 7. honvéd ágyúezred és utódalakulata, a 41. honvéd tűzerezred első világháborús története. És vannak olyan kötetek, amelyek ma már nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhetők, így reprint megjelentetésük fontos. Ezeket bőséges jegyzetapparátussal, mellékletekkel vagy kisebb tanulmánnyal kiegészítve adtuk a helytörténeti kutatók és az érdeklődő közönség kezébe. A kötetek címe: Emléklapok rendezett-tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből (1886); Veszprém múltja és jelene (1912); A veszprémi túság története (1920). Jelenleg is munkában vannak kiadásra érdemes művek, megjelentetésük a következő évek feladata.

Szólnunk kell a munkánkhoz feltétlen szükséges anyagiakról. A most tíz esztendő alapítvány aktív működése biztosíték arra, hogy viszonylag zökkenőmentes a folyóirat megjelenése. Ehhez elengedhetetlen a Város támogatása, amit rendszeresen megkapunk, megköszönve azt a mindenkori önkormányzatnak, városvezetőnek, különösen Porga Gyula polgármesternek, aki már alpolgármesterként is egyértelműen támogatta a Veszprémi Szemle városthörténeti folyóiratot, biztosítva a rendszeres megjelenés pénzügyi háttérét. Természetesen pályázunk, pályázunk és pályázunk, minden lehetséges helyen. Az alapítvány kuratóriuma elnökének, Faa Juditnak az agilitása nagyon kell periodikánk életben tartásához.

De nem feledkezhetem meg azonban egyéni támogatóinkról, akik befizetésekkel a kezdetektől rendszeresen hozzájárulnak folyóiratunk fenntartásához. Nevüket a 22-es lapszámtól kezdve folyamatosan hozzuk a honoráriumról lemondott szerzők nevével együtt. Itt, ezen a helyen külön is meg kell köszönnünk támogatásukat. Anonimitásuk miatt nem mindenkinek a nevét tudtuk közölni.

Olvasóinkkal, szerzőinkkel, a bemutatók közönségével döntően a neten tartjuk a

kapcsolatot. A nyomtatott meghívók csak azoknak a kedves olvasóinknak, szerzőinknek mennek, akiknek nincs internet elérésük.

Honlapunkon (www.veszpremiszemle.hu) full textes formában elérhetők a régebbi számok, amiket rendszeresen letöltenek érdeklődők. Különösen egy-egy bemutató után élénkül meg a forgalom, hiszen nem mindenki éri el a nyomtatott példányt.

A Veszprémi Szemle publicitását elsősorban a Veszprém TV biztosítja azzal, hogy minden bemutatón ott van, és a Híradás c. hírműsoruk általában már aznap este beszámol az eseményről. A város hetilapja és a megyei napilap, a Napló rendszeresen közli a rendezvény időpontját. A Veszprémi 7Nap minden esetben közöl rövid beszámolót az eseményről, és a Veszprém megyei Naplóban is jelennek meg a lap-bemutatóról írások.

Zárszóként még néhány gondolat.

8 év, 32 szám, ennyi volt a teljesítményünk. Tulajdonképpen ez egy hibátlan emberi fogsor. Úgy gondolom, hogy ezzel a 32 számmal jóízűt haraptunk városunk történetéből, szülővárosom történetéből. Sok minden belefért, a kezdetektől évszázadokon át, egészen napjainkig. És ez minden bizonnyal így lesz nemcsak a következő 32 szám, de a következő sok száz folyóiratszám esetében is.

Meg kell köszönnöm az eltelt nyolc esztendő segítőinek munkáját. Először a Szerzőknek, hiszen nélkülük nem lenne folyóirat, Virág Istvánné és Szurmay László közvetlen segítőimnek, az OOK nyomdában Szathmáry Attilának és Szücs Juditnak, a bemutatók fotósának, Zachár Zsoltnak, és ismételten Faa Juditnak, valamint Porga Gyulának, Veszprém megyei jogú város polgármesterének.

S végül köszönet illeti az Olvasókat, akiknek érdemes volt mindezt a munkát elvégezni, hiszen volt/van fogadókészség, eljönnek a bemutatókra, a kinyomtatott 700 példányból pedig alig-alig marad valami néhány héttel a bemutató után.

Ez az alkalom nem csupán a köszönetmondás, de a leköszönés ideje is. A most kézbe adandó 50., 51-es számokkal befejeztem a sok élményt és örömet, de gondot is adó szerkesztői munkát. 2019-től a főszerkesztői feladatra a Kuratórium egyetértésével, a jelentős szakmai tapasztalattal rendelkező, sokat publikáló szerzőnket, dr. Földesi Ferenc nyugállományú honvédezzredest kértem fel, aki – örömömre – a feladatot elvállalta, amihez erőt, kitartást kívánok.

TANULMÁNYOK

Pillanatképek Veszprém város történetéből (XVIII. század vége és a XIX. század első tizede)

Az elfeledett városbíró – Treuer József

I. rész

FÖLDESI FERENC

*Megmenteni a múlt emlékeit,
s tisztelni ezekben a nemzet történelmét,
nem érdem, de honfiúi kötelesség.
(Véghely Dezső)*

EGY ANGOL UTAZÓ, AKI 1815-BEN JÁRT MAGYARORSZÁGON – és közte Veszprémben is – ezt írja a városról: „*Veszprém érdekesen és romantikusan fekszik egy lehasadt sziklás mészkő-emelkedésen. A püspöki palota, a ferencesek rendháza, a szeminárium, a piarista gimnázium és a megyeháza egy különálló nagy meredek sziklatömbön épült, amelynek alján a Séd patak folyik és elvágja az alsóváros egy részét. Ennek a tömbnek vízellátása céljából egy idevaló ezermester elmés szerkezetet állított össze, amely a völgy egyik forrásából a vizet ólomcsövekben felnyomja a legmagasabb helyekre. Ezt egy kerék végzi, amelyet a Séd vize hajt. Ugyanez a patak sok más kereket is mozgat, néhány malmokat hajt, a többi meg a gubacs zúzó gépekkel van összekötve.*”¹

Hungler József Veszprémről szóló könyvében a városbíróról ír elismerőleg: „*Treuer József akkori főbíró érdeme, hogy mind a Vigyázó Torony tervezett 'megigazítása' és 'feljebb emelése', mind pedig széles körű társadalmi munka szervezésével a 'várbeli víznek a Piaczra lehozása' megtörtént, a mai Vöröshadsereg téri [Óváros*

tér] Vizöntő szobor helyén létesített csodálatosan szép, négy oldalról 'vízköpő' márványkút létesítésével.”²

Treuer Józsefről személyes adat, leírás nem található, olvasható. Nem maradt más életútjának – de inkább a város érdekében végzett munkájának – megismerésére, mint a város tanácsülési jegyzőkönyveinek átlapozása, a városi tanács fennmaradt iratainak áttanulmányozása. Ezeket átolvasva kaphatunk képet – még ha csak közvetve is – a városért, a közösségért végzett áldozatos munkájáról. Az előzőekben idézett könyvrészlet kiemeli azokat a legjelentősebb munkákat, amelyek megvalósításában része volt, amelyek tőle indultak. De azokon kívül még számtalan tett őrzi nevét – de csak a jegyzőkönyvekben. Azzal, hogy nem csak szorosan az ő személyes tetteit sorjádom, hanem egyfajta kitekintést is teszek a város életébe – még ha csak szemezgetve, az általam fontosnak vélt eseményekre figyelve –, meggyőződésem: így kaphatunk teljes képet személyéről.

Treuer József, a veszprémi kalmár

Treuer József 1753. február 20-án született Pápán. Apja Treuer Ignác, anyja Preslin Mária. A pápai anyakönyv szerint több testvére³ született. Valószínű, hogy kereskedőcsaládban látta meg a napvilágot, mivel később, mint „boltost” említik. Veszprémben Treuer József nevét első ízben az 1781. évi veszprémi adólajstromon lehet olvasni. Minden bizonnyal ekkor, esetleg az 1780-as évben költözhetett a városba.

Treuer József Veszprémben talált magának feleséget. A veszprémi adózók jegyzékén (már az 1774. évin is) az 5. polétában⁴ olvasható Lux Ádám szabó – későbbi apósa – városi lakos neve. Treuer József első ízben 1781-ben az 5. polétában adózott,⁵ itt ismerkedhetett meg Évával, Lux Ádám leányával. Treuer József később átköltözött a 6. polétához tartozó városrészbe.

Van adat viszont a veszprémi anyakönyvben a házasságáról: miután felmentették a kötelező háromszori egyházi kihirdetés alól, házasságot 1782. február 11-én kötöttek, amit Hajas István plébános cerebrált.⁶ Az esküvői tanúk Vernhardt József és Strak Zsigmond voltak. Az anyakönyv szerint nyolc gyermekük⁷ született. Az 1817/18-as összeírás szerint⁸ a 826. számú házban⁹ lakott – a cselédeken kívül – már csak egyedül a lányával, Teréziával.¹⁰

A kalmár mesterséget gyakorolta a városban, hiszen később – a városi jegyzőkönyvi bejegyzések szerint – gyámatyái feladatát időnként külföldi útjai miatt helyettesére szignálták. Élénk kereskedést is folytatott Veszprémben, ugyanis a periratok tanúsága szerint már az 1785-ös esztendőben kér jogorvoslatot a magisztrátustól. Panaszára a tanács október 17-én végrehajtóként kiküldte Király István és

Zsolnai Pál tanácsosokat, valamint Vörös Ferenc vásárbíró, hogy hajtsák be Szőnyi János veszprémi lakos adósságát. A tartozás 16 forint volt, melynek fejében a kirendelt végrehajtók lefoglalták az érintett kertjét.¹¹

Hasonlóan panaszt nyújtott be a tanácshoz 1790. május 15-én Jursenics János és felesége ellen. Treuer József keresetében leírja, hogy Jursenics József – aki időközben meghalt –, majd felesége 1781-től boltjában rendszeresen vásárolt, azonban „*a portékák árával mindenképpen adós leszén.*”¹² Adósságaikból – a panasz szerint – eddig 47 forintot fizettek meg, de hátra van még 53 forint, valamint 4 és ½ krajcár. A magisztrátust kéri, hogy az özvegyet idézze be, és szólítsa fel adósságának rendezésére. Treuer József a részletezett adatok szerint a vásárbírónak a citációért (idézésért) 7 krajcárt, az admonitioért (megintésért) 24 krajcárt, a sportula judiciare (bírói perdíj) 1 forint 1 krajcárt, a kérelemért 30 krajcárt fizetett.¹³

Jursenicsné tagadta, hogy neki fizetési kötelezettsége lenne, hiszen az özvegyi leltárkor ezt nem tüntették fel. Simoga György, mint a püspökség ügyésze is leírta véleményét, mely szerint az özvegynek ki kell fizetni az adósságát, mint ahogy tette azt a más személyektől felvett adósságainak rendezésekor.¹⁴

A fennmaradt iratok szerint Treuer először 1798-ban adott 200 forint kölcsönt a városnak. Ez a kölcsönadás gyakorlatilag haláláig tartott. Igen sok esetben lemondott a kamatokról, és csak a tőkét vette vissza a várostól. Sok esetben az így kölcsönadott összegeket a visszatérítéskor valamilyen nemes célra ajánlotta fel, mint a kórház építésére, vagy a fecskendőház költségeire.

A városi közgyűlési jegyzőkönyvekben Treuer József nevével első ízben 1799. február 21-én találkoztam, mely szerint Pintér Pál fazekas bepanaszolta Treuer Józsefet. Treuer József ugyancsak becsatolta a panaszra adandó feleletét a bizonylattal együtt, mire a tanács 15 napi haladékot adott Pintér Pálnak a panaszának rendezésére. Erre majd csak április 21-én került sor, amikor kiderült, hogy Pintér Pál 1797. január 30-án egy 106 forint és 17 ½ krajcáros adóslevelet állított ki azoknak az áruknak az értékében, amit Treuer boltjában vásárolt. A fedezet egy kert volt a városban, amit viszont Pintér fazekas felesége bekerített és használt. Ettől függetlenül a tanács végrehajtást rendelt el, és megbízta Zsun István pénztárost és Hegyes Ferenc tanácsost, hogy teljesítse azt.

A következő említése az 1799. március 9-iki tanácsulási jegyzőkönyvben történt. Ebben a tanács elrendeli, hogy Treuer József boltosnak a számlák alapján „*a város hajdúinak libériásokhoz átadott portékák árában [...] fizessen Zsun István városi perceptor úr 29 forintokat.*”¹⁵ Egyébként ettől az időponttól kezdve 1829-ig minden év októberében találkozunk nevével, és az általa, a városnak szállított áruk kiegyenlítését elrendelő kifizetésekkel.

1799 – Treuer József a gyámatya

A következő említése már hivatalos, akkor, amikor átveszi a „*nemtelen lakosok*” árvái pénzének kezelését, vagyis a városi gyámatyai hivatalt. Megjegyzendő, hogy az árvasági ügyek és vagyon kezelése, a gyámi számadások elsőfokú átvizsgálása a városi tanács felügyelete alá tartozott. Veszprém városában szívesen választottak a pedáns és megbízható német polgárok közül gyámatyákat. Az a tanácsülés, amikor határoztak erről, 1799. szeptember 2-án volt. Ekkor úgy döntöttek, hogy miután az eddigi gyámatya, Orsetti Balázs 1799. június 15-én lemondott hivataláról, „*Treuer József úr a városhoz megmutatott szívességéből ezen hivatalt felvállalván, hogy Orsetti Balázs úrtól az actákat mentül előbb kezéhez vehesse, mind a két részről requiráltatnak [megkéretnek] és addig is, míglen ezen hűsége díszesebb hivattal koronáztatik, hogy az Árvák Istene tartsa, vivát szóval tiszteltetett.*”¹⁶ Ez a „*díszesebb hivatal*” elnyerése a tutori (gyámatya) tisztségbe a hivatalos beiktatáskor 1799. október 20-án történt, amikor „*supernumerariusi deputátussá* (a külső tanács számfőlötti tagja) *választatott, és hitét is letette.*”¹⁷ Egyébként ezt a megbízatását haláláig végezte, akkor is, amikor bíróvá választották és akkor is, amikor leköszönt a bírói hivatalról: vagyis 30 éven keresztül. Mint gyámatya – átnézve a gyámügyi iratokat – rendbe tette az elszámolásokat, pontos kimutatásokat készített a városi árvák vagyonáról, éberen őrködött a gondjaira bízott vagyon felett. Az e téren végzett lelkiismeretes munkájáról majdnem minden tanácsülésen van bejegyzés, amikor vagy jelenti a tanács tagjainak az árvavagyon helyzetét, vagy éppen az árvák érdekeinek a védelmében kér végrehajtást az adósok ellen.

Az 1799. november elsejei bíróválasztáson¹⁸ a város bírájává Ludvig Pált választották, míg másnap a megüresedett tanácsosi helyek egyikére Treuer József került. Egyébként ugyanekkor választották meg tanácstagnak a későbbi városbíró, Suly¹⁹ Antalt is. Ezen az ülésen adta át Orsetti Balázs a gyámügyek végzéséhez szükséges aktákat, elszámolásokat.

De nézzük ettől részletesebben először a XVIII. század utolsó évét: vagyis mi történt Veszprémben a XVIII–XIX. századfordulón, majd kövessük Treuer bíró életének folyását, egybekötve Veszprém XIX. századi történetével.

Pillanatképek a város történetéből

Veszprém a XVIII–XIX. század fordulójától a francia megszállás végéig

A századforduló – katonaévtől katonaévig

Az évszázad utolsó évének első tanácsülése 1799. január 5-én zajlott Fülöp József városi főbíró vezetésével. Az első napirendi pont a „királyi városság” ügye,

pontosabban annak számadása volt. 1790–91-ben sok év után országgyűlés volt Pozsonyban. A város ezt kívánta kihasználni, hogy ismét lobbizzon azért, hogy Veszprém bekerüljön a kiváltságos városok közé. Ez természetesen rengeteg pénzt emésztett fel, amit elsősorban adományok révén fedeztek. De így is a vármegye ügyésze, Ábrahám Pál bekérte a számadást ellenőrzésre. A tanács Schittensam Miklóst bízta meg a számadások leadásával, amit később – a vármegye kérdéseire adandó válasszal – időben teljesített. Azonban meg kell jegyezni: Schittensam Miklós nem bánt kellő alapossggal a gondjaira bízott pénzzel. Később olvasható, hogy a város 3000 forintot követel rajta, amit többszöri halasztás után majd csak 1803-ban, végrehajtás révén tud visszaszerezni.

Még az előző, 1798-as esztendei szerződést ismertették ezután, amiben a Budai Hadparancsnokság megküldi a városnak a helyi csutoráscéhhez való szerződését, melyben 12 000 csutura elkészítését vállalták. Bár a városnak ezzel sok dolga nincs, mindenesetre számon tartják a rendelést.

Az „asszonyi nyelveskedések tilalmaztatnának és ez ellen büntetések is rendeltetnének” – határoz a tanács, miután Pap Náni hajadon leányzó és Pápay Andrásné szidták, majd nemes Vörös Ferencet becsületében is megsértették. Az ok: az említett két személy házának ablaka alatt Vörös Ferenc leszúrta disznáját, amit a két asszony nehezményezett. Mindenesetre a tanács érvényt szerzett a nyelveskedés tiltásának és Pápay Andrásné 1 forint 7 krajcárra büntette, illetve Pap Nánit estig a tömlőcbe²⁰ zárta – „maguknak megjobbodásra, másoknak okulásra.”

Postai díjszabásokról is olvashattunk egy január 12-iki bejegyzésben: Wernhardt József postamesternek térítette meg a tanács 1797. november 4. és 1799. januárja között, a várostól átvett és kézbesített küldemények után járó 10 forint és 36 krajcárt.

Február 21-én a borbírók számoltak el a város négy hónapos „kocsmáztatásáról (vagyis: italmérésről).” A „régí szokás szerint” a bort a városiaknak Szent Mihály naptól (szeptember 29.) karácsonyig lehetett árulni, de a „földesúri jóindulat” Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.) napjáig megengedte. Fülöp Ádám és Halász József elszámolása szerint a borárusítási jog bérléséből a 16 fő bérlő 239 forintot fizetett be a város kasszájába. Büntetést 4 fő fizetett, összesen 5 forintot. A 2604 akó „garasos bor” adójából befolyt 434 forint, illetve a 36 és 25 akó óbor adójából 17 forint, így összesen 695 forint bevétele lett a városnak. A bevételből a két borbíró 12 forint jutalmat kapott. A tanács igen elégedett volt a két bíró áldozatos munkájával, hiszen a városnak szép jövedelmet biztosítottak. Jutalmul továbbra is meghagyta őket a város borbíráinak.

A városi lakosok tudatában voltak annak a veszélynek, amit egy kitörő tűz okozhat javaikban, netán utódaik értékében, házaikban. Nem véletlen, hogy sokan hagytak pénzt, vagy más egyéb javakat végrendeletükben a városra, pontosabban a „tűzi

veszedelem oltására megkívántató” eszközökre. Így tett Stercz Antal meghalt felesége, Mulay Anna is, amikor az említett célra 50 forintot hagyott. A pénzt a végrendelet végrehajtója, Márkus Ignác²¹ az április 1-iki tanácsülésen adta át Zsun István pénztárosnak.

Már kiadásként jelentkezett a tanács azon döntése, hogy a deputátusoknak egyenlő mértékként 6 forintos fizetést szavazott meg. Bevételt jelentett viszont Putvain doktornak egy igazolás kiadása, illetve háza eladásának „kidobolása”. A doktor – ki gyógyszereivel „számos nyavalyát” kigyógyított, erről igazolást kapott „*sub authenticus civitatis sigillo*” (a város közhitelű pecsétje alatt).²²

Néhány házlevél és igazolás: Ziercen Mihály²³ patikáriusnak Arad városában lévő öröksége átvételére a város pecsétje alatt igazolást állítottak ki. Jáger Jánosné eladta a Vásárálláson lévő házát 2050 forintért, mivel a hitelezők igen csak szorongatták. Godina István örökösei adták el házukat az előbb is említett Jáger Jánosnénak 865 forintért Szauer Pál és a zsidó közösség telke mellett. Jutott is, maradt is – mármint Jágernénak.

Veszprém város lakossága a XVIII–XIX. század fordulóján alig haladta meg a 7000 főt. Most képzeljük magunkat az akkori városlakók helyébe, amikor a városon – az említett lakosságszámhoz képest – egy irdatlan embertömeg vonul át. A május 25-iki bejegyzésben olvasható: „*Weszprém városán által masírozó tizenegyezer orosz sereg*²⁴ számára kívántató segedelem adakozás eránt [...] Kun László úr által küldött levél felolvastatván. Mivel hogy ezen fent említett nép, s a melynek egy napi zsoldja egyedül harmadfél krajcárókból álló, leginkább annyi(a) földről, hazánk és javaink védelmezésére iparkodik, amint is ezen esztendőben elkezdett háborúban az dühösködő francia ellenség előtt, ezeknek már a csatapiacra elérkezett eleik nem kevés diadalommal mutatták vitézségi segítségüket.”²⁵

A város természetesen kihirdette a felhívó levél tartalmát és mindenkit adakozásra buzdított. Ugyancsak kihirdette Zichy Ferenc főispán felhívását is „*az dühösködő francia ellenség ellen megkívántató regruták kiállítására.*” A regruták azonban csak nem akartak jelentkezni, így a város júniusban kénytelen volt verbunkot szervezni, hogy az előírt 20 főt ki tudja állítani.

Októberben került sor a „szokás szerinti” tisztújításokra, amikor megválasztották az új szabadvajdát (Stadler József a katolikusok részéről), a vásárbíró (Kozári Ferenc a katolikus, Rostási Mihály a református részről). E hónapban döntöttek a 12 tanácsnok éves fizetéséről is, amit 12 forintban állapítottak meg. A deputátusok 6 forint illetményben részesültek. Ugyancsak ekkor döntöttek a Városháza²⁶ alatt lévő kisebb (25 forint) és nagyobb (50 forint) boltok, valamint a pince (25 forint) bérbeadásáról.

A már említett november 1-iki bíróválasztáson Fülöp József, aki két évig töltötte be a bírói hivatalt, végleg lemondott. Indoka az elmúlt két viszontagságos eszten-

dő minden nehézsége volt. A jelöltek neveit Ábrahám Pál, a püspökség ügyésze terjesztette a tanács elé a következő sorrendben: Fülöp János, Zsolnay Pál, Bötskey Pál és Ludvig Pál. Közülük – mint már olvashattuk – Ludvig Pált választották meg főbírónak.

A múltó század egyik utolsó, decemberi tanácsülésén mivel is foglalkozott volna a városi tanács, mint a város egyik fő ellensége elhárításának kellékeivel: a tűzoltó eszközökkel. Megállapította a tanács, hogy a tűzoltó eszközöket hanyagul, gondatlanul kezelik, tárolják. A közbiztonság érdekében – amit a tanács jóváhagyott – Szauer Pál deputátus önként elvállalta a tűzoltó eszközök felügyeletét – vagyis ő lett az első városi tűzoltóparancsnok. Ugyanakkor arról is döntöttek, hogy a fecskendő kamra kulcsaiból egy Szauer Pálnál, míg a másik kettő a városháza épületében lesz. Kinevezése után azonnal feladatot kapott: Kersmayer kolompáros (és deputátus is) elkészíttet egy új tűzi fecskendőt, amire a városnak szüksége lenne. Ennek megvételére és a vételár kiegészítésére Szauer Pálnak meg kellett keresni a káptalant is, hogy adakozzanak a fecskendő vételárához.

De ugyan csak foglalkoznia kellett polgártársai „megfenyítésével” is, mint azt tette Sziver János városgazda panaszára. Sziver szóvá tette, hogy egy alkalommal az Almádi utcában Török Ferenc csutorást tisztességesen köszöntötte, aki viszont szidalmazta. De ez még nem volt elég, mert néhány nap múlva Török csutorással ismét találkozott, akkor, amikor a nemesség hadnagyával, Vörös Ferencsel volt őrjáratban. A szidalmazás ekkor sem maradt el, sőt az előljárókat is el kezdte pocskondiázni. Nosza, a tanács döntött: „a subordinációnak [függelem] megvetésére nézve, magának megjobbulására és mások példájokra”²⁷ 1 forint 7 krajcár és 2 peták²⁸ büntetésre ítélte, megjegyezve, hogy ez a függelemsértés 24 órás áristomot²⁹ „ért” volna, de figyelembe vette eddigi büntetlenségét.

Végül a december 21-iki, az év utolsó tanácsülésén döntöttek a városi jegyző felváltásáról is. Bötskey Pál két esztendeig volt a város jegyzője. A tanács megállapította, hogy szaporodtak a város „közönséges dolgai”, szaporodott az orphanális deputáció (árvákra ügyelő biztosság), így azért, hogy a dolgok Bötskey Pál által kidolgozott rendben menjenek, felvették Rudi Mihály városi személyt, aki ezen a tanácsülésen le is tette esküjét.

1800 – A Berken-féle vándorlevelekről és a becsületsértési perekről

Az 1800. január 13-iki tanácsülés jegyzőkönyvében olvasható: „Mivelhogy még tavalyi esztendőben számos céhmesterek és mesteremberek előtt projektumba vétett a kundschaftokra [vándorlevél] a városnak lerajzolás, azt pedig már hazánkfia Berken István [helyesen János] bécsi rézmetsző elvégezvén, és annak címjét megküldvén...,”³⁰ a céhmesterek megajánlották az akkori mintához szükséges 70 forintos költséget, hogy az „mentül előbb elkészülhessen”, hiszen a mesterlegényeknek

szüksége lenne rá. Csak mintegy előzetesen: a végleges munka, a rézmetszet és a lapok majd csak 17 év múlva készülnek el.³¹ A céhmesterek mást is megajánlottak ezen a tanácsülésen. Belátták, hogy a tűzi veszedelem megelőzésére, elhárítására eszközökre van szüksége a városnak. Ezért felajánlották, hogy vízhordó bőrkannákat vásárolnak, melynek árát átadták Szauer Pálnak, a város tűzi felügyelőjének.

Még januárban szükségessé vált, hogy a város bejelentést és sürgős intézkedést tegyen, de inkább segítséget kérjen a vármegye vezetőitől. A városban a sok francia beteg miatt a városi lakosok közül többen „*veszedelmes nyavalyában*” vannak. Ha sürgősen nem kezdik el a betegség gyógyítását, akkor a „*ragadós nyavalyától*”³² gyakorlatilag az egész város „*inficiáltatik [megfertőződik]*.”

Egy hónap múlva ismét a tűzoltó eszközök kerültek terítékre. A város egy új tűzi fecskendőt akart venni Kersmayer Jánostól,³³ amit a mester időközben másnak adott el. Szerencsére Veszprém püspöke és a káptalan adományából, valamint a város lakosságának hozzájárulásából egy újat rendeltek, „... *nagyobbat és alkalmasabb fecskendőt [...] mely a tisztelendő zirci urak házában is keresztül lövöldözzön.*”³⁴ A teljes vételára a fecskendőnek 400 forint, aminek előlegét, 200 forintot, Szauer Pálnak átadták kifizetésre.

Talán nem meglepő azon állításom, hogy Veszprém ebben az időben jelentős állatállománnyal is rendelkezett, melyek tartására, ellátására a város környéki mezők, rétek és erdők szolgáltak. Ezen terület 1/3-át a nemesek, 2/3-át a városi polgárság tulajdonolta – már ami nem a földesuraságok birtokában volt –, de közösen használták. Közösen döntöttek arról, hogy mely területet mikor törnek fel, vagy éppen mit vetnek el az adott területen. Március 15-én arról döntött „*az egész városi nemes és városi communitás*”, hogy a marhák lejárását meggátolni nem tanácsos a legelőkre. Egységes akarattal úgy döntöttek, hogy a „*deszka metsző Tumler malmához vezető úttól fogva, egész a Szabadi útig számlált ugar földekben ...*”³⁵ nem szabad kukoricát, tavaszi gabonát és muhart vetni. Ha valaki mégis felszántaná a területet és beveti, akkor a marhákkal fogják lelegeltetni.³⁶

A következő márciusi tanácsülésen kihirdették – II. Ferenc által is szentesített – azt az 1772-ben Mária Terézia által hozott rendeletet, amely szabályozta az ünnep- és vásárnapok rendjét és amit a vármegye gyűlése is megerősített. A városi tanács ellenőröket jelölt ki a rendeletben foglaltak betartatására (tudniillik az ünnepnapi árusítás tilalmát): a belső piaci árusokat (Nagypiac a mai Óváros téren és a Vásárálláson) Tentovits Jánosnak, míg a Nagyhídi piacon (a mai Jókai utcai Séd hídnál) Vida Ferencnek kellett az ellenőrzéseket végrehajtani. Minden személyt válogatás nélkül kellett megvizsgálni, a vétkeket azonnal „*megzálogolják, zálogjaikat a Városházához hozván, megérdemlett büntetések ki fog rendeltetni, mely büntetés az arra vigyázókra fel fog osztatni.*”³⁷ Ez esetben az árusítás tilalmát kellett vizsgálni, a zálog pedig az árusított portéka volt. A rendelet ellen persze tiltakoztak, első-

sorban a céhek, közülük is mindenekelőtt a veszprémi szücsök, fazekasok és az asztalosok. A tanács első alkalommal kisebb büntetést szabott ki: a céhmesterekre egy-egy forint büntetéspénz fizetését, valamint egy-egy peták idézési díj lerovását.

Ismerkedjünk meg egy városi főbírói tárgyalással, mint az történt az 1800. május 10-iki napon. A tényállás: Fehér Józsefné (felperes) bepanaszolta Kis József veszprémi lakost (alperes). A panasz oka: Az alperes átment a felperes kertjébe, ott „*leelőször is a panaszolkodó felet [felperes] feltaszítani, agyba főben verni, torkánál fogva fojtogatni és megvérezni semminek állítván [...], a panaszolkodónak boldogult édesanyját mind pedig a panaszolkodó felet kurváknak, czemendéknek, toroktátva mocskolni bátorkodván.*”³⁸ Erre tanúk voltak a szomszédok, Nagy Mihályné és Horváth János is.

A városi bíróság megítélése szerint több pontban is vétkes Kis József. Először, hogy átment a más kertjébe, másodszor, hogy verte a felperest, harmadszor, hogy vétett a törvények ellen (szentségtelen beszéd), rágalmazta Fehérnét. A büntetést nem kerülhette el, bár a tanács megítélése szerint cselekedete olyan súlyú volt, hogy a kemény testi fenyítésen kívül többheti áristom is dukált volna. De ezek helyett csak vérbírságot³⁹ szabott ki 6 forint értékben, ami fedezi a kertben okozott károkat is. Végrehajtást nem kellett elrendelni, mert Kis József azonnal kifizette a bírságot és megbánta tettét.

Júniusban a tanácsnak ismét büntetőperben kellett ítélnie – még ha a per „tyúkper” is volt. A bejelentést nemes Horváth Mihály Zsuzsanna nevű lánya tette. A panasz szerint június 13-án Szaidli János szücsmesternek a házában megtalálta elveszettnek hitt csibéit. Hiába mondta a szücsmesternek, az nem akarta elismerni a csibék eltulajdonítását, sőt csúnya szavakkal pocskondiázta, és „*megkurvázt*” Zsuzsannát. Szaidli szücs azt állította, hogy a csibéket Tóth Józsefnétől vette. Tóthné igazolta az állítást, és később, mint kiderült Horváth Zsuzsanna kezdte a csúnya beszédet, a szücsmester csak haragra gyulladt és kizavarta a leányt a házból. Mindenesetre a tanács vétkesnek találta mindkét felet, de büntetést nem szabott ki.

A becsületsértési perek elmúlni csak nem akarnak, miután júliusban ismét hasonló esetet tárgyalt a városi bíró vezette tanács. Ez esetben Herczeg Jánosné panaszolta be Petrovics Jánosnét, aki azzal kérkedett, hogy férje, Herczeg János „*éjszakának idején melléje feküdvén, illetlen életet kívánt volna elkövetni.*” A bíróság kiderítette, hogy a panasz igaz, mint igaz volt a „*melléje fekvés*”, mind a kurváztatás és mocskolódás is. Nem volt bizonyítható Petrovicsné rossz erkölcsű élete, „*a jó hírnév pedig az embernek életével együtt járna.*”⁴⁰ Mindenesetre Herczeg Jánost és feleségét – mivel Petrovicsnét megverték – 1 forint 7 krajcár büntetésre ítélték.

Egy kellemesebb területre átmelve, szeptember 27-én olvasható a borárusításra való készülődés, az árszabás. A város – közeledve a Szent Mihály napja – megszabta a bor itcéjének (kb. 7-8 dl) az árát. A 1800. évbeli szűkebb termés miatt az újbor

árát 4 krajcárban állapította meg. Az óbor árát a borásításra jogot szerzett bérlők maguk állapíthatták meg. Mindenesetre a tanács a borbíráknak meghagyta, hogy az „*incassálandó jövedelmekre szemes vigyázással*” legyenek.

Szent Mihály napja – vagyis szeptember 29. – nem csak a bormérés kezdő dátuma, de úgy tűnik a városi őrző nagyobbn munkájának a kezdőnapja is. Történt ugyanis, hogy ezen a napon a patrol (őrző) áristomba zárt több német mesterembert és városi lakos legényét. De nem csak bezárta, hanem meg is verette a hajdúkkal, illetve pénzt szedett tőlük. Az ügyben meghallgatták Sziver János városgazdát és Patzai Ferenc szabadvajdát. Az igaz, hogy a kocsmázás és a dőzsölés volt az oka, hogy a patrol beszállította a legényeket az áristomba – szólt a tanács álláspontja. De sem a szabadvajdának, sem az őrzőnek nincs joguk a verésre, és a pénz beszedésre. Mindenesetre a tanács elrendelte a pénz visszaadását, illetve úgy döntött, hogy a hajdúk és a szabadvajda a „*testbéli büntetést is el fogják nyerni.*”

Egy bejegyzés arról tanúskodik, hogy az 1799. esztendő nagyon hideg volt, zúzmarával terhelte meg – többek között – a város használatában lévő erdőket. A fák letöredezték, a letört gallyak, ágak gátolták a fű növekedését is. Ez pedig az 1800-as év során az állatállománynak okozott gondot. Így a város nemes és „nemtelen” közössége közösen megkezdte az erdők kitisztogatását.

Október végén megtörtént a tisztújítás, megválasztották a szabadvajdát, pótolták a tanácsosokat és a deputátusokat. Fülöp József postamestert – aki lemondott – rábeszéltek, hogy maradjon meg hivatalában.

Még ezen a tanácsülésen megjelent a nemesség részéről Németh Jakab, Bolla György, Boda Pál, Fejes István, Vörös Ferenc és Szimai Péter, akik javasolták a városi közösségnek: ettől az évtől kezdve állandó munkára alkalmazzanak bakterokat. Véleményük szerint eddig az aratásra, a szüretre alkalmazott bakterek vigyázatlanok voltak, nem törődtek munkáikkal. Hogy ezt elkerüljék, javasolták az állandó jelenlétet, akik lándzsáikat a városházán tartják, a szolgálatukat is ott kezdik minden nap.

A XVIII–XIX-iki századforduló első bíróválasztására a „*régi szokása szerint*” (látjuk, a szokás mintegy 28 éves) 1800. november 1-én került sor. A bíróválasztást ekképpen vezeti be a városi jegyzőkönyv vezetője: „*Az 1800-dik militáris esztendőt követvén az 1801-dik esztendő és az új seculumnak [kornak] szerencsés kezdete, amelynek újságával valamint több esztendők elfolyása alatt Eő Felsége kegyelmes parancsolattya szerint ezen városnak főbíróját mai napon tartandó Mindenszentek napján bölcs igazgató és kormányzójának választani kellekik.*”⁴¹

Minden bizonnyal Treuer József e rövid, gyakorlatilag egy éves magisztrátusi ténykedése meggyőzte a püspökséget és a káptalant, hogy bírói poszt betöltésére is alkalmas. Ekkor már ő is szerepelt a javasolt nevek között. Első helyen szerepelt a volt bíró, Ludvig Pál, majd következett Orsetti Balázs, Treuer József és Suly Antal.

A voksok többségét Suly Antal⁴² kapta, így ő lett az új városbíró. Az új bíró és az új tanácsstagok első döntése a tanácsülések rendjének szabályozása volt. A főbíró javaslatára úgy döntöttek, hogy a közgyűlésen a tanácsstagoknak és deputátusoknak a tanácsülések kezdetére időben meg kell jelenni, azon csendben és hatékonyan kell dolgozni, viselkedni. A tanács szigorúan meghagyta az árvák tutorának, Treuer Józsefnek, hogy az árvák érdekében hozott határozatokról számoljon be a tanács tagjainak.

De volt még egy fontos változás is: rendelet írta elő, hogy a városnak perceptora – vagyis adószedője – a „közönséges városi személyekből állíttassék” 50 forint fizetés mellett. Az adószedőnek minden negyedévben be kellett számolni a városi pénztár állapotáról. Minden évben a városi lakosok közül kijelölt 30 fő előtt pedig el kellett végezni az adószámadást. Aki a kijelölés után nem volt hajlandó a számadás vizsgálatára elmenni, azt a városi bíró 4 forint pénzbírsággal sújthatta.⁴³ A döntés után azonnal kinevezték perceptornak Bötskey Pált a megajánlott 50 forintos fizetéssel és olyan meghagyással, hogy a számadásokat minden év október végéig nyújtsa be a tanácsnak.

Ugyancsak megválasztották – közös döntéssel a nemességgel – a vetésekre felügyelő csőszöket is. Feladatuk a két városi közösség határának őrzése és a vetések felügyelete. Erre a „csősz hiatalra” Hajnal Istvánt és Döbröczőnyi Józsefet választották.

Már az elmúlt évben is több büntetést kellett kiszabni a városi bírónak azokra, akik a vásár- és ünnepnapok megülését elmulasztják, illetve ezeken a napokon dolgoznak. Minden esetben a kiszabott büntetés egy-egy forint volt. Viszont amikor karácsony napján Keszner Antal azzal szegte meg a királyi parancsot, hogy a város „legnagyobb szem előtt való utcájában”⁴⁴ zabot mért, betelt a pohár: a büntetést 4 forintra emelte a város bírása. Azonban úgy tűnt, hogy az 1801-es év első hónapja a büntetések hónapja lett: a városi bírónak sorra kellett kiszabni a különböző pénzbeli, vagy éppen testi büntetéseket. A város katonája, Molnár István egy pár új csizmát kért a drágaságra hivatkozva. A bíró megítélte számára, azonban – mint később kiderült – javulás helyett inkább Rosos királyi tanácsos pajtáját törte fel és onnét szénát lopott. Szabó Pál polétás pedig Halasi József adószedő nevével visszaélve 17 forintot csalt ki gyanútlan városi lakosoktól. Büntetést egyelőre még nem szabott ki a bíró, minden esetre az új csizma kiadását leállította. Testi büntetést – 12 korbácsütést – kapott viszont Bekk Mihályné, aki a városi bíró rendelete ellen ágált, a bírót szidta, a magisztrátust akasztófára valóknak nevezte és bolondoknak titulálta a választókat.

1801. január 24-én vette meg a város azt az ingatlant, ami a későbbiekben a város Bátor házaként szerepel a jegyzőkönyvekben. Bátor Ferenc örökösei doboltatták ki a Jeruzsálem hegyen lévő házukat, amely nagy, bekerített udvarral és kaszálóval is

rendelkezett. A hirdetésre csak Svarcz András jelentkezett és ajánlott 330 forintot. A város tanácsnokai javasolták az ingatlan megvételét, így Zsun István tanácsnok és pénztáros végül a város nevében 340 forintot fizetett a házért.

Úgy tűnik, hogy az okirat-hamisítás nem volt idegen e század emberétől sem. Mindenestre ez olvasható ki abból a jelentésből, amely szerint Újhelyi Imre a saját porciós könyvecskéjében a beírt adatokat meghamisította. A porciós könyvecske szolgált arra, hogy a tulajdonos a befizetett adót igazolja. Ebbe bejegyzést csak a város adószedője tehetett. Nos, Újhelyi a könyvecskéjében – a jegyzőkönyvi bejegyzés szerinti – a 2 forintot 5 forintra, az 1 forintot 4 forintra javította. A büntetése 6 órás tömlöc lett, majd a hétfői napon – vagyis 1801. január 19-én – a városi bíró végrehajtást rendelt el a vagyonán. A kitűzött napon a végrehajtás azonban elmaradt, mivel Újhelyi az adóját befizette, de az áristomot már nem kerülte el. Ott helyben bekísérték a börtönbe.

A veszprémi városi tanácsot 1801. március 28-án felkereste Császár András, aki a „*némák és siketek segedelmének Eő Felsége által kegyelmesen kinevezett beszédője.*” Fogalmazzunk úgy: a királyi megbízott, akinek a támogatást kérő levelét a városi magisztrátus a céhekhez továbbítja.

Ezután hosszú ideig a városi jegyzőkönyv bejegyzései csak a házak, kertek eladásáról szóltak, néhány panasz kivizsgálásával színesítve. Majd csak július 25-én történt olyan esemény, melyet már hosszabban rögzítettek. A városi tanács is tapasztalta, de leginkább a város szegényebb lakosai panaszkodtak, hogy a városi mészárosok csálnak a kiméréseken, de ami még ennél is súlyosabb hiba a: beteges és a legrosszabb marhákat vágják és mérik ki. Mindez annak a veszélyét hordozza, hogy a „*publikumnak nagy nyavalyákat*” okozhatnak. A veszélyre Mollik distrier chyrurgus (kerületi seborvos), valamint Zsolnay Pál tanácsos és Szentés Sámuel deputátus is figyelmeztetett. A tanács komolyan vette a baljós jeleket, és mivel a veszély elhárítása, megelőzése a magisztrátus feladata, Zsolnay Pál és Halasi József tanácsosokat, valamint Szentés Sámuel deputátust biztosoknak kinevezte.

A magisztrátus – mint tapasztalható a feljegyzésekből – szigorúan szankcionálta a „*világi törvények megvetését*”, illetve a közerkölcs megsértését. Ez olvasható ki az 1801. augusztus 31-iki főbírói ítéletből is. Ifjú Szabó Ferencné este 9 óra után – férje távollétében – Slovátsik Márton kertészlegénnyel „*fajtalankodásba keveredett*”, ráadásul férjének apja szeme láttára. A városi hajdúk az ágyból szedték ki a magukról megfedkezett párt, és természetesen azonnal a városi börtönbe zárták őket. A tanács – hogy elvegye a kedvét másoknak is az efféle „*rossz erkölcstelen ségtől*” – az egynapos áristomon kívül 6 korbácsütésre is ítélte a bűnösöket, amit természetesen a szabadvajda azonnal végre is hajtott.

Bizonyára a szeptemberi esőzések okoztak kárt a Városházán, amit „*megállapodott bámulással és megijedéssel proponálnván [előterjesztett]*” a városi főbíró. A ház

keleti sarkán hatalmas nedves folt látszott. Nosza, gyorsan döntöttek: először is kinevezték Pápay László és Klug János deputátusokat a megfelelő javaslatok kidolgozására, a javítások levezénylésére. Az világos, hogy azonnal ki kell javítani a tetőt, de ki kell cserélni több gerendát is, mert nagyon elkorhadtak. De ha már megkezdik a felújítást, javítani kell az áristomban meglévő hibákat is, hiszen nem oly régen „csaknem emberhalál történt.” De kellett is az áristom, hiszen lakója állandóan volt. A főbíró szeptember 19-én beidézte Naiveld András pintért, aki viszont „nagy fellengőssen” jelent meg, gorombaságát nem lehetett csitítani, ezért a bíró, hogy lenyugodjon a pintermester, 12 órára bezárta az áristomba.

Veszendőbe semmi nem mehet, ami a város területén termett – legyen az a különböző rétek sarjúi, a bozótosok csenevész hajtásai, a letört ágak a város erdeiben, vagy éppen az erdőkben termett makk. Októberben határoz arról a tanács, hogy a csekély makktermést is meghirdeti etetésre. De mindezt gyorsan, hogy ne „idegen sertések” egyék fel, hanem a város állatai legyenek a szerencsések. De ebből is pénzt szedtek: a marhák után 6 krajcárt, a kisebb tehenek után 3 krajcárt szedtek a városi gazdáktól.

Október végén – Szent Lukács napján – megtörténtek a tisztújítások. Sokan megváltották magukat⁴⁵ a 24 forint lefizetésével, hogy egy évig a város valamilyen hivatalát (vásárbíró, szabadvajda) ne kelljen elfoglalni, de voltak, akik elvállalták azokat. A választáskor kényszerűen ügyeltek a felekezeti arányok betartására is.

Zsun István városi cassa perceptor – vagyis a pénztáros – átutalta a különböző beszállítók munkái, portékái után járó fizetségeket. Elszámolt a városi bíró a város lovainak bérbeadásából befolyt haszonról, a doboltatások bevételeiről és a város erdeiben kivágott fák eladásáról. Egyszóval: megtörténtek a bíróválasztás előtti számadások, beszámolók, hogy amikor a városi főbíró lemond hivataláról, minden „tisztá legyen”.

November 1., Mindenszentek napja, a városi bíróválasztás ideje, amikor „az gondviselő pásztor az ő meglegedett és meg nem elégedő nyájától addig viselt hív pásztori foglalatosságában, emberi gyarlóságból történhető hibáiról véle egyben kapcsolt belső és külső tanácsársai, kedves nyájával együtt mindenekről bocsánatot kérve megkövesse. S megkövetvén a Mltgos [méltóság] uraság által elkészített candidatió szerint az eddig való előljáró pásztorokkal, bírójokkal meg nem elégedők, más alkalmatossabb igazgatót választassanak,”⁴⁶ Suly Antal az eddigi bíró lemondott hivataláról.

A jelöltek a bírói hivatalra – amit a püspökség képviselője ismertet – Suly Antal eddigi főbíró, Orsetti Balázs, Treuer József és Ludvig Pál tanácsosok voltak. A közösség közfelkiáltással ismét Suly Antalt választotta meg Veszprém főbírájának.

Ezután következtek a tanácsosok és deputátusok pótlása. Fülöp József tanácsos

az elmúlt egy év alatt nem jelent meg egy tanácsülésen sem, ezért helyette Bötskey Pált választották meg tanácsosnak. A deputátusok református vallású tagjait egészítették ki Jákói Sámuellel, majd a hiányzó szabadvajdát és a vásárbírókat választották meg Devecseri István és Bujdosó Ádám személyében. Lemondott perceptori hivataláról Bötskey Pál, aki helyett az 50 forintos fizetéssel Gubitzer Pált választották meg.

Csak nyomós ok miatt lehet eltekinteni attól az idézéstől, amit a városi főbíró bocsát ki egy városi lakos ellen – világlik ki a jegyzőkönyvi idézések olvasásakor. November végén Suly bíró Füzi György szücsmestert idézte be a tanács elé, aki azonban nem jelent meg. A tanács megerősítette, hogy a két évvel ezelőtt hozott rendszabályok érvényesek, annak érvényt fog szerezni. Az ilyen esetekre pedig 4 forint büntetést ír elő – közli a bíró. De, hogy mégis eltekint Füzi György esetében a büntetéstől, annak „nyomós oka” volt: a szücsmesternek *„lábbeli nem lételével magát oltalmazni láttatnék.”*

Bár volt már a városunknak tűzoltóparancsnoka, az eszközök őrzése, használata még sok kívánnivalót hagyott maga után. Azt tapasztalta a magisztrátus, hogy a városi adózó lakosok és a város kasszájából vásárolt és készíttetett – a tűzoltáshoz használandó – létrákat és csáklyákat minden előzetes bejelentés nélkül elviszik, használják és ezáltal rongálják azokat. Ezért úgy döntöttek, hogy aki ezután a létrát, csáklyát, bőrkannát engedély nélkül elviszi a tárolási helyéről *„kivévé, amitől az Isten meg mentse, tűz támadna!”*, azt a városi magisztrátus 4 forintra bünteti, a város nemes lakosait pedig ítélezésre átadja a vármegye hatóságának. Sokat nem kellett várni az első ítélezésre, mivel november 25-én nemes Kovács István a tűzlétrák közül egyet elvitt házának javítására. Kovács tudatlanságával védekezett, de ettől függetlenül 1 forint bírságot fizetett, amit a tűzi kasszába utaltak.

1802 – A városi levéltárról és a „Királyi városságról”

Az 1802. naptári év kezdetén a tanács javaslatot tett, hogy vizsgálják felül a deputátusok összetételét. Egyetértettek abban, hogy több deputátus – külön kiemelve Mindellai Jánost – már hosszú ideje semmi érdemi munkát nem végez. Ugyanakkor a létszám feletti Klug János igen aktívan dolgozik a város javára. Nem is késlekedtek, Klug Jánost kinevezték Mindellai János helyére.

Sor került a városi éjjeliőrök fizetésének rendezésére is. Eddig fizetésük igen kevés volt, amit más-más módon próbáltak pótolni. Ez viszont az éjjeli vigyázás rovására ment. A tanács a nemesek képviselőinek – Bolla György, Boda Pál – jelenlétében úgy határozott, hogy évi fizetésük 40 forint lesz. Ezért viszont kötelesek minden nap őrséget adni, nem mehetnek el sem szüretre, sem aratásra.

A városi levéltár helyzete volt a téma egy február végi ülésen, mivel *„az archivumnak regesztráltatása és elenchisatiója”*⁴⁷ a városban még nem volt megoldott,

eddig nem foglalkoztak vele. A hiányosság pótlását a városi főbíró és Bötskey Pál tanácsos önként magára vállalta, de a városi jegyzői hivatal is azon lesz, hogy a levéltár minél előbb rendben legyen.

Ebben az évben – vagyis 1802-ben – a király Pozsonyba összehívta az országgyűlést. A város elérkezettnek látta az időt arra, hogy ismét kérelmet nyújtson be: Veszprém kapja meg a szabad királyi városi rangot.⁴⁸ Már az előző évben megke-restek szószólókat, akik nem kis pénz felhasználásával próbálták egyengetni a kérelem útját. A május 3-iki ülésen a magisztrátus tagjai kevés kivétellel megjelentek, illetve jelen voltak a hatvanasok, és „városi emberek” is. Az ülést a főbíró, Suly Antal vezette. A jelenlévő tanácsstagok: Zsolnay Pál, Ludvig Pál, Bajnóczy Pál, Orsetti Balázs, Treuer József, Halász Ignác, Csehszijártó Ádám. A deputátusok: Szentés Sámuel, Hadits János, Kersmaier János, Kepek Ferenc, Horváth János, Szauer Pál, Pápay László, Klug János, Jákói Sámuel.

Az oka, hogy ekkora létszámban jelent meg a tanács és a város lakossága, a május 1-iki tanácsülésen hozott határozat volt. Ekkor – vagyis május elsején – arról döntöttek, hogy a város szószólója, Boday Pál mellé „segítőket” választanak. De arról is határoztak, hogy a kiküldöttek és Boday úr milyen javadalmazást kapjon. Kezdetben a nemesség is támogatta a kiküldést, és egyetértett abban, hogy Boday úr kapjon naponként 5 forintot, a város küldöttei 3-3 forintot. A város kocsisa pedig 30 krajcárt. Később a nemesség a támogatását megvonta, azonban a város felvállalta az összeg kifizetését. A május 3-iki tanácsülésen újra elővették az elseji gyűlésen tárgyalt kívánságot: újbóli kérelem a szabad királyi város címéért. A tanács figyelmeztette a jelenlévőket és a város teljes lakosságát: „... számos költségben való folytatását és kimenetelit jó gondolóra vegyék [...] és, hogy ma, holnap valaki nem mentse magát avval, hogy nem akarója, inkább mind azok neveiket ez papirosra írják, vagy írassák minden félelem és szemérem nélkül.”⁴⁹ A város közössége vállalta a költségeket és támogatta, hogy kérelemmel forduljanak az összeülő országgyűléshez. Követeknek megválasztotta a főbíró, a főjegyzőt és Treuer Józsefet – kiadva a város hivatalos pecsétjével ellátott megbízólevelet is –, akik a kérelmet elviszik Pozsonyba.

Május végén foglalkozni kellett a város „régí temetőjének” (Szent László-kápolna mellett) helyzetével. A tanács „szívfájdalommal tapasztalta”, hogy az említett régi temető oldalát „az agyagért némely tökéletlen keresztények azontáji lakosok” annyira kiásták, hogy az eltemetettek csontjai az útra kerültek, és „az arra menőknek lábaik által tapodtatnának.”⁵⁰ A tanács az agyagbányászatot azonnali hatállyal megtiltotta és kemény büntetést helyezett kilátásba. De majd látjuk, hogy csak időleges volt a bányászat szünetelése, mert 1807-ben ismét előkerül ennek a temetőnek az állapota.

A városi piac (vagyis a mai Óváros tér) közepén fekvő Bogdán és Kajári család-

dok házainak kérdése volt napirenden a május 25-iki tanácsülésen. Az említett családok házait a püspök erőszakkal kisajátította azzal az indoklással, hogy helyükre majd templomot épít. A tanács azon a véleményen volt, hogy ez a kisajátítás, majd a templom építése csak a város kárára van, mivel az amúgy is zárt piacot tovább szűkíti. Úgy döntöttek, hogy panasszal élnek a vármegye gyűléséhez, egyúttal jelezve, hogy az 1777. augusztus 18-án, a város által eladott Kajári házat akár vissza is vásárolhatnák. De ugyancsak visszavásárolná az 1776-ban 2900 forintért, a várostól a püspök részéről erőszakkal átvett Bogdán házat is.

Az ünnepek alatti munkaszünetek be nem tartása miatt ismét több céhmestert kellett a tanács elé idézni. Berken Sámuel, az asztalos céh vezetője ugyan megjelent a törvényszék előtt, de „*a városi magisztrátus szavára keveset hajt*”, az ajtót becsapva eltávozott. Vády Ferenc a takács céh vezetője már elismerte „bűnösségét” és 2 forint büntetéspénzt fizetett a szabály megszegéséért.

Június 17-én, éjfél előtt hatalmas tűz volt a városban. Leégett hét ház, tetemes károkat okozva. A tanács azonnal intézkedett: Szauer Pál és Klug Jánost megbízta, hogy a kárvallottak megsegítésére indítsák meg a gyűjtést. A város törvényei szerint a két elsőnek érkezett személy – Vári József és Sziójártó Imre –, akik megkezdték a tűz oltását egy-egy forint jutalmat kaptak. Július közepére már az összegyűjtött pénzadományt osztották el. A város lakosai összeadtak 126 forint és 6 krajcárt, amit a kár arányában osztottak el: Huber János szappanos kapott 30 forintot, Boros János, szintén 30 forintot, 25-25 forintot kapott Bokor Ádám és Paintaller György, míg Painer János 13 forint és 6 krajcárt.

Ezután nem véletlen, hogy a városban lévő Kálistó⁵¹ kitisztítását elrendelték. A nemesség részéről Bolla György vett részt a munka szervezésében, illetve a város bérelt fel napszámosokat. A kitisztítás után a tanács úgy rendelkezett, hogy a sertésgazdáknak tilos a Kálistóban „*sörtvések behajtása, túratatása és lajtokkal való víz-hordása*.” A tisztogatás egyébként 36 forint és 24 krajcárba került, amit a két közösség a szokás szerint megosztott egymás között.

De az sem véletlen, hogy a tanács a júliusi tanácsülésen Boda Pál és Raksányi György nemesek jelenlétében tárgyalta: a nemességnek nincs sem eszköze, sem embere (éjjeli vigyázó) a tűzi károk elhárítására: „*sem lajtorjája, sem csákyája, sem semminemű tűzi veszedelemre megkívántató szerszámai*.”⁵² A kérdés rendezését, a hiányok pótlását a nemesi közgyűlésig elhalasztották.

A nyári hónapok bővelkedtek tüzesetekben. Szerencsére ezek „csak” egy-két házat érintettek, de minden esetben megindult a gyűjtés a kárvallottak részére, illetve minden alkalommal a város kifizette a tűzoltáshoz elsőnek érkező emberek jutalmát. A tüzesetek mellett bővelkedett az időszak „*korhelykedéssel és fenytésekkel*.”

Augusztusban számoltak be Herczeg József németvarga legény duhajkodásáról, aki három ízben is az éjjeli őrjárat elé került. Először Körcz György házána

összetűzésbe a város katonáival, másodszor már a városi tömlöcből szökött meg, átugorva Schittensam Miklós házának kőkerítésén, majd harmadszor a nemesség őrsege elől szökött meg, beugorva Puntsoft Pál udvarába, ahol husággal kelt birokra Fejes János őrrrel. A büntetése végül 12 pálcaütés lett, amit Jákói Sámuel deputátus „osztott ki”.

Augusztus 12-én Gertner József képfaragó került összeütközésbe a törvénnyel. Éjjél előtt az őrjáratot megtámadta, megcibálta hajukat. A börtönben egész éjjel zajongott, az ajtón dörömbölt és káromkodott, az ajtót feszegette. Büntetését ő sem kerülte el, amibe beszámították az éjjeli áristomot, de ezen felül „*hat óráig tartandó purger áristomra*”⁵³ ítéltetett.

Németh János bakter erkölcstelen megaviseletéért kapott kemény büntetést. Először 12 pálcaütést, majd szóbeli figyelmeztetést, végül elbocsátották állásából. Klug János deputátus Horváth Mihályt „csapta” meg az ítélet szerinti 12 pálcaütéssel, mert megtámadta az éjjeli őrjáratot. Ugyancsak Klug János volt az ítéletvégrehajtó Angyal Náni esetében, aki „*némely katonákkal cimborált*”, magáról megfelekezett, az őrjáratot megbotránkoztatta. Büntetése 6 korbácsütés lett.

A magisztrátus ítélete ellen kelt ki Pust Franciska és Pust Antal, akik az árvaszéki döntést bíralták, de legfőképp „*Treuer József úr ellen motskos és rágalmazó instantiát adni és ezáltal böcsületes hírében, nevében gyalázni föl se vették*.” A tanács felháborodva utasította vissza a rágalmakat, majd az érintetteket 6 forint büntetésre és két óráig tartó börtönre ítélte. Az ítélet felolvasása után „*Treuer József úr Szent István mártír példáját követvén mindenekrül megengedvén, szabadon bocsájtani*”⁵⁴ kérte a magisztrátust, amit elfogadtak.

Októberben ismét sor került a különböző városi tisztségeket betöltők cseréjére. Volt, aki a 24 forint lefizetésével „megváltotta” a posztot, volt viszont, aki elfogadta. Ugyancsak megtörténtek a városgazdai elszámolások, a különböző számlák kiegyenlítése is. Majd következett november elseje, a bíróválasztás napja. A jelöltek neveit Ábrahám Pál adta át a választó közösségnek. Jelöltek voltak a következő sorrendben: Suly Antal, Zsolnai Pál, Zsun István és Bötskey Pál. A főbírói posztra ismét Suly Antalt választották.

Az 1802. év végén több tüzesetet is feljegyeztek a városban. Ezek ugyan nem voltak nagy kiterjedésűek, de a félelem a városban a tűztől tapintható volt. A városi tanács is igyekezett rendszabályokat hozni, azokat dobszó útján is kihirdette, illetve igyekezett ezeket az óvó rendszabályokat betartatni. Ha kellett, keményen büntetett. Mint azt tette 1803. február közepén. A büntetés kiszabásakor külön figyelmeztette a város lakosait, hogy a rendszabályokban világosan olvasható (ezeket ki is doboltatták), hogy „*senki a piarcra, vagy az utcákra tüzet hordani és pipázni ne bátorkodjon*.” Ennek ellenére Márkus Sára, Honecz Mihályné és Horváth Örzse a kemény februári szeles időben fazekaikban a piacon tüzet hordoztak. Példás büntetést kap-

tak: 6-6 korbácsütésre ítélte a város főbírája őket, amit Szijártó István városgazda a piacon azonnal „*ki is osztott.*”

1803 – A temetésekről

Bizonyára az 1802/1803. év fordulója kemény telet hozott, mivel 1803. március 14-iki közgyűlésen Suly Antal városbíró javaslatára a város pásztorházánál⁵⁵ egy új szoba felépítését rendelte el a tanács a kemény tél áldozatainak, valamint a koporsó és „Szent Mihály lovának” az elhelyezésére. Történt ugyanis, hogy a kemény tél sok áldozatot szedett és a városnak nem volt olyan „*különös háza*” – a pásztorházon kívül – ahol az elhunytak tetemeit a temetésig elhelyezhették volna. Előfordult, hogy a Városházához, annak istállójába,⁵⁶ sőt az udvarra is hurcolták ezeket a szerencsétlen embereket. A döntés azonnali végrehajtást rendelt el.⁵⁷

Nem egész egy évet előrelépve: A vármegye vizsgálatot rendelt el és a temetlen halottak, valamint egy önkényes házfoglalás miatt. Ismert volt, hogy a város megvette Pákozdy István házát „*az ügyefogyott, beteges és gyámoltalan utasok számára.*” A házat azonban minden tiltás ellenére önkényesen elfoglalta nemes Csikász Miklós. Az 1804. január 14-i tanúkihallgatáskor erre kérdeztek rá. A jegyzőkönyvben olvasható:

1) „*Tudja-e a tanú, hogy hány ügyefogyott [beteges, elesett] nyomorult betegek haltak meg az udvarokon, szemeteken, kiket utóbb minden lelki vigasztalás nélkül a városnak kellett eltemettetni? Hány megfagyott katonák és civilis utazók heverték a gané kupacokon?*”⁵⁸

2) A Szent Mihály lovát a koporsóval együtt – melyet a város csináltatott – ki dobta ki a Pákozdy házból és hová?

Az első tanú a 42 éves veszprémi lakos, Kurcz György mészáros volt. Elmondása szerint Pákozdy István házát a város nemes és „közönséges” lakosai együtt vásárolták. A múlt év szeptember 8-án Naider József – aki az egész városban nem talált helyet – az ő pajtájában halt meg, majd másnap a város költségén temették el. De az 1803. évi nagy tél miatt a Vámosi úton is megfagyott egy ember a saját szekeren, akit szintén a város temettetett el. Több évvel ezelőtt sok beteg francia és más nemzetiségű katonát is kénytelen volt a saját udvarába, pajtájába beengedni, akik ha meggyógyultak, a saját ezredeikhez visszatértek. A halottakat viszont ismét csak a városnak kellett eltemetni.

A másik tanú Pákozdy István volt, aki elmondta: amikor házát eladta, az új, saját házának udvarán halt meg Tóth János, vak ember. De most is tartózkodik nála egy hasonló világtalan, akit nem zavar el a portájáról, mert „*a város nyakára nem lehet küldeni, minthogy az ilyesek számokra semmi helyek nincsenek.*”⁵⁹ A második kérdésre egyik tanú sem tudott felelni.

Egy házelandás, ami jól ismert helyszínen történt. Ugyan az adás-vételről szóló

kötelezvény kiállítása még 1800. január 12-én volt, de a vételár kifizetése 1803. május 7-én történt. A házat Mulay Borbála és Poskuldé János adta el ifj. Rudy Mihálynak és Veninger Teréziának 1400 forintért. A ház a Stingli fogadó (ma Korona Étterem és a Mackó cukrászda), a Kapuváry Antal háza és Veninger Imre örököseinek háza szomszédságában volt.

Május 7-én – ahogy a jegyzőkönyvi bejegyzésekben később olvasható – „szörnyű nagy áradás volt.” Sok városi lakos jelentős kárt szenvedett, akik megsegítésére többen is adakoztak. Így tett Hudits János tiszttartó is, aki 20 forintot adományozott a városi szegények és kárvallottak javára. A kiosztást Bötskey Pál tanácsosra bízták.

A tanács július 7-én foglalkozott ismét az árvíz okozta károkkal. Megállapította, hogy az utcák az árvízben megrongálódtak. Helyrehozásuk a tanács megítélése szerint nem csak a városiak feladata lenne, hanem mindazoké, akik azokat használják. Így a piaci árusoké is, de kiváltképp az úgynevezett vidéki árusoké. Ezért kérelemmel fordulnak a királyhoz, hogy adja vissza a városnak a piaci helypénzszedési jogát, ami még az 1744. évben megvolt, de amit 1768-ban megvontak a várostól. Ebből a pénzből könnyen fel tudnák újíttani a város tönkrement utcáit. Később – évek múlva – elutasító választ kaptak kérelmükre.

A századforduló utáni bíróválasztásokon a legtöbb esetben jelölt volt Treuer József. 1803-tól a bíró helyetteseként vezetett le néhány tanácsulást, így az éves jelölések sorában esetenként a második helyen szerepelt a listán. A választás és a jelölés egyfajta koreográfia szerint történt: a régi bíró leköszönt hivataláról, elnézést kért az elkövetett hibákért, leadta a város pecsétjét és kulcsait. Ezután történik a jelölés, a választás, a megerősítés és ha szükséges az eskütétel.

Ez így olvasható az 1803/1804-es katonaeesztendő bíróválasztásakor (1803. november 1.) a jegyzőkönyvben: „Ezen számos össze gyülekezetre alkalmatosságot adott a mai napon havazó föllegekkel tündöklő minden szenteknek emlékezetes napja; mely napon az kegyelmes királyi resolutio szerént a jó pásztor az eő böcsös nyájátul eddig is terhelt hivatallya viselésérül mindeneket megkövetvén, s teljes engedelmet kérvén búcsúzik.”⁶⁰ A városbíró Suly Antal volt, aki kérte, hogy most más személyt válasszanak. A listán természetesen ő szerepelt az első helyen, míg másodikon Treuer József. A bíró ekkor még – dacára kérésének – Suly Antal lett.

Ezen a november 1-iki közgyűlésen még történt egy másik fontos esemény is. A közgyűlésen elhatározták, hogy az archívum (vagyis a városi levéltár) regesztálására⁶¹ már száz évvel ezelőtt is szükség volt, ezért: rendes havi fizetéssel alkalmaznak egy „regesztrátort” – vagyis levéltárost. Személyéről még nincs döntés, de felhívták a magisztrátus, a tanácsosok figyelmét az alkalmas személy kiválasztására.

Mennyit ér egy keszkenő? Nos, ebben az évben 1 forint 30 krajcárt – és 6 kor-

bácsütést. Már akkor persze, ha valaki az említett keszkenőt⁶² ellopja, mint tette azt Dolitsák Ferencné zselléraszony. December 10-én Keceli Györgyné mosótól ellopta Esztergami Ignác főszolgabíró lányának keszkenőjét, majd azt hét darabra vágta. A kárt meg kellett térítenie, de azon felül kapta a korbácsütés büntetést, amit a szabadvajda azonnal „kiosztott” a tettesnek.

1804 – Borbírói számadás

A következő év januárjában – ami ezután több alkalommal is olvasható a jegyzőkönyvekben – a város kifizeti Treuer Józsefnek a megelőző években felvett 1000 Ft, majd néhány száz forint kölcsön után járó 6%-os kamatokat. Február 15-én pedig ismét olvashatunk a borbírák éves számadásáról – ami majd évenként, mint egy biztos napirendi pont ismétlődik.

Kiss Márton és Pápay László városi borbírák a tanácsnak ezen a februári tanácsülésen számoltak be az 1803. szeptember 29. és az 1804. február 2. között eladott bor mennyiségéről és a befolyt pénzről. Jelentésük szerint eladtak 42 és ½ akó óbort, aminek adója 12 forint és 45 krajcár volt, 110 és ¼ akó újbort, ennek adója 22 forint és 3 krajcár volt, valamint 1415 akó bort, aminek adója 353 forint 45 krajcár volt. A borárulási bérleményből is szép summa jött (201 forint), így összesen 589 forint és 33 krajcárt kaptak. A befolyt összegből a borbírák – a jegyzőkönyvi dicséreten kívül – kaptak 12 forint jutalmat, a város kasszájába pedig bevételeztek 577 forint és 33 krajcárt.

A bevételek mellett májusban egy kifizetés: Vágner Ignác ácsmesternek 6 forintot fizettek a város kapuja és pajzsa⁶³ javításáért, majd egy házlevél, mely szerint Czekkel Ignác a Piaci utcában⁶⁴ lévő házat eladja 2800 forintért Schittensam József péknek. A ház szomszédja Joannovics György,⁶⁵ illetve maga a Piaci utca több oldala.

A városi adózó lakosság védelmét szolgáltatta a júniusban hozott tanácsi határozat. Mint ahogy megállapították, a polétások nem az adók beszédésén munkálkodnak, mint inkább a „*rendetlenséggel*” és a szegény „*adózó népnek a terheltetésével.*” A döntés világos volt: ha a polétás nem az adó beszédésén munkálkodik, majd a beszédett adót nem adja azonnal az adószedő kezébe, az adóvégrehajtást a polétáson kezdik.

Ettől „*emberségesebb*” döntés is volt még ebben a hónapban: a városházánál a tanács megnagyobbította az ambitust – az oszlopos, védett folyosórészt (még most is látható) – egyben összekapcsolta a mellette lévő kis szobával, hogy az elkövetkező téli időben aki ott „*kénytelenített*” állani, védett helyen legyen.

A városi levéltár rendezése

A július 7-iki tanácsülésen Gyöngy József ajánlatát tárgyalták, majd fogadták el. Gyöngy József ugyanis elvállalta a városi levéltár regesztálását és elenchusba való

rendezését. Fizetséget nem kér mindaddig, amíg nem kezdi az akták évszám szerinti összeállítását. Utána fizetést kér, amit majd a város megszab. A város viszont egy évig mentesítette mindennemű quartély (katonai beszállásolás) szolgáltatás alól. Amiről a vármegye nem tudhatott, mert szeptemberben már kapitányi beszállásolásra jelölték ki a házát. A város gyorsan intézkedett, hogy mentesítve van a szolgáltatás alól.

A bíróválasztás ekkor (is) úgy tűnt, hogy nem hoz nagyobb izgalmat – de váratlan fordulat történt. Ábrahám Pál, a püspökség ügyvédje bontotta fel a jelöltek nevéit tartalmazó borítékot. Benne első helyen Suly Antal, majd következett Treuer (itt Trajérnak írták) József, Bötskey Pál, végül Pápay László. A voksok többségével Suly Antal lett a választott főbíró. Suly Antal azonban – dacára a tanács győzködésének – itt nem jegyzett okokból, véglegesen leköszönt a hivataláról. A jelenlévő Ábrahám Pál ezért azonnal újakat jelölt: Treuer József, Bötskey Pál és Pápay László sorrendben. Ekkor a bírói posztot Bötskey Pál nyerte el. Gondolták a jelenlévők, hogy befejeződött a választás, azonban „*némely nyughatatlan bujtogatók által nótárius úr ellen is balha gyűléseket tartván,*”⁶⁶ lemondását követelték. A jelenlévő püspöki képviselő a jegyzőt még megvédte, a városi közösség pedig további fél esztendőre jegyzői hivatalában megtartotta. Igaz, később a jegyző Tóth Mihályt a városi tanács elküldi állásából, sőt a jogtalanul felhasznált széna és egyéb javak miatt mintegy 250 forintos hátralékát is behajtják tőle. Tóth 1807-ben végleg elhagyja a várost.

1805 – Ítélezések és büntetések, valamint a Kórház bővítésének kezdete

Nem mindennapi esetről írtak bejegyzést a városi közgyűlés jegyzőkönyvébe 1805. január 9-én. Történt, hogy Treuer József lakásába betörtek, a padlásról ellop- tak egy keszkenőt. A tolvajt elfogták, aki Krauz Rézli nevezetű csavargó személy volt, akit természetesen azonnal tömlőcbe zártak. Krauz Rézli (a név alapján inkább Rozália – Rézi, vagyis nő) „*mint magányosan árestomba tétegetett személy, ugyan Trajer József úrtól ellopott keszkenő által magát megfuitani [vagyis öngyilkosságot akart elkövetni] szándékozáván, és már az keszkenő elszorítás által fél életben talál- ván, de mind azon által a személy vigyázás után az hajdú által azon gyilkolás végre nyakára kötött keszkenő kézzel levágattatván, minek utána már több ilyen szeren- csétlen esetek történtek, azoknak eltávoztatásokra determináltatott, hogy azonnal az lakatos által azon áristombban kíváncsi karikát és beláncolásra kívánt lánc megcsi- náltassék, hogy az ilyen tolvai rabok magok életét is megtarthassék, ne hogy ma holnap az magisztrátus szoros felelet terhe alá vonattassék.*”⁶⁷

Jószerivel minden egyes alkalommal, tanácsulésen téma volt a város tűzbizton- sága. Hol szabályokat hoztak, hol az esedékes büntetések befizetését számolták el a tűzi kasszába, hol ismételten kihirdették a tiltó rendelkezéseket. Mint például már-

cius 9-én, amikor a piaci kofákat eltiltották „*az alattok tartandó szokott tűztől*”, valamint megtiltották az utcai pipázást. A büntetési ítéletre sem kellett sokat várni, miután a tilalom ellenére Gyeney Takácsné, Koczás Istvánné, Bazsa Ferencné és nemes Hátmeg Jánosné a tilalom ellenére „*tüzellő fazékokban szana szét a piar-con tüzet hordozni föl le vévén, ezen vakmerő cselekedetekért*”⁶⁸ másoknak okulására és a maguk tanulságára büntetésként a tűzi kasszába egy-egy forint és 7 krajcár büntetéspénzt kellett fizetni. A nemes városi lakos ügyét a szolgabírónak adták át ítéletre.

Köz- és erkölcsrend megsértéséért ítélte el a tanács Keresztes Katalin visszaeső tettest, aki nem tartotta be Istennek és a világi törvényeknek rendelkezéseit, a városi lakosokat erkölcstelen viselkedésével megbotránkoztatta. A kiszabott 12 korbácsütés büntetés kiszabására az adott okot, hogy Keresztes Katalin nem átalott nemes Fauszt úr és Ráy György hentes „*kocsisaival éjféltájban a Tégla vető csárdához*”⁶⁹ *faitalankodás kedviért kimenni és [...] egész éjszaka zavargása által másoknak botránkoztatásával rossz erkölcsöt megmutatni.*”⁷⁰ A korbácsütést az elítélt azonnal megkapta.

Ebben az évben, augusztus 6-án egy házvásárlással alapozták meg a veszprémi kórház kiépítését. A bejegyzés szerint: „*Koczás Istvánné az város Pásztorháza déli szomszédságában fekvő házát 350 forinton Papkeszi birkásnak eladván, mely eladás a méltóságos uraság uradalmi prefektusa tettes [tekintetes] Rohonczy Pál úr a várossal közölván, mivel hogy azon házra az közönséges városnak szüksége vagyon, hogy azon pénznek fölvételivel, mely Pákozdi házért depozitumban [letétbe] adatott, megtartassék, determináltatott [meghatározatott], mely pénznek hol létele és fölvételére Jády Ferenc és Gyöngy József deputátus urak exmitáltatnak [kiküldtetnek] relációjukat [előterjesztéseiket] elvárván.*”⁷¹ Szeptember 14-én már jelentették, hogy a ház vételárának foglalóját, az 50 forintot is utalványozták, majd 28-án újabb 100 forintot utaltak át. Az építkezés megkezdése után – ha lassan is – de folytatódott, apránként építették át, majd 1808-ban került nádtető az épületre. Később látni fogjuk a számadást is a kórház elődjének elkészültéről, most csak az „indítást” mutattam be.

1805. augusztus 26-án egy ház eladásról szóló engedélyt adott ki a tanács. Az eladó Fassing Sebestyén né, aki Szauer Pál és Langer Ferenc órász házai⁷² között lemenő kis utca végén fekvő házát adta el a veszprémi zsidó közösségnek 1000 forintért. A házban a zsidó közösség iskoláját nyitják majd meg. Szeptember 14-én ismét egy „házlevél”. Ebben olvasható, hogy Szauer Pál és neje Bisitske Klára eladja a Piaci utcában lévő házukat 10 000 forintért Francz Ádám⁷³ patikáriusnak és feleségének Reiman Erzsébetnek. A házat délről Stonájovics György háza⁷⁴ és az úgynevezett Buhim völgyre lemenő kis utca⁷⁵ határolja.

A bíróválasztás a szokásos rendben történt az 1805/1806-os katonaesztendő kez-

detekor, 1805. november 1-én is. A jelölti lista első helyén Bötskey Pál leköszönő bíró, a másodikon ismét Suly Antal volt, majd következett Szentes Sámuel és végül Rudy Mihály. Közülük a város közössége ismét Bötskey Pált választotta meg Veszprém főbírájának. Bíráskodása ez esetben rövid ideig tartott. Már a következő, november 18-iki közgyűlésen bejelentették, hogy Havranek orvos „*bizonyos nyavának orvoslása végett*” Bötskey Pálnak teljes nyugalmat írt elő. A jegyzőkönyv az okot nem részletezte, mindenestre súlyosnak tűnt, hiszen az ülésező tanácsban visszaadja – még ha csak ideiglenes is és a gyógyulásáig – a bírói pálcát, helyette a tanács egyhangúan Treuer József tanácsnokot – mint helyettes városi főbíró – ültette a bírói székbe. Treuer József ettől az időponttól gyakorolta a városi főbírói jogokat, de felügyelte a városi árvák vagyonát is. Mindenesetre ekkor a tanács még úgy kezelte, hogy mindkét posztot egy személy is betöltheti.

Ismét egy házlevél november 9-ről, amiben olvasható, hogy Fenc György és felesége Czimblui Terézia eladja a Jeruzsálem-hegyen Ruzicska Ignác⁷⁶ és Juhász Jónás szomszédságában lévő házát Szilvásy Jánosnak és feleségének 470 forintért. A ház nem volt sokáig Szilvásy tulajdonában, mert 1807. június 6-án már házlevelet kért, mivel házát eladta Bauman Ferdinánd német szabó mesternek. A szomszédok ugyanazok voltak.

A városi archívumának védelme érdekében döntött a tanács – immár Treuer József vezetésével – november 30-án, hogy a „*veszedelmes közállapotok*” miatt, valamint a bizalmas és titkos iratok megkívánt védelme érdekében a városi levéltárnak biztonságos vas ajtót és kő ajtóoszlopokat csináltat. Két hét múlva, december 14-én már az ajtó elkészült kőoszlopainak fizetését könyvelte el a városi pénztáros.

1806 – Évközi változás a főbíró személyében

Az 1806. február 15-én tartott közgyűlés elég viharosra sikeredett, ahol a városi közösség elégedetlen volt a bíróváltással, nem fogadta el Bötskey Pál és a tanács előző döntését. Az említett ülésen megjelent Péteri Takács József több vármegye táblabírája és a veszprémi káptalan ügyésze, valamint Károvecz Ferenc a püspökség gazdatisztje.

A közgyűlés azzal kezdődött, hogy három személy Bötskey főbíró vezetésével követségbe indult Suly Antalhoz, megkérve: ha betegsége engedi, jelenjen meg a tanács előtt. Amikor Suly tanácsnok megjelent, folytatódott a közgyűlés, ahol egy, a tanácshoz beadott kérelmet ismertettek. Ebben olvasható: A város választó közössége városi rendes bírónak választotta november 1-én Bötskey Pált. Három hét után a választott bíró betegsége hivatkozva, bírói hivatali ténykedését szüneteltetni akarta. A városi közönség ekkor másik bírót akart választani, azonban Bötskey azt közölte, hogy nem válik meg a bírói poszttól. Ezt a városiak tudomásul vették és elfogadták. Azonban még ezen a napon Treuer Józsefet – a tanács közreműködésével –

maga helyébe kinevezte. A közösség azonban ezt a váltást nem ismeri el, mivel Treuer József nem választás útján került a bírói székbe.

A tiltakozásuk okai között szerepel, hogy:

– Treuer József egy személyben és egy időben nem lehet bíró és gyámatya.

– Nem a városiak választották „szabad voksok által”, csak Bötskey Pál nevezte ki utódjának.

– Mivel nem közakaratból választották, nem „hiteztetett” (bírói eskü), pedig a régi hagyományok szerint a rendesen választott bírót a templomban a lelkipásztor szokta meghiteztetni.

– A közösség nevezetes hibának találta, hogy a meghalt katonákat nem kellő tisztelettel és alapossággal temették el. Ennek „okánál mást nem gondolhat [a közösség], hanem vagy azt, hogy két bíró volt, és így közös lónak turos [így!] a háta, vagy ha egy bíró volt, az nem rendesen választatván, rendes ítéletet nem is tett.”⁷⁷

– A városi adózó lakosok a háziadót magasnak tartották, az adózási rendszabályok befejezetlenek, aminek kidolgozását, a közösség sürgette, de a magisztrátusban többször visszavonták annak bevezetését. Mindezek miatt a városi közösség a tanácsban uralkodó zűrzavar beszüntetésére, a békesség elérésére a tanács megújítását és új választást akar.

A kérelem és az akarat előadása, kinyilvánítása után Bötskey Pál betegségére hivatkozva kérte felmentését. Azonban a város közössége, valamint a püspökség és a káptalan képviselői ezt nem fogadták el, de nem álltak el az új jelöléstől és választástól sem. Végül a következő módon oldották meg:

– A kérelemben jelzett első okra hivatkozva eldöntötték, hogy egy időben egy személy nem lehet bíró és az árvák vagyonának kezelője. Ezért „Treuer József úrnak a bíróság viselésében eddig bizonyított szorgalmatosságáért, mind a méltóságos uraságok, mind a város részéről köszönet mondatott.”⁷⁸ Vagyis elmozdították a bírói székből.

– A második okra hivatkozva: a bíró időközbeni felváltására csak a földesurásoknak lenne joga. Most azonban a városnak kedvezni akarnak és városi főbírónak jelölik Suly Antalt, Sente Sámuel és Rudy Mihályt. A város Suly Antalt választotta meg városi főbírónak.

– Figyelemmel a harmadik okra, a tanács eldöntötte, hogy a választott bíró „hiteztetése” másnap délelőtt 11 órakor történjen meg a templomban. Az eseményre a tanács több tanácstagot, deputátust és „városi embert” kijelölt.

– A negyedik okra megállapították, hogy amikor jelentették Treuer Józsefnek a sírok hanyag készítését és a temetést, ő azonnal intézkedett. De, hogy a jövőben hasonló eset ne történjen, a tanács elrendelte: a hasonló temetéseknel (vagyis a városban meghalt katona, ismeretlen személy) legyen jelen a városi magisztrátus egyik tagja, a temetést pedig a város hajtassa végre.

– Az említett ötödik okra a tanács kijelentette, hogy a magisztrátus megújítását elhalasztják. Határoztak azonban arról, „*hogy minél előbb hatvan városi előkelő személyek kineveztessenek, akik a jövőben a közönséges gyülekezetet reprezentálják, mivel ez nagy alkalmatlansággal és idő mulasztással szokott megtörténni, kiknek kinevezése után, ha valami szükséges adja magát elől, nem a közönséges város, hanem csak az 60 személy hívassanak össze.*”⁷⁹

Mindezzel a döntésekkel még nem ért véget a meglepetésekkel teli tanácsülés. Suly Antal – immár megválasztott városi főbíró – kijelentette, hogy ő a továbbiakban Tóth Mihály jegyzővel nem hajlandó együtt dolgozni. Sorolta az érveit is: Tóth városi jegyző a magisztrátusban zűrzavart csinált, a tanács tagjait egymásnak uszította. Saját lovait a város költségén és szénáján a város istállójában tartotta. A kibányászott és a városi építkezésekhez felhasználni tervezett faragott köveket a saját házához hordatta, engedély nélkül fejtetett követ a város kőbányájából, amikből a saját házát építette. Mindezen okok felsorolása után Tóth Mihályt a tanács hivatalából elbocsátotta és az okozott kár megtérítését rendelte el. Elbocsátásával egy időben a levéltár kulcsait azonnal elvették tőle.

A március 5-iki közgyűlésen Arlet Jakab beszámolt arról, hogy a menesztett városi jegyző csak március 8-án adja át a még nála lévő aktákat. Ugyanakkor a városi jegyzői hivatalra Suly Antal főbíró 50 forintos fizetéssel Csirke János⁸⁰ ügyészt kérte fel. Igaz, egy küldöttséget is menesztettek Csirke ügyészhez, hogy ezzel a kevés fizetéssel is vállalja el a városi jegyzői állást.

A tanácsülésen egy becsületsértési ügy is borzolta a kedélyeket. Halasi József deputátus a városi gyülekezet előtt imposztornak és városi csalónak nevezete a főbíró Suly Antalt. A tanács felháborodott, de lehetőséget adott Halasinak, hogy bizonyítsa igazát. Addig is mondjon le deputátusi helyéről – határozott a tanács. Pápay László védelmére kelt a bírónak, és kijelentette: Halasi addig nem lesz becsületes ember, amíg nem követi meg Suly Antalt. A „közönséges város” a végén elbocsátotta Halasi Józsefet. „*Suly Antal úrnak pedig sok érdemei megesmertetvén, azon pletyka földre tételével [...] szerencsés és hosszas élet kívántatik.*”⁸¹ Halasi József később sem nyugodott, továbbra is nyilvánosan becsmérelte a városi bírót, aminek becsületsértési per lett a vége. A jegyzőkönyvek már nem szólnak annak befejezéséről.

A másik eset, ami „izgalomba” tartotta a tanácsot és a város közösségét: a „ragadós nyavalya” újbóli terjedése. A betegség során kialakult járvány megfékezésére a tanács elrendelte a polétásoknak, hogy a városrészükben írják össze a beteg egyéneket. A kór miatti gyakori haláleset következtében megszaporodott a tanács tagjainak munkája is: állandóan kimutatásokat, jelentéseket kellett készíteni, emellett a meghaltak értékeinek árverezése is munkát adott. A tanácsbeliek közül is többen meghaltak, azok pótlása a leterhelések miatt szükségessé vált. Néhány személyi kiegészítést végrehajtottak a márciusi közgyűlésen, egy-két esetben Suly bíró azonban

türelmet kért. Viszont a tanácsstagok megmakacsolták magukat: addig nem mennek el, míg minden üres helyet nem pótolnak. A bíró beadta a derekát, megválasztották az új deputátusokat, akik azonnal letették az esküjüket is.

Majd a közgyűlés zárásaként Treuer József tanácsos – bár a magisztrátus és a „közönséges város” nyomatékosan kérte maradását – lemondott tanácsosi helyéről. Az okokról ugyan nem ír a jegyzőkönyv, de minden bizonnyal szerepet játszottak ebben az elmúlt tanácsülés eseményei, a bíróváltás körül kialakult zavar. Lemondását végül hivatalosan majd csak a március 22-iki tanácsülésen fogadták el.

Az új városi főjegyző – Csirke János

Március 15-én végül megoldódott a városi jegyző helyének betöltése is. Csirke János „*érdemes és főbb helyeken is ismeretes karaktere az városi magisztrátusnak és közönségnek nagy bizodalmát megnyerte.*”⁸² A városi magisztrátus és a felkért Csirke János „rendes és törvényes ügyész” megegyezett a javadalmazásról is: 200 forint fizetés, 10 öl tűzifa beszállítva, 50 font gyertyának való faggyú, továbbá a „*szokásban volt mellékesek*” és a szabad kvártély (lakás). A város közönsége a megegyezés után „vívát” kiáltással felfogadta, ami után Csirke János letette az esküt is.

Döntöttek a bíró fizetésének megemeléséről is, hivatkozva Suly Antal eddigi önzetlen munkájára, a megnövekedett drágaságra és arra, hogy a bírói feladatai egyre szaporodtak. A fizetését 50 forinttal, illetve a tüzelőfa járandóságot 5 öllel megemelték.

Suly Antal ugyan megköszönte a kiegészítést, de inkább az elképzeléseiről beszélt: feltett szándéka, hogy a városi levéltár – az archívum – „*regesztráltasson és rendes elenchussa az actáknak készíttessen.*”⁸³ Mindezt a város hasznára és a pontos rendtartásra hivatkozva vezette be. A tanács a javaslatot elfogadta, a frissen kinevezett jegyzőnek feladatul szabta, de kinevezett a tanácsból mellé egy segédet is Gyöngy József személyében, aki majd Csirke János útmutatásával segít az említett feladat elvégzésében. A regesztrálási munkák fizetségét mindkét személynek munkanaponként egy-egy forintban állapította meg a tanács.

Kopácsy József⁸⁴ esperes, városi plébános az április 19-iki közgyűlésen személyesen kereste fel a tanácsulést. Panaszt, de inkább bejelentést tett, hogy a sírásók a sírgödröket igen csekély mélységűre ássák, ami miatt az eltemetettek bomló földi maradványa fertőzi a levegőt. A tanács azonnal, és határozott rendelést tett: „*hogy akár pénzért, akár magok halottyaik szükségére a sírt ásók legalább is egy öl [kb. 1,9 méter] mélységű gödröket ássanak.*”⁸⁵ Ha nem az előírásnak megfelelően ásnak sírgödröket, kemény büntetést kapnak. Az ellenőrzések végrehajtására Gyöngy József tanácsost nevezték ki.

A város körül viszonylag nagy kiterjedésű erdős területek voltak, annak egy része a „közönséges város”, míg más része a „városi nemesség” tulajdonában volt.

Az erdő területe egybefüggő volt, annak hasznából megosztva részesedett a két közösség. Az erdők felügyeletét, az elszámolást a két közösség részéről kinevezett erdőinspektorok (erdőfelügyelők) végezték. Májusban terítékre került, hogy az erdőinspektorok egész évben kitermelnek fiatal fákat karónak, póznának és esetenként házfedélnek. Ez a rendszertelen vágás gátolja a fák természetes fejlődését, károkat okozva a közösségnek – mondta ki a tanács. Ezért – közösen a nemességgel – úgy határoztak, hogy a város erdejeiből május 1. és szeptember 1. között tilos élő fát kitermelni, kivéve, ha arra a két közösség vezetője, vagy a tanács nem utasítja az inspektorokat. A május 28-iki városi közgyűlésen ez ügyben megjelent a nemesség képviselője, Raksányi György perceptor⁸⁶ is, aki teljes mértékben egyetértett a hozott döntéssel. Ezt még kiegészítette azzal a javaslattal, hogy az évenként kialakított vágásokba néhány évre a marhahajtást is tiltsák be. Nem értett egyet viszont azzal, hogy a feladatot a kinevezett erdőinspektorok végezzék. Javaslata szerint arra legalkalmasabb – és természetesen bízzák is meg a főinspektori teendőkkal – nemes Tumler Henrik.⁸⁷ Ezzel elejét veszik annak, hogy hibás döntést hozzanak az erdőfelügyelők, ami a püspökség és káptalan között jelenleg is folyó perben a városnak kárára válna. Még ezen a tanácsülésen könyvelték el az ún. Kockás ház – kórház megvételének, a nemességre eső egyharmad összegét, vagyis a 116 forintot egységesíteni.⁸⁸

A városi szegényház gondviselőjének, Kopácsy József plébános jelenlétében tartotta következő ülését a városi tanács, amikor a városi szegények helyzetét tárgyalta. Elhatározták, hogy azokat a szegényeket, akik akár a szegényházból kapnak élelmet, akár engedélyük van a városi koldulásra, helyzetüket, engedélyüket leellenőrzik. Amennyiben megállapítják, hogy valóban szegények, elesettek, azokról egy névjegyzéket készítenek, amit átadnak a város hajdúinak, a piaci felügyelőknek, hogy a szükséges és azonnali ellenőrzést végre tudják hajtani. Aki nem szerepel a jegyzéken, „azokat árestomba hozzák, mint szemtelen koldusokat.” Rendelkezett a tanács arról is, hogy akik koldusigazolvánnyal (pecsétes szegények) rendelkeznek, azok vasárnap és ünnepnapokon reggel 8 órára a városházán kötelesek megjelenni, majd névsorolvasás után istentiszteletre kell menniük. Aki nem hajlandó elmenni, „elsőben pirongatást, másodszor korbácsot is kapnak, harmadszorra pedig, mint jobbíthatatlanok, pecsétjeiktől is megfosztatnak.”⁸⁹ Az elhunyt és pecséttel rendelkező koldusoknak kiadott igazolásokat – hogy mások ne élhessenek vissza a koldusigazolvánnyal – Miller János piaci vizsgáló a tanács megbízásából az átadott névjegyzék alapján köteles a hozzátartozóktól beszédni.

Az 1806. június 14-iki tanácsülésnek egyik témája mi is lehetne, mint a tűzi veszedelem elhárítása. Városi lakosok jelentették a tanácsnak, hogy Denszler Ferenc pék udvarában veszélyes mennyiségű fa van összerakva. A kiküldött deputátusok megállapították, hogy a fa mennyisége és állapota valóban veszélyes. Intézkedtek,

hogy a pék 14 napon belül más, biztonságosabb helyre rakja át. De egyúttal megvizsgálták a többi pék házát is. Így Schittensam József, Sáfrán György pékmesterekét is. Hibát csak Sáfrán Györgynél tapasztaltak, akinél szintén szabálytalanul volt tárolva a tűzifa.

Néhány hónapot előreszaladva a történetek folyásában: augusztus 6-án Kopácsy József városi plébános azért kereste meg a városi magisztrátust, hogy a katolikus közösség napszamosokkal közreműködjön a paplak tetőzetének javításában. A levélben Kopácsy esperes tételesen felsorolja, hogy mennyi segílyt gyűjtött: a Piaci iskola számára 100 forintot kapott Kapuváry plébánostól, 200 forintot meg nem nevezett kanonokoktól. Tomsits Mihályné végrendeletében hagyott 200 forintot a Piaci és a temetőhegyi iskolák javára, amit a napokban adott át. Az iskolák fenntartása a város katolikus közösségének a feladata. Ha nem segít a város, kénytelen lesz az 500 forintot a plébánia javítására felhasználni addig, amíg végzést nem kap arra, hogy a város teljesítse kötelességét. Ha nem teljesíti a város a kérését, akkor a Királyi Helytartótanácsához fordul és nem kételkedik annak döntésében. *„Akkor lesz e könnyebb és tisztességesebb a városi katolika kösségnek ezen summát helyreállítani, vagy most kötelességet teljesíteni?”*⁹⁰ – teszi fel a kérdést *„illő tisztelettel”* Kopácsy József, a későbbi veszprémi püspök, majd esztergomi érsek.

A város katolikus közössége azonnal levelet írt a káptalannak, mint az egyik földesuraságnak, hogy tisztázza a kérdést. A vonakodásuk legfőbb oka – mint írja a katolikus közösség –, hogy bizonytalan a paplak jogi státusa. Kérdése, hogy Bajzáth püspök a jelenlegi Kopácsy házat vajon átminősítette-e „parókiális házzá”? Mert ha most a város engedve a kérésnek teljesíti azt, vajon a későbbiekben ismét lesz-e hasonló? Ezért azt kéri a káptalantól, hogy a kérdéses házat minősítse örökös parókiális házzá. Egyébként a városnak az volt az álláspontja, hogy nem köteles az úgynevezett stólapénzen túl más szolgálattal a városi plébános rendelkezésére állnia.

Betörték június 20-án a temetőhegyi Szent László-kápolnába – olvasható a tanács június 21-iki jegyzőkönyvében. A rablók elvittek magukkal egy aranyozott ezüst kelyhet, hozzá való tányérral és kéttenyérnyi szélességű csipkével körülvarrt terítőt. Azért, hogy a tetteseket kézre kerítsék, a város levélben fordult Pápa város magisztrátusához: figyelje a városában lévő ötvösöket, gombosokat, hátha felbukkan a városban a rablott ötvösmunka.

Az augusztusi tanácsülésen ismét téma volt Treuer József lemondása a tanácsosi helyről. Ugyan már többször is az volt olvasható, hogy törölték a tanácsosok sorából, de a 13-iki ülésre ismét meghívták. Kérték, *„hogy akkori szavát vonná vissza és helyit foglalná el. Mindazáltal az egybegyűlt városiaknak kérése is semmit sem használván, a tanács urak sorából kitöröltetett.”*⁹¹ Így véglegessé vált, hogy egy tanácsosi szék megüresedett, amit ezen az ülésen azonnal be is töltöttek. A bíró a depu-

tátusok közül Rájzinger Györgyöt, Branstetter Józsefet, Devecseri Istvánt és Orbán Istvánt jelölte. Voksok többségével Branstetter József kapta Treuer József megüresedett tanácsosi székét. A városi gyámtyai hivatalt azonban továbbra is ő, Treuer József vezette.

Október 16-án ismét a piaci rendtartással kellett foglalkozni. A tanács azt tapasztalta, hogy a piacon a kásamérők és a disznóhúst árulók a sátraikkal elfoglalják az utakat, különösen a várból lejövő utcát. Sokan alig tudnak megfordulni a kézikocsikkal, a vizes korsókkal (a várban lévő kútról is hordták a vizet), és ezért a városi magisztrátust vádolták gondatlansággal. A tanács intézkedett, kidoboltatta: a kásások és a húsárosok beljebb, a kenyéráruló hely,⁹² valamint az úgynevezett Burgundia és a régi serház⁹³ felé állítsák fel sátraikat, így nagyobb hely marad és a szekeikkel is meg lehet fordulni.

Az 1806. november 1-iki bíróválasztás rendhagyó módon kezdődött, miután nem jelent meg bíróválasztási napon a két földesúri hatóság képviselője. Mit lehetett tenni: a tanács Devecseri István és Tomsics József deputátusokat kinevezte küldöttnek, akik elmentek a püspökségre és a káptalanhoz, hogy a meghatalmazott képviselőiket meghívják, illetve elhozzák a jelöltek neveit tartalmazó borítékot is. A deputátusok visszaérkezésük után jelentették a tanácsnak: Olyan tájékoztatást kaptak, hogy a püspökség és a káptalan nem tudott megegyezni a jelöltekben, ezért a választás elhalasztását kérték. Holnap, vagy esetleg más napon választanak – így a jelölő hatóság képviselői. A választó közösség azonban úgy ítélte meg, hogy Suly Antal „a város dolgai folytatásában és oltalmazásában való készségét, fáradhatatlan iparkodását és példás hívségét”⁹⁴ bizonyította, azért őt – nem várva a földesuraságok jelölését – egy szívvel és szóval ismét bíróvá választotta. Határoztak arról is, hogy a törtétekről beszámolnak a püspöknek és káptalannak, amivel megbízták Csirke János főjegyzőt és Gyöngy József tanácsnokot.

November 2-án ismét tanácsulést tartottak, ahol megjelent Gyurics András, a püspökség ügyvédje, akik közölte: a püspökség részéről jelölve voltak Suly Antal, Bötskey Pál, Rudy Mihály és Szenté Sámuel. De azt is közölte, hogy a püspökség a városiak választásával megelégszik, elfogadja. Ezzel a mostani jelöléssel csak a régi szokás szerinti aktust kívánta megtartani. A jelenlévő közösség továbbra is kitartott választása mellett és Suly Antalt végleg bíróvá választotta.

A tanácsulések közül az egyik zárásaként november végén, illetve a következő év nyitásaként – január végén – is a városi lakosok biztonságával kellett foglalkozni a tanácsnak. Novemberben egészen közélről érintette a városi tanácsnokokat az utcák, pontosabban az egyik fő utca eltorlaszolása. Ugyanis Francz Ádám patikárius a megvett házánál építkezésbe kezdet, a kitermelt földet pedig egyszerűen csak kihordatta az utcára. Ez pedig a vele szemben lévő Városháza bejáratát torlaszolta el, mindenestre a tanácsnokok és természetesen a Városházára igyekvők, nehezen

tudtak bemenni. Azonnali döntés: Francz Ádámot „Ezennel szorosan köteleztetik, hogy legfeljebb 17 nap alatt a földet onnét okvetlenül eltakarítsa.”⁹⁵

Már sokkal veszélyesebb volt a másik eset, amit a Buhin völgyében tapasztaltak. A Buhim völgyébe vezető utcában, gyakorlatilag a gyalogút vonalában lévő kút minden külső védőkorlát, káva nélkül, nyitottan tátongott.⁹⁶ Életveszélyes mindenkire, de főképp a gyerekekre. A tanács azonnal eldöntötte, hogy a kutat használók – vagyis az ott lakók – azonnal javítsák ki, tegyenek rá kútkávát és korlátot. De a Buhim völgyben lévő másik kútra is, melyet Büdös kútnak⁹⁷ neveztek, ami a Buhim völgyi utcából a Dombra vezető kis utcában van, szintén védelemmel kell ellátni. A feladatot a tanács elrendelte, de az ott lakók nem igen igyekeztek eleget tenni a rendelkezésnek, mivel 1807. június 6-án ismét csak azt állapította meg a tanács, hogy a kút továbbra is életveszélyes, senki nem csinált semmit. Ekkor kinevezték Kis Márton deputátust, hogy a kútkávázást csináltassa meg, majd annak költségét a környéken lakóktól végrehajtás mellett szedje be. A tehetetlenség elég hosszú ideig tartott, mert az 1811. január 6-iki tanácsülésen még mindig téma volt a Büdös kút veszélyes állapota. Ismét egy kinevezés és megbízás, hogy a veszélyes állapotot meg kell szüntetni a nemességgel egyetértésben.

1807. februárban egy újabb közbiztonsági kérdés, de ez már a vármegye utasítására. A vármegye február 7-iki ülése után közölték a településekkel, hogy az 1793. évi közbiztonságról szóló királyi rendeletet megújították, életbe léptették. Mindezt az elszaporodott rablások, gyilkosságok miatt. A tanács a február 21-iki ülésén tárgyalta, majd hirdette ki és dobszó mellett közhírré is tette a rendeletet. E szerint minden bűnözőnek, rablónak feleségét, gyermekét el kell üzni lakóhelyéről, sőt azokat is, akik ezeknek szállást ad, befogadja őket. A községi, városi bírónak kötelességük a legszigorúbban eljárni a rablókkal, gonosztevőkkel, illetve azok családjával szemben. Aki a körözött gonosztevőt élve elfogja és átadja a hatóságnak, 50 forint, aki megöli és a tetemét adja át, 25 forint jutalmat kap. Természetesen ezen felül – a bűnöző „népszerűségétől” függően – plusz jutalom is adható. Ezen kívül a gonosztevők menedékhelyeit az erdőkben – ha rábukkannak –, valamint a pusztákon lévő tanyákat le kell rombolni.

És most ugrás a mába: Részlet Veszprém város 2011. évi közgyűlési rendeletéből: A „*város közéletének kiemelkedő személyiségei számára, vagy akik a város érdekében kifejtett kiemelkedő tevékenységükkel – életművükkel – a várost tiszteletreméltóan szolgálták, vagy szolgálják, az elismerés, ragaszkodás és tisztelet legméltoőbb kifejezésekként város*”⁹⁸ díszpolgári címet adományoz. Ez a cím az érintettet – más egyéb mellett – dízsírhely is megilleti. Új keletű a rendelkezés? Nem, hiszen 1807. február 23-án – 204 évvel korábban – Veszprém „közönséges lakosainak” közgyűlés a következő határozatát hozta: „*A közönséges dolgok folytatása mellett való hívséges fáradozás, annyiival inkább, midőn az, minden jutalom nélkül, csupa*

hazaíúi buzgóságból léssen, valamint az életre valókra nézve különösebb tiszteletet érdemel, úgy méltó, hogy akik ilyes érdemekkel fenyekednek, azoknak emlékezetek, még elhunytuk után is, a maradéknál fennmaradjon, és kivált az háládatos érzés, az olyan érdemes személy eltakarításokkor, szembetűnő jellel, és tiszteletadással bizonyíttasson meg. Ezen nemes érzéstől indíttatván, mind az városi érdemes tanács, mind a deputátus urak és számosabban egybegyűlt hatvanasok közös akarattal meghatározottat: hogy ezutánra midőn egyik, vagy másik közül valamelyiknek halála történik, eltakarításokkor a számosabb elkísérés mellett, az hideg tetemek kivitelére, az utcabírák által, a hatvanasok közül illendő számmal kirendeltessenek, a többek is pedig meghívattassanak.⁹⁹

Mint ahogy kifejezi rosszallását is, amikor valamilyen formában sérül a köz érdeke. Sérül a város „régi dicséretes szokása és jussa”, éppen a városi lakosok miatt – mondta ki a közgyűlés. A végrendeletek készítésére és az abban foglaltak végrehajtására újabban nem a városi tanácsot kéri fel, hanem másokhoz fordulnak. Pedig éppen a városi tanács lenne a legalkalmasabb arra, hogy a végrendeletet írásba foglalja, hiszen rendelkezik a megfelelő tudással. De ő lenne a hívatott arra is, hogy a végrendeletben foglalt akaratot végrehajtsa, az árva vagyónáról megfelelően gondoskodjon. E régen volt szokás megtartását az is indokolná, hogy a fontos végrendeletek a városi levéltárba kerülnek, ahol őrzéséről gondoskodnak, illetve szükség esetén bármikor visszakereshető, ezáltal minden birtok- és tulajdonosi vita kizárható.

De hasonló szokások elleni tett a ház és birtokok „bevallása”, a tulajdonosváltás bejelentése. Ezt újabban a püspökséghez és a káptalanhoz jelentik be, a városnak azonban nem hozzák a tudtára. Ez pedig rendkívül fontos a város – és természetesen az egyén számára is. Hiszen a közterhek kiszabása éppen ezen tulajdonok ismeretében történik. Például a tűzi-, az éjjeli őrszemek tartására kirótt adók, a forspontozások (kötelező fuvar), a helyben állomásoztatott és az átvonuló katonaság kvártélyozása (elhelyezése), a porció (katonaadó), az összeírások, a bérletek igazságos és egyenlő mértékű kiszabása miatt szükséges. Ha a városnak nincs tudomása a tulajdonról, azok változásáról, nem képes egyenlő mércével adót és egyéb közterhet kiszabni.

A tanács – hogy kiküszöbölje a hibákat – a következő rendelkezését hozta: Bármilyen eladás történik – föld, ház, rét, kert –, azokat a városnál okvetlenül be kell jelenteni, ellenkező esetben az adás-vétel semmissé válik. Ezzel együtt felkéri a püspökséget és a káptalant, hogy a náluk jelentkező feleket is a városhoz irányítsák.

Veszprémben ez idő tájt is több temető létezett, melyekről már jelent meg össze-foglaló írás.¹⁰⁰ Itt most nem részletezve a város temetőinek állapotát, megemlítem a február 28-i tanácsülésen történt háborzongató bejelentést (amiről már volt szó): a Szent László-kápolna melletti temetőnek a Séd felől való oldalánál annyira kibá-

nyászták az agyagot, hogy az oldalban lévő sírgödrök kiomlottak. Képzelték, hogy milyen látványban volt részük azoknak, akik a környéken sétáltak: szanaszét heverő csontok, koponyák. Talán még emlékszik a kedves olvasó: hasonló történt az 1802. évben is. E közlés mellett eltörpült a másik bejelentés: a temetőekben marhák legeltetni tilos! Azért, hogy ezt be tudják tartani, körbeárkolják és kerítést csinálnak a temetők körül. A gondolatot tett követte, miután megkeresték a városi nemes közösség vezetőit is, hogy közös erővel hajtsák végre a tervezett feladatot.¹⁰¹ Megegyezték, hogy minden városi lakos – gazda, feleség és gyermek – megkülönböztetés nélkül erre a munkára 15 krajcárt fizet be a közös kasszába. A pénz átvételét a város részéről Pápay László, a nemesség részéről Raksányi György fogja felügyelni és a tanácsnak jelenteni. Ami a másik ügyet illette: a marhák legeltetését, valamint a temetőknél az agyag kiásását – főleg mert életveszélyes is a leomló föld – azonnali hatállyal betiltották.

A tanács több olyan eseménnyel is foglalkozott – mert kötelezték a saját jogszabályai is –, ami a mai szemmel esetleg megmosolyogtató. Például áprilisban Jákói Sámuel tanácsos a bíró tudta és engedélye nélkül a város lovait és kocsiját nászba – vagyis lakodalomba – rendelte. A lakodalom zajos volt, így nem csoda, hogy a lovak a kurjongatás miatt megvadultak, a kocsit összetörték. A kocsiiban tetemes kár keletkezett, ami után a főbíró kötelezte Jákói tanácsost, hogy a saját költségén a bognár és kosaras munkákat végeztesse el. Amennyiben vasmunka is van – szét tört a bronz, elveszett vasszegek –, annak költségét a város kifizeti, mivel a kocsi már elég használt volt. A szigor indokolt volt, hiszen a városi tanács kocsi nélkül gyakorlatilag mozgásképtelenné vált.

Májusban – hiába, a fiatalok vére felpeteszül – több rendbeli galibát, zenebonát, a mesteremberekre nézve káros lemaradást okoztak a kocsmákban és bormérő helyeken a mesterlegények csoportosulása, mulatozása. A tanács kijelentette: Ez ellenkezik a város szabályzatával. Ezért az éjszakai csavargások megszüntetése érdekében elrendelik, hogy közönséges kocsmákban ünnepnapokon a mulatságok csak éjjel 11-ig tarthatók. Aki nem tartja be, „a városiak közül – a kirendelt patrolok [őrző] által –, kik az olys helyeken másszor is, de kivált ünnepnapokon megjelenni kötelesek, árestomba vezettessenek és osztán érdemekhez képest testekben megbüntettek.”¹⁰² A büntetés ez esetben 12 vagy 24 botütés lehetett.

Ezen századforduló táján a köztisztaság kérdése még nem számított elsőrangú kérdésnek. Ahogy a lakosság szám növekedett, jó ideig azzal egyenes arányban növekedett az utcákra kifolyó szennyvíz, kiváltképp akkor, amikor egy jó kiadás zápor is segített ebben. Ezt még tetézhette, amikor néhány városi lakos az árnyékszékét olyan helyre építette, hol zápor sem kellett ahhoz, hogy a szennyezett „csúnyaság” az utcára kerüljön. Ennek az áldásnak a szaga a nyári hónapokban hatványozódott, ami miatt Gútvein doktor és Raizinger seborvos panaszt tett a tanácsnál. A panaszt

elsősorban azért tették, mert a szomszédjuk, Mihálovics János a telekhatárra építette az árnyékszékét, így az „áldást” elsősorban a két orvos kapta.

A tanács határozott: Mihálovics Jánost kötelezték arra, hogy a kifolyót zárja le, majd az árnyékszékét a városi „gyöpmesterrel” tisztíttassa meg. Az eset azonban arra is indokot adott, hogy a tanács áttekintse a város tisztaságát. Megállapították, *„hogy itt a városon az árnyékszékek legtöbbnyire kifolyó csatornákra készítettnek, amelyek a városban rondaságot tesznek, a levegőt pedig alkalmatlan, sőt pestises bűzzel töltik el.”*¹⁰³ Ez zápor, nagyobb eső esetén fokozódik. Ezért meghatározták, hogy a legközelebbi konyhavizsgálatkor le kell ellenőrizni az árnyékszékek állapotát, elhelyezését, a kifolyásuk rendszerét és tisztaságát. A hibásokról az utcabíráknak névvel ellátott jegyzéket kell készíteni a tanács részére. Ezen kívül minden negyedében Szabó Ferenc szabadvajda vezetésével a piaci vizsgálók, utca- és vásárbírák, valamint a kéményseprő együttes vizsgálatot tartson, a hiányosságokról tegyenek jelentést, hogy a tanács intézkedni tudjon.

Júniusban ismét tűz volt, leégett a város egyik lakosának a háza. Természetesen azonnal megindult a gyűjtés a kárvallott megsegítésére. De a tanács továbblépett: megbízta Csirke János főjegyzőt, hogy dolgozza ki egy tűz és árvíz bekövetkezésekor kárt szenvedet városi lakosok megsegítését szolgáló alap szabályzatát, működési rendszerét. Ez a „Tűzi circulus” arra szolgált, hogy a városi lakosok érezzék: van hova fordulni baj esetén, ezáltal elkerülhető a kárt szenvedettek „elnyomorodása”.

Ezen a júniusi tanácsülésen jelentette be Gyöngy József tanácsos, hogy a Veszprémi káptalan tisztartójának nevezték ki. A kinevezést elfogadta és így minden városi tisztségéről azonnali hatállyal lemondott. A tanács sajnálattal, de tudomásul vette a lemondást, szerencsét kíván új hivatalához, és reméli, hogy nem felejtí el szülőföldjét, a várost és segíteni fogja a továbbiakban is.

Gyöngy József kiválásával a városi tanácsosok száma eggyel csökkent, így Suly Antal bíró a következő, október 17-iki tanácsülésen ismertette az üres tanácsosi szék betöltésére szerinte alkalmas jelöltjeit: Kiss Mártont, Devecseri Istvánt, Orbán Istvánt és Raizinger Györgyöt. A választó közönség azonban azt kívánta, hogy erre a tanácsosi helyre ismét hívják és válasszák meg Treuer Józsefet. Azonnal küldöttséget menesztettek, hogy behívják a tanácsba. Treuer József azonban nem volt otthon, így a választást elhalasztották. Nem halaszthatták el azonban a főbírónak választható tanácsstagok neveinek közlését a püspökséggel és a káptalannal, amit még ezen a napon meg is tettek.

Október 24-én – a bíróválasztást megelőző héten – a városi tisztségviselők pótlása, választása történt. Az ülésen a jelenlévő városi közösség Treuer Józsefnek *„egyenesen felkínálták”* a tanácsosi helyet. Igaz – állapította meg a tanács –, német nemzetiség részéről a tanácsstagok száma teljes. De ettől függetlenül ismét küldöttséget menesztettek Treuer Józsefhez, meghívták a tanácsülésre, aki csakhamar meg

is jelent. Treuer a felkínált tanácsosi helyet elfogadta, „*az előbbeni széke kérése szerint vissza adattatott, és újra bevezettetett a városi közönségnek több: Éllyen! Éllyen! kiálltásai között.*”¹⁰⁴ A választással és kinevezéssel azonban egy fővel megnövekedett a német nemzetiségű tanácsosok száma. Ezért úgy döntöttek, hogy a legközelebbi tanácsosi hely pótlásakor a „*helyet a pápista magyar részről a tanács karnak hiányossága kipótoltasson és magyar tanácsbéli tétessen.*”¹⁰⁵ Ezzel még nem lett vége: a tanács azonnal módosította a bírói székre számításba vehető tanácsstagok számát és neveit, amit azonnal – kiegészítésként – megküldött a jelölő uraságoknak.

A bíróválasztás a szokott rendben és formában zajlott 1807. november 1-én. A választáson a püspökséget Gyurics András képviselte. Átadva a bírói jelöltek nevét, olvasható: Suly Antal, Bötskey Pál, Bajnóczi Pál, Treuer József. A közösség nagy többséggel újraválasztotta Suly Antalt.

December 5-én a tanács rendezte a tanítói fizetéseket és új rendszert vezetett be. A tanítók fizetését 50 forinttal megemelte, és eldöntötte: A tehetősebb szülőknek gyermekeik után hetenként 6 krajcárt kell fizetniük. A szegényeket a tanító ingyen oktatja. A fizetős gyerekekről készítenek egy névjegyzéket is. A fizetésemelésen kívül ún. „fapénzt” is kell majd fizetni a tanítók részére, szintén a tehetősebb szülőknek, ami fejenként 1 forint. A szegényeknek ez esetben sem kell majd fizetniük.

A biztos bevételnek számító „kocsmáztatás” érzékeny területe volt mind a püspökségnek és a káptalannak, mind a városi lakosoknak is. Nem véletlen, hogy kölcsönösen és éberen örködtek annak jogszabályban is – Eszterházy kontraktus, 5. pont – meghatározott időszaki árusítás betartásán. 1808 januárjában – amikor nem a város volt a „soros” kocsmáztató – úriszéki végzést kézbesítettek a tanácsnak. A püspök és a káptalan panaszt tett, hogy „*némely városi lakos*” nem a megfelelő időben „*nyers, vagy égett bort*” árul „*alattomos és titkos kimérésben*”. Természetesen a tanács is ellene volt a jogsértésnek, és elrendelte, hogy dobszó mellett kihirdessék és figyelmeztessék a lakosságot a megállapodás betartására.

Az adóhátralékok, illetve annak beszédese – inkasszállása – mindenkor kiemelt eleme volt a város költségvetésének. Gyakorlatilag minden évben az esedékes adófizetések idejében gyakorta napirendi pont volt a városi tanácsuléseken az újabb és újabb határozatok hozása az adóhátralékok megszüntetésére, a krónikus adóhátralékosok kiszűrésére. Az előző, 1807. év végén a polétásoknak meghatározták, hogy a kiadott névjegyzékek alapján szedjenek be – szépszerével – minél több adót. A januári összejövetelen megvizsgálták az adófizetés helyzetét, majd elrendelték a nem fizetőknel az executiót – az adóvégrehajtást. Incassátorokat (adóvégrehajtókat) jelöltek ki, akik mellé – segítségül és védelemnek – egy-egy fő hajdút és a város katonáját rendelték. Az adóvégrehajtóknak be kellett szedni a megállapított adóhiányt, vagy annak fejében lefoglalni ingó, vagy ingatlan vagyontárgyat. Mindezeket felül a végrehajtás után fizetendő 6 krajcárt is inkasszálni kellett.

Az adóvégrehajtók a lefoglalt „*ágybéli, vagy öltöző ruhákról*” jegyzéket készítették, amit ha nem váltott ki a tulajdonos „*közönséges kótya vetye által*” eladják. Akinek viszont az adóssága már olyan nagy, hogy csak háza, vagy földje eladásából tudják fedezni, a vagyontárgy lajstromba vételéhez deputátust is küldenek a tanácsból. Az 1–3. poléta területére Csehszjártó Istvánt, a 4–6. polétába Jády Ferencet, míg a 10–12. polétába Orbán Istvánt jelölte ki a tanács. A deputátusok feladata annak megállapítása, hogy valóban el kell-e adni a házat, vagy a földet, ami után az eladást a szokott rend szerint – jegyzői határozattal – végre is kell hajtani. A jegyzői hivatalnak feladata annak figyelemmel kísérése, hogy az árvák érdeke ne sérüljön, ami esetben mindenkor be kell vonni az eladásba Treuer József gyámatyát is.

Márciusi közgyűlésen ismét az adófizetés volt napirenden, kiváltképp azért, mert közelgett az 1808. évre kivetett királyi adó beszédésének az ideje. Az adóbeszedés előtt viszont annak az ideje jött el, hogy új polétásokat válasszanak. A polétások feladata, hogy a körzetükben – többek között – az adót beszédjék. Erre a tanács több rendeletet is hozott, hiszen a kijelölt személyek nem igen igyekeztek és főleg akarództak beszédni a városiaktól az adót. Ez esetben viszont olyan intézkedés született, hogy a tanács nem fogad el semmilyen hiányt. Ha az adószedő polétás hanyagságból elmulasztja beszédni a kivetett adót, akkor a végrehajtást elsősorban rajta kezdik.

Egy február végén megtartott városbírói tárgyalás, majd ítélet jól érzékelteti a korabeli házastársi kapcsolatok megítélését, és az ítélkezés formáját. A lakosoktól panasz érkezett a városi tanácshoz, hogy Kövesi József városi lakos feleségével, Horváth Julival „*békétlenül lakozék*”, az utcán hajánál fogva cibálja, és az utcalakók megbotránkoztatására „*rajta hallatlan kegyetlenségeket vinne véghez.*” A botrányos viselkedésük miatt Kopácsy József plébános már többször megfedte őket, de nem használt. Most – február 20-án – Kun László a vármegye első alispánja utasította a tanácsot, mint elsőfokú bíróságot, hogy vizsgálja meg az ügyet és hozzon ítéletet.

A tanács beidézte mindkét felet, meghallgatta védekezésüket, akik a tanács előtt is kemény szavakkal támadták egymást. A meghallgatás után a tanács úgy látta, hogy: „*Kövesi József nehéz természete miatt, melynek már két elsőbb feleségeire nézve is elég jeleit mutatott, mostani feleségét gyakran mocskos szavaival megtámadja s ennek leginkább az egymásba való kapás és verekedés szokott befejezője lenni. De ellenkezőleg kivilágosodott az is, hogy felesége őtet ennek cselekedetére leginkább sikos nyelvvel, mocskolódásával, engedetlenségével és már tűrhetetlenségeivel szokta felfingerelni. Sőt már többször azon vakmerőségre is vetemedett, hogy férjének hajába esett, s azt ha véle bírt volna, meg is hurcolta és verte volna.*”

A városi bíróság, a tanácsnokok levonták a következtetést: „*Helyben nem hagyhatta ugyan a városi tanács azt, hogy az férj, feleségét csak lába kapcájának tartsa,*

s azon mint valamely zsákmányon kegyetlenkedjen, de ellenkezőleg a férj, mint házigazda kezéből az okos és mértékletes fenyítéket kivenni sem kívánnya, azt pedig éppen rendkívül valónak állította, hogy az asszony, ki férje hatalma alá adatott, férjét megtámadja, s mocskos szavakkal, sőt veréssel is illesse.”¹⁰⁶ A városi bíró végül mindkettőt megfedte, és figyelmeztette őket: ha ismét békétlenkednek, akkor komolyabb, testi fenyítést is kapnak. Egyébként pedig kioktatta őket a házasság kötelességeire: a férjnek a kíméletes bánásra, a feleségnek pedig az engedelmes magatartásra hívta fel a figyelmét.

Egy ügyben, garázdaság miatt hirdetett ítéletet a városbíró márciusban. A panaszos ezúttal Antal János szabadvajda volt, aki Czimmer József kalaposlegény ellen tett „*érzékeny panaszt*”. Amikor a vásárbírákkal és a hajdúkkal február 28-án vasárnap ellenőrzést tartottak a városban, Czimmer részegen duhajkodott a „*rendes időn túl*”, vagyis éjjel 11 után. Az őrjárat a városházára akarta kísérni a részeg Czimmer Józsefet. Azonban ifjú Medvenics József és apja, Medvenics István kalaposmesterek meg akarták akadályozni az előállítást, szidták a városi hatóság embereit, majd kiszabadították Czimmert. De ez még nem volt elég: megütötték a város hajdúját, Tóth Istvánt is! Ugyan a tanács vakmerő cselekedetnek minősítette az esetet, de nem szabott ki testi büntetést, mert az érintettek még büntetlenek voltak. De „*érzékeny pirongatás*”-ra és a megbántottak, valamint a tanács megkövetésére ítélték a tetteiket. Ezen felül 4–4 forint büntetéspénzt kellett fizetni mindenkinek, valamint a „*hajdú szennyvedéséért*” 2 forint büntetést is kapott a két mester. Czimmer Józsefet viszont 24 órás áristomra ítélte a városi bíróság.

1808 májusában „öröm érte” a várost: szentkirályszabadjai Rosos Pált¹⁰⁷ kinevezték a veszprémi püspökség élére. A május 12-iki közgyűlésen a hír hallatán megbízták a városbíró Suly Antalt és a főjegyző Csirke Jánost, hogy elutazva Bécsbe, „*a városnak önéki aggratulálni és azeránt a város részéről való örömet és örvendezést személyesen bemutatni*.”¹⁰⁸ Május 25-én a követek már írásban számoltak be a tanácsnak a fogadtatásról, Rosos Pál püspök „*különös jóindulatáról*”. A következő „üdvözlés” már december 3-án történt, de akkor már Veszprémben. A tisztelgő látogatáson Suly Antal városbíró és Treuer József tanácsnok vett részt.

Az, hogy mennyire félelmetes ellensége volt a városnak a tűz, mutatja a következő eset is. A május 12-iki tanácsülésre beidézték Csajági Sámuel tislért [*asztalos*], hogy kérdőre vonják a házánál a „*majdnem kiütött tűzről*.” Látható, tűz még nem volt, csak jelek voltak rá, de a tanács már intézkedett, kivizsgálta az esetet. Nos, Csajági asztalos – amint bevallotta – firnájszot (lenolajkence) főzött. A tanács bűnösnek találta, hiszen – emlékeztette a tanácsa a város lakosságát is – a firnájsz főzése a városban egyértelműen és mindenhol tilos! Csajági beismerte hibáját. A tanács ugyan nagyobb büntetést is kiszabhatott volna, de most megelégedett azzal, hogy 4 forintra büntette a tislér mestert, amit azonnal be kellett fizetnie a város tűzi kasszájába.

Ez idő tájt Veszprémben számtalan céh működött. Királyi rendelet szabályozta működésüket, kijelölve a település tanácsát a céh biztosának. Május 28-án e biztos előtt jelent meg a veszprémi csapó céhből Botlik József, Farkas János és Molnár János csapómesterek, hogy panaszt tegyenek a Szent György napján megválasztott csapómester, nemes Szabó György ellen. Elmondásuk szerint a csapómester nem a céh dolgaival foglalkozik, a rendszabályokat nem tartja be. Legutóbb éppen az egyik panasztevő, Botlik József fia mestermunkájának bírálatára csak 12 főt hívott meg, nem értesítette a céhbiztost, sőt a mestermunka bírálatát leíró jegyzőkönyvet Bötskey Pállal, mint biztossal akarta aláírni. Bötskey tanácsos az aláírást megtagadta, és a céhpecsétet sem adta át, így Szabó György a saját pecsétnyomóját használta.

A tanács elítélte Szabó György cselekedetét, egyben felhívta figyelmét a céhszabályzat szigorú betartására. Úgy ítélkezett, hogy Szabó saját költségén köteles egy új testületet szervezni ifjú Botlik József mestermunkájának vizsgálatára. Ha minderre nem hajlandó, akkor mint „galiba szerzőt”, céhmesterségétől meg kell fosztani, a céhládát a házából el kell szállítani.

A napi 1 forintos napszám a városi levelesházban (levéltárban) lévő igen régi és sokszor olvashatatlanak tűnő iratok tisztázásáért, leírásáért nem volt lelkesítő összeg, nem is jelentkezett senki. Ezért a munkát Csirke János teljesen magára vállalta. A tanács – érzékelve az érdektelenséget – viszont felemelte a napszámot 3 forintra. Ugyanakkor az 1798-tól megírt városi jegyzőkönyvek tisztázásáért pedig árkusonként (laponként) 15 krajcárt fizet. A tanács – hogy keveredés ne legyen – az eddig végzett napszámot, a 14 ½ napot figyelembe véve (amit még 1 forinttal számoltak) Csirke Jánosnak 14 forint és 30 krajcárt Kesztnér Antal adószedővel kifizetett.

Ismét a tűzi veszedelem – csak most nem a kárról, hanem a védekezésről szólt a híradás, illetve néhány közbiztonságot érintő kérdést tárgyaltak a tanácsban. A tanács – megkeresve a nemesség perceptorát, Raksányi Györgyöt is – azért, hogy a tűz miatt a város ne szenvedjen kárt, mint egyes „országunkbéli városokban és helységekben”, szigorúan előírta az utcabíráknak: a napi őrjáratba induló patrolok kiemelt figyelmet fordítsanak a „tűzi veszedelem elhárítására.” De ugyanígy legyenek résen a városba érkező idegenekkel szemben is, tőlük kérjék el a vándorlevelet, vagy az útlevelet. Ez elsősorban a nemesség hadnagyának¹⁰⁹ és Antal János szabadvajda hatásköre volt. A passzus nélkül érkező idegeneket be kell kísérni a városházára. De figyelniük kellett az utcai pipázókra is. Tőlük – az elővezetés mellett – azonnal el kellett kobozni a bűnjelet: a pipát.

Az említett két, a közbiztonságra felügyelő személynek megbízása volt még a városi köztisztaságra is felügyelni: „szemetet az utcákra kivetni, és az által a várost rondítani ne engedjék!”¹¹⁰ – szövelt a határozat. E határozatot – a pipázás és a szemet utcára söprésének tilalmát – másnap, augusztus 7-én dobszóval ki kellett hirdetni.

Mint ahogy dobszóval kellett kihirdetni azokat a rendszabályokat, melyeket a megszorodott idegenek és vándorló legények miatt vezettek be. Mindez talán már a közelgő háború előszele volt. Mindenesetre a mesterlegényeknek nem volt szabad a műhelyeiket elhagyni, illetve az utasoknak útlevelet is kellett váltani, majd azt érkezéskor a városban bemutatni. De ez nem volt elég: a vármegyétől érkezett leiratban azonnal hatállyal megtiltották az este 10 utáni „dombérozást” (féketlen mulatozás, tivornyázás) – szoros fenytetés és áristom járt a megszegőknek.

A talált pénz mindig is jól jön – vélte a tanács is. Csirke János főjegyző, aki a városi levéltárban rendezte az iratokat, illetve tisztázta a jegyzőkönyveket, az írások között 88 forint és 55 krajcárt talált különböző címletekben. A bejelentésével egy időben javasolta, hogy ezt a „talált pénzt” adják át a város pénztárosának. Azonban Treuer József jelezte, hogy ennek a pénznek egy része a Schittensam árvákat illeti, amit gyámatyái segédje, Tóth Mihály volt jegyző szedett be. Meg is kapta az 50 forintot, a többi a városi pénztáros nyomban lekönyvelte.

Kellett is a városi kasszába a pénz, mivel szeptemberben Komárom várának építéséhez munkásokat vezényeltek Veszprémből is. A 92 fős létszámú napszamos csapatot szeptember 15-én kellett útba indítani, akik majd 19-től fogva hat napon keresztül a várnál dolgoznak. A város úgy ítélte meg, hogy a csapat a város nevében dolgozik, ezért semmiben nem szenvedhetnek hiányt. Lehet, hogy kapnak napszámot, annyit, mint általában kapnának. De az is lehet, hogy nyomott áron fogják számolni a napi bérüket. Így a tanács úgy határozott, hogy a város a saját pénztárából kiegészíti a díjazásukat, mintha itthon dolgoztak volna. Az elszámolás alapja a vármegye megbízott felügyelőjének, Jezerniczky István számadása lesz. A szeptember 17-iki tanácsülésen a bíró jelentette a tanácsnak, hogy a 92 főt útba indította, mindenkinek fejenként 2-2 forintot adott a felmerülő költségek fedezésére. Azonban a város házikasszája igen „szellős”, ezért az itthon maradt mesterembereket fogja a tanács megadóztatni, hogy ezt a költséget fedezni tudják.

Meghatározták a csapatba kerülés feltételeit is: elsősorban azok mennek, akik egyébként is napszámmal keresik a kenyerüket, „*erőszakkal való kijelölés*” csak akkor történhet, ha nincs elegendő napszamos. A válogatás a polétások jelenlétében, szeptember 11-én, vasárnap reggel 8 órakor történt, majd a névjegyzékelés után 15-én indultak Komáromba.

A tanácsüléseken több alkalommal is felolvasták, illetve döntöttek városi személyek végrendeletében foglaltak végrehajtásáról. A szeptember 10-iki tanácsülésen Bötskey Pál és Klug János ismertették az elhunyt Plank József testamentumát. Esetünkben ez a testamentum azért is érdekes, mert az ebben foglalt egyik tétel a Koczkás ház – vagyis a Lázár ház, a mai kórház – pénzügyi alapjának első adománya. A szeptember 10-iki jegyzőkönyvben olvasható: az említett tanácsurak „*a meggyomorodott emberiséghez, melynek istápolására a város az úgy nevezett*

Koczás ház felét közönséges Lázár háznak megépíttette, különös buzgósággal, egyzersmind keresztyéni szeretettel is viseltetvén, a testamentomában [Plank József], az ő szabad rendelkezésre hagyott maradék summát, 50 Rftokat [rénus forintot] máinapon oly kinyilatkoztatással mutatták be, és adták által: hogy ez azon Lázár háznak fundationalis pénze első zsengejéül elfogadtasson, s az abba felvejjendő nyomorúttak szükségének pótolására esztendei haszna fordíttasson.”¹¹¹

Szeptember végére a Lázár ház már annyira elkészült, hogy fogadta első lakóját, „Minteleinné ügyefogyott [vagyis: beteg, elesett] asszonyt [...] a városi nemességnek is egyetértésével, mához egy hétre [október 1. szombat] délutáni 3 órakor bevattassa.”¹¹² Ugyanezen a napon kezdi meg Lázár házi gondviselői munkáját Takács Ferenc is, akinek a munkaköri kötelességeit a jegyzői hivatal fogja kidolgozni. A ház pénzügyi alapjainak kezelését a tanács Devecseri István deputátusra bízta. Csirke János főjegyző itt jelentette be, hogy a Lázár ház javára egy ágyat, minden tartozékával együtt adományoz. A városi tanács pedig – egyetértve a nemességgel – úgy határozott, hogy a város erdejében vágott és előkészített faoszlopokkal körbekeríti a betegházat.

A szokásos november elsejei bíróválasztás a megszokott rendben zajlott. Ismét Gyurics András képviselte a püspökséget és a káptalant, aki átadta a bírónak választható jelöltek neveit, sorrendben: Suly Antal, Bötskey Pál, Treuer József és Szentes Sámuel. A választáson egyhangú szavazással – „összvekiáltással” – ismét Suly Antalt választották Veszprém bírájának.

A következő, november 5-iki ülésükön a magisztrátus áttekintette a város hitelezői részére fizetendő kamatok és a tőkeállomány állapotát, a fizetési határidők betartását. Megállapította, hogy az eddig követett rendszer terhet jelent a jegyzői hivatalnak, valamint „a hitelezőknek kedvetlen alkalmatlanosságával legyen.” Ezért, hogy a város pontosan tudja tervezni költségvetését, sőt a hitelezőknek kedvet adjon további hitelek adására, az 1808/1809-es katonaesztendő kezdetétől bevezette:

1. A város minden adósságát jegyzékbe kell foglalni. Fel kell tüntetni a táblázatban a hitelezők neveit, a hitel folyósításának kezdetét, a fizetendő kamat mennyiségét és határidejét. A jegyzéket évenkénti bontásban 2 példányban kell készíteni, melynek egyik példánya az adó-vevői hivatalnál van. A hivatal kötelessége a jegyzéket állandóan figyelemmel kísérni, a kamatokat az esedékessége napján azonnal utalni a hitelezőknek. A kölcsönvett tőkét azonban csak a tanács engedélyével lehet visszafizetni a hitelezőnek.

2. Külön jegyzéket kell készíteni a város által évenként fizetendő honoráriumokról (tisztteletdíj), salariumokról (havi vagy évi díj) és conventiókról (megegyezés szerinti bér), valamint a két uraságnak (püspökség és a káptalan) fizetendő haszonbérleti díjakról. Ezeket a költségeket a hivatalnak negyedévenként kell pontosan fizetni. A tanácsstagok, a deputátusok, a három utcabíró, a két vásárbíró és a szabad-

vajda fizetését évenként egy összegben kell átutalni. A polétásoknak adandó egy-egy forint „*tekintetpénzt*” csak a velük megtörtént számadás után lehet átadni. Az adó-vevő a kifizetésekről köteles nyugtát kiállítani és azokat a jegyzék mellé csatolni, valamint a kifizetésekről a tanácsnak időközönként beszámolni.

3. Hasonló jegyzéket kell készíteni a város bevételeiről. Ezek a bolt, pince, ház és pajta haszonbérlete, melyeket az adó-vevőnek kötelessége időnként (a szerződésben meghatározott időben) behajtani a bérlőtől. A kocs máztatás, az erdőbéli és a kukoricaföld adóbevételei bizonytalan bevételeknek számítanak, mint ahogy bizonytalan bevétel a városi háziadó is. Bizonytalan bevétel és csak esztendőnként fordul elő, mint a város lovainak és a doboknak a keresete, amelyekről a városi bíró számol be.

4. Zavar volt eddig a város cselédjeinek fizetendő conventióknál is. Azért, hogy elejét vegyék a további bizonytalanságnak, minden katonaévben ki kell fizetni a megegyezés szerinti bért, majd meg kell kötni az új szerződést. Töredék időszakra mindenkor a jegyzői hivatal fog számvetést készíteni.

5. A pénzügyi fejelem megkívánja, hogy minden katonaesztendő végén megtörténjenek a számadások. Ezért október utolsó napján el kell készíteni, majd a tanács elé kell terjeszteni az elszámolásokat:

- Az árvák kasszájáról a gyámatya,
- A tűzi kasszáról az inspectorok (felügyelő),
- A szegények institutumáról (szegényház) az inspectorok,
- A Piaci Nemzeti Iskoláról a gondviselők,
- A Lázár házról a gondviselők,
- A város lovai és dobjai keresetéről a városi bíró,
- Az erdő és a kukoricaföldek jövedelméről az inspectorok által,

A szabadvajda és az adószámvevőség elszámoltatása a számtalan bizonytalan tényező miatt késhet. Ezek a bizonytalanságok: a polétások – mint az adó és bérleti díjak beszedői – megválasztása, majd az adónévjegyzékek kiosztása, a járási szolgabírák által elkészített adójegyzékek átadása a városnak, a vármegye biztosainak elszámolása a város felé a (katonatartással összefüggő) szénáról, zabról és a készpénzről. Az előbbi tételek megismerése után az érintettek 15 napon belül kötelesek elszámolni a bevételekről és a hiányokról, nehogy a várost kár érje.

A borbírák számadásaikat a „városi kocs máztatások” végén, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe (február 2.) után, legfeljebb 15 napon belül kell benyújtaniuk a tanácsnak.

A tanács elrendelte, hogy az előbbi rendszabályokat minden érintettnek meg kell küldeni. A városi bíró Suly Antal még ezen a tanácsülésen megtette az 1807/1808. katonaévről elszámolását a város lovai és dobjai keresetéről.

Elszámolás és adókimutatás – ez esetben Komárom várának építése és bővítése

miatti egyszeri költségek pótlására. A szeptemberben elküldött 92 főnek egyéb költségeire a város 822 forintot adott. Ekkor úgy döntött a tanács, hogy ennek az összegnek a beszédésére a városi lakosokra egyszeri adót vet ki, oly formában, hogy a „*városi lakosok három karokra osztassanak.*” Elsőbe tartozzanak a kalmárok, kereskedők, árendások és más tehetős lakosok. A másodikba a tehetősebb mesteremberek és a városi lakosok. A harmadikba pedig „*ezekén kívül való minden egyéb városi lakosok.*”¹¹³ A kifizetett 822 forint személyenkénti beszédését úgy kell elosztani – határozott a tanács –, hogy a harmadik csoportba tartozóknál a második csoportba tartozók kétszer, míg az első csoportba tartozók háromszor többet fizessejenek. Azonnal intézkedett a polétások felé is, hogy a kiadott névjegyzék alapján kezdjék meg a pénz beszédését, ahol kell, ott alkalmazzanak végrehajtást is.

Nem elég a várost nap mint nap fenyegető tűzi veszedelemtől beszélni, tárgyalni majd büntetni. Ha csak csekély jele is van olyan esetnek, amely veszélyeztetni a város biztonságát, a tanács azonnal és szigorúan ítélkezik – mint mindig – és büntet, ha kell. Ezen a december 3-iki tanácsülésen jelentette Szél Ferenc, hogy Horváth (Péter) György éjjel 3 órakor disznót vágott. A disznópörzsölést azonban az ő szénakazla közvetlen közelében végezte, ahová az égő „*szalmának tüzes pernyéi arra csapatonként szállottak.*” A szalmakazal kigyulladását és a várost a nagyobb tüztől csak a nedves tető és a frissen esett hó mentette meg. Minderről a „*vakmerő cselekedetről*” Arany Antal és Szedlák József, valamint az éjjeli őrző is beszámolt.

No és a büntetés? A ma emberének talán kegyetlen: Horváth Györgyöt a városi bíró 12 kemény pálcaütésre ítélte, amit azonnal végre is hajtottak. Emellett dobszó mellett kihirdették: „*Senki disznáját sem éjjel, sem a házak között, hanem nappal és a városon kívül perzseltesse, más különben kemény büntetés alá fog vonatni, a nemesek pedig a nemes Vármegyére beadatni.*”¹¹⁴

A Lázár ház alapítványát egyre többen támogatták. Több tanácsstag is adakozott kisebb-nagyobb pénzösszeget. December 17-én a jegyzőkönyv örökítette meg, hogy Treuer József városi gyámtya a Lázár ház alapítványának támogatására a múlt (katona) esztendei tiszteletdíját teljes egészében a „*felvejendő szegények segedelmére*” felajánlotta és átadta.

Az 1809. naptári év első, január 7-iki tanácsülésen megtörtént a Lázár ház építésének számadása is. Devecseri István és Csehszíjártó István deputátusok benyújtották a számlákkal igazolt elszámolásait. A tanács elfogadta, de megállapította, hogy a nemesség a rá eső 1/3 résznél 57 forint és 46 krajcárral kevesebbet költött, illetve adott át. Ezért úgy határoztak, hogy emlékeztetőt fognak átadni Raksányi Györgynek, a nemesség perceptorának a hiányról.

„*Egyébb aránt, hogy a városnak ezen épülettye mennyibe került, a késő maradék előtt is tudva légyen, az eszerint jegyeztetik fel:*

1. Az előbbi épület, mint Koczkás ház vétetett – 350 forint.

2. Ennek újra lett építtetése, a számadások öszvességével, mint fellyebb – 1846 forint 39 krajcár, Mindösszesen: 2196 forint 39 krajcár.

Melyek is egyharmadát 732 forint 13 krajcár a nemesség fizetvén ki, a városé léssen – 1464 forint 26 krajcár.”¹¹⁵

A Lázár ház áldásos működését megkezdte, a fenntartását szolgáló alapítvány is gyarapodott, de nem eléggé. Január 28-án Devecseri István kérte a városi tanácsot, hogy biztosítson tüzelőfát a bentlakók számára, mert a Lázár ház készlete elfogyott. A tanács nem rendelkezett készletekkel, ezért felhívással fordult minden vallási és egyházi rendi és lelkési vezetőhöz, hogy templomaikban hirdessék ki: adakozzanak a Lázár ház javára pénzzel, vagy bármilyen adománnyal. Az adományok házanként való összeszedésére a tanács kijelölte a Vásárálláson Cser László és Mintelein Lőrinc, a Jeruzsálem hegyén Raposa Mihály és Szöczi János, a Csapószeren Halász György¹¹⁶ és Burkovics György hatvanasokat.

Vannak utcák és vannak „mellesleg való” utcák – legalább is ez derül ki abból a bejegyzésből, melyet egy február 4-iki tanácsülésen olvashattunk. Történt, hogy a temetőhegyi és a jeruzsálemhegyi lakosok kéréssel fordultak a tanácshoz: ugyan segítsen már a tanács az elmúlt napokban az árvizek miatt tönkretett utcáinak kijavításában. Útjaik járhatatlanok, azokat a maguk erejéből nem tudják helyrehozni, de egyébként is: ezek az utcák – vélik a városrész lakosai – közhaszonra vannak. Nos, erre jelentette ki a tanács, hogy ezek az utcák nem a város főutcái, hanem csak mellesleg való utcák. Azok javítása viszont az ott lakók kötelessége és feladata. De segít! Mivel az említett utcákban nemesek is laknak, megkeresik Esztergami Ignác főszolgabíró, hogy vezényeljen ki rabokat a javításra, hiszen őket egyébként is a szegények tartják el a börtönben.

Nagy tisztesség éri a várost márciusban – közölte Zichy Ferenc főispán –, mivel 6-án Veszprémbe látogat (igaz, a vármegye közgyűlésére) a nádorispán, (Habsburg) József főherceg. Fogadását illő tisztelettel és külsőséggel kell végrehajtani – figyelmeztetett a főispán. A főherceg Keszthely felől fog érkezni, ezért március 6-án 11 órakor „tiszteletes öltözetben” minden céhmester jelenjen meg a fogadáson. A mesteremberek kétfelé oszolva a Komakúttól fel a püspöki rezidenciáig az utcákon kettős sort formáljanak, hogy a „fő vendég közöttük elmelessen.” Ha pedig a fogadás éjjel is tartana, minden személynél legyen lámpa vagy gyertya „mind a világosság, mind a díszség okából.” A tanácsosok és a deputátusok a Városháza előtt foglalnak helyet, a püspöki palota előtt pedig a magyar és a német katonaság (polgárőrség) fog kivont karddal és töltetlen fegyverrel parádézni. Egyébként a város főutcait díszkivilágítással látják el.

Március 11-én már a látogatásról számoltak be. Eszerint a nádorispán március 6-án délután 3 és 4 óra között érkezett Veszprémbe. Hat nemes lovagolt a küldöttség előtt. A Városháza előtt a magisztrátus „háromszori vivát kiáltással” köszöntött-

te a vendéget. A püspöki palota előtt a magyar és a német katonaság díszelgett, majd adott 24 fővel állandó őrseget a főherceg elutazásáig.

Amíg a városban tartózkodott, Veszprém utcái kettős, míg a Városháza négyes gyertyákkal volt kivilágítva. A reformátusok temploma külön levegőben függő színes díszkivilágítást kapott. Másnap, március 7-én 10 és 11 óra között utazott el a nádorispán, amikor hasonló ünneplésben részesítették. Kiadások között jegyezték fel, hogy a magyar polgár katonaság trombitása, Czveczki János, a három napi szolgálataért 6 forint fizetséget kapott.

Szigorú erkölcsök voltak, a szerint éltek. A jegyzőkönyvekből – ahol a következő eset van feljegyezve – mindenesetre ez világlik ki. Mint olvasható: Kolossváry Miklós a káptalan tiszti ügyésze kérte, hogy a város szolgáltassa ki Tóth István hajdút, aki Győri Erzsével „*fajtalan életet él.*” Mindez valószínű azt jelentette, hogy nem kötöttek egyházi esküvőt és egy fedél alatt éltek. Mindenesetre a káptalan ítélkezni akart. A városi bíró kijelentette, hogy az első ítékezés – kivált, ha az ő szegődött cselédjeiről van szó – a tanácsot illeti, így Tóth hajdú kiadatása szükségtelen. De a büntetést így sem kerülték el: Tóth Istvánt a tanács elcsapta hivatalából és a főbíró 12 kemény pálcaütésre ítélte.

A háborúnak már voltak előjelei. A vándorlegények és az idegenek figyelése, az útlevelek ellenőrzése. Április 8-án már arra kaptak utasítást a városi bírók, hogy az összes szabadságon lévő katonát keressék fel és küldjék őket vissza a csapattestükhöz. Veszprémben ez egyszerű eset volt: két fő szabadságos katonáról tudtak. Gyenis János huszár és Horváth János gyalogos, akik időközben már visszatértek saját ezredeikhez.

Egy házlevél, melyben érintve volt – mint vevő – a városi bíró, Suly Antal. E szerint Schittensam József pék és felesége Schárembek Anna 1809. április 22-én eladta házát, valamint minden, a pékmesterséghez tartozó berendezését Suly Antalnak és feleségének, Kemény Zsuzsannának 4700 forintért. A ház a Piaci utca szegletében¹¹⁷ volt, északról Joannovics György háza határolta.

Az április 22-iki nappal kezdődött azoknak a rendszabályoknak a bevezetése, ami az 1809. évi háborút megelőzte. A város ettől a naptól több ún. „futó írást” – körlevelet – kapott, amelyben a csatározást megelőző különböző intézkedések is olvashatóak. Ekkor a következő utasításokat lehetett olvasni: Minden templomban ki kellett hirdetni azt a felhívást, hogy a sebesült katonák ellátásra tépéseket kell készíteni. Ezt a városban dobszóval hirdették ki, megmagyarázva a tépés készítésének szabályát is. Emellett ismét kellett küldeni napszamosokat Komárom várához, akik május 15-től 15 napon keresztül kell, hogy ott dolgozzanak. A nemesi sereg szükségleteinek pótlására hirdettek pénzbefizetéseket a céheknek.

A városi tanács igen érzékenyen reagált minden olyan kérésre, kívánságra, melyek „jussait”, vagyis a különböző jogszabályokban leírt kötelezettségeit taglalta,

de főképp akkor, amikor azt csorbítani igyekezett. Ilyen volt a városi plébánosoknak fizetett stólapénz (papi illeték) is. Ez annak kapcsán került ismét „közmegefontolás” alá, hogy Kolossváry Sándor¹¹⁸ városi plébános és kanonok kérte a városi tanácsot: parókiájának felújítását napszámokkal segítse, végeztesse el. A városi tanács ezt új és szokatlan tehernek minősítette, „melyet a város még eddig soha, csak messziről sem viselt, sem kötelességének meg nem esmert.”¹¹⁹ A város a jogszabályokban meghatározott 3 forintos stólapénzt fizet a korábbi 1 forint 30 korona helyett. De ezen kívül más kézimunkával nem tartozik, és nem kérhető tőle, mert az már törvénytelen lenne. E szép elutasítást – amit megküldtek a városi plébánosnak is – megküldték a város nemességének is, hiszen egyrészt ők többségében katolikusok voltak, másrészt minden teher – még ha ez esetben nem kell teljesíteni – 1/3-a a nemességé.

Egy másik teher már valós és „a mostani szoros és veszedelmes háborús környűállításokban (közállapotok)”¹²⁰ egyre jobban terheli a város lakosságát és a pénztárát is: a szünet nélkül jövő-menő katonaság. A katonáknak és a lovaknak élelmet kell biztosítani, ami nem kis terhet jelent a városnak. Ebben az időben a szemlére összegyűlt nemesi gyalogezredeknek kvártélyt kell biztosítani. Emellett megnövekedett a vármegyei rendeletek, intézkedések száma is. Azért, hogy ezek az intézkedések hamar célba érjenek, a város megnövelte a személyzet számát és ordináncokat (parancshordó) rendelt: a Vármegye házához Simon Józsefet és Kiss Pétert, a Városházához Pellák Pált, a városi főbíróhoz Szabó Pál csizmadiát. A Kvártélyházhoz a kvártélymester segítségére Miller Jánost, Mihálovics Jánost, Rochus Miller Sebestyént, Varga Mihályt és Körösi Andrást. A beosztásokat a városi bírónak kell koordinálni úgy, hogy minden időben legyen szolgálatba valaki.

Május 15-én zár alá vették a városban lévő gabonamennyiséget. A tanács Devecseri Istvánt és Zsolnai Istvánt bízta meg a lakosoknál és a zsidó kereskedőknél lévő gabonakészlet felmérésére. A jegyzék és a készlet felmérése után a gabona adás-vételét azonnali hatállyal megtiltották. Erről haladéktalanul tájékoztatták a megyei biztos, Kupricz Mihályt is.

1809. június 12-én Suly Antal bíró vezetésével ülést tartott a tanács, melyen elhatározták, hogy – a vármegye gyűléseinek gyakoriságával összhangban – a városi magisztrátus is minden nap ülést tart. Ezt azért tartották szükségesnek, hogy semmilyen rendkívüli helyzet ne érje készületlenül a várost. A napi ülések megtartását a háborús helyzet megszűntéig határozták el. A feljegyzés szerint az ellenség – már mint a francia császári csapatok – a főherceg seregeit Tüskevár mellett utolérték, „már a szomszédságban csatáznak.” Sőt elérte Pápát, onnét kiszorította a magyar csapatokat és elfoglalta a várost. Joggal hihető, hogy a megszálló katonaság eltartásáért Veszprém környékén is megjelennek a francia szálláscsinálók és itt a városban is rekvirálhatnak.

A közbiztonság érdekében a tanács úgy döntött, hogy a Városházánál, a Vármegyeházánál és a Kvártélyosházánál 6-6 őrszemet állít fel, akik éjjel-nappal őrséget állnak. Később – a közbiztonság függvényében – majd a tanács dönt az őrszemek számának növeléséről, vagy csökkentéséről. Az őrséget a magyar és a német polgár katonaság soraiból állították ki, kiknek részére Branstetter József tanácsnok saját vagyonából 10-10 forintot ajánlott fel. Később az őrszemek kiállításával már gondok voltak, pontosabban a céhek vonakodtak küldeni a megfelelő számú személyeket, ami miatt Suly főbíró panaszt tett a tanácsban.

A háborús közállapotok arra indították a tanácsot, hogy a városban lévő „közönséges kasszákat”, – mint az árváké, a Piaci Nemzeti Iskoláé és a Lázár házé – biztonságban helyezték. Ezért megbízták Treuer Józsefet és Devecseri Istvánt – mint az említett területek gondviselőit –, hogy minden iratot a város levéltárában helyezzenek el.

Június 15-től a jegyzőkönyvbe már naponként történtek a bejegyzések. Ezek nagy többsége a háborús helyzetből adódó rendelkezések, az élelem biztosítását, a szállás, a katonaság ellátását szolgálták.

A helyzet bizonytalan volt, és nem múlt el annak a veszélye, hogy ellenséges rekvirálók jelennek meg a városban, akik „rablásokat” is végrehajthatnak. Ekkor rendelték el a készletek felhalmozását a rendkívüli esetekre. Meghagyták a mészárosoknak, hogy ügyeljenek arra: a mészárszékekben állandóan legyen friss hús. Minden városi lakosnak felhívták a figyelmét arra is, hogy kivétel nélkül mindenki annyi jó és friss kenyeret tartson a lakásán, hogy szükség esetén több kenyeret is adhasson – bizonyára az átvonuló katonaság, vagy a begyűjtők számára –, vagy egy meghatározott helyre összehordhassa. Elrendelte a városi tanács a beszállásolásokra alkalmas helyiségek összeírását is. E célból a várost négy részre osztotta, a kiküldött deputátusok mellé egy-egy nemes városi lakost is kirendeltek, hogy a nemesek házai sem maradjanak ki.

Június 17-én már a pápai francia katonai parancsnokság rendelkezését kellett végrehajtani. A franciák előírták, hogy Veszprém városa a kórházban fekvő katonáknak 200 rőf (1 rőf = 78.3 cm) gyolcsot, 50 paplant, 50 matracot, 50 szalmazsákot, 100 vánkost és 100 lepedőt küldjön. Az összegyűjtést a városra bízta, amit majd alkalomadtán kifizet. A város a begyűjtött anyagokról nyugtát adott, amit természetesen a város levéltárába helyezett.

A háborús helyzet nem csak bizonytalan közállapotokat gerjesztett, de drágaságot is. Ez elsősorban az élelmiszerek, így gabona árát is egekbe emelte. Július végén megkezdődött a gabona betakarítása, így nem véletlen, hogy a városi bíró, Suly Antal javaslatára egy kérelmet küldtek a püspöknek: tekintsen el a kötelező dézsma terményben való beszolgáltatásától, a dézsmát a „városi közönséges lakosok készpénz fizetéssel” teljesíthessék. Sőt, amint a betakarítással végeztek,

annak számbavétele után azonnal megkezdhessék a gabona cséplését, „*kinyomtatását.*”

A város dézsmafizetési kérelmére adott püspökségi választ a július 17-iki tanácsulésen ismertették. Ennek megfelelően:

1. A szokott terményösszeírást végre kell hajtani.
2. Egy kéve őszi gabona váltsága fejében 24 krajcárt, a tavasziért 12 krajcárt kell fizetni.
3. A gabonakévéket a szokott formában kell kötnözi. Aki „*csalfaságból*” nagy kévét köt, annak a dézsmát terményben kell fizetni.
4. Az engedmény kizárólag az 1809. évre és csak a városi lakosokra vonatkozik. A városon kívüli, de itt Veszprémben birtokkal rendelkező lakosok a dézsmát terményben fizetik.

5. Ha valaki a dézsmát mégis terményben akarja fizetni, szabadon megteheti.

6. Ez az engedmény „*az egész község jóvoltáért adatik*”, de ennek fejében az egész „*kösség*” jót áll az egyes tagokért.

A város jóleső érzéssel vette tudomásul a döntést, azonban a következő bejegyzés már Rosos Pál püspök haláláról szól: „*szomorú hír érkezett az együttülő közönséghez: hogy [...] Eö excellentiáját a kegyetlen halál, csak ezelőtt edgy fertálllyal, úgy mint mái napi [1809. július 17.] reggel 6 órakor elragadta.*”¹²¹ A város bánkódott, majd az augusztus 12-iki ülésen már örömet fejezte ki Kurbély György kinevezésekor. A tisztelgő látogatásra a tanács ismét elküldte a városi főbíró és a főjegyzőt – mint tették azt 1808. május 12-én. Augusztus végén a küldöttek már arról számoltak be – már a közgyűlés kezdete előtt –, hogy Kurbély főpap igen szívélyesen fogadta Veszprém delegáltjait. Megjegyezte, hogy amint a háborús állapotok elmúlnak, megkapja kinevezésének hivatalos okmányát, akkor fog bevonulni „*megyéjébe és jelesen annak fő városába, itt Veszprémbe.*” Mert – mint megjegyezte – „*a római pápát a francia ellenség Rómából Avénióba [helyesen Savonába] mint egy fogolyképpen által vitette.*”¹²²

Meglepő, de a jegyzőkönyvekben hangsúlyosan nem esett szó a városban betelepült igen nagyszámú katonaságról. Pedig az utolsó nemesi felkelésről, benne Veszprém vármegyét érintő eseményekről írt tanulmányok megemlítik, hogy ebben az időben mintegy 5000 fős, különböző fegyvernemhez (lovasság, gyalogság) tartozó katonaság vonult át a városon, vagy szállásolták el őket a különböző magánházakban.¹²³ Ez a nagyszámú kontingens gyakorlatilag felélte a város minden készletét.

Az augusztus 5-iki tanácsulésen a Veszprémbe létesített tábori ispotály ellátására a városi lakosoktól beszédett anyagokról számoltak be. A katonai parancsnokságnak átadták a korábban összegyűjtött „*ágybelieket*”, élelmiszereket (árpa, rozs, köleskása), italokat (ecet, pálinka), valamint ruházati anyagokat, mint „*ümög [ing]*,

lábravaló”. A korábban begyűjtött sebkötöző anyagokat – melyet a francia parancsnokság rekvirált – már nem tudták pótolni, ezért felhívással fordultak (dobszó mellett és a templomi szöszékekről) a lakossághoz: akinél van tépésnek, sebkötözésre alkalmas anyag, azt vigye a városházára. De ugyanígy kellene a már nem használt „*orvosság üvegetskék, s köpőszék*” is.

A tanács megállapította, hogy a városi lakosok közül ugyan sokan pénzt ajánlottak a tábori ispotály fenntartásához, de azt eddig még nem adták át. A betegek ellátásához pedig kellene, hiszen az ispotálybeli konyha elkészültéig a városban lévő vendégfogadóktól vásárolják az élelmet, amit a városi pénztárból kell fizetni. De ugyanígy szükséges lenne az edények beszerzéséhez, a gyertya, az olaj és egyéb anyagok vásárlásához is. Mindezek koordinálására, a szükséges beszerzések megtételére a tanács Klug János tanácsost bízta meg, aki átveszi a felajánlott pénzadományokat, elszámol vele, illetve „*jóltevők lajstromát*” elkészíti és a jegyzőkönyvhöz mellékeli.

A városi kvártélymesternek, Boronyai Lászlónak megnövekedett a feladata, hiszen a pécsi tiszti ispotály parancsnoka arról tájékoztatta a várost, hogy minden beteg és hadisérült tisztet Veszprémbe helyeznek el. Ezért a jelentkező tisztekről azonnal értesítést kér.

Veszprémnek a francia megszállás és a rekvirálás, a katonaelállítás kárt okozott, nem is keveset. Mégis, az augusztusi bejegyzés nem a tetemes kárról, mint inkább egy – mai ember számára – jelentéktelen veszteségről számol be. Történt ugyanis, hogy a franciák a „*város lóggós*”¹²⁴ *kocsiját*” elvitték, és természetesen nem is adták vissza. Így a városnak nincs utazó kocsija, pedig arra nagy szükség lenne. Ezért elhatározták annak beszerzését, amit a főbíróra bízta. Természetesen a számlát be fogják nyújtani a Permanens Deputációnak¹²⁵ (Állandó Bizottság), hogy térítse meg – más egyéb kár mellett – a kocsi vásárlását.

A városi tanács a nehéz anyagi helyzetében – főleg, hogy tiszta képet kapjon – megkezdte Veszprém határában lévő, de nem a városi lakosok, „külföldi lakosok” kezében lévő földek felmérést. Május 10-re összehívta őket, hogy bizonyítsák tulajdonukat, mutassák be „földleveleiket”. Ekkor megállapították, hogy a vidéki lakosok kezén a város határában 461 hold föld van.

A felmérés egyedüli célja az volt, hogy adóikkal ők is járuljanak hozzá a város terheinek enyhítéséhez. Ezért a jegyzői hivatal átnézte az 1802-től fizetett adójegyzékeket, leellenőrizte az adófizetéseket, majd megállapította: az áttekintett 7 év alatt a vidéki tulajdonosoknak 473 forint adóhátraléka van. Az 1809. évre a vidékiek által fizetendő adó 220 forint és 46 krajcárt tett ki. A tanács megállapította, hogy az adóhátralék beszedésére a legalkalmasabb idő a dézsmaszedés ideje. Ekkor ugyanis jelen van az uradalom intézője, aki a helyszínen azonnal elrendelheti a végrehajtást. A város elkészítette a tartozások jegyzékét, mindenkinek kiküldte levélben, hogy

rendezze tartozását ezen a napon. Aki ezt nem teszi, annak a földjét fogják zár alá venni, illetve állataikat (marhákat) a város érdekében befogják munkára.

A tábori kórház fogadta a beteg, sebesült katonákat, de igen nagyszámban temetette is az elhunytakat. Oly nagy volt a halálozás, hogy a város temetője kezdett betelni, új helyet kellett keresni a meghalt katonák elföldelésére. Erre a vármegye is utasította a várost, de a városi tanács is érzékelte a veszélyes helyzetet. A vármegyei adminisztráció Simoga Györgyöt és a járási főszolgabírórt küldte ki, hogy temetőnek alkalmas helyett keressenek. Természetesen a város által adott területet a vármegye ki fogja fizetni.

A város a temetőnek alkalmas helynek – mint korábban is – a Girisits család tulajdonában lévő földterületet tartotta. A terület (egyébként szántóföld) a „*városnak a napkeleti részén, a Jutasra kivezető út, s a Völgyi kút árka közt N. Tumler Henrik úr majorja felett fekszik.*”¹²⁶ Az egyeztetésre meghívták Girisits Mártont, és a nemesség képviselőjét, Raksányi György perceptort is. A vármegye és a város is sürgette a Girisits testvéreket, hogy mihamarabb nyilatkozzanak: eladják, vagy más helyen kérnek földterületet a kisajátításra tervezett szántóföldről.

Az augusztus 26-iki tanácsülésen már az ajánlatról tárgyaltak. Girisits Márton jelezte, hogy a földterületet „*kész és száraz pénzben, 300 forintokért által adják.*” Azonban a város sokallta az összeget, ezért a nemességgel együtt újra megvizsgálta a területet, kiterjesztve a vizsgálatot a kopár, másra nem használható mezőre is. Megállapították, hogy a terület temetőnek megfelelő, azonban még 700 forint kellene, hogy arra alkalmas is legyen (körülárkolás, kapu készítése stb.). Az összesen 1000 forint beszédését – de inkább kiegészítését – a lakosoktól tervezték. A jegyzői hivatal által készített névjegyzékkel küldték ki a Temetőhegyre,¹²⁷ a Tizenháromvárosba¹²⁸ és a Hatrongyosba¹²⁹ Orbán István és Supka Gáspár, a várba és a piacra Oszlányi Ferenc, a Jeruzsálemhegyre Vádi Ferenc és Raposa Mihály, a Cserhátra Paczai Ferenc, a Vásárállási utcában a Koma kútig Jádi Ferenc tanácsosokat. A nemesség a kiküldöttek mellé egy-egy főt biztosított. A felajánlások önkéntesek, így csak azt kellett feljegyezni, hogy ki mennyi pénzt adott a temető megvételére. Önkéntes a felajánlás, azonban a kiküldött biztosoknak azt is fel kellett jegyezni, ha valaki „*értékéhez képest csekélységet adna*”, vagy megtagadná azt. Ekkor a városi tanács az érintetett „*különösen fogja taxáltatni [adóztatni].*”¹³⁰

A valóság egészen más lett, hiszen majd az 1810. február 17-iki ülésen Orbán István deputátus azt jelentette, hogy a temető árának beszédésekor a városi nemesség senkit sem küldött mellé segítségnek. Így az ő kerületében a nemeseket meg sem szólíthatta, és ők semmilyen felajánlást a temető árához nem tettek. A leadott 45 forint 17 krajcárt a város „közönséges lakosai” adták össze. A tanács természetesen azonnal átiratot küldött Raksányi Györgynek, a nemesség perceptorának.

De gond volt a terület megvételével is. Szintén ezen az előzőekben említett 1810.

évi közgyűlésen tárgyalták a Grisits testvérek új álláspontját: visszatáncoltak a földterület eladásától. Bizonyára látták, hogy a terület nagyon kell a városi temetőnek, ezért nagyobb összeget szerettek volna kapni, mint a már kialkudott 300 forint. A város – egyetértve a nemességgel – megvárta a testvérek beadványát, így a vételt függesztették.

A szerződésszegés ekkor is súlyos mulasztásnak minősült, kivált, ha mindez a hadban álló hadsereget is érinti. A szerződésszegésben érintve voltak a veszprémi csutorások. Szeptember 23-án arról értesítették a városi tanácsot, hogy figyelmeztesse a csutorás céhet: júniusban lejárt a határidő, hogy a korábban megkötött szerződésben foglalt csutorákat leszállítsák. Még hiányzik 5600 darab¹³¹ csutora, aminek a Budai Hadparancsnokság azonnali leszállítását kéri. A tanács mindezeket közölte Czeczei István céhmesterrel.

Az 1809. évi választási közgyűlésen, november 1-én Suly Antal városbíró betegsége miatt nem jelent meg. A kulcsokat és a város pecsétjeit Devecseri István deputátus által küldte le, és hivataláról a „szokás szerint” – még ha üzenetben is – lemondott.¹³² A püspök és a káptalan képviselőiben ismét Gyurics András jelent meg, aki a lepecsétel borítékot felnyitotta. A bírói hivatalra ismét jelölték: Suly Antalt, míg második helyen Böltskey Pált, harmadik Bajnóczy Pál, míg negyediken Treuer Józsefet. Rendes bírónak ismét Suly Antalt választották, kinek a város kulcsait és a pecséteket Devecseri István vitte vissza.

A választás után Csirke János főjegyző fordult kérelemmel a tanácshoz: emelje fel fizetését 300 forintra, illetve a tűzifa járandóságát is 4 öl fával növelje meg, továbbá a Városháza alatt lévő nagyobbik pincét adja át neki használatra. Az indoka az volt, hogy megnövekedett a feladata, a városi levéltár iratainak rendezése egyre több munkát igényel, de legfőképp a tapasztalható nagy drágaság. A tanács helyt adott a kérésnek, és járandóságait a kérték szerint megemelte. Ugyanakkor nem adott helyt Boronyai László kvártélymester kérelmének, amiben szintén bérének megemelését kérte. A tanács úgy vélte, hogy a megnövekedett kvártélyozási munka az „óhajtott békességnek beléptével” le fog csökkenni, a drágaság sem fog örökké tartani. De értékelte állhatatos munkáját és drágasági pótlék címén 50 forintot megítéltek Boronyai kvártélymesternek.

A háború együtt járt betegségekkel, közte a pestissel is. A fertőző betegségeket a vándorló, a kórházakból kiengedett katonák hurcolták széjjel az országban. Ezt megelőzendő, a nádorispán intézkedett a járvány megelőzésére. Levelét a december 9-iki tanácsülésen olvasták fel: azonnal jelenteni kell a járási szolgabíráknak a beteggyanús egyéneket, a megbetegedések számát, hogy az orvosok mihamarabb és hatékonyan intézkedni tudjanak.

A városi tanács súlyának megfelelően kezelte a kérdést: a három utcabíró mellé segédeket, összeírókat rendelt ki, hogy a szükséges jegyzéket azonnal el tudják

készíteni. Így Patzai Ferenc utcabíró mellé Rósa Józsefet, Kovács Istvánt és Vecsei Józsefet. Ludvig József mellé Segesdi Ferencet, Balázs Mihályt és Halász Pált, Supka Gáspár utcabíró mellé Quardián Jánost, Vida Ferencet és Rados Józsefet, kik mindnyájan a hatvanasok közül kerültek kijelölésre.

Feladatuk:

1) Az utcabírák a saját kerületüket felosztják az összeírók között úgy, hogy egy ház se maradjon ki.

2) Mindenki a saját kerületében, a felosztás szerint minden házat meglátogat, az ott lakókat alaposan kikérdezi: van-e beteg a háznál?, ha van hány fő?, milyen betegségben szenved? és mikortól beteg? A betegekről pontos jegyzéket kell készíteni, megjelölve azt is, hogy a beteg egyén gyermek, vagy idősebb.

3) Ennek az eljárásnak (a kikérdezésnek) minden héten kedden kell megtörténnie, ami visszavonásig érvényben marad. Az első kikérdezést december 13-án, kedden kell kezdeni. Az elkészült névjegyzéket még aznap le kell adni Zsolnai István aljegyzőnek.

4) A leadott 9 névjegyzéket az aljegyző egy jegyzékbe foglalja, majd azt minden csütörtökön átadja a főbírónak.

5) A főbíró ezt a jegyzéket minden pénteken Oroszi Pál járási főszolgabírónak adja át.

A tanács intézkedésére ezt a jegyzőkönyvi kivonatot minden érintettnek kivonatban átadta, hogy a feladat teljesítésében ne legyen fennakadás.

Kellett is a szigorú intézkedés, mert a pestis, a fertőzés veszélye a városban jelen volt. Ugyanis a katonai kórházban meghaltak eltemetését igen felületesen végezték. Mint a bejegyzésben olvasható: „*a sír gödrök csak igen sikeressen [vagyis gyorsan] ásattatnak, felül pedig a holt testekre kevés föld vonatik. Melyből idővel a holt testek kidagadván, az illetlenségen felül veszedelmes pestis is következhetik.*”¹³³ A tanács Vádi Ferenc deputátust bízta meg a temetések ellenőrzésével.

A temetések pedig egyre szaporodtak. Oly annyira megnövekedett, hogy a város már saját erejéből nem tudta a halottak szállítást megoldani: nem volt szabad igénybe vehető kocsi. A vármegye segített a városon, amikor két lovat és egy kocsit adott át a halottszállítási feladatok végzésére. A tanács elfogadta a felajánlott segítséget, egyúttal egy évre felvette kocsisnak Magaródi Istvánt 50 forintos éves fizetéssel.

Február 17-én a cserhádi városrész lakosainak panasza került terítékre. Mint előadták: a piac felől a Cserhátra vezető út annyira megromlott, hogy járhatatlanná vált. Szükségesnek tartották, hogy főleg a völgy felőli meredek rész legyen fával megerősítve. Ezért fát kértek a város erdejéből, valamint a város lovait a szállításhoz. A panasszal együtt benyújtották az általuk már összeszedett pénzfelajánlásokat, valamint „*szekér és gyalog segítséget*” is. A tanács kiküldte a panasz valódiságának ellenőrzésére Jádi Ferenc és Csehszjártó István deputátusokat, akik javasolták a

szükséges segítség megadását: „száz szekérre való karókat és fonni való fiatalokat [vesszőt] szükségesnek állította.”

A tanács viszont más véleményen volt, megemlítve azt, hogy a „veszedelmes járatú utcát” már a vármegye is javíttatta, amikor rabokkal csináltatta a kerítést. Akkor kövel akarták kirakni, de a munka abbamaradt, a követ pedig az arra lakó Gráner István borbély és Ordnung Ádámné a maga hasznára fordította. Azt, hogy most kétsoros facövekekkel és fonattal megjavítsák, nem tartja jó ötletnek, mert nem tartós, sok pénzbe kerül, valamint a város erdeje is megsínyli a fakivágást. Azonban, ha a követ, melyet az említett két lakos köteles visszaadni, illetve az ott lakó Paczai Ferenc, Lipták György, Szauer Pál és Galambos Ferenc udvaraiban, ott helyben követ fejthetnek, akkor csak talicska kellene. Egy kőműves pedig tartós és jó utat tudna készíteni. Az út nyomvonalából az agyagot pedig rabokkal lehetne kiásatni.

A tanács ezért utasította Szauer Pált, hogy egy kőművessel vegye fel a kapcsolatot, számolják ki az út készítésének összegét, majd ennek ismeretében megkeresik a vármegyét is. Nos, júliusban Szauer Pál már azt jelentette a tanácsnak, hogy a rabokkal a szükséges követ kifejtette és megfaragtatta, majd azokat a saját udvarába hordatta. A kőműves akár el is kezdheti a munkát, de előtte – erre kijelölve Rozmán István deputátust – ismét felkeresik a Cserháton lakókat a szükséges készpénz összeszedése érdekében. A gyűjtés során ki kell majd hangsúlyozni – így az utasítás – hogy ha nem jön össze a szükséges summa, akkor adó formájában szedik be – a Cserháton lakóktól.

A város gyarapodása a XIX. század első negyedében

1810 – A Fecskendőház építésének kezdete

A következő, 1810-es évben kezdődött meg a „Fecskendőház” (vagy Új Városháza,¹³⁴ de említik Masina-ház néven is) építésének előmunkálatai.

A városi tanács az 1810. március 17-i közgyűlésen határozta el, hogy „*A tüzi veszedelem esetére a város által nagy költséggel készített két fecskendőnek semmi alkalmas helye nem lévén, ezen érdemben a város úgy gondolkodott, hogy ezeknek itt a vár oldalba az Arany Oroszlán patika ház és a Nepomuki Szent János képe között egy olly alkalmas kamrát csináltasson, melyben télen által is a fecskendők vízzel tele, megfagyás félelme nélkül ellehessnek, s a történhető veszedelem esetébe használtathassanak.*”¹³⁵

A jegyzőkönyvi bejegyzés szerint Kisfaludy Boldizsár, a püspökség megbízottja elfogadta a terveket, a szükséges telek elfoglalását is engedélyezte, továbbá „*úgy szintén azt is, hogy mivel az ott fenn álló Vigyázó Torony a régiség és az ezen esztendőbe gyakorta volt földindulások által megrepedezvén, az alatta lakókat életve-*

szedelem fenyegetné, azt a város ezen okból széjjel bontathattya, s annak követ az építtendő kamarához fordíthattya.”¹³⁶

A püspökségi támogatás mellett meg kellett szerezni a nemesség hozzájárulását is – határozott a tanács. A hozzájárulást olyan formában kell megszerezni, hogy a nemesség fizesse a költségek egyharmadát, hiszen ők is vállalták, hogy csináltatnak egy tüzi fecskendőt. Ennek mihamarabbi elkészíttetésében a város nem kételkedik, mint abban sem, hogy a nemesség is hozzájárul az építési költségekhez. Addig is, amíg a nemesség döntést nem hoz, illetve a Vigyázó Toronyba való harang elhelyezéséről – amit egyébként Weizskaut nevű városi lakos a saját költségén vett – döntést nem hoznak, a helyi mesterekkel elkészíttetik a terveket, és a költségvetést. A feladatok végrehajtására megbízták Szauer Pál és Klug János tanácsnokokat.

Áprilisban már a kész terveket tárgyalta a tanács, mivel elkészült *„a fecskendőknek készítendő boltos kamora rajzolata”*¹³⁷ és az elő-költségvetés. Mind a költségeket, mind a terveket a tanács elfogadta, de megszabta a bírónak, hogy külön-külön a püspökséget és a káptalant is keresse fel, hogy a tervezett 1679 forintos költség pótlását kérje a város földesuraitól.

Az ún. Sörház-lépcsőről már olvashattunk több, Veszprémet bemutató írásban. Ezek némelyike tévesen írja le a készítésének körülményét, idejét. De nézzük (és olvassuk), hogy azt miként is rögzítette 1810. május 21-én a városi jegyzőkönyvben ezt a tanács elé kerülő napirendi pontot a protokollista. *„Langer Ferenc órás itt a piartzon Francz Ádám paticárius szomszédságában fekvő házát a közönség tekénte-téből egy emeletre fel vinni szándékozván, engedelmet nyert az eránt, hogy azon kis közlét is, melly az ő és Francz Ádám házaik közt a piartzról a Bohém völgyére leme-nő utcára levezet, épülettye alá vehesse, s a felső emeletét egész Francz Ádám házá-ig el vihesse. Mindazáltal azon közlét ezután is szabadon fogja hagyni, magáénak soha nem tarthattya, sőt annak gráditsait a jövő, menés megkönnyebbitésére nézve is, mind ő, mindazon háznak utóbbani minden birtokosi, conserválni [fenntartani, gondját viselni] kötelesek lesznek. Mely mindezekről általa adott reversális [vissza-adásra kötelező levél] a tanácsnak bemutatván, a jegyző könyv mellé is el-téte-tett.*”¹³⁸

A városi tanács júliusban az építkezést *„... a tüzi fecskendők számára köz erővel és akarattal készítendő kamarának felállítását érzékenyül sürgöli”*¹³⁹ a városban élő nemesség részvételével és támogatásával. Így olvasható a veszprémi *„nemtelen community”* jegyzőkönyvében. És mi áll a *„nemesi közösség”* feljegyzésében?

1810. június 16-án felolvassák a városi polgárság jegyzőkönyvi kivonatát, ami-ben közlik: a nemességgel közösen egy *„fecskendőkamarát”* kívánnak építeni az Oroszlán Patika és a Szent Nepomuki János képe (szobra) között, aminek építési költségének egyharmadát a nemességtől várják. A nemesség kételkedett abban, hogy a tervezett és várható költség 1679 forint, sokkal inkább vélik annak egy pár száz

forintos túllépését. De egyébként is: „... a T. Nemesség a maga fecskendőjének alkalmas helyről és hajlékral annak idejében fog gondoskodni, a felszámlált és ez által bemutatott terhes költségekben részesülni egyáltalában nem akar.”¹⁴⁰

Mint látható, a nemesség első nekibuzdulásra elutasította a városiak javaslatát. A városi polgárság „természetesen” megütközve olvasta a megküldött indoklást. De kijelentette: „A város a maga részéről mindenha ajánlja, hogy a közjóra célzó, akár-mely igyekezeteknek előmozdításában még maga megerősítésével is eleven részt fog venni, s az eszközök kémellése miatt a közhasznú célt vesztébe nem hagyja.”¹⁴¹ Mert a városi közösség úgy ítéli, hogy amíg az anyagi lehetőségei megengedik, a közrend és a közbiztonság érdekében mindent megtesz annak eléréséért. Ezért nem érti a nemességet: mert amíg a kocsmáztatás és az erdők haszonélvezetének harmadát is bírja, addig az olyan „közös veszedelem”, mint a tűz elhárításában – ami nem kímél senkit és semmit –, vajon miért nem akar együttműködni, a költségeket harmadolni? „Nem foghattya a városi közönség, hogy a fecskendőkre való gondoskodás egy, a legérzékenyebb közös veszedelemnek eltávoztatására célzó lévén, a nemesség itt magát a fent érdekelt csekély ok miatt vissza vonnya és hogy az egész nemességnek közönséges akarattya legyen, méltán kétség alá veszi.”¹⁴² Ezért is, ismét megkeresi a nemesség perceptorát, Cseresnyés Istvánt:¹⁴³ üljének le tárgyalni, hogy az épületet a város által javasolt helyen és módon, vagy akár másképpen és más módon, de közösen készítsék el.

A nemesség a július 30-diki ülésükön már más véleményen voltak. A nemesség nem zárkózott el, de nehezményezi, hogy a városi „közönséges lakosok” csak a teher megosztását kérik, de nem kérik javaslataikat az eszközök kiválasztásában és az építkezések tervezésében. Azonban túllépve ezen sérelmen, megerősítik támogatásukat, egyben meghatalmazottnak kijelölik Cseresnyés Istvánt és Tumler Henriket, olyan utasítással, „...hogy a Vigyázó Toronynak költséges elbontását egyáltalában el ne válallyák...”¹⁴⁴

A nemesség határozatát a városi tanács augusztus 11-iki ülésén ismertették. E szerint a nemesség vállalja a költségek egyharmadát, egyben kinevezi a nemesség részéről Cseresnyés Istvánt és Tumler Henriket. A város a maga részéről megbízta Treuer Józsefet, Klug János tanácsost, Haubner Mátyás és Rozmán István deputátusokat, hogy a nemesség képviselőivel mihamarabb üljének le véglegesíteni a tervet, készítsék el a végleges költségvetést. Ami a nemesség feltételét illeti: „Nem sokat gondolván többire a város azzal, ha a Vigyázó Torony el nem bontatik is.”¹⁴⁵

A szeptember 22-iki tanácsülésen volt látható „a tűzi fecskendők számára készítendő épületnek Tumler Henrik úr által készített újabb és jobb formájú, s alkalmatosságú projektumos ábrázolattya.”¹⁴⁶ A terv ugyan a korábbinál költségesebb, de a kívánt célra jobban megfelel. Ezért utasítja a tanács saját kiküldöttjeit, hogy még a télen a szükséges építőanyagot és eszközöket szerezzék be.

Ugyanezen az ülésen kellett foglalkozni egy közbiztonsági kérdéssel is: a város első erdejében, a fajszi (Veszprémfajsz) környéken „*egy farkas ötöd magával lap-pangván*” a város sertés és szarvasmarha csordáiban károkat okozott. Természetesen azonnal intézkedtek a dúvadak kiirtására.

Az októberi hónap a város egyéb tisztviselőinek, külső személyzetének a választási ideje. Ekkor nem csak a jelölést és a választásokat hajtották végre, de ekkor határoztak az esetleges járandóságokról is. Egyébként megjegyzendő, hogy a város életében biztos pontok, évfordulók voltak, melyhez a tanács és természetesen a városiak is ragaszkodtak. Ilyen volt a már említett októberi tisztújítás, a novemberi bíróválasztás, de ilyen volt a városi kocsmáztatás kezdete és vége, a város erdejeiben a kitermelésre tervezett fák vágásának a kezdése. A különböző adók, szolgáltatások, katonai forspontok és porciók teljesítésének a leadási időpontjai.

Az október 18-iki tanácsülésen az ekkor tapasztalható infláció miatt rendezték a vásárbírák és a szabadvajda járandóságát. Eddig fizetésük 24 forint volt és 4 forintot kaptak lábbelire. Egyébként ez a tisztség az éppen szolgáló személyeknek kárára volt, hiszen eredeti mesterségüket nem folytathatták addig, amíg le nem köszöntek a posztról. Ezért a tanács meghagyva a 24 forintos fizetésüket, a „lábbeli-pénzt” kiegészítette 24 forintra.

De maradva a tisztségeknél és a fizetéseknél. A városnál különböző tisztségek betöltésére a lakosok közül választottak, kik ezt a tisztséget akár vissza is utasíthatták. Bár a tanács már többször megemlítette, hogy ezeknek a tisztségeknek a betöltése érdem és nem kötelesség. Ugyanakkor, ha valaki szeretne fontosabb hivatalt is betölteni, a lépcsőfokokat meg kell járni. Természetesen lehettek olyanok is, akik egyéb ok miatt nem akartak, vagy tudtak vállalni tisztségeket. Ők fizettek. Nos, a tanács ezt is rendezte, így aki nem kíván hivatalt vállalni, annak a korábbi 24 forint helyett 40 forintot kell fizetni a város kasszájába.

Ezt történt ezen a tanácsülésen is, amikor a leköszönő személyek helyett a város főbírója új személyeket jelölt. Fontos okok miatt nem vállalta a tisztséget – Kovács Mátyás helyett – Jungbauer Ferenc, Knóth József, Hanis József, Koszler László, Benyovszky János, Madarász József, Rádóczi József, Sipokvits Antal, Horváth János, Gelencsér János, Girisits János és Krámer György. Így ők tizenketten azonnal fizették a 40 forintot, a város kasszája pedig gyarapodott 480 forinttal. Végül vásárbírának Orbait Jánost választották.

Kiss Péter helyett is több jelölt volt, mint Dömölky László, Kovács Sándor, Németh János, Varga László és Pacsai József, akik szintén leadták a 40-40 forintot Kesztnér Antal városi pénztárosnak. Így ismét gyarapodott 200 forinttal a város. Igaz, a választást ekkor nem tudták befejezni, mert sokan hiányoztak a város lakosai közül. Még arra volt idő, hogy a novemberben esedékes bíróválasztásra a választható tanácsosok neveit összeírják és megküldjék a püspökségnek és a káptalannak.

Amit viszont nem halaszthattak, az a közbiztonság, azon belül is az éjszakai őrző-
rat helyzete, hatékonysága. Ugyanis több panasz érkezett az éjjeli patrolokra, akik
ahelyett, hogy a kiszabott időben és útvonalon járőröznének, kocsmákba, vagy
magánházakba „*magokat be veszik*” és ott dőzsölnek, gyakran alszanak. Nyilván-
való, hogy a „közbátorság” veszélybe került, romlott a közbizalom és a város lako-
sainak nyugalma. Ezért a tanács szigorú rendeletben szabályozta: ha egy őrszem az
említett szabálysértést elköveti, azonnal börtönbe kell kísérni, és ott kemény testi
büntetésre kell ítélni. Hasonló büntetést fog kapni az a gazda is, aki befogadja házá-
ba az éppen szolgálatos járőröket. Emellett az utcabíráknak és a szabadvajdának is
feladatául szabta a tanács a „*gyakoribb patrollözés s a fent írt hiányosságokra való
szemes vigyázást.*”¹⁴⁷

Az esedékes november 1-i bíróválasztás kezdetét már Suly Antal városi rendes
bíró vezette. Jelen voltak a tanácsnokok, köztük Treuer József, a deputátusok, a hat-
vanasok és közönséges városiak, szabadvajda, és a vásárbírók. A választáson meg-
jelent Fodor János a püspök képviselőjében, aki a bírói posztra a püspök és a kápta-
lan részéről jelöltek neveit tartalmazó lepecsételt borítékot hozta. A városbíró Suly
Antal „*tisztelettel felkelve ebbéli díszes hivatalát, a városnak kisebb és nagyobb
pecsétjeivel edgyütt resignálta*”¹⁴⁸ – vagyis a rend szerint visszaadta a hivatalát.

A bírói hivatalra első helyen jelölték Suly Antalt, második helyen Böltskey Pált,
harmadikon Treuer Józsefet és a negyediken Szentes Sámuel. Közülük „*a vokсок
többsége által többször tisztelt Suly Antalt úr már számosabb esztendőkről fogva
viselt rendes bírói hivatalába tovább is meg marasztatott és közönséges Éljen kiál-
tással s a pecsétek visszaadattásával megerősítettet.*”¹⁴⁹

A bíróválasztással egy időben kellett a tanácsnak leadni az adó-vevői elszámolá-
sát is vizsgálatra és jóváhagyásra a földesurásoknak. Ezen a tanácsülésen jelezték
a jelenlévő Fodor Jánosnak, hogy az esedékes jelentés is elkészült, azonban addig,
amíg a város nem kapja vissza az 1785 és 1800-as évek közötti elszámolásait, addig
nem küldi el azt, mivel „*azokra avagy csak a leveles ház egészsége tekintetéből is
okvetlenül szükség vagyon.*”¹⁵⁰ Az adó-vevői elszámolásokkal kapcsolatos, hogy az
eddig számvevő, Kesztnér Antal lemondott hivataláról, helyette a tanács Rósa
József hatvanast választotta, aki esküjét azonnal letette.

A „biztos pontok” között említettem a város erdejeiben októberben megkezdett
fakitermelést. November 10-iki tanácsülésre a városi közösség meghívta a
nemesség képviselőit is, Cseresnyés István perceptort és Vörös Ferencet, a nemes-
ség erdőfelügyelőjét. Ekkor döntöttek arról, hogy a kitermelt fát ölenként 15 forin-
tért adják el, míg az erdőkerülőknak a fizetendő díj 12 krajcár kimutatásonként. Az
együttes gyűlésen új rendszabályokat is bevezettek:

a) A vágásra tervezett területen ki kell termelni a csalitost, a tuskés, bozótos ága-
kat, majd magfának meghagyottakon kívülüket kellő alapossággal kell kivágni. A
területet ki kell tisztítani, oda 3 évig marhákat, állatokat beengedni tilos.

b) A továbbiakban senkinek nem engedik meg, hogy saját maga, vagy segítségével fát vágjon. Sokan az őlfákat nagyobbakra, a szakaszokat hosszabbra tették, így megkárosították a közösséget. Aki fát akar vágatni, csak az erdőinspektorok engedélyével és felügyeletével termelheti ki. Az őlfákban való válogatást is megtiltották, ahogy sorba vágják ki a fákat, úgy kell elszámolni. Addig, amíg a városi lakosok nem végeztek a favágással, addig a vidéken lakók nem termelhetnek ki fát, de ugyancsak nem termelhetnek ki fát a zsidók sem, kivéve, ha a közterhek viseléséből kiveszik a részüket.

Suly főbíró már korábban kérte, hogy mentsek fel a Fecskendőház építéséhez szükséges pénzügyi fedezet összegyűjtésének vezetése alól. Ezt ezen a közgyűlésen megtették, és helyette Treuer Józsefet és Böltskey Pált bízta meg. Feladatuk, hogy felkeressék és felkérjék adományozásra a káptalan tagjait, a tehetősebb városi kal-márokat és kereskedőket, valamint a városi nemeseket is. A dolog annál is sürge-tőbb, hiszen az előlköltségek már a 2000 forintot is meghaladták. De döntöttek arról is, hogy a város első ízben megválasztott „tűzi inspectorát”, vagyis az első városi tűzoltóparancsnokot, Szauer Pált a több, mint 10 éves szolgálat alól felmentsék. Helyette Csehszijártó Istvánt választották, aki Zsolnai István deputátussal együtt fel-mérik és jegyzékbe foglalják a város tűzoltó eszközeit: fecskendőket, létrákat, bőr-vödröket, póznákat, csákyákat.

Néhány érdekesebb bejegyzés olvasható az 1811. januári közgyűlésen, mint: Fray Ferenc ezredorvos kéri az igazolás kiadását, mivel feleségül venné a veszpré-mi Elsaffer József vargamester Anna nevű lányát. Az igazolást természetesen a város kiadja, hiszen az arajelőltnek 1500 forint szülői házassági stafirungja van, illetve az apának „*Veszprémben becses helyen, és éppen a Város Háza mellett két háza va-gy-nak, mesterségét is teszi és Csatáron pedig szölleje vagyon,*”¹⁵¹ viszont adósságai nincsenek.

Na és a kényelem: ami a deputátusoknak is jár. Döntött a tanács arról, hogy a deputátusok a tanácsulések alatt csak egy „*hosszú padon senyvedve ültek*”, ezért darabját 15 forintjával mindenkinek – vagyis 16 darabot – karos faszéket csináltatott.

Februárban meghalt Böltskey Pál, aki Treuer Józseffel együtt járta a városi pol-gárokat, hogy pénzt gyűjtsenek a Fecskendőház építésére. Helyette Tomsics József deputátust választották.

„*Itt vagyon már az idő, hogy a város a Fecskendő kamorának építéséhez mun-káson hozzá fogjon...*”¹⁵² – figyelmeztette az 1811. március 9-i közgyűlést a tanács részéről kijelölt Treuer József, akinek az előlköltségekre ekkor ismét 600 forintot¹⁵³ kiutaltak.

A Fecskendőház építését megkezdik, ahol a nemes vármegye engedélyével rabok is dolgoznak. A helyi nemesség és a városi polgárság keresztényi és emberbaráti okból elhatározza, hogy a rab munkásokat élelemmel látja el. Az új városi adósze-

dő, Rósa József 1811 júliusában 1000 forintot adott át Treuer Józsefnek, az építkezés vezetőjének.

A munkálatok megkezdésével a közlekedés a várba bizonyára nehézségekbe ütközött. Ezt még tetézték a hetivásárok alkalmával kialakult áldatlan állapotok, amire a tanácsnak intézkedni kellett. Ezeken a napokon ugyanis a piacon a sertéshúst és szalonnát áruló asszonyok, a kaszakereskedők úgy foglalták el a „legjobb helyeket” – főleg a három út találkozásánál: „*a levezető utak elejét, a jelesen azon csúcsot, hogy a Bohém völgyi, a Várbéli és Hosszú utcai utak öszve ütköznek...*”¹⁵⁴ hogy még gyalogosan is nehéz a közlekedés. A kocsikkal pedig életveszélyes. Ezért a piaci napokon az említett portékákat árulók az „*úgynevezett Perczel ház előtt (melyben most N. Stojanovics György úr lakik)...*”¹⁵⁵ szabad csak a vásárolás.

Milyen volt a veszprémi piac? Nos, néhány évvel később, 1815 áprilisában a már idézett angol utazó így írja le a veszprémi piacot: „*Másnap reggel az utcák tömve voltak piacra jövő falusi néppel. A nők akkora fehér vászon főkötőt viseltek, aminőt életemben sem láttam. Kis portékájukat kosárban fejükön vitték. Igen sokan rozskenyeret hoztak, amely ezen a vidéken piaci áru és boltban igen ritkán látható. Sok zsidót láttam az utcákon. Ruhájuk világosan megkülönbözteti őket minden más osztálybelitől. Veszprém bor- és gabonapiaca jelentékeny, talán forgalmasabb, mint a székesfehérvári, de a város korántsem épült olyan célszerűen.*”¹⁵⁶

Egy „becses helyen” lévő ház eladásáról olvashatunk a márciusi bejegyzésben: Hanovszky János táblabíró és felesége Perczel Erzsébet, valamint fiúk Hanovszky János, ugyancsak táblabíró eladják a piacon lévő házukat. A házat délről Röth József főszolgabíró háza, északról pedig a Zirci Apátság (a Pósa ház helyén lévő lebontott épület) épülete határolja. Az eladott egyemeletes épület a két említett ház között fekszik. A vevő Joannovics György veszprémi kereskedő és kalmár, valamint felesége, Popovits Katalin. A vételár 19 500 forint volt.

1811. június 19-én hallatlan eset történt a város utcáin, amiről Paczai Ferenc hatvanas és utcabíró számolt be, illetve tett panaszt a tanácsnak. Történt, hogy a Piaci Nemzeti Iskola tanítójánál, Börzsönyi Mihálynál szálláson lévő egyik deák az utcán meggondolatlanul pipázott. Ezt az utcán járőröző tűzoltó őrszemek észrevették, a deákat elfogták és a szabály szerint a Városházához kísérték: bezárták. És itt következett a hallatlan eset: az egy húron pendülő deáktársai megtudták, és „*mintegy hatan a Város házára rohanni, itt azon deákat erő hatalommal kiszabadítani és gonosz tetteknek még vivátot kiáltani. Azután pedig mintegy haramia csoportba öszve verődve csákányokkal, furkós botokkal, cselőkéekkel [husángokkal felkészülni s a tűzi patroklok után esni nem átallottak.*”¹⁵⁷ Elkezdtek keresni azokat az őrszemeket, akik bevitték társukat, hogy agyonverjék őket. Odáig fajult a helyzet, hogy az utcabírának este 11 órakor riasztani kellett a városi őrzőjáratot. De ez még nem volt

elég: másnap az utcabíró lakására mentek, és ott akartak elégtételt venni a társukkal történt eset miatt.

A tanács felháborodott ezen a lázító és garázda cselekedeten, nem beszélve a rendszabályok megszegéséről. Tettükkel tüzet is okozhattak volna, hiszen – mint a példa is mutatja – „*más városokba ezen hallatlan szárazsággal úgy is elég siralmas példái vagynak.*” A tanács úgy határozott, hogy felkéri az iskola rektorát, nyomozza ki a tetteseket, de panasszal fordul a kerületi professzor Paintner Mihályhoz is. A város maga jussával (már mint a büntető) élni fog – határoztak. Az eset kivizsgálásával megbízta Rajzinger Györgyöt, Zsolnai Istvánt és Paczai Ferencet.

A következő hónapban erre az esetre pontot tehetek: a vétkeket megtalálták, azokat „érdemükhöz” képest meg is büntették. A tanács megnyugodhatott volna, ha nem történik egy másik hallatlan eset ismét a tanuló ifjúsággal, illetve néhány renitens deákkal. Ez esetben Takács János, Ács Ádám és Pósa János deákok ellen érkezett panasz. Az említett ifjak Juráček Andrásnéval és Péter Örszéval éjszakának idején „*bujkálkózkodani, és amidőn az éjszakai patrol őket megfogni akarná, elillantani semminek tartották.*”¹⁵⁸ A deákok továbbálltak, azonban az őrző Juráčeknél és Péter Örszét bekísérte a város tömlöcébe. Másnap a tanács döntött sorsukról: megállapították, „*hogy az említett deákokkal fajtalanságba keveredtek volna meg nem bizonyított ellenek,*”¹⁵⁹ de tilalmas időben, tilalmas társaságban és gyanús helyen voltak, ezért vétkesnek találták őket. A tanács az áristomon felül 6-6 kemény korbácsütésre ítélte őket, amit „*azonnal ki is kapták.*” A deákok ügyét viszont átadták a „*Kegyes Oskolák tisztelendő páter Rector*” úrnak.

1811 – Az új városi főbíró – Treuer József

1811. november 1-én ismét bíróválasztás volt a megkezdett 1811/12-es katonasztszandőre. A püspököt és a káptalant ismét Fodor János képviselte. Jelöltek voltak első helyen Suly Antal rendes bíró, másodikon Treuer József, harmadikon Jákói Sámuel, negyediken Devecseri István. Mielőtt azonban megkezdődött volna a választás, Suly Antal városbíró szót kért és jelezte: „*... mind már több s számosabb esztendeig és kivált a legterhesebb háborús esztendőkből viselt szolgálottait, mind gyengélkedő egészségét és koros törődött idejét méltó tekintetbe vétetni kívánván, magát a candidátusok sorából is általánosan ki hagyatni egy általjában kívánta, tisztelettel kinyilatkoztatván, hogy ő ezúttal a Bírói Hivatal felvállalni, s magát voksolás alá bocsátani éppen nem akarná.*”¹⁶⁰ A közgyűlés a kérést és az okokat méltányolta, eltekintett a jelöléstől, de Suly Antal – kérésnek megfelelően – továbbra is a tanács tagja maradt, „*... a tanácsi első széket megtartá.*”

Ezek után a megmaradt három jelölt egyöntetűen visszalépett a megmérettetéstől. Azonban „*... a közönséges város egy szívvel és szájjal a voksolás megosztása nélkül Treuer József urat rendes bírói hivatalra kikiáltotta, s éljén kiáltással, s a kulcsok és pecséteknek által adatásával a bírói székbe beültette.*”¹⁶¹

Treuer József megpróbálta a tisztséget visszautasítani azzal az indokkal, hogy gyámatyái tevékenysége ebben a nehéz időkből sok munkát kíván, azt nem adhatja át, így kérte, hogy tekintsenek el megválasztásától. A közgyűlés azonban azon az állásponton volt, hogy a gyámatyái tevékenység nem összeegyeztethetetlen a bírói hivatallal, mivel az előbbi nem köti le a teljes idejét. Emellett a gyámsági és árva-pénzek felhasználásának vezetése a tanács előtt történik, azokról a tanács dönt és jegyzőkönyvbe foglalják. Így a városi közösség megerősítette a választást azzal a kitéttel, ha később nehézséget okozna a két hivatal együttes vezetése, szétválasztja azokat.

Az új városbíró első hivatali ténykedése – megválasztása és eskütétele után – a megüresedett deputatusi helyek betöltése volt. Javaslatára megválasztották Rados Józsefet, Jákói Mihályt és Halász Pált.

Az, hogy következetes, szigorú vezetője volt a városnak kiviláglik abból a jegyzőkönyvi bejegyzésekből is, amelyekben egy csapómeister elítélésének folyamata olvasható. Megválasztása utáni évben Böltskei József csapó tilalmas időben mulatott, táncolt(!), sőt előtte verekedett is. Treuer bíró nem habozott: 24 pálcáütsére ítélte, illetve két napra áristomba záratta. A csapó felesége panasszal élt a káptalannál – mint uraságnál – kinek képviselője Hornyik János főtisztelendő¹⁶² megpróbált közbenjárni az elítélt érdekében. Treuer József „illő tisztelettel ugyan”, de nem engedett. A pálcáütséket „felvetette” Böltskei Józseffel, aki ezután megkezdte a kiszabott tömlöcbüntetést. Treuer bíró csak arra volt hajlandó, hogy összehívja a tanács-tagokat egy vasárnapi napon, majd egy nappal megrövidítette a büntetést. De határozottan kijelentette: a büntetőügyek sorába nem tartozó vétkek, valamint a bírói rendelkezések be nem tartása miatti ítélezések a tanács hatáskörébe tartoznak, „... ezek megvizsgálása, s meg is büntetése egyenesen a városi magisztrátust illetik, melyet legrégebbi időtől fogva gyakorlott, s megszokadás nélkül most is gyakorol. Büntetésül pedig pálcákat s áristomot diktál.”¹⁶³

A következő év, vagyis 1812 februárjában egy telekcseréről olvashatunk. Treuer bíró ekképpen vezeti be a „Kegyesrendi Oskolák” (a Várban letelepedett piaristák) rektorával, Sztankovics Miklóssal kötött ügyletet: „... megfontolván azt, hogy a Kegyes Oskolák szerzetének főképpen az ifjúság nevelése mellett való munkásságokért sokkal tartozunk ...”¹⁶⁴, a város a piarista rend Felsőörsi út melletti területéért (ami árnyékos és az iskola nem tudja használni) cserébe átad a Csopaki út melletti szántóföldjéből 2200 négyszögöl területet, ami jól hasznosítható.

A nemesi közösség természetesen azonnal reagált a hírre. Az 1812. március 31-iki tanácsülésükön már tiltakozást jelentettek be, amennyiben a piaristák lekerítik – privatizálják – az említett területet, mivel előzőleg a terület legelőként is szolgált. Ha a városi közösség – így a nemesi közgyűlés – nem fizeti ki annak egyharmadát, akkor magát (ti: a nemességet) a „birtokban megtartja”, a „kerítést elszorítja.”

Áprilisban ismét foglalkoztak a „*Tüzi Fecskendő Kamorájának*” építésével, kijelentve, hogy a két közösségnek mihamarabb el kell kezdeni az építkezést. Mindkét közösség kijelölte azokat a személyeket, akik a legjobb kőfejtő bányát megkeresik, a többi szükséges építőanyagot beszerzik és munkásokat alkalmaznak, hogy „... ezen köz és jeles hasznú épület mentül előbb tökéletességre vivődhessen.” Ezért a szerződés megkötése után Strapkovits Sebestyén kőművesmesternek is meghagyták: „*felváltott köteletségének férfiú módon megfeleljen.*”¹⁶⁵ Abban is döntöttek, hogy az építkezés költségvetését, a pénz felhasználását Treuer József városbíró felügyeli. A kimutatásokat azonban a nemesség bármikor megtekintheti, lemásolhatja, illetve azokat aláírás ellenében Treuer József bármikor átadja képviselőjüknek. Ez majd látjuk a későbbiekben fontos lesz.

1812. október 17-én Treuer József városbíró elnökletével tartottak rendes közgyűlést. A közgyűlésen jelen voltak a tanácsstagok, a deputátusok, a hatvanasok, a vásárbírák és a szabadvajda és a „városiak közül számosan”. Az ok a szokásos volt: rövidesen kezdődik az 1813. évi katonaesztendő, választásokat kell tartani. Mint minden évben – régi szokás szerint –, először a vásárbírákat és a szabadvajdát választották, melyekre Treuer József jelölte az egyéneket. A választás után a városi bíró a tanácsstagok neveit – ahhoz, hogy a püspökség és a káptalan időben meg tudja tenni a jelölést – megküldte.

Lényeges kérdésnek tartotta Treuer azt is, hogy a tanácsstagok, a deputátusok és a hatvanasok is teljes számban meglegyenek. A hatvanasok száma, összetétele a „régí szokás szerinti”, vagyis: katolikusok tették ki a kétharmadot, míg a protestánsok a fennmaradó egyharmadot. De ezen belül is a katolikusok között magyaroknak 24-en, németeknek 16-an kell lenniük. A protestánsok száma 20 fő volt, a fennmaradó részt az ún. supernumeráriusok tették ki, akiket érdemeikre való tekintettel neveztek ki a hatvanasok közé hasonló arányban.¹⁶⁶

1812. november elsején került sor a városi bíró választására. Az eseményen a teljes megválasztott „közönséges gyűlés” tagjai megjelentek. Részt vett a püspökség és a káptalan képviselőjében Fodor János. A menetrend a szokásos volt: Treuer József leadta a város kulcsait és pecsétjeit, hivataláról lemondott. A püspökség képviselője átadta a lepecsételt borítékot, amit felbontva felolvasták a jelöltek neveit. Ez esetben első helyen Treuer Józsefet, majd Suly Antalt, Pápai Lászlót és Devecseri Istvánt jelölték. A választás gyorsan és főleg egyöntetűen történt. A jelöltek közül „... *a fent tisztelt Treuer József úr közönséges akarattal és öszve kiáltással már esztendőig dicséretessen és a közönség tellyes meglegedésével viselt bírói hivatallyába megerősítettett...*”. A régi-új főbíró átvette a kulcsokat és a pecsétet, „... *a városi közönség pedig ebbéli tellyes meglegedését megduplázott Éllyen és Éllyen kiáltással megbizonyította.*”¹⁶⁷

A választás utáni héten, november 7-én a városi bíró elnökletével tanácsulást tar-

tottak, melyen jelen voltak a tanácsstagok, a deputátusok és a vásárbírák. Az ok: némely utcabíró szabadon értelmezte jogkörét. A vizsgálat egy panaszbejelentéssel kezdődött, ami szerint – főleg a Csorda utcai¹⁶⁸ utcabírák – önkényesen alkalmazták a büntetéseket és a büntetéspénzek beszedését, amivel nem számoltak el. A főbíró kijelentette: a vétkesek megbüntetésére, a bírságok kiszabására és beszedésére a bírói hatalmát nem adta át az utcabírának. Ezért e naptól kezdve sem büntetni, sem bírságot beszedniük nem szabad. A vétkesek vagy a város, vagy a vármegye börtönébe kell kísérni, majd arról jelentést kell tenni. Az eddig beszedett pénzbírságokról pedig 15 napon belül jelentést kell tenni és beszedett pénzről elszámolni a tanácsnak.

1813 – A város gazdaságának átalakítása

A következő, 1813. január 25-én tartott közgyűlésen egy fontos gazdasági kérdést tárgyaltak Treuer bíró vezetésével. A tanács hosszas vita után elhatározta a város gazdasági életének megújítását. Ez abban állt, hogy a város a földjeit továbbiakban nem adja bérbe, hanem maga fog azok megműveléséhez. Lefektették a gazdálkodás szabályait is. E szerint:

- A város földjeinek művelésére négy „vonós ökröt” vesznek, valamint a szántás-vetéshez szükséges eszközöket is: ekét, szekeret. A földek művelését már tavasszal elkezdi.

- A marhák mellé felvesznek egy öreg- és egy kisbérest, akik a szántást végzik. Ha a lehetőségek adottak lesznek, számukat növelik.

- A város alsó erdei tábláit három nyomásra osztják: egy marad ugaron, egy a tavaszi és egy az őszi vetéseknek állítják be. Hasonló módon művelik majd kis teleki táblákat is.

- A város gazdaságának igazgatása (cselédek fogadása, a marhák számának növelése, az elvetendő magok milyenségének és mennyiségének meghatározása) a városi tanács hatásköre. Azonban a tanács határozatának végrehajtására az újonnan kinevezendő városgazdát bízzák meg, ellenőrzésére a tanácsstagok, vagy a deputátusok közül neveznek ki egy felvigyázót. Ez utóbbi posztra azonnal ki is nevezték Halász Pál deputátust.

- A gazdaság eredményességének vizsgálatára a tanács elrendelte, hogy a kiadásokat és a bevételeket pontosan jegyezze fel a városgazda, majd a felvigyázó az eredményeket jelentse a tanácsnak.

- Minden szombati napon (szükség esetén más napokon is) a városi bíró döntése szerint „gazdaságos órák”-kat kell tartani, ahol a városgazda és a felvigyázó beszámolnak a bírónak a megtett és a következő feladatokról.

- A városnak csak egy adóevője, egy kasszája van. Így a kiadások és a bevételek a szokott rend szerint kell kiadni és könyvelni. Az apróbb kiadásokról a városgazda évenként köteles beszámolni.

– A város Józsa házánál meg kell csináltatni az istállót, a major házat, amibe a béreseket kell elszállásolni. Addig, amíg elkészül, a város piaci házánál (a Vásárálláson) és istállójánál kell a béreseket és a marhákat elhelyezni.¹⁶⁹

A döntés után azonnal megvették az ökröket 460 forintért és felvették öregbéresnek Pap Istvánt 50 forintos éves bérrel és egyéb javadalmazással.

A következő ülésen – de inkább utána – már más tartotta izgalomban a város lakosságát, de mindenek előtt a testületet és az azt vezető Treuer bírót. Ugyan a testületi ülésnek már vége volt, a „*számos gyülekezet csendességben eloszlott*”, azonban a visszamaradt tanácsstagok és a deputátusok panaszkodtak, hogy a püspök-főispán a város megkérdezése nélkül „*a Posta ház¹⁷⁰ mellett fekvő úgynevezett Vesztfő Dombot,¹⁷¹ mely az országos vásárok állásának egy jó részét teszi, házülés alá felmérte és osztotta, s ezzel mind azon részt, mind a véle összekapcsolt Vízfogó helyet¹⁷² is elfoglalná.*”¹⁷³ Ezzel tetemes kárt okozott a városnak – vélik a tanácsstagok. Természetesen panasszal élnek, kérik a felmérés visszavonását. Ha ez nem járna sikerrel, akkor a királyhoz fordulnak. Azonban a felmérés, a házhelyek kiosztása folytatódott, a városiak nem tudtak eredményt elérni, sőt a püspök-főispán felhívta a figyelmét a városi tanácsnak: ne merészeljék a kiásott gödröket betemetni, a vizet pedig biztosítsák.¹⁷⁴

Gyermek egészségügyi kérdés volt a himlőoltás elrendelése a városban, melyre Mollik Ignác seborvos hívta fel a tanács, így Treuer József frissen megválasztott bíró figyelmét. Itt jegyzem meg, hogy pontos feljegyzések Veszprém vármegyénél a himlőoltásról 1814-től vannak, a városban ugyanakkor csak 1826-tól vannak biztos adatok. Ennek a felhívásnak a dátuma viszont 1813. március 22., és a felhívás kiadása arra utal, hogy jóval korábban voltak rendszeres oltások Veszprémben. A himlőoltást egyébként az említett seborvos minden kedden 9 és 10 óra között végezte, egy alkalommal 12 gyermeket beoltva.¹⁷⁵

Júniusban ismét terítékre került a Fecskendőház kérdése. Ekkor Kisfaludy Boldizsár¹⁷⁶ táblabíró és a püspökség jószágkormányzója kért azonnali választ: mire akarja használni a város az épülő és túlméretezett „Machina Házat”, továbbá úgy határozott, hogy a boltok nyitását a szűk utcában nem engedélyezi. Treuer bíró a város nevében önérzetesen válaszolt: a cél – a tisztelt táblabíró által is engedélyezett – a nagy költséggel megszerzett tűzi fecskendőknek alkalmas épület emelése. Igaz, az épület nagyobb, mint azt eredetileg tervezték, de a területet másra úgysem lehetett volna használni. Így lesz majd helye a tűzi felügyelő lakásának, illetve a szabad lakrészeket mesterembereknek lehet kiadni tisztos haszon reményében. A ház tövében van a Vigyázó Torony, amit majd megmagasítanak és azt is a város hasznára fogják működtetni.

Sajnos a város kasszája június végére már annyira kiürült, hogy Treuer bírónak hitelt kellett felvenni, elsősorban a Fecskendőház építésének folytatására. Két csa-

pómaster hitelezte meg az 1000 forintot, aminek elismerését a város pecsétjével és a bíró aláírásával kiadott váltóval igazolta.

A következő, 1813. évi bíróválasztás november elsején hasonló módon történt: Treuer József bíró hivatalát a pecsétekkel és a kulcsokkal leadta, egyben elnézést kért az ejtett hibái miatt. A jelöltek neveit tartalmazó listát ismét Fodor János, a püspökség és a káptalan képviselője bontotta fel. Ebben első helyen ismét Treuer József volt jelölve. Azonban „... a nélkül mindazon által, hogy a választás voksok szedésére bocsátott voltna, Treuer József úr a városi rendes bírói hivatalyába [...] egy szívvvel és szóval kikiáltva megmarasztatott.”¹⁷⁷

Az 1813 novembere még egy nagyszabású ünnepséget is jelentett: a szövetséges hatalmak Lipcsénél a „népek csatájában” legyőzték Napóleon seregét.¹⁷⁸ A városban hálaadó istentiszteletet tartanak, amire Kolossváry Sándor¹⁷⁹ városi tisztelendő és kanonok kéri a városi bírót és a tanácsot, hogy az ünnepség megtartására „... kitelhető buzgósággal és fényességgel való végzésre rendelést”¹⁸⁰ tegyenek. Természetesen a tanács – élén Treuer bíróval – a „Polgár katonaság is a parádéra való megjelenésre, s ott a szent misének szokott részein apró fegyverekből adandó salvera [üdvözlés], mint szintén az ágyúknak ki sütésére nézve is rendelést vetnek. Estvére kelvén pedig a Város Háza, s a Piaci utcán való házaknak illuminálása [épületek és utcák kivilágítása] megrendeltetett.”

A következő, 1814. február 26-iki tanácsülésen Treuer bíró napirendre vette a város vízellátását, akkor még a nyilvános kutak – mint alapvető vízvező helyek – kérdését, vagy ahogy fogalmazott: „A városba való kutaknak szaporítását, mind a víznek az életre való elkerülhetetlen szükségessége, mind az is, hogy a szerencsétlen tűzi veszedelem esetébe legyen mihez és készen nyúlni.”¹⁸¹ Egy új kút ásását tervezték a környékbeli lakosok közreműködésével a Jeruzsálemhegyről a Hosszú utcába lefutó utca és a kocsitűt szegletében „Naypaur József esztergályos háza háta megetté szabad területen.” A nemesség is egyetértett az új kút ásásával. A városi közgyűlés következő tanácsülésén már azt jelentették, hogy a kút ásását már meg is kezdték. A kút elkészült s időnként a város felügyelete mellett tatarozták is. Egy ideig szivárványos kútként vagy festő kútként emlegette a lakosság. 1852-ben, közadakozásból nagyobb mérvű átalakítás alá került.¹⁸²

1814 – Veszprém utcáinak „flastromozása”

Március 20-án rendkívüli ülést tartottak. Egyetlen napirendi pont volt: a város főutcáinak „kövel tejendő kirakata, vagy is flastromozása.” Az ülésen megjelent Ányos Ignác¹⁸³ főúti direktor és Halász Ignác rendes földmérő. A tanácsstagok megértették, hogy a város utcáinak kikövezése közérdek, így egyöntetűen döntöttek a kövel burkolandó főutcairól és a munkálatokról:

1) A fő kőutca alatt értvén az Új Városházától (vagyis a Fecskenődháztól) kezd-

ve, ki a Komakútig, majd a Szabadi utcán (ma: Almádi út) ki a közönséges pásztor házig, tovább a Fehérvári (ma Budapest út) útnak ki özvegy Németh Mihály kasznárné asszony házáig, úgy szintén ezen fő utcába közelebbről belevágó kisebb utcákat is, vagy utcát formáló kisebb térségeket. Minden házbirtokos, a flastromosoknak (utcaburkolók) a contractus (egyesség) szerint megállapított 51 forint/négyszögölenkénti díjat fogja kifizetni.

2) A telkeknek az utcák felől való kövezését hosszába számítják két öl szélességben, és ennek a négyszögölenként számított munkabérét fogja a háztulajdonos fizetni. Ehhez értődik nem csak azon útszakasz, amely az épületek homlokzatánál van, hanem az is, amelyek a házak oldalai, vagy hátulsó részei a kövezendő utcák, vagy utcát formáló kisebb térségekre, egyenes, vagy „kerekes” formába, vagy amely két utcára nyílnak, felszámolva mind a két utca felől való oldalát.

3) A fizetést nem előre kell teljesíteni, hanem csak akkor, amikor a burkolók már az egyes házak előtt dolgoznak. Ekkor tehát ki-ki a felmérés szerint a reá eső összeget köteles kifizetni, melyet a város egy, az e célra kinevezett személy által bevételezi és nyugta adásával a vármegyével szerződést kötött burkolók megbízottjának átadja.

4) A háztulajdonosnak minden esetben a földmérő által kimért és számított négyszögölenkénti munkabért kell fizetni. A város ezért megkereste a földmérőt, hogy az előzetes felmérési jegyzéket elkészítesse és átvegye.

5) Ezen előre bocsátott szabad akaratú ajánlásnak teljesítését a városi lakosok azzal a feltétellel vállalják magukra, ha azok a nemesek és házbirtokosok is, kik az első pontban körülírt utcákban háztulajdonosok, a közjó iránt hasonló buzgósággal maguk is részt vesznek.

6) Ami azokat a városi lakosokat illeti, akik az itt leírt módon részt nem vehetnek, mert a városnak más egyéb részeikbe laknak: azokat a később kinevezendő személyek felkeresik, és készpénzbeli adományokat gyűjtenek az utcák burkolására. Az így gyűjtött összeget a 3. pontban leírt személynek nyugta ellenében átadják.¹⁸⁴

A nemesség március 25-én tűzte napirendre a „flastromozás” kérdését, ahol szintén megjelent Ányos Ignác. Cseresnyés István, a nemesség perceptora ajánlotta a terv elfogadását, mint a város „közhasznára és csinosítására” való munkákat. Döntésük szerint a város alsó részébe Miklós György és Csikász József, míg a felső részébe Vörös Ferenc és Szél János nemeseket küldték, hogy a városrészen lakó nemeseket házanként keressék fel, őket a munka támogatására és az adakozásra felkérjék. Biztosak abban – olvasható a nemesi közgyűlés jegyzőkönyvében –, hogy a háztulajdonosok a házuk előtt folyó munkákat segíteni fogják. Ezért a nemesi közgyűlés nem ír elő kötelezően beadandó pénzüsszeget, sem kötelező részvételt.

Júliusban ismét foglalkoztak a városi utak kövezésével. A vármegye mentesítette Veszprémet a külső utak karbantartásától, viszont előírta a városi utak rendbetéte-

lét. Kiemelten kezelte a kereskedői és a postai utak kikövezését, amit „*pesti flastro-mozók*” készítettek. A tanács és Treuer bíró azonban súlyos tehernek minősítette azokat a kötelmeket, amikkel a mestereket ki kellett szolgálni. Például a Horgos utcában dolgozó mestereknek a város két lovas kocsija megállás nélkül hordta a homokot, a városbíró időnként 6 kocsit is kénytelen volt beállítani. A Hosszú utcát (ma Jókai Mór utca) már négy esetben fel kellett tölteni a szokatlanul nagy árvizek miatt, mert járhatatlanná vált. E teher mellett fizetni kellett a szerződés szerinti összeget, de – ami nem szerepelt a szerződésben – szállást is kellett adni a mestereknek, sőt főzni is kellett rájuk.¹⁸⁵

A nemesi közösség jegyzőkönyvében július 18-ai dátummal van feljegyezve annak a városi tanácsi jegyzőkönyv kivonatának ismertetése, melyben tájékoztatják a nemességet a Vigyázó Torony átalakításáról. E szerint a toronyban kiépítenek egy lakást a „vigyázó” számára, egyúttal megemelik az építményt, „és az egésznek tökéletes tsinos kiigazítását”¹⁸⁶ is elvégzik. Ennek a költségnek az egyharmadát kéri a nemességtől, nem kéri viszont a víz levezetésének a költségét a piacra, mivel azt teljes egészében közadakozásból valósítják meg. A nemesi tanács örömmel vette tudomásul a víz levezetésének tervét, arra kész áldozni is. A Vigyázó Toronynak kiépítéséről – ami ugyan nem idegen tőlük – a nemességgel a városi tanács nem egyezett meg. Nem kaptak tájékoztatást az építési tervről, az építési költségekről sem – állítja a nemesi tanács. Ezért, hogy érdemben dönthessenek, kéri a terveket és a részletes költségvetést.

A szeptember 10-i közgyűlésen ismét foglalkozni kellett az utcák kövezésével, mivel a nemesség nem akart fizetni a munkáért, pedig a kezdéskor annak támogatását ígérte. A város polgári lakossága – élén a „Rendes Bíróval” – továbbra is vállalta a munkáért járó díjazást az eredeti megállapodás szerint, sőt a Horgos utca, a Piac utcai (ma Rákóczi Ferenc utca), valamint a Városháza előtt elkészült utakért utalta is a kialakított összeget.

Az 1813/14. katonaszármazó végén Treuer bíró a főpiacon tapasztalt rendetlenséget igyekezett megszüntetni. Ugyanis az „... egyet mást áruló asszonyoknak [*szokása*], hogy maguk alá ülésnek nagyobb köveket hordanak, azokat pedig osztán ott hagyják, s mind a gyalogjáróknak, mind a szekérrel menőknek...”¹⁸⁷ a széjjel heverő kövek károkat okoznak, nehezítik a közlekedést. A továbbiakban ezt megtiltja, amit dobszó mellett kihirdetni elrendelte.

A bíróválasztás előtt volt még egy jelentős esemény: a Fecskendő Kamra és a Vigyázó Torony felavatása.¹⁸⁸ Az október 1-iki közgyűlésen döntöttek a kronoszti-kon szövegéről, mely jelzi az épület célját, építőjét és esztendejét. Az október 27-iki közgyűlésen Treuer bíró bejelentette, hogy elkészült a torony gombja és címere. Ezután felolvasták azt az „Örök emlékezetnek” írt szöveget, amit beletettek a torony gombjába. Veszprém városa tisztségviselői felsorolásánál írják: „*Rendes bírói hiva-*

talt kormányozza érdemes Treuer József, kinek hathatós iparkodásának tanúbizony-ságául szolgáljon ezen közhasznú és díszes épület is.” Továbbá: „Városi árva hiva-talt gyámatyái névvel viseli a fent is már nevezett Treuer József, és már 15 eszten-dőktől fogva 172 megkülönböztetett városi árva massákról s még számosabb árvák-ról dicséretes iparkodással gondot visel.”¹⁸⁹

Az 1814. november 1-iki bíróválasztás lefolyása hasonló volt a korábbiakhoz: voksolás nélkül, egyhangúlag választották meg Treuer Józsefet a város bírójának. Az ülés azonban nem csak a bíróválasztásról szólt. Ekkor olvasták fel a vármegye hatá-rozatát, és hirdette ki rendelkezését a város közgyűlése is, ami a város tisztaságával és a közegészségüggyel kapcsolatos. Mindez azzal függött össze, hogy a városban a „közönséges utcákra” – dacára a kikövezésnek – még mindig kivezetik a szennyvi-zet. Ezért:

– Minden veszprémi háztulajdonos – legyen az nemes vagy nemtelen – köteles a telkén november 11-ig az udvarában árnyékszékot, vagy „ganaj gödröt” ásni, azt úgy befedetni, hogy a szennyezés ne kerüljön ki az utcára.

– Aki a végzésnek nem tesz eleget és nem nemes, annak a gödröt és a befedést a város a háztulajdonos költségén elvégezteti, a mulasztásért a tulajdonost szintén a saját költségén két heti fogságra bünteti.

– A rendelkezés ellenőrzésére a tanács kijelölte ifjú Vázsonyi Istvánt, hogy a határnapon az ellenőrzéseket végrehajtsa és az eredményt jelentse a város bírójá-nak.¹⁹⁰

1815. március 8-án a város hatalmas ünnepséget rendezett, amikor köszöntötte az 1809-ben Rosos Pál utódjaként kinevezett, de a pápa napóleoni fogsága miatt csak március 5-én felszentelt új megyéspüspököt, Kurbély Györgyöt.¹⁹¹ A városi tanács – élén a bíróval, Treuer Józseffel – a városházánál gyülekeztek, a „magyar és a polgár német katonaság is pedig forma ruháikban csinosan öltözve, zászlaik alatt” délután 3 órától hat óráig muzsikaszó mellett várták a püspök érkezését. A Városháza ablakai ki voltak világítva. Este hat óra után megérkezett a püspök, majd az ünneplő tömeg a Városházától zeneszó mellett felkísérte a várba, ahol a polgár katonaság „fegyver gyakorlási készségeivel tiszteletére parádézott.” Másnap Treuer bíró és Suly Antal az egész város nevében köszöntötte a püspököt. Kurbély György püspök megköszönte az üdvözlést, majd „minden kitelhető atyáskodását és püspöki kegyelmét ajánlotta” a városnak.¹⁹²

A következő, az 1815. év egyik fontos eseménye volt Veszprém szabad királyi várossá történő „felemelése”, de inkább folytatása. A mozgalom – mint már írtam – 1746-ban indult, ami sok kérelemmel, felterjesztéssel és még több költséggel járt – de minden esetben elutasítás volt a vége. Hosszú ideig az ügy „elaludt”, majd Kurbély György megyéspüspökké történő kinevezése után ismét előkerült. 1815. március 12-ben kérelmet nyújtottak be a püspök-földesúrhoz, aki – a város értelme-

zésében – kedvezően nyilatkozott. A városi tanács, hogy kipuhatolja a lehetőségeket és az esélyeket, teljhatalmú megbízottnak megválasztotta Treuer Józsefet és Csirke János főjegyzőt, akik május 11-én Bécsben „puhatolództak”.¹⁹³ Visszatérve „teljes reménységet hozván” úgy döntött a tanács, hogy az egész városi lakosság részvételével nagygyűlést tartanak (ezt megtartották június 22-én), ahol elmondják a mozgalom előnyét, hátrányát, elfogadás esetén megkezdik a szükséges pénz gyűjtését is. A nagygyűlésen a gyűjtési ívet Treuer József elsőként írta alá, megajánlva 200 forintot a mozgalom költségeire. Teljhatalmú megbízottnak megválasztották Treuer Józsefet, idősebb Suly Antal tanácsnokot és Csirke János főjegyzőt. Az ügy intézése hosszú ideig eredménytelenül folyt. Treuer József a végleges elutasítást – ami 1836. április 20-án volt – már nem érte meg.¹⁹⁴

1815 – Az adószedés új rendszere

Meg kell reformálni az adószedés rendszerét – határozott a tanács és a városbíró az 1815. április 8-iki tanácsülésen. Megállapították, hogy a város korábbi polétákra való felosztása idővel annyira megváltozott, hogy az ekkor – 1815-ben – zavarokat okozott az adó kivetésben és annak beszédésében. Ez pedig a köztelherviselésben, az adók megállapításában inkább kárára van a városiaknak, a városnak. „Ezen zűrzavaron pedig csak a házoknak sor szerént készítendő, s megigazítandó polétákkal lehetne segíteni” – vélik a tanács tagja. Nem is húzták az időt, elrendelték, hogy az 1815. évtől már az új rendszer szerint készítik el az adólajstromot. Ezért megszabták a jegyzői hivatalnak, hogy készítse el a 12 új polétát, aminek beosztását a város természeti fekvéséhez kell igazítani. A lajstromba be kell venni mind a városi, mind a nemesi házakat, de fel kell benne sorolni a zselléreket is.¹⁹⁵ A május 6-iki ülésen már a polétások személyéről és az adóról döntöttek, meghagyva a polétásoknak, hogy 15 napon belül legalább a fél évre esedékes adót szedjék be. Gondatlanság vagy restség miatti adóelmaradást minden polétás a saját pénzéből kell, hogy pótolja.

Szeptemberben meg kellett újítani a városi céhjegyzéket, amit határidőre elkészítettek.¹⁹⁶ Októberben már arról polemizáltak, hogy vajon kimentheti-e magát a város polgára a polétási és a vásárbírói szolgálat alól? Egyöntetűen megállapították, hogy ezek a tisztségek inkább becsületbeli, mint terhes köteleességek, melyre minden józanul gondolkodó polgárnak és hazafinak inkább törekedni, mind abból magát kivonni kellene. De egyébként is: aki hatvanas, deputátus vagy tanácsnok szeretne lenni, előtte a két említett tisztség valamelyikét be kell töltenie, hogy kipróbálja magát.

Az 1815. november 1-iki bíróválasztás a szokott koreográfia szerint zajlott: Treuer József bíró „letette” hivatalát, a pecséteket és a kulcsokat visszaadta a földesúri hatalmat képviselő személyeknek: püspökség részéről Stark János, a káptalan

részéről Pap Imre volt jelen. Következett a lepecsételt levél átadása, melyben a bírónak választható tanácsnokok nevei voltak feltüntetve. A város közönsége azonban biztos volt abban, hogy „*a candidátusok neveit, kik közül rendes bíró urat különben is egyiknek lenni kétségbe sem hozta, többire tudni sem kívánván, azokat a pecsét alatt hagyta, s a városi Leveles Házba akképpen kívánnya eltéetni*”,¹⁹⁷ Treuer Józsefet „sűrű éljenzések között” újra bíróvá választotta.

Bírói hivatalának ismételt átvétele után beszámolt a három éve elkezdett önálló városi gazdálkodás eredményeiről. A beszámolóból kitűnt, hogy a városnak ez alatt a rövid idő alatt az önálló gazdálkodás 7399 forint tiszta hasznot hozott. Nem is volt vita a további folytatásról, arról sem, hogy a gazdaság igazgatását továbbra is Treuer József végezze. Változás csak a segédjében volt, Halász Pál helyett Ludvig Józsefet nevezték ki.

Kezdjük az évet a nemesi közgyűlésen történetekkel. 1816. január 20-án Stojánovics János, a nemesség főjegyzője számolt be küldöttségének megbízásáról. Még az előző évben bízták meg őt, az időközben meghalt Sándor Ferencet, valamint Cseresnyés Istvánt és Tumler Henriket, hogy vizsgálják meg a Fecskendőház és a Vigyázó Torony építési elszámolását. A jegyzőkönyvek és a számadások összehasonlítását Treuer József bíró jelenlétében végezték, amiről ezen a nemesi tanácsülésen számoltak be. Jelentésük szerint a „*közös házra fordított költségek a Vigyázó Toronynak pompás és gazdag költségeivel öszve zavartattak*.”¹⁹⁸ Határozatuk szerint ismét megkeresik Treuer Józsefet, hogy újabb vizsgálatot végezhessenek, de úgy, hogy a Vigyázó Torony építési költsége külön legyen választva. Mert „*a Vigyázó Toronynak haszontalan és költséges kicsinosítását a helybeli nemesség a köz cassájának terhére el nem vállalta*.”¹⁹⁹

A Fecskendőház és a Vigyázó Torony építése mellett a „közönséges” városi tanács gondot fordított a saját tűzoltóeszközök állapotára, azok megfelelő elhelyezésére. Csehszíjártó István tűzi inspektor a tanácsnak rendszeresen jelentette az eszközök darabszámát, állapotát, megjelölve a tárolási helyet is. Egy 1816. január 24-ei összeírásan a következő olvasható:

1) A Vásárálláson Bajnóti Pál háza háta mögött lévő tető alatt van 3 darab létra, 2 darab egyenes csáklya és 1 darab szárnyas csáklya, valamint 2 pemetnek²⁰⁰ való fenyőrúd. Itt a tető és az eszközök jó állapotban vannak.

2) Az Új Városháza alatt van 3 tűzoltó fecskendő. Ezekből egyik hibás, ami javításon a kolompárosnál van. Ezen kívül van még 4 darab hosszúlétra, 4 darab egyes csáklya és 1 darab szárnyas csáklya. Minden eszköz jó állapotban van.

3) A Városházánál van 10 darab bőrkanna, 1 darab hosszúlétra (itt egy megjegyzés: „*ezt Herman Antal adta, ez most a toronynál vagy on*”), 5 darab pemetnek való fenyőszál.

4) A nagy hídon túl²⁰¹ Antal Mihály háza háta mögött lévő tető alatt van 3

darab létra, 2 darab csáklya. Ez esetben megjegyzi a tűzi eszközök felügyelője, hogy a tető annyira elromlott, hogy a gerenda teljesen elrohadt, emiatt az egyik létra is korhad. A hibás nem a felvigyázó, hanem „a kasszának rövidege miatt eshetett meg.”²⁰²

1816 – A városi kórház építése

1816. március 30-án Treuer József bíró javaslatot tesz a Lázár ház (kórház) bővítésére – vagy ahogy a jegyzőkönyvben olvasható: a Lázár ház megnagyobbítására, de inkább a területen hasonló célból egy nagyobb épület felépítésére. Meggyőződése volt, hogy a Lázár házat bővíteni kell, de nem a meglévő épület hozzátoldásával, hanem új betegház felépítésével. A tanácsülésen Treuer József városbíró és Kolossváry Sándor plébános javaslatot tettek arra, hogy a Cigány-dombon²⁰³ a szegények elhelyezésére szolgáló Lázár ház mellett egy nagyobb házat építsenek. A tanácsülésen bemutatja a terveket is. Közli, hogy számos városi adakozó jelezte felajánlását pénzben és munkával, így számítása szerint – jelenti a városbíró – a közösségnek, a városi kasszának ez nem jelent majd kiadást.²⁰⁴

A tervek szerint az új ispotály hossza 19 öl (kb. 38 m), szélessége pedig 8 öl (kb. 16 m), középen végig folyosóval ellátva, kétoldalt szobákkal. A természetes világítás a folyosó két végén történt. Az épület alá pince volt tervezve.

A tanács örömmel fogadja a javaslatot, a felajánlást. Néhány észrevételt tesznek, nevezetesen: a Lázár ház ápoltságainak ellátását eddig is a városiak, önzetlenül végezték. A nagyobb épület több ápoltat is jelent. Szükséges tehát időben gondoskodni a megnövekedő személyzetről és ápoltak ellátását biztosító pénzalapról. Továbbá az épületet folyamatosan karban kell tartani. Ennek fedezetéről is időben célszerű gondoskodni. Végül a tanács kifejezi azon határozott akaratát, hogy bárki bármennyit is adakozik majd az új épületre és annak későbbi fenntartására, a felveendő személyek körét, számát ő határozza meg, abba beleszólást nem enged.²⁰⁵

Nem előreszaladva, mint inkább folytatva a kórház bővítési munkákat, megjegyzem, hogy pontosan 13 év telik majd el, Treuer József bíró és Kolossváry Sándor városi plébános, kanonok javaslatától, az új kórházbővítés megvalósításáig. Az építkezést 1817 áprilisában kezdték meg Treuer József városbíró, illetve ez esetben lázárházi gondviselő irányításával és felügyeletével, és 12 év múlva 1829. április 3-án fejezték be, 19 000 forint 5 és fél krajcár költséggel. Treuer József mint kórházi gondviselő adta át az épületet 1829. március 25-én.²⁰⁶

Az építkezés ideje alatt folyamatos volt a gyűjtés az építkezés folytatására, sőt Treuer József még a saját vagyonából is áldozott az építkezés befejezésére. Számtalan egyházi és világi személy tett több ezer forintos alapítványt. Az alapítványi pénz bevételének csak a kamatját használhatták fel, a tőke mindig megmaradt. Az építkezés kezdetétől hagyománnyá vált, hogy a hangversenyek, báli rendezvé-

nyek jövedelmét felajánlották a betegház javára. A gyűjtésben élen jártak a veszprémi céhek mesterei mind anyagiakban, mind munkával.

Sajnos a kórház működésének kezdetét – ami 1829. szeptember 26-án volt – Treuer József már nem érte meg. Az 1829. május 2-iki tanácsülésen ideiglenesen ifj. Suly Antalt bízták meg a kórházi gondviselői feladatokkal, „*Treuer József úrnak, mint azon betegház építése rendes felvigyázójának, s gondviselőjének öregségi erőtlensége miatt.*”²⁰⁷

E kis időbeni kitérő után térjünk vissza a kórházbővítés kezdeti idejére, 1816-hoz.

Veszprémben az elmúlt évszázadok során számtalan tűzvész pusztított. Nem véletlen, hogy a tűz Veszprém réme volt talán a XX. század elejéig. Az sem véletlen, hogy Treuer bíró és a tanácsnokok is sokat foglalkoztak a tűz megelőzéssel, a szükséges eszközök beszerzésével és karbantartásával. A tűz megelőzés egyik része volt a Fecskendő kamra építése, vele együtt a Tűztorony, mint tűzkémlelő pont építése és megújítása. Az említetteken túl jogszabályokkal, bírói utasításokkal is igyekeztek megfelelő alapot biztosítani a tűz megelőzéshez. Az 1816. július 20-iki tanácsülésen szabályozták a „konyhajárások” ügyét. Az világos, hogy a szabad tűzhelyek rendszerében, a szalmával, náddal, esetleg faszindellyel fedett házak korában egy tűzhelyből kipattanó szikra végzetes károkat tudott okozni. Ezért bírói rendeletek szabályozták a konyhák állapotát, a tűzoltásra használható és állandóan készenlétben tartott vízzel teli konyhai vödrök számát is. Ezt időnként ellenőrizni kellett. De az ok, amiért ezen a tanácsülésen Treuer bíró foglalkozott a kérdéssel, más is volt: a büntetéspénzt (aminek elvileg a tűzi kasszákat kellett, hogy gyarapítsa) kiszabták a vétlenekre is, valamint „*a büntetés pénzt eszem izsomra fordították.*” Ezért új rendszabályokat hoztak, mégpedig:

– Az igazságszolgáltatás, a vizsgálat józan és részrehajlástól mentes gondolkodást kíván. Ezért a továbbiakban mindezen jogokat csak a tanács tagjaiként a deputátusok gyakorolhatják.

– Minden negyedévben váratlan időben kell lefolytatni a konyhavizsgálatot, aminek időpontjáról egyedül a városi bíró tudhat. A bíró segítségével ad egy hajdút, vagy vásárbíró.

– A vizsgáló deputátusnak kötelessége, hogy „... *ahol a konyhában rondaságot, gondatlanságot, vagy víznek hiányosságát...*” tapasztalja, a vétkes gazda nevét jegyezze fel a tapasztalt hibával együtt. Büntetést nem szabad sem kiszabni, sem pénzt beszedni. Ha valaki ellenáll, az „áristomba” kell kísérni.

– Büntetést a tanács fogja kiszabni, a befolyó pénzt a tűzi kasszába kell utalni.

– A tizenkét deputátus a tizenkét polétának megfelelően végzi az ellenőrzést, kivéve az adószedőt (Rósa József) és a vármegye seborvosát, Rajzinger Györgyöt. Az ő körzetüket Haubner Mátyás és Vádi Ferenc kapja.²⁰⁸

Az előbbi szigorú utasítás mellett megtiltották az utcán, és a hetivásárokból – mint már oly sokszor – a pipa használatát, a pipázást, amiből „a megbotránkoztatás mellett a szerencsétlenség is következhetik.” Aki vét a tilalom ellen, azokat a pipáiktól megfosztják és áristomba zárják – így a verdikt.

E tiltó határozat elfogadása után Treuer bíró jelentette, hogy város tulajdonában lévő „tüzifecskendők” közül egy annyira meghibásodott, hogy javítását Krénicz Ignác helyi kolompáros nem vállalja, igaz pénz sincs rá. Ugyanakkor feltétlenül szükség lenne a Tűztoronyban – a jelzések megtételére – harangokra. A tanács el is határozta a harangok öntetését, illetve betervezte a tűzifecskendők javítását is – mégpedig a hibás fecskendő nyomószereinek réz árából, amihez csak kevés pénzt kellene gyűjteni. Természetesen – mivel a harangok a Vigyázó Torony építésébe tartoznak – az ár egyharmadát a helyi nemességgel kifizettetik. Döntöttek arról is, hogy a harangokat óraütésen kívül „rendes harangozásra” is használják, súlyuk pedig másfél, illetve egy mázsás lesz. Ez utóbbit takarodó harangozásra is fogják használni. A harmadik, az úgynevezett lélekharang – amely megrepedt – újraöntetik.

Szeptemberi közgyűlésen Treuer bíró már arról tájékoztatta a tanácsot, hogy a győri harangöntő ajánlatot tett a harangok öntésére, azonban a fecskendő anyagát nem tudja arra felhasználni, de a hibás fecskendőt megjavítja. A tanács megbízta ismét a bírót, hogy sürgősen tegye meg a rendelést, mivel a 14 napos ajánlat hamarosan lejár és a „papiros pénz becse pedig a mindennapos tapasztalások szerint szalton szálván [vagyis: inflálódik]”, így később még nagyobb terhet jelentene a város szűkölködő pénztárának.²⁰⁹

Az 1816. évi választásnál semmi újdonság nem volt: Treuer bíró elnézést kér, lemond, az uraságok képviselői átadják a lepecsételt borítékot, a választók azt nem bontják ki és éljenzések közepette megerősítik bírói tisztében a régi-új bírót.

1817 – A Piaci kút átadása

Az 1817. esztendő első hónapjában, január 4-én a következő bejegyzés olvasható a város tanácsulési jegyzőkönyvében: „Örök emlékezetre bejegyeztetik itt azon történet is, hogy minek utána Városi Rendes Bíró Treuer József Úr, már még az 1814-diki június 3-dikán a Jegyző Könyv 292-dik pontja szerint jelentést tett volna az iránt, hogy a várbéli víznek a Piacra leendő lehozását a nála már akkor tudva volt magános segedelmekből úgy fogja végrehajtani, hogy az a városi Közöséges Kasszának sem most, sem jövőendőben terhére nem fog szolgálni: ezen közhasznú iparkodását köz időbe valósággal foganatosította is, el annyira: Hogy e folyó Januárius Holdnapnak 2-dik napján a közelebb múlt Csütörtökön, Makários, vagyis Abel napján a Piaci Ugró Kútnak vize megeresztetett.”²¹⁰

De érdemes az idevezető utat – ha röviden is – bemutatni.²¹¹ Miután Tumler György és fia, Henrik közreműködésével elkészült a püspöki palota melletti kút, a

víznek a várból a piacra (a mai Óváros térre) történő levezetése csakhamar a város kívánságává vált. A Vigyázó Torony újjáépítése alkalmából Treuer József, az 1814. év tavaszán, a püspöknél az erre szükséges engedélyt is megszerezte. De – mint a tanácsstagoknak szóló jelentésében arra kitért – „*a Méltóságos püspök Ő Nagysága, engedelmet és jóvá hagyását nem csak megnyerte, hanem Ő Nagysága [...] megajánlani méltóztatott, hogy a maga részéről is, a víznek levezetésébe szembe tűnő segedelemmel fog lenni.*”²¹² Treuer bíró tájékoztatta a tanácsstagokat arról is, hogy a víz levezetését úgy oldja meg, illetve szervezi, hogy annak költsége ne terhelje a város kasszáját. Az engedély és a hozzájárulás birtokában megkezdődött a mozgalom, hogy a piacon a kút minél előbb elkészüljön. A városi nemesség – ismertette a városi bíró a nemesi közgyűlés állásfoglalását – támogatta a víz lehozását a piactérre, de „*a torony felépítését mindazáltal maga részéről nehezteleni tapasztaltatik.*”²¹³ Ez utóbbi megjegyzésre Treuer bíró kijelenti, hogy a nemesség tudtával és közreműködésével kezdtek hozzá a torony felépítéséhez, ahhoz szükséges építési anyagot együtt vásárolták. Ez ellen pedig ellenvéleményt nem kaptak, így a megjegyzésüket nem veszik figyelembe.

Véghely Dezső könyvében²¹⁴ a piaci kútról írja: A városi magyar és német polgárságból társulat alakult, mely e célra városi színház (Stadt-Theater) címmel 1814. október hó 4-től kezdve előadásokat rendezett. Hasonló előadások voltak 1815., 1816. és 1817. években, sőt e célra 1815-ben a tanuló ifjúság és 1817. március 3-kán az izraelita lakosok is közreműködtek. A színi előadások jövedelmeiből befolyt összeget később hatályos kamatra kölcsönözték, és mondhatni, hogy a kút költségeinek legnagyobb részét ezen jövedelem fedezte. Sok volt az egyéni adakozás. Például Vizeki Tallián Imre felesége (Simoga Anna) 100 forintot, Szalabéri Horváth Imre császári királyi kamarás pedig 50 forintot „[...] *a Piacon felállítandó munkába való Ugró Kútnak tökéletességre viteléhez, a Publikum iránt való jóindulatból ajánlottak*”²¹⁵

A kút és a vízvezeték megépítését – figyelemmel a költségekre és az adományokra – a kezdeményező városbíró gyakorlatilag azonnal megkezdte. A kútra vonatkozó szerződést Langwieder József tatai kőfaragóval 1815. július 19-én kötötte meg. A kő, és ennek felállítása 2000 forintba került, de Treuer József kikötötte, hogy a kút köve 1816 áprilisáig legyen kész. Az alap ásása 1816. április 25-én vette kezdetét, amit május 14-én fejeztek be. A munkálatok a kőművesmunkával együtt 140 forint 43 krajcárba, a víz vezetésére szolgáló cserépcsövek 700 forintba kerültek. A kút vizét 1817. január 2-án, csütörtökön, délután 4 órakor nagy ünnepséggel²¹⁶ eresztették meg, és ennek az ünnepélynek leírása, „a közhasznú cselekedetek ösztönzéséül,” az 1817. január 4-én tartott tanácsülés alkalmából, jegyzőkönyvbe is foglalták, ami így folytatódik:

„*El lévén tudniillik rendelve a víznek ezen napon délutáni 4 órakor leendő meg-*

eresztése, hogy ezen már régen óhajtott legközségesebb, és mint első szükségességű, és azért is leg nagyobb hasznú munka, a méltán érdemlett pompával, s a most Élő Községnek szeme láttára vegye kezdetét, és a megbecsülhetetlen hasznót a Községes Örömnön kezdje. A mellett, hogy ezen köz hírré tett szándék, a városi minden Rendű és Rangú lakosoknak nagyobb részét, az idő is kedvezvén, sőt a körül belül Lakók közül is igen sokakat, a Piacra, a kút környékére vonzott, mind a Magyar Polgári Katonaság díszes Formaruhájába és muzsikájával, Erdemes Kapitánya Zsolnai István, különben Tanács Úrnak vezérlése alatt; – mind a Németh Polgári Katonaság is Csenlohr János különben Hatvanos és Kapitánya igazgatása alatt, Török muzsikájával együtt, a rendelt időbe megjelentek, és rendbe felállítván a vitézeket, ezeknek örömtűz adásával, melynek a vár oldalába, kiszegezett ágyúk dörgései feleltek meg, a víz megeresztetett. A márványkőből készült víztartónak kellő közepén felállított Márvány kőoszlop középpontján, egy hüvelyknyi által mérőjű vastagságú és az oszlopon felül szinte ötlábnyi magasságra fellövellt vízoszlop, mely függő mértékbe maga magára vissza törekedett; e mellett ismét Négy oldalról négy kisebb csövökön szivárvány hajlatra rendes szerrel folyó, és fél abroncsot formáló Kristályvíz, mintegy összefűzött Gyöngyszemeket ábrázoló sorba, oly sebességgel lövődött, hogy a Vízartó Márvány Kád kerületét is meghaladta, mintha éppen a körül álló néző sokaság örömének kibuzgására példát akart volna mutatni.

A Márvány Kád peremére fel tett Hordóból folyó bor a parádén álló Polgár Katonaság Vezérei, maga a Katonaság és a körül álló Nézők által legkivált az ezen Közhasznú örömet eszközlött Rendes Bíró Treuer József Úrnak egészségéért, és szerencsés hosszú életéért költ el, mind a kisebb fegyverekből háromszor meg újított, mind az ágyúk dörgései által ezeknek megfelelő öröm Tüzek alatt; a Népesség közt pedig egy véka zsemle is széjjel hajigáltatott. – Estvére kelve a Német Polgárokból összeállott Dilettant [műkedvelő, amatőr] Társaság, melynek ezen célra feláldozott közhasznú munkásságának gyümölcse teszi az ezen Kút felállításának fundamentumát, nagyobb részbe, adta a legutolsó theatromi darabot, Langer Ferencz szállójába, mely a Kútnak a Záró színen való illuminálásával [kivilágításával], és amellet az e végre készült, és nyomtatva ki is osztogatott Verseknek díszes muzsika mellett megejtett eléneklésével fejeződött be. – Valamint tehát ezen örvendetes történet itt a bejegyzésre nem csak méltónak, hanem a Közhasznú cselekedetnek örömeül szükségesnek is találatott: úgy Rendes Bíró Úr az iránt is meg kéretett, hogy ezen Kút felépítése egész Fundamentumáról, kiktől miképpen lett eredetéről, és mennyiségéről, időről időre tett jegyzéseit a Városi Leveles Házba beadni ne terheltesse, hogy az itt a Késő maradékok számára és háládatos emlékezetére is megtartasson. Többire ezen együttülés eloszlott.²¹⁷

Az 1817. év amúgy „csendesesen” telt el. Évközben csak kisebb izgalmat okozott a „királyi városság” mozgalom éppen időszerű beszámolója, illetve Treuer

Józsefnek, mint városi gyámatyának jelentései a tanácsnak az árvák vagyonának helyzetéről. Számadásokat mutatott be a júliusi közgyűlésen a Hosszú utca „*csináltatása és igazgatása*”, valamint a piactér tisztogatására kifizetett összegekről, a nap-szamosok díjáról.

Júniusban egy „bejöveteli kérelem” került a tanács elé. Ha valaki a városban akart letelepedni – kivált, ha mesterember –, a tanácstól kért engedélyt. A tanács mérlegelte a kérést, konzultált a céhekkal, majd döntött: megengedi a letelepedést, vagy elutasítja. Erre a kiváltságára a város érzékeny volt, emiatt több összetűzése is volt a földesurasságokkal.

Ekkor – június 21. – egy kovácmester kérte, hogy megtelepedhessen a városban, a mesterségét gyakorolhassa. A kérelmező Hetesy András, aláírása szerint „*megpróbált baromorvos és kovács.*”²¹⁸ Kérelmében előadta, hogy a baromorvoslási (állatorvosi) tudományból Pesten, a Királyi Egyetemen szerzett oklevelet, amiről mellékeli az igazolást is (aláírta Lenhossék Mihály²¹⁹ és Tolnay Sándor²²⁰). Hivatkozik arra a tényre is, hogy ő olyan beavatkozást is el tud végezni (lóherélés), amit a környéken egy kovács sem gyakorol. Megítélése szerint csak a lusta és tehetségtelen kovácsok tiltakozhatnak az engedély megadása ellen, de ő beköltözésével a város díszére fog válni. Egyébként a vármegye a bemutatott oklevél alapján megengedte Hetesy Andrásnak, hogy a vármegye területén mesterségét gyakorolja.

Treuer József lakóháza a mai Óváros tér 19. szám alatt

A tanács hosszasan mérlegelt. Való igaz, hogy a mesterek számának növelése csak a köz boldogulását segíti elő, hiszen ezáltal a vállalt munka hamarabb készül el, a munkadíj is kevesebb lehet, lévén többen tehetnek ajánlatot egy munkára. Az is igaz, hogy a közelben nincs olyan mester, aki a lóherélés tudományát művelné, így Veszprémben a lótenyésztés is hiányt szenved. A kérelmező diplomája, erkölcsi magaviselet kifogás alá nem esik. Azonban a kérelmező (Vár)Palotán lakik, mester-ségét itt Veszprémben csak „vándorlásképpen” szeretné gyakorolni. A kovács céhbe történő felvételhez hiányzik az uradalmi igazolás, ezért a tanács a kérelmezőt az uradalmi tisztségviselőhöz irányította.²²¹

Elérkezve az esedékes novemberi bíróválasztáshoz, a tanácsülés lefolyásának menete nem változott. Igaz, ekkor Treuer József már kérte a jelenlévő választókat: már hat esztendeje viseli a bírói hivatalt, most válasszanak a jelöltek közül új bírót. A városi közösség ugyanúgy, mint korábban a jelöltek neveire nem volt kíváncsi, éljenzések közepette Treuer Józsefet ismét a város bírójává választotta.

AZ I. RÉSZBEN FELHASZNÁLT IRODALOM:

- BOROSS 2015. = BOROSS István: „Ős torony, légy üdvözölve!” A Tűztorony építéstörténete és városi jelképpé formálódása. *Veszprémi Szemle*, 2015/2., 3–27.
- BRIGHT 1970. = *Richard Bright utazásai a Dunántúlon 1815*. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1970., Veszprém. A szemelvényeket válogatta, fordította és a bevezetést írta Szerecz Imre.
- FRANCICS 2001. = *Francics Károly visszaemlékezései*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József, Pápa, 2001.
- GECSÉNÉ 2012. = GECSÉNÉ Tar Imola: *Történeti temetők Magyarországon*. Doktori értekezés. Budapest, 2012.
- HUDI 1995. = HUDI József: A nemesi községek szervezete a XVIII–XIX. században. *Baranya Történelmi Közlemények*, 1994–1995., 7–34.
- HUDI 2004. = *Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József, Pápai Református Gyűjtemények, 2004.
- HUDI 2006. = HUDI József: Közigazgatás és honvédelem 1809-ben. *Pápai Múzeumi Értesítő* XI., 199–209.
- HOGYA 1983. = HOGYA György: *A veszprémi kórház története*. Veszprém, 1983.
- HOGYA 1997. = HOGYA György: *Adatok Veszprém város temetőinek történetéhez*. Veszprém, 1997.
- HUNGLER 1988. = HUNGLER József: *Veszprém településtörténete*. Veszprém, 1988.
- KOVÁCS 2016. = KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál: *Csőbe terelt források, avagy vízkérdések és válaszok. A veszprémi ivóvízszolgáltatás és szennyvízelvezetés története, kitékintéssel a megyére*. Veszprém, 2016.
- MOLNÁRNÉ 2009. = MOLNÁR Jánosné: *Régi veszprémi épületek nyomában*. Veszprémi Kalendárium, 2009., 53–67.
- M. TÓTH 1998. = M. TÓTH Antal: *Újra hallom szép szavát. Veszprém zenéje 1762-től a kiegészítésig*. Veszprém, 1998.
- PFEIFFER 1987. = PFEIFFER János: *A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950) püspökei, kanonokjai, papjai*. München, 1987.

- SOLYMOSI 1990. = SOLYMOSI Erzsébet: Veszprém harca a szabad királyi jogállásért, *Veszprém megyei honismereti tanulmányok XIV.* Veszprém, 1990., 7–27.
- SOMFAI 1979. = SOMFAI Balázs: *Veszprém város igazgatása a XVIII–XIX. században.* VeML XV. 20a. 4. doboz, 54.
- THURY 1905. = THURY Etele: Veszprém városának története. *Történelmi Tár*, 1905., 13–32.
- VARGA 2009. = VARGA Béla: *Veszprém város lexikona.* Veszprém, 2009.
- VERESS D. 1984. = VERESS D. Csaba: Veszprém megye és az 1809. évi francia háború. *Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények*, Veszprém, 1984., 357–400.
- VÉGHÉLY 1886. = VÉGHÉLY Dezső: *Emléklapok rendezett tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből (Az 1875-ik évi jelentés töredéke).* Veszprém, 1886.

A részletes hivatkozott és felhasznált irodalom, valamint a levéltári jelzeteket lásd a II. részben.

Köszönetnyilvánítás:

Ezúton köszönöm Lőrinczi Ferenc önzetlen és hathatós segítségét az adatok pontosításában, Treuer József lakóházának pontos felderítésében.

JEGYZETEK

- ¹ BRIGHT 1970. 85. Richard Bright könyve Londonban jelent meg 1818-ban. A jelen fordítás az útleírásnak a Dunántúlra vonatkozó része (VIII–XIII. fejezet) szemelvényeit tartalmazza.
- ² HUNGLER 1988. 194. A Vöröshadsereg tér a mai Óváros tér. A Vízöntő szobor (R. Kiss Lenke: Vízöntő lány) a veszprémiek által elnevezett Zsuzsi, ami – a könyv írásakor – a mai veszprémi Városháza előtt, az Ányos utcai lépcső fölött állt egy medencében. Zsuzsi szobor jelenleg átkerült a Városháza mellé, az Ányos utca végén lévő beszögelésbe.
- ³ A családnév írásában több változat is szerepel a Treuer-en kívül: Franc, Frajer, Traer, Trajer, Traiér, Trayer. Veszprémben a jegyzőkönyvekben már minden esetben Treuer-ként szerepel. Testvérei voltak: Éva 1747.?, Erzsébet 1754. 9. 14., Terézia és Erzsébet 1755. 10. 13., Erzsébet 1760. 5. 9. és Mária 1762. 8. 26. Ezúton köszönöm meg Fekete Tamás segítségét az anyakönyvek átnézéséért.
- ⁴ Poléta = városrész, polétás = szakaszmester, aki kihordja a városrészébe tartozó házakhoz az iratokat, összeírják a tanköteles gyermekeket, teljesítik a katona-beszállásolásokat. Lásd: VÉGHÉLY Dezső: Kik voltak a polétások? *Multidéző.* szerk.: CSISZÁR Miklósné, Veszprém, 1999. 78–85.
- ⁵ 1781-től már rendszeres adózó polgárként jegyzik, aki ebben az első évben összesen 17 forint és 76 krajcár adót fizetett. VeML V.102.h. 8. doboz
- ⁶ Az anyakönyv bejegyzése szerint két hónap múlva újra esküvő volt, a menyasszony (már feleség) Lux Éva apja, a 68 éves Lux Ádám nőült 1782. április 29-én, feleségül véve a 48 éves Schumacher Katalint.
- ⁷ A gyermekek születési és halálozási helye Veszprém. Anna (1783. 01. 31. – 1784. 10. 03.), Mária (1785. 04. 04. – ?), József (1786. 12. 07. – ?), Ferenc (1789. 01. 16. – 1789. 01. 27.), Anna (1790. 01. 03. – 1801. 02. 11.), Teréz (1792. 10. 13. – 1792. 11. 29.), Terézia (1795. 09. 05., férje Pap János, házasságot kötöttek: 1825. 02. 27.) és örökbe fogadott lánya, Éva (1787. 10. 03. – ?, férje Stein György, házasságot kötöttek: 1807. 09. 08.).
- ⁸ VeML V.102.h. 2. doboz
- ⁹ A ház a Piac téren (mai Óváros tér) volt. A 826-os számú épület később a 40. népsorszáma, ami a jelenlegi Óváros tér 19. számú házzal egyezik meg. (Népsorszám: II. József 1784-ben országos népszámlálást írt elő, amely feltűntette a nemesek és nemtelenek tulajdonában lévő házat és földet, valamint kötelezővé tette a házak megszámozását. Innen ered a „népsorszámu” elne-

- vezés. Veszprémben 1907-ig folyamatos házszámozás volt érvényben, vagyis a házak építésük sorrendjében kaptak számot. Az 1907. július 4-i közgyűlés 168. számú határozatával a házszámozás módját megváltoztatta. Ezen túl minden utcában 1-es számtól kezdve az egyik oldalon a páros, a másik oldalon páratlan számot kaptak az épületek. A népsorszámozások igazából az 1856-os kataszteri felméréskor valósultak csak meg. Viszont ez lett az alapja az 1907-es utcánként 1-el kezdődő új számozásnak. A különböző 1907-es lakó- és utcajegyzékek a népsorszámozatot írják „rég”, az 1907-est pedig „új” számnak. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.
- ¹⁰ Ekkor már meghalt a vele élő Éva nevű testvére (1814. 11. 29. 67 évesen).
- ¹¹ VeML V.102.c. 23. doboz, Fasc XVI. No. 20.
- ¹² Ha az idézetnél nincs feltüntetve jelzet, azt ugyan a mondandóm színesítésére használok, de az idézett szöveg olvasható az éppen citált éves jegyzőkönyvben.
- ¹³ Mennyit ért ebben az időben a forint, vagy a krajcár? Egy 1806. évi kárjegyzéken olvasható: Az átvonuló katonaság Jádi Pál szabótól elvittek egy új köpönyeget, melynek ára 27 forint. Szíjártó János padlásáról elloptak mintegy 60 fontra (1 font = 50-60 dekagramm) való szalonnát összesen 36 forint értékben (a szalonna 36 krajcár/fontba került. Egyébként 1 forint 60 krajcárt ért). Horváth Andrásról elvittek egy hájat, egy oldalast, valamint fél szalonnát 24 forint értékben. Fekete Mihálytól eltűnt 3 abrosz, darabonként 2 forint értékben. VeML V.102.b. 11. doboz, fsz. 395–420. 1788-ban a szőlőben dolgozók napszámbére a következő volt: trágyahordó 10 krajcár, metsző 17 krajcár, puttonyosok 12 krajcár, kapás 17 krajcár. A kaszások 24 krajcárt kaptak naponta. Ugyanakkor a disznóhús fontja 5 krajcár volt. 1810-ben már a metsző 75 krajcár napszámbért kapott, a marhahús fontja ekkor 24 krajcár volt.
- Forrás: http://epa.oszk.hu/02100/02120/00014/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_14_363.pdf (Letöltés ideje: 2016. 09. 23.)
- ¹⁴ VeML V.102.c. 23. doboz, Fasc XVIII. No. 2.
- ¹⁵ VeML V.102.a. 12. kötet, 14.
- ¹⁶ Uo. 53.
- ¹⁷ Uo. 65.
- ¹⁸ A XVIII–XIX. századi főbíró választásról lásd – a „Pillanatképek Veszprém város történetéből” című sorozat 0. részeként – FÖLDESI Ferenc: A veszprémi főbíró választása. *Veszprémi Szemle*, 2017/1, 3–23.
- ¹⁹ Vezetéknévet az iratokban írták Sily, Sully, Suli és Sili formában is. Én a Suly nevet használok, miután később több hivatalos beadványában leszámazottjai a Suly vezetéknévet írták.
- ²⁰ A városi tömlőc (börtön) még ma is helytel-közzel az eredeti állapotában megtekinthető. Jelenleg (2018 tavaszán!) átalakítása folyik, a Rákóczi út 5. szám alatti volt irodákból egy rendezvényterem készül. A boltozatok, a „cellák” és az egyéb helyiségek vakolat nélkül, megtisztítva, eredeti állapotában lesznek láthatók.
- ²¹ Eöri Márkus Ignác (kb. 1764–1846) udvari tanácsos, 1790-től Veszprém megye első aljegyzője, 1793-tól jegyzője, 1798-ban és 1803-ban újraválasztották, 1810-ben Bezerédy Györgyöt választották helyére. Az Udvari Kancellária tanácsosa. Szolgálatiért a Szent István Rend keresztes vitézévé nevezték ki, a rend titkári tisztét is betöltötte. Nyugdíjazása után Veszprém-ben élt. Itt hunyt el 1846. április 17-én, 82 éves korában, felesége, Vajda Anna nagy bánatára. Forrás: HUDI 2004.
- ²² VeML V.102.a. 12. kötet, 21.
- ²³ Zierzen Mihály 1787–1790 között Ettl Franciskától bérelte, majd 1790-től 1800-ig vezette a Fekete Sas gyógyszerterát, amit halála után 1801-től vett át Francz Ádám. Forrás: JANKÓ-SZABÓ Sándorné: *A gyógyszerészet megjelenése és fejlődése Veszprém megyében 1700–1950-ig*. SOTE doktori értekezés. Budapest, 1986., 104–107.
- ²⁴ A második koalíció 1798 végére újjáalakult az Egyesült Királyság, az Orosz Birodalom, a Habsburg Birodalom, az Oszmán Birodalom, a Nápolyi Királyság és Portugália részvételével. A hadműveleteket 1799-ben indították meg a szövetségesek a franciák ellen. Miután Károly

főherceg a rajnai frontszakaszon 1799 márciusban az ostrachi, majd a stockachi csatában vereséget mért Jean-Baptiste Jourdan hadseregére, a küzdelem súlypontja Itália területére helyeződött át. Itt az Alekszandr Szuworov tábornagy vezette orosz csapatok az osztrákokkal együttműködve, az addai csatában vereséget mértek Jean Victor Moreau hadseregére (1799. június 26–28.), és a Trebbia mentén vívott ütközetben (1799. június 17–19.) szétverték a Nápolyból felvonuló francia csapatokat. Milánó is Szuworov kezére került, majd az orosz–osztrák csapatok 1799. augusztus 15-én Novinál vereséget mértek az utolsó, még Appennini-félsziget földjén harcoló francia hadseregére is, melynek parancsnokságát a csata kezdetén elesett elődjétől Moreau vette át. A Szuworov győzelmeire féltékeny osztrák hadvezetés ekkor az orosz csapatokat teljesen értelmetlenül Svájcba irányította át. Az első zürichi csatában a franciák vereséget szenvedtek Károly főhercegtől, de a második zürichi csatában az oroszok alulmaradtak az André Masséna vezette francia hadsereggel szemben. Szuworov ismét átverekedte magát az Alpokon a délnémet területekig, ahonnan a felháborodott I. Pál orosz cár hazarendelte.

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A1sodik_koal%C3%ADci%C3%B3s_h%C3%A1bor%C3%BA (Letöltés ideje: 2016. 08. 30.)

²⁵ VeML V.102.a. 12. kötet, 32–33.

²⁶ A volt Matulka-ház, jelenleg Rákóczi út 5. Történetét lásd: MOLNÁRNÉ 2009. 53–59.

²⁷ VeML V.102.a. 12. kötet, 93.

²⁸ Öt krajcárt érő váltópénz

²⁹ Arestum (áristum, áristom): fogház, börtön, tömlőc

³⁰ VeML V.102.a. 12. kötet, 98–99.

³¹ A céhiratok egyik közismert típusa az ún. „bizonyáglevél”, németül „Kundschaft”, latinul „Testimonialis”, amelyet mai szóhasználattal bizonyítványnak nevezhetnénk. Ezt az iratot az egyes céhszervezetek azzal a céllal állították ki a kötelékükben dolgozó mesterlegények számára, hogy azok kötelező vándorlásuk során ennek felmutatásával igazolhassák szakképzettségüket és megbízható magatartásukat. Ilyen értelemben a mai munkakönyvek, illetve ezeket megelőző ún. vándorkönyvek, sőt bizonyos értelemben az útlevelek előzményeinek is tekinthetők. Forrás: NAGYBÁKAY Péter: A Rába alsó vizén levő molnárcéh kézi festésű bizonyáglevelei a veszprémi Bakonyi Múzeumban. *Veszprém megyei Múzeumi Közlemények*, 1980/15., 225.

³² A szexuális úton terjedő betegségek közel egyidősek az emberiség történetével. A nemi betegségeket sokféle névvel illették: ragadós nyavalya, bujakór, majd később vénuszi betegség, bujasenyv, szifilisz, ám ez mind gyűjtőfogalom volt. Évszázadok teltek el, míg megoldották a három nemi betegség: a lágyfekély, a kankó (gonorrhoea vagy tripper) és a szifilisz elkülönítését. Az évezredek óta meglévő ragadós nyavalya gyógyítására azonban csak a 20. század közepén találtak megoldást, amikor Fleming 1942-ben felfedezte a penicillint.

³³ Az 1800-as években Kersmájer mester veje Krénitz Ignác lesz majd a tűzifecskendők karbantartója és kezelője. VeML V.102.a. 14. kötet, 13.

³⁴ VeML V.102.a. 12. kötet, 100. Az említett „Zirci urak háza” a jelenlegi Óváros tér 3. szám alatti, ma Pósa-háznak nevezett épület elődje volt. Bővebben: VARGA 2009. 661–662.

³⁵ VeML V.102.a. 12. kötet, 115.

³⁶ Ez az út minden bizonnyal a mai Kopácsi utca. A völgyben két malom is köthető Tumler nevéhez az Urkuti malmot nem számítva. Az egyik, a későbbi Kopácsi/Friedler malom, melyet Tumler Henrik 1787-ben vásárolt meg. A másik a Roboz/Fehér malom, melyet Tumler György 1752-ben bérelt ki. Ez lehetett a „deszka metsző” malom, hiszen később a Posztógyárban is gépeket hajtott és nem őrölt. A Kopácsi utcától a Szabadi útig (Szentkirályszabadjára menő út) terjedő terület keleti fele ez időben még javarészt beépítetlen volt, így hajthatták erre a marhát. Ahogy terjeszkedett a város, a legelők is úgy fogytak el, jellemzően az északi és nyugati külterületek maradtak meg. A pásztorház is átkerült a Temetőhegyre. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.

³⁷ VeML V.102.a. 12. kötet, 118.

- ³⁸ Uo. 126.
- ³⁹ Büntetési díj, melyet régebben a gyilkos a megölt ember rokonainak fizetni vagy adni tartozott. Azonban vérdíjat – emberölés miatt – csak a pallosjoggal rendelkező földesúr szabhatott ki. Itt: a verekedő, aki testi sértést követett el, „vért eresztett”, és ezért büntetést kapott.
- ⁴⁰ Uo. 151.
- ⁴¹ Uo. 176.
- ⁴² Suly Antal (? – Veszprém, 1837. január 25.)
- ⁴³ Uo. 177.
- ⁴⁴ Az utca minden bizonnyal a mai Rákóczi utca (akkor Fő utca) volt, ami átmenve a Nagypiacon (Óváros tér), betorkollott a mai Vár utcába.
- ⁴⁵ A különböző városi tisztségeket – ha megválasztották – minden polgárnak el kellett fogadni. Volt lehetőség arra, hogy a tanács által meghatározott pénz kifizetésével a jelölt megváltsa a kinevezést, vagyis ekkor helyette mást választottak. Az is világos, hogy erre csak a módosabb polgárok voltak képesek, a szegényebbek kénytelenek voltak a sokszor „nyűgös” posztokat betölteni. Sokan viszont elvállalták, mert ez egyfajta ugródeszka volt a deputátusi, tanácsosi cím elnyerésére.
- ⁴⁶ VeML V.102.a. 12. kötet, 289–290.
- ⁴⁷ Vagyis a városi levéltár iratainak, jegyzőkönyveinek pontos iratjegyzéke, illetve az egyes iratok szintjén készített levéltári segédlete. Veszprém ekkor még nem volt nagy lakosságszámmal bíró település, de az eltelt idő alatt (a török kiűzésétől, illetve Heister dúlásától) sok jogbiztosító irat és jegyzőkönyvi feljegyzés keletkezett. Ezek rendszerezése segítette a gyors ügyinté-
zést.
- ⁴⁸ A szabad királyi városok csak a királynak voltak alávetve, a király tulajdonát képezték. A szabad királyi városok lakóinak kiváltságához tartozott a mezővárosokkal szemben, hogy joguk volt fállal bekeríteni a települést. A beköltözőknek polgárjogot adhattak. Plébánosait maguk választhatták. Fontos volt a vásártartás joga és az árumegállító jog. A polgárok szabadon végrendelkezhettek. Adóikat a királynak évente egy alkalommal, egy összegben fizették. A szabad királyi városok jogi különállása hivatalosan az 1876. évi XX. törvénycikkkel szűnt meg, amikor e városok nagy részétől megvonták a törvényhatósági jogot, ettől kezdve a korábbi rang pusztán címmé vált. Veszprémben a mozgalom az 1731. január 9-iki tanácsulésen elfogadott elvek szerint indult (VeML V.102.a. 1. kötet, 320.), majd az 1746. június 6-iki tanácsulésen fogalmazták meg azokat a fő szempontokat, melyek végigkísérték a város erőfeszítéseit. Részletesen lásd SOLYMOSI 1990. 13–14., valamint THURY 1905.
- ⁴⁹ VeML V.102.a. 13. kötet, 64.
- ⁵⁰ Uo. 70.
- ⁵¹ Tó a Jeruzsálemhegyen, a mai Endrődi-lakótelep helyén.
- ⁵² VeML V.102.a. 13. kötet, 102.
- ⁵³ Városi áristom kétféle volt. Egyik a rendes tömlőc, ide csukták a lopásért, veszekedésért stb. elítélteket. A másik volt az ún. purger-áristom, ezt nem tekintették annyira megalázonak és rendszerint céhbeli személyek esetében alkalmazták. Polgár elítélésekor mindig kimondták, hogy „purger áristomot” kap. Ezt a megkülönböztetést mindig kihangsúlyozták. Forrás: PANDULA Attila: *Kivégzés, tortúra és megszégyenítés a régi Magyarországon*. Eger, 1989. 25.
- ⁵⁴ VeML V.102.a. 13. kötet, 115.
- ⁵⁵ A Pásztorház az akkor Őrsi úton (ma Mártírok útja) a Cigánydombon volt, közel az Alsóvárosi temetőhöz.
- ⁵⁶ A város istállója a Vásárálláson volt.
- ⁵⁷ VeML V.102.a. 13. kötet, 242–243.
- ⁵⁸ VeML V.102.c., 6. doboz, sz.n. iratok
- ⁵⁹ Uo.
- ⁶⁰ VeML V.102.a. 13. kötet, 348.

- ⁶¹ Levéltári iratok jegyzékének elkészítése.
- ⁶² Általában díszesebb kendőcske, amit a lányok, asszonyok kézben hordanak.
- ⁶³ Minden bizonnyal hasonló lehetett a kapu a faragványaiival, mint a ma is, a Kapuvár-házon látható kapu: díszesen faragva, rajta a város címerével (pajzsával).
- ⁶⁴ A házat 1809-ben majd Suly Antal főbíró vásárolja meg.
- ⁶⁵ A házat vásároló Joannovics kereskedő család azonos a Győrötskeyekkel. (győrötskei Joannovics, majd győrötskei Győrötskey). Rainer Pál szíves közlése alapján.
- ⁶⁶ VeML V.102.a. 14. kötet, 167.
- ⁶⁷ Uo. 219–220.
- ⁶⁸ Uo. 231.
- ⁶⁹ A „Tégla vető” mint terület, a Kádártai dűlő és a Táborállás között helyezkedett el. Hozzávetőleg a mai Aradi Vértanúk útja–Keleti útgyűrű–Batthány utca–Haszkovó utca által körülölelt terület. Az 1856-os kataszteri felmérés során két épülecsoporthoz állt itt: a 2482. telekszámon (376 n. ö.) az 1531.számú ház és a 2514. telekszámon (1350 n.ö.) az 1532. számú házak. Ez utóbbi volt a tényleges Téglavető (ma Görgey Artúr utcai BMX-pálya helye). Mindkettő tulajdonosa a püspökség volt. A város keleti felén nem található csárda, hacsak nem a közelben, a (Vár)Palotai–Litéri út elágazásánál lévő Geleméri csárda. Lőrinczi Ferenc szíves közlése alapján.
- ⁷⁰ VeML V.102.a. 14. kötet, 266–267.
- ⁷¹ Uo. 291.
- ⁷² A 48. népsorszámu ház (ma Óváros tér 26.) tulajdonosa, aki 1810-ben emeletre építtette a házat. A földszinten kávéházat (bálgázat) üzemeltetett. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.
- ⁷³ Francz Ádám 1772-ben született iparos családból, apja szíjártó volt. Gyógyszerészi tanulmányait a pesti egyetemen végezte 1796-ban. Francz Ádám egész életén át, mint gyakorló gyógyszerész dolgozott, vétel árán megszerzett gyógyszerárát, házat a korszerű követelményeknek megfelelően építtette és rendezte be. Veszprémben halt meg 1827. december 21-én. Francz Ádámnak Raimon Erzsébettel való házasságából (1804) hat gyermeke született, akik közül György vette át a gyógyszerárát. Vezetékneve 'Frantz' és 'Francz' írással egyaránt előfordul. Francz György 1843. február 13-án folyamodott a Tekintetes Nemes Vármegyéhez a Frantz névnek 'Ferenczy'-re lehető változtatására. Az engedélyt 1843. november 7-i leirat szerint megkapták: a királyi leirat szerint „Frantz György, Eduard, Alajos és Károly veszprémi lakosnak vezetéknévüknek 'Ferenczy'-re átváltoztatása legkegyesebben megengedtetett.” Forrás: JANKÓ-SZABÓ Sándorné: *A gyógyszerészet megjelenése és fejlődése Veszprém megyében 1700–1950-ig*. A Semmelweis Orvostudományi Egyetemre benyújtott doktori értekezés. Budapest, 1986., 104–107.
- ⁷⁴ Valószínű, hogy a jegyzőkönyv átirója ez esetben tévedett. A ház, melyről szó van az 55. népsorszámu (ma Rákóczi utca 8.) melyet ekkor vásárolt meg Francz Ádám (később Ferenczy) patikárius. A házat délről valóban Stojanovics (de János) háza határolja, ez az 56. népsorszámu (ma Rákóczi utca 6.) épület. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.
- ⁷⁵ Az épület előtt lemenő, ekkor még el nem nevezett, majd (csak 1907-ben nevet kapott) Buhim utca.
- ⁷⁶ Ruzicska háza a mai Dózsa György út 4. szám alatt volt, ahol 2017-ben emléktáblát avattak.
- ⁷⁷ VeML V.102.a. 15. kötet, 2.
- ⁷⁸ Uo.
- ⁷⁹ Uo. 3.
- ⁸⁰ Csirke János (Tapolcafi, 1753. 01. 25. – ?) apja Csirke Benedek, anyja Varga Judit.
- ⁸¹ VeML V.102.a. 15. kötet, 14.
- ⁸² Uo. 22.
- ⁸³ Uo. 23–24.
- ⁸⁴ Kopácsy József született Veszprémben 1775. máj. 30-án elszegényedett nemes, iparos csa-

lában. Apja Kopácsy Mihály kőműves, anyja Gyöngy Judit. Meghalt 1847. szept. 18-án. 1825-től veszprémi püspök. Ő koronázta meg 1827-ben Karolina Augusztia királynét. 1833-ban elrendelte a magyar nyelvű anyakönyvezést, nyomtatásban kiadta az egyházmegye térképét 1838-ban, amelyet Vizek István mérnökkel készíttetett. Veszprémben 1834-ben tanítóképezde alapításába kezdett. 1836. jún. 30-án megáldotta a piaristák veszprémi új templomát, ugyanez év nov. 7-én szülei házának átalakításával megalkotta a jeruzsálemhegyi iskolát és fenntartására gazdag alapítványt tett. 1838-ban összeíratta az egész székesegyház minden felszerelését. Kézai Simon krónikájának nyomdai költségeit Toldy Ferenc kiadásában ő fedezte. Buzdítására és ösztökélésére Beke Kristóf Veszprém egyházmegyei pap megírta nagy munkáját: „*Amoenitates Dioecesis Vesprimiensis, seu História diplomatica almae dioecesis Vesprimiensis*” címmel. A Magyar Tudományos Akadémia 1831. febr. 15-én tagjának választotta. Forrás: PFEIFFER 1987. 33–34.

Részlet „Jasztwab Istvány gyermek nevelő” alkalomra írt verséből: „*Méltóságos és Fő Tiszteendő Kopácsy József Urnak a Felséges Magyar Királyné Udvari Kancelláriussának tiszteletére, midőn a Székes fejér Vári püspökségből, a Veszprémi püspökségre lépett. Kis-Asszony Havának (augusztus) 20-dik Napiján 1825. esztendőben.: Melly Ünnepi fényességével / Kezdi a Nap futását! / Melly látszóat kedvességgel / Hinti szélllyel áldását: / Azért mi is ömledező / Szíveinknek örömét / Öntsük ki, és zengedező / Énekeink özönét. Mert a Fejérvári püspök / Honnyaihoz megtérvén, / Mint Fő Pásztor maga örök / Veszprém nyáját el érvén;*” Hasznos Mulatságok. 1825. (18.)

⁸⁵ VeML V.102.a. 15. kötet, 43.

⁸⁶ A nemesi közösségnél a pénztáros (perceptor). A község jövedelmét a kezdeti évtizedekben a bíró kezelte, s adott róla számot. A pénzkezelés leválasztása a bírói hivatalról csak a XIX. század elején történt meg (Szentgál, 1803, 1816). A perceptori hivatal felállítását a vármegyei statútumok írták elő. Ettől fogva a perceptor kezelte a közjövödelmeket, melyek ideális esetben sok forrásból álltak össze. Forrás: HUDI 1995. 18.

⁸⁷ Tumler Henrik (1748–1835). Az apa, Tumler György tehetségét Henrik fia nemcsak örökölte, de tanulás és képzés révén tovább is fejlesztette. Henrik 1748. szeptember 2-án született Városlődön. 1760-tól 1765-ig a veszprémi piaristáknál tanult, a molnármesterséget és a vízépítést kora ifjúságától kezdve apja mellett sajátította el. Mindkét téren szerzett ismereteit később Ausztriában, Magyar- és Morvaországban végzett tanulmányútjain tökéletesítette. Alig 18 éves, amikor apja közbejött halála miatt, annak örökébe kellett lépnie. Az apja által tervezett vízemelő szerkezetet és a hozzá kapcsolódó vízvezetékét ő készítette el és állította működésbe. Ezzel a munkával elég gyorsan elkészült, mert 1767-ben Mária neve napján már az urkúti vezeték látta el vízzel a várat. Jutalmul a püspöktől 100 forintot kapott, aki egyúttal vállalta a költségeket, hogy Tumler Bécsben építészeti tanulmányokat végezhesen.

Tumler Henrik 1768–69-ben volt a Bécsi Képzőművészeti Akadémia hallgatója. 1770-ben belépett a veszprémi belső molnárcéhbe, amelynek később mesterévé választották. Hasznos és a közjót előmozdító munkásságára hivatkozva 1790-ben II. Lipót királytól az általa épített budavári kút képét ábrázoló címerrel magyar nemességet kért. Kérelmét bizonyoságlevellel támasztotta alá, amelyeket részére Veszprém vármegye, Buda város előljárósága, Somogy vármegye, a veszprémi székeskáptalan, gróf Zichy Ferenc, gróf Apponyi Antal és a Zala vármegyei Hara-béli birtokosok állítottak ki, amelyekben Tumler Henrik közhasznú tevékenységét dicsérő szavakkal ismerik el. Egyedül Veszprém vármegye levelében olvashatunk az apáról, Györgyről is, akinek érdemeit a levél a fiúéval együtt említi. Állóvizeket, mocsaras területeket csapoltak le, régi utakat helyeztek jó karba, malmokat, sáncokat, kallókat javítottak, végül a vármegye területén lévő malmokba 24 kereket szereltek és 5 kallót építettek. A katonaság részére a kincstár és az adózó nép tehermentesítésére gabonát öröltek. A Tumler-család és főleg Henrik legnagyobb érdemül azonban a vármegyei hatóság a várbeli vízvezeték szerkesztését emeli ki. Buda város előljárósága, amelynek szolgálatában Tumler Henrik, mint budai kútmes-

ter 10 éven át hasznos munkásságot fejtett ki, nemcsak azt említi meg, hogy a budai polgárok sorába felvette, hanem, hogy új találmányú malomszerkezeteivel is kitűnt.

II. Lipót király Bécsben 1791. február 7-én kiadott okmányával Tumler Henriket és nejétől, Reich Annától született gyermekeit: Józsefet, Antalt, Rozáliát és Katalint felvette az országos nemesek sorába. Miután elnyerte a magyar nemességet, továbbra is a közjó szolgálatában töltötte idejét. Megrajzolta a veszprémi új tűzoltószertár és a föléje emelt ház, valamint a pusztulásnak induló Vigyázótorony újjáépítésének tervét. Ezzel egy időben készítette el a víznek a várból a Piacra történő levezetésének, valamint a piaci vízmedencének terveit is. Újabb malmokat épített és nemcsak a közelben, de távoli vidékeken is igénybe vették szaktudását. Tevékenységének nyomaira akadunk a balatonfüredi fürdő építésénél és Székesfehérvár vízellátása gondjainak megoldásánál.

Tumler Henrik 1835. május 27-én hunyt el Veszprémben. Elhunytáról a pesti megjelenésű Hazai és Külföldi tudósítások 1835. évi 47. száma így emlékezik meg: „*Veszprémből ezt írják: Május 27-én halt meg itt Tumler Henrik életének 87-dik évében. Ő volt azon érdemes művész, a' ki Budán és Veszprémben a' vizet a' várba felvitte, 's ezért magyar nemességet is kapott; a' ki Gödöllőn és Fejérvárott a' vizet a' piacra bevezette, másutt lecsapolta. Kölesden, Uzorán olly malmokat épített, melyek még a' külföldiek csudálását is magokra vonták.*”

Forrás: KOVÁCS 2016.

⁸⁸ Bővebben lásd: HOGYA 1983. 20–21.

⁸⁹ VeML V.102.a. 15. kötet, 82–83.

⁹⁰ VeML V.102b. 11. doboz, 460 fsz.

⁹¹ VeML V.102.a. 15. kötet, 133.

⁹² Vagyis az úgynevezett Lanzasz, amiről már említés történt az 1747. júl. 25-i tanácsulésen, amikor a „piacson lévő Lanzaszt” újjáépítették. Lásd: VeML V.102.a. 2. k. 171.

⁹³ A Burgundia, az 1853-ban épült Takarékpénztár épülete előtti területen a „vásárcsarnoknak” több kis üzlete volt Lőrinczi Ferenc közlése alapján.

⁹⁴ VeML V.102.a. 15. kötet, 183.

⁹⁵ Uo. 186. oldal

⁹⁶ A Bohémvölgyi kút. Lásd VÉGHÉLY 1886. 193.

⁹⁷ Az Árva utcában található. Lásd: VÉGHÉLY 1886. 192–193.

⁹⁸ Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 1/2011. (I.28.) önkormányzati rendelete az Önkormányzat által alapított kitüntetésekéről.

⁹⁹ VeML V.102.a. 15. kötet, 255.

¹⁰⁰ HOGYA 1997.

¹⁰¹ A temetők körbeárkolásáról és körbekerítéséről Mária Terézia rendelkezett 1770–1775-ben. 1780-ban újabb rendeletet adott ki, hogy a meghaltakat 24 órán belül el kell temetni. Bővebben lásd: GECSÉNYI 2012.

¹⁰² VeML V.102.a. 15. kötet, 332.

¹⁰³ Uo. 347–348.

¹⁰⁴ Uo. 413.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ VeML V.102.a. 16. kötet, 74–75.

¹⁰⁷ Rosos Pál Sándor (szentkirályszabadjai): Született Sümegen 1751. január 15-én, Rosos János birtokos, Veszprém megyei főjegyző és várbogya Bogyay Magdolna sokgyermekes szülőktől. A Veszprém megyei Szentkirályszabadja nevű helységtől vette az előnevét. A francia katonák kivonulása után 1809. július 2-án megbetegedett, az elszenvetett aggodalmak miatt ideglázba esett, majd rövid szenvedés után július 17-én reggel 6 órakor, 59 éves korában meghalt. A székesegyház sírboltjába temették el. Szívét a szentkirályszabadjai templom délkeleti falában helyezték el. Igen nagy érdeme van az egri püspökségnek érseki rangra való emelésében, továbbá a kassai és a szatmári püspökségek felállításában. Forrás: PFEIFFER 1987. 46–47.

¹⁰⁸ VeML V.102.a. 16. kötet, 131–132.

¹⁰⁹ A hadnagy a helyi nemesi önkormányzat vezetője. Perceptor hiányában a községi pénztár(ak) kezelője, a községi vagyon (ingó és ingatlan javak) őre, gondviselője. A pénztár kezelőjeként évente számadásra kötelezett. A számadásnak a közgyűlés színe előtt, nyilvánosan kell megtörténnie. Többes jelöléssel választják, a helységek „beszokásaik szerint”, többnyire a tekintélyesebb és vagyonosabb gazdarétegből. Forrás: HUDI 1995. 16.

¹¹⁰ VeML V.102.a. 16. kötet, 191.

¹¹¹ Uo. 208–209.

¹¹² Uo. 215.

¹¹³ Uo. 253.

¹¹⁴ Uo. 275.

¹¹⁵ Uo. 290.

¹¹⁶ Halász György az 1848/49-ben és 1861-ben megválasztott polgármester itt kezdi városi szolgálatát. Lásd: FÖLDESI Ferenc: *Az alkotmány védbástyái*. Veszprém, 2013. 205–208.

¹¹⁷ VeML V.102.a. 16. kötet, 365–366. Az 1818-as felmérés szerint ez a 838-as számú, majd később az Apáca utca 47. számú ház volt. Ezt a házsort már lebontották. Párhuzamosan, szemben helyezkedett el a mai Óváros tér 20–26. szám alatti épületekkel. Északi végénél állt a halpiac. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.

¹¹⁸ Kolossváry Sándor (Pápa 1775. március 20. – Veszprém, 1842. december 7.) kanonok, egyházi író. Középiskoláit Pápán, Sopronban és Veszprémben, a teológiát Pozsonyban végezte. Pappá szentelése után a veszprémi papnevelő tanára. 1804-ben nagykapornaki lelkész és esperes, 1808-tól kanonok, a következő esztendőben Veszprém plébánosa. 1812-től Veszprém vármegye táblabírája. Az 1825. évi országgyűlésen a veszprémi káptalant képviselte. A veszprémi kórház egyik alapítója, a Dávid Árvaház építésének irányítója. Nagyobb pénzadományokkal segítette a népnevelés ügyét és az MTA megalapítását, amelynek tiszteletbeli tagja volt 1831. február 15-től. Jeles hitszónok. Egyházi beszédei Szalay Imre: *Egyházi beszédek gyűjteménye* c. munkában jelent meg.

A kapornaki mester részére is tett alapítványt, hogy a misefai szegény jobbágyok ne fizessenek tandíjat gyermekeik tanításáért. A Magyar Tudományos Akadémia alaptőkéjének gyarapításához 1000 ezüstittal járult. Jótékony célra összesen 72 440 forint 51 krajcárt adott és hagyott: a veszprémi székesegyház, papnevelő, Agg papok Intézete 2057, az egyházmegyei pénztár 4115, az uradalmi tisztek árváinak alapja 7827, a váci Siketnéma Intézete 7827, a veszprémi kat. népiskolák 12 750, az iskolamesteri pénztár 1750, a papi nyugdíjalap 1250, a Dávid Árvaház 20 655 ezüstit kapott. Halála után a kéziratban maradt beszédeit unokaöccse, Kolossváry Ferenc győri püspöki szertartó, később vaszari plébános rendezte sajtó alá „*Kolossváry Sándor egyházi beszédei*” címmel 2 kötetben (Pozsony 1843 és 1844). A „Veszprém Városi Betegháznak” amelyet az ő felszólítására kezdtek építeni, s amelynek életében már többször adott segélyt, végrendeletileg hagyott 400 forint ezüst pengő pénzt.

Forrás: SZIKLAY János: *Dunántúli kultúrmunkások*. Budapest, 1941.

¹¹⁹ VeML V.102.a. 16. kötet, 369.

¹²⁰ Uo. 378.

¹²¹ Uo. 397.

¹²² Uo. 426.

¹²³ Részletesen lásd: HUDI 2006. és VERESS D. 1984.

¹²⁴ Sopron vármegyében a szekeret, ha ökrök vonják is, ha lovak is, szekérnek nevezik. Innét ezzel a különböztetéssel élnek: ökör-szekér, ló-szekér. A kocsi név alatt értik a hintót, csézát, melyeket fedeles-kocsinak, kis kocsinak hívnak. Győr, Veszprém, Zala, Somogy vármegyékben szekérnek hívják, amelyet ökrök, kocsinak, amelyet lovak vonnak. Az úri kocsikat pedig hintónak vagy lóggós kocsinak, és csézáknak, vagy posta-kocsinak mondják. Forrás: KISS Sámuel: *Sopron vármegyének rövid ismertetése, Tudományos gyűjtemény*, X. kötet. Pest, 1823. 59.

- ¹²⁵ 1809. május 21-én – József nádor május 18-i utasításának megfelelően – Veszprém vármegye is megszervezte a hadművelleti időkre a megyei közgyűlést helyettesítő Permanens Deputációt (Állandó Bizottságot). Elnökévé Kun László első alispánt nevezték ki; tagjaivá: Zsolnay Dávid c. püspököt, gróf Eszterházy Imre főprepostot, Nedeczky kanonokot, továbbá Bésány István, Illyés Miklós, Ányos Ignác, Bezeredy György, Simoga György, Jursich János, Balassa Ignác, Hanovszky János, Rohonczy János és Kelemen Pál tábla- és főbíró urakat. Forrás: VERESS D. 1984. 364.
- ¹²⁶ VeML V.102.a. 16. kötet, 413.
- ¹²⁷ Temetőhegy dombján volt a XVII. század végi, legrégibb ismert veszprémi köztemető. A Buhim-völgy területét két kisebb, szántóföldekkel, rétekkel, gyümölcsösökkel tűzdelt település alkotta a középkorban. A temetőhegyi városrész, a középkori Szenttamásfalvához csatlakozott a Jutasi út nyugati oldalán. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.
- ¹²⁸ Tizenháromváros = Csapószer. A XIII. századi, 1370-ben már piactérrel is rendelkező „Szenttamásmezeje”, egyik területe volt „Tizenháromváros”. Szomszédos, nagyon régi terület a Papvásár utca, amelyet régi veszprémi ipart folytató csapókról „Csapószer” néven emlegettek. A 13 város emlékére (Igló, Leibic, Durand, Ruzsakin, Béla, Ménhárd, Szepesszombat, Strázsa, Matheóc, Felka, Poprád, Olaszi és Váralja) nevezték el, amelyeket Zsigmond király elzálogosított. Mária Terézia három országos vásárt engedélyezett ennek a városrésznek. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.
- ¹²⁹ Hatrongyos: A káptalani majorok zömmel a vártól keletre, a Sédhez közel létesültek, hogy az állatok itatása könnyen megoldható legyen. A majorok közötti területen létesült útvonal kapta a Pajta utca nevet. Az ott épült kis zsellérházak alkották azt a hat kisebb utcát, ami később a „Hatrongyos” nevet kapta. A Kertalja és a Liliom utca, valamint a Margit-romok és környéke tartozik ide. Itt laktak a zsványok. A kis zsellérházak hat kisebb utcát alkottak. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.
- ¹³⁰ Az 1810. május 19-iki tanácsulésen a város pénztárosának 696 forint és 48 krajcárt adtak át, amit a temető megvásárlásához adtak össze a „város érdemes lakosai”. VeML V.102.a. 17. kötet, 121–122.
- ¹³¹ A veszprémi csutorásokról lásd: BARTÓCZ József: A veszprémi csutorások. *Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények*, 1971., 241–267. A szövegben is említett rendeletek 248–250. oldalakon olvashatóak.
- ¹³² VeML V.102.a. 17. kötet, 1.
- ¹³³ Uo. 28.
- ¹³⁴ Bár nem tartozik szorosan a témához, de rögtön oszlassunk el egy félreértést: az épület (jelenleg: Vár utca 1.) soha nem volt Városháza és nem is annak épült. Mint azt Gutheil Jenő írja: „Tűzoltószertárnak épült, de mivel az egykorú iratok *‘Új Városháza’* néven emlegetik s *Véghely Dezső* is *‘az úgynevezett új városháza’* néven említi Emléklapok című könyvében, így lett belőle idők múltán *‘régí városháza’*, holott egyszerűen csak a város háza volt.” Forrás: DR. GUTHEIL Jenő: A veszprémi iparosok új székháza, *Veszprémi Hírlap*, 1933. május 21. 1–3.
- ¹³⁵ VeML V.102.a. 17. kötet, 89.
- ¹³⁶ Uo. 90.
- ¹³⁷ Uo. 101.
- ¹³⁸ Uo. 143.
- ¹³⁹ VeML V.102.b 14. doboz, 1810/411–434. fsz.
- ¹⁴⁰ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829., 82.
- ¹⁴¹ VeML V.102.a. 17. kötet, 155.
- ¹⁴² Uo. 154–155.
- ¹⁴³ Cseresnyés István 1831-től al-, 1834-től vármegyei főszolgabíró. Forrás: HUDI 2004.
- ¹⁴⁴ Uo.

- ¹⁴⁵ VeML V.102.a. 17. kötet, 174.
¹⁴⁶ Uo. 206–207.
¹⁴⁷ Uo. 213.
¹⁴⁸ Uo. 228.
¹⁴⁹ Uo.
¹⁵⁰ Uo.
¹⁵¹ VeML V.102.a. 20. kötet, 265.
¹⁵² VeML V.102.a. 17. kötet, 291.
¹⁵³ Forint: 1325 és 1900 között, majd 1946 óta forgalomban lévő, különféle fémből vert pénzfajta: 1. aranyforint = 1325 és 1740 között aranyból vert pénzérme. A XIV–XV. században 100 ezüst dénár, a XVIII. század második felében 430 ezüst dénár tett ki egy aranyforintot. 2. rajnai forint (rénesforint) = az osztrák örökös tartományokban és hazánkban is forgalomban lévő ezüstpénz, amelynek rézből vert váltópénze a krajcár volt. 60 krajcár tett ki egy rénesforintot.
¹⁵⁴ VeML V.102.a. 17. kötet, 295. Ez minden bizonnyal az Óváros tér volt, és a Takarékpénztár épülete előtti szegletet jelölte.
¹⁵⁵ VeML V.102.a. 17. kötet, 295. Stojanovics György ez időben a 29. népsorszámu (ekkor még földszintes) épületet birtokolta, amit 1895-ben eladott a káptalannak. Ide épült fel az új Egyházmegyei Alapítványi Hivatal, mely ma a Városháza. Lőrinczi Ferenc közlése alapján.
¹⁵⁶ BRIGHT 1970. 85.
¹⁵⁷ VeML V.102.a. 17. kötet, 361.
¹⁵⁸ Uo. 374.
¹⁵⁹ Uo. 375.
¹⁶⁰ VeML V.102.a. 18. kötet 3–4.
¹⁶¹ Uo. 4.
¹⁶² Hornyik János főtisztelendő, aki az egyházmegyét 1809. július 23. – 1809 augusztusa között igazgatta, mint káptalani helynök Rosos István halála után az új püspök, Kurbély György kinevezéséig.
¹⁶³ VeML V.102.b. 15. doboz, fasc. 152–170.
¹⁶⁴ Uo. 152–186.
¹⁶⁵ VeML V.102.a. 18. kötet, 79.
¹⁶⁶ Lásd SOMFAI 1979.
¹⁶⁷ VeML V.102.a. 18. kötet, 158.
¹⁶⁸ A város egyik legrégebbi útvonala, amely a jelenlegi Iskola utcát és a Hosszú, vagyis a Jókai utcát is magába foglalta. Nevét arról kapta, hogy naponként itt vonult végig a különböző állatcsorda a legelőre. Forrás: VARGA 2009. 148.
¹⁶⁹ VeML V.102.a. 18. kötet, 195–197.
¹⁷⁰ A Posta-ház a jelenleg Mindszenty József utca 7. szám alatt, a város szélén lévő utolsó házak egyike volt.
¹⁷¹ Vesztódomb, vagy Akasztódomb: A mai kórház, Hotel Veszprém és a Megyeháza közötti területen volt a vármegye vesztőhelye, bitófákkal, kalodákkal. Lásd: VARGA 2009. 14.
¹⁷² Minden bizonnyal a később Balogtonak elnevezett vízszelő hely, ahol az állatokat is itatni tudták.
¹⁷³ VeML V.102.a. 18. kötet, 168.
¹⁷⁴ A terület egyébként a Hotel mögötti keleti utcarész, ami attól kezdve épült be.
¹⁷⁵ VeML V.102.b. 16. doboz, 1813/251–500. fsz.
¹⁷⁶ Kisfaludy Mihálynak a költő Károly mellett további hat gyermeke született. Közülük Boldizsár 1775. február 9-én született Sümegen, felesége szentgyörgyi Horváth Mária volt. 1803-ban táblabíró lett, majd gróf Amadé Antal főispán teljhatalmú megbízottjaként tevékenykedett, később gróf Niczky János zárgondnoka volt, 1818-tól pedig a veszprémi püspök prefektusa-

- ként dolgozott. Utóbbi feladatát 1827. március 27-én bekövetkezett haláláig látta el. Forrás: KISFALUDY László: *A kislelki Kisfaludy család története*. Debrecen, 2004. 150.
- ¹⁷⁷ VeML V.102.a. 19. kötet, 3.
- ¹⁷⁸ A lipcei csata vagy a népek csatája 1813. október 16–19. között zajlott le. Ez volt a napóleoni háborúk döntő ütközete. Napoleon súlyos vereséget szenvedett, ami a németországi és lengyelországi francia uralom végét jelentette.
- ¹⁷⁹ PFEIFFER 1987. 141–142.
- ¹⁸⁰ VeML V.102.a. 19. kötet, 6.
- ¹⁸¹ Uo. 91.
- ¹⁸² VÉGHÉLY 1886. 188–189., Hosszú (Jókai) utcai kút
- ¹⁸³ Ányos Ignác 1762 és 1829. okt. 20. között élt, Veszprém vármegye főszolgabírája, Veszprém, Somogy, Komárom, Zala táblabírája volt. Jogi munkái kéziratban maradtak. Munkatársként dolgozott a Veszprém 1820–1824 közt megjelent *Egyházi Értekezések és Tudósítások* című folyóirat számára. A Bakonyban lévő helységek úriszékének elnökeként kidolgozta az Urbáriumot, de az nyomtatásban nem jelent meg. Az 1820-as években ő lett Nagyesztergár tényleges földesura. 1785-ben vette feleségül Pais Dezső somogyi alispán, királyi tanácsos lányát, Teréziát.
Forrás: http://real.mtak.hu/21538/1/Jankovics_Jozsef_ea.szerk._u_175145.25972.pdf (Letöltés ideje: 2016. 09. 19.)
- ¹⁸⁴ VeML V.102.a. 19. kötet, 127–131.
- ¹⁸⁵ Uo. 164–165. Ezt a köteleességet később törölték.
- ¹⁸⁶ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829., 134–135.
- ¹⁸⁷ VeML V.102.a. 19. kötet, 209.
- ¹⁸⁸ Lásd: BOROSS 2015.
- ¹⁸⁹ VeML V.102.a. 19. kötet, 221. A kronosztikon szövegét, a gombba helyezett feljegyzést lásd Véghely Dezső: Emlékezzünk régiekről. *Veszprémi Szemle* 2014/4. 101–106.
- ¹⁹⁰ VeML V.102.a. 19. kötet, 232–233.
- ¹⁹¹ Kurbély György Tuzsinán született 1755. aug. 11-én, egyszerű, szegény munkáscsaládból, Schwarz János és Kurbel Rozina szülöktől. Még ifjú korában anyja nevét vette fel és Kurbélynak írta magát. A főrendi és nemesi püspökök hosszú sorában ő az első közrendű származású főpap Veszprémben. Meghalt 1821. máj 27-én, 66 éves korában. A székesegyház sírboltjába temették. Forrás: PFEIFFER 1987. 36–37.
- ¹⁹² VeML V.102.a. 19. kötet, 279.
- ¹⁹³ Uo. 83.
- ¹⁹⁴ A mozgalomról, a fejleményekről lásd VÉGHÉLY 1886. 14–18. és SOLYMOSI 1999.
- ¹⁹⁵ VeML V.102.a. 19. kötet, 286–287.
- ¹⁹⁶ A jegyzéken közölni kellett név szerint a céhek mesterembereit. A céhek: ács, asztalos, bogsnár, csapó, csizmadia, csutorás, fazekas, kovács, kalapos, kapcsás, molnár, pék, pintér, magyar szabó, német szabó, szűrszabó, szűcs, tobak, magyar varga, német varga.
- ¹⁹⁷ VeML V.102.a. 20. kötet, 2.
- ¹⁹⁸ VeML V.121., 1. doboz, Jegyzőkönyv 1792–1829., 144–145.
- ¹⁹⁹ Uo. Kiemelés tőlem!
- ²⁰⁰ Piszkaforma nyélre kötött söprő, szalmából, kukoricafoszlányból, néha pemetfűből. Ezen eszközzel szokták a tüzes hamut, pernyét kisöpölni. Itt minden bizonnyal tűz esetén a forró hamut, pernyét távolították el a tűzfészekről, hogy ne okozzon újabb gyulladást.
- ²⁰¹ A nagy híd a Hosszú (most Jókai) utcán, a Sédén átvezető híd.
- ²⁰² VeML V.102.k., 1814–1816, Tűzi kassza számadása.
- ²⁰³ Cigány-domb: Ásóváros: Ispotáji-domb: „A régi időkben kizárólag cigányok lakták”. Rendszeresen ezen a dombon pihentek meg a vándorcigányok. A Kisovics (korábban Kapitány utca) utca határolja. Temető volt a tetején, amelyet IX. századnak vélnek.

- ²⁰⁴ Az épülő kórház javára hangversenyeket is rendeztek. M. Tóth Antal írja könyvében: „*A következő, 1816. május 26-i [helyesen 28-i] zenei akadémiának az volt az előzménye, hogy ugyan-ezen év március 30-án a városi tanácsülés ...*” a már említett kórház építéséről döntött. A hangversenyt a kórház javára rendezték. A koncerten Kemény Ferenc dirigálta a székesegyház zenészeiből és a közreműködő amatőr muzsikusból álló zenekart. M. TÓTH 1998. 29–30. és 149.
- ²⁰⁵ A bejelentésről VeML V.102a. 20. kötet, 79–80. Lásd még: HOGYA 1983. 23–24.
- ²⁰⁶ Bővebben lásd: HOGYA 1983. 20–31.
- ²⁰⁷ VeML V.102.a. 28. kötet, 138.
- ²⁰⁸ VeML V.102.a. 20. kötet, 122–124.
- ²⁰⁹ Uo. 140–141.
- ²¹⁰ VeML V.102.a. 20. kötet, 199. De mit nevezünk Ugró kútnak? Egy korabeli megfogalmazás szerint: „*Ha a 'vizzel teli, egymással közködő kettős szárú csőnek egyik szára elvágatik, úgy ha a 'cső nyitva marad, a 'hosszabbikban a 'nedv a 'maga előbbeni magasságát meg nem tartatja, hanem a 'rövidebb cső által mind addig ömlik, míg a 'súlyegyen ismét helyre nem áll, azaz míg a 'nedvtükör mind a 'két csőben ugyanazon magasságra nem jut. Ha a 'rövidebb elütött csőnek nyílása szűk, úgy ilyenkor hígálltani ugró kút (fons saliens) készül, a 'mennyiben a 'víz ezen szűk nyílásból, ha ez czélszeresen elkészítetik, és a 'másik csőhöz képest elég szűk, csak nem olly magasra szökik, mint a 'másik csőbeli víz magassága; melyet valóban el is érne, ha a 'visszaeső cseppek, a 'légnek ellenállása, a 'ki lövellő vízsugár csőjéhezzi horzsolódása, stb. nem akadályozná.*” BUGÁT 1836. 75. Vagyis az ugrókút = szökőkút.
- ²¹¹ A város vízellátásáról és az idézet rész bővebb változatát lásd: KOVÁCS 2016.
- ²¹² VeML V.102.a. 19. kötet, 151.
- ²¹³ Uo. 179.
- ²¹⁴ VÉGHÉLY 1886. 182–185.
- ²¹⁵ VeML V.102.a. 20. kötet, 184.
- ²¹⁶ Francsics így ír a kútról 1827-ben: „*Összetisztogattam magamat – ez volt pénteki napon – botomat kezembe vevém, és elindultam a város szemlélésére. Fel a hegyen a piacra, a zsemle deszkabódék eleibe jutottam, melyek a tűztorony előtt állottak, és amelyeket a veszprémi nép 'burgundiáknak' nevezett. Hetivásár volt, a nép pezsgett a piacon, a nap már pompásan ragyogott a város felett, és forró melegen pörkölt, mint közönségesen július 19-én tenni szokott. Előre ballagtam a piacon a pezsgő nép között, és nem messze a piac napkeleti oldalán szökőkutat pillanték meg, mely egy vörös márványkő oszlopból négy vörösréz csévéken bőséggel adá a kristálytiszta vizet, mely egy szinte vörös márványkőből készült nagy kádba csurgott. Pár pillanatig bámulám a kutat, s a víznek gyönyörű csurgását; odább mentem.*” FRANCICS 20.
- ²¹⁷ VeML V.102.a. 20. kötet, 199–201.
- ²¹⁸ VeML V.102.b. 19. doboz, 422 fsz.
- ²¹⁹ Lenhossék Mihály Ignác (Pozsony, 1773. május 11. – Buda, 1840. február 12.) orvosdoktor, egyetemi tanár, Magyarország főorvosa s helytartósági tanácsos. Fia Lenhossék József (1818–1888) orvos, anatómus, antropológus, unokája Lenhossék Mihály (1863–1937) orvos, dédunokája Szent-Györgyi Albert (1893–1986) Nobel-díjas tudós.
Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Lenhoss%C3%A9k_Mih%C3%A1ly_Ign%C3%A1c (Letöltés ideje: 2018. 03. 27.)
- ²²⁰ Tolnay Sándor (Nagycsömöte, 1747. szeptember 8. – Pest, 1818. április 25.), az állatorvoslás első egyetemi professzora. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Tolnay_S%C3%A1ndor (Letöltés ideje: 2018. 03. 27.)
- ²²¹ VeML V.102.a. 20. kötet, 300–301.

A Veszprémi Püspöki (Érseki) Könyvtár kottatára

M. TÓTH ANTAL

VESZPRÉM TELEPÜLÉSI ÉRTÉKTÁR BIZOTTSÁGA a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XX. törvény, valamint a magyar nemzeti értékek és hungarikumok gondozásáról szóló 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelet alapján állampolgári kezdeményezésre, Márfi Gyula veszprémi érsek (Veszprémi Főegyházmegye) és Nagy Károly apát kanonok (Veszprém, Szent Mihály Bazilika, Főplébánia) támogatásával és jóváhagyásával¹ 2018. május 7-i ülésén felvette a város szellemi és kulturális értékei közé a Veszprémi Püspöki (Érseki) Könyvtárának 18–19. századi történelmi kottatárát és a hozzá csatolt dokumentumokat. A határozat száma: 8/2018. V. 07. A döntés indokolja a kulturális, zene- és várostörténeti szempontból kivételes értékű gyűjtemény ismertetését a Veszprémi Szemlében.

* * *

Veszprém a török uralom, majd a kuruc–labanc háború során szinte teljesen megsemmisült.² A 18. század és a 19. század eleje a város számára a felzárkózás és a fejlődés időszaka volt. Építészeti, gazdasági és kulturális megújulását, a zenei élet újjáalakítását a város földrajzi helyzete, gazdasági életének alakulása, felekezeti hovatartozása és nemzetiségi összetétele határozta meg. Döntő volt az itt élő emberek igénye, képessége és lehetősége.

Nem lehet célunk e korszak politikai, gazdasági, ideológiai eseményeinek részletes tárgyalása. Utalni szeretnénk azonban arra, hogy szellemtörténetileg a század első fele a barokk korszak részeként a rekatolizálás időszaka volt, a második félszázadot és a következő évszázad első felét ugyanakkor a felvilágosodás szelleme határozta meg. A katolikus restauráció eredményeként a városban és környékén élő reformátusok pozíciója gyengült. A városban főleg az iparosok, a kereskedők és (témánk szempontjából ez is lényeges) a zenészek között jelentős volt a német (oszt-rák), a cseh–morva és a századfordulótól a zsidó származású polgárok aránya. Veszprém nem tudta megszerezni a polgári fejlődést jobban segítő, előjogokkal járó szabad királyi városi címet, és megmaradt mezővárosnak. A katolikus egyház kezé-

ben hatalom és vagyon koncentrálódott. A püspök volt Veszprém földesura, sőt (a 18. század végéig) Veszprém megye főispánja is.

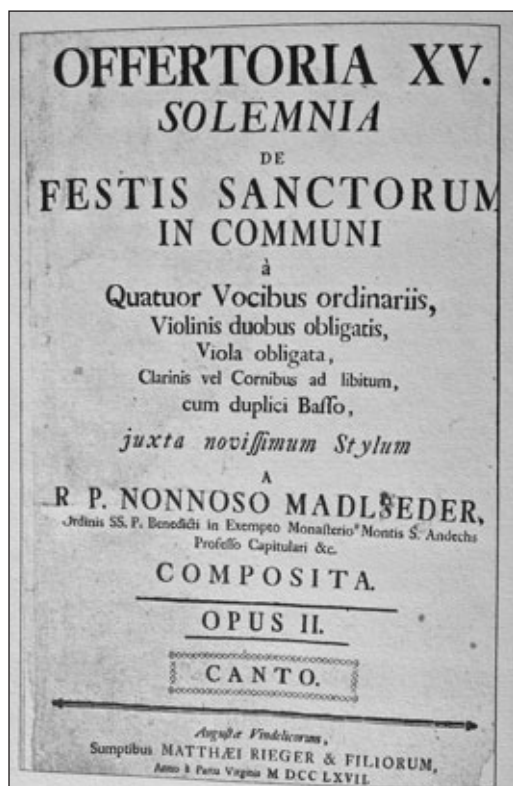
A 18. század veszprémi püspökei fontos szerepet játszottak a város kultúrájának (ezen belül zenei életének) alakításában.³ Az ún. városépítő püspökök, Volkra Ottó, Esterházy Imre, Acsády Ádám, Biró Márton, Koller Ignác és az egyházmegyei területi revízió után, 1777–1802 között Bajzáth József sokat tettek a korszerű zenei élet megteremtése érdekében. Az általuk elkezdett munka a 19. század elején folytatódott Rosos Pál, Kurbély György, Makay Antal, Kopácsy József és Zichy Domokos, majd a szabadságharc után Ranolder János és Kovács Zsigmond megyés püspökök ideje alatt.⁴ A 19. század első évtizedeiben Veszprém zenei életében a főpapok közül különösen fontos szerepet játszottak Kiss Ferenc, Horváth János, Küllei János, Smodiss János, Kéry János és Szalay Imre.⁵ (A tárgyalt korszakban gyakori volt kéziratokban és nyomtatásban egyaránt a családnevek következtelen írása. A jelen tanulmányban Pfeiffer János egyházi történeti névtárát⁶ és A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje című könyvet⁷ vettük alapul. Idézeteknél az abban olvasható írásmódot alkalmazzuk.)

A kottatárat alapító Bajzáth József püspök (1720–1802) arcképe

A katolikus egyház zenei gyakorlatát minden időben – felkészültségük és ügyszeretetük függvényében – a hivatásos muzsikusok is alakították, ezzel fontos részt vállalva a város újkori zenei élete alapjainak lerakásában. A székesegyház 1735–1759 közti orgonistái, Kanisay András, Kupi György, Hubenay József, Szőlősi György, Büki Pál, Istvánfy József (a 18. század legjelentősebb magyar zeneszerzőjének, Istvánffy Benedeknek az apja), Holtzman Károly voltak.⁸ Az 1760-as évektől a továbblépés kulcsszereplőivé mindinkább az orgonista-karnagyok, egyházi zeneigazgatók (regens choric) váltak, különösen a cseh Girányi Vencel, a korábban nagyszombati jezsuita zenész Kollovratek János, a francia Gemin (Kemény) Ferenc, Höpler József, a Bazinból származó Ruzitska Ignác, Kleinmann József, régi veszprémi családban született Herrnberger–Urhegyi Alajos, majd a kiegyezés után burgenlandi Behm József.⁹

A színvonalas zenei élethez alapfeltételként mindenkor szükség volt gazdag és igényes mecénásokra, érdeklődő közönségre, zenei vezetőkre, képzett muzsikusokra és hiteles kottákra. A 18. század utolsó évti-

*A kottatár legrégibb nyomtatott kottája:
P. Nonnosus Madlseder ünnepi offertóriu-
mának szólamkotta borítója*

autentikus kották beszerzésével és a kórusnak ajándékozásával is segítették.

A veszprémi püspöki, ma érseki székesegyház 18–19. századi kottatára és katalógusai részét képezik az UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, vagyis az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete) védnöksége alatt álló Nemzetközi Zenei Forrásrepertóriumnak, a RISM-nek (Répertoire International des Sources Musicales).¹¹

A veszprémi történelmi kottatár kapcsolt dokumentumaihoz tartozik

- a nyilvántartás szerinti teljes kottaanyag,
- az 1825. évi (1833-ban kiegészített) tematikus kottakatalógus,¹²
- az 1852. évi (a 19/20. század fordulójáig tovább vezetett) tematikus kottakatalógus,¹³
- 1825-től 1941-ig kézírással vezetett hatkötetes zenei napló, az Elenchus,¹⁴

zedeiben, különösen a zenei életet megújító Bajzáth József püspök 1777. évi kinevezésétől az egyházi zene terén nagy stílusváltás következett be.¹⁰ Hazai és külföldi hivatásos zenészek telepedtek le Veszprémben, a kórus élére jól képzett karnagyok (regens chorik) kerültek.

Megteremtődtek a bécsi klasszikus mesterek és követőik által komponált zenekaros misék, offertóriumok, graduálék, vesperások, litániák és egyéb szimfonikus egyházzenei, egyúttal világi alkotások rendszeres előadásának a feltételei. A kor zenélési szokásai azt is lehetővé tették, hogy a püspöki nagymiséken szimfóniák, versenyművek, operanyitányok, áriák, énekegyüttesek is megszólaljanak. A 19. század közepétől az ún. ceciliánus egyházzenei gyakorlat terjedt el Veszprémben is. A 18. század második felében és a 19. század során városunkban működő, európai műveltségű, világot látott főpapok (püspökök, kanonokok) a legjobb kortárs zeneművek előadását

- a Veszprémi Érseki Könyvtár Kottatárának olvasószolgálati, raktári és szakcatalogusa, Veszprém, 1999. (kézirat),¹⁵
- a Veszprémi székesegyház kottatára című zenetörténeti tanulmány,¹⁶
- a Veszprémi székesegyház zenéjének története című zenetörténeti könyv,¹⁷
- a Veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje című zenetörténeti könyv,¹⁸ valamint
- az 1813. december 13-i és az 1816. május 28-i veszprémi nyilvános hangversenyek (Musikalische Akademie) nyomtatott műsorlapja.¹⁹

A kották katalogizálása

1. Az 1791. évi kottajegyzék²⁰

Az 1780-as évek végétől gyorsan gyarapodó kottaállomány hitelesítését, azonosítását és katalogizálását több alkalommal végezték. Az első kottajegyzék elkészítésére Kollovratek János idejében, 1791-ben került sor. Az akkori kottatár 50 (köztük 12 nyomtatott, 38 másolt és hitelesített) mise, 2 requiem, 65 (köztük 12 nyomtatott) offertórium, 7 vesperás, 9 litánia, 15 egyéb kórusmű, 31 szimfónia kottaanyagát tartalmazta a liturgikus könyveken (Missale, Pontificale, Rituale, Antiphonale, Lamentációk, Breviarium) kívül.

*Részlet Joseph Haydn
1763-ban komponált
D-dúr szimfóniája
(Hob. I:13)
1790-es években másolt és
állományba vett kottájából*

Az 1791-es kottajegyzékben számszerűen feltüntetett műveknek egy része feltehetően azonos azokkal, amelyeket a későbbi tételes katalógusokban – helyenként hiányosan és nem mindig következetesen – a „régiből” (ex antiquis, ex antiquioribus) jelzéssel láttak el. (Pl. 1825-ben ez a jelzés a misék közül 84 műnél olvasható.) Az offertóriumoknál és az egyéb kórusműveknél (a vesperás, a Salve Regina, a Regina Coeli, a Pange lingua, a Veni Sancte, az Asperges me, a Te Deum és a litánia kottáknál) az „ex antiquis” jelzés nem mindig ad megbízható támpontot a 18. századi kották beszerzésének pontos időpontjának meghatározásához. Egyszerűbb a helyzet a zenekari műveknél. Az 1791-es leltár összesen 33 szimfóniát említ, az 1825-ös katalógusban pedig az akkor meglevő 38 szimfóniából 34-nél olvasható az „ex antiquis” jelzés.

2. Az 1825. (1833.) évi kottakatalógus

Az 1790-es években Joseph Haydn, Mozart, Bach, Pleyel, Gassmann, Hofmann, Istvánffy, és más kortárs zeneszerzők műveinek a kottáján adományozóként az 1792 körül Zágrábból Veszprémbe került Linzenpoltz Simon²¹ neve olvasható. A hagyatéka Linzenpoltz 1797-es halála után került a kottatárba. További művekkel gazdagították az anyagot az ugyanezen időszakban a Franciaországból Veszprémbe jött

Részlet Mozart KV 317 C-dúr (Koronázási) miséjének 1800-ban másolt kottájából, a másoló (descriptit) Maschat Máttyás tenorista aláírásával

Franciscus Gemin (Kemény Ferenc), az 1800-as évek elején a zenekar szolgálatába állt Kleinmann József, Ruzitska Ignác és mások. Több kottán olvasható „*Ruzitska József regens chori, Bazin*” feljegyzés arra utalhat, hogy ezeket a műveket apja kottatárából hozta magával Ruzitska Ignác Veszprémbe.

Kollovratek karnagyi időszakában (1790–1800), majd Kemény 1800-as orgonista-regens chori kinevezése után jelentősen megszaporodtak a másolt (kisebb arányban nyomtatott) kották. Másolóként a zenei együttes muzsikusainak (köztük a mindenkori karnagynak) és az 1780-as évek végétől ismert nevű énekes fiúknak, a Scola Cantorum Wesprimiensis növendékeinek a nevét egyaránt megtalálhatjuk.²²

Több, a zenekar tagjai által másolt kottán olvasható a „compare” feljegyzés, ami arra utal, hogy az együttes vezetője a másolatot összehasonlította az eredetivel, és ezzel hitelesítette. (Ez a gyakorlat a későbbiekben is megmaradt.)

A székesegyház kottatárának első 19. századi, immáron tételes leltára és katalógizálása Kemény Ferenc karnagysága idején történt 1825-ben. A munkát Küllei János örkanonok rendelte el és a zenekar három muzsikusa, Höpler József, Ruzitska Ignác és Kleinmann József végezte el. Ez a katalógus elveszett, de két példányban is fennmaradt a Smodiss János örkanonok által elrendelt és Kleinmann József karnagy, valamint az együttes helyettes karnagya és tagja, Herrnberger–Urhegyi Alajos munkájaként 1833-ban elkészült bővített és javított változat.

Ez utóbbi címodalán ez olvasható: „*Catalogus Musicalium et Instrumetorum Cathedralis Eccl. Wesprimiensis ad mandatum Reverendissimi Domini Domini Joannis Külley [így] Custodis et Canonici eiusdem Ecclesiae susceptus et in ordinem redactus per Musicos nempe Josephum Höpler, Josephum Kleinmann et Ignatium Ruzitska 1825, et ad mandatum Reverendissimi Domini Domini Joannis Szmodis [így] Custodis et Canonici eiusdem Cathedralis Eccl. renovatus et dedicatus sub Josepho Kleinmann Chori Regente per Aloysium Herrnberger Subregentem et Comembrum Chori Cathedralis Wesprimiensis. 1833.*”²³ (A veszprémi székesegyház kotta- és hangszerkatalógusa, amelyet Külley János (így) Főtisztelendő Úr, örkanonok megbízására rendbe szerkesztettek a katedrális zenészei, Höpler József, Kleinmann József és Ruzitska Ignác 1825-ben, illetve Szmodis János (így) Főtisztelendő Úr, örkanonok megbízására újra szerkesztett Kleinmann József karnagy idején Herrnberger Alajos helyettes karnagy, a veszprémi katedrális kórusának tagja 1833-ban.)

Ez a katalógus már részletes. A műveket műfajonként csoportosítja, feltüntetve a sorszámot (numerus), a szerző nevét (nomen compositoris), a műfajt és hangnemet (species et tonus musicalium), a zenei és szöveg incipitet, vagyis a mű első tétele első tíz ütemének kottaképét és szövegét (initium dominantis vocis et textus), az ajándékozó/beszerző, illetve hitelesítő nevét (per quem comparata), a beszerzés évét (annus) és a beszerzéssel kapcsolatos esetleges megjegyzéseket (adnotationes).

*Az 1833-as felújított és kiegészített
kottakatalógus címlapja*

Eredetileg az összeállítás az 1833-as állapotot rögzítette, a későbbiekben azonban az 1840-es évek közepéig az új beszerzéseket folyamatosan bejegyezték.

Ez a katalógus 1833-ig 612, 1845-ig 755 zenemű nyomtatott, illetve másolt teljes kottaanyagát tartalmazza. Feltüntettek 59/74 elsőosztályú, 29/41 másodosztályú, 42 harmadosztályú zenekaros misét (a kor zenélési szokása, az összeállítók zenei ízlése és ítélete határozta meg, hogy egy-egy mise milyen minősítést kapjon), valamint 34/40 orgonakíséretes kórusmisét, 20/25 zenekaros gyászmisét (rekviemet), 18/22 litániát, 33/45 vesperást és 41/44 antifonát. A kottaállomány sok olyan, eredetileg világi célra készült zeneművet is tartalmaz, amelyeket az egyházi szertartások alatt adtak elő: 172/243 zenekarral kísért graduáliát és offertóriumot, 43/50 orgonakíséretes

offertóriumot, 53/60 áriát, 39/40 szimfóniát és 29 operanyitányt.

A szentmise kötelező szakaszaiban (Kyrie, Gloria, Alleluja, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei) kizárólag a liturgia által előírt szövegű zene (zenekaros, illetve orgonával kísért misekompozíció) szólhatott. A szentlecke után (post epistolam) és a felajánlás (offertorium) alatt elhangoztak latin nyelven bibliai szövegű, nagyrészt eredetileg világi használatra komponált dalok, kórusok, operaáriák, egyéb operarészletek, illetve szimfóniák, operanyitányok, versenyművek is.

Illusztrálásként álljon itt az 1827. Vízkereszt napján (Epiphania Domini, január 6.) Kopácsy József püspök által celebrált ünnepi nagymise zenei programja. A Kyrie–Gloria–Credo–Sanctus–Benedictus–Agnus Dei alatt Ignaz Xaver Seyfried (1776–1841) osztrák zeneszerző C-dúr Missa solemnisét (ünnepi miséjét) adták elő, post epistolam a francia Pierre Rode (1774–1830) B-dúr hegedűversenyét játszotta Ruzitska Ignác, a zenekart a zeneigazgató Kemény Ferenc dirigálta. A felajánlás alatt

a francia operaszerző, Nicola Piccini (1728–1800) *Ascendo ad Patrem* (Felemelkedve az Atyához) kezdetű, latin szövegű áriáját énekelte az együttes tenoristája.

Egy héttel korábban az osztrák Johann Schiedermayer (1779–1840) D-dúr miséjét, Gioacchino Rossini (1792–1868) *Othello* című operájának nyitányát adták elő, majd a teljes együttes (ének- és zenekar) Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791) *Ave verum corpus* (KV 618) kezdetű motettáját szólaltatta meg. A bevonuláskor (introitus) időnként fúvószenekart is alkalmaztak, az áldozás, a közima (communio) alatt és a kivonuláskor orgona szólt. (Gregorián chorálisokat a 19. század első felében nem használtak, vallásos népénekekkel a hívek részvétele csak az 1830-as évektől vált gyakorlattá.)

3. Az 1852. évi kottakatalógus

A következő katalógus 1852-ben készült. A kiegészítéseket, javításokat, módosításokat, több esetben a művek jelentős átcsoportosítását (miséknél át-

minősítését) Herrnberger–Urhegyi Alajos karnagysága alatt Behm József orgonista (1867-től 1885-ig regens chori) végezte. A katalógus első oldalán ez olvasható: „*Catalogus Musicalium Chori Cathedralis Eccl. Veszprimiensis, sub Custode et Canonico quondam ejusdem Ecclesiae R: D: Joanne Külley [így] anno 1825 confectus; sub Custode vero et Canonico R: D: Joanne Szmodis [így] anno 1833 renovatus; ad mandatum vero moderni ejusdem Ecclesiae Cathedralis Custodis et Canonici R: D: Joannis Kéry [így] emendatus et in ordinem redactus sub Regente-Chori Aloysio Herrnberger per Josephum Behm.*

Az 1852-es kottakatalógus címlapja

1852.²⁴ (A veszprémi székesegyház 1825. évi, Külley János (így) Főtisztelendő Úr megbízására egykor készített, mára idejétmúlt kottakatalógusa, amelyet Kéry János (így) Főtisztelendő Úr, kántorkanonok megbízására kijavított és rendbe szerkesztett Herrnberger Alajos karnagy idején Behm József, 1852-ben.)

Az 1852-es katalógusba a későbbiekben bevezették az ezután beszerzett műveket is. Az utolsó bejegyzések közvetlenül a századforduló előtti évekből, sőt néhány esetben az 1900-as évek elejéről valók. Az új katalógus nagyobb méretű, több lapja van és gondosan előre vonalazott. Fejléce csak kismértékben tér el az előbbitől: a beszerzés évét minden utalás nélkül az előző rovatban a szerző neve után tüntették fel. Az így üresen maradt helyre a szólamok (partes) számát írták be. Szerkezeti változtatásokat is végrehajtottak.

Az 1852-es katalógus szerint 1801–1805 között Rosos Pál kanonok, majd megyéspüspök 25, 1823–1833 között Küllei János örkanonok, majd nagyprépost 228, 1832–1843 között Smodiss János örkanonok 78, 1838–1843 között Bogdány Károly kanonok 45, 1842–1844 között Szalay Imre kanonok 29, 1845–1850 között Leszcallner Antal kanonok 121, 1851–1852 között Kéry János kanonok 102 zene-

mű teljes kottaanyagát ajándékozta a székesegyház kórusának. A későbbiekben Markl Ignác neve 80, Bezerédj Miklósé 22, Koronczi Lászlóé 108, Markovics Jánosé 2, Tarányi (1868-ig Oszterhuber) Ferencé 168, Pribék Istváné 349, Palotay (1874-ig Peska) Ferencé 24 mű kottáján szerepel adományozóként.²⁵ Több művet (köztük Mozart és Joseph Haydn miséket) ajándékozott a kottatárnak a 19. század közepén élt zirci cisztercita főapát, Villax Ferdinánd.

Az 1852-ig 1095, 1867-ig 1354, a századfordulóig 2024 mű azonosított és hitelesített kotta-

A veszprémi Kleinmann József B-dúr requiemje 1814-ben másolt kottaanyagának borítólapja

anyagát tartalmazza a gyűjtemény, köztük zenekaros és orgonakíséretes miséket, gyászmiséket, graduáliákat, offertóriumokat, áriákat, vesperásokat, ünnepi énekeket, különböző alkalmakkor előadható egyházi zeneműveket, himnuszokat, szimfóniákat, operanyitányokat.

Az 1852-es katalógus a kottatárban, két példányban található. Az egyiket a kóruson tartották a művek előadásra való kiválasztása céljából, a másik az örkanonoké volt, amely a kottatár állományának ellenőrzésére szolgált. Ebbe vezették be a későbbi katalogizálások és kottatár rendezések során a könyvtár egyéb helyein, többnyire csoportosítás nélkül, ömlesztetten talált, vagy az újonnan beszerezett kottákat. A katalógus leltárjellegét jól mutatja a kötet végén olvasható átvételi elismervény: „Hogy e kötetben foglalt zenedarabokat a veszprémi Székes Egyházat illető-

Franz Schubert Salve Regina offertórium
Bécsben nyomtatott kottaanyagának
borítólapja

ket gondviselésem alá a Templom karján létező szekrényekben jól elrendezve át vettem, felelet terhe alatt ezennel megesmérem. Veszprém Octob. 31én 1852. Urhegyi Alajos mpia [manu propria, azaz saját kezűleg] karigazgató”. A veszprémi székesegyház bal oldali, a Bakony felé eső toronyszobájában álltak azok az 1852 előtt készült szekrények, amelyek a kották elhelyezésére és megőrzésére szolgáltak. Itt tárolták a hangszereket is. A kották évtizedekig rendezett állapotban, az 1852-es katalógus leíró sorrendjének megfelelően álltak a helyükön. A II. világháború alatt, 1941-ben a kottatár egy részét az óvóhelyre vitték.

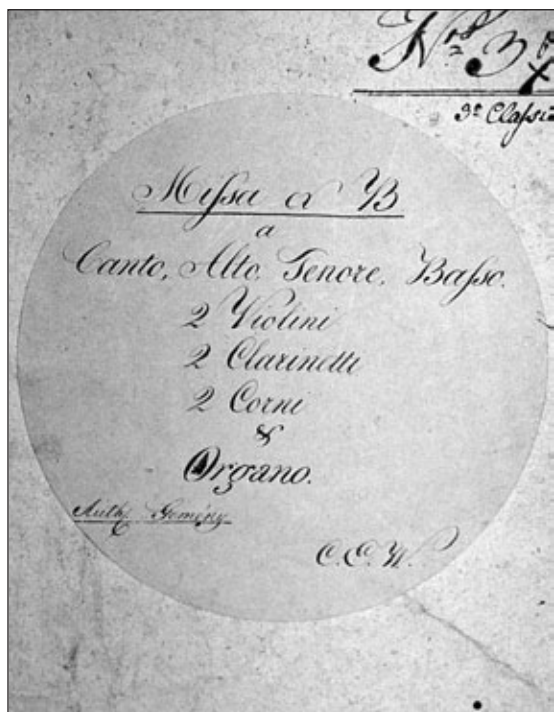
Az Országos Széchényi Könyvtár 1970-ben a kottatár állományát a veszprémi püspökség jóváhagyó beleegyezésével saját részére katalogizálta és mikrofilmre vette. A Murányi Róbert Árpád által készített cédulakatalógus, amely jelenleg az Országos

Széchenyi Könyvtár zeneműtárában egyetlen példányban található, a művek egy részénél zenei incipiteket is tartalmaz. 1970. évi feltáró munka során mintegy két folyóméter „ömlesztett” anyagot is találtak, amely az évtizedek során helyére nem tett kottákból tevődött össze. Ennek az anyagnak a legnagyobb részét rendezték, illetve az újabban beszerzett munkákat „egyéb” jelzet alatt sorolták be. Az állományt a Veszprémbe történt visszaszállítás után először átmenetileg a székesegyház oratóriumában raktározták, majd a kottákat az 1852. évi katalógus alapján rendezett formában helyezték el az érseki palota déli szárnyában lévő könyvtár egyik nyugati helyiségének polcaira.²⁶ (A kottaállomány jelenleg – 2018-ban – is itt található.)

1978-ban jelent meg Murányi Róbert Árpádnak A veszprémi székesegyház kottatára című tanulmánya, 1985-ben Pfeiffer János és Szigeti Kilián A veszprémi székesegyház zenéjének története című könyve. (Ezeket a művek és a zeneszerzők azonosításánál alapforrásnak tekinthetjük.) Az 1990-es években a Kredics László irányításával végzett kutatómunka alapján 1998-ban készült az Újra hallom szép szavát (Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig) című könyv, amely mellékletében mintegy 850 zenemű szerzője, címe és az 1833-as, illetve 1852-es kottakatalógus

Részlet a kottatárból

*A veszprémi Kemény Ferenc
B-dúr zenekaros miséje
1800-as évek elején másolt
kottaanyagának a borítója*

szerinti sorszáma került azonosítás alapján publikálásra. 1999-től Andódyne Pál Olga végezte el az anyag tételes revízióját, az állományegyeztetést és elkészítette az olvasószolgálati, a raktári és szakkatalógust. 2007-ben jelent meg A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje című könyv, amely a másfél század során Veszprémben elhangzott zeneművek szerzőinek életrajzi adatait, a kottatárban lévő graduáliák és offertóriumok szöveg incipitjeit tartalmazza, szerzőnként ismertetve a Veszprémi

Püspöki (Érseki) Könyvtár történelmi kottatárában található kottaanyagot.

1998-tól napjainkig Dibusz Ferenc, majd Kollár Kálmán karnagyok kórusaikkal Michael Haydn, Bengráf, Lintzenpoltz, Kemény, Horák, Kleinmann, Stirszky, Behm, Häser stb. több, a kottatárban található művét CD-lemezen jelentették meg, néhány művet Erdélyi Ágnes mutatott be Veszprém Város Vegyeskarával, illetve Werner requiemjének hangfelvételét hangszalagon rögzítette.

Az Elenchus

A kottakatalógusok mellett hat kötet zenei napló, ún. Elenchus is található a kottatárban, amelyek vezetését 1825-ben Küllei János örkanonok rendelte el. Ő adott utasítást arra, hogy a kórusban külön lajstromot vezessenek, amelybe folyamatosan jegyezzenek be minden eseményt, ami a székesegyház zenei életével kapcsolatban történt. Rögzítsék az előadott zeneművek pontos címét, valamint a későbbi azonosításhoz szükséges jellemzőit. A köteteket kisebb megszakításokkal közel 120 évig, 1941-ig vezették.

Az első kötetet 1825. augusztus 15-én kezdte írni Höpler József basszista. A

fűzet címlapján ez olvasható: „*Elenchus Productionum Figuralium in Choro Cathed. Ecl. Wesprimiensis susceptus per Jos: Höpler Bassistam eiusdem Chori. Anno 1825*”²⁷ (A veszprémi székesegyház kórusán előadott zeneművek jegyzéke, amelyet a kórus basszistája, Höpler József jegyez 1825-ben.) Az első időszakban az Elenchust táblázatszerűen vezették, a fejléc azonban a későbbiekben a zenei gyakor-

Elenchus Productionum Figuralium in Choro Cathed. Ecl. Wesprimiensis.

Mensis	Dies	Missa		Post Epistolam				Offertoria	
		Nomen Solonis	Chorus	Quartus	Lyndus	Gradus	Chorus	Nomen Solonis	Chorus
Augustus	15	J. B. Schiedermayer	C. 25	Requiem				Requiem	
	20	Director	C. 26	Requiem				Requiem	
	28	J. B. Schiedermayer	C. 26	Requiem				Requiem	
September	8	Aumann	C. 1.		Hagen			Requiem	
		Schiedermayer	C. 27		Requiem			Requiem	
	1	Seyfried	C. 28	Requiem				Requiem	
November	22	Schiedermayer	C. 16	Requiem				Requiem	
	8	Hagen	C. 8	Requiem				Requiem	

Az Elenchus első oldala, az 1825. augusztus–novemberi zenei eseményekkel

latnak megfelelően többször változott. Kezdetben kizárólag latin nyelvet használtak, majd megjelentek német és magyar bejegyzések is.

Az egyes oszlopokban az alábbi adatokat tüntették fel:

- Év (Annus), hónap (Mensis), nap (Dies).
- A szentmise Ordinarium része alatt előadott mise (Missa) szerzője (Autoris), hangneme (Tonus), katalógusszáma (Numerus) és a mise osztálya (Classis).
- A szentlecke és az evangélium között, vagyis a Post Epistolam szakaszban előadott művek (operanyitány – Ouverture, teljes szimfónia, illetve szimfónia tétel – Symphoniae, vagy gradualia) címe, szerzője (Nomen Autoris), hangneme (Tonus) és katalógusszáma (Numerus).
- A felajánlás (offertórium) alatti zeneművek szerzője, hangneme és száma.
- A további oszlopokban az előadott vesperások (Vespera), Tantum ergo, Lytania, Te Deum, Veni Sancte művek szerzőjét, hangnemét és katalógusszámát tüntették fel, végül
- a megjegyzések (Adnotationes) rovatban a szentmisére vonatkozó adatokat jegyezték fel latinul.

Időnként olvashatók az Elenchusban a székesegyházon kívüli eseményekre utaló bejegyzések is. Pl. 1831. szeptember 23-án ez olvasható: „*Sua Excellentia servavit Te Deum pro felici fine cholerae morbi.*” (Kopácsy püspök a kolerajárvány megszűnését Te Deummal ünnepelte.) Néhány nappal később, 1831. november 1-én (Mindenszentek napján) arról értesülhetünk, hogy a Haiszler György, 1840–1841 között megyei főorvos által az alsóvárosi temetőben, kolerában meghalt fia emlékére 1831-ben épített kápolnában Smodiss János kanonok mondott misét: „*In festo Omnium Sanctorum. Dein fuit hac die in sacello cemeterii a Domino Haiszler erecto sacrum D. Reverendissimus Smodits (így) celebravit.*” Időnként szinte családias események is helyet kaptak az Elenchusban. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc fontosabb veszprémi eseményeiről is található az Elenchusban egy sor német, illetve magyar nyelvű feljegyzést.²⁸

Az Elenchus első kötete közel 22 évet, azaz Kemény Ferenc utolsó két karnagyi évét (1825–1826), Höpler József tragikusan rövid zeneigazgatói tevékenységét (1826–1827), Ruzitska Ignác (1827–1833), majd Kleinmann József regens chori funkcióban eltöltött időszakát (1833–1841), Schoszthal Edvárd rövid karnagyi munkáját (1841–1843), végül 1843. júniustól Urhegyi Alajos majdnem negyedszázados zeneigazgatói periódusának első éveit tartalmazza. Az első kötet 1847. december 31-ével zárul.

A második kötet teljes egészében Urhegyi munkásságára terjed ki és 1848. január 1-jétől 1867. június végéig, vagyis visszavonulásának bejelentéséig tart. Az

Elenchus 3. kötete 1870. november 27-től 1881. október 28-ig, a 4. kötet 1881. október 31-től Behm József haláláig, 1885. április 25-ig foglalkozik a püspökség liturgikus zenei eseményeivel és a kórus sokszor egzisztenciális, anyagi jellegű problémáival. Ezekben a kötetekben Behm József azzal is kifejezte, hogy más alapokra kívánja helyezni a székesegyház zenei életét, hogy szakított az Elenchus eddigi táblázatszerű vezetésével és rövidebb-hosszabb, német nyelvű bejegyzésekben, leírásokban rögzítette a történéseket. Az Elenchus 5. és 6. kötetét Mátrai László és Ritter Lőrinc karnagy működése alatt a II. világháborúig vezették, a korábbiaknál rendszertelemből.

Az 1813., illetve 1816. évi nyilvános veszprémi hangverseny nyomtatott műsorlapja

A veszprémi érsekség kottatárának szerves része két zenetörténeti és helytörténeti jelentőségű dokumentum, az 1813. december 13-án, az egykori Veszprémi Megyeházán (in dem löbl. Wesprimer Komitathaus), illetve 1816. május 28-án egyelőre még nem pontosított helyen, a Kurtz-féle új teremben (in dem Kurtzischen neuen Saale) tartott nyilvános hangversenyének (Musikalische Akademie) nyomtatott műsorlapja.²⁹

Az 1813-i koncertet a Napóleon elleni lipcsei csatában megsérült katonák javára tartották. A német nyelvű műsorlap szövegének fordítása az alábbi: „*A Veszprémi Megyeházán a székesegyház zenész urai és több zenebarát közreműködésével, Kemény Ferenc regens chori Úr vezetésével a császári-királyi sebesült katonák javára 1813. december 13-án nagy hangversenyt rendeznek. Az első rész műsora: (1) egy nagy szimfónia Beethoventől, (2) Ausztria nagy háborús hősről szóló kórus, amelynek a zenéjét Kleinmann írta, (3) zongoraverseny Mozarttól Bezerédj Amália kisasszony előadásában, (4) a szimfónia folytatása, (5) fuvolaverseny Bayertől, Horváth Úr előadásában, (6) Balogh Úr magyar nyelvű nemzeti költeménye, amelynek a zenéjét Kemény szerezte. A második rész műsora: (1) Szimfónia Mozarttól, (2) fagott verseny Rauschertől, előadja Kleinmann Úr, (3) kettős Hayden [így] Teremtéséből, énekelnek Csepinszky kisasszony és Höpler Úr, (4) hegedűverseny Rodetől, előadja Ruzitska Úr, (5) végül elhangzik a Gott erhalte unsern König című népdal [így: Volkslied]. A belépődíj tetszés szerint. Kezdet pontosan [mit Schlag] 6 órakor.*”

Az 1816-i koncert német nyelvű műsorlapjának a szövege: „*A mai kedden, 1816. május 28-án a székesegyház zenész urai több zenebarát közreműködésével a helyi kórház/az egykori Lázár-ház [für das hiessiege Lazareth] javára hangversenyt adnak a Kurtz-féle új teremben. A zenekar vezetője Kemény Ferenc regens chori. Az*

Az 1813. december 13-i veszprémi hangverseny nyomtatott műsorlapja

a szegények elhelyezésére szolgáló Lázár-ház (lazaret) mellett kórházként is alkalmazható „nagyobb házat” építsenek. Az új kórház csak 13 év múlva, 1829. szeptember 26-án avatták fel.³⁰ Az építkezés elkezdésére a városban gyűjtéseket rendeztek, amelyek első eseménye volt a május 28-i koncert.

A „Kurtzischer neue Saale” azonosításához egyelőre nem rendelkezünk elegendő információval. Ilyen nevű, 1816-ban újonnan épült, hangverseny rendezésére alkalmas veszprémi teremről nincs ismeretünk. Lőrinczi Ferenc véleménye szerint a zenét támogató Kurtz György evangélikus vallású nemes ingatlanára utalhat a meghívó. Az Úri utca elején, a 624. telken 1810 körül épült 564. számú házról, az egykori Nap, később Izer Vendéglő színházterméről lehet szó, amely alkalmas volt

előadott darabok a következők. Az első rész műsora: (1) Joseph Hayden [így] nagy szimfóniája, (2) zongoraver-seny Gyrowetzről, előadja egy zenebarát hölgy, (3) változatok fuvalára Bayertől, előadja egy zenebarát, (4) basszus ária Mozarttól, éneкли Höpler Úr, (4) a szimfónia befejezése. A második rész műsora: (1) nyitány Beethoventől, (2) változatok a magyar csákányra, a teljes zenekar kíséretével, szerezte és előadja a hangszer felfedezője, a jelenlévő Heberle Antal Úr, (3) Schlosser klarinétverse-nye, előadja Handl Úr, (4) nemzeti etűd, hegedű variációkkal, újonnan szerezte és előadja Ruzitska Úr, (5) Rondo zenekarra Kraustól. Kezdet 6 órakor. A belépődíj tetszés szerint.”

A nagyszabású jótékony-sági hangverseny közvetlen előzménye a tanács 1816. március 30-i ülése volt, ahol javaslatot tettek, hogy a Cigány-dombon

Veszprim.

Heute Dienstag, den 28-ten May 1816.

Werden die Herren Musici der Chadetral-Kirche, nebst
Mitwirkung, mehrerer (P. T.) Musik-Freunde,
eine
Musikalische Akademie
zum Besten
für das hiesige Lazareth;
in dem Kurzischen neuen Saale geben.

Die Leitung des Orchester hat Herr Franz Kemény, Regens-Chori,
übernommen.

die vorkommenden Stücke sind folgende

Erste Abtheilung.

- 1.) Eine große Symphonie von Joseph Hayden.
- 2.) Ein Concert für das Piano-Forte von Gyrowetz, vorgetragen
von einer Musik-Freundin.
- 3.) Variationen für die Flöte, von Bayer, gespielt von einem Musik-
Freunde.
- 4.) Eine Bass-Arie von Mozart, gesungen von Hr. Höpler.
- 5.) Schluß der Symphonie.

Zweite Abtheilung.

- 1.) Eine Ouvertur von Beethoven.
- 2.) Variationen für den ungarischen Csáky mit Begleitung des ganzen
Orchesters, gesetzt, und gespielt, von dem hier anwesenden Ton-
künstler Herrn Anton Heberle Erfinder dieses Instruments.
- 3.) Ein Concert für das Clarinett von Schlosser, vorgetragen von
Herrn Handl.
- 4.) Ein National Stück, mit Variationen für die Violin, neu gesetzt
und gespielt von Hr. Ruzitska.
- 5.) Ein Rondo für das ganze Orchester, von Kraus.

Der Anfang ist um 6 Uhr.
Der Eintrittspreis nach Belieben.

Az 1816. május 28-i veszprémi hangverseny nyomtatott műsorlapja

— A régi jó időkbel. Veszprém multjából érdekes emlék birtokába jutott megyei alispánunk, ki tudvalevőleg fanatikus gyűjtője a régiségeknek. A nagybecsű emlék egy eredeti szinlap 1834-ből, melyen az akkori templomi zenekar tagjai egy jótékony-célú előadása jelezte, a templomi zenészek özvegyei nyugdíjalapjára. Azóta persze a szereplők is — a gyűjtők a nyugdíjalap is meghalt. Pedig kár. Miért lett volna ez alap a lefolyt 54 év óta! Ime a furesa stylusu szinlap, teljes eredetijében:

Veszprém
A Felsőbbség engedelmevel
f ma Vasárnap Februárius 23-án 1834
A Veszprémi Székes Egyházi Hangász Kar s
ezen szép Mesterség P. T. Baráti által ugyan-
ezen Hangász Kar özvegyeire
ügyelő Intézet felsegállítására
Özveggy Kurz Györgyné Teremében
Egy Musikai Akadémia
fog előadni.

Előforduló Tárgyak:

1. Egy nagy Kezdet (Onvertura) a „Portici Néma” énekes Játékból, Auber Ur után.
2. Hajlékonyságok (Variatiok) Nemzeti Indulatban (Téma) a Hegedűn, Pechatsek Ferencz Ur után, Ludvig ur által.
3. Egy magános Ének, a „Tolvaj Szarka” énekes Játékból Nemzeti Nyelven, énekelve Theindl Ur által.
4. Egy nagy mesterséges Ket-tős Viadal Fortepiánón, Hajlékonyságokkal „Wilhelm Tell” énekes Játékból, a szép mesterségek két pl. t. Barátnéi által.
5. Andalgás, Vadász-kürt és Guitarre kísérés mellett, énekelve Theindl Ur által.
6. Befejezésül egy Divertimento Maschina — Trombitán, Havlitsek Urtól, a szerző által.

Bémenetel ára az előbbkelő Ura-ságoknak szabad kényekre hagyatik, rendesen 20 kr. pengőben.
Kezdeté pontba 5 Órakor.

Részlet a VFH 1887. 60. számából,
az 1834. február 23-i veszprémi
koncetról

koncertek rendezésére is? (A vendéglő tulajdonosának, Izer Jánosnak a felesége Kurtz Aloisia volt. Elvileg hívhatták tehát a nagytermet Kurtz-féle teremnek.³¹) Az 1816-os hangverseny helyszínének pontosításához és a Kurtz család szerepének tisztázásához további adalék a fentiek mellett egy harmadik, 19. század eleji, ismert műsorú veszprémi zenei akadémia egykori programlapja.³² E szerint az 1834. február 23-i koncertet „a hangász kar özvegyeire felügyelő intézet felsegállítására özveggy Kurz Györgyné teremében” [így] tartották.³³ Feltehetően ugyanarról a helységről lehet szó.

A veszprémi történelmi kottatár zene- és helytörténeti jelentősége

A Veszprémi Érsekség Könyvtárában található székesegyházi történelmi kottatár, csatolt dokumentumaival együtt Veszprém egyházi és világi zenei múltjának egyik legértékesebb tanúja. A páratlanul gazdag kottaanyag lehetősé-

get ad a kor kevésbé ismert külföldi és hazai ún. kismesterei zeneműveinek megismerésére. Az előadások bemutatási időpontjának az Elenchusban történt pontos regisztrálása alapján hiteles képet kaphatunk az akkori Veszprém gazdag zenei életéről. Többek között arról is, hogy a székesegyházon belüli zenei események mellett hogyan termékenyítette meg a dóm zenéje a polgárosodó Veszprém zenei gyakorlatát. Brodszky Ferenc szerint „a székesegyházi zenekar akkor már több évtizedes, sikerekben gazdag múltra tekinthetett vissza, európai színvonalon állott. [...] A szé-

kesegyházi muzsikások, valamennyien komoly képzettségű művészek, bejáratosak voltak az úri házakhoz is, s ott részt mint tanítók, részt mint közreműködők a házi muzsikában szerepeltek. Az ő működésük nyomán az úri családokban életszükségletté vált a házi muzsikálás. E téren vezettek a Bezerédj-, Márkus-, Sztojanovits, Kun- és Tallián-családok.”³⁴

A 18–19. század fordulóján az egyházi központok hazai zenetörténeti jelentőségét pontosan határozza meg e korszak zenei életének kiváló ismerője, Ábrányi Kornél (1822–1903) zeneszerző, 1875-től 1888-ig a budapesti Zeneakadémia zeneszerzés, zeneesztétika és zenetörténet tanára. Szerinte „Magyarországon a félszázadban a katolikus érsekségek és püspökségek templomi ének- és zenekari tagjai, regenschorijai [így], orgonásztették le az alapját az általános zenei művelődésnek. A katolikus főpapok közt mindig voltak kimagasló mecénásai a szépművészeteknek, a zenének is.”³⁵

Magyarországban abban az időben a városi polgárság inkább a nemzetközi zenét művelte, míg a vidéki nemesség a magyar zenéért lelkesedett. Veszprém egyike volt azon kevés városoknak, ahol mind a kettőt egyenlő intenzitással ápolták. A nemzetközi (német, osztrák, francia, olasz, cseh, magyarországi stb.) zene művelését a székesegyház zenészei végezték nagyon magas színvonalon. A magyar zene hívei Ruzitska Ignác³⁶ köré tömörültek, aki nem csak a püspöki zenekar koncertmestere, szóló hegedűse, zeneigazgatója volt, de a magyar formaruhás fúvószenekar karmestere, sokak zenetanára³⁷ és a máig legnagyobb hazai verbunkos kottagyűjtemény összeállítója is. A püspöki kottatár létrejötté, fennmaradása, ápolása és Veszprém zenei progressziója érdekében történő alkalmazása a Veszprémben élt és munkálkodó polgároknak köszönhető,

A Veszprémi Püspöki (Érseki) Könyvtár történelmi kottatárában több mint 350 zeneszerző mintegy 3000 kompozíciójának a 18. század utolsó harmadában és a 19. században beszerzett kézirat, illetve nyomtatott kottaanyaga található meg. Találhatók a gyűjteményben különösen értékes öskéziratok is, pl. Michael Haydn *Priusquam te formarem* kezdetű graduáléjának autográf partitúrája.³⁸ A szerzők sora a 16. században élt Palestrinától Liszt Ferencig tart (lásd melléklet). A 18. és a 19. század során Veszprémben előadott zeneművek több mint harmada, mintegy 1100 alkotás olyan komponistáktól való, akik magyar származásúak voltak, illetve tartósan az akkori Magyarország területén működtek.³⁹ Méltán hangsúlyozta Murányi, hogy „sok magyar zeneszerző műve kézirat másolatát, illetve külföldön nyomtatásban megjelent példányát megőrizte ez a kottatár az utókor számára, ezért a veszprémi székesegyház kottatárát hungarika szempontból is értékes gyűjteménynek tekinthetjük.”⁴⁰

Hálával tartozom idézett könyvem szaklektorainak, Kredics Lászlónak, a Veszprémi Érseki Könyvtár nyugalmazott vezetőjének és Szőnyiné Szerző Katalin akadémikusnak, az Országos Széchényi Könyvtár volt vezetőjének értékes segítségükért. Köszönöm Csiszár Miklósnak, Földesi Ferencnek és Lőrinczi Ferencnek a Veszprém múltjával kapcsolatos adatokat és tájékoztatást.

MELLÉKLET

A veszprémi 18–19. századi püspöki (érseki) kottatár zeneszerzői származásuk és születési évük szerint.

(A zeneszerzők életrajzi adataival, a rájuk vonatkozó szakirodalmi hivatkozásokkal és a veszprémi kottagyűjteményben megtalálható műveikkel kapcsolatosan utalunk „A Veszprémi Székesegyház 18–19. századi zenéje” című könyvre.⁴¹⁾

1. A magyar és Magyarországon tartósan működő zeneszerzők, születésük időrendjében:

WERNER Gergely József (Gregorius Joseph) (1693–1766)
 RICHTER János József (Jan Joseph) (1724–?)
 BROSMANN, Antonin Ján (Anton Johann Nepomuk), P. Damasus (1731–1798)
 ASCHNER Antal (Anton) (1732–1793)
 HAYDN, Franz Joseph (1732–1809)
 ISTVÁNFFY Benedek (1733–1778)
 HAYDN, Johann Michael (1737–1806)
 DITTERS, von Dittersdorf Karl (1739–1799)
 VANHAL (Wanhal, Vanhal, van Hall), Johann Baptist (Jan Křitel) (1739–1813)
 ZIMMERMANN Antal (1741–1781)
 PICHL, Wenzeslav (Václav) (1741–1805)
 SCHREIER János (P. Norbert) (1744–1811)
 BENGRÁF József (1745–1791)
 VACHOVSKÝ (Vachovsski, Vachovszki), Josephus (Jozef) (1748–?)
 KUNNERT (Kunerth, Kuhnert) Jakab (1748–1833)
 KOLLOVRATEK (Kolovratek) János (1750–1800)
 NOVOTNI (Novotny) Ferenc (František) (1750–1806)
 KAUER Ferdinand (1751–1831)
 LINZENPOLTZ (Linzenboltz) Simon (1752–1797)
 TOST Ferenc Xavér (1754–1829)
 TUCZEK Vincenz Ferrerius (1755–1820)
 GRILL Ferenc (1756–1792)
 WRANITZKY (Vranický, Wranisky) Pál (Paul, Pavel) (1756–1808)
 GABRIELLI Tamás (1758–1858)
 KROMMER Ferenc (Franz) (František Kramár) (1759–1831)
 STRADL Félix (18–19. század fordulója)
 KEMÉNY (Gemin) Ferenc (Franciscus) (1763–1832)

FUCHS, Johann Nepomuk (1766–1839)
WEIGL (Weigel) József (Joseph) (1766–1846)
SPECH János (1769–1836)
LICKL (Lick, Likl) János György (Johann Georg) (1769–1843)
KLEINMANN József (1775–1841)
FUSZ (Fuss) János Evangelista (1777–1819)
RUZITSKA Ignác (1777–1833)
HUMMEL, Johann Nepomuk (Nepomuk János) (1778–1837)
SEYLER József Antal (1778–1854)
ROSER (VON REITER) Ferenc (de Paula) (1779–1830)
ARNOLD György (1781–1848)
SEEMANN József (Joseph) (1782–1838)
MENNER Bernát (1786–1846)
HOEPLER (Höpler) József (Simon Mathias) (1787–1827)
BABNIGG Máté (1787–1868)
ADLER György (1789–1862)
MASCHEK Vince (Vinzenz) (1790–1870)
BAJZÁTH György (1791–1869)
URHEGYI (Herrnberger) Alajos (1791–1871)
HIESZ Mátyás (1792–1840)
STANSITS (Stansics) József (1792–1854)
PRANDAU, Carl, Freiherr von (báró Prandau Károly) (1792–1865)
STIRSZKY János (1795–1837)
BATKA (Battka) Wenzel (Johann Nepomuk) János (1795–1874)
MÁTRAY (Róthkrepf) Gábor (1797–1875)
HAVLICSEK Ferenc (1797–1876)
PUREBL Ferenc (Franz) (1798–1867)
SCHMIDT Péter (1799–1874)
PFEIFFER (Pfeifer) Ferenc (Franz) (19. század eleje)
HYBL Ferenc (Franz) (19. század első fele)
HAWLJČEK Károly (19. század első fele)
PEKAREK, Wenzel (19. század első fele)
KULKA Eduard (19. század)
FESTETICH Leó gróf (1800–1884)
GRILL János (Johann) (1801–1854)
KUMLIK József (1801–1869)
RICHTER Antal (1802–1854)
RANDHARTINGER Benedek (1802–1893)
SCHMID György (1805–1875)
TURÁNYI Károly (1806–1872)
THEINDL Izidor (1807–1871)
LIMMER Ferenc (Franz) (1808–1857)
HÖLZL Szeráf Ferenc (Franz Seraphin Thomas) (1808–1884)
BERG Antal (1810–1859)
KACZÉR Ferenc Szeráf (1810 körül–1871)
POKORNY Ferenc (1811–1873)
LISZT Ferenc (Franz) (1811–1886)
ENGESZER (Engesszer, Engesser) Mátyás (1812–1885)

LIEDL Lipót (1814–1876)
 MOSONYI (Brand) Mihály (1815–1870)
 SEYLER Károly (Carl) (1815–1882)
 BEHM (Böhm) József (1815–1885)
 WOLF József (Joseph) (1820 körül–1871)
 RADER Antal (1820 körül–?)
 ZSASSKOVSZKY Endre (1824–1882)
 HENNIG Alajos (1826–1902)
 DUSINSZKY Lipót (1833–1911)
 BOGISICH Mihály (1839–1919)
 BELLA János Lipót (Johann Leopold, Ján Levosláv) (1843–1936)
 BRUCKENTHAL (született: Czekelius von Rosenfeld) Berta báró (1846–?)
 MÁTRAY (Matuschek) László (1848–1908)
 KRÉCSY Ede (1850–1930)
 KERNER József (1851–1916)
 ANTOS Károly (1854–1927)
 GLADICH Pál (1855–1922)
 FRANEK Gábor (1859–1930)
 GREIZINGER Iván (1862–1899)
 RESCH L. György (1867–?)
 SZEMETHY Géza (Geysa) (1868–?)

**2. Német/osztrák, illetve német nyelvterületen működő zeneszerzők,
születésük időrendjében:**

REUTTER, Georg (id.) (1656–1738)
 FUX, Johann Joseph (1660–1741)
 ECCLES (Eagles, Ecales), John (1668–1735)
 BACH, Johann Sebastian (1685–1750)
 WERNER, Gregorius Joseph (Gergely József) (1693–1766)
 EBERLIN (Eberle), Johann Ernst (1702–1762)
 TISCHER (Discher), Johann Nikolaus (1707–1774)
 REUTTER, Johann Adam Joseph Karl Georg (ifj.) (1708–1772)
 RICHTER, Franz (František) Xaver (1709–1789)
 JOMMELLI, Nicolo (1714–1774)
 GLUCK, Christoph Willibald (1714–1787)
 BACH, Carl Philipp Emanuel (1714–1788)
 ZECHNER, Johann Georg (1716–1778)
 SCHREYER, P. Georg (1720–1768)
 SPANGLER, Johann Michael (1721–1794)
 MÜLLER, Josef Leodegar (P. Marianus) (1724–1780)
 GSUR, Tobias (1726/27–1794)
 IVANSCHITZ (Ivančič), Amandus (Matthias Leopold) (1727?–1762?)
 POKORNY, Franz Xaver (František Jiří) (1728–1794)
 AUMANN (Aumon), Franz Joseph (1728–1797)
 GASSMANN, Florian Leopold (1729–1774)
 MADLSEDER, P. Nonnosus (Nonnoso) (1730–1797)
 PASTERWITZ, Robert von (P. Georg) (1730–1803)

HAYDN, Franz Joseph (1732–1809)
ALBRECHTSBERGER, Johann Georg (1736–1809)
HAYDN, Johann Michael (1737–1806)
HOFMANN (Hoffmann), Leopold (1738–1793)
HABEGGER, Johann Baptist (?–1782)
DITTERS, von Dittersdorf Karl (1739–1799)
VAÑHAL (Wanhal, Vanhal, van Hall), Johann Baptist (Jan Křitel) (1739–1813)
KROTTENDORFER, Johann Baptist Joseph (1741–1798)
RIEGEL (Rigel), Henri Joseph (1741–1799)
NAUMANN, Johann Gottlieb (1741–1801)
RIEGEL, Anton (1745–1807 után)
MÜLLER, Franz (P. Silverius) (1745–1812)
HOLZINGER, Joseph, Benedikt, P. (1747–1815)
SEYDELMANN, Franz (1748–1806)
SCHUSTER, Joseph (1748–1812)
STADLER, Johann Carl (Karl) Dominic (Abbé Maximilan) (1748–1833)
FÖRSTER (Foerster), Emanuel Aloys (1748–1823)
VOGLER, Georg Joseph (Vogler apát) (1749–1814)
HUBER, Georg (18. század)
TÜRK (Tirk), Daniel Gottlob (1750–1813)
SALIERI, Antonio (1750–1825)
LASSER, Johann Baptist (1751–1805)
KAUER Ferdinand (1751–1831)
SPANGLER, Johann Georg Joseph (1752–1802)
HOFFMEISTER, Franz Anton (1754–1812)
WINTER, Peter von (1754–1825)
WALTER (Walther), Johann Ignaz (1755–1822)
MOZART, Wolfgang Amadeus (1756–1791)
KRAUS, Joseph Martin (1756–1792)
WRANITZKY (Vranický, Wranisky), Pál (Paul) (1756–1808)
TEYBER (Täuber, Teuber, Teiber, Taiber, Tayber), Anton (1756–1822)
PREINDL, Joseph (1756–1823)
PLEYEL, Ignaz Joseph (1757–1831)
SCHACK (Čiak, Cziak, Žak), Benedikt (1758–1826)
KROMMER, Ferenc (Franz) (František Kramár) (1759–1831)
NEUBAUER, Franz Christoph (1760–1795)
BÜHLER (Bihler, Pihler, Pühler), Franz (P. Gregor) (1760–1823)
EDER, Joseph (1760–1835)
GLEISNER (Gleissner), Franz (1761–1818)
GYROWETZ, Adalbert (Vojtěch Matyáš Jírovec) (1763–1850)
EYBLER, Joseph Leopold Edler von (1765–1846)
FUCHS, Johann Nepomuk (1766–1839)
WEIGL (Weigel), Joseph (József) (1766–1846)
CALL, Leonhard von (1767–1815)
MÜLLER, August Eberhard (1767–1817)
ROMBERG, Andreas (1767–1821)
SCHNABEL, Joseph Ignaz (1767–1831)
HENNEBERG, Johann Baptist (1768–1822)

SCHINN, Johann Georg (1768–1833)
WITZKA, Carl Bonaventura (1768–1848)
LADURNER, Josef Alois (1769–1851)
BEETHOVEN, Ludwig van (1770–1827)
RIEDER, Ambrosius (1771–1855)
STARKE, Friedrich (1774–1835)
PERNSTEINER, Matthias (1775–1836)
CRUSSEL, Henrik Bernhard (1775–1838)
DIETRICHSTEIN (Dietrichstein-Proskau-Leslie), Moritz Joseph Graf von (1775–1864)
SEYFRIED, Ignaz Xaver, Ritter von (1776–1841)
HUMMEL, Johann Nepomuk (Nepomuk János) (1778–1837)
GÄNSBACHER, Johann Baptist (1778–1844)
SCHUSTER, Ignaz (1779–1835)
SCHIEDERMAYER (Schiedermayr), Johann Baptist (1779–1840)
HAESER (Häser), August Ferdinand (1779–1844)
AIBLINGER, Johann Caspar (1779–1867)
CLEMENT, Franz Joseph (1780–1842)
ROEDER (Röder), Georg Valentin (Vincenz) (1780–1848)
BLAHAK, (Blahag, Blahack, Blachach) Wenzel Jakob Joseph (1780–1846)
KREUTZER, Konrad (Conradin) (1780–1849)
HAHN, Bernard (1780–1852)
STANZKY, Franz (1780–1856)
UMLAUFF (Umlauf), Michael (1781–1842)
DIABELLI, Anton (1781–1858)
MOMPOUR (Mombauer), Franciscus Josephus (1782–1841)
BLUMENTHAL, Joseph Baron von (1782–1850)
DRECHSLER, Joseph (1782–1852)
SCHOBACHER, Paul Caspar (1782–1852)
EISENHOFER, Franz Xaver (1783–1855)
SPOHR, Ludwig (Louis) (1784–1859)
WEBER, Carl Maria Freiherr von (1786–1826)
WIDERHOFFER (Widerhofer), Joseph sen. (1786–1857)
HASLINGER, Tobias (1787–1842)
ETT, Caspar (Kaspar) (1788–1847)
SECHTER, Simon (1788–1867)
FESCA, Friedrich Ernst (1789–1826)
ASSMAYER (Assmayr), Ignaz (1790–1862)
LINDPAINTNER, Peter Joseph von (1791–1856)
CZERNY, Karl (Carl) (1791–1857)
ZÖLLNER (Zoellner), Karl (Carl) Heinrich (1792–1836)
PRANDAU, Carl Freiherr von (Báró Prandau Károly) (1792–1865)
REILL, Franz Joseph (1793–1865)
SCHUBERT, Ferdinand (1794–1859)
JANSA, Leopold (1795–1875)
EST, L. B. (Stefan Stocker) (1795–1882)
SCHUBERT, Franz Peter (1797–1828)
BIBL, Andreas (1797–1878)
REISSIGER, Karl Gottlieb (1798–1859)

AIGNER, Engelbert (1798–1866)
SEEGNER, Franz Gregor (1800 körül)
SPITTA, Carl Johann Philipp (1801–1859)
HAUPTMANN, Lorenz (1802–1870)
RANDHARTINGER, Benedikt (1802–1893)
DROBISCH, Karl Ludwig (1803–1854)
STEGMAYER, Ferdinand (1803–1863)
VESQUE VON PÜTTLINGEN, Johann (Johann Hoven) (1803–1883)
WEBER, Franz (1805–1876)
MÜLLER, Donat (1806–1879)
STREBINGER, Matthias (Matthäus) (1807–1874)
PREYER, Gottfried Freiherr von (1807–1901)
MENDELSSOHN-Bartholdy, Jacob Ludwig Felix (1809–1847)
KÜHMSTEDT, Friedrich Karl (1809–1858)
PROCH, Heinrich (1809–1878)
BRÖER (Broer), Ernst (1809–1886)
WEISS, Laurenz (1810–1888)
ROTTER, Ludwig (1810–1895)
FÜCHS, Ferdinand Karl (1811–1848)
RIETZ, (August Wilhelm) Julius (1812–1877)
GEPPERT, Libertus (1815–1861)
NAGILLER, Matthäus (1815–1874)
BROSIG (Brossig), Moritz (1815–1887)
KRENN, Franz (1816–1897)
KEMPTER, Karl (1819–1871)
SANTNER, Carl (1819–1885)
REIMANN, Ignaz (1820–1885)
WIDMANN, Benedikt (Benno) (1820–1910)
GOTTWALD, Heinrich (1821–1876)
MAIER, Julius Joseph (1821–1889)
ZANGL, Joseph Gregor (1821–1897)
METTENLEITER, Bernhard (1822–1901)
ZIERER, Franz Josef (Joseph) (1822–1903)
EYKEN, Johannes Albert von (Eijken Jan Albert van) (1823–1868)
FAIST (Faisst), Immanuel Gottlob Friedrich (1823–1894)
GREITH, Karl (1828–1887)
KAMMERLANDER, Karl (1828–1892)
HELLMESBERGER, Joseph sen. (1828–1893)
KOENEN, Fridrich (1829–1887)
KUMENECKER, Josef (Joseph) (1830–?)
SCHWEITZER, Johannes (1831–1882)
HÄFELE, Anton (1831–1889)
BIBL, Rudolf (1832–1902)
HABERT, Johannes Evangelista (Jan Evangelist) (1833–1896)
BIEGER, Franz (1833–1907)
SCHALLER, Ferdinand (1835–1884)
GEIGER, Constanze, Baronesse (Freifrau) von Ruttenstein (1835–1890)
PIEL, Peter (1835–1904)

SCHÖPF, Franz (1836–1915)
 BERGMANN, Gustav (1837–1892)
 LEITNER, Karl (Carl) August (1837–1905)
 REISINGER, Franz (1838–1905)
 DEIGENDESCH, Karl (1839–1911)
 GÜTTLER, Joseph (1841–1912)
 KRISTINUS, Karl (Carl) Raimund (1843–1904)
 ESTERHÁZY-ROSSI, Alexandrina grófnő (1844–1919)
 FILKE, Max (1855–1911)
 WEINBERGER, Karl Friedrich (1853–1908)
 GRUBER, Josef (Joseph) (1855–1933)
 HUPFAUF, Johann Peregrin (Johannes Peregrinus) (1856–1889)
 GRIESBACHER, Peter (1864–1933)
 LIPP, Alban (1866–1903)
 THOMAS, Carl (Karl) (?–1860)

**3. *Itáliai (olasz), francia és spanyol származású zeneszerzők,
születésük időrendjében:***

PALESTRINA, Giovanni Pietro Aloisio Pierluigi da (1525–1594)
 SCARLATTI, Pietro Alessandro Gaspare (1660–1725)
 CASCIOLINI, Claudio (1697–1760)
 COSTANZI (Costanzo), Giovanni Battista (1704–1778)
 MARTINI, Giovanni Battista („Padre Martini”) (1706–1784)
 PERGOLESI, Giovanni Battista (1710–1736)
 JOMMELLI, Niccolò (1714–1774)
 ANFOSSI, Pasquale (1727–1797)
 PICCINNI, Nicola (Niccolò) Marcello Antonio Giacomo (1728–1800)
 GUGLIELMI, Pietro Alessandro (1728–1804)
 SARTI, Giuseppe (1729–1802)
 CORNET, Allesandro (Alessandro) („Cornetti”) (?–1795)
 SACCHINI, Antonio Maria Gasparo (1730–1786)
 MYSLIWECEK (Mysliveček), Joseph (Giuseppe Venatorini, Il Boemo) (1737–1781)
 PAISIELLO, Giovanni (1740–1816)
 RIEGEL (Rigel), Henri Joseph (1741–1799)
 SALIERI, Antonio (1750–1825)
 ZINGARELLI, Nicola Antonio (1752–1837)
 DALAYRAC (d’Alayrac), Nicolas (1753–1809)
 MARTIN y Soler, (Atanasio Martín Ignazio) Vicente (1754–1810)
 RIGHINI, Vincenzo (1756–1812)
 CHERUBINI, Maria Luigi Zenobio Carlo Salvatore (1760–1842)
 NICOLINI, Giuseppe (1762–1842)
 MÉHUL, Étienne Nicolas (1763–1817)
 BASILI (Basily), Francesco (1767–1850)
 PAER, Ferdinando (1771–1839)
 RODE, Pierre (1774–1830)
 BOÏELDIEU, Adrien François (1775–1834)
 PUCITTA, Vincenzo (1778–1861)

PAVESI, Stefano (1779–1850)
AUBER, Daniel François Esprit (1782–1871)
HÉROLD, Louis Joseph Ferdinand (1791–1833)
ROSSINI, Gioacchino Antonio (1792–1868)
PACINI, Giovanni (1796–1867)
DONIZETTI, Gaetano (1797–1848)
BELLINI, Vincenzo (1801–1835)
BERLIOZ, Hector (1803–1869)
ANZOLETTI, Francesco (1819–1862)

4. Cseh, morva, szlovák, szlovén és lengyel zeneszerzők, születésük időrendjében:

GALLUS, Jacobus Carniolus (Jacob Petelin, Handl, Händl, Hähnel) (1550–1591)
RICHTER, Franz (František) Xaver (1709–1789)
KALOUS, Václav (P. Simon) (1715–1786)
LAUBE, Josef Antonin (1718–1784)
RICHTER, Ján Josef (1724–?)
OEHLISCHLÄGEL, Franz Josef (Jan Lohelius, P. Lohelius, Loholey) (1724–1788)
BAUER, Joseph Anton (1725–1808)
POKORNY, Franz Xaver (František Jiří) (1728–1794)
IVANSCHITZ (Ivančič), Amandus (Matthias Leopold) (1727?–1762?)
BROSMANN, Antonin Ján (Anton Johann Nepomuk), P. Damasus (1731–1798)
BRIXI, Franz (František) Xaver (1732–1771)
MYSLIWECEK (Mysliveček), Joseph (Giuseppe Veanatorini, Il Boemo) (1737–1781)
KOŽELUCH, Johann Anton (Jan Antonín) (1738–1814)
VAŇHAL (Wanhal, Vanhal, van Hall), Johann Baptist (Jan Křtitel) (1739–1813)
PICHL, Wenzeslav (Václav) (1741–1805)
VACHOVSKÝ (Vachovsski, Vachovszki), Josephus (Jozef) (1748–?)
SCHREIER, Ján (P. Norbert) (1748–1811)
VOGEL (Vogl), Cajetan Abbé (1750–1794)
NOVOTNÝ (Novotny) Ferenc (František) (1750–1806)
MENSI, František P. (1753–1829)
TUCZEK, Vincenz Ferrerius (1755–1820)
WALTER (Walther, Walderth), Johann Ignaz (1755–1822)
MASCHEK, Vinzenz (Mašek Václav Vinzenz, Venceslav Vincentius) (1755–1831)
WRANITZKY (Vranický, Wranisky) Pál (Paul, Pavel) (1756–1808)
KRAMÁŘ, Vincenc František (Krommer Ferenc, Franz) (1759–1831)
NEUBAUER, Franz Christoph (1760–1795)
DANKOWSKI (Danek), Wojciech Adalbert (1760–1814)
GYROWETZ, Adalbert (Vojtěch Matyáš Jírovec) (1763–1850)
RYBA, Jan Jakub (1765–1815)
MÜLLER, Wenzel (1767–1835)
WITASEK (Wittaseck, Vitásek), Jan Matyáš Nepomuk August (1770–1839)
FAULHABER, Emmanuel Johann (1772–1835)
VOCET, Jan Nepomuk Václav (Wozet Johann Nepomuk) (1777–1843)
PLACHÝ, Wenzel (1785–1858)
BABNIGG Máté (1787–1868)
SECHTER, Simon (1788–1867)

MASCHEK Vince (Vinzenz) (1790–1870)
 BATKA (Battka) Wenzel (Johann Nepomuk) János (1795–1874)
 JANSÁ, Leopold (1797–1875)
 DESSAUER, Joseph (1798–1876)
 KLUGER, Johann Florian (19. század eleje)
 STREIT, Eduard (19. század eleje)
 HORÁK, Wenzel Emanuel (1800–1871)
 MASČEK (Mašek), Albin (Albinus) (1804–1878)
 FÜHRER, Robert Johann Nepomuk (1807–1861)
 KOTT, František Bedřich (Franz Friedrich) (1808–1884)
 ŠKROUP, Jan Nepomuk (1811–1892)
 ZAWERTHAL (Zavertal, Zavrthal, Sawerthal), Wenzel (Václav) Hugo (1821–1899)
 HABERT, Johannes Evangelista (Jan Evangelist) (1833–1896)
 HRIMALY, Adalbert Vojtěch (1842–1908)
 BELLA János Lipót (Johann Leopold, Ján Levosláv) (1843–1936)
 HANESCHKA, Hans (1869–1914)

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- ANDÓDYNÉ 1999. = Andódyné Pál Olga: *A Veszprémi Érseki Könyvtár Kottatárának olvasószolgálati, raktári és szakkatalógusa* (kézirat). Veszprém, 1999.
- ÁBRÁNYI 1900. = Ábrányi Kornél: *A magyar zene a 19-ik században*. Pannonia, Budapest, 1900.
- ÁDÁM 1912. = Ádám Iván: *A Veszprémi Székesegyház. Egyházmegyei Könyvnyomda*, Veszprém, 1912.
- BRODSZKY 1941. = Brodszky Ferenc: *A Veszprémvármegyei Zenetársaság (1823–1832)*. Veszprém, 1941.
- CATALOGUS 1833. = *Catalogus Musicalium et Instrumentorum Cathedralis Eccl. Wesprimiensis ad mandatum Reverendissimi Domini Domini Joannis Külley Custodis et Canonici eiusdem Ecclesiae susceptus et in ordinem redactus per Musicos nempe Josephum Höpler, Josephum Kleinmann et Ignatium Ruzitska 1825, et ad mandatum Reverendissimi Domini Domini Joannis Szmodis Custodis et Canonici eiusdem Cathedralis Eccl. renovatus et dedicatus sub Josepho Kleinmann Chori Regente per Aloysium Herrnberger Subregentem et Comembrum Chori Cathedralis Wesprimiensis. 1833.* (kézirat)
- CATALOGUS 1852. = *Catalogus Musicalium Chori Cathedralis Eccl. Wesprimiensis, sub Custode et Canonico quondam ejusdem Ecclesiae R: D: Joanne Külley anno 1825 confectus; sub Custode vero et Canonico R: D: Joanne Szmodis anno 1833 renovatus; ad mandatum vero moderni eiusdem Ecclesiae Cathedralis Custodis et Canonici R: D: Joannis Kéry emendatus et in ordinem redactus sub Regente-Chori Aloysio Herrnberger per Josephum Behm. 1852.* (kézirat).
- ELENCHUS 1825. = *Elenchus Productionum Figuralium in Choro Cathe. Eccl. Wesprimiensis susceptus per Jos: Höpler Bassistam eiusdem Chori. Anno 1825.* (kézirat).
- HOGYA 1983. = HOGYA György: *A Veszprémi Kórház története*. Veszprém, 1983. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár 9.)
- LŐRINCZI 2018. = Lőrinczi Ferenc, személyes közlés 2018. júliusban
- LUKCSICS 1912. = Lukács József: *Veszprém város újkori története (1552–1912)*. In: Hornig Károly (Szerk.): *Veszprém múltja és jelene*. Egyházmegyei könyvnyomda. Veszprém, 1912. 35–69. (Reprint: Veszprémi Szemle könyvek 9. Veszprém, 2016.)

- M. TÓTH 1998. = M. Tóth Antal: *Újra hallom szép szavát. Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig*. Új Horizont, Veszprém, 1998.
- M. TÓTH 2005. = M. Tóth Antal: Veszprém zenéje 1711 és 1849 között. *Veszprémi Szemle*, 8/1. 2005. 3–27.
- M. TÓTH 2007. = M. Tóth Antal: *A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje*. Veszprémi Érseki Könyvtár, Veszprém, 2007. (A veszprémi főegyházmegye múltjából 19.)
- M. TÓTH 2008. = M. Tóth Antal: Lintzenpoltz Simon, egy 18. századi veszprémi egyházzenesz. *Magyar Zene* 46/2, 2008. 223–226.
- M. TÓTH 2010. = M. Tóth Antal: Veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje. In: Diós István (főszerk.) *Magyar Katolikus Lexikon* XV. Budapest, 2010. 142–144.
- M. TÓTH 2012. = M. Tóth Antal: Magyarországi zeneszerzők művei, vallásos magyar népelemek Veszprémben a 18–19. században. In: Hermann István – Karlinszky Balázs, (Szerk.). *Corde aperto*. Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém Megyei Levéltár. Veszprém, 2012. 159–180.
- M. TÓTH 2013. = M. Tóth Antal: 1848–1849 eseményei a veszprémi székesegyház zenei naplója alapján (a veszprémi püspökség a forradalmi események alatt). *Veszprémi Szemle*, 15/1. 2013. 41–54.
- M. TÓTH 2016. = M. Tóth Antal: Zenei oktatás a 18–19. századi Veszprémben. *Veszprémi Szemle*, 18/4. 2016. 29–38.
- M. TÓTH 2017. = M. Tóth Antal: Veszprém zenei múltjából: Ruzitska Ignác élete és munkássága (Ruzitska Ignác születésének 240. évfordulójára). *Veszprémi Szemle*, 19/1. 2017. 24–43.
- M. TÓTH ÉRTÉKTÁR 2018. = M. Tóth Antal: A veszprémi püspöki (érseki) könyvtár kottatára és a kapcsolt dokumentumok, mint szellemi és kulturális örökség. Javaslat a Veszprémi Települési Értéktár részére. Veszprém, 2018.
- MURÁNYI 1980. = Murányi Róbert Árpád: A veszprémi székesegyház kottatára. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1978*. Budapest, 1980. 439–451.
- PFEIFFER–SZIGETI 1985. = Pfeiffer János – Szigeti Kilián: *A veszprémi székesegyház zenéjének története*. Adriányi Gábor (Szerk.): *Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae* VI. Aurora, München, 1985.
- PFEIFFER 1987. = Pfeiffer János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. Adriányi Gábor (Szerk.): *Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae* VI. Görres Gesellschaft, München, 1987.
- VFH 1887. = *Veszprémi Független Hírlap* 1887. 60. szám

JEGYZETEK

¹ M. TÓTH ÉRTÉKTÁR 2018.

² ÁDÁM 1912. 383., LUKCSICS 1912. 53.

³ M. TÓTH 2005. 4.

⁴ PFEIFFER 1987. 11., 17., 22., 31., 33., 36., 41., 62.

⁵ PFEIFFER 1987. 117., 136., 138., 149., 196., 206.

⁶ PFEIFFER 1987. 11., 17., 22., 31., 33., 36., 41., 62.

⁷ M. TÓTH 2007.

⁸ PFEIFFER–SZIGETI 1985. 53–61.

⁹ M. TÓTH 2007. 20.

¹⁰ PFEIFFER–SZIGETI 1985. 65.

¹¹ MURÁNYI 1980. 439.

¹² CATALOGUS 1833.

- ¹³ CATHALOGUS 1852.
- ¹⁴ ELENCHUS 1825.
- ¹⁵ ANDÓDYNÉ 1999.
- ¹⁶ MURÁNYI 1980.
- ¹⁷ PFEIFFER–SZIGETI 1985.
- ¹⁸ M. TÓTH 2007.
- ¹⁹ M. TÓTH 1998. 148–149.
- ²⁰ PFEIFFER–SZIGETI 1985. 72.
- ²¹ M. TÓTH 2008. 224.
- ²² MURÁNYI 1980. 445.
- ²³ CATHALOGUS 1833.
- ²⁴ CATALOGUS 1852.
- ²⁵ MURÁNYI 1980. 444.
- ²⁶ MURÁNYI 1980. 450.
- ²⁷ ELENCHUS 1825. M., TÓTH 1998. 41.
- ²⁸ M. TÓTH 2013. 49.
- ²⁹ M. TÓTH 1998. 27–32.
- ³⁰ HOGYA 1983. 31.
- ³¹ LŐRINCZI 2018.
- ³² VFH 1887.
- ³³ M. TÓTH 1998. 30.
- ³⁴ BRODSZKY 1941. 6.
- ³⁵ ÁBRÁNYI 1900. 163.
- ³⁶ M. TÓTH 2017. 24.
- ³⁷ M. TÓTH 2016. 29.
- ³⁸ M. TÓTH 2007. 255.
- ³⁹ M. TÓTH 2012. 164–172.
- ⁴⁰ MURÁNYI 1980. 447.
- ⁴¹ M. TÓTH 2007. 21–248.

KÖZLEMÉNYNEK

Veszprém meteorológiai viszonyai 2016-ban¹

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

AZ ÁTLAGTÓL KISSÉ MELEGEBB ÉS ÁTLAGOS CSAPADÉKÚ IDŐJÁRÁS jellemezte Veszprémet 2016-ban. Háromszor dőlt meg a napi hőmérsékleti rekord, de a szélsőségek elkerülték térségünket.

A Meteorológiai Világszervezet 2016. november elején kiadott előzetes értékelése szerint 2016 lehet a legmelegebb év globális szinten, megelőzve az addigi rekord 2015-ös esztendőjét. A január–szeptember közötti időszak a Föld egészét tekintve 0,88°C-kal adódott melegebbnek az 1961–1990-es évek referencia időszakához képest, megdöntve ezzel az addigi összes hőmérsékleti rekordot, és az év hátralévő része sem ígért érdemi változást. A veszprémi adatsorokat elemezve megállapíthatjuk, hogy 2016 nem döntött rekordokat, 10,9°C-os középhőmérsékletével a rangsorban „csak” a tizedik helyet foglalja el. Igaz, ez a szerény helyezés is 0,9°C-kal melegebb éves középhőmérsékletet jelent, mint a sokévi átlag,² tehát elmondhatjuk, hogy 2016 is a globális éghajlatváltozás jegyében telt, igaz kevesebb szélsőséggel, mint a korábbi években.

Az egyes hónapok középhőmérsékletét tekintve azt látjuk, hogy május, augusztus, október, november és december kivételével a többi hónap melegebb volt a sokévi átlagnál. Szélsőségesen enyhe volt a február 5,2°C-os középhőmérséklettel, ez 4,5°C-kal haladta meg az ilyenkor szokásos értéket. Ezzel február a harmadik a rangsorban, ettől melegebb 1998-ban volt 5,9°C-os, illetve 1990-ben 5,6°C-os értékkel. Fagyos nap ($T_{min} \leq 0,0^\circ\text{C}$) februárban az átlagos 20 helyett csak nyolc esetben fordult elő és a legalacsonyabb hőmérséklet sem csökkent mínusz 5°C alá.

Március és április is enyhébb volt az átlagosnál, utóbbiban a napi maximumhőmérsékletek 12 alkalommal haladták meg a 20°C-ot. A fagyos napok száma mindkét hónapban jóval a sokévi átlag alatt maradt. Május középhőmérséklete a sokévi átlagnak megfelelően alakult, 6 alkalommal haladta meg a csúcshőmérséklet a 25°C-ot (nyári nap), fagyos napot nem jegyeztünk fel.

A nyári hónapok közül június és július is melegebbnek bizonyult az átlagnál, előbbi 1,7°C-kal, utóbbi 1,2°C-kal múlta felül az időszakra jellemző értéket. A

hőmérséklet menete egyik hónapban sem volt egyenletes. Augusztus középhőmérséklete $0,7^{\circ}\text{C}$ -kal marad el az átlagtól. A hónap első harmada átlag körüli, második harmada átlag alatti, míg a vége kevéssel átlag fölötti hőmérsékleteket eredményezett. 11-én volt a leghűvösebb, $13,8^{\circ}\text{C}$ -os középhőmérséklettel. Ilyen alacsony érték az elmúlt 50 évben, Veszprémben ezen a napon nem fordult elő. Rekordot döntött 12-e is, ugyanis a reggeli minimumhőmérséklet $8,7^{\circ}\text{C}$ -ig süllyedt. Hasonlóan hűvös ezen a napon 1864-ben jegyezték fel Veszprémben. További érdekesség, hogy mindössze egy napon, 5-én haladta meg a csúcshőmérséklet a 30°C -ot.

Szeptember hőmérséklete $2,5^{\circ}\text{C}$ -kal haladta meg az átlagot. A hónap első felében a napi maximumhőmérséklet két nap kivételével meghaladta a 25 fokot. A minimum értékek is jóval az ilyenkor jellemző értékek fölött alakultak, de hőmérsékleti rekord nem dőlt meg. Október elejére az éves hőtöbblet $1,4^{\circ}\text{C}$ -nak adódott, ami előre vetítette a rekord közeli éves középhőmérsékletet, de a következő három hónap átlag alatti értékei mérsékeltek az éves hőmennyiséget. Október számottevően, $1,5^{\circ}\text{C}$ -kal volt hűvösebb az átlagnál, november és december csak néhány tizedfokkal múlta alul az időszakra jellemzőt.

2016 csapadékösszege mintegy 25 milliméterrel haladta meg a sokévi átlagot. Január és február csapadékosabb volt, mint a korábbi évek, utóbbiban közel a duplája esett a jellemző mennyiségnek. Márciustól júniusig rendre kevesebb eső esett, mint az időszakra jellemző érték. Július részben pótolta a korábbi hónapok hiányát, közel 160 milliméter esett, két és félszerese a hónapra jellemzőnek. Augusztus, szeptember és október csapadékösszegei is átlag alatt maradtak. A szeptemberi mennyiség a 20 millimétert sem érte el az átlagos 70 mm helyett. Októberben az átlagnak megfelelő mennyiség hullott, míg decemberben az 5 millimétert sem érte el az átlagos 30 milliméterrel szemben.

A 2016. évre jellemző a kevesebb csapadékos nap, illetve a nagyobb csapadékok elmaradása. Kivétel talán július 26-a, amikor a napi csapadékösszeg meghaladta a 40 millimétert. Havazás 20 napon fordult elő, mérhető hótakaró csak január 4–11-e között tudott kialakulni. A zivataros napok száma 24 volt, néhány nappal kevesebb, mint a sokévi átlag.

JANUÁR középhőmérséklete mínusz $0,5^{\circ}\text{C}$ -nak adódott, ez $0,3$ fokkal enyhébb a sokévi átlagnál. A hónap meglehetősen hideg napokkal kezdődött, 6-áig a napi középhőmérsékletek 4–6 fokkal maradtak el az időszakra jellemzőtől. A leghűvösebb napon, 4-én a minimum hőmérséklet mínusz $12,5^{\circ}\text{C}$ -ig csökkent és a napi középhőmérséklet is csak mínusz $9,3^{\circ}\text{C}$ -nak adódott. 8-tól 16-ig egy enyhébb periódus következett, majd 17-től 23-ig újra hidegebb napok következtek. 23-án reggelre ismét mínusz 12 fok alá csökkent a hőmérséklet, a városban mínusz $12,6^{\circ}\text{C}$ -ot mutatott a hőmérő. Ezt követően ismét egy intenzív melegedés kezdődött, 26-án már

6 fokkal, 28-án 9,3 fokkal haladta meg a napi középérték a sokévi átlagot. Ez lett a hónap legmelegebb napja, 15,7°C-os csúcshőmérséklettel. Az átlagos hőmérsékletű januárról tanúskodnak a küszöbnapok is, fagyos nap 24 esetben fordult elő, téli nap 11 volt, hat napon csökkent a minimum hőmérséklet mínusz 10 fok alá.

Jelentős csapadéktöbblettel zárt a január, a repülőtéren 52 mm, a városban 60 mm csapadék hullott, ez 50 százalékkal több a sokévi átlagnál. 12 csapadékos napot jegyeztünk fel (amikor a napi mennyiség elérte vagy meghaladta a 0,1 millimétert). Kilenc napon havazott és a hónap első felében 10 napon borította összefüggő hótakaró a talajfelszínt, ami 6–8. között elérte a 10–15 centiméteres magasságot. „Az egész megyében havazott tegnap” – írta a NAPLÓ január 6-án. „Ennek ellenére az összes út járható volt, a közútkezelő minden gépe dolgozott, tisztították a hótól az utakat. A szél főleg a délelőtti folyamán görgette a havat több szakaszon is, de hóátfúvás miatt járhatatlan út nem alakult ki.” Hatodikán estére „átlagosan öt centiméter volt a hórég vastagsága. A leeső csapadék miatt megnehezült a közlekedés. Lapunk információi szerint megyénk útjai az esti órákban mindenhol járhatóak, hókásások, hósárosak, letaposottak voltak. A főútvonalak tisztábbak, mint a mellékútvonalak. A közútkezelő gépei teljes kapacitással dolgoztak az utak megtisztításán.” 23-án is havazott, 24-én reggelre 3–5 centiméteres hórég fedte a várost, de ez gyorsan elolvadt.

Nehezítette a közlekedők életét a 8-án, 10-én illetve a 25-én hullott ónos eső. „Ónos eső bénított meg mindent. Szinte egész Veszprémet csúszós jégpáncél borította hétfő reggel, estek-keltek az emberek az utakon, az autók csak lépésben tudtak haladni.” – írta a NAPLÓ január 26-án. „Éjszaka a havat eső váltotta fel, amely a hidegben ráfagyott az utakra, vastag jégpáncélt vonva mindenre. Reggel aztán a munkába, iskolába, óvodába igyekvőknek alaposan meg kellett dolgozniuk minden méterért. A délelőtti folyamán is csúsztak az utak, a járdák, csak a legforgalmasabb útszakaszokon – elsősorban a helyi járatú utakon – lehetett biztonságosan közlekedni. Többek között a Cholnoky-lakótelepen is csak lépésben haladhattak a járművek, a veszprémi piactér is jég borította a parkolókat, onnan bejutni a vásárcsarnokba csak csúszkálva volt lehetséges. [...] Veszprém helyi közlekedésében a csúszós autóbuszokat a közlekedési nehézségek miatt hétfőn leállították.” Hét napon volt köd. A havi átlagos szélesség 2,4 m/sec-nak adódott, tíz szeles és egy viharos napot jegyeztünk. A legerősebb szélhőkés 12-én este volt 54 km/órás értékkel. A nap-sütéses órák száma 82.

FEBRUÁR középhőmérséklete 5,2°C-nak adódott (a városban 6,0°C-ot mértünk), ez 4,5 fokkal melegebb a sokévi átlagnál. A repülőtéri közel 50 éves adatsorban ez volt a harmadik legmelegebb február, csak az 1998-as előzi 5,9 fokos, illetve az 1990-es 5,6 fokos középértékkel. Az abszolút rekordot 1966 tartja, akkor a NEVIKI területén működő meteorológiai állomáson a februári középérték 6,5°C-nak adódott.

25-ét és 26-át kivéve a napi középhőmérsékletek sok esetben 4–6 fokkal haladták meg az időszakra jellemzőt. A legmelegebb napon, 22-én 15,1°C-ig emelkedett a hőmérséklet, a havi minimumot öt nappal később, 27-én mértük mínusz 4,8°C-os értékkel. Fagyos nap az átlagos 19-cel szemben csak 8 napon fordult elő, zord nap és téli nap nem volt.

Február még a januártól is csapadékosabb volt, 90 mm eső esett, ez a szokásos mennyiség háromszorosa. (Országos átlagban ilyen csapadékos február még nem fordult elő a meteorológiai mérések kezdete óta.) 17 csapadékos nap volt, négy napon havazott, de hótakaró kialakulására a hőmérsékleti viszonyok miatt nem volt lehetőség. *„A megye magasabban fekvő helyein több centiméter vizes hó esett, amely meglepett pár kamionost.”* – írta a NAPLÓ február 11-én. *„Reggel hat órától délig a megye magasabban fekvő helyein változó intenzitással több centiméter vizes hó esett. Délután a havazás megállt, esőre váltott, de a megye nagy részén estére az is megszűnt.”* 19-én hó és havas eső nehezítette a közlekedést a megye több pontján. *„Farkasgyepű környékén havazott, délelőtti már két-három centiméter vastag hó borította az utat és a tájat. Havas eső hullott és Városlőd között a 8-as úton, valamint a 83-as úton Pápa és Városlőd térségében, továbbá Zircen.”* Február 25-én is ijesztgetett a tél. *„A megye egyes területein elég intenzív havazás volt csütörtökön, de a hó csak a földeken maradt meg hosszabb ideig.”* A havi átlagos szélsősebesség 3,4 m/sec-nak adódott, 13 szeles és 10 viharos napot jegyeztünk fel. A legerősebb széllelőkések 4-én és 24-én érték a 72 km/órás értéket. A napsütéses órák száma 80, a sokévi átlagnak megfelelően alakult.

Piros hó helyett piros eső esett február végén – írta a NAPLÓ március 1-én. *„Több helyről is jelezték olvasóink, hogy a délelőtti esőt követően különös vöröses elszíneződésre lettek figyelmesek autóikon, az ablakpárkányokon, szemeteskukákon, kerti bútorokon. A különleges jelenség magyarázata ugyanakkor mégis egyszerű: afrikai homok hullott az égből. Minderre a most felettünk átvonuló mediterrán ciklon a magyarázat, állítják a meteorológiai szakemberek. Mint mondják: a Földközi-tenger felett örvénylő ciklon Észak-Afrikában felkavarta a homokot, melyet felkapva magával hozott a térségünkbe. Ez a homok került ki tehát a légkörből az esőcseppeken utazva a földfelszínig, itt megragadva a különböző tárgyakon.”*

MÁRCIUS is enyhébb volt az átlagnál, a repülőtérén, 6,2°C-os, a városban 7,2°C-os középhőmérséklettel, ami 1,2 fokkal haladja meg az időszakra jellemző értéket. A napi középhőmérsékletek 14-ig általában 1–3 fokkal voltak magasabbak, majd 15-én néhány napos lehűlés kezdődött. A leghűvösebb nap 15-e volt, 1,8°C-os napi középhőmérséklettel, ez 3,2 fokkal hűvösebb a szokásosnál. 18-tól a hónap végéig a hőmérséklet az átlag körül ingadozott, csupán 30-án és 31-én emelkedett jóval a sokévi átlag fölé. Érdekes, hogy a hónap leghűvösebb és legmelegebb értéke hat nap különbséggel jelentkezett. 25-én reggel mínusz 1,3°C volt a napi minimum, 31-én

délután pedig 21,8°C a napi maximum érték. A repülőtéri állomáson öt, a városban kettő fagyos nap volt, téli és zord napot nem jegyeztünk fel.

Márciusban, térségünkben 10–15 mm közti csapadék hullott, ez a szokásos mennyiség egyharmada. Összesen tíz csapadékos nap volt, de az ezeken lehullott mennyiség sok esetben még az egy millimétert sem érte el. 1-jén és 15-én gyenge havazást illetve hózáport is feljegyeztünk. *„Hóval köszöntött be március első napja.”* – írta a NAPLÓ március 2-án. *„Nagy gondot nem okozott az égi áldás, de gépekkel kellett megtisztítani az utakat. Hiába mutat a naptár márciust, a Bakonyban több helyen a hó az úr. Tésen szinte egész nap esett, délután hótólónak kellett megtisztítania az utakat, hogy közlekedni tudjanak a helyiek.”* A havi átlagos szélsősebesség 3,5 m/sec-nak adódott, 9 szeles és öt viharos nap volt. A legerősebb szélleökés 1-jén elérte a 72 km/órás értéket. A napsütéses órák száma 177 volt, a sokévi átlaggal megegyező érték.

ÁPRILIS 1,5 fokkal volt melegebb az átlagnál, középhőmérséklete 11,8°C-nak adódott, a városban 12,4°C volt. A hónap első és második harmadában két napot (9-ét és 10-ét) kivéve a napi középhőmérsékletek 4–6 fokkal haladták meg az ilyenkor jellemző értéket. Több napon új hőmérsékleti rekord született. 1-jén kezdődött a sor, 21,5°C-ig melegedett fel a levegő, a repülőtéri állomás történetében ezen a napon ilyen meleg még nem volt. Ettől melegebb a városban 1911-ben volt, akkor délután kerekén 22 fokot mértek. Rekordot döntött 4-e is 23,9°C-os maximum értékkel. A havi maximum 5-én délután volt, 24,9°C-on tetőzött a hőmérséklet, ami szintén új napi rekord. A városban ez volt az első nyári nap, 25,7°C-os értékkel. 17-én reggel megdőlt a minimum hőmérsékleti rekord is, csak 13,1°C-ig süllyedt a hőmérséklet. Alig egy hét elmúltával, 26-án reggel a negatív hőmérsékleti rekord dőlt meg, mínusz 0,1°C-ot mutatott a hőmérő, ilyen hideg ezen a napon még nem volt. A korábbi rekord 0,4°C, amit 1988-ban jegyeztünk fel. 28-án reggelre mínusz 0,5°C-ra hűlt le a levegő, így a hónap során két fagyos nap volt.

A megszokottnál jóval kevesebb csapadék hullott áprilisban. Szeszélyes eloszlásban 7–10 mm eső esett, ez a sokévi mennyiség alig több mint 15 százaléka. A hónapot a szárazság jellemezte, összesen három csapadékos nap volt, a relatív nedvesség havi átlaga alig érte el a 60 százalékot. Április az év legszelesebb hónapjának bizonyult. Az átlagos szélsősebesség 4,4 m/sec-nak adódott, 16 szeles és tíz viharos napot jegyeztünk fel. A legerősebb szélleökés 1-én hajnalban megközelítette a 80 km/órás értéket. Viharos volt 24-e is, bár a legerősebb szélleökösek akkor a nyugati megyékre voltak a jellemzőek. *„Többször is riasztották a tűzoltókat vasárnap, mert az orkán erejű szél miatt fák dőltek ki és ágak szakadtak le róluk. A fák elsősorban az utakra zuhantak, onnan takarították el láncfűrészsel és kézi erővel meggyezerte a tűzoltók. Szerencsére egyik esetben sem sérült meg senki a fák kidőlése miatt.”* – tudósított a NAPLÓ április 25-én. A napsütéses órák száma 250, a sokévi átlagnak megfelelően alakult.

MÁJUS megtörte az átlagtól melegebb hónapok sorát, középhőmérséklete 15,2°C-nak adódott, ez 0,1 fokkal hűvösebb a szokásosnál. 20-áig a hőmérsékletek zömmel az átlag alatt alakultak, 16-án közel 6 fokkal volt hűvösebb a jellemzőnél. Ez lett a hónap leghűvösebb napja, 3,9°C-os minimum értékkel. Az elmúlt 50 évben ilyen hideg nem volt ezen a napon térségünkben. Május utolsó harmada melegebb volt az átlagosnál, 29-én 28,5°C-on tetőzött a hőmérséklet (a városban 28,9°C volt). Hat nyári nap volt, míg a szokásos egy hőségnap elmaradt.

A száraz áprilist egy csapadékosabb május követte, a havi csapadékösszeg térségünkben 90–100 mm között alakult, ez 30 százalékkal haladja meg az ilyenkor szokásos mennyiséget. *„Aranyat ér a májusi csapadék a földeken. Ismét itt a borongós, esős idő. Aki az igazi, ragyogó tavaszt várja, az már nagyon unhatja, hogy napközben is villanyt kell kapcsolni a sötét felhők miatt, de vannak, akik kifejezetten örülnek az állandó esőnek. Természetesen az áldott anyaföldre és a gazdákra gondolunk.”* – írta a NAPLÓ május 14-én, szombaton. 15 csapadékos nap volt, 12-én 30 milliméter esett, 23-án és 24-én pedig zivartart figyelhattunk meg. Az átlagos szélsőségség 3,0 m/sec-nak adódott, tíz szeles és kettő viharos napról szólnak a feljegyzések. A legerősebb szellőkések 4-én elérték a 60 km/órás értéket. A napsütéses órák száma 267, kevéssel több, mint a sokévi átlag.

JÚNIUS az egész ország területén melegebb volt az átlagnál, középhőmérséklete 20,0°C-nak adódott, ez 1,7 fokkal haladja meg az időszakra jellemző értéket. A hónap első felében a hőmérséklet a borultabb, csapadékosabb időjárás következtében az átlag közelében ingadozott, vagy kevéssel alatta maradt. 7-én reggel 10 fok közelébe csökkent a minimum, 12-én pedig a maximum hőmérséklet sem érte el a 20 fokot. A hónap utolsó dekádjában, főként 23. után egy erőteljes anticiklon (magasnyomású légköri képződmény) felépülésének köszönhetően három napon át az átlaghőmérséklet térségünkben meghaladta a 25°C-ot (országosan a 27°C-ot), emiatt az országos tiszti főorvos II. fokú hőségriadót rendelt el. *„Az országos tiszti főorvos az Országos Meteorológiai Szolgálat előrejelzése alapján, figyelembe véve az Országos Közegészségügyi Központ ajánlását, június 23 (csütörtök) 00 órától június 26. (vasárnap) 24 óráig másodfokú hőségriasztást ad ki. Az Országos Meteorológiai Szolgálat előrejelzése szerint a következő napokban egyre melegebb légvillámok érkeznek Magyarország fölé.”* – tudósított a NAPLÓ június 23-án, csütörtökön. Nálunk a legmelegebb napon, 24-én 33,2°C-ig emelkedett a hőmérséklet, a napi középérték pedig 27,2°C-nak adódott. 17 nyári nap volt és négy napon haladta meg a napi csúshőmérséklet a 30 fokot.

A havi csapadékösszeg térségünkben közel 30 százalékkal elmaradt a sokévi átlagtól. A hónap első fele volt a csapadékosabb. 11-én és 15-én zivatar kíséretében 16 milliméter eső esett, a hónap második felében lehullott csapadék nem érte el az egy millimétert. Az átlagos szélsőségség 2,3 m/sec-nak adódott, 6 szeles és három

viharos napot jegyeztünk fel. A legerősebb szélhőkés 25-én éjszaka megközelítette a 70 km/órás értéket. A hónap során 300 órát sütött a nap, ez mintegy 5 százalékkal haladja meg a sokévi átlagot.

Július középhőmérséklete (megegyezve az országos átlaggal) 21,8°C-nak adódott, ami 1,2 fokkal haladja meg az időszakra jellemzőt. Főként a hónap első és harmadik dekádja volt melegebb a szokásosnál. 2-án és 11-én a napi középhőmérséklet meghaladta a 25 fokot, 12-én pedig a 26 fokot. Ekkor a csúcshőmérséklet 33,5°C-on tetőzött (a városi állomáson 34,7°C volt), így ez lett nem csak a havi, hanem az évi maximum is. Egy gyors mozgású frontrendszernek köszönhetően 13–17. között a napi középhőmérséklet 4–7 fokkal elmaradt az átlagtól. 15-én a délutáni maximum 15,0°C-on tetőzött. Ettől alacsonyabb maximum ezen a napon utoljára 1970-ben fordult elő, akkor 13,0°C-ig emelkedett a hőmérő higanyszála. 18-tól ismét visszaállt a hőmérséklet „szabályos” menete, a középhőmérsékletek 1–3 fokkal múlták felül a szokásos értéket. A hónap során 24 nyári és 5 hőség nap volt, forró nap – a korábbi évek gyakorlatával ellentétben – nem fordult elő.

Július folyamán 12 csapadékos napon közel 160 milliméter eső esett, ez két és félszerese az ilyenkor jellemző értéknek.³ Három alkalommal a napi csapadékösszeg elérte vagy meghaladta a 30 millimétert. A hónap első napján a Napló tudósítása szerint „leszakadt az ég” Veszprémben, mi több, a Bakony fölött tornádó is kialakult. *„Tegnap délben elsötétült az ég, majd óriási zivatar érkezett Veszprém fölé. Pillanatok alatt bokáig érő víz borított mindent. Az emberek futva menekültek az üzletekbe. Bokáig ért a víz a Cholnoky-lakótelepen, olyan heves esőzés zúdult a városrészre, hogy az autók csak lépésben tudtak haladni, az ablaktörők maximális fokozaton is alig bírták a munkát. [...] A Bakonyban kipattant zivatar heves esőzéssel, jéggel, illetve villámlásokkal és dörgéssel járt [...] Kövesgyűrű és Nemesvámos között, valamint Márkó térségében tornádót is észleltek.”* – írta a lap július 2-án. 26-án, zivatar kíséretében 42,2 milliméter eső esett. A hónap során 12 szeles és 8 viharos napot jegyeztünk fel, az átlagos szélsébség 3,0 m/sec-nak adódott. A legerősebb szélhőkés 3-án és 14-én elérték a 70 km/órás értéket. Júliusban 292 órát sütött a nap, ez a sokévi átlagnak megfelelő érték. Július 28-án, csütörtökön, egy nyáron szokatlan jelenségről számolt be a NAPLÓ: *„Az időjárás örök téma, még akkor is, ha nem ad témát. De az utóbbi években, főleg idén, egyre szokatlanabb jelenségeket produkál a természet. Lúdtojásnyi jég hullik az égből, ami hatalmas lyukakat vág a palatetőkre, betöri az ablakokat, tornádó söpör végig a hazai földeken és vizeken. Tegnap reggel Veszprém arra ébredt, hogy a júliusi szokásos napsütés helyett ködbe borult a város. Na, erről tessenek beszélgetni.”*

AUGUSZTUS középhőmérséklete 19,5°C-nak adódott, ez 0,7 fokkal hűvösebb a sokévi átlagnál. A hónap első dekádjában a középhőmérsékletek az átlag körül ingadoztak. 10-től egy markáns hidegfront következtében komoly lehűlés történt, 11-én

a napi középhőmérséklet 6 fokkal maradt el az átlagostól, 12-én a minimumhőmérséklet 8,7°C-ig csökkent, ezzel megdőlt az e napi minimum rekord Veszprém-ben. A hűvösebb idő augusztus 23-ig tartott, majd a hónap végén a szokásos lehűlés helyett ismét felmelegedés kezdődött. A havi csúshőmérsékletet 5-én jegyeztük fel 30,4°C-os (a város belső területein 30,8°C-os) értékkel. Nyári nap a sokévi átlaggal megegyezően 18, a hőség napok száma az átlagos 7 helyett mindössze egy volt.

Augusztusban a repülőtér-en 8 csapadékos napon 40 milliméter eső esett, ez 30 milliméterrel kevesebb a sokévi átlagnál. Meglehetősen sok, hét zivataros nap volt, de 10 millimétert meghaladó csapadék csak két napon, 6-án és 10-én fordult elő. Ugyanakkor a város belső területein, a zivatárookra jellemző eltérő csapadékin-tenzitás miatt, 20 milliméterrel több eső hullott, köszönhetően az 5-én mért 28 milliméternek. A hónap során 10 szeles és négy viharos napot jegyeztünk fel, az átlagos szélsébség 2,6 m/sec-nak adódott. A legerősebb szél-lökések 22-én kevéssel meghaladták a 60 km/órás értéket. Augusztusban a napsütés-es órák száma kevéssel meghaladva a sokévi átlagot, 286-nak adódott.

SEPTEMBER középhőmérséklete 18,0°C-nak adódott, 2,5 fokkal meghaladva a sokévi átlagot. A hónap első és második dekádja volt enyhébb, a 9–12. közötti középhőmérsékletek meghaladták a 22 fokot. „Nyárias idővel folytatódik az ősz.” – írta a Napló szeptember 8-án, csütörtökön. „Átmeneti lehűlés után ismét harminc fokot mérhetünk. Tizenöt fokkal csökkent hétfő-re a hőmérséklet, majd a hűvös idő után csaknem ugyanennyivel emelkedett keddről szerdára.” 11-én volt a legmelegebb, ekkor a maximumhőmérséklet megközelítette a 30 fokot. Ezen a napon nem, de a rákövetkezőn (12-én) megdőlt a napi maximum hőmérsékleti rekord. A korábbi 27,5°C helyett, amit 2011-ben jegyeztünk fel, 29,0°C-ig melegedett a levegő. Enyhe volt a reggel is, 17,7°C-ig hűlt le a levegő, a korábbi rekordot 2008-ban jegyeztük fel 16,8°C-os értékkel. A hónap során 14 nyári nap volt, éppen az időszakra jellemző duplája.

Szeptemberben kevés csapadék hullott, a sokévi mennyiség egyharmadát, 18 millimétert jegyeztünk fel. Nyolc csapadékos nap volt, ebből kettő zivataros, de a legmagasabb napi csapadékösszeg 5-én alig haladta meg a 7 millimétert. A hónap során három szeles nap volt, viharos nap nem fordult elő, az átlagos szélsébség 1,9 m/sec-nak adódott. A legerősebb szél-lökéseket 5-én és 20-án jegyeztük fel 47 km/órás értékkel.

OKTÓBER első három napja még enyhébb volt az átlagnál, de 4-től egy hidegfront és a mögötte beáramló hideg levegő hatására több fokkal visszaesett a hőmérséklet. A derült, szélcsendes éjszakákon erősen lehűlt a levegő. 8-án reggelre 1,4°C-ig csökkent a hőmérséklet, ilyen hűvös ezen a napon legutóbb 2002-ben fordult elő. A hűvös napoknak köszönhetően a hónap középhőmérséklete 8,8°C-nak adódott, ez 1,5 fokkal alacsonyabb az időszakra jellemző értéknél. A hónap vége felé még elő-

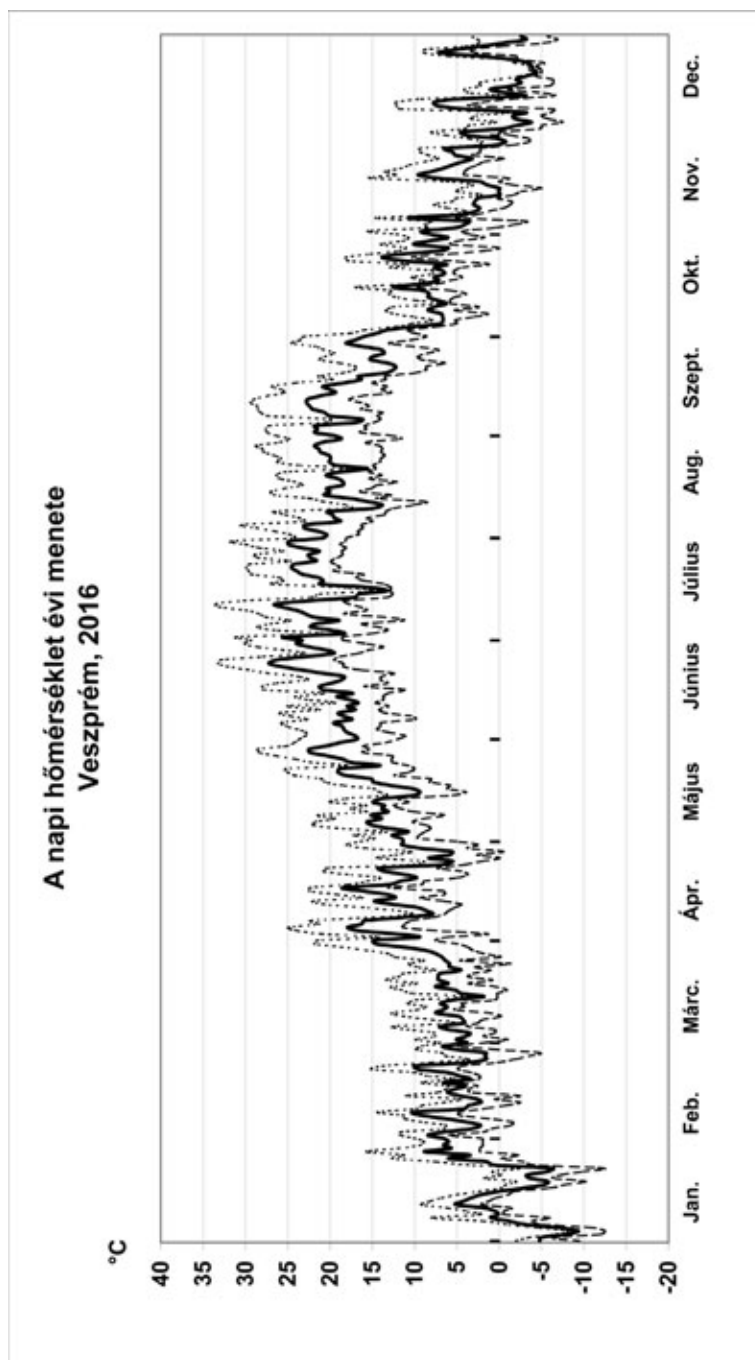
fordult néhány enyhébb nap, de ezzel együtt is átlag alatt maradt a havi közép. A legmelegebb nap elseje volt 23,1°C-os hőmérséklettel, 25-én ismét 18 fok fölé kúszott a hőmérő, aztán 28-án reggel mindössze 0,1°C volt a hőmérséklet, talaj menti fagy kíséretében.

A hónap során 16 csapadékos napon közel 60 mm eső esett, ez 10 milliméterrel több, mint a sokévi átlag. 15-én zivatar volt és kilenc alkalommal figyeltünk meg ködöt. Október a novembert idézte. *„Valódi őszi időjárás köszöntött be hétfőn. A megyeszékhelyen például egész nap ködös, borongós és párás volt az idő.”* – tudósított a Napló október 18-án, kedden, a zord napokról. Kilenc szeles és négy viharos napról szólnak a feljegyzések, az átlagos szélsősebesség 2,8 m/sec-nak adódott. A legerősebb szellőkést 12-én jegyeztük fel 68 km/órás értékkel.

NOVEMBER hőmérsékleti menete változatos képet mutat. A hónap első fele hűvösebb, második fele enyhébb volt az átlagosnál, középhőmérséklete 4,1°C volt, ami a sokévi átlagnak megfelelő érték. Másodikán volt a legmelegebb, 15,5°C-os értékkel, és meleg volt 18-án is, amikor a napi középérték 6 fokkal haladta meg az időszakra jellemzőt. Novemberben 15 fagyos nap volt, az első 4-én mínusz 2,0°C-os értékkel, de a leghidegebbet 15-én jegyeztük fel, amikor mínusz 5,0°C-ig csökkent a hőmérséklet.

A hónap csapadékösszege 52 milliméter volt, ez a sokévi átlagnak megfelelő mennyiség. 12-én, 28-án és 30-án havazott, 13 napon korlátozta köd a látótávolságot. *„Sűrű hóeséssel köszöntött be a tél.”* – írta a NAPLÓ november 14-én, hétfőn. *„Veszprém megye nagy részén, szombaton délelőtt eső esett, és ez a csapadékforma több helyütt – például Veszprémben és a Balaton-parton meg is maradt. A megye többi részén már délelőtt havazásra váltott az időjárás: Tapolcán, Pápán, Ajkán, Hárskúton, Tésén és a Bakony több településén sűrű hóesésben gyönyörködhetnek hétvégén a tél szerelmesei. Az úton lévők már nem örültek ennyire a havas áldásnak; a 8-as főút egyes, főként a Bakonyt érintő szakaszain hókásás volt, másutt erős vízfolyások tették próbára az autósok technikai tudását. Délután feltámadt az erős szél, ami oldalról kapta a 8-as úton közlekedőket, tovább rontva a látási viszonyokat. A hó ugyanakkor csak a Bakony magasabb területein és a hegység nyúlványainál maradt meg. Vasárnap éjjel és hajnalban több helyütt fagyott.”* A hónap során 12 szeles és kettő viharos napot jegyeztünk fel, a legerősebb szellőkés 13-án meghaladta a 70 km/órás értéket.

DECEMBER középhőmérséklete kereken 0°C volt, ami az időszakra jellemző érték. A hőmérséklet menete a még a novemberitől is változatosabb képet mutat, négy intervallumban volt 2–4 fokkal hűvösebb és háromban 4–6 fokkal enyhébb, mint a sokévi átlag. 11-én volt a legmelegebb, 12,2°C-os csúcshőmérséklettel és 5-én a leghidegebb mínusz 7,5°C-os minimum értékkel. A hónap során, 27 napon fagyott és nyolc alkalommal maradt a maximum hőmérséklet fagypont alatt (téli

Összeállította: Kovács Győző Gyula

Hőmérsékleti adatok összesítése - Veszprém, 2016

2016		jan	feb	márc	ápr	máj	jún	júl	aug	szept	okt	nov	dec	Év:
Havi középhőm. °C		-0,5	5,2	6,2	11,8	15,2	20,0	21,8	19,5	18,0	8,8	4,1	0,0	10,86
Abszolút maximum	°C	15,7	15,1	21,8	24,9	28,5	33,2	33,5	30,4	29,4	23,1	15,5	12,2	33,5
	nap	28	22	31	5	29	24	12	5	11	1	2	11	júl., 12.
Maximum átlag °C		3,4	8,9	10,8	17,4	20,2	25,6	27,1	24,8	23,8	12,5	7,9	3,4	15,5
Abszolút minimum	°C	-12,5	-4,8	-1,3	-0,5	3,9	9,9	11,3	8,7	6,4	0,1	-5,0	-7,5	-12,5
	nap	4	27	25	28	16	7	7	12	23	28	15	5	jan., 4.
Minimum átlag °C		-4,2	1,4	1,9	6,0	10,1	14,3	16,5	14,3	12,8	5,3	0,4	-3,5	6,3
Nyári napok száma /mix. ≥ 25°C/		0	0	0	0	6	17	24	18	14	0	0	0	79
Hőség napok száma /max. ≥ 30°C/		0	0	0	0	0	4	5	1	0	0	0	0	10
Forró napok száma /max. ≥ 35°C/		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Fagyos napok száma /min. ≤ 0,0°C/		24	8	5	2	0	0	0	0	0	0	15	27	81
Téli napok száma /max. ≤ 0,0°C/		11	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	19
Zord napok száma /min. ≤ -10,0°C/		6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6

Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, Veszprém-repülőtér

Összeállította: Kovács Győző Gyula

CSAPADÉK ÉS NEDVESSÉG ADATOK ÖSSZESÍTÉSE
VESZPRÉM - 2016

2016	Csapadék		Napok száma										Relatív nedvesség		
	Összeg	24 órai max.	mm								Hava- zás	Ziva- tar	Köd	Átlag	24 órai min.
		(mm)	dátum	≥0,1	≥1,0	≥5,0	≥10,0	≥20,0	≥50,0	%					
jan	52,0	13,5	11	12	9	5	1	0	0	9	0	7	85,1	71	18
febr	90,8	15,4	29	17	13	8	3	0	0	4	0	6	82,3	67	11
márc	10,7	3,0	3	10	4	0	0	0	0	2	0	0	73,9	58	14
ápr	7,2	2,9	27	3	3	0	0	0	0	0	0	0	60,5	46	2
máj	86,6	28,1	12	15	10	5	3	1	0	0	2	0	71,2	57	22
júni	46,2	16,5	11	10	6	2	2	0	0	0	5	0	70,0	54	7
júli	158,6	42,2	26	12	9	6	6	3	0	0	7	1	67,8	49	7
aug	39,8	15,8	5	8	4	3	2	0	0	0	7	0	71,4	56	2
szept	17,9	7,2	5	8	7	1	0	0	0	0	2	0	67,5	54	28
okt	59,1	14,7	25	16	9	4	3	0	0	0	1	9	81,9	62	30
nov	51,9	12,3	11	9	7	4	2	0	0	3	0	13	81,7	57	30
dec	2,8	2,3	25	3	1	0	0	0	0	2	0	10	78,1	48	11
Év:	623,6	42,2	júl., 26.	123	82	38	22	4	0	20	24	46	74,3	45,9	ápr., 2.

Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat, Veszprém-repülőtér

Összeállította: Kovács Győző Gyula

nap). December meglehetősen száraznak bizonyult, a megszokott mennyiségnek kevesebb, mint 10 százaléka hullott le. Összesen három csapadékos nap volt, ez héttel kevesebb, mint a sokévi átlag. Kettő napon havazott és 10 napon figyeltünk meg ködöt. A havi átlagos szélsebesség 2,9 m/sec-nak adódott, hét szeles és hat viharos napról szólnak a feljegyzések. A legerősebb szellőkés 27-én elérte a 80 km/órás értéket. „*Viharos szél tombolt Veszprémben.*” – tudósított a NAPLÓ 28-án, szerdán. „*A Jutasi út és Munkácsy út kereszteződésénél egy fabódé tetejét letépte a szél, majd az útra sodorta, akadályozva a forgalmat. A Dornyai Béla utcánál, egy bevásárlóközpontnál szintén egy fabódé tetejét tépte le a szél, a Stromfeld Aurél utcában pedig egy fém szerszámos konténert felkapott és két autóra dobta. A Lóczy Lajos utcában egy épület tetején lévő bádogot bontott meg a szél. Szerencsére sérülés sehol nem történt a szél miatt.*”

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Hoffmann Lilla: 2015/2016 telének időjárása, LÉGKÖR 61. évf. (2016) 1.
 Hoffmann Lilla: 2016 tavaszának időjárása, LÉGKÖR 61. évf. (2016) 2.
 Bíróné Kircsi Andrea: 2016 nyarának időjárása, LÉGKÖR 61. évf. (2016) 3.
 Hoffmann Lilla: 2016 őszének időjárása, LÉGKÖR 61. évf. (2016) 4.
 Bíróné Kircsi Andrea: 2016/2017 telének időjárása, LÉGKÖR 62. évf. (2017) 1.
 Bíróné Kircsi Andrea: A 2016. év időjárása, LÉGKÖR 62. évf. (2017) 1.
 A NAPLÓ (Veszprém megyei napilap) jelzett számai.

JEGYZETEK

- ¹ Az elemzés a Veszprém-szentkirályszabadjai repülőtérén lévő meteorológiai állomás (OMSZ) és a városi éghajlati állomás (Harmat utca, „sziklatető”) adatainak felhasználásával készült.
- ² Sokévi átlag: a Meteorológiai Világszervezet ajánlása alapján az 1981–2010. évek közötti meteorológiai elemek átlag-, illetve középértéke.
- ³ Érdemes megjegyezni, hogy a veszprémi meteorológiai megfigyelések történetének legmagasabb júliusi csapadékösszegét 1972-ben jegyezte fel Bélafi László. A NEVIKI területén lévő éghajlati állomáson a havi csapadékösszeg 315,4 milliméter volt. A napi maximális csapadékösszeg 29-én 90,1 milliméternek adódott. A havi csapadékvívre Bélafi László az alábbiakat jegyezte fel: „*972 VII. 29-én 15^h-tól 17.30^h-ig zivatar; kevés lencse nagyságú jéggel. A zivatar intenzitása kb. 6-szor lendült neki, közben állandó villámsújtás, villámlás, dörgés. A csapadékmérő csaknem egészen megtelt.*” Érdekeség, hogy a néhány kilométerre lévő repülőtéri állomás havi csapadékösszege 214 milliméter volt, a 29-i zivatarnak csak a széle érte el az állomást, amiből 5,0 milliméter eső esett!

A középkori veszprémi székesegyház oltárai – alapításuk, elhelyezkedésük

KARLINSZKY BALÁZS

A LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM NÉPI VALLÁSOSSÁG TÉMÁJÚ konferencia-sorozatának 2017. évi kötetében jelent meg egy rövid összegzés a középkori, tehát az 1526-os mohácsi vész előtti Veszprém városában egykor létezett istentiszteleti helyekről: kápolnákról és oltárokról.¹ Az az írás egy városi plébániatemplom kápolnájának kegyurasága kapcsán, mintegy mellékszálként sorolta fel a várbeli székesegyház oltárait. Célszerűnek látszott tehát az ott sommásan megfogalmazottakat egy helyen összegyűjtve kibontatni és közreadni. Az alábbiakban tehát azon információk olvashatók, amelyeket a veszprémi tárgyú okleveles forrásanyagból voltak kiszemezgethetők, különösen az utóbbi időkben megjelent forráskiadványok és a dokumentumok internetes közzétételének köszönhetően.² Ezen kívül megkísérlem még az oltárokat a bazilika alaprajzán lokalizálni.

Fontos megjegyezni, az oltárok száma a székesegyház Mohács előtti többszöri átalakításával párhuzamosan folyamatosan változhatott.³ A mozgás lehetett pozitív vagy negatív előjelű: ismert új oltár alapítása, új kápolna és egyúttal abban értelem-szerűen új oltár létrehozása, oltárok összevonása, és esetleg áthelyezése. Az oltárok számának változása egyúttal az alábbi sorszámozást is problémássá teszi. A következőkben egy „abszolút értéket” kívánok csupán meghatározni, felhívva a figyelmet arra, hogy nem minden felsorolt oltár létezett egyszerre, egy kiválasztott időpillanatban.

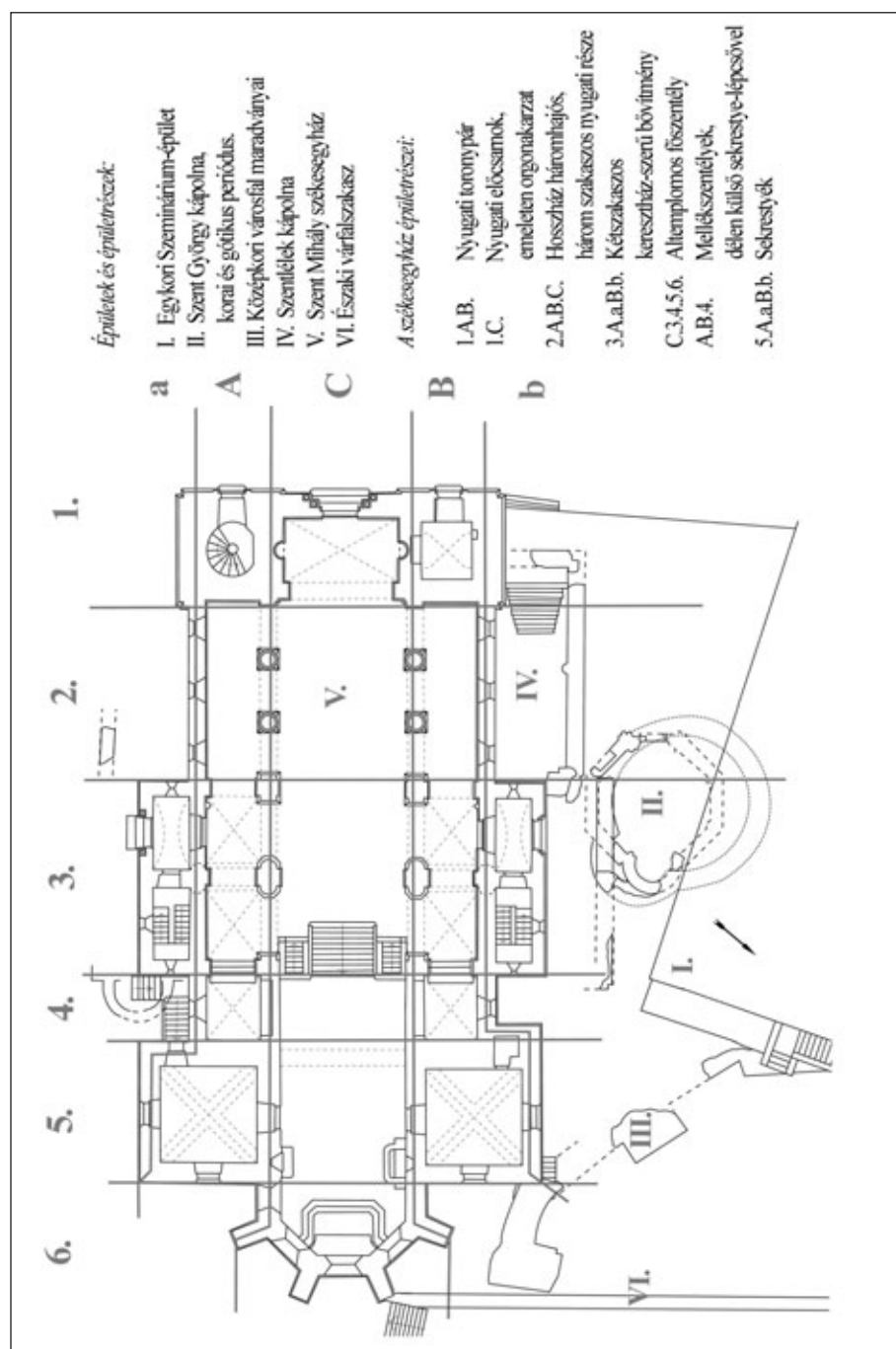
Lássuk ezután a középkori a veszprémi Szent Mihály-székesegyházban a források által meghatározható oltárokat! (A közlési sorrend az eltérések nyomán követhetősége végett Békefi Remig alább hivatkozott korábbi közlésén alapul, illetve azt egészíti ki.)

A veszprémi székesegyház fő- és mellékhajóinak oltárai

1. Szent Mihály arkangyal oltár:

Alapító: Gizella királyné⁴

Első előfordulás: [1009] 1276⁵

A középkori veszprémi Szent Mihály-székesegyház helyszínrajza³⁶

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)⁶

Elhelyezkedés: főoltár – C6 szelvény⁷

Egyéb: –⁸

Említi:⁹ BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 70., SZIGETI 1972. 7., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

2. Mária Magdolna-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1435 (TT 1887. 177.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyház keleti oldalán – C4 vagy C5 vagy A4 vagy B4 szelvény¹⁰

Egyéb: A Mária Magdolna-oltár 1435-ben egyesítve volt Szent András és Benedek vértanúk oltárával. (TT 1887. 177.) 1467. máj. 30-án Vetési püspök a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Miklós és Gál hitvallók és Mária Magdolna tiszteletére alapított oltár igazgatóságát az örkanonoki stallummal kötötte össze. (VO 241–245.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 247., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

3. Szent Afra-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1336. szept. 14. (VO 123. = VeszpReg 282. sz.).

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a főhajóban (VO 123), a székesegyház nyugati oldalán (1556) – C1 v. C2 v. C3 szelvény

Egyéb: 1415. márc. 21-én oltárigazgatója tanúként volt jelen Pál fia Péter nagyprépost (1412–1415)¹¹ kiközösítésénél (VO 183.). 1448. máj. 8-án oltárigazgatója tanúként volt jelen előbb akkor, amikor a káptalani tagok ügyvédet fogadtak (MEV 107.), majd amikor júl. 20-án az örkanonok a székeskáptalan Emödi Pál nagyprépost (1446–1455) elleni panaszával, a püspök ítéletével szemben Esztergomba fellebbezett (MEV 111.). Egy 1471. aug. 24-ről származó adat szerint a veszprémi vár sziklája alatt a nyugati oldalon volt háza (VO 249.) 1499-ben sem papja, sem jövedelme nem volt.¹²

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 68–69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 32., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

4. Szent András apostol oltár:

Alapító: –

Első előfordulás: 1394. okt. 30. (Lelesz 57. sz.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: 1467. máj. 30-án Vetési püspök a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Miklós és Gál hitvallók és Mária Magdolna tiszteletére alapított oltár igazgatóságát az örkanonoki stallummal kötötte össze. (VO 241–245.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 34., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

5. Szent András és Benedek vértanúk oltár

Alapító: legkorábban 1083. aug. 15. után (a remeték szentté avatását követően)

Első előfordulás: 1435

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Birtokai: –

Egyéb: A Szent András és Benedek vértanúk oltár 1435-ben egyesítve volt Mária Magdolna oltárával. (TT 1887. 177.) 1467. máj. 30-án Vetési püspök a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Miklós és Gál hitvallók és Mária Magdolna tiszteletére alapított oltár igazgatóságát az örkanonoki stallummal kötötte össze. (VO 241–245.) Két ismert említése az 1435-ös kincstárjegyzék és az 1467–1470 között az örkanonoksággal történt összevonása, egyébként a forrásokban pusztán Szent András apostol oltárát említik.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 43., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

6. Szent Ágnes-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1435 előtt (TT 1887. 175.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 265.)

Egyéb: Utoljára 1481-ben fordul elő oklevélben. (VO 265.) A későbbiekben egyesíthették egy másik oltárral.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 32., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

7. Szent Balázs-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1453. márc. 30. (DL 93217.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyházban (VOSuppl 440–441.), nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény¹³

Egyéb: 1480. márc. 24-én javadalma vásárlás révén két, összesen 80 forint értékű veszprémi telekkel bővült. (VOSuppl 440–441.) 1481. febr. 5-én Vetési püspök összekötötte az oltár igazgatóságát a segédpüspöki állással. (VO 264.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 51., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

8. Szent Erzsébet-oltár

Alapító: 1235 után

Első előfordulás: 1486. jún. 15. (VO 281.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 281.)

Egyéb: Egyetlen előfordulása ismert (1486); nem szerepel sem az 1435-ös kincs-jegyzékben, sem az 1556-os javadalomjegyzékben.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 74., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

9. Szent Gál és Miklós hitvallók oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1467. máj. 30. (VO 243.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyház keleti oldalán – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény¹⁴

Egyéb: 1467. máj. 30-án Vetési püspök a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Miklós és Gál hitvallók és Mária Magdolna tiszteletére alapított oltár igazgatóságát az örkanonoki stallummal kötötte össze. (VO 241–245.) Az oltárnak ez az egyetlen említése.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 87., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

10. Szent Gergely pápa és hitvalló oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1467. máj. 30. (VO 243.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: –

Egyéb: Korábban megkülönböztettem a Szent Gergely pápa és Szent Gergely hitvalló oltárokat, de a kettő azonosnak bizonyult.¹⁵ Mindkettőnek egy-egy eszterdöböl ismert említése.

A Szent György-kápolna bejárata az egykori Szent Lélek-kápolna területére vezető modern lépcsővel (MÉM MDK 115.310.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 89., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

(Szent Gergely hitvalló oltára – azonos Szent Gergely pápáéval)

11. Szent Ilona-oltár

Alapító: –

Első előfordulás 1462. jan. 11. (VO 233.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyház nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény¹⁶

Egyéb: Nem szerepel sem az 1435-ös kincsjegyzékben, sem az 1556-os javadalmjegyzékben. Egyetlen említése 1462-ből ismert, amikor közösen birtokolt egy földet a Szent Balázs-oltárral. A két oltárt ezért feltehetően korábban egyesítették.

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 117., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

12. Szent István király oltár

Alapító: 1083. aug. 15. után

Első előfordulás 1425. máj. 25. (ZsO XII/556. sz.).

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény

Egyéb: –

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 189., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

13. Szent János evangélista oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1337. nov. 30. (VOSuppl 226. = VeszpReg 296.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 177.), keleti oldalon (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: 1337. nov. 30. előtt néhai [Ákos nb. Sági] Miklós volt somogyi főesperes (1331–1335) lelke üdvéért az oltárnak adományozta 4 márkát érő veszprémi telket gyümölcsfákkal. (VOSuppl 226.). 1378. aug. 22-én Balázs zalai főesperes (1364–1373) végrendeletének végrehajtása során egy veszprémi várbeli telekhez jutott az oltár (VO 316–317.) 1412. ápr. 13-án a veszprémi káptalani városrészben lévő vásárolt házáról van adatunk. (VO 177.) 1415-ben oltárigazgatója tanú volt Pál fia Péter nagyprépost kiközösítésénél. (VO 184.)

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 68., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 152., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

14. Keresztelő Szent János és Szent Pál apostol oltár

Alapító: Koroknai János felsőörsi prépost (1388–1415)

Első előfordulás: 1401. jún. 24. (VO 175.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a főhajóban (1401: VO 175.; 1404: VOSuppl 369.), a székesegyház nyugati oldalán (1556) – C1 v. C2 v. C3 szelvény

Egyéb: 1416. jan. 20-án Koroknai János örsi préposttól örökölt, a veszprémi káp-

talani fürdővel szomszédos házát Gergely oltárigazgató elcserélte Dubnicai János kanonok (1410–1418) egy veszprémi házával. (VO 189.)

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 130., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

15. Szent Katalin és Szent Dorottya-oltár

Alapító: [Csitári] Miklós segesdi főesperes (1406/13–1453), vikárius¹⁷

Első előfordulás: 1435 (TT 1887. 176.)

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)¹⁸

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 259.)

Egyéb: 1484. márc. 16-án egyesítve volt a Szent Borbála-oltárral. (VO 269.) Ugyancsak e három titulussal sorolták fel az oltárt az 1556-os javadalomlistában is. (Szk 327.) A székeskáptalan 1518. jan. 29-én 100 forint értékű veszprémi házat adományozott az oltárnak. (VO 336.)

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 69. (Szent Dorottya), illetve 162. (Szent Katalin), BALASSA–BARANYA 2010. 138.

16. Szent Borbála-oltár

Alapító: Gatalóci Mátyás veszprémi püspök (1440–1457, VO 336.)

Első előfordulás: 1445. febr. 25. (MEV 73.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: –

Egyéb: 1484-ben már egyesítve volt a Szent Katalin és Szent Dorottya oltárral.

Lásd ott!

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 61.

17. Szent Kereszt-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1354. márc. 21. (DF 208298.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyházban (VO 237.), nyugati oldalán (1556), a szentély-rekesztőnél¹⁹ – C3 szelvény

Egyéb: 1417. nov. 26-án rektora, Balázs budai főesperes (1412–1419) részt vett Rozgonyi Péter dömösi prépost veszprémi püspökké (1417–1425) történő választásában. (VO 196.)

Említi: BÉKEFI 1907. 25., ÁDÁM 1912. 68., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 170., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

18. Szent Péter apostol oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1353. máj. 2. (DL 41240.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 246., VOSuppl 479.), nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény

Egyéb: 1399. szept. 28-án igazgatója tanúként jelen volt a Rakolupi Bereck nagyprépost (1397–1411) elleni kereset ügyében hozott döntéskor. (VO 173.)

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 364., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

19. Szent Péter katedrája, Szent Péter vértanú²⁰ és Szent Miklós hitvalló oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1490

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház nyugati oldalán (1556) – a3 v. A2 v. A3 v. C1 v. C2 v. C3 v. B2 v. B3 v. b3 szelvény

Egyéb: 1490-ben a veszprémi Sárszegen lévő házhelyet kapott adományként. (VO 295.)

Említi: BÉKEFI 1907. 26., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

20. Szent Ulrik-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1378. szept. 22. (DL 91848.)²¹

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: 1448. máj. 8-án oltárigazgatója tanúként volt jelen előbb akkor, amikor a káptalani tagok ügyvédet fogadtak (MEV 107.), majd amikor júl. 20-án az örkanonok a székeskáptalan Emődi Pál nagyprépost (1446–1455) elleni panaszával, a püspök ítéletével szemben Esztergomba fellebbezett (MEV 111.) Az oltárigazgatónak a 15. század végén veszprémi Szent Katalin domonkos kolostor környékén volt háza, a káptalan egyik elhagyott malma mellett.²²

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 492., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

Említi: –

21. Szent István protomártír oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1467. máj. 30. (VO 243.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 243.)

Egyéb: Egyedül 1467-es előfordulása ismeretes; sem az 1435-ös kincsjegyzékben, sem az 1556-os javadalomjegyzékben nem fordul elő. Feltehetően azonos a Szent István király oltárral.²³

Említi: –

22. Szűz Mária mennybemenetele oltár

Alapító: Szentmihályfalvi Antal kanonok (1495–1507)

Első előfordulás: 1508. nov. 15. (VO 318.)

Kegyúr: székesegyházbeli Krisztus Teste-oltár igazgatója (1556)

Elhelyezkedés: a Szent Ulrik-oltár „fölött” volt (VO 318.) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: –

Említi: MEZŐ 2003. 398.

23. Szűz Mária mennybemenetele, Mindenszentek és Keresztelő Szent János fővétele oltár

Alapító: Polyáni (Somodori) János kanonok (1479–1494)

Első előfordulás: 1480. márc. 12. (VO 322.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: a székesegyház déli, kisebb v. alsó sekrestyéje mellett (VO 322.) – A4 v. a4, esetleg A3 v. a3 szelvény

Egyéb: –

Említi: MEZŐ 2003. 398. (A székesegyház két Szűz Mária-oltárát ismeri, azonban egyik közülük az altemplombeli.)

24. Krisztus Teste és Mindenszentek-oltár

Alapító: Kornis Mihály segedti főesperes (1473–1484)

Első előfordulás: 1483. dec. 15. (VO 267)

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan

Elhelyezkedés: a kórus oldalán, észak felől (VOSuppl 450.) Egy 1486-ban kiadott oklevél már csak egyetlen titulussal Krisztus Teste-oltárként említi a stallum közelében. (VO 281.) – B3 v. b3, de legvalószínűbb: B4 szelvény

Egyéb: 1483. aug. 21-én Gál veszprémi domonkos perjel többek között a veszprémi Sárszegen lévő kúriás telkét eladta Kornis Mihály főesperesnek, és rajta keresztül az újonnan létrehozott oltárnak. (VO 275.) Az 1556-os javadalomjegyzék két

önálló oltárként említi: a Krisztus Teste-kápolna (!) igazgatóságát a káptalan, a Mindenszentek-oltárát a püspök adományozta. (Szk 326–327.)

Említi: BÉKEFI 1907. 22. és ÁDÁM 1912. 69.: a Szent György-kápolnában lévő Krisztus Teste-oltárral keverték; MEZŐ 2003. 207.

25. Szentháromság-oltár

Alapító: Jenői Mátyás kanonok (1496–1528) (Szk 327.)

Első előfordulás: 1556

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)

Elhelyezkedés: –

Egyéb: Egyedül az 1556. évi javadalomjegyzékben szerepel.

Említi: MEZŐ 2003. 485.

26. Szent Megváltó-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1556

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)

Elhelyezkedés: –

Egyéb: Egyedül az 1556. évi javadalomjegyzékben szerepel.

Említi: MEZŐ 2003. 392.

27. Mindenszentek oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1556

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. A4 v. B4 szelvény

Egyéb: Egyedül az 1556. évi javadalomjegyzékben szerepel.

Említi: SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 338.

28. Elhunytak oltára

Alapító: –

Első előfordulás: 1556

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)

Elhelyezkedés: –

Egyéb: Egyedül az 1556. évi javadalomjegyzékben szerepel.

Említi: MEZŐ 2003. 73.

A veszprémi székesegyház Szűz Máriáról nevezett attemplomának oltárai

29. Szűz Mária-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1304. febr. 19. előtt (VO 101.)

Kegyúr: veszprémi székeskáptalan (1556)

Elhelyezkedés: az attemplomban (VO 101.) – C4 v. C5 v. C6 szelvény

Egyéb: 14. század eleji eredetéről tanúskodik Márton fehérvári főesperes 1318 körülre keltezhető végrendelete (VO 43.).

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 68., MEZŐ 2003. 398., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

30. Szent Imre-oltár

Alapító: 1083. aug. 15. után

Első előfordulás: 1368. szept. 9. (VO 149.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: az attemplomban (VO 149.), a székesegyház déli oldalán (BEDY 1934. 66.), székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. C6 szelvény

Egyéb: –

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 119., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

31. Szent Miklós-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1381. ápr. 26. (CD IX/5. 536.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: az attemplomban (1435: TT 1887. 175.), a székesegyházban (VO 272.), székesegyház keleti oldalán (1556) – C4 v. C5 v. C6 szelvény

Egyéb: 1399. szept. 28-án igazgatója tanúként jelen volt a Rakolupi Bereck nagyprépost elleni kereset ügyében hozott döntéskor. (VO 173.) 1484. máj. 25-én a veszprémi Sárszegen, a káptalani városrészben rendelkezett egy házhellyel. (VO 272., VOSuppl 450.)

Többször említenek a források Szent Miklós-oltárt a székesegyházban, az attemplom megjelölése nélkül. Ezeket az említéseket jobb híján az attemplombeli vel azonosnak feltételeztem. Sőt, 1467-ben ismert egy Szent Miklós-oltár, amelyet a Szent András apostol, Szent András és Benedek vértanúk, Szent Gál hitvalló és Mária Magdolna-oltárral együtt az örkanonoki stallummal von össze Vetési Albert püspök.²⁴ 1490-ben Szent Péter katedrája és vértanú, és Szent Miklós hitvalló oltár-

A Szent György-kápolna a védőtetővel, előtérben Szent Imre szobrával
(MÉM MDK 055.780.)

ra van adatunk. Ezeket különbözőnek tekinthetjük az altemplombeli Szent Miklós-oltártól, mivel mindhárom (Szent András, Szent Péter, illetve Szent Miklós) titulus szerepel az 1556-os jegyzékben. Utóbbi esetében a biztosan altemplombeli Szent Imre-oltárral együtt nem jelölték annak kriptabeli elhelyezkedését.

Említi: BÉKEFI 1907. 26., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 308., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

A veszprémi székesegyház Szent László-kápolnájának oltára

32. Szent László-oltár²⁵

Alapító: Himfi Benedek pilisi ispán és ősei²⁶

Első előfordulás: 1359. máj. 18. előtt. (MREV²⁷ II. 182.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: a székesegyházban (VO 225.), székesegyház nyugati oldalán (1556) – Az alaprajz, illetve az azon biztosan lokalizálható Szent György- és Szentlélek-kápolnák fekvése miatt kizárólag a székesegyház déli oldalán képzelhető el további kápolna.²⁸ – a2, a3, esetleg a4 szelvény

Egyéb: 1412. ápr. 13-án háza a veszprémi káptalani városrészbe adatható. (VO 177.) 1471. aug. 24-én ugyanakkor már a veszprémi vár sziklája alatt – az ellenkező –, nyugati oldalon volt. (VO 249.) Oltárigazgatója, Tamás 1484. márc. 16-án Kornis Mihály segesdi főesperes végrendeletének egyik végrehajtója volt. (VO 270.)

Említi: BÉKEFI 1907. 23., ÁDÁM 1912. 69–70., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 211., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

A veszprémi székesegyház Szentlélek-kápolnájának oltára

33. Szentlélek-oltár

Alapító: –

Első előfordulás 1358. aug. 27. után (AOkl 1358. 955. sz.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: A székesegyház északi oldalán (1503: VO 305.; 1509: VOSuppl 478.)²⁹, a székesegyház nyugati oldalán (1556) – b2 szelvény

Egyéb: 1395. febr. 2-án a Veszprémvize melletti veszprémi nyugati káptalani városrészben volt Mihály kóruspap, oltárigazgatónak telke. (VO 168.) 1435 előtti forrásaink oltárról beszélnek, azonban már korábban tervbe vehették kápolna építését. Jánoki Demeter püspök (1387–1392, 1395–1398) adományt tett a kápolna építésére, így például 4 könyvet adományozott erre a célra. 1447-ben továbbra is a kápolna építése volt napirenden: Szabadi Tamás éneklőkanonok és oltárigazgató egy breviáriumot vett el e célból történő értékesítésre az oltár vagyonából. (TT 1886. 574.) 1503-ban itt gyűltek össze a kanonokok a somogyi tizedek elleni tiltakozásuk oklevélbe foglalása alkalmával. (VO 305.) 1510-ben szintén kanonoki gyűlés színhelye volt. (Szk 150.)

Említi: BÉKEFI 1907. 23., ÁDÁM 1912. 69., MEZŐ 2003. 222., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

A veszprémi székesegyház Szent Márton-kápolnájának oltára

34. Szent Márton-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1417 előtt (TT 1887. 177.)³⁰

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház nyugati oldalán (1556) Az alaprajz, illetve az azon biztosan lokalizálható Szent György- és Szentlélek-kápolnák fekvése miatt a székesegyház déli oldalán. A hosszház déli oldalához csatlakozó két román kori mellékteret azonban már a román korban átalakítják, felszámolják.³¹ – a2 v. a3 v. a4 szelvény

Egyéb: oltárigazgatóját, Adriánt 1438-ban szentszéki perben bíróság elé történő idézés végrehajtásával bízzák meg. (VOSuppl 392.) 1507. júl. 13-án Tommaso Bellorusso kormányzó, helynök és oltárigazgató évi 1 forintos cenzusért birtokba veszi a káptalantól az oltár számára átengedett házat a veszprémi Szent Margit-egyház közelében, a nyugati káptalani városrészben. (VO 313–315.)

Említi: BÉKEFI 1907. 24., ÁDÁM 1912. 70., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 253., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

A veszprémi székesegyház Szent György-kápolnájának oltárai

35. Szent György-oltár

Alapító: –

Első előfordulás: 1358. jún. 14. (VeszpReg 490. sz.)

Kegyúr: veszprémi püspök (1556)

Elhelyezkedés: székesegyház keleti oldalán (1556) a székesegyház északi oldalán³² – II. szelvény

Egyéb: 1415. márc. 21-én oltárigazgatója tanúként volt jelen Pál fia Péter nagyprépost kiközösítésénél. (VO 183.) 1448. júl. 20-án rektora ismét tanú volt, amikor a káptalan örkanonokja az Emődi Pál nagyprépost elleni ügyben a püspök ítéletével szemben Esztergomba fellebbezett. (VO 219.) 1465-ben patrocíniuma búcsúja adatható. (VO 240.) 1509. ápr. 9-én Beriszló Péter kommandátor és helynök – későbbi veszprémi püspök – többek között néhai [Dobszai?] Balázs kanonok veszprémi sárszegi házával gazdagította az oltár javadalmát. (VOSuppl 478–479.),

Említi: BÉKEFI 1907. 21., ÁDÁM 1912. 69., SZIGETI 1972. 7., MEZŐ 2003. 92., BALASSA–BARANYA 2010. 138.

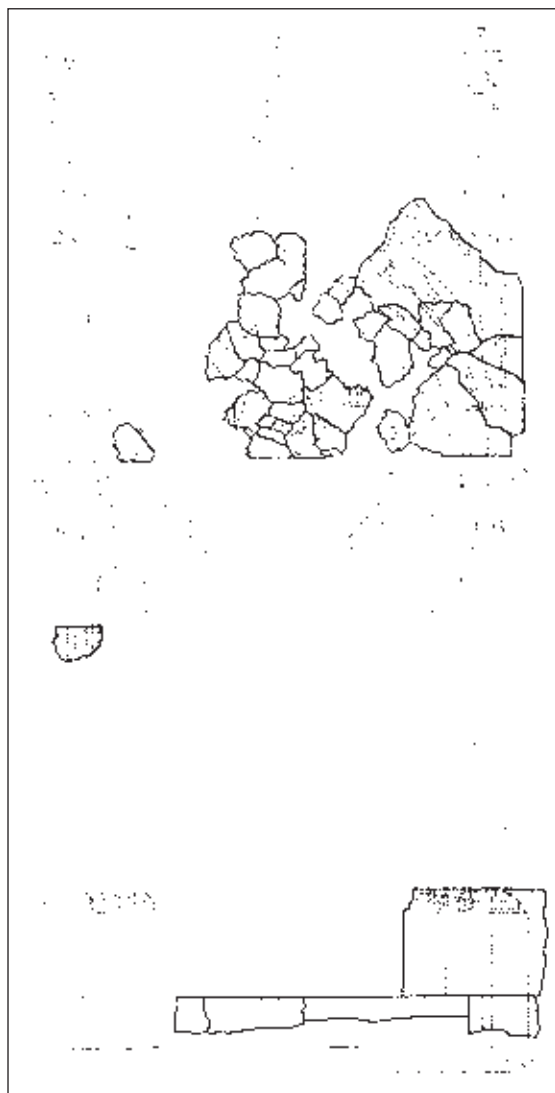
36. Krisztus Teste és Szent Albert, Lőrinc, Sebestyén, Januarius és mártírtársaik oltár

Alapító: Vetési Albert püspök 1473. január 13. előtt. (VO 250–251.)

Első előfordulás: 1473. január 13. (VO 250.)

Kegyúr: –

Elhelyezkedés: Az oltár a székesegyház északi oldalán álló Szent György-kápol-

*A Szent György-kápolna rekonstruált kapuja
Vetési püspök címerével
(MRT 2. 229. o.)*

nában, jobb felől állt. (VO 250–251., VOSuppl 431.) – II szelvény

Egyéb: 1473. jan. 13-án a székeskáptalan az oltárnak adományozta néhai társuk, Hadadi Demeter kanonok váralján lévő házát (VO 251.). A Szent György-kápolnában álló oltár 1473. szept. 16-án búcsút nyert. (VOSuppl 431.) 1513. jan. 24-én az oltárigazgatóság legalább kétszobás házában állítottak ki közjegyzői okiratot (VO 321.).

Említi: MEZŐ 2003. 207. (Krisztus Teste - a székesegyházbelit is ismeri.), uo. 230. (Szent Lőrinc), uo. 160. (Szent Januarius), és uo. 390. (Szent Sebestyén).³³

Az oltár nem azonos a székesegyházban álló Krisztus Teste és Mindenszentek-oltárral. A Szent György-kápolnában lévónél minden esetben megjegyezték az oklevelekben, hogy az a kápolnában található, a Mindenszentek-oltárral kapcsolatban pedig annak székesegyházbeli elhelyezkedését említették a források. Mindkét oltár alapítója ismert továbbá: a kápolnábelit Vetési Albert püspök alapította 1473-ban vagy nem sokkal korábban, a székesegyházbeli Krisztus Teste és Mindenszentek-oltár fundátora

pedig Kornis Mihály segesdi főesperes volt.³⁴ Az oltárigazgatók személye is különböző: a kápolnábeli oltáré Polyáni János kanonok 1480 és 1498 között, míg a székesegyházié Gombai Gergely volt 1484-ben.³⁵

A felsorolt három tucat oltárra vonatkozóan sikerült írásos adatot találnom. Kísérletet tettem a székesegyházon belüli elhelyezkedésük pontosítására, azonban látható, hogy továbbra is szerfelett bizonytalan néhányuk elhelyezkedése. Feltételezéseinket további régészeti megfigyelések, szerencsés esetben feltárások és leletek pontosíthatják.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- ÁDÁM 1912. = ÁDÁM Iván: *A veszprémi székesegyház. Lenyomat a „Veszprémi Hírlap” 1907–1912. évi közleményeiből.* Veszprém, 1912.
- AOkl = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium. I–XLVII.* Szerk. KRISTÓ Gyula et al. Budapest–Szeged, 1990–2017.
- BALASSA–BARANYA 2010. = BALASSA László – BARANYA Péter: Veszprémi székesegyház. In: DIÓS László (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XV.* Budapest, 2010. 138–142.
- BEDY 1934. = BEDY Vince: *A felsőörsi prépostság története.* Veszprém, 1934. (A veszprémi egyházmegye múltjából 3.)
- BÉKEFI 1907. = BÉKEFI Remig: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban.* Budapest, 1907. (A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei III.)
- Centenáriumi album = KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.), FÜLÖP András – SIMON Anna (bev. tan.): *Centenáriumi album a veszprémi székesegyház átépítésének százéves évfordulójára.* Veszprém, 2010.
- CD = FEJÉR, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XII.* Budae, 1829–1844.
- DHA = GYÖRFFY, Georgius (ed.): *Documenta Hungariae Antiquissima. Vol. I. 1000–1131.* Budapest, 1992.
- DL-DF = RÁCZ György (szerk.): *Collecio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország digitális levéltára.* Budapest, 2008. DVD-Rom. Interneten: <https://hungaricana.hu/hu/adat-bazisok/a-kozepkori-magyarorszag-leveltari-forrasai/> (letöltés időpontja: 2018. május 15.)
- FÜLÖP–SIMON 2011. = FÜLÖP András – SIMON Anna: Az 1907–1910. évi átépítés során megismert középkori veszprémi székesegyház. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére.* Veszprém, 2011. (A veszprémi egyházmegye múltjából 23.) 39–62.
- HAJÓS 1966. = HAJÓS Géza: A pécsi románkori székesegyház „népoltára” története, helye, ikonográfiája és jelentősége. *Művészettörténeti Értesítő* 15 (1966) 185–193.
- KARLINSZKY 2014. = KARLINSZKY Balázs: A veszprémi nagyprépostok archontológiája, 1079–1543. – Három prépost portréjával. *Turul* 87 (2014) 93–103.
- KARLINSZKY 2017. = KARLINSZKY Balázs: Egy 15. századi veszprémi kápolnaalapítás maradjára. A veszprémi Keresztelő Szent János-plébániatemplom Szűz Mária-kápolnája a 15–16. században. In: FOGL Krisztián Sándor – PILIPKÓ Erzsébet: *Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10.* Veszprém, 2017. 64–84.
- Lelesz = C. TÓTH Norbert: *A leleszi konvent statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei.* Nyíregyháza, 2006. (A Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 36.)
- MÉM MDK = Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ
- MEV = DRESKA Gábor – KARLINSZKY Balázs: *Monumenta ecclesiae Vesprimiensis 1437–1464.* Veszprém, 2014. (A veszprémi egyházmegye múltjából 25.)

- MEZŐ 2003. = MEZŐ András: *Patrociniumok a középkori Magyarországon*. Budapest, 2003. (METEM könyvek 40.)
- MREV = FRAKNÓI Vilmos – LUKCSICS József: *Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis. I–IV*. Budapest, 1896–1907.
- MRT 2 = ÉRI István (szerk.): *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás*. Bp., 1969. (Magyarország régészeti topográfiája 2.)
- SZIGETI 1972. = SZIGETI Kilián: Mesko veszprémi püspök (1334–1344) Pontificaléja. *Magyar Könyvszemle* 88 (1972) 5–14.
- Szk = KREDICS László – MADARÁSZ Lajos – SOLYMOSI László (közteszik): *A veszprémi káptalan számadáskönyve*. Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13.)
- C. TÓTH 2013. = C. TÓTH Norbert: *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437*. Budapest, 2013. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4.)
- C. TÓTH 2015. = C. TÓTH Norbert: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II*. Budapest, 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 8.)
- C. TÓTH 2017. = C. TÓTH Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökök, vikáriusaik és jövedelemkezelők az 1440-es évektől 1526-ig*. Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.)
- TT 1886. és 1887. = FEJÉRPATAKY László: A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429–1437. *Történelmi Tár* 9 (1886) 553–576. és *Történelmi Tár* 10 (1887) 173–192.
- VeszprReg = KUMOROVITZ L. Bernát (összeáll.): *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Budapest, 1953. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 2.)
- VFL III.1.a.1. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprémi Káptalan levéltára, Veszprémi Káptalan magánlevéltára, Documenta juris possessionarii, 1780 előtti birtokjogi iratok.
- VO = GUTHEIL Jenő: *Veszprém város okmánytára (1002–1523)*. Veszprém, 2007. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.)
- VOSuppl = ÉRSZEGI Géza – SOLYMOSI László: *Veszprém város okmánytára. Pótkötet*. Veszprém, 2008. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.)
- ZsO = ZSIGMONDKORI OKLEVÉLTÁR. I–XIII. Összeáll. MÁLYUSZ Elemér et al. Budapest, 1951–2017. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52., 55.)
- ZSOLDOS 2010. = ZSOLDOS Attila: Vár, város, ispánság és megye – Veszprém az Árpád-korban. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 26 (2010) 11–23.

JEGYZETEK

¹ KARLINSZKY 2017.

² MREV, VO, VOSuppl, MEV, DL-DF.

³ A székesegyház építéstörténetéről legutóbb, a korábbi szakirodalomra történő hivatkozással: Centenárium album), illetve FÜLÖP–SIMON 2011. A 20. század eleji átépítés kapcsán készített összefoglalásra lásd Ádám Iván székesegyház-történetét: ÁDÁM 1912.

⁴ A vonatkozó szakirodalom legutóbbi összefoglalásával lásd: ZSOLDOS 2010. 14–16.

⁵ A püspökség 1009-ben kelt szentistváni adománylevele a Szent Mihály- (székes-) egyház joghatósága alá jelölt ki négy vármegyét, azonban magát az oltárt csak 1276-ban említették először, amikor a Csák Péter-féle dúlás során elpusztult oltártakarókról olvashatunk. 1009: DHA 49.

⁶ A veszprémi székeskáptalan középkori számadáskönyve végén közölt, 1556-ból származó javadalomjegyzék alapján a székesegyházban található oltárok többsége, tizenhét a püspök

adományozása, kisebb része, hat pedig a káptalan adományozása vagy kinevezése alá tarozott. Vö. Szk 326–328. (Írásom hátra lévő részében e három oldalra hivatkozom az oltárok kegyuraságával kapcsolatban, így ezt külön nem jelölöm.)

- ⁷ Az 1556-os javadalomlista abból a szempontból is érdekes lehet, miszerint a püspök által adományozható oltárigazgatóságok esetében megkülönböztette, hogy azok a Szent Mihály-székesegyház nyugati vagy keleti oldalán álltak. A hagyományos, keletelt elrendezésű templom égtájak szerint két részre történő osztása a szentélyrekesztő vagy diadalív helyéhez képest történhetett. A nyugati oldalon álltak Szent Balázs-, Szent István király, Szent Afra-, Szent Péter apostol, Szent Mihály-, Szent Péter mártír (apostol), Szentlélek-, Szent János és Pál-, Szent Kereszt- és Szent László-, míg a keleti oldalon Szent Ulrik-, Szent Miklós-, Mindenszentek-, Szent György-, Szent András apostol, Szent János apostol és Szent Imre herceg oltárai. A Szent Mihály-oltárt tehát ez a jegyzék az épület nyugati részébe helyezte. Ennek pontos magyarázatával egyelőre nem tudok szolgálni.
- ⁸ A kihúzás minden további esetben azt jelöli, ha nem rendelkezünk a vonatkozó helyre adatokkal.
- ⁹ A középkori veszprémi székesegyház oltárait Ádám Iván fentebb említett épülettörténeti munkája (ÁDÁM 1912) mellett többen is feldolgozták: BÉKEFI 1907., MEZŐ 2003., BALASSA–BARANYA 2010., SZIGETI 1972. E pontban, ha ezen összegzések kitértek az oltárra, azok említéseit sorolom fel.
- ¹⁰ Elhelyezkedésére nincs pontos adatunk. A székesegyház keleti részre történő lokalizálását az teszi lehetővé, hogy 1467-ben már egyesítve volt az ismert helyzetű Szent András-oltárral. Vö. az *Egyéb* pontban írtakat. A keleti részben a felsorolt négy szelvényben lehetnek oltárok; az A5 és B5 szelvényeken található helyiségek a sekrestyék voltak.
- ¹¹ Vö. C. TÓTH 2013. 72., illetve KARLINSZKY 2014. 96.
- ¹² Idézi: BÉKEFI, 1907. 24. (Eredetije: VFL III.1.a.1. Patvására 17. = DF 201527).
- ¹³ Pontos adat nincs, a felsorolt szelvények mindegyike a székesegyház nyugati részében található.
- ¹⁴ Elhelyezkedésére nincs adatunk. A székesegyház keleti részre történő lokalizálását az teszi lehetővé, hogy 1467-ben már egyesítve volt az ismert helyzetű Szent András-oltárral. Vö. az *Egyéb* pontban írtakat.
- ¹⁵ KARLINSZKY 2017. 71–72.
- ¹⁶ Mivel később a Szent Balázs-oltárral egyesítették, így annak 1556-os helyzete alapján helyezhető ide.
- ¹⁷ A kincsjegyzék keletkezése, vagyis az 1435 előtti időben Csitári Miklós segesi főesperes vikáriusságára a következő évekből van adatunk: 1416–1417, 1420, 1426, 1428. 1440 utáni további adatokra lásd C. TÓTH 2017. 115., illetve C. TÓTH 2015. 129–130.
- ¹⁸ Az 1556-os javadalomjegyzék alapján a székeskáptalan által adományozott rektorátusok esetében – ha csak nem rendelkezünk az oltár elhelyezkedésére vonatkozó más információval, mint amilyen például az altemplombeli Szűz Mária-, illetve a Krisztus Teste-oltár esetében birtokunkban van – nem szűkíthető tovább azok fekvése azon túlmenően, hogy nyilvánvalóan a székesegyházon belül voltak. Kizárható ugyanakkor, hogy valamelyik mellékkápolnában vagy az altemplomban lettek volna, ezeket ugyanis minden forrás jelölte.
- ¹⁹ A szentélyrekesztőnél található Szent Kereszt „népoltárokról” lásd HAJÓS 1966. Középkori veszprémi előzményéről, analógiák alapján: ÁDÁM 1912. 72.
- ²⁰ Kézenfekvő lenne azonosnak venni a két Szent Péter-oltárt, mivel a rendelkezésre álló adataik között nincs időbeli átfedés – kivételt képez az 1556-os javadalomjegyzék, amely világosan megkülönbözteti a Szent Péter apostol és a Szent Péter vértanú oltárokat a püspöki adományozásuk között. Szk 326.

- ²¹ Szent Afra és Szent Ulrik az augsburgi egyházmegyéhez kapcsolódó szentek; patrocíniumaik jellemzően 14. századi vagy korábbi alapítású templomoknál figyelhetők meg. MEZŐ 2003. 32., illetve 492.
- ²² A ház korábban Rezi Imre kanonoké (1469–1495) lehetett, aki 1495. júl. 13-án volt jelen utoljára a kanonoki jövedelem-felosztások alkalmával. A számadáskönyv adataiban olvasható malomkezelési felosztások felsorolásában második vagy harmadik helyen említett malmot 1510-ig „Rezi háza mellettiként”, majd 1511-től már a „Szent Ulrik-oltár háza mellettiként” jegyezték fel, olykor hozzátéve, hogy a domonkosok vagy a „Szent Katalin-kolostor mögött” állt. Szk passim.
- ²³ A veszprémi pontifikálé sem emeli ki tiszteletét. SZIGETI 1972. 7.
- ²⁴ Lásd korábban: VO 241–245.
- ²⁵ A források egyetlen kivételtől eltekintve oltárról beszélnek; kápolnáról egyedül az 1359-es, pápai udvarból származó búcsúengedély szól.
- ²⁶ A család adományairól az 1435-ös leltárban is olvashatunk: Debrentei Him fia Benedek (†1380) özvegye [Essegvári Dorottya, †1393] több adományáról. TT 1887. 176 és 181.
- ²⁷ A forráskiadványban április szerepel. Javítva a szöveg alapján: „quintodecimo kalendas Junii”.
- ²⁸ A katolikus lexikon is erre az oldalra helyezi: BALASSA–BARANYA 2010. 138.
- ²⁹ A katolikus lexikon is erre az oldalra helyezi: BALASSA–BARANYA 2010. 138.
- ³⁰ Az 1435-ben felvett leltár szerint Domonkos fehérvári főesperes (1410–1417) egy breviáriumot hagyott a kápolna oltárának.
- ³¹ A katolikus lexikon is erre az oldalra helyezi: BALASSA–BARANYA 2010. 138.
- ³² A katolikus lexikon is erre az oldalra helyezi: BALASSA–BARANYA 2010. 138.
- ³³ A veszprémi pontifikálé kapcsán kiemelik, hogy Szent Lőrinc különösebb tiszteletének nincs helyben nyoma. SZIGETI 1972. 7.
- ³⁴ Vetési-alapítására: VO 250–251., 256–258.; Korniséra: VO 272., 276., VOSuppl 450.
- ³⁵ Polyánira: VO 303–305., 321.; Gombaira: VO 277–278.
- ³⁶ FÜLÖP–SIMON 2011. 257. (19. ábra)

Veszprém emlékjelei 2017

BÁNDI LÁSZLÓ – ZACHÁR ZSOLT

Emlékjel neve: Szent Margit

Típusa: Mellszobor

Helye: Veszprém, Margit-romok, domonkos rendi apáca kolostor romjánál

Anyaga: Kerámia

Készítő: Túri Török Tibor szobrászművész (Keszthely)

Felavatás dátuma: 2017. május 5.

Avató: Brányi Mária alpolgármester és Túri Török Tibor

Köszöntőt mondott: Dr. Márfi Gyula érsek és Brányi Mária alpolgármester

Megjegyzés: Az alkotást Túri Török Tibor keszthelyi szobrászművész felajánlásának köszönhetően állította az önkormányzat. A kőtalapzaton álló mellszobor kerá-

miából készült, a szobor kislányságát ábrázolja a királylányt, abban az életkorban, amelyet Veszprémbe töltött 1245 és 1252 között. A szobor érseki megáldása után az alkotás környezetében kialakított rózsakertben virágültetéssel avatták fel, amelyben a képviselő-testület nőtagjai is részt vettek. Az ünnepségen közreműködött a Padányi Katolikus Iskola gregorián kórusa Hutvágner Erika karnagy vezényletével.

Történelmi leírás: Márfi Gyula a szent életútját felidézve elmondta, Margit 1242-ben született, a tatárjárástól sújtott ország megmentéséért szent életre ajánlotta fel édesapja, IV. Béla király mintegy engesztelő áldozatként. Így került hároméves korában a veszprémi domonkos apácákhoz, ahol hét évet töltött el. Bár boldoggá avatása már 1276-ban megtörtént, szentté 1943-ban avatták.

Brányi Mária: A kertben a szent emlékére elnevezett fajta, Margit-rózsa is nyílik majd. A kert létesítésével Márk Gergely rózsanemesítő IV. Béla lánya mellett számos neves történelmi alak emlékére is nemesített egy-egy fajtát, az elültetett rózsák az ő nemesítői tevékenységének eredményei. (Napló, 2017. május 6.)

* * *

Emlékjel neve: Csermák Antal

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Alsóvárosi temető, Csermák síremlék nyugati oldalán

Felirata: Csermák Antal zenészerző tiszteletére állíttatta a Városi Zeneiskola alapításának 100. évében a Veszprém Polgárai a Városi Zenedéért Alapítvány 2017

Anyaga: Réz, szöveg gravírozva

Készítő: Gajdics Sándor Serlegboltja

Felavatás dátuma: 2017. május 19.

Avató: Molnár Péter, a Csermák Zeneiskola igazgatója, Márkusné Vörös Hajnalka, a Veszprém Polgárai a Városi Zenedéért Alapítvány elnöke és Szirbekné Bokor Júlia, az Alapítvány titkára

* * *

Emlékjel neve: Csermák-fa

Típusa: Emlékfa

Helye: Veszprém, Csermák Antal Zeneiskola főbejárata előtt

Felirata: Csermák-fa A Városi Zeneiskola alapításának 100. évfordulója tiszteletére ültette a hálás utókor / 2017 / Veszprém Polgárai a Városi Zenedéért Alapítvány

Anyaga: Tulipánfa

Készítő: Gajdics Sándor Serlegboltja

Felavatás dátuma: 2017. május 15.

Köszöntőt mondott: Molnár Péter, a Csermák Zeneiskola igazgatója

* * *

Emlékjel neve: Horváth Balázs

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Vár utca, a Várkapu bejárata előtt, a Városháza B épületének északi falán

Felirata: Dr. Horváth Balázs "Hazámért" – Külön táblán: A domborművet Közadakozásból állíttatta a Veszprém a Kereszténységért Alapítvány és a Veszprémi KDNP Veszprémi Városi Szervezete 2017-ben.

Anyaga: Bronz dombormű

Készítő: Hatala Péter szobrászművész

Felavatás dátuma: 2017. május 23.

Avató: Dr. Kövér László, az országgyűlés elnöke és Latorczai János, a KDNP veszprémi szervezetének elnöke

Köszöntőt mondott: Dr. Kövér László, Latorczai János és dr. Horváth György

Megjegyzés: Az emlékjelet Márfi Gyula veszprémi érsek és Steinbach József református püspök szentelték fel és áldották meg, majd a házelnök és Porga Gyula polgármester helyezett el koszorút a kollégák, barátok és tisztelők sokaság előtt. A rendszerváltás utáni első magyar kormány megalakulása napjának évfordulóján avatták fel a domboorművet. Má-jus 25-én a városházán emlékülésen és emlékkiállításra idézték fel Horváth Balázs emlékét. Felszólalt Porga Gyula polgármester, dr. Horváth György (testvér), dr. Navracsics

Tibor, az Európai Bizottság kulturális, oktatási, ifjúságpolitikai és sportügyi biztosa. (Napló, 2017. május 26.)

Történeti leírás: Latorczai János és dr. Nánássy Elek, a Veszprém a Kereszténységért Alapítvány elnöke köszönte meg a nagyszámú közönség részvételét. „Az igazat nem hamisítom, a hamisat nem igazítom” idézte a politikus jelmondatát. Kövér László házelnök is az előző szavakra hívta fel a figyelmet. Mindig azért küzdött, hogy az alávetettség, a megalázottság és a kifosztottság bennszülötti sorából Magyarországot és a magyarságot a szabadság, a nemzeti önbecsülés és a szellemi, anyagi gyarapodás állapotába emeljék. (Napló, 2017. május 24.)

* * *

Emlékjel neve: Kollár Kálmán

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Panteon

Felirata: A Veszprémi passió egy kottasora, „... Hogy amim nem volt, nem kívántam, és sohasem volt elég, aki voltam, hála legyen!” (Sík Sándor)

Anyaga: Bronz, süttői mészke

Készítő: Lugossy László szobrászművész

Felavatás dátuma: 2017. július 1.

Avató: Nagy Károly apátkanonok és Kővári Péter, a Liszt Ferenc Kórustársaság karnagya

Köszöntőt mondott: Nagy Károly apátkanonok

Megjegyzés: A Liszt Ferenc Kórustársaság énekelt az emléktábla avatásán, majd a székesegyházban tartott szentmisével emlékeztek Kollár Kálmánra.

Történeti leírás: Nagy Károly: A pedagógus lámpás. Kollár Kálmán is ilyen lámpás volt, ott állt a kicsik, a felnőttek, de még a hangszerek mellett is, amikor javította őket. A karnok párhuzamba állította a karnagy emlékművét a Vár utca elejére tervezett Szent Mihály-szoborral.

Azt mondta: Szent Mihály védelme alatt áll a város és a megye, úgy Kollár Kálmán alakjának védelme alatt áll a zeneművészet, az ének és mindazok, akik az ő tanítása nyomán szeretik a zenét és továbbadják másoknak is Veszprémben. Porga Gyula polgármester levele: Kollár Kálmán a magyar kórusművészeti kultúra meghatározó alakja volt. Egy személyben kimagasló muzsik, zenepedagógus, karnagy és a veszprémi Liszt Ferenc Kórustársaság művészeti vezetője, kinek hiányát máig érezni Veszprémben. Szellemissége máig áthatja Veszprém kulturális életét. (Veszprémi 7 Nap, 2017. július 6.)

* * *

Emlékjel neve: Ruzitska Ignác

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Dózsa Gy. u. 4. (egykori lakóháza falán)

Felirata: „Magyar Tánccok Forte pianora mellyeket Az Magyar Nemzet Dicsőségére készített Ruzitska Ignátz Veszprémben” (1823–1832) Ez a ház volt kiröpülő fészke a reformkor verbunkos zenéjének Ruzitska Ignác (1777–1833) verbunkos zeneszerző, egyházi karnagy, hegedűművész, zenetanár emlékezetére állíttatta 2017-ben Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

Anyaga: Jura kori kemény mészkő

Készítő: Lugossy László szobrászművész

Felavatás dátuma: 2017. október 19.

Avató: Porga Gyula polgármester és dr. M. Tóth Antal kezdeményező, zenetörténeti kutató

Köszöntőt mondott: Porga Gyula polgármester és Rakos Miklós zenetörténeti kutató

Megjegyzés: Ruzitska születésének 240. évfordulóján, egykori lakóhelyének falán állították az emléktáblát.

Történeti leírás: Porga Gyula: Az elődök szellemi munkája befolyásolja az utókort, ezért is fontos megidézni és bemutatni tevékenységüket. Rakos Miklós: Ruzitska Ignác a klasszikus és a verbunkos zenét is példaértékűen ápolta a veszprémi székesegyház együttesének karnagyaként és szólóhegedűseként, valamint összegyűjtötte és kiadta a legnagyobb verbunkos gyűjteményt. A zeneszerző 1800-tól 1833-ban bekövetkezett haláláig lakott Veszprémben. (Napló, 2017. október 20.)

* * *

Emlékjel neve: Szent Imre herceg

Típusa: Mellszobor

Helye: Veszprém, Szent Imre tér

Felirata: Szent Imre herceg Árpád-házi királyfi (1007–1031) Gyöngy volt a te lelked

A szobor lábazata előtti márványtábla szövege: Magyarország államalapító uralkodója Szent István király és Boldog Gizella gyermeke, Imre herceg 1007-ben született Székesfehérváron. A keresztény hitre Gellért püspök nevelte és a kor legmagasabb iskolai fokozatait is elvégezte. A veszprémi Szent Györgykápolnában tisztasági fogadalmat tett. 15 éves korától édesapja vezette be az államirányítás, a hadvezetés és a diplomácia tudományába. Trónörökös, a Bihari országrész ura, seregeivel 1030-ban részt vett a Konrád német-római császár elleni győztes csatában és 1031-ben ő kötött előnyös békét. A német uralkodó fiával néhány hónap múlva 1031. szeptember 2-án a Bihari Igfon erdőben a mai Hegyközszentimre település mellett vadászbaleset áldozata lett.

VII. Gergely pápa 1083. november 4-én István királyt, Imre herceget és Gellért püspököt szentté avatta. A bronz mellszobor Lantos Györgyi szobrászművész alkotása, a Lakiteleki Népfőiskola ajándéka. Felszentelte 2017. június 3-án dr. Márfi Gyula veszprémi érsek.

Anyaga: Bronz szobor, márvány lábazat

Készítő: Lantos Györgyi szobrászművész

Felavatás dátuma: 2017. június 3.

Avató: Dr. Navracsics Tibor, az Európai Bizottság kulturális, oktatási, ifjúságpolitikai és sportügyi biztosa, Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke, a Lakitelek Népfőiskola vezetője

Köszöntőt mondott: Navracsics Tibor, Lezsák Sándor

Megjegyzés:

Az avatás előtt Márfi Gyula veszprémi érsek celebrált szentmisét. A szent tiszteletére születésének ezredik évfordulóján állították az első szobrot 2007-ben a herceg halálának vélt helyszínén, Hegyközszentimrén. Azóta további 15 Kárpát-medencei helyszín után a 16. azonos bronz szobrot Veszprémben állították fel Szent Imre tiszteletére. Ovádi Péter, a Fidesz választókerületi elnöke és dr. Horváth Zsolt, a Pannon Térség Fejlesztéséért Alapítvány elnöke is koszorút helyezett el a szobornál.

Történeti leírás: Navracsics Tibor: Szent Imre Veszprémben nemcsak jelképesen van jelen, hanem a város történetének alkotórésze: itt tett szüzességi fogadalmat és családja élete is beágyazódik a település történetébe. Szent Imre egyszerre volt magyar, keresztény és európai, ez a kulturális örökség és a valláshoz kötődő hagyomány jelenti a jövő alapját is Európában. Lezsák Sándor: A bronzba öntött arcon ott van a határozottság, a királyi megpróbáltatások előtti elszántság, a fiatalok derűje és nyugalma is. Imre herceg 7 esztendeig édesanyja, Gizella királyné mellett, újabb hét évig Gellért püspök mellett nevelkedett, utána 7 éven át az édesapa, Szent István tanította. (Napló, 2017. június 6.; Veszprémi 7 Nap, 2017. június 8.)

* * *

Emlékjel neve: Szent Anna, Szent Joachim és Szűz Mária

Típusa: Szobor

Helye: Veszprém, Ranolder tér, Anna-kápolna előtti téren

Felirata: A család Szent Anna, Szent Joachim, Szűz Mária Állította Szabó Imre

Készítette Piller Csaba Part 2017 (szöveg a szoborcsoport mögötti téglafalon, külön táblán)

Anyaga: Fehér műkő. Egész alakos szobrok

Készítő: Piller Csaba

Felavatás dátuma: 2017. augusztus 12.

Avató: Dr. Márfi Gyula érsek, aki megáldotta a szobrot

Köszöntőt mondott: Porga Gyula polgármester

Megjegyzés: A szobor Szabó Imre felajánlása.

Történeti leírás: Márfi Gyula: Az

egyház megbecsüli és tiszteli az anyaságot. Olyan nőkre van szükség, akik vállalják az anyai és a nagyszülői szerepet. (Napló, 2017. augusztus 14.)

* * *

Emlékjel neve: Szent Mihály arkangyal

Típusa: Szobor

Helye: Veszprém, Óváros téren, a Városháza előtti kis körforgalom közepén, a várba felvezető út alján

Készítő: Madarassy István ötvös-szobrászművész, Budapest

Felavatás dátuma: 2017. szeptember 29., Szent Mihály napján

Avató: Dr. Navracsics Tibor uniós biztos és Brányi Mária alpolgármester

Köszöntőt mondott: Nagy Károly apát, kanonok

Megjegyzés: Nagy Károly, a Szent Mihály-bazilika plébánosa évek óta tervezte a szobor felállítást. Népi kezdeményezésre adománygyűjtést szerveztek. Pálfalviné Ősze Judit, a Szaléziánum igazgatója: A szoboravatást szeptember 20-ától kilenc napon át tartó, programokkal teli lelki készülés előzte meg. A szobrot készítő Madarassy István édesapja, Madarassy Valter tervezte a Benedek-hegyi kálváriát. Az ünnepi eseményen felolvasták Márfi Gyula érsek és Verő Tamás főrabbi levelét, Závodi Zsuzsanna református lelkész és Isó Zoltán evangélikus lelkész tartott méltató beszédet.

Történeti leírás: Szent Mihály a város, valamint a bazilika és az érseki tartomány védőszentje, a város vezetőinek és lakóinak is közbenjárója. Nagy Károly: A Szent Mihályt ábrázoló szobrot a várba vezető út alján állították fel, így Veszprém védőszentje a vár őrzőjeként maga-

sodik majd a helyiek és a látogatók fölé több mint háromméteres magasságával. Az alkotás alapjaként szolgáló, Svédországból hozatott öttonnás sziklatömbön Lucifer fekszik, felette Szent Mihály áll, aki dárdájával átdöfi, legyőzi a gonoszt. (Napló, 2017. szeptember 30.) Dr. Navracsics Tibor: Számos köztéri alkotás, középület közadakozásból készült, ami azt mutatja, hogy Veszprém erős közösség. Brányi Mária: A város 10 éve határozta el a Szent Mihály napi búcsú megtartását, a rendezvényt először 2009-ben szervezték meg. (Napló, 2017. szeptember 15., Napló, 2017. június 8.)

* * *

Emlékjel neve: VERGA 50 éves alapítási emlékköve

Típusa: Emlékkő

Helye: Veszprém, Jutasi út, VERGA központjában

Felirata: 1967. 06. 01 Magyar Néphadsereg Veszprémi Erdőgazdasága / 1991. 02. 05 MH Veszprémi Erdőgazdasága / 1993. 01. 01 HM VERGA Veszprémi Erdőgazdaság Rt. / 2006. 02. 01 HM VERGA Veszprémi Erdőgazdaság Zrt. / 2013. 11. 05 VERGA Veszprémi Erdőgazdaság Zrt.

Anyaga: Mészkö szikla, réztábla

Felavatás dátuma: 2017. október 30.

Avató: Rakk Tamás egykori és Schumacher István jelenlegi vezérigazgató

Köszöntőt mondott: Rakk Tamás és Schumacher István

Megjegyzés: Rakk Tamás a társaságnál kezdett el dolgozni és 40 év után innen ment 2003-ban nyugdíjba.

Történeti leírás: Rakk Tamás: Ötven év nagy idő egy cég életében. Nyugodtan elmondhatom, hogy a Verga szép lassan kiharcolt magának egy nagyon komoly tekintélyt. Ez annak volt köszönhető, hogy sok értelmes és normális kolléga, erdész szívvel-lélekkel mindent beleadott, és ezért lehet ezekről az eredményekről beszélni. Ez az 50 év stabil és jó volt, ez biztosan erőt ad a mostani gárdának a következő idő-

szakra, hogy lelkesen dolgozzanak. Sok sikert kívánt a mai munkatársaknak. Schumacher István: A feladatok tekintetében a lényeg nem változott. Ennek a közel 50 ezer hektáros, állami erdőterületnek a kezelése, fenntartása a feladat, amit mi is megörököltünk az elődöktől és igyekszünk legalább olyan állapotban az utódoknak továbbítani. Ez egy olyan kincs, amit mindannyian élvezünk, nemcsak az itt dolgozók, hanem a környéken élők is. Nekünk az a feladatunk, hogy ezt megőrizzük. (Napló, 2017. október 31.)

Számba vett értékeink. A veszprémi Települési Értéktár munkájáról

PERLAKI CLAUDIA

A VESZPRÉMI TELEPÜLÉSI ÉRTÉKTÁRAT AZ ÖNKORMÁNYZAT 2013 májusában hozta létre, az Értéktár működését szervező Értéktár Bizottság félévvel később, 2014 elején állt fel és kezdte meg a rendszerező munkát. Az Értéktár és a Bizottság létrejöttéről és gyűjtést szorgalmazó felhívásáról 2014-ben lehetőségünk volt tudósítani a Szemlében. Az Értéktár Bizottság megalakulása óta 11 alkalommal ülésezett, és csaknem valamennyi felterjesztést – olykor kiegészítést, bővítést kérve – beemelt az Értéktárba.

A város Települési Értéktárában jelenleg 35 nevesített érték található. A csoportos tételekre tekintettel – *Veszprém város műemlék épületei, Veszprém város helyi védett természeti értékei, Veszprém város területén található köztéri alkotások (emlékművek, szobrok, emléktáblák), Veszprém város tulajdonában lévő képzőművészeti alkotások* – a 35 tételcím valójában ezernél is több „darab” egyedi értéket ír le, ill. foglal magába (<http://www.veszprem.hu/veszpremieknak/kultura-mveszet/veszprem-telepuelesi-ertektar>). Az értékek túlnyomó többsége az általános jellegű, tárgyi és szellemi értéket egyaránt magába foglaló kulturális örökség kategóriába sorolható. *(Az Értéktár jelenleg az alábbi értékeket tartalmazza: lásd 191. és 192. oldalakon.)*

Az Értéktár Bizottságnak elsősorban a beérkezett javaslatok véleményezése a feladata, emellett tevőlegesen kezdeményezőként, 2014–15-ben pályázati partnerként is részt vett a munkában. A listából kitűnik, hogy voltak aktívabb – különösen a 2014–2016 közötti években –, és kevésbé aktív időszakok. Az első két évben egy pályázati lehetőség adott lendületet a javaslattevői kedvnek. Fontos tudni, hogy kezdetben igen alapos, nem pár soros felterjesztő levéllel „letudható” javaslatok készültek. Ráadásul épp a fent említett pályázati lehetőségnek köszönhetően nemcsak a minimálisan elvárható, de gyakran a szükséges terjedelemtől lényegesen kidolgozottabb, akár új kutatáson alapuló dolgozatok születtek. Ami természetesen nyereség mindannyiunk számára és öröm, ugyanakkor sajnálattal tapasztaltuk, hogy az utánuk jövők elé igen magas mércét állítva csökkentette a felterjesztési kedvet és hajlandóságot. 2018-ra sikerült elfogadtatni a javaslattevői szerzői körrel, hogy az értékek számbavételéhez nem elvárás és nem is szükséges eredeti, a publikációs

Az Értéktár jelenleg az alábbi értékeket tartalmazza:

Felvétel éve, sorszáma	Érték megnevezése	Kategória	Feljegyzés Megyei Értéktárba	Megyei Értéktár döntése
2014./1.	A veszprémi püspök királyné-koronázási joga mint szellemi örökség	kulturális örökség	2/2014. (II.6.) határozattal feljegyzésre a Megyei Értéktárba, a Nemzeti Értéktárba és a Hungarikumok gyűjteményébe	felvéve, és továbbítva a Magyar Értéktár Bizottság feljegyzését
2.	Herczeg István és fia rádió és televízió történelmi veszprémi magángyűjteménye	ipari és műszaki megoldások	5/2014. (V.29.) határozattal feljegyzésre a Megyei Értéktárba, 9/2015. (X.27.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	a Megyei Értéktár Bizottság két külön előterjesztésként kéri benyújtani az értéket, és utána dönt róla
3.	A „Jutasi altiszti” mint kulturális örökség és a Veszprém-Jutasi Altisztképző Intézet épülete	kulturális örökség	7/2014. (V.29.) határozattal feljegyzésre a Megyei Értéktárba, 10/2015. (X.27.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	elutasítva
4.	Kollár Kálmán karnagy művészeti munkássága	kulturális örökség	9/2014. (IX.17.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	felvéve, és továbbítva a Magyar Értéktárba
5.	A Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltárban és a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárban őrzött középkori oklevélgyűjtemény	kulturális örökség	11/2014. (IX.17.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	elutasítva
6.	A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű harangja	kulturális örökség	11/2014. (IX.17.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba, 11/2015. (X.27.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	elutasítva
7.	Veszprém város közkútjai, Veszprém vízellátása, Bolgár Mihály szellemi öröksége	kulturális örökség	13/2014. (IX.17.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	elutasítva
8.	A „Mondolár” mint a magyar nyelvújítás egyik legfontosabb dokumentuma	kulturális örökség	15/2014. (IX.17.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	Felvéve, és továbbítva a Magyar Értéktárba
9.	Chotnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka	kulturális örökség	17/2014. (IX.17.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba, 12/2015. (X.27.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	elutasítva
10.	A Veszprémi Plarista Gimnázium mint szellemi és kulturális örökség	kulturális örökség	19/2014. (IX.17.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba, 13/2015. (X.27.) határozattal feljegyzésre a Magyar Értéktárba	elutasítva
11.	Csernák Antal Zeneiskola	kulturális örökség		
12.	Veszprém város helyi védett természeti értékei	természeti környezet		
13.	Veszprém város műemlék épületei	épített környezet		
14.	Dózsa Iskola Iskolatörténeti Gyűjteménye	kulturális örökség		

2015./15.	"Köztársaság Kupa" Veszprém Megyei Ifjúsági Atlétikai Verseny	sport		
16.	Az Árpád-kori Magyarország tudományműhelye, a veszprémi székesegyházi iskola	kulturális örökség	4/2015. (III.23.) határozattal felterjesztve a Megyei Értéktárba	Felvéve, és továbbítva a Magyar Értéktárba
17.	Franciszes Károly visszaemlékezései	kulturális örökség	6/2015. (III.23.) határozattal felterjesztve a Megyei Értéktárba	Felvéve, és továbbítva a Magyar Értéktárba
18.	A veszprémi Vár	kulturális örökség	8/2015. (III.23.) határozattal felterjesztve a Megyei Értéktárba	
2016./19.	Elnökök Ligete	kulturális örökség		
20.	Veszprém város területén található köztéri alkotások (emlékművek, szobrok, emléktáblák)	kulturális örökség		
21.	Veszprém város tulajdonában lévő képzőművészeti alkotások	kulturális örökség		
22.	A Veszprémi Petőfi Színház épülete	kulturális örökség		
23.	Nagy Sándor festő- és üvegművész, grafikus és textilművész életműve	kulturális örökség	6/2016. (XI.29.) határozattal felterjesztve a Megyei Értéktárba	
2017./24.	Káló István munkássága	kulturális örökség	2/2017. (III.21.) határozattal felterjesztve a Megyei Értéktárba	
25.	A Temetőhegy erékei	kulturális örökség		
2018./26.	A veszprémi Vároblótn	építészeti környezet		
27.	Veszprémi Állatkert	kulturális örökség, természeti környezet, turizmus		
28.	VeszprémFest	kulturális örökség		
29.	Zámbo István kamagyi szolgálata	kulturális örökség		
30.	Liszt Ferenc Körösársaság művészeti munkássága	kulturális örökség		
31.	Szillágyi Haranggyöngyes	kulturális örökség		
32.	A veszprémi püspöki (érseki) könyvtár kottalára és a kapcsolódó dokumentumok, mint szellemi és kulturális örökség	kulturális örökség	8/2018. (V.07.) határozattal felterjesztve a Megyei Értéktárba	
33.	A Veszprémi Gyógy-ágyasok templomja és a jerszuita templom, mint szellemi és kulturális örökség	kulturális örökség		
34.	A Szent György-kápolna, mint szellemi és kulturális örökség	kulturális örökség		
35.	Gizella Nőkar	kulturális örökség		

szintet képviselő dolgozatokat írni. A városi érték leltár létrehozatalához elégséges az e célra rendszeresített űrlap szempontjai mentén a legfontosabb jegyek számbavétele: rövid, tömör leírás adatokkal, lényegre törő, meggyőző indoklással alátámasztva. A Bizottság ugyanakkor fontosnak tartotta és tartja, hogy a beterjesztő javaslat – laikusok, érdeklődők számára – a további tájékozódáshoz megbízható támpontként szolgáljon, gondosan válogatott forrás-, és szakirodalom jegyzéket, bibliográfiát is tartalmazzon.

Az értéktár mint a helyi értékek gyűjteménye a kisebb települések esetében valószínűleg jól meghatározható és véges kört és nagyságrendet jelent, s így előbb-utóbb akár teljessé is tehető. Egy Veszprém nagyságú város azonban ebből a szempontból nincs könnyű helyzetben. Nyilvánvaló, hogy Veszprém és valamennyi hasonló nagyságú város esetében a történelmi, kulturális és közigazgatási központ szerepből adódóan aligha lehet valaha is teljesnek és lezártnak nyilvánítani a helyi értéktárat. Ráadásul a rendkívüli kulturális gazdagságon túl a nevesített kategóriák (agrár- és élelmiszergazdaság, egészség és életmód, épített környezet, ipari és műszaki megoldások, kulturális örökség, sport, természeti környezet, turizmus) maguk is tág értelmezési lehetőséget, nagyobb mozgásteret nyújtanak.

Az első, ún. települési szinttől a megyein át az országos szintig (regionális és ágazati értéktárak, magyar értéktár, határon túliak, nemzetiségek értéktára és a hungarikumok) részletes szabályok mentén, hierarchikus rendben épül fel a valamennyi értéket magában foglaló ún. nemzeti értéktár. S noha a „piramis-elv” alapján megfogalmazott jogi szabályozás részletes és pontos, tapasztaljuk, hogy a működtetés meglehetősen nehézkes: átgondolatlan, lassú és áttekinthetetlen. A Hungarikum Bizottság, amely a magyar értéktárba történő felvételtől dönthet, a veszprémi értéktár bizottság által kezdeményezett, a megyén keresztül továbbterjesztett értékeket az eltelt 5 esztendő alatt még csak nem is tárgyalta, napirendre sem tűzte. Ha végiglapozzuk az interneten elérhető magyar értéktárat (<http://www.hungarikum.hu/hu/hungarikumok>), szembetűnő, hogy míg a piramis legalsó és legfölső – kistelepülések értékei és a hungarikumok – szintje jól működik, addig a közép-, és nagyvárosok értéktára legalábbis hiányos, esetenként nem is létezik. Magunkat illetően nincs restellnivalónk, Veszprém ebben a mezőnyben jó helyen áll, több megyeszékhely ellenben meg sem jelenik az értéktárban. S elgondolkodtató, esetenként érthetetlen a Megyei Értéktár Bizottság néhány döntése is, lásd pl. Cholnoky Jenő vagy Kollár Kálmán munkásságát, a piarista szellemi örökséget, vagy a „Jutasi altiszt” fogalmát illetően.

Végezetül néhány sorban a jövőről. Veszprém Települési Értéktár Bizottsága a tagok javaslata alapján, 2015 őszén jóváhagyott egy értéklista tervezetet. Ebben a bizottság tagjai vállalták egy-egy téma „mentorálását” is. A listának, amely nyilván nem lehet teljes, legfőbb erénye, hogy olyan értékeket nevesít, amelyeknek feltétlen

Veszprém város értéktárában a helyük! A bizottság a témákban valamilyen módon érintett, vagy a helytörténeti kutatás iránt elkötelezett szerzőket kért fel már korábban is, s kér folyamatosan a javaslatok összeállítására. Kedvcsinálónak és zárásaként álljon itt néhány tétel a még megírásra várók közül, remélve, hogy e sorok olvasói között is akadnak néhányan, akik továbbgondolják, megírják a témákat és tárgyköröket. Kérem, forduljanak bátran a témagazda bizottsági tagokhoz, vagy a bizottság titkárához.

Téma / javasolt érték	Témagazda (bizottsági tag)
Medgyaszay István építészete Veszprémben – Petőfi Színház, Laczkó Dezső Múzeum	Gopcsa Katalin, Márkusné Vörös Hajnalka
Csoma-féle kerítéselemek (vasbeton építészet)	Márkusné Vörös Hajnalka, Gopcsa Katalin, Gy. Lovassy Klára
Viadukt, Szent István Völgyhíd	Gy. Lovassy Klára
Malmok: Csatári, Puskás (Barna), Miklós utcai, Friedler; Wöller István életműve	Márkusné Vörös Hajnalka
A város felülete, geológiája: a többször kanyarodó Séd-völgy a meredek, helyenként sziklás völgyoldalak, a Benedek-hegy, a Kálvária-domb oldalai, a meredek utcák, a lépcsőzetes telkek.	Márkusné Vörös Hajnalka
A bakonyi karsztvíz	Brányi Mária
Magyar Építőipari Gyűjtemény – Tegulárium	Gy. Lovassy Klára, Perémi Ágota
Királynék városa – Gizella-kultusz	Perémi Ágota
Szent Margit Veszprémben	Perlaki Claudia
Szent Imre Veszprémben	Perlaki Claudia
Dr. Brusznai Árpád élete, emlékezete	Somfai Balázs
Vetési-kazula	Márkusné Vörös Hajnalka
Vetési életkönyv	Márkusné Vörös Hajnalka
Koronázó palást	Gopcsa Katalin
Irgalmas rend veszprémi tevékenysége	Pálmann Judit
Szent István és Boldog Gizella szobra, mint városikon	Gopcsa Katalin
Szentháromság-oszlop	Perlaki Claudia
Auer Lipót	Márkusné Vörös Hajnalka
Kóruszenei hagyományok	Perlaki Claudia
Karnagyok	
Csermák Antal és a veszprémi verbunk	Perlaki Claudia
Székesegyház	
Tűztorony és a Tűztorony zenéje	Perémi Ágota, Perlaki Claudia
Pósa-művek, mint könyvkereskedés	Pálmann Judit
Verancsics Faustus	Brányi Mária
Csikász Imre hagyatéka	Gopcsa Katalin
Csengettyű-gyűjtemény	Pálmann Judit
Gombor-gyűjtemény	Perémi Ágota
Laczkó Dezső munkássága	Perémi Ágota
Kavicsfogó álteknős	Perémi Ágota
Venet-kiállítás, szobrok	Brányi Mária
Veszprém temetőinek védett sírjai	Gy. Lovassy Klára

A veszprémi Települési Értéktár Bizottság munkájában 19 fő – az elnök és 18 állandó tag – vett részt. Elnök: Brányi Mária, Veszprém Megyei Jogú Város alpolgármestere.

Tagjai:

- Nemzeti Művelődési Intézet Veszprém Megyei Irodája által delegált 1 fő,
- MTA Veszprémi Területi Akadémiai Bizottsága által delegált 1 fő,
- Pannon Egyetem által delegált 1 fő,
- Veszprémi Érsekség által delegált 1 fő,
- Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára által delegált 1 fő,
- Laczkó Dezső Múzeum által delegált 1 fő,
- Eötvös Károly Megyei Könyvtár által delegált 1 fő,
- Veszprémi Turisztikai Egyesület képviselőjében 1 fő,
- Gyulaírástó Városrészi Önkormányzat képviselőjében 1 fő,
- Kádárta Városrészi Önkormányzat képviselőjében 1 fő,
- Dr. Balassa László építész, műemlékvédelmi szakmérnök,
- Ruttkay Gyula építésmérnök,
- Kovács Zsolt építésmérnök,
- Dr. Géczi János költő, egyetemi docens
- Gopcsa Katalin művészettörténész
- Gy. Lovassy Klára mérnök, nyug. múzeumigazgató
- Jokesz Antal fotóművész, honlap szerkesztő
- Perlaki Claudia, a Polgármesteri Hivatal kulturális csoportvezetője, bizottsági titkár.

Kézirat lezárva:

Veszprém, 2018. augusztus 7.

Mintarajzoktól a művészetekig – Pápay Viktor és Pettkó Zsigmond –

SIPŐCZNÉ HATHÁZI SÁRA

A VESZPRÉMI RÓMAI KATOLIKUS FŐGIMNÁZIUM TÖRTÉNETÉT TANULMÁNYOZVA kibontakozik előttünk a veszprémi rajztanítás kezdeti időszaka, s két jelentős pedagógus, Pápay Viktor és Pettkó Zsigmond életpályája. Hosszú pedagógiai tevékenységük során mindketten tanúbizonyságot tettek tanári elhivatottságukról. Tevékenyen részt vettek a közéletben, valamint saját művészi alkotásaik, festményeik által is ismertté vált nevük.

Rajztanítás a Veszprémi Római Katolikus Főgimnáziumban

A rajz tantárgyat az 1850-es években kezdték oktatni, bár akkor még a nem kötelező tantárgyak között találjuk. Mivel a rajzolás egyfolytában több órát igényel, a heti órabeosztásban délutánra tették. Ebből az időből a veszprémi rajzoktatás tananyagáról nincsenek feljegyzések. Azt azonban tudjuk, hogy a 19. században a magyar rajzoktatásban Pestalozzi racionalista irányzatát követték. Ez a mechanikus látásmód, amely a világ sokszínű formáit, jelenségeit néhány mértani formára vezeti vissza, a tanulók munkáját előnyomott rajzlapok kitöltésére és másolásra korlátozta.

Az 1711-ben alapított veszprémi piarista gimnázium történetében nagy csapást jelentett az a tény, hogy az 1848/49-es szabadságharc leverése után az iskolát négy osztályos kisközségi iskolává minősítették le. Ezekben a nehéz években a tanári kar minden befolyásos ember segítségét, sőt még a sajtót is igénybe vette, hogy változtassanak a gimnázium helyzetén, és a katonaság által elkobzott épületeket újra viszszerjék a tanítás céljaira. A piarista rend csak az 1852/53-as tanévben költözhetett vissza az iskolaépületbe.

Eötvös József miniszter idején új életre pezsdült az iskolaügy. A nagygimnáziummá fejlesztés eszméjének kedvezett ez a helyzet. Széleskörű gyűjtésből, a lakosság adakozásából pénzalapot teremtettek, majd egy bizottság a miniszterhez fordult kérésével. A szakminiszter 1868. július 29-i leiratában hozzájárult az V. és VI. osztály megeremtéséhez, valamint a „Gimnáziumi Alap” létesítéséhez.

Az 1868/69. iskolai évben lépett érvénybe az első nemzeti tanterv, melyben már

a kötelező tantárgyak között találjuk a rajzot. A vallási jellegű gimnáziumban a rajzot mindig „világi” tanár tanította. Az állam magára vállalta a rajztanárok fizetésének rendezését.

A gimnázium rajztanárai 1863-tól elemi iskolai tanítók voltak: Bucher Ferenc, Bucher Vilmos, Rák János.¹ Ebben az időben rajzoktatás csak a gimnázium első négy osztályában történt. Az akkori szemlélet nem a valóság ismeretét, tanulmányozását követelte meg a tanulóktól, hanem a mértani formák ismeretét. Az ábrázolás mértani elemekre épült.

A rajz oktatása osztályonként heti 4 órában történt. Az I. osztály tananyagát alkotta a mértani rajz, szabadkézzel, körző és vonalzó nélkül. Az első félévben táblára rajzolt idomokat másoltak, a második félévben sodrony- és famintákat rajzoltak a tanulók.²

A II. osztály rajz anyaga két részből tevődött össze: 1. mértani rajz, szerkesztések körzővel és vonalzóval, 2. szabadkézi rajz, az emberi fej egyes részeinek ábrázolása.

A III. osztályban a mértani rajz mellett több teret kapott a szabadkézi rajz, de még mindig csak az emberi fej rajzolása, árnyékolása a téma.³

A IV. osztályban csak szabadkézi rajz szerepelt: egész emberi alak ábrázolása.

Mindezeket azonban nem a természet után, hanem előnyomott rajzlapok és gipszminták alapján rajzolták a tanulók. A tárgyak képét mechanikusan, gyakran csak mértani elemekből állították össze. Az ilyen szemléletű rajzoktatásnak központi kérdése csupán a kézügyesség fejlesztése volt.

Pápay Viktor (1852–1927)

Veszprém város szülötte volt, itt járt iskolába, majd 1874-ben rajztanári képesítést szerzett az Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképzőben. 1875-ben a minisztérium 19729. sz. leiratával Pápay Viktort nevezte ki rajztanárnak a nagygimnáziumban Bucher Vilmos rajztanár halála után.⁴

1877-ben a főigazgató a rajzterem felállítását és felszerelését sürgette, ez a rajz tanításának lendületet adott. A november 5-i megyegyűlésen meg is szavaztak 3000 forintot, részben a rajzterem létesítésére.⁵ Ebben az évben figyelt fel a város Pápay Viktor rajztanár művészi tevékenységére. Nagy tetszést aratott a tanulók munkáiból rendezett kiállítás okmányrajzának elkészítésével. A Veszprém című lap részletesen méltatta, dicsérte a kivitel finomságát, esztétikáját.

„Az okmányrajz 22 cm hosszú és 15 centiméter magas díszkaput ábrázol, két oldalán reneszánsz oszlopokkal. Arabeszk díszítések, Veszprém városának látképe van fent. Az okmány szövegének tere üresen van hagyva, lent az ország és Veszprém

város címere, két oldalán hét allegorikus alak. Baloldalt a humán tudományokat képviselő agg férfiú, kezében kótáblával és római stylussal, mellette a reáltudományok mély gondolkodásba merült alakja, majd a művészeteket ábrázoló ifjú. A jobb oldalon az ipart képviselő fonó nő látható, aki bizalommal tekint a tudományok felé. Látható még a földművelő és a pásztorfiú alakja is. A kereskedelem, a gyáripár és az építészeti jelképeiként ábrázolta a vasutat, gőzhajót, különböző gépeket, a kőművesek és ácsok jellemző szerszámaikat.”⁶

Elismerésre méltó a mű felfogása, ahogy a különböző tudományok, az ipar, a földművelés, a kereskedelem összekapcsolódását és egymásra épülését fejezi ki. Ennek a munkának a létrejöttéhez bizonyára hozzájárult az a tény is, hogy Pápay Viktor az iparos iskolában is tanított rajzot, jól ismerte a különböző foglalkozásokat.

A fiatal rajztanár nem csak tanítványait szerette és segítette, ha kellett, a segítő-készségét más módon is bizonyította. Amikor a Veszprém című lapban gyűjtést indítottak a nagy szegedi árvíz károsultjainak megsegítésére, az első adakozók között olvasható Pápay Viktor neve is.⁷

Az 1879-es új tanterv a rajz tanításában olyan változást hozott, mely szorosan a matematika tanításához kapcsolta a rajzot. A tantárgy neve is rajzoló geometriára változott. A síkidomok hasonlósága, egybevágósága, terület meghatározás, a legfontosabb testminták elkészítése és ábrázolása alkotta a rajz anyagát. A csupán geometriai rajzzal való foglalkozás nem elégítette ki a művészetek iránt rajongó rajztanárt. Egyre több időt töltött alkotó munkával. Jeles arcképfestői híre eljutott az ország olyan távoli vidékére is, mint Máramaros. Közadakozásból megfestették Pápay Viktorral a volt főispán életnagyságú portréját. Ezt a képet ünnepélyesen leplezték le Máramaros megyeházának nagytermében. „A budapesti lapok is a legnagyobb elismeréssel szóltak a remek festményről.”⁸ Az ő műve a máramarosszigeti róm. kat. templom Szentháromságot ábrázoló oltárképe.

1881-ben a veszprémi püspöki palota részére megfestette Kovács Zsigmond, Ranolder János és Zichy Domokos püspökök arcképét.⁹ 1883-ban a veszprémi új megyeház nagytermében helyezik el a „Király képek”-et, mely I. Ferenc József huszártábornoki egyenruhában ábrázolja, a trón előtt állva, amint egyik kezét a könyvön, a másikat kardja markolatán nyugtatja, a másik kép Erzsébet királynét, szintén a trón előtt állva mutatja be magyar díszruhában, fején gyémántdiámmal.¹⁰ Azóta e két életnagyságú olajfestménynek nyoma veszett.

A zentai községi algimnázium tanári karának megrendelésére is művészi arcképeket festett. A szegedi tankerületi főigazgató szigorú műbíráló hírében állt, de ő is elismeréssel adózott a festőművésznek. A Veszprémi Közlöny című lap közölte a zentaiak köszönetét és gratulált a festőművész rajztanárnak.¹¹

Veszprém város lakossága minden évben nagy érdeklődéssel várta a hagyományos pünkösdi rajz- és munkakiállításokat. A belépti díjakból fedezték a kiállítás

költségeit, illetve a legjobb munkákat. Sok látogató fejezte ki elismerését és támogatását azzal, hogy a megszabott belépti díjnál többet fizetett. Azoknak a nevét, akik „felülfizettek”, közölték az újságban. Szép rajzaikért nem csak pénzjutalmat, hanem a további munkára ösztönző hasznos ajándékokat, rajzpapírt, tollat, ceruzát is kaptak a tanulók.¹²

Közben a gimnázium életében változás történt. 1884-ben az addig 6 osztályos nagygimnázium 8 osztályossá alakult. A gimnáziumi bizottság és a kegyes tanítórend szerződése szerint „a tanítórend nem köteles gondoskodni a rajz helyiségről és a rajztanárrol.” Ez továbbra is az állam feladata maradt.

1890-ben az országgyűlés döntést hozott a görög nyelv ügyében. Akik nem akarták a görög nyelvet tanulni, helyette választhattak más tantárgyakat, például a rajzot. Ez az úgynevezett görög-pótló tantárgy elősegítette a rajz tanításának fejlődését. Bár egy évig az V. és a VI. osztályban összevonva kellett tanítani, a tanulók kevés száma miatt. Ekkor a rajz oktatása a polgári és az iparos-iskola helyiségében történt. Az igazgatóság sürgette az intézet bővítését, mert már a VII. osztályban is belépett a görög-pótló rajz. A rajztanítás ügye elég mostoha elbánásban részesült, a gimnáziumban nem tartották fontos tárgynak. Így történhetett, hogy 1888-ban a tanfelügyelői látogatás után még mindig hiányként tüntetik fel, hogy a főgimnáziumnak nincs rajzterme.

A „miniszteri helybenhagyás” sem hiányzott, mégis 3 évig kellett elhalasztani az építkezést a szükséges pénz hiánya miatt. Végül a vármegye szavazott meg segítyt az építkezéshez. Ekkor készült el a rajzterem, melynek méretei 8,8m x 10,51m x 4,4m.¹³ Igyekeztek gondot fordítani a jó megvilágításra is. 1892-ben elkészült a rajzszertár. Eddig nem nagyon volt szükség szertárra, hiszen csak néhány mintalap-pal rendelkeztek. Amióta a görög-pótló rajz tantárgyra több figyelmet szenteltek, a szertár berendezése is gyarapodott, bár egyelőre csak bekeretezett mintalapok és gipszminták alkották a szertári anyagot.¹⁴

Az V–VIII. osztályosok kevesebbet foglalkoznak az ábrázoló mértannal, mint az I–IV. osztályban. Több időt töltenek az emberábrázolással. A természet azonban még csak stilizált levelek, virágok formájában kap helyet a rajztanításban.

Az 1894/95. tanévtől különválnak az I–IV. osztályban tanított rajz-geometria az V–VIII. osztályban tanított rajztól. Rendkívüli tárgyként lehet választani a szabadkézi rajzot is. Ez utóbbinak a lehetőségei nyitottabbak, ezért látogathatta a gimnázium rajztermét „három művészszámba menő hölgy is”.¹⁵

Pápay Viktor idejében még ritkaságnak számított, ha női hallgatók is megfordultak a rajztanfolyamon. Azonban 10-15 év múlva már önálló női tanfolyam alakult a különórás növendékekből.

A rajztanítás keretén belül az 1894/95. tanévtől kezdve találkozhatunk a művészettörténet, a különböző stílusok tanításával. Az V. osztályban a görög, arab és a

középkori román, gót stílus, a VI. osztályban a reneszánsz stíluselemekkel való ismerkedés került a tananyagba.¹⁶ Közben a rajzszerktár berendezése is egyre bővült. Szükség volt a szekrényekre, állványokra, ahol elhelyezték a művészettörténeti alkotások szemléltetéséhez az oszloprendeket, görög edényeket, szobrok gipsz másolatát.¹⁷

A tanárok közül néhányan nem látták szívesen a rajztanítás feltételeinek javítását, megkérdőjelezték a tantárgy fontosságát. Az ő nézeteiknek adott kifejezést az egyébként kiváló tanár, Bolgár Mihály is, aki szerint: „*a görög-pótló tananyag nincs helyesen megválasztva, [...] a mostani, felesleges lom.*” Kevés olyan tanár található, aki rendes képesítéssel rendelkezik a rajz, illetve az ábrázoló geometria tanításához. „*Képezzen előbb az egyetem alkalmas egyéneket az új eszme megvalósításához!*”¹⁸

A veszprémi gimnázium éppen nem azok közé tartozott, ahol nem volt megfelelő szaktanár. Pápay Viktor ekkor már 30 éves tanári gyakorlattal rendelkezett. Azt a nézetet vallotta, hogy egyre tágabb teret kell adni a szabadkézi rajz tanításának. Az V. osztályosokkal megismertette a különféle festészeti technikákat, a VII. és VIII. osztályokban több, a természet köréből vett egyszerűbb tárgy, edények, fegyverek ábrázolása is szerepelt a tananyagban. Pápay Viktor több órát szentelt az újabb kori és a magyar műalkotások ismertetésének.¹⁹ A tanulók nyári szünetének hasznos eltöltéséhez segítséget nyújtott a szünidei rajztanítási tanfolyam, melyért fizetési pótlékot kapott Pápay.²⁰

A hivatalos elismerés mellett a veszprémi lakosok is mindig megbecsülték a rajztanár munkáját. A Veszprémi Közlöny példaként említette az iparos tanulók lelkiismeretes rajzoktatását.

„*Azok az iparos tanulók, akik a 3. osztályt sikeresen elvégezték az általános ismeretek tantárgyaiból, a rajz tanulását nem hagyhatják abba, [...] „mert a rajzolásban minden tanuló csak folyamatosan nyerhet magasabb kiképeztetést, és szükséges, hogy rajzolni tanuljon tanidejének egész tartalma alatt. Ajánlatos volna ezt az ország minden iparos iskolájában bevezetni, [...] ami Veszprémben mindig így van.*”²¹

Az áldozatos munka során Pápay Viktor egészsége megrendült, ezért a miniszter az 1899/1900. tanévre betegszabadságot engedélyezett neki. Ezután már csak rövid időre tért vissza a katedrához. 1905. március 11. óta betegsége miatt nem tudott többé tanítani. Munkáját Pettkő Zsigmond vette át, ő a gimnáziumban 1904. november 1-től kezdve tanította a művészeti rajzot.²²

A következő tanévben nyugdíjazták Pápay Viktort, aki 31 éven át tanította növendékeit a művészi szép megismerésére. Véglegesen azonban nem szakadt el tanítványaitól, volt olyan diáktalálkozó, amelyen a tanári kart csak Pápay Viktor és egyik tanártársa képviselte. „*A gimnázium rajzszerktárának is adományozott néhány*

művészeti könyvet és rajzolást segítő, úgynevezett műlapokat, például az Arányok szerinti rajzolást.”²³

Nyugdíjazásától kezdve 22 évig élt a városban csendes elvonultságban, csak a festéssel foglalkozott. A tájképfestés terén is figyelemreméltó munkát végzett. A várost, Veszprémet, ahol született, tanult és tanított, csak ritkán, és kevés ideig hagyta el.

Többször megszólalt a közérdek nevében, szeretett városa érdekében. A vár platója című cikkben egyenesen a város Szépítő Egyesületéhez fordult segítségért. Felhívta a figyelmet a vár feljárójánál levő elhanyagolt kis területre, ahonnan azonban elragadó kilátás nyílik az Aranyos-völgyre és a Bakony hegységre. Mivel ez a terület a város tulajdona, kéri, ne adják el, nehogy az új tulajdonos beépítse, s megfossza a szép kilátástól a kirándulók tömegét.²⁴

A cikk nyomán az a vád érte Pápay Viktort, hogy mivel ott található a háza, a saját szép kilátását félti. Ennek a vádaskodásnak véget vetett a következő lapban megjelenő újságcikk, mely védelmébe vette Pápayt, aki a város érdekében már többször is szót emelt, például a Plosszer sétányról vagy a vár hiányos utcai világításáról is írt.²⁵

Pápay Viktor háza a mai Vár utca 7. sz. épülettel egyezik meg. 1902-ben engedélyt kért a Vár utca 3. sz. ház bővítésére, hogy műtermes lakását kiegészíthesse a várfalra épített résszel. Akkor építteti a változatlanul maradó belső épület elé a ma is látható házat. A Vár utca 3., 5. és 7. három épületének egybenyitásával 2003-ban nyitotta meg kapuját a Művészetek Háza kezelésében álló Modern Képtár – Vassgyűjtemény.

Nagyszabású képeket is tervezett, de magányosságra hajló természete miatt nem akart társakkal dolgozni, egyedül pedig nem tudta megvalósítani ezeket a terveket. Így kerültek 1927-ben a Veszprém megyei múzeumba például a szegedi boszorkányégetést ábrázoló képnek csupán krétarajz vázlatai.²⁶

A Pápay Viktor hagyatékából származó vázlatssorozat azóta is a Laczkó Dezső Múzeumban őrzik. A rajzok nagy száma bizonyítja, hogy a festőt sokáig foglalkoztatta ez a téma. A hatvannál több vázlat fél íves, illetve nagyobb méretű. Többségében grafikák, szénrajzok, krétarajzok, de néhány vázlatosan kidolgozott olajfestmény is található közöttük. Sok kép rossz állapotú, töredezett, restaurálásra vár. Rajzolt tanulói rajzlapok hátuljára, például az egyik lapon balról lent az évszám 1899. nov. 6. és jobb oldalon a tanuló neve: R. Szabó János VIII. o. t. Pápay készített tanulmányrajzokat, portrékat különböző karakterekről. Érdekesség: egy múzeumnak ajándékozott, bekeretezett kisméretű grafika, mely két, oszlophoz kötözött nőt ábrázol. Baloldalon egy szép fiatal nő esdeklő tekintettel könyörög az életéért, mellette egy már-már karikatúraszerűen groteszk figura, egy visszataszító külsejű öregasszony átkozódik. A kép hátulján a következő írás olvasható: K. 6. 3. 1. Pápay Viktor rajza, Hajós Zoltán ajándék.

Ítéletre várva

A szigorú poroszló

Ácsmester

Kegyelem!

A szegedi boszorkányégetés, krétarajz

A festő több mozgalmas vázlat-sorozatot is készített. A helyszín Szegedre utal, a dráma háttérben felsejlik a Tisza-part, a korabeli utcakép, vagy a jellegzetes szél-malmok. A hagyomány szerint az utolsó boszorkányokat Szegeden, a Boszorkány-szigeten égették meg.

A mozgalmas, sok alakos képek bal oldali részén látszanak a máglyák, a jobb oldalon a nézelődő tömeg, az előtérben néhány jellegzetes figurával. Az alkotó felvonultatja a társadalom különböző rétegeit, a meghurcolt, boszorkánynak kikiáltott fiatal és idős nők, a velük szemben álló zsinóros mentés urak, a rendre vigyázó őrök, a máglyát előkészítő egyszerű emberek. Az egész íves tanulmányrajzok között látható egy életéért kétségbeesetten könyörgő, kezét esdeklőn tartó nő.

A néhány színes olajfestmény és a tanulmányrajzok mellett megtalálható a tervezett festménynek egy kidolgozottabb, egész íves méretű krétarajz vázlata. Átlósan a bal sarokból a jobb felső sarokba húzott képzeletbeli vonal két részre osztja a képet. Baloldalon a későbbi máglyák, és három, fagerendákból összerakott építmény, melyeken oszlopok magasodnak, ezekhez kötik a szerencsétlen asszonyokat. Megjelenik az egyházi hatalmat képviselő pap a magasra emelt feszülettel. Kisebb helyet foglalnak el a jobb oldali figurák, a szegedi emberek. A tömegtől elkülönülve, középen, egy emelvényen állnak a zsinóros ruhás városi előljárók az ítéletet tartalmazó papírtekercssel. A két szemben álló csoport között, a kép középpontjában egy éle-

téért könyörgő lány térdel. Van olyan változat, melyen a keresztet magasra tartó papra néz, de több rajzon a pecsétetes papírt tartó férfiaktól várja a kegyelmet. Szánalomra azonban nem számíthat. Látható itt félénk leány, természetes asszonyosság, aki rosszindulatúan mutat a szerencsétlen, boszorkánynak vádolt asszonyok felé. Egy másik, idős asszony kezével háritó mozdulatot tesz, mintha távol akarná magát tartani az eseményektől. Kíváncsi gyerekek is figyelik az eseményeket. Az idős asszonyok arcán káröröm, rosszindulat tükröződik, a fiatalokén félelem, részvét, sajnálkozás. A kompozíció egy-két változatán bibliai utalást is felfedezhetünk, az őrző katonák ruhája, illetve maga a téma, az ártatlan emberek kivégzése felidézi a keresztre feszítés drámaiságát.

A szénrajzok Pápay Viktornak nem csak magas szintű rajztudását, hanem jó emberismeretét is tanúsítják. A sok igényes részletmegoldás láttán sajnálhatjuk, hogy csak ezek a rajzok maradtak meg Pápay munkáiból.

Pápay Viktor egész nemzedékeket nevelt, Veszprémben mindenki ismerte. 1927. március 1-jén az egész várost érte vesztés, amikor 75 esztendő korában elhunyt. Sokan kísérték figyelemmel tanári és festőművészi munkáját annak az embernek, aki csak városának élt.²⁷

Halála után három hónappal megjelent egy újságcikk a Veszprémi Hírlapban „A két Maxi esete” címmel, ebből kiderül, milyen embernek látták őt a veszprémiek. Pápay Viktornak, a jó öreg Maxi bácsinak – ahogy sokan nevezték – derűs emlékét idézi az írás. *„Mozgó régiség volt ő”* a veszprémi utcán, hiányát érzik, nélküle nem teljes Veszprém képe. *„Divatja kirítt a korzó cifra háttéréből, annál jobban illett otthoni környezetéhez, az ősi várfalra könyöklő sasfészekhez. [...] Változhattak a divatok, múlhattak az évtizedek, ő hordta büszkén valaha bolyhos kalapját, melyet még Cholnoky méltóságos borotvált meg pajzán legénytársaival Maxi bácsi bosszantására valami szüreti mulatságon úgy a 67-es időkben.”* Tisztában volt azzal, hogy nem a ruha teszi az embert. *„Jóízűen tudott bosszankodni, zsörtölődni, ha szóba került a házadó, a drágaság, a mai nevelés, a modern festők.”*

A veszprémi nyugdíjasoknak volt a vezéralakja, akikkel együtt megvitatták ezeket a kérdéseket. Éles szemű megfigyelője volt az eseményeknek, melyek sokat változtak *„az ő aranykora óta, mikor még rajztanítással és ecsettel, becsületes munkával vagyont lehetett szerezni.”* És takarékoskossággal – mert soha nem változó ruhatárán kívül, még a túlzásba vitt takarékoskodás volt a másik vonás, amely sok anekdota hősévé tette.

Tanár korában történt, amikor még az öreg Pápay néni vezette a háztartását a későbbi aggregénynek. A takarékos háziúr egy-egy diákot rendelt Pápay néni mellé, akik örömmel cserélték fel a rajzoló geometriát egy kis konyhai munkával.

Egyik jó humorú tanuló, aki elfáradt a fahordásban, és aki szintén Maxinak becéztek, gondolt egyet. A vásártéren egy egész kocsi tűzifát rendelt a Pápay házhoz a

Hosszú utcába. A kocsis jelentkezett a pénzért, mondván, az ifiúr parancsa szerint elvégezte a munkát. Kicsit zsörtölődött a néni, amiért a „fia” feleslegesen hozatott fát. Akkor azonban már a székre is leroskadt, amikor megtudta, hogy a pinceablakon át le is dobálták, ugyanis a pinceablak alatt egy asztalon álltak az összes befőttjei.²⁸

Pápay Viktor nyugalmazott rajztanárról szeretettel emlékeztek meg a gimnázium 1926–27. tanévi értesítőjében. „*A kegyelet szólít bennünket megemlékezésre arról a férfiról, aki tanárkodásának hosszú éveit gimnáziumunknál töltötte.[...] Veszprémé volt egészen. [...] Egész nemzedékeket nevelt. Tanítványainak százai és ezrei gondolkodnak kegyeletes tisztelettel a szigorú, de szerető és igazságos tanárra.*”

Tanítványa, Pettkó Zsigmond, aki 1891-től 1899-ig tartozott a gimnázium tanulói közé, követve mestere példáját szintén a tanári hivatást választotta.

Pettkó Zsigmond (1881–1959)

1881. január 7-én született Veszprém-ben, itt végezte a gimnáziumot, majd Budapesten a Képzőművészeti Főiskola elődjének számító Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképzőben folytatta tanulmányait. 1905-ben, Pápay Viktor nyugdíjazása után lett a veszprémi főgimnázium tanára.²⁹

Tanári pályájával egy időben változás kezdődött a rajztanításban, nagyobb hangsúlyt kapott az oktatásban a művészettörténet.

Az V. osztályban a különféle festészeti technikák ismertetésén kívül elkezdődött a legrégebbi korok, az asszír, babiloni, egyiptomi, föníciai művészeti emlékek tanítása.

A VI. osztályban a németalföldi festészetig jutottak el, VII.-ben következett az újabb kori festészet és szobrászat, majd VIII.-ban a magyar festők életének és műveinek ismertetése.

A rajzszertárat a természet utáni rajzhoz szükséges tárgyakkal, illetve azok kicsinyített famodelljeivel szerelték fel. Így került a tanulók elé rajzórán olyan egyszerű tárgyak sora, mint kerek kút, szélmalom, harangláb, szőlőprés stb.³⁰

A fiatal tanár az élethez azzal is közelebb hozta a tanítást, hogy az eddig kizárólag gipszmodellek tanulmányozása helyett bevezette a VIII. osztályban az élő modell utáni rajzot az emberi alak tanulmányrajzainál.³¹

Művészi elképzeléseit még inkább érvényesíthette, és tovább adhatta azoknak a tanítványainak, akiket a rendkívüli tantárgyként szereplő, ún. művészeti rajzra tanított. Változatos témái között szerepelt a testcsoportok perspektivikus rajzolása, ecsetgyakorlatok, természeti tárgyak: állatok, virágok emlékezet utáni és természet utáni rajzolása.

Tanítási óráin felváltva gyakorolták a diákok a különböző rajzszerek használatát. Újszerű volt még, hogy az ábrázolandó modellek közé bekerültek olyan egyszerű használati tárgyak is, mint asztal, szék, üvegek stb. Ez a szemlélet már emlékeztet napjaink rajztanítására.

A tanítási órák változatosabbá válása eredményeként az év végi kiállítás is sokszínűbb lett. Addig csak az iparos tanulók munkáiból rendezték évente a kiállítást, Pettkó Zsigmond viszont ezt a gimnáziumban is hagyománnyá tette. A rajzteremben kiállított rajzokból a látogatók képet kaptak arról, hogy a tanterv mit követel a tanulóktól a geometrikus rajzoktól kezdve a természet utáni tanulmányokig.³²

Ettől kezdve lehetünk tanúi a művészi rajz fokozódó népszerűségének. A következő tanévtől szerepelnek a rajzkiállításon a különórára járó fiú és női hallgatók munkái is. Már a kiállított művek száma is tekintélyes, 1910-ben körülbelül 1200 darab.³³

A helyi sajtó is teljes elismeréssel nyilatkozik a szaktanár eredményes munkájáról. A művészeti rajz tananyagában egyszerű tárgyak ipari tervezése is szerepelt. Ezért kerülhetett a kiállításra a sok szép kézimunka, a leány növendékek hímzései, párnák, dobozok, legyezők, festett tányérok. Ezek értékét emelte, hogy a tanulók önállóan tervezték a mintákat. A látogatók elismerését tapasztalva a szülők érezték, hogy nem hiába hoztak anyagi áldozatot gyermekeikért.³⁴

Közben növekedett a különórára járó tanulók száma. 1904-ben 29-en kezdték tanulni, 1912-ben pedig már 101 tanuló választotta a művészeti rajzot.

Pettkó Zsigmond az iparos tanonciskolában, Pápay Viktor helyén csak három évig tanított, de e rövid idő alatt is hoztak sikereket tanítványainak rajzai. A Veszprémben tartott vármegyei ipari és gazdasági kiállításra beküldött rajzokért az iskola elismerő oklevelet kapott.³⁵

Ez a három év elég idő volt ahhoz, hogy Pettkó Zsigmond betekintszen az ipari oktatás rendszerébe, s nem éppen kedvező véleménye alakult ki róla. Részben e gondolatokat fejtette ki egy előadásban, melynek címe „Az ipar és művészet kapcsolata” volt. A gimnázium dísztermében nagyszámú hallgatóság előtt hangzott el ez az előadás. Alapgondolata, hogy a művész és az iparos ne szégyelljen egymástól tanulni.

„Ha az iparos a szépet, a művész a gyakorlati kivihetőséget ismeri, úgy az alkotások szebbek, jobbak és értékesebbek lesznek.”

Sok iparos és kereskedő foglalt helyet a hallgatóság soraiban. Az ő számukra is tanulságos volt ez az előadás, mely esztétikai és művészettörténeti utalásokat is tartalmazott, de a hazai viszonyokra alkalmazhatóan fogalmazta meg gondolatait. *„A nemzeti vagyon úgy növekedhet, ha az iparosok többsége műiparossá válik.”*

Bírálta az ipari oktatást, mely nem kedvelteti meg a tanonccal annyira a szakmáját, hogy igényévé váljon egész életében a tanulás és az újat alkotás. A Veszprémi

Hírlap szerint: „*Igazán időszerű és érdekes volt ez a felolvasás, alkalmas arra, hogy egyre nagyobb számú közönség kísérje figyelemmel ezeket az ún. szabadlíceumi előadásokat.*”³⁶

Pettkó Zsigmond több éven át vett részt ezeken a vasárnapi felolvasásokon, melyeken művészeti kérdésekről beszélt. Az emberi művelődés címmel az ókori művészeteket akarta megismertetni a széleskörű hallgatósággal.³⁷

Nem csak művészettörténeti, hanem a mindennapokhoz közelebbi témákat is választott. Egyik előadása a művészet gyakorlati vonatkozásairól szólt.³⁸

Rajztanárként sok területen érvényesíthette tudását. Amikor a gimnáziumi ifjúság műkedvelő színelőadást tartott, a korhűen megfestett ókori egyiptomi jelvényekkel Pettkó Zsigmond is hozzájárult az előadás sikeréhez.³⁹ Amikor a díszteremben megépült a színpad, ő is részt vett a díszletek megfestésében.⁴⁰

A diákokkal való foglalkozás mellett jutott ideje saját művészetének gyakorlására. Több veszprémi és budapesti kiállításon lehetett látni képeit.

A tanítási órákon kívül is sok időt töltött tanítványai körében. Tanulmányi kirándulásra vitte diákjait, a Felsőörs melletti Malom-völgyön és Lovas községen át gyalog mentek a Balaton partjáig, onnan a Kishegyen át Felsőörsre vitt útjuk, ahol megtekintették az Árpád-korból való templomot.⁴¹

Máskor Badacsonyra, majd Keszthelyre utaztak, ott a Balatoni Múzeumot látogatták meg. A tanulmányi kirándulásokat a rajztanár mindig múzeumlátogatással kötötte össze.

Szombathelyen a múzeum képtárát és a régi idők művészetét bemutató „Vas vármegyei Műtörténeti Kiállítás”-t nézték meg. Budapesten is tanulságos sétát tettek, a vár épületeit, az Országházat, a Városligetben pedig a millenniumi emlékeket tekintették meg.

Az időközben elkészült Veszprém Megyei Múzeumban magyar festők vándortárlatát szaktanári vezetéssel láthatták a tanulók.⁴²

A művészi alkotások tanulmányozása bővítette a diákok látásmódját, fejlesztette alkotóképességét. Bár évente megrendezték a tanulói rajzkiállítást, a tanterv azonossága ellenére mindig újat hozott. A munkákon lemérhető volt, hogy nem csak az ábrázolásuk fejlődött, hanem egyre inkább törekedtek az egyéniségük kifejezésére. Ez a tanári ösztönzésből is következett.

A nőtanítványok iparművészeti jellegű munkái már a kiállítás harmadrészét alkották. Önállóan tervezték a fa-, selyem- és bársonyfestéseket, melyek gazdag képzeletről, jó színérezékről tanúskodtak.

„*Pettkó Zsigmond hírneve feleslegessé tette a reklámozást*”, így is 1500 látogatója volt az 1913. évben megrendezett kiállításnak.⁴³ Az ízlésesen megrendezett kiállítások, melyek a rajztanár szaktudását, lelkiismeretes, figyelmes irányítását bizonyították, ezután néhány évig szüneteltek. Az első világháború megzavarta a

nyugodt nevelési munkát, a gimnázium békés életét. Közel 200 tanulót szólított az iskolapadokból a harctérre.

A hadkiegészítő parancsnokság felmentette Pettkó Zsigmondot a bevonulási kötelezettség alól, a gimnázium igazgatójának kérésére, ugyanis egyedül ő rendelkezett rajz szaktanári képesítéssel az iskolában. A hadiállapotot megérezte az iskola is. Az intézet több termét katonai célokra foglalták le. Az iskolai munkát a város különböző részeiben kellett folytatni. Mivel kellő számú helyiség nem állt rendelkezésre, el kellett hagyni egy-egy rajzórát.

Iskolai ünnepségeket, így rajzkiállítást sem tartottak, részben az alkalmas helyiség hiánya, részben a drámai események miatt. Senki sem találta volna kedvét a szórakoztató előadásokban.⁴⁴

A következő tanévben, bár az iskola visszakapta a rajztermet, több ízben elmaradtak a rajzórák, mert a sorozások a tantermekben történtek, megzavarva a tanítást.

A háborús események miatt a tanári kar többször szervezett ún. tornapótló tanévközi kirándulásokat. Pettkó Zsigmond ezeket inkább rajzóra-pótló kirándulásnak tekintette. Többször tett tanítványaival egész napos kirándulást a Bakonyba vagy a Balaton-partra. Ilyenkor a szép természeti környezetről ceruzavázlatokat készítettek, vagy a plein air festészetben próbálták ki ügyességüket a tanulók.⁴⁵

Mivel kevés volt a munkaerő a városban, meg kellett szervezni a tanulókból a kertészcsapatokat. Kevés fizetségért vállalták, hogy a földművelésre szánt területet előkészítik, ezzel segítenek a kerttulajdonosoknak. Az egyik kertészcsapat vezetését Pettkó Zsigmond vállalta.⁴⁶

1918-ban, néhány évi szünet után, újra megrendezhették az év végi kiállítást. Vitathatatlan a művészi és nevelő hatása, de a másik cél, a „jótékonyság” is fontos volt. A kiállítás jövedelméből ugyanis a szegény gyerekeknek vásároltak cipőt. A nagyobb hatás kedvéért igen körültekintően szervezték meg ezt a kiállítást. Az az elv érvényesült, hogy a régi, valóban művészi értékű munkák tanulmányozása előzze meg a saját tervezést. Így szerepelhettek egymás mellett múzeumi ipar- és népművészeti darabok és a különórás rajztanfolyam résztvevőinek munkái. A múzeum régi bakonyi paraszthímzéseket bocsátott közszemlére, de kiállították az egyház kincseiből a középkori arany és selyem brokáthímzéses miseruhákat is. A tanítványok munkái között láthatták a rajztanár festett kartonjait is.⁴⁷

Pettkó Zsigmond az 1919/20-as tanévben hosszabb ideig betegeskedett, később azonban újult erővel folytatta munkáját. Díszzászlót tervezett a cserkészek számára. Felkérésre szívesen tervezett díszoklevelet vagy albumot. Tihany és Devecser díszpolgári oklevelét is ő készítette el. Megtervezte és megfestette Veszprém vármegyéről azt a díszes albumot, melyet Rothermere lordnak küldtek el. A lord vállalta el a magyar gyermekvédelem egyik fontos intézményének, a Zsófia Gyermekszanatóriumnak fővédnökségét.⁴⁸

Pettkó Zsigmondot gyakran foglalkoztatta az ipar és a művészet kapcsolatának kérdése. Ezért került 1920-ban újra elő ez a téma egyik előadásában. *„Az iparos nem egyszerű technikai munkás, hanem hivatása magaslatán állva, gyakran művészi munkát is létrehoz.”*

Véleménye szerint, gyakorlati célú dolgokat kell alkotni, de ezek díszítésénél, kényelmesebbé tételénél szükség van a jó ízlésre, rátermettségre. Gazdaságunk fellendülését abban látta, *„ha az iparos, a művész és a nagyközönség egymást megértéssel támogatná.”*⁴⁹

Nemcsak az iskola falain belül tevékenykedett Pettkó Zsigmond. 1922-ben a városi közgyűlés beválasztotta a képviselő-testület építészeti és szépművészeti bizottságába.⁵⁰

A Veszprém-vidéki Művész Egyesület tagjai között szép számmal találhatunk tanárokat. Pettkó Zsigmond azonban nem csak tag volt, hanem az egyesület vagyoni helyzetének és kezelésének felülvizsgálatára is felkérték.⁵¹

A művészetről alkotott véleményét újságcikkekben is kifejtette. 1926-ban elvállalta a Magyar Élet című lap művészeti rovatának vezetését. Egyik cikke *„Neves magyar művészek képkiallítása”* címmel jelent meg. Az ismert Vastagh Gyula szobrász és festőművész lehetővé tette, hogy a vidéki közönség is megismerkedhessen ismert nevű festők képeivel.

A neves festők között Székely Bertalan, Benczúr Gyula, Lotz Károly, Mednyánszky László műveit is meg lehetett találni.

Pettkó felveti azt a gondolatot, hogy *„jó lenne, ha közadakozásból, vagy egy segítő szándékú műbarát megvenné, és a múzeumnak ajándékozná Székely Bertalan képét. [...] A külföld elismerését nem a Bakony legendás betyárjai hozzák részünkre, hanem a művészet és tudomány örökmécsese.”*⁵²

Két folytatásban közölte a lap *„A lakás”* című cikkét. Bemutatja röviden a lakás típusok történelmi változását, a családi ház építésének jellegzetes formáit. A lakás egyes helyiségeinek rendeltetészerű és célszerű beosztása után hangsúlyozza a jó megvilágítás fontosságát a lakószobákban. Őv a ház külső, homlokzati kiképzésében a felesleges díszítésektől. *„Inkább arra fektessünk hangsúlyt, hogy a technikai elrendezés a fölépítésben, díszül is szolgáljon. A tetők formája, az épület sziluettje már maga művészi külsőt mutathat.”* Véleménye szerint az egészséges, kényelmes, esztétikus ház az igazi otthon.⁵³

Az 1934/35-ös gimnáziumi évkönyv méltatja Pettkó Zsigmond 30 éves tanári munkásságát.

„Tanári működése mellett a festészet majd minden ágában alkotott maradandót. Festett arcképeket, tájképeket, csendéleteket, oltárképeket, egész sorozatot a Balatonról és Veszprémről. Ha a megyének szüksége volt díszoklevél vagy album tervezésére, szívesen rendelkezésre állt. [...] Saját alkotó munkája mellett művésze-

ti előadásokat tartott, hírlapi cikkeket írt, iparművészeti tanfolyamokat vezetett. Tudott időt szakítani szülővárosa társadalmi életében való részvételre is. [...] Művész volt az iskolában is. Érdeklődött diákjai sorsa felől, melegszívű, de a rendre, pontosságra való szoktatással kemény jellemekké, az életre akarta nevelni tanítványait.”

Ezután még négy évig tanított, de az 1939/40. tanév eleje óta betegszabadságon volt. 1940. június 1-én nyugdíjazták.

Pettkó Zsigmond óráit volt tanítványa, Perjés Miklós rajztanár vette át. Az élet rendje, hogy a mester munkáját a tanítvány folytatja.

Pettkó, nyugdíjazása után néhány évvel családjával együtt Balatonfüredre költözött. Tamás-hegyi villájából sokszor gyönyörködött a szép kilátásban, idejének nagy részét kertészkedéssel töltötte. A két világháború közötti borversenyek díjazottjai között is találkozhatunk a nevével.

Szomorú esemény a nyugdíjas gimnáziumi tanár életében, amikor 1950-ben izgatás vétsége miatt két hónapi fogházbüntetésre és vagyonelkobzásra ítélte a Népbíróságok Országos Tanácsa.⁵⁴ Idős korában meggyengült látása miatt képet egyre kevesebbet festett. Az érettségi találkozókra azonban mindig részt vett, örült diákjai sikerének. 1958-ban jelent meg utoljára találkozóan az idős tanár, amikor már annyira rosszul látott, hogy csak kísérelő segítségével tudott járni.

Pettkó Zsigmond 1959. március 12-én halt meg.

* * *

E két pedagógus személyiségét megismerve nyomon követhetjük a rajztanítás követelményrendszerének, módszereinek változását a dualizmus időszakának kezdetétől a 2. világháború kezdetéig. Munkásságukat úgy értékelhetjük, hogy bár művészi tevékenységükkel igazán kiemelkedő alkotást nem hoztak létre, de mint pedagógusok, haladó szellemben, sokszor a kor követelményeit is megelőzve teljesítették pedagógus hivatásukat.

Veszprém iránti hűségüket, gimnáziumuk szeretetét mutatja, hogy Pápay Viktor 31 évig, Pettkó Zsigmond pedig 34 évig tanított ugyanazon a helyen, a piarista gimnáziumban. Sokat tettek a művészeti nevelésben tanítványaikért, és szolgálták közemberként szűkebb hazájukat, Veszprémet.

FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

A veszprémi római katolikus iskolaszék jegyzőkönyvei 1880–1910.

HANÁK Péter: *A dualizmus korának történeti problémái*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971.

ÉRTESÍTŐ = *A kegyes- tanítórendiek Veszprémi Római Katolikus Főgimnáziumának értesítője* 1864–65., 1874–1945-ig

- LICHTNECKERT 1999. = *Balatonfüred és Balatonarács története*. Szerk. Lichtneckert András. – Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 1999. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai; 14.)
- SZIKLAY 1932. = Dr. SZIKLAY János: *Veszprém város az irodalomban és a művészetben*. Kiad. Dr. Óvári Ferenc, Celldömölk, 1932.
- TÖLCSÉRY 1895. = TÖLCSÉRY Ferenc: *A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Római Katolikus Főgimnázium története (1711–1895)*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1895.
- VARGA 2014. = *Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon*. Szerk. Varga Béla. Bőv. jav. kiad. Veszprém, 2014.
- Veszprém multja és jelene: A magyar orvosok és természetvizsgálók XXXVI. nagygyűlésének Veszprém városa nevében felajánlja báró Hornig Károly veszprémi püspök.* – [Reprint kiad.]. Veszprém, 2016. (Veszprémi Szemle könyvek: 9.)
- XANTUS Gyula: *A rajztanítás módszertana*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1969.

Hírlapok, folyóiratok

Magyar Élet 1926.

Veszprém 1875–1890. és 1897.

Veszprémi Ellenőr 1898–1901. és 1901–02., 1906. október 7.–1909. április 3.

Veszprémi Független Hírlap 1881–1897.

Veszprémi Hírlap 1893–1918.

Veszprémi Közlöny 1884–1892.

Veszprémi Napló 1904–1917.

Veszprémi Újság 1902–1903., 1910–1914.

Veszprémvármegye 1897–1918.

Köszönöm dr. Perémi Ágotának, a Laczkó Dezső Múzeum igazgatójának és Sipos Anna művészettörténésznek, továbbá a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény igazgatójának, Udvarhelyi Erzsébetnek és munkatársának, Pfitzner Zoltánnak segítő támogatását.

JEGYZETEK

¹ TÖLCSÉRY 1895. 242.

² TÖLCSÉRY 1895. 72.

³ TÖLCSÉRY 1895. 73.

⁴ SZIKLAY 1932. 325–326., VARGA 2014. 782. (A megadott források eltérő születési évet adnak meg.)

⁵ TÖLCSÉRY 1895. 85.

⁶ TÖLCSÉRY 1895. 86.

⁷ Veszprém 1879. március 16.

⁸ Veszprém 1879. április 27.

⁹ A püspökportrék jelenleg is az Érseki (akkor Püspöki) Palotát díszítik.

¹⁰ TÖLCSÉRY 1895. 97.

¹¹ Veszprémi Közlöny 1886. június 13.

¹² Veszprémi Közlöny 1886. július 27.

¹³ TÖLCSÉRY 1895. 143.

¹⁴ TÖLCSÉRY 1895. 159.

¹⁵ TÖLCSÉRY 1895. 160.

¹⁶ TÖLCSÉRY 1895. 280.

- ¹⁷ ÉRTESÍTŐ 1893–94. 83.
¹⁸ ÉRTESÍTŐ 1893–94. 7.
¹⁹ ÉRTESÍTŐ 1893–94. 63., 67., 70.
²⁰ ÉRTESÍTŐ 1893–94. 95.
²¹ Veszprémi Közlöny 1886. december 12.
²² ÉRTESÍTŐ 1904–1905.
²³ Veszprémi Hírlap 1913. július 13.
²⁴ Veszprémi Hírlap 1911. 53. sz.
²⁵ Veszprémi Hírlap 1912. 1. sz.
²⁶ ÉRTESÍTŐ 1926–27.
²⁷ Veszprémi Hírlap 1927. március 6.
²⁸ Veszprémi Hírlap 1927. június 5.
²⁹ SZIKLAY 1932. 326.
³⁰ ÉRTESÍTŐ 1905–1906. 106.
³¹ ÉRTESÍTŐ 1905–1906. 92.
³² ÉRTESÍTŐ 1905–1906. 115.
³³ ÉRTESÍTŐ 1909–1910. 107.
³⁴ Veszprémi Hírlap 1906. június 10.
³⁵ Veszprémi Hírlap 1905. szeptember 17.
³⁶ Veszprémi Hírlap 1907. március 31.
³⁷ Veszprémi Hírlap 1908. február 23.
³⁸ Veszprémi Hírlap 1912. május 5.
³⁹ Veszprémi Hírlap 1906. április 8.
⁴⁰ ÉRTESÍTŐ 1922–23.
⁴¹ Veszprémvármegye 1905. május 7.
⁴² ÉRTESÍTŐ 1912–13.
⁴³ Veszprémi Hírlap 1913. 25. sz.
⁴⁴ ÉRTESÍTŐ 1914–15.
⁴⁵ ÉRTESÍTŐ 1917–18.
⁴⁶ ÉRTESÍTŐ 1916–17.
⁴⁷ Veszprémi Hírlap 1918. május 12.
⁴⁸ ÉRTESÍTŐ 1927–28.
⁴⁹ Veszprémi Hírlap 1920. január 29.
⁵⁰ Veszprémi Hírlap 1922. január 29.
⁵¹ Veszprémi Hírlap 1922. február 16.
⁵² Magyar Élet 1926. április 18.
⁵³ Magyar Élet 1926. május 2. és május 22.
⁵⁴ LICHTNECKERT 1999.

A veszprémi egyházi középiskolák és könyvtáraik sorsa a háború után

PÁKOZDI ÉVA SZILVIA

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐEN három szerzetesrend működtetett iskolát a városban, amelyből a piaristák gimnáziuma (ma Vár utca 10.), az angolkisasszonyok tanítónőképzője és leánylíceuma, női felsőkereskedelmi iskolája, valamint a háború után indult leánygimnáziuma (ma Iskola utca 4., Ipari Szakgimnázium) nyújtott érettségivel záruló képzést. Dolgozatomban a gimnáziumok és a tanítónőképző könyvtárainak sorsát kívánom bemutatni, és eltekintek a női rendek (angolkisasszonyok, irgalmas nővérek) alap- és szakképzést nyújtó iskolai könyvtárainak, valamint az angolkisasszonyok által működtetett Női Felsőkereskedelmi Iskola könyvtárának bemutatásától.

Iskolák a háború után

A háború miatt az 1944/1945-ös tanév miniszteri rendeletre rövidített volt: az első félév 1944. október 29-én zárult¹ és a második félév csak 1945. április végével indult és július közepén vizsgákkal végződött.² A „hosszú szünet” alatt átvonult a front a városon. Az iskolák sorsát a fennmaradt iskolai évkönyvekből és iratokból tudjuk rekonstruálni.

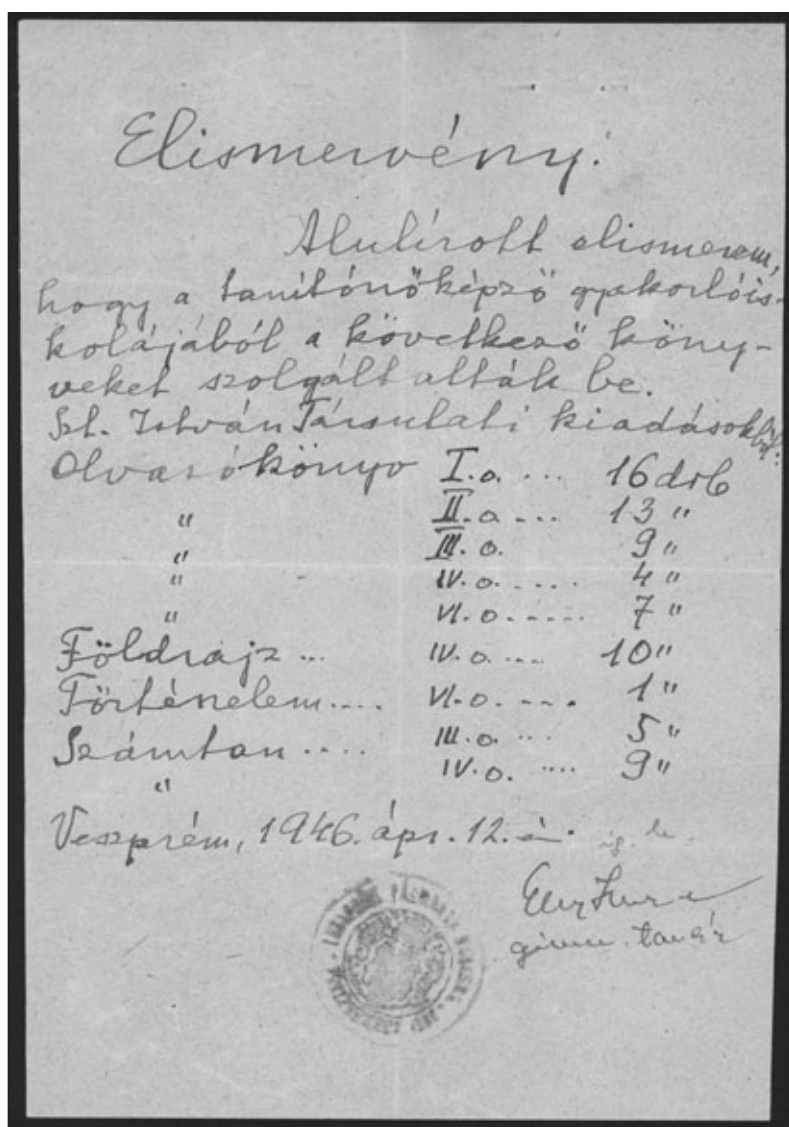
A *piarista gimnázium* már 1944 őszén sem tudta megkezdeni a tanítást saját épületében, mert azt katonai célokra még a nyár elején lefoglalták.³ Így a tanév első félévében az Irgalmas Nővérek Intézete fogadta be a piarista diákokat, a második félévet pedig több várbeli épületben (Beöthy- és Kauzli-ház, Törvényszék épületének földszintje), az Angolkisasszonyok és a saját romos épületük úgy-ahogy használható részében töltötték.⁴ A Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM) már 1945. július 21-én sürgősséggel adatokat kért be az iskoláktól a károk felmérésére. Szüts Ferenc igazgató válaszában a gimnázium és a vele egybeépült társház épületkárait helyrehozhatónak ítélte, de hangsúlyozta, hogy a legsürgetőbb teendő a tetőcserepezés, az ajtók és ablakok üvegezése, valamint a víz- és villanyszerelés.⁵ A következő tanév folyamán még több esetben és más-más hatósághoz kellett jelente-

ni az épületben keletkezett károkat. A jelentésekből kiderül, hogy az 1945. március 20-i bombatámadás során keletkezett károk miatt a víz- és villanyszolgáltatás megszűnt a városban, így az iskola épületében is. Az épületet elhagyó pilóták (más jelentésben nyilasok) magukkal vitték a diákmenza teljes felszerelését. Március 23-án a „felszabadító” szovjet (az iratok szóhasználatában orosz) hadsereg foglalta el az épületet, majd a helyükre hamarosan különböző nemzetiségű hadifoglyokat szállásoltak be. A jelentések szerint ez utóbbi két esemény az épület felszerelésében jelentős károkat okozott: a bútorzat és a szertárak teljes felszerelése megsemmisült, a könyvtárak állományának 20-50%-a eltűnt.⁶ További károkról olvashatunk a gimnázium átadásáról szóló jegyzőkönyvben, ahol a leköszönő igazgató, Szüts Ferenc a felsoroltakon kívül újabb adatokkal szolgált: a tanári és ifjúsági könyvtár szétdúlt állapotban volt, a tanári értekezletek jegyzőkönyvei és a gimnázium 1944/45-ös tanévet megelőző iratai elpusztultak.⁷

Az iskola helyzetét Benkő Andor piarista tanár visszaemlékezése írja le szemléletesen: „1945 tavaszára sem rendház, sem iskola, sem iskolai felszerelés... Intézetünk szármalmas állapotban volt kívül-belül. „Elfújta a szél”, a légnyomás a tetőcserepeket. A lécek? Átvonuló hadifoglyok használták tüzelésre. Nekik kellett, nekünk nem maradt... Persze a bútorok is jól égtek... Szertárak? 95% elpusztult. Meg hát besegítettek a helybeliek is. Villanyvezetékek, kapcsolók, konnektorok, kilincsek, vízcsapok – adieu!”⁸

A hatalmas károk és a lassan haladó renoválás ellenére az iskola új igazgatója, Balogh Ferenc 1945. október 8-án jelentette a rendfőnökség felé, hogy a gimnázium beköltözött saját épületébe.⁹

Az *Angolkisasszonyok Intézete* valamivel jobb helyzetben volt, bár a Katolikus Tanügyi Főigazgatóságtól 1944 augusztusában felszólítást kaptak, hogy legyenek segítségére az állami hatóságoknak és más iskolafenntartóknak az iskola épületének átengedésével,¹⁰ úgy tűnik, épületük a front megérkezéséig a rend kezelésében maradt. A front közeledésére való tekintettel Mindszenty József püspök rendkívüli tanszünetet rendelt el a tanítónőképzőben október 16-ával, és tekintve a fent említett miniszteri rendeletet, ez a dátum tanítás végét is jelentette az intézményben.¹¹ Az épületben előbb német katonai alakulatok és menekültek kerültek elhelyezésre, majd a szovjet hadsereg megérkezésével hadikórházként működött egészen 1945 augusztusáig.¹² A harcok során hat bombatalálatot kapott az épületegyüttes, amely következtében több lakószobája lakhatatlanná vált. A VKM által bekért háborús károk jelentéseiben a tanítónőképző igazgatója, M. Szegedi Janka két teljesen romos lakószobát jelentett, a többi helyiségben (további lakószobákban, tantermekben, és egyéb helyiségekben) esett károkat helyrehozhatónak ítélte. A legsürgetőbb teendők között ő is a tetőcserepezést, ajtók, ablakok, vízvezetékek helyreállítását említette.¹³

Tankönyvek beszolgáltatása az angolkisasszonyok gyakorlóiskolájából
 1946 tavaszán

A Székesfehérvári Tankerületi főigazgatóhoz benyújtott jelentésben leszögezték, hogy „a felszabadítás után semmisült meg iskolánk berendezéseinek és felszerelésének legnagyobb része”. A konkrét iskolai berendezéseken kívül írógép, könyvtár-szekrények, térképek, szemléltető eszközök váltak a háború áldozatává. A háborús

kár mértékét 90%-ra becsülték.¹⁴ A könyvtáraik becsült érték alapján 30-50%-ban szenvedtek kárt.

A tavaszi félévet 1945. április 23-ával megkezdték ugyan, de tantermeiket nem tudták használni a fent említett hadikórház miatt.¹⁵ Azonban nem találtunk említést arról, hogy más épületet vettek volna igénybe tanítás céljára, így feltételezzük, hogy a rendház épületében folyt a tanítás. A következő tanévet azonban már a lehetőségekhez képest rendbe hozott iskolaépületben szeptember 19-ével meg tudták kezdeni, miután a szovjet katonai parancsnokság eltekintett az épület további katonai hasznosításától.¹⁶

Újabb veszteségek

A Debrecenben ülésező Ideiglenes Nemzetgyűlés felhatalmazása alapján az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 20-án Moszkvában aláírta a fegyverszüneti egyezményt, amely 16. pontja végrehajtásaként a kormány február 26-i dátummal megjelentette rendeletét a *fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről*.¹⁷ A rendelet az átselejtezendő intézmények között az iskolai könyvtárakat is megnevezte, valamint magánszemélyek gyűjteményeire is kiterjedt, előre vetítve, hogy az iskoláknak a diákságuk könyvgyűjteményeiből is be kell majd kérni a rendelet hatálya alá eső dokumentumokat. A rendelet hatályba lépése napján 1945. március 17-ét jelölte meg, végrehajtására pedig 15 napot adott. A rendelet végrehajtási utasítása csak az előre nem vártan elhúzódó katonai események után, 1945. április 23-án látott napvilágot.¹⁸ A rendeletek végrehajtása körül óriási volt a bizonytalanság, amelyet fokozott, hogy a hozzájuk kapcsolódó első jegyzék csak 1945 nyarán jelent meg.¹⁹ A selejtezés lassan haladt, amelyhez az is hozzájárult, hogy a gyűjtemények személyzete tisztában volt a megsemmisítésre ítélt dokumentumok történeti értékével.²⁰ A témával foglalkozó szakirodalom az indokok között nem említi meg azt a tényt, hogy maga a helyzet is abszurd volt. A rendelet hatályba lépésekor a Dunántúlon még javában folytak a harcok. A különböző intézmények a háború miatt a gyűjteményeik védelmét sem tudták megoldani, épületeiket sok esetben katonai alakulatok használták. A harcok befejezésével és a közigazgatás újraindulásával kezdődhetett csak meg az időközben megszületett rendeletek végrehajtása.

Megyénkben az első hivatali lépés a fasiszta szellemű sajtótermékek begyűjtésére augusztus elején történt, amikor Veszprém vármegye alispánja kötelezi a járások főjegyzőit és a polgármestereket, hogy a rendelet alapján összegyűjtött sajtótermékeket a Veszprém vármegyei múzeum könyvtárába szállítsák.²¹ Megjegyzendő, hogy a nyár elején dr. Nagy László múzeumigazgató által a Nemzeti Bizottság

Titkárságának adott jelentésben már szerepeltek a „könyvtárak selejtezéséből eredő fasiszta vonatkozású könyvek”, amelyek a múzeum épületében voltak.²² Ezek a múzeum őrzésébe került könyvtárak anyagából származtak. A múzeum iratai között fennmaradt jelentések jól igazolják a szakirodalomban megjelent állításokat. A begyűjtés valóban lassan haladt, a vármegye alispánjának tett augusztus 18-i jelentés mindössze 318 db sajtótermékről szólt.

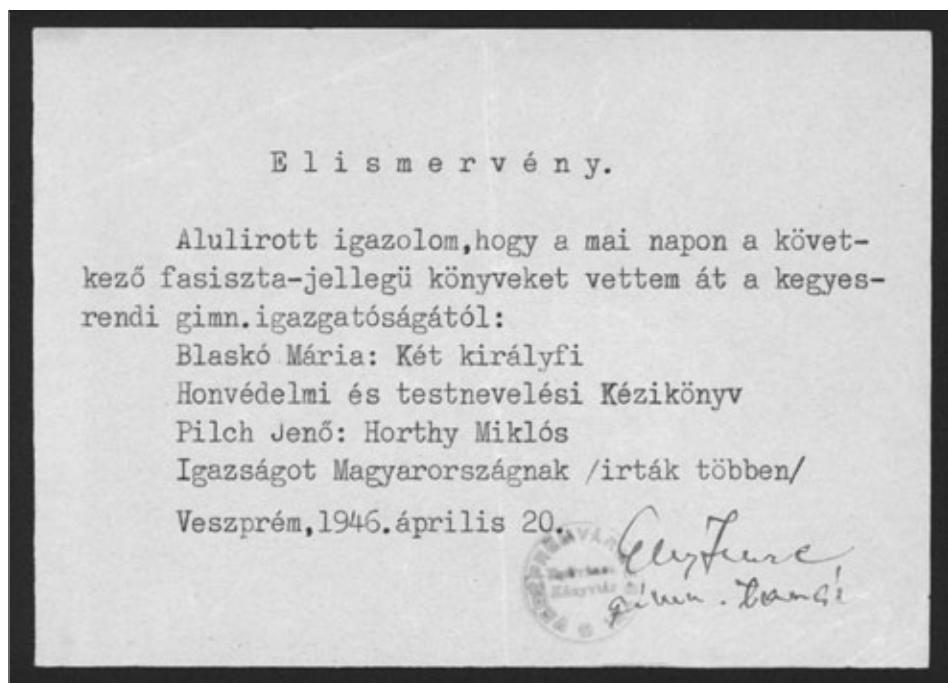
A selejtezett kiadványok száma augusztus végével kezdett ugrásszerű növekedésbe. Ekkor érkeztek meg ugyanis a járások területéről az első szállítmányok, valamint az iskolák is megkezdték a selejtezést. A folyamat eredményeként a beszolgáltatott sajtótermékek száma szeptember végére meghaladta a tízezret.²³

Az általam vizsgált iskolák iratai között a legkorábbi, e tárgyban fennmaradt intézkedés 1945. augusztus 9-én érkezett a *piarista gimnázium*ba a Székesfehérvári Tankerület főigazgatójától. Ebben Koch Nándor főigazgató felhívja a tankerületben működő közép-, középfokú és szakiskolák igazgatóinak figyelmét a VKM 1945. július 15-én kelt rendeletére, amely alapján az iskolák kötelesek minden típusú könyvtárukból a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékeket (könyveket, folyóiratokat, napilapokat, hirdetményeket, rölapokat, képes ábrázolásokat stb.) eltávolítani, a selejtezett kiadványokat jegyzék kíséretében a kijelölt gyűjtőhelyre beszolgáltatni, és a könyvtárak leltárkönyvébe bevezetni az eltávolítás indoklásául a kormányrendelet számát.²⁴ A levél kézhezvételekor a piarista iskola épülete használhatatlan volt, a könyvtáraiból megmaradt kiadványok egy terembe összehalmozva álltak, a könyvtárak segédletei pedig eltűntek... Mindennek ellenére néhány kötetet beszolgáltattak.

Bár a *tanítónőképző intézet* iratai között nem maradt fenn az említett tankerületi levél, sem hozzá kapcsolódó reakció, ugyanakkor megjegyezzük, hogy az angolkisasszonyok intézetének vezetése ez idő tájt az orosz parancsnokságnál járt el, hogy épületüket a július 26-ával kiköltöző hadikórház után ne vegyék újabb katonai használatba.

Néhány napon belül újabb levél érkezett a tankerülettől, amely már mindkét iratgyűjteményben fennmaradt. Ez a felszólítás már szankciókat helyezett kilátásba, amennyiben a VKM rendeletnek nem tesznek eleget, illetve itt jelent meg először, hogy a diákságtól is be kell gyűjteni az indexen levő könyveket.²⁵ Majd egy hét múlva a vallás- és közoktatási miniszter levele érkezett meg az iskolákhoz, amelyben pótlólag elrendelte selejtezési bizottságok felállítását 5 fővel. A bizottság minden üléséről jegyzőkönyvet kellett készíteni és beküldeni a minisztériumhoz szeptember elsejéig.

A korabeli állapotokra jellemző, hogy a *piarista gimnázium* bizottsági jegyzőkönyvének felvételekor (egy héttel a határidő előtt) a minisztérium által előírt, a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete által delegált képviselő a bizottságnak

Fasisztának minősített könyvek beszolgáltatása a piarista gimnázium könyvtárából, 1946.

nem volt tagja, sőt személye sem volt ismert. Ennek ellenére a gimnázium a felszólításnak eleget téve megküldte a jegyzőkönyvet és a beszolgáltatott könyvtári könyvek és tankönyvek jegyzékét. Továbbá biztosította a minisztériumot, hogy a tanév megkezdésekor megérkező diákságtól is begyűjtik majd a bevonásra ítélt tankönyveket.²⁶ Az *angolkisasszonyok tanítónőképzője* szintén határidőre benyújtotta a rendeletnek megfelelően selejtezett könyvtári könyvek és tankönyvek jegyzékét. A tanítónőképzőt gyakorló iskolája révén a népiskolai tankönyvek beszolgáltatása is érintette. Ebben az ügyben azonban nem a minisztérium vagy a tankerület járt el, hanem Veszprém vármegye tanfelügyelője. E jegyzékkel vonták be többek között a Horthy-korszak német tannyelvű abc-s és olvasókönyveit.²⁷

Az 1945 augusztusában megjelent „A fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéké”-t (I. sz. jegyzék), amely arra volt hivatva, hogy a rendelet által előírt selejtezésben irányt mutasson, még az ősz folyamán újabb jegyzék (II. sz. jegyzék) követte.²⁸ Kérdés azonban, hogy ezek a jegyzékek eljutottak-e egyáltalán az iskolákig. A vizsgált intézmények által kiselejtezett könyvek jegyzékét összevetve az I. és II. jegyzékkel, úgy tűnik, nem. Sokkal valószínűbb,

hogy az iskolák a selejtezést a tankerület és a VKM által javasolt módon, a Magyar Közlöny „Hirdetmény” cím alatt közzétett jegyzékek alapján végezték. Az ősz folyamán ráadásul nem kaptak újabb utasítást selejtezésre.

A hazánkban tartózkodó Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) 1946 elején mind gyakrabban lépett fel ellenőrző szerepben, hamarosan a fasiszta sajtótermékek ügyében is. A vidéki SZEB-megbízottak jelentései nyomán kiderült, hogy az összegyűjtött, de megsemmisítésre nem került könyvek egy része kézen-közön eltűnt az őrző helyekről. Az események következményeként a SZEB minden addiginál határozottabb fellépést követelt meg a Magyar Miniszterelnökségtől. Minden érintett minisztériumnál gyorsabban cselekedett a VKM, amely már március 9-én felszólította a közoktatási hatóságokat, hogy haladéktalanul hajtsák végre ismét a fasiszta szellemű sajtótermékek kiválogatását és eltávolítását.²⁹

Ezúttal a Katolikus Tanügyi Főigazgatóságtól érkezett levél az iskolákhoz, 1946. március 13-i keltezéssel. Az elnök-főigazgató a következő szavakkal fordult a hatáskörébe tartozó intézményekhez: „*Ebben a tárgyban immár negyedszer fordulok a t. Igazgatókhoz igen szomorú események miatt kiindult felsőbb utasításra. Ez alkalommal a VKM legújabb 28.630/1946. III. ü. o. sz. rendeletét adom közre, ... A rendelet végrehajtásáról szóló jelentést márc. 25-ig az esetben is terjesszék fel az intézetek, ha immár semmi tennivalójuk nem volna.*”³⁰ Mindkét intézmény rövid időn belül reagált, jelezve, hogy ők a korábbi kötelezettségeknek eleget téve a fellelt könyveket beszolgáltatták, és arról jelentést is tettek a VKM-nek és a tankerületnek. A *pia-rista gimnázium* igazgatója hangsúlyozta, hogy az érintett tankönyvek jó részét begyűjtötték még októberben, a most érkezett felszólításra diákjaik további 350 kötetet szolgáltattak be, amelyeket a múzeumi gyűjtőhelyre be is szállítottak. A háború sújtotta könyvtáraik rendbetétele azonban lassan halad, amennyiben indexen lévő kiadványok előkerülnek, beszolgáltatják. Az *angolkisasszonyok* diákjai rosszabb helyzetben lévén, nem rendelkeztek tankönyvekkel, így nem is volt mit beszolgáltatniuk.³¹

Ugyanakkor a kormányzat a vármegye főispánján keresztül is intézkedett, hogy a leselejtezett fasiszta szellemű sajtótermékek mielőbb a kívánt mennyiségben rendelkezésre álljanak.³²

Az akció során a szovjet nyomásgyakorlás egyértelműen érezhető volt, akik folyamatosan kevesellték az összegyűlt mennyiséget. Május elején újabb intézkedés érkezett az iskolákhoz a Katolikus Tanügyi Főigazgatóságtól, amely a megjelent III. számú jegyzékre hívta fel az iskolák figyelmét, és az ez alapján kiselejtezendő szellemi termékekről május 15-ig kért jelentést. A jelentések nem maradtak fenn, de a gyűjtőhelyre benyújtott könyvekről rendelkezünk információkkal. A beszolgáltatott könyvek jelentős része tankönyv: az *angolkisasszonyok tanítónőképzője* 140 db tankönyvet, gyakorlóiskolája további 74 db Szent István Társulat által kiadott, elemi

iskolai tankönyvet; a *piarista gimnázium* 34 db, a jegyzéken szereplő kötetet, 40 db levevente segédkönyvet, 47 db folyóiratot (köztük a Magyar Cserkész és a Zászlónk címűt) és 161 db tankönyvet szolgáltatott be.³³

A Katolikus Tanügyi Főigazgatóság május végével ellenőrzést rendelt el a hatósága alá tartozó iskolákba a tiltott könyvek beszolgáltatásával kapcsolatban, amely mindkét intézménynél nemcsak a könyvtárak, hanem a diákság által használt tankönyvekre is kiterjedt. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az iskolák szabályszerűen hajtották végre a selejtezést.

Úgy tűnt véget ért a könyvek kálváriája, amikor 1946. június 4-én a főispáni hivatal utasította dr. Nagy László múzeumigazgatót, hogy az összegyűjtött sajtótermékeket haladéktalanul szállíttassa a veszprémi belsőpályaudvarra, ahol a SZEB helyi képviselőjének jelenlétében bevagonírozzák.³⁴

1946 őszén azonban újabb jegyzék [IV. sz.] látott napvilágot, amely végrehajtását decemberben maga a VKM függesztette fel.³⁵ A végrehajtásáról azonban 1947 januárjában mégis intézkedtek, amely során az *angolkisasszonyok tanítónőképzője* újabb 34 kötetet adott át, ezúttal a városi aljegyzőnek.³⁶

Miközben az iskolák 1945 nyaratól azzal voltak elfoglalva, hogy a háború okozta jelentős veszteségeiket pótolják, az elégetett, tönkrement bútorzat helyett újakat szerezzenek be, a diákság oktatásához szükséges minimális feltételeket megteremtésük, a két tanév folyamán bevont tankönyvek helyett jegyzeteket írjanak, hogy legyen miből tanítani, addig az őket felügyelő minisztérium közvetlenül vagy hatóságain keresztül folyamatosan zaklatta őket a háború alatt jelentős veszteségeket szenvedett könyvtáraik újabb és újabb selejtezésével. Pedig az iskolai könyvtárak állománya jellemzően amúgy sem tartalmazott fasiszta, antiszemita vagy német fajelméleti műveket. Azonban, ahogy a jegyzékek mind időközben, mind tartalmukban egyre szélesebb spektrumon értelmezték az 1945. évi 530. M. E. számú rendeletet, úgy kerültek selejtezési jegyzékre a háborút megelőző ifjúsági mozgalmak kiadványai, történeti, földrajzi, gazdasági szakirodalom és a polgári szépirodalom alkotásai, amelyek az iskolák könyvtáraiban már újabb veszteségeket idéztek elő.

A *piarista gimnázium* tanári könyvtára az utolsó békés tanév végén, 1944 júniusában 9175 kötetet számlált, volt szerzői betűrendes cédulakatalógusa és szakrendi kötetkatalógusa.³⁷ Az ifjúsági könyvtár állománya 3375, az ifjúsági segélyező könyvtár 2412 és az önképzőkori könyvtár 664 kötettel rendelkezett.³⁸ A *piarista* könyvtárak állapotáról közvetlenül a háború után készült statisztikai jelentés nem maradt fenn. A háború okozta károkat fokozták a fegyverszüneti egyezmény alapján kiadott rendeletek és hozzájuk kötődő selejtezési jegyzékek. Mivel azonban a tanári és az ifjúsági könyvtárakból kivont kiadványokat közös jegyzéken tüntették fel, az

A volt piarista iskola főhomlokzata 1951-ben, a háború nyomaival

így keletkezett veszteségről összesített szám áll rendelkezésre. Bizonyíthatóan az iskolai könyvtárakból 30 db kötetet selejtezték ki, ill. az 1946 májusában benyújtott jegyzéken szereplő könyvek és folyóiratok címeik alapján ugyancsak az iskolai könyvtárakból származhattak (összesen 61 db). A kiselejtezett kiadványok jobbára Trianonhoz, a Tanácsköztársasághoz, illetve Magyarország történetének polgári történetírásához köthetők, valamint szépirodalmi művek. De az utolsó jegyzékre került pl. Kogutovitz Magyarország közigazgatási térképe és Prohászka Ottokár több munkája is. Időközben a Piarista Rendfőnökség az iskolai könyvtáraik rendezésére leltárak készítését rendelte el.³⁹ Így a Székesfehérvári Tankerület által az 1947 februárjában bekért jelentésben már a selejtezések utáni állapotot láthatjuk: a tanári könyvtár állománya kb. 6000 kötet, az ifjúsági könyvtáré 1864, a diákségelező könyvtáré 850 és az önképzőköri könyvtáré 457 kötet volt.⁴⁰

A piaristakénál jóval szerényebb volt a *tanítónőképző intézet* tanári könyvtára, amely az 1943/44-es tanév végén 1098 kötetet, ifjúsági könyvtára pedig 1464 kötetet számlált.⁴¹ A háború után készült adatgyűjtés szerint a tanári könyvtár állományából 115, az ifjúsági könyvtáréból 351 kötet semmisült meg, vagy tűnt el.⁴² A tanítónőképző könyvtáraiból azonban csak 1945 augusztusában került beszolgáltatásra a rendeletnek megfelelően 13 db fasiszta szellemű vagy szovjetellenes kiad-

vány, a későbbiek folyamán már csak tankönyveket adtak le. Az 1946/47-es tanév folyamán itt is megkezdődött a megmaradt könyvvállomány újrael tározása,⁴³ azonban ennek eredményéről statisztikai adatok nem maradtak fenn.

A könyvtárak a kötelező selejtezés mellett, ha kis mértékben is, de gyarapodtak. Jól megfigyelhető a fennmaradt iratanyagban, hogy amíg a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság egy-egy új megjelenésű, lelkeségi vagy pedagógiai kiadványt megvételre ajánl az iskoláknak (amelyre anyagi eszközök hiányában csak ritkán került sor), addig a VKM új, demokratikus szellemű pedagógiai kiadványokat küldött ajándékba az iskoláknak. A háború előtti szakmai lapok megszűntek, az új folyóiratok közül a piaristák hármát (Köznevelés, Magyar Közlöny, Embernevelés), az angolkisasszonyok szintén hármát (Köznevelés, Embernevelés, Magyarok) fizettek elő, amelyek közül a Köznevelés előfizetésére a minisztérium kötelezte őket.⁴⁴

Az államosítás

Közvetlenül a háború után még úgy tűnt, hogy a korábbi polgári közoktatás folytatódik, az iskolák a működésüket a korábbi törvényi alapokon folytatták, az egyházak továbbra is autonómiával rendelkeztek az iskoláik felett. Azonban két, egymással ellentétes közoktatás politikai elképzelés rajzolódott ki a koalíciós időszak (1945–1948) alatt: a polgári pártok a tanszabadság elvét képviselték (vagyis az oktatásügyi jogszabályok betartása mellett bárki állíthat és tarthat fenn iskolát), a baloldali pártok pedig az egységes iskola, egységes oktatás-nevelés eszméjét.⁴⁵ A szovjet jelenléttel támogatott politikai körzét balratolódásával fokozódott a nyomás az egyházi intézményeken, elsősorban az iskoláikon. A Katolikus Tanügyi Főigazgatóság által 1946 és 1947 folyamán az általam vizsgált intézményeknek küldött levelekben többször nyomatékosan felhívták az iskolaigazgatók figyelmét az állami rendelkezések betartására és betartatására, mert a katolikus középiskolák ellen sorozatos sajtótámadások jelentek meg. A sajtótámadásokon túl konkrét intézkedések is előrevetítették az egyházak kiszorítását az oktatásból. 1946 júliusában a belügyminiszter feloszlatta az összes 1945 előtt létezett és a háború után újrászerveződött ifjúsági és felnőtt egyesületet, kivéve a hitbuzgalmi tevékenységűeket.⁴⁶ A rendelkezés értelmében a Magyar Cserkészszövetség és az általa összefogott cserkészcsapatok is feloszlásra kerültek.⁴⁷ Már 1946 folyamán borzolta a közhangulatot az az elképzelés, amely az iskolai hitoktatást fakultatívvá kívánta tenni. Végül Ortutay Gyula kispárti politikus vezetésével 1947 februárjában a baloldali politikusok támogatásával el is készült egy törvényjavaslat, de olyan országos tiltakozást váltott ki, hogy azt vissza is vonták. Amikor 1947 márciusában Ortutay a kultuszminiszteri székbe került, minisztériuma is új célt tűzött ki: az iskolák állami kezelésbe vételét.

Az 1947. őszi választáson a Magyar Kommunista Párt kapta a legtöbb szavazatot, de nem került abszolút többségbe, így ekkor még koalíciós kormányt kellett alakítania. A kultuszminiszteri tárcát továbbra is Ortutayra bízta, aki ekkor már a Magyar Kommunista Párt titkos tagja is volt. 1948 tavaszán minden korábbi felülmúló propaganda és sajtóhadjárat indult az egyházi iskolák ellen és az iskolák államosítása mellett. A kultuszminiszter 1948. május 15-én tényként közölte a nyilvánossággal, hogy a nem állami fenntartású iskolákat államosítani fogják. A bejelentés óriási tiltakozást váltott ki, de ennek ellenére az országgyűlés hihetetlen gyorsasággal elfogadta az 1948. XXXIII. törvénycikket a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvételéről.⁴⁸ Még a törvény megszavazása előtt, 1948. június 11-én miniszterelnöki rendelet utasította a tankerületi főigazgatókat, hogy az iskolák épületeit, vagyontárgyait az 1948. január 1-ji állapotnak megfelelően zár alá kell venni.⁴⁹ A törvényt ezután tárgyalta az országgyűlés 1948. június 16-án, amely még aznap hatályba is lépett. Az államosítási folyamat ugyanolyan gyorsasággal és türelmetlenséggel zajlott, mint amilyen a törvény elfogadása volt. Így egyetérthetünk azzal a gondolattal, hogy „az egyházi iskolák államosítását konkrét kommunista hatalmi-pártpolitikai indítékok indokolták, nem tanügyi vagy pedagógiai célok”.⁵⁰

A veszprémi iskolákban lezajlott események is a fenti sietséget igazolják. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy meglepetés ért akkor, amikor a kutatásaim kezdetén, a vizsgált iskolák 1947/48. tanévről megjelentetett évkönyveiben nem találtam nyomát az államosításnak.⁵¹ Tekintve, hogy a törvény az iskolai tanév utolsó napján született, és valószínű, az évkönyvek anyaga ekkorra már nyomdában volt, az adathiány magyarázható. Ugyanakkor az iskolai iratokból kiderült, hogy az államosításhoz kapcsolódó folyamatok már késő tavasszal megindultak.

A Katolikus Tanügyi Főigazgatóság május 8-ával közvetítette Mindszenty József hercegprímás rendeletét, amely szerint az egyházi iskolák tanári testületének tagjai az iskolák államosításával kapcsolatos gyűléseken vagy tevékenységekben nem vehetnek részt.⁵² Majd június 3-ával a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság a helyzetre való tekintettel haladéktalanul bekérte az iskolák adatait.⁵³ A székesfehérvári Tankerületi Főigazgatóság Hivatala 1948. június 12-i keltezésű levelével zár alá vette a nem állami iskolák épületét és felszerelését a 6500/1948. Korm. rendelet alapján.⁵⁴ Vagyis az iskolák gyakorlatilag államosításra kerültek a törvény megszületése előtt!

Két nappal a törvény megszületése után Veszprém város polgármestere felsőbb utasításra elrendelte a város területén lévő nem állami iskolák leltározását. A rendelet szerint a leltárba vételt a városi adóhivatal négy leltározó csoportban hajtotta végre: 1. Angolkisasszonyok Intézete, 2. Irgalmas nővérek Intézete, 3. Piarista gimnázium, 4. a többi iskola. A leltározásnál az iskolafenntartó képviselőjének és a tan-

intézet igazgatójának kellett jelen lenni a bizottság tagjain kívül. A leltár felvételének az 1948. január 1-jei állapot szerint kellett történnie (júniusban...). A jegyzőkönyvek tanúsága szerint felhívták az igazgatók figyelmét, hogy az ő felelősségük megőrizni az iskola épületét és felszerelését a további intézkedés megérkezéséig.⁵⁵ A piarista gimnázium végül 1948. június 26-án, az angolkisasszonyok intézetei június 28-án kerültek állami tulajdonba.⁵⁶ Miután a Katolikus Püspöki Kar rendelkezése szerint a szerzetesek az államosításra került intézményekben állást nem vállalhattak (kivéve a hitoktatók),⁵⁷ illetve Tomek Vince, a piarista rend generálisa is hasonló utasítást adott ki,⁵⁸ a szerzetes tanárok elhagyták iskoláikat.

A VKM augusztus folyamán kötelezte az új iskolaigazgatókat az átvett vagyron leltározására, leltári számmal való ellátására, és a leltári jegyzékek benyújtására 1948. október 31-ig.⁵⁹ Az államosított iskolák azonban tanerőhiánnyal küzdöttek. A *piarista gimnázium* tanári karából Medvigy Mihály piarista szerzetes hitoktatóként, Lovas László világi rajztanár és Mihályi Károly világi francia–német tanár került az *Állami Gimnázium* tanári karába.⁶⁰ Az *angolkisasszonyok tanítónőképzőjében* a három világi tanár (Kunvári Edit, Balassa Erzsébet és dr. Magyariné Bajza Klára), valamint egy gyakorló iskolai tanítónő maradt. A súlyos tanárhiányt áthelyezésekkel, óraadókkal és tanárjelöltek munkába állításával próbálta megoldani a minisztérium. Az angolkisasszonyok államosított intézetében a kényszerű tanárhiány szervezeti változásokat is okozott. A rend által 1947-ben indított leánygimnázium, valamint a tanítónőképző és leánylíceum közös tanári kart kapott, és működésük is szorosán összefonódott, majd végül az 1949/50-es tanévre összevonták őket *Állami Pedagógiai Gimnázium* néven.⁶¹

A leltározás végrehajtása tehát problémát okozott, de az iskolák mindent elkövettek, hogy elkészüljenek vele. Azonban a leltározási folyamatnak köszönhetünk néhány információt a könyvtáraikról. A *volt piarista gimnázium* határidőre nem tudta benyújtani a leltárt, Mihályi Károly megbízott igazgató így érvelt: „Az intézetnek van kb. 7000 kötetes tanári könyvtára. Az anyag egy része teljesen elavult és értéktelen könyv nem tudom érdemes-e leltározni? A könyvtári leltárra haladékat kérek, mert a tanerők annyira túl vannak halmozva munkával, hogy a könyvtárat nem tudnák most leltározni.”⁶² Érdekes a körülbelüli állományadat, hiszen a piaristák által összeállított utolsó iskolai évkönyvben (1947/48. tanév) pontos adat szerepelt a tanári könyvtárról, amely akkor 6970 darabot számlált.⁶³ Ugyanez az adat szerepelt az államosításkor felvett jegyzőkönyvben is.⁶⁴

Az előírt leltárakat végül a következő év januárjában teljesítették, de a tanári könyvtár leltárával csak 1949 nyarán készültek el.⁶⁵ Az ifjúsági könyvtár 1128 kötettel rendelkezett az államosításkor, de ebből az állományból az iskola szervezetéből kiváló 2. sz. Állami Általános Fiúiskola (volt piarista általános iskola) részére 663 kötetet kiadtak.⁶⁶

Az *angolkisasszonyok intézetének* államosításakor könyvtári állományadatokat nem vettek fel. Az azonban jól látszik a felvett jegyzőkönyvből, hogy a különböző iskolák tanári és ifjúsági könyvtárai az épület különböző helyiségeiben könyvtári szekrényekben nyertek elhelyezést.⁶⁷ A VKM által bekért leltározást a gimnázium és a tanítónőképző is késve, 1949 júliusára tudta teljesíteni.⁶⁸ Az iratanyagban fennmaradtak a gimnázium szakleltárai, amelyek megegyeznek az utolsó, immár államosított iskola évkönyvének adataival, vagyis a gimnázium tanári könyvtára ekkor 50, az ifjúsági könyvtár 31, a zenei könyvtár 92 dokumentumot tartalmazott.⁶⁹ Az évkönyv szerint a tanítónőképző könyvtári adatai: tanári könyvtár 1045, ifjúsági könyvtár 660 dokumentum, továbbá 998 folyóirat. A két intézmény összevonása után az 1949. évről adott statisztikai jelentésben a könyvtárak összesített állománya 2016 kötet (az aprónyomtatványok nélkül).⁷⁰

Az újabb kényszerű selejtezés

Az iskolák államosítása kihatott az iskolai könyvtárakra is. Egyrészt a rendelet fent említett végrehajtási utasítása értelmében állami tulajdonba kerültek az iskolák tanári és tanulói könyvtárai, viszont az állam nem vette át a könyvtáraknak a kizárólag vallási tárgyú részét.⁷¹ A másik hatás, hogy a politikai-hatalmi változások újabb könyvkivonásokat eredményeztek. Ez a selejtezési hullám elsőként az iskolai ifjúsági könyvtárak gyűjteményeit célozta meg. A selejtezési lista 1949. április elsején jelent meg a Köznevelés hasábjain. A következő selejtezési lista majdnem egy év múlva, 1950. március elsején látott napvilágot. Amíg az első lista 104 könyvet és szemléltető eszközt sorolt fel, mint kivonandót, addig a második lista jóval terjedelmesebb, és két csoportra osztotta a kivonásra kerülő műveket: az „A” csoportba kerültek a végleg selejtezendők, a „B” csoportba azok a művek, amelyeket a tanári könyvtárba kellett áthelyezni. A rendelet nem titkolt célja, hogy az ifjúsági könyvtárakat megszabadítsák „az előző, feudál-kapitalista rendszer nevelési céljainak szolgálatára” készült kiadványoktól. Így előírta, hogy az iskoláknak további jegyzékeket kell készíteni a közölt listán túl selejtezendő és meghagyandó kiadványokról. A selejtezést azonnal meg kellett kezdeni, és március végéig a jegyzékeket be kellett nyújtani a tankerületi főigazgatóhoz.⁷²

Amíg az 1949-es selejtezésnek nincsen nyoma egyik vizsgált intézményben sem, addig a második selejtezés végrehajtásra került. A *volt piarista gimnázium* ifjúsági könyvtárából „A” csoportba (vagyis selejtezésre) került a jegyzék alapján 36 kötet (köztük Csathó Kálmán, Herczeg Ferenc stb. művei), „B” csoportba (áthelyezésre a tanári könyvtárba) 58 kötet (köztük Jókai és Mikszáth regények). Újabb selejtezési jegyzék maradt fenn az akkor már állami általános gimnázium iratai között, amelyen

még 1950 decemberében további 150 kötet szerepelt (többek között Gárdonyi Géza, Reményik Sándor, Tormay Cécile, Tamási Áron, Kodolányi János, Mécs László, Sziklay János művei). A gimnázium ifjúsági könyvtáráról 1951-ben készült jelentésből tudjuk, hogy a selejtezés után 178 kötet maradt az eredeti piarista állományból.⁷³

A pedagógiai gimnázium (*volt angolkisasszonyok intézete*) ifjúsági könyvtárából „A” csoportba 38 kötet (köztük Benedek Elek, Gracza György, Herczeg Ferenc, Rákosi Viktor művei, de Wallace Ben Hur-ja is), a „B” listára 50 kötet (köztük Mikes Kelemen levelei, Gyulai Pál, Jósika Miklós, Móra Ferenc művei) került. A megjelent jegyzéken túl további selejtezésre ítélték Gyóni Géza, Cholnoky László, Brisits Frigyes, Sík Sándor stb. műveit, Sienkiewicz Quo vadis című alkotását is. Összesen 95 kötetet, valamint további 29 kötetet a tanári könyvtárba utaltak. A benyújtott jegyzék alapján a pedagógiai gimnázium ifjúsági könyvtárában 177 mű maradt 403 kötetben.⁷⁴

Az ilyen mértékű selejtezés végül politikai hullámokat is vetett, és a minisztérium elrendelte a selejtezések megszüntetését 1951 januárjában.⁷⁵

Elmondhatjuk, hogy a selejtezések teljesítették, sőt túlteljesítették a berendezkedő kommunista hatalom céljait. Ugyanakkor az is megfigyelhető a vizsgált iskolák iratai alapján, ahogy az oktatást felügyelő minisztérium a háború befejezésétől kezdődően egyre erőteljesebben kívánta befolyásolni az iskolai tanári és ifjúsági könyvtárak állományának összetételét. Egyrészt a több hullámban végrehajtott selejtezésekkel eltávolították a berendezkedő demokrácia, majd diktatúra számára nem kívánatos gondolatokat hordozó műveket, másrészt a minisztérium évről évre növelte az ajándékba küldött, és kötelezően állományba vetetett könyvek számát. Végül 1949 elején a miniszter értesítette az iskolákat, hogy „a jövőben minden könyv- és folyóirat-rendelésről központilag kívánok gondoskodni”.⁷⁶ A két ellentétes folyamat eredményeként az utódintézmények könyvtárainak arculata megváltozott, és főleg az ifjúsági könyvtárakban túlsúlyba került az új, szocialista irodalom.

Végjáték

Miután az *Állami Általános Gimnáziumban* 1949 nyarán elkészült a volt piarista tanári könyvtár leltára, az iskola vezetése a minisztériumhoz fordult intézkedést kérve a könyvtárban talált, de leltárba nem vett, vallási tárgyú művek sorsáról. Az államosítás végrehajtására vonatkozó rendelet alapján ezeket a volt tulajdonos viszaszakaphatta. Az ügy végül 1950 májusáig húzódott, amikor a kisszeminárium államosításával a piarista rendház újabb helyiségeit szerezte meg ingatlancserével az állam. Ehhez az akcióhoz kapcsolódva szolgáltatták vissza a tanári könyvtár fent

említett részét, mintegy 350 művet, amelyek kiadási éve a 18. századtól az 1940-es évekig terjedt.⁷⁷ A szerzetesrendek feloszlata idején végül a szerzetesek is elhagyták a rendházat 1950. augusztus 14-én. Az oratóriumban elhelyezett, visszakapott könyveket azonban nem tudták magukkal vinni.⁷⁸ A könyvek 1975-ben hagyták el az épületet, amikor a piarista rend központi könyvtára Budapestre tudta szállítani azokat.⁷⁹ A Lovassy László nevét felvett gimnáziumban maradt piarista könyvek (néhány kötetet kivéve) az 1970-es évek elején, a gimnázium új épületbe költözése után, kerültek ki a könyvtárak állományából.⁸⁰

Feltételezhető, hogy a piaristákhoz hasonlóan az angolkisasszonyok is visszakaphatták intézményeik könyvtáraiból azokat a lelkiségi könyveket, amelyeket az államosított intézményeik nem kívántak megtartani. Magáról az átadásról irat nem maradt fenn, azonban az egykori templomuk köré szervezett Regina Mundi plébánia a mai napig őriz könyvtárában az angolkisasszonyokhoz köthető kiadványokat.⁸¹

A hajdani épületükben működő *Állami Pedagógiai Gimnázium* a VKM 1950. július 7-én hozott rendelete alapján helyet cserélt az irgalmas nővérek egykori épületében (ma Szeglethy utca 6., Padányi Katolikus Iskola) működő Vegyipari Technikummal. A veszprémi tanítónőképzőt azonban megszűnésre ítélték, ezért az 1954/55-ös tanévtől óvónőképző osztályt indítottak az égisze alatt. 1957-ben az utolsó tanítónőképzős osztály is végzett, ugyanakkor az épületet alkalmatlannak minősítették óvónőképzésre. A megszűnt tanítónőképző helyett az Állami Leánykereskedelmi Szakgimnáziumból kivált általános gimnáziumi osztályok költöztek az épületbe. A beköltözéskor a gimnázium igazgatónöje 1944 kötetet tartalmazó ifjúsági könyvtárat (amelyben a leltári számok alapján ítélve angolkisasszonyoktól származó állományrész is volt), és 1235 kötetet számláló tanári könyvtárat vett át.⁸² Az összevont két intézmény 1958-tól Állami Kállai Éva Általános Leánygimnázium néven működött tovább. Az óvónőképzés felmenő rendszerben, 1959 tavaszán végzett utolsó osztállyal megszűnt. Az óvónőképző felszerelését és ifjúsági könyvtárat miniszteri utasításra még az év nyarán a Soproni Felsőfokú Óvónőképző Intézetbe szállították.⁸³

Az iskolákat létrehozó szerzetesrendek a rendjeik feloszlata után elhagyták a várost. Az iskoláik utódintézményei, az államhatalom szeszélyeinek kitéve, épületüket, könyvtáraikat és ezzel együtt gyökereiket, múltjukat veszítették el.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Iskolai évkönyvek

Az ANGOLKISASSZONYOK veszprémi Sancta Maria Intézete Róm[ai] Kat[olikus] Tanítónőképzőjének, Leányliceumának és Gyakorlóiskolájának jubileumi évkönyve az 1943–44. iskolai évről. Szerk. Szegedi M. Janka. Veszprém, 1944. 67 p.

- Az ANGOLKISASSZONYOK veszprémi Sancta Maria Intézete róm[ai] kat[olikus] tanítónőképzőjének, leánylíceumának és gyakorlóiskolájának évkönyve az 1945–46. iskolai évről. [kézirat] Szerk. Szegedi M. Janka. [Veszprém], [1946.] [29] l.
- Az ANGOLKISASSZONYOK veszprémi Sancta Maria Intézete Róm[ai] Kat[olikus] Tanítónőképzőjének, Leánylíceumának és Gyakorlóiskolájának évkönyve az 1946–47. iskolai évről. [kézirat] Szerk. Szegedi M. Janka. [Veszprém], [1947.] 46 l.
- Az ANGOLKISASSZONYOK veszprémi Sancta Maria Intézete Róm[ai] Kat[olikus] Tanítónőképzőjének, Leánylíceumának és Gyakorlóiskolájának évkönyve az 1947–48. iskolai évben. [kézirat] Szerk. Szegedi M. Janka. [Veszprém, 1948.] [7] 22 l.
- Az ANGOLKISASSZONYOK veszprémi Sancta Maria Intézete Róm[ai] Kat[olikus] Kereskedelmi Leányközépiskolájának évkönyve az 1945/46. iskolai évről. Szerk. Steidl József. [kézirat] Veszprém, 1946. 25 l.
- Az ANGOLKISASSZONYOK „Sancta Maria” veszprémi Róm[ai] Kat[olikus] Kereskedelmi Leányközépiskolájának évkönyve az 1947/48. iskolai évről. Szerk. Nagy Margit. [kézirat] Veszprém, 1948. 23 l.
- A VESZPRÉMI Állami Leánylíceum és Tanítónőképző Intézet s a vele kapcsolatos Állami Leánygimnázium évkönyve az 1948–49. tanévről. Szerk. Nagy Sándor. Veszprém, 1949. 33 p.
- A MAGYAR Kegyes-Tanítórend veszprémi róm[ai] kat[olikus] gimnáziumának évkönyve az 1943/44. iskolai tanévről... Szerk. Szűts Ferenc. Veszprém, 1944. 62 p.
- A MAGYAR Kegyes-Tanítórend veszprémi róm[ai] kat[olikus] gimnáziumának évkönyve az 1944–1945. iskolai évről... [kézirat] Közli Szűts Ferenc. Veszprém, 1945. 33 [1] p.
- A MAGYAR Kegyes-Tanítórend veszprémi róm[ai] kat[olikus] gimnáziumának évkönyve az 1945–46. iskolai évről... Közzéteszi Balogh Ferenc. Veszprém, 1946. 48 p.
- A VESZPRÉMI Piarista Kollégium Róm[ai] Kat[olikus] Általános Iskolájának és Gimnáziumának évkönyve az 1947–48. iskolai évről... Közzéteszik Nyers Lajos, Balogh Ferenc. Veszprém, 1948. 35, 41 [1] p.
- A VESZPRÉMI Állami Gimnázium évkönyve az 1948–49. tanévről. Közzétette Mihályi Károly. Veszprém, 1949. 20 p.

Szakirodalom

- IRÁNYI 2009. = A 60 ÉVES Ipari Szakközépiskola és Gimnázium jubileumi évkönyve 1949–2009. Szerk. Irányi László Veszprém [ISZG], 2009. 208 p.
- GAÁL 2004. = 150 ÉV a Ranolder Intézettől a Padányi Iskoláig. A Padányi Schola Catholica 150 éves jubileumi évkönyve. Szerk. Gaál Richárd. Veszprém [PSC], 2004. 390 p.
- BÖSZÖRMÉNYI 2007. = BÖSZÖRMÉNYI Géza: A magyar piaristák 1950-ben : szétszórás és újrakezdés. Budapest PRMT, 2007. (Magyarország piarista múltjából, 2.) 208 p.
- DRAHOS Péter: A katolikus iskolák államosítása és a következmények. In: Állam – egyház – iskola. Neveléstörténeti felolvasóülés Budapesten. Szerk. Balogh László. Budapest OPKM, [1996.] (Neveléstörténeti füzetek, 16.) 31–46.
- HORVÁTH Elvira [Bontó Józsefné]: Az Angolkisasszonyok Boldogságos Szűz Mária Intézete és a Veszprémi „Sancta Maria” Intézet iskoláinak története, 1860–1948. Veszprém VMJV Önkormányzata, 2010. 168 p.
- KARVALICS 1993. = KARVALICS László, Z.: Könyvbegyűjtés és bezúzás 1946-ban. Magyar Könyvszemle 109. évf. (1993) 4. 404–418.
- KELEMEN Elemér, Setényi János: Az oktatási törvénykezés változásai – hazai és nemzetközi áttekintés. Budapest Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1994. (Bárczy István könyvtár, 1.) 205 p.
- KOLTAI 2007. = KOLTAI András (összeáll.): Bevezetés a piarista rend magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába. Budapest Piarista Tartományfőnökség, 2007. 275 p.
- KOLTAI András: Három korszak határán. A magyarországi piarista iskolák az államosítás előtti

- években. Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948. Szerk. Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest LÖKA – Új Ember, 2008. 223–239.
- KOLTAI 2010. = KOLTAI András: A piarista rend háromszáz éve Veszprémben – tizenkét tételben. In: S. Perémi Ágota (szerk.): *Emlékkötet Laczkó Dezső születésének (1860–1932) 150. évfordulójára*. Veszprém LDM, 2010. p. 107–114.
- LÉNÁRD–TÍMÁR–SOÓS 2008. = LÉNÁRD Ödön, Tímár Ágnes, Soós Viktor Attila: Istennel, vagy Isten nélkül. A katolikus iskolák államosítása Magyarországon a II. világháború után. [Budapest] Kairosz Kiadó, 2008. 239 p.
- LICHTNECKERT–TÖLCSÉRY 2010. = LICHTNECKERT András, Tölcséry Ferenc: A Veszprémi Piarista Gimnázium története az alapítástól az államosításig, 1711–1948. Veszprém LA, Öregdiákok Baráti Köre, 2011. 442 p.
- MÉSZÁROS–NÉMETH–PUKÁNSZKY 2000. = MÉSZÁROS István, Németh András, Pukánszky Béla: Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Budapest Osiris Kiadó, 2000. 479 p. (Osiris tankönyvek)
- MÉSZÁROS 2000. = MÉSZÁROS István: A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Budapest Szent István Társulat, 2000. 345 p.
- POGÁNY 2018. = POGÁNY György: Háborús károk, személyi tisztogatás és az állomány selejtezése a könyvtárakban (1945–1953) In: Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956). Szerk. Sonnevend Péter. Budapest OSZK, 2018. 119–198.
- POGÁNY 2016. = POGÁNY György: A könyvtári állomány politikai célú megtisztítása, selejtezése 1945 után. Könyv, könyvtár, könyvtáros 25. évf. (2016) 4. 9–35.
- SIPOS Anna Magdolna: Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon. Könyvindexek 1945–1946. Könyvtári Figyelő 17. (53.) 2007. 3. 413–435.
- SIPOS Anna Magdolna: Könyvek kivonásával és megsemmisítésével a politika szolgálatában. Könyvindexek 1949–1950. Könyvtári Figyelő 17. (53.) 2007. 4. 684–712.
- VARGA Katalin: Az iskolai és gyermekkönyvtári ellátás (1944–1952). In: Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956). Szerk. Sonnevend Péter. Budapest OSZK, 2018. 251–282.
- VESZPRÉMI aranyéveink, 1942–1950. Szerk. Albrecht Sándor, Kevés István [Veszprém] Magánkiad., [2000] 68 p.

JEGYZETEK

- ¹ MNL Veszprém Megyei Levéltár (MNL VeML) VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 87/1944–45 (1944. X. 25.)
- ² MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 109/1945. (1945. IV. 25.) A Katolikus Tanügyi Főigazgatóság levele az iskolákhoz, amelyben a tanév azonnali megkezdéséről rendelkezett, illetve a félév végét július 14-én jelölte ki.
- ³ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 84/1944–45 (1944. IX. 19.) A gimnázium igazgatója a veszprémi katonai állomásparancsnok-sághoz intézett levelében többek között azt nehezményezte, hogy a két és fél hónapja történt bezárlásolás kapcsán nem kapott átvételi jegyzőkönyvet. Más forrás szerint az épületet 1944. május 8-án vette igénybe a katonaság. Lásd: Lichtneckert–Tölcséry 2011. 280.
- ⁴ MNL VeML VIII. 52. 577/1944–45 (1945. VIII. 15.) és 593/1944–45 (1945. VIII. 21.) iktatószámú, a polgármesterhez és a rendőrkapitányhoz intézet kérelmek alapján, valamint az iskola 1945–46. tanévéről megjelent évkönyv történeti összefoglalója alapján.

- ⁵ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 517/1944–45 (1945. VII. 28.)
- ⁶ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 238/1945–46 (1945. XII. 20.) Székesfehérvári Tankerület Főigazgatójának tett jelentés, valamint a 468/1945–46 (1946. V. 14.) a piarista rendfőnökségnek tett jelentés.
- ⁷ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 605/1944–45. (1945. VIII. 28.) a gimnázium átadására vonatkozó jegyzőkönyv
- ⁸ Veszprémi aranyéveink, 2000. p. 15.
- ⁹ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 97/1945–46. (1945. X. 8.) Rendfőnökséghez benyújtott jelentés, amely szerint Rainprecht Antal főispánnak köszönhetően az iskola cserepeket kapott, amit sikerült az épület jelentős részére (rendház, díszterem) a szülők, a tanárok és a diákok alkotta egyetlen élőláncban a vasútállomástól az épület tetejéig felhordani.
- ¹⁰ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 15/1944–45. (1944. VIII. 23.)
- ¹¹ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 73/1944–45. (1944. X. 19.) M. Szegedi Janka igazgatónő jelentése a Katolikus Tanügyi Főigazgatósághoz.
- ¹² MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 96/1944–45. (1945. III. 2.) M. Szegedi Janka igazgatónő jelentése a februártól Pápán működő Székesfehérvári Tankerület főigazgatójához, valamint 105/1944–45 és 128/1944–45 iktató számok alatt felvett, VKM által bekért statisztikai jelentések.
- ¹³ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 17/1945–46 (1945. VIII. 1.)
- ¹⁴ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 115/1945–46.
- ¹⁵ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 105/1944–45.
- ¹⁶ Angolkisasszonyok Tanítónőképzőjének évkönyve, 1946. 3. l.
- ¹⁷ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 530 M. E. számú rendelete. Magyarországi Rendeletek tára 79. évf. (1945) I–IV. füz. Budapest Szikra, 1946. 50., ill. Magyar Közlöny 1945. 9. sz. (március 7.) 3–4.
- ¹⁸ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 1330 M. E. számú rendelete. Magyarországi Rendeletek tára 79. évf. (1945) I–IV. füz. Budapest Szikra, 1946. 116.
- ¹⁹ POGÁNY 2016. 11.
- ²⁰ POGÁNY 2018. 173–174.
- ²¹ Laczkó Dezső Múzeum (továbbiakban: LDM) Múzeumtörténeti gyűjtemény 71/5771 (1945. VIII. 1.)
- ²² LDM Múzeumtörténeti gyűjtemény 71/5755. (1945. VI. 4.)
- ²³ LDM Múzeumtörténeti gyűjtemény. 71/5781, 71/5787, 71/5796–5799, 71/5817, 71/5821
- ²⁴ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 552/1944–45 (1945. VIII. 9.)
- ²⁵ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 557/1944–45 (1945. VIII. 11.) és MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 19 a/1945–46. (1945. VIII. 8.)
- ²⁶ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 588/1944–45. (1945. VIII. 20.)
- ²⁷ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 32/1945–46. (1945. VIII. 22.) Itt jegyzőkönyv nem maradt fenn az iratok között.

- ²⁸ A témáról részletesen lásd: Sipos Anna Magdolna: Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon. Könyvindexek 1945–1946. Könyvtári Figyelő 17. (53.) 2007. 3. 413–435.
- ²⁹ KARVALICS 1993. 405–408.
- ³⁰ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 358/1945–46 (1946. III. 23.)
- ³¹ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 32/1945–46. (1946. III. 25.)
- ³² LDM Múzeumtörténeti gyűjtemény 71/5894 (1946. III. 18.)
- ³³ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 358/1945–46 (1946. III. 23.), valamint az MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 32/1945–46. (1946. III. 22.) A később e tárgyban keletezett iratok is itt találhatók.
- ³⁴ LDM Múzeumtörténeti gyűjtemény 71/6041 (1946. VI. 4.) A múzeumigazgató jelentéseiből az is kiderül, hogy Veszprém vármegye területéről, 1945. augusztusa és 1946. június 4-e között összegyűjtött anyag a következőképpen alakult: 26.192 tankönyv, 12.907 könyv, 18 kotta és plakát, 594,5 kg folyóirat és újság. (uo. 71/5902, 71/5915, 71/5960–61, 71/6039)
- ³⁵ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 77/1946–47 (1946. XII. 6.), valamint MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 197/1946–47 (1946. XI. 2.) Katolikus Tanügyi Igazgatóság levele az iskolákhoz
- ³⁶ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 113/1946–47 (1947. I. 17.), 122/1946–47 (1947. I. 15.).
- ³⁷ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 293/1946–47. (1947. II. 23.) Országos Könyvtári Központ által kért könyvtári adatok.
- ³⁸ Piarista Évkönyv, 1944. 56.
- ³⁹ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 220/1946–47. (1946. XI. 18.) Tomek Vince rendfőnök levele az iskolákhoz.
- ⁴⁰ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 269/1946–47. (1947. II. 1.) Székesfehérvári Tankerületi Főigazgatósághoz benyújtott statisztikai jelentés az 1946–47. tanévről. A tanári könyvtár ekkor még rendezetlen, ezért nem pontos adat.
- ⁴¹ Angolkisasszonyok tanítónőképzőjének értesítője, 1944. 63.
- ⁴² MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 51/1946–47. (1946. X. 18.) Katolikus Tanügyi Főigazgatóság által bekért adatgyűjtés a háborús károkról.
- ⁴³ Angolkisasszonyok Tanítónőképzőjének évkönyve, 1947. 38.
- ⁴⁴ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 500/1944–45 (1945. VII. 21.), valamint az MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 17/1946–47. (1946. IX. 9.) Megjegyzendő, hogy a Köznevelés című folyóiratot ekkor még ágazati közlönyként indította a VKM. Az Embernevelés a pedagógus szakszervezet folyóirata, a Magyarok debreceni kiadású, az Ady Társaság lapja.
- ⁴⁵ MÉSZÁROS 2000. 277–283.
- ⁴⁶ MÉSZÁROS–NÉMETH–PUKÁNSZKY 2000. 407.
- ⁴⁷ Ugyan baloldali vezetéssel újrászervezték Magyar Cserkészfiúk Szövetsége néven, majd 1948. nyarán összevonták a Magyar Úttörők Szövetségével.
- ⁴⁸ A témáról bővebben lásd: Mészáros István, Drahos Péter, Lénárd Ödön, Kelemen Elemér munkáit.

- ⁴⁹ MÉSZÁROS 2000. 299.
- ⁵⁰ LÉNÁRD-TÍMÁR-SOÓS 2008. 105.
- ⁵¹ Angolkisasszonyok Kereskedelmi Leányközépiskolája az egyetlen, ahol az 1947/48. iskolai évről kiadott évkönyv 12. oldalán egyetlen mondat árulkodik az eseményekről: „Iskolánk felszerelését f. évi július 18-án hivatalos állami közegek leltározták és zárolták.”
- ⁵² MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 295/1947–48. (1948. V. 10.), valamint MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 315/1947–48 (1948. V. 13.)
- ⁵³ MNL VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok veszprémi tanítónőképző intézetének iratai. Általános iratok. 307/1947–48 (1948. VI. 4.) és MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 332/1947–48 (1948. VI. 4.) Az ad hoc adatszolgáltatás sajnos egyik iskola irattárában sem maradt fenn.
- ⁵⁴ MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 335/1947–48. (1948. VI. 15.) A levél a tankerületi főigazgatón kívül Dinnyés Lajos miniszterelnök „sk” aláírásával ellátva érkezett. A 6500/1948. Korm. rendeletet közölte a Köznevelés 4. évf. (1948) 12. sz. (június 15) [1] p.
- ⁵⁵ MNL VeML XXI. 4. b Veszprém vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok. 11589/1948, valamint az iskolák saját irattárában: MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Általános iratok. 339/1947–48. (1948. VI. 18.)
- ⁵⁶ MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 3/1948–49. (1948. VI.22.) A székesfehérvári tankerület intézkedése a leltári átvételről. ill. MNL VeML XXVI. 65. A Veszprémi Állami Tanítónőképző iratai. Általános iratok. Iktató szám nélkül. Kunvári Edit megbízása, és a leányliceum, a tanítónőképző és a leánygimnázium általa aláírt átvétele.
- ⁵⁷ MÉSZÁROS 2000. 302.
- ⁵⁸ KOLTAI 2010. 113.
- ⁵⁹ MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 106/1948–49. (1948. VIII. 27.), valamint MNL VeML XXVI. 65. A veszprémi Állami Tanítónőképző iratai. Általános iratok. 50/1947–48. (1948. VIII. 28.)
- ⁶⁰ A gimnázium 1947/48. évi és 1948/49. évi iskolai évkönyve alapján.
- ⁶¹ GAÁL 2004. 199.
- ⁶² MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 106/1948–49 (1948. X. 31.)
- ⁶³ Piarista Évkönyv, 1948. 37.
- ⁶⁴ MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 3/1948–49 (1948. VI. 26.)
- ⁶⁵ MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 439/1948–49 (1949. VI. 11.), és 139/1949-50 (1949. XI. 17.) A felvett leltár az iskola iratanyagában nem maradt fenn.
- ⁶⁶ MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 3/1948–49 (1949. V. 5.)
- ⁶⁷ MNL VeML XXI. 4. b. Veszprém vármegye alispánjának iratai Közigazgatási iratok. 11589/1948 Az államosításra kerülő felekezeti iskolák leltárai.
- ⁶⁸ MNL VeML VIII. 53. Az Angolkisasszonyok veszprémi Leánygimnáziumának iratai. Általános iratok. 334/1948–49 (1949. VII. 28.)
- ⁶⁹ Állami Tanítónőképző évkönyve, 1949. p. 33.
- ⁷⁰ MNL VeML XXVI. 65. A veszprémi Állami Tanítónőképző iratai. Általános iratok. 10/1950. (1950. I. 15.)

- ⁷¹ 8000/1948 V. K. M. számú rendelet a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonbavétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában rendelkező 1948:XXXIII. tc. végrehajtásáról. 1948. év hatályos jogszabályai. Szerk. Bacsó Ferenc [et al.] Budapest Grill Kvk., 1949. 658–661.
- ⁷² A jegyzékekről részletesen lásd: Sipos Anna Magdolna: Könyvek kivonásával és megsemmisítésével a politika szolgálatában. Könyvindexek 1949–1950. = Könyvtári Figyelő 17. (53.) évf. 2007. 4. 684–712. A jegyzékeket és a rendelet végrehajtásra szóló instrukciókat lásd Köznevelés 5. (1949) 7. (április 1.) 41. és 6. (1950) 5. (március 1.) 19–28.
- ⁷³ MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 274/1949–50 (1950. III. 25.), 155/1950–51 (1950. XII. 13.), 169/1951–52 (1952. I. 5.)
- ⁷⁴ MNL VeML XXVI. 65. A veszprémi Állami Tanítónőképző iratai. Általános iratok. 114/1950 (1950. IV. 28.)
- ⁷⁵ MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 155/1950–51. (1951. I. 16.)
- ⁷⁶ MNL VeML VIII. 53. Az angolkisasszonyok leánygimnáziumának iratai. Általános iratok. 134/1948–49. (1949. II. 17.)
- ⁷⁷ MNL VeML XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Általános iratok. 3/1949–50 (1949. IX. 2.), 301/1949–50. (1950. V. 5.)
- ⁷⁸ BÖSZÖRMÉNYI 2007. 65–66.
- ⁷⁹ KOLTAI 2007. 13.
- ⁸⁰ A kiselejtezett könyvek nagy részét ma MNL VeML könyvtára őrzi.
- ⁸¹ A rend 1950-es feloszlata után illegalitásban működött, és csak 1993-tól szerveződött újra Magyarországon. A veszprémi nővérek a visszakapott könyveket valószínűleg a rendház feloszlásakor adták át a templomnak.
- ⁸² MNL VeML XXVI. 65. A veszprémi Állami Tanítónőképző iratai. A veszprémi tanítónő- és óvónőképző ifjúsági könyvtárának szakleltára, A tanári könyvtár szakleltára
- ⁸³ GAÁL 2004. 199–200., 211–212., 226., valamint IRÁNYI 2009. 15.

A Veszprémi Tudós Társaság A Magyar Tudományos Akadémia egyik előzménye

SEBŐ JÓZSEF

BIZONYÁRA KEVÉSBÉ KÖZTUDOTT, HOGY VESZPRÉMBEN JÖTT LÉTRE a Magyar Tudós Társaság – 1845-től Magyar Tudományos Akadémia – egyik közvetlen előzménye, a *Veszprémi Tudós Társaság*, mely a városunkban kiadott első magyar nyelvű katolikus folyóirat, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* (1820-1824) köré szerveződött. Ennek a reformkor hajnalán életre hívott társaságnak ugyan nem volt alapszabálya, tagnyilvántartása, de célját a kor kívánalmainak megfelelően igyekezett betölteni. Alapítója *Horváth János* (1769-1835) veszprémi kanonok volt.

E társaskör korabeli rangját talán az érzékelteti a legjobban, hogy a Magyar Tudós Társaság megalakulásakor – 1830. november 17-én – az elnök, Teleki József¹ balján Széchenyi István gróf, jobbján pedig a veszprémi Horváth János kanonok foglalt helyet – mint azt Széphalomban, a Magyar Nyelv Múzeumának korhű ülés-termében ma is láthatjuk.

* * *

Ki is volt ő és hogyan jutott el a lap, illetve a társaság alapításának gondolatához?

Balatonszicsón született egyszerű jobbágyszülők gyermekeként. A veszprémi egyházmegye növendékeként végzett a pozsonyi központi szemináriumban. Hamar kitűnt szónoki tehetségével, ezért Festetics György 1801-ben meghívta a keszthelyi plébániára. Ott a gróf körül kialakult szellemi kör aktív tagja lett, majd Ferenc császár és király 1808. augusztus 5-én kelt határozatával veszprémi kanonok és egyben rudinai apát lett.

1811. július 2-án meghalt Milasin Miklós székesfehérvári püspök. A gyászbeszédre a veszprémi Horváth kanonokot kérték fel, aki annak szövegét megjelentette. Ez eljutott Kazinczyhoz. A széphalmi mester 1812. február 12-én Kis Jánosnak²ⁱ a következőket írja:

Horváth János (1769–1835)
veszprémi kanonok

„Nem régiben gyönyörködve olvastam Milasin püspöknek halotti Prédikázióját, melyet az ő tiszteletére – talán veszprémi – kanonok monda [...] Ez az ember csínosan tud írni magyarul.”³ (Kiemelés tőlem: S. J.)

Kis János 1812. március 7-én kelt levelében⁴ Kazinczyt tájékoztatja: „Horváth János veszprémi kanonokot, a’ki vele egy idős lehet, keszthelyi plébános korában vagy kétszer meglátogatta ’s megszerette. A’ múlt ősszel három prédikáziójával ajándékozta meg, melyeket talán recenseálni fog az Annalesekben.”

Ez meg is történt.⁵ S Kazinczy e bírálatot olvasva 1812. augusztus 16-án Pápay Sámuel által⁶ már „legszívesebb, legforróbb tiszteletét” küldi Horváthnak. „nyelve is szép, de írásában, melyet ismerék, nemcsak a’ nyelv szép.”⁷

Kazinczy a következő évben Zircen szerette volna meglátogatni az irodalomkedvelő Dréta Antal apátot és – Sárközy István⁸ javaslatára – Horváth Jánost is. A látogatás ugyan elmaradt, de Horváth Ádámnál és Sárközynél tovább érdeklődött, hogy Horváth János „az ő emberük-e?”⁹ (Azaz: híve-e a nyelvújításnak?) Ez az aggályoskodó kérdés azért is fontos, mert még korántsem csillapodtak le a Veszprémből keltett, Kazinczyt támadó Mondolat¹⁰-hullámok.

Mivel Kazinczy dunántúli látogatása elmaradt, Sárközy Istvántól tovább érdeklődött Horváth kanonokról: „Nagy gyanum van, hogy Kánonok Horváth János Veszprémben a’ mi emberünk. Tudattasd ezt velem első leveledben. Szükségem van rá [kiemelés: S. J.]...ird-meg tartalék nélkül a’mit Veszprémben hallál.”¹¹

Az aggályoskodó kérdésre rövidesen maga Horváth kanonok felelt Kazinczynak: „Nagy érdemű Hazafi!

A’ magyar literatúrában szerzett érdemeid, a’ kedvező ’s barátságos felőlem való emlékezések engemet is már régen adósoddá tette nek. Hálám ’s tiszteletem’ nyilatkoztatását az időre hallogattam, mellyre tájunkra ígérkeztél. A’ vártt alkalmatosság elmúlt, ’s minthogy hálátlanságnak érzem a’ további idő vontatást e’ pontban, néma rendekre kelle bíznom, a’mit hő ölelések közt fogtam volna mondani. Akármiképp’ ordíttson az otromba Mondolat, ha most általkodott is az irigység megismerni szép

példányidat, a' később, de már igazabb időkor emléket emel, 's legalább büszköd homlokára köti a' koszorút, melyet éltedben érdemlettél. Ily gondolkozással 's érzéssel vagyok igaz tisztelőd – Veszprém, nov. 8-dikán 1815. – Horváth kanonok."¹²

Kazinczy nagyon örült e Veszprémből! jövő levélnek, s annak tartalmát rögtön közli barátaival: Szemerével, Helmecczivel és Kölcseyvel.¹³ Szemere 1815. december 14-én így válaszol: „A' kanonok Horváth levelének prófétai kevélységgel örvendek. Így teljesedik be lassan-lassan minden, a' mit én Uram Bátyáról jövendölgettem.”

Kölcsey 1816. március 28-án válaszol: „A' rudinai apátnak [Horváth egyházi rangja] levele mutatja, hogy csak ugyan találkoznak embereink, kik szemeiket 's füleiket a' jónak 's szépségnek érzése eránt készakarva be nem zárják.”¹⁴

Sajnos Horváth János nem őrizte meg a hozzá írott leveleket, vagy azok elkalódtak, így nem tudjuk, válaszol-e neki Kazinczy, s ha igen, mit.

Horváth János életében is fordulatot jelentett a *Tudományos Gyűjtemény* (1817–1841) megjelenése, pozsonyi iskolatársa és barátja, Fejér György¹⁵ szerkesztésében. – Az enciklopédikus igényű havilap által, mely a kor legfontosabb törekvéseit fogalmazta meg, igazolódni látszott, hogy Magyarországon is kialakult egy, folyóiratokat igénylő művelt olvasóközönség, elsősorban a vagyonos polgárság, a jómódú köznemesség és a papság soraiból.

Horváth a *Gyűjtemény* második számban már egy tudományos alapossággal kidolgozott, forrásokra alapozott terjedelmes írással jelentkezett: A' Magyar Anyaszentegyház Történeteinek Próbájából. A' régi Magyaroknak vallásbéli 's Erkölcsi Állapottokról. – Az első részben a pogány magyarság Istenről, a lélek halhatatlanságáról való ismereteit, áldozásuk módját és helyét, táltosaikat, énekeiket, ünnepeiket tárgyalja, a másodikban viszont a jó- és rosszról való fogalmukat, az istenségről és igazságról való véleményüket.

Kazinczy elragadtatva írja 1817. április 13-án Horváth Endrének: „A' Tud. Gyűjt. megjelenésének nagyon örvendek. Nemzetiség az, a' mit célul véve 's szentebbet nem vehete [...] Gyönyörrel olvastam a 2-ik kötetben a' Rudinai Apát [Horváth] értekezését. Engem szeretettel tölte el az eránt, a' kit eddig csak tiszteltem.”¹⁶

Az ezt követő levelekben (címettjei: Szentgyörgyi József,¹⁷ Döbrentei Gábor,¹⁸ⁱ Pálóczi Horváth Ádám¹⁹) rendre visszatér a veszprémi kanonok nyelvének dicséretére.

A Veszprémi Tudós Társaság létrejötte

Az említett előzmények hatására Horváth Jánosban fokozatosan megérlelődött egy magyar nyelvű katolikus egyházi folyóirat, az Egyházi Értekezések és Tudósítások (1820–1824) létrehozásának gondolata.

A kortársak számára a feladat sürgető volt: hogyan lehet – a bonyolult cicerói körmondatokat elfeledve – a konkrét és képszerű, de ugyanakkor középkorias és kissé rozsdás magyar nyelvet hozzáigazítani a társadalomfejlődésben szintén elmaradott, de lassan mégiscsak modernizálódó magyarság mindennapi életéhez? De mi legyen az az elméleti alap, melyre a magyar nyelv rendszere felépíthető.

Révai Miklós (1750–1807) – és nyomában Kazinczy – a történetiség, s ebből fakadóan a szóelemzés elvét hangsúlyozta. Révai latin! és magyar nyelvű munkáiban váltig a „tiszteletre méltó régiség”-re hivatkozik, abban találta meg a nyelvi helyesség és norma minden forrását. Erre a legszebb példa – szerinte – a Halotti Beszéd helyes magyarsága, mely az értékeit feledő későbbi századok számára is mércéül szolgál. „*Semmi sem hiányzik a mi nyelvünkől: mi hagytuk cserben őt, mi hiányzunk őneki.*” – vallotta a pesti egyetem professzorává való kinevezésekor (1802).²⁰

Verseghy Ferenc (1757–1822) és követői elutasították a régiség elvét: szerintük a beszélt nyelv, a nyelvszokás lehet az egységes irodalmi nyelv alapja. Ezért ellenezte a más nyelvekből átvett idegen nyelvi szerkezetek használatát.

E két elv hívei egy évtizeden keresztül küzdöttek egymással. Verseghy – Révai historizmusával szemben – a „józan ész principiumai”, vagyis a felvilágosodott racionalizmus elveit vallotta. Nyelvújítás dolgában Kazinczy ellenzékéhez tartozott, az újításban az író jogát korlátozni kívánta, és a nyelv bővítését a szóképzés, a szóösszetétel és az idegen szavak átvételére kívánta szűkíteni.

A harc végül Révai és hívei, a történetiség elvét valló javára dőlt el, háttérbe szorítva a dunántúliak által is képviselt kiejtés-elvet.

A nyelvszokás fontosságának elvét – más összefüggésben – persze később is sokan hangsúlyozták, például a veszprémi születésű Simonyi Zsigmond, a Magyar Nyelvőr egykori szerkesztője (1853–1919). Nála a fő mérce „az egész nemzet nyelvszokása”.²¹

A teológia és a filozófia elvont fogalmainak tárgyalása ez idő tájt számos nehézségbe ütközött, de Horváth német, francia, latin és görög nyelvismerete átsegítette ezeken. Továbbá tanulmányozta a régi írók, Pázmány Péter, Káldi György és Faludi Ferenc munkáit is.

1818 őszén jelent meg Verseghy: A’ filozófiának talpigazságaira épített felelete. Ez annyira megtetszett Horváthnak, hogy a benne foglalt nyelvművelő tanácsokat rendre magáévá tette, s az általa tervezett Egyházi Mesterszókönyv elkészítésére is őt kérte fel.²²

Verseghy örömmel fogadta Horváth kezdeményezését. S ezzel kezdetét vette egy négy éven át tartó bizalmas, meghitt levelezés – a magyar nyelvújítás korának egyik kevésbé ismert becses emléke.

Rendkívül érdekes az katolikus egyház által korábban mellőzött Verseghy és Horváth János egymásra találása. Verseghyt a felvilágosodás iránti lelkesedése miatt egyházi büntetést kapott, majd a jakobinus mozgalomban való részvétele miatt előbb halálra, majd kegyelemből kilencévi börtönre ítélték. Kiszabadulása után éles harcokat kellett vívnia a nyelvújítás másik irányzatával, Révai Miklóssal és híveivel.

Sághy Ferenc,²³ az egyetemi nyomda igazgatója, Horváth János pozsonyi iskolátársa volt. Ha Budára ment, nála szállt meg, s szinte természetes módon őt kérte meg, hogy Verseghy Ferencet nyerve meg az általa indítandó folyóirat ügyének.

Verseghynek kapóra jött a veszprémiek jelentkezése. Az idő tájt épp egy katolikus lexikon – mesterszókönyv – összeállításával foglalatoskodott. Horváth 1819. április 22-én már így ír Sághynak: „*Verseghyt csókolom; hidd el, én szinte égek szép lelkét közelebbreül ösmerni. Megnem mondhatom, mennyire gyönyörködöm szép munkáiban [...] Mond meg Verseghynek, hogy már 16 darab régi könyvre tettem szert; azokban az ő orthographiája tökéletesen meg van erősítve. És így, ha okokkal nem, tekintettel is el lehet hallgattatni a' jöttistákat.*”²⁴

Horváth a helyesírásban előbb a j-ző Révait és Kazinczyt, utóbb az y-nos Verseghyt és Pápayt követte, a ragozásban is hol az etimológia, hol a kiejtés elvét követi. A Nicole-fordításban²⁵ is: kárhoozattya (250.) és állapotja (272.), sőt ugyanazon a lapon (275.): szabadítja, gátolja és foganattya (251–252.).

Ekkor még – számos kortársához hasonlóan – ingadozik, néhány év múlva azonban teljesen átveszi a Verseghy által terjesztett ipszilonista írásmódot, a kiejtés elvét.

Horváth Jánosra a francia gondolkodók közül elsősorban Pierre Nicole, a Port-Royal tanára, továbbá Bossuet, Fénelon, Voltaire és Rousseau, a német írók közül pedig Kant és Herder hatott. Ő maga elsősorban egyházi szónoklataival vált ismertté, melyeket Bossuet²⁶ stílusában épített fel.

Huszonnégy nyugat-európai egyházi folyóiratot járatott, így juthatott arra a gondolatra, hogy hasonlókra Magyarországon is szükség lenne. E hitét csak erősítette, hogy 1817-ben megindult a Tudományos Gyűjtemény, melynek ő is egyik aktív szerzője lett.

A Tudományos Gyűjtemény meglehetősen népszerűsége tett szert, előfizetőinek száma már az első évben elérte az ezret.

A Horváth János által indított folyóirat mintája a Theologische-Praktische Monatschrift lehetett, melyet 1801-től „eine Gesellschaft” adott ki Lienzbén.²⁷ Horváth mint a veszprémi káptalan könyvtárosa naprakész ismeretekkel rendelkezhetett a hazai és a nemzetközi egyházi törekvésekről.

Elsőként – német mintára – társaságot szervezett az indítandó lap köré, a Veszprémi Tudós Társaságot. Abban a városban, melynek nemzetiségi összetétele

elsősorban magyar volt, s a városi tanács jegyzőkönyveit már a 18. században is magyarul vezették.

Az „Egyházi Értekezésekben munkálkodó Veszprémi Tudós Társaság” tagjai elsősorban a veszprémi káptalan tudománykedvelő kanonokjai és a szeminárium teológusai közül kerültek ki. Közöttük több nagy műveltségű, külföldet járt, idegen nyelveket beszélő akadt, akik jól érzékelték a kor kihívásait. Nem bejegyzett, alapszabállyal rendelkező egyesület volt ez, hanem inkább baráti kör, mely Kurbély György püspök²⁸ morális és anyagi támogatását is élvezte.

A kör tagja voltak: Nedeczky Károly (1766–1823) segédpüspök, aki Révai Miklós *Grammatica Hungarica* első kötetétének megjelenését (Pest, 1803) anyagiilag is támogatta. (Révai a művet neki és kanonoktársainak ajánlotta.). Kolossváry Sándor (1775–1842)²⁹ kanonok, a szeminárium tanára, Veszprém vármegye táblabírája, Hornyik János (1756–1822) szemináriumi rektor a patrónusok egyike (Verseghy Ferenc nagy szeretettel ír róla.). De ide sorolható Külley János (1763–1849), a kiváló képességű, kultúradelvelő és a város zenei életét irányító nagyprépost. Szalai Imre (1787–1848), aki 1825-től az egyházi szónoklattan tanára, majd a teológiai kar dékánja a pesti egyetemen; a megalakuló Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja (1832). Vajkay György felsőörsi prépost, a nagyszerű társalgó, kiváló mecénás, aki „az irodalmat is nagy figyelemre méltatta”. Végül Kiss Ferenc (1767–1825) nevét kell megemlítenünk, aki a pesti egyetem erkölcsstan tanára és a Veszprémbe induló lap „dogmatikai szakértője”, a szerkesztő igazi munkatársa volt.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy ez idő tájt Veszprém zenei centrum is volt. A 19. század elején már közel húsz hivatásos zenész állt a veszprémi püspök és a káptalan rendelkezésére, és a székesegyház kottatárában több mint ötszáz zenemű kottaanyagát gyűjtötték össze. A Veszprémbe került francia zenész, François Gemin (Kemény Ferenc, 1763–1832) az 1810-es években már zenei akadémiákat (nyilvános hangversenyeket) rendezett. A székesegyházban vasárnaponként Bach, Beethoven, Haydn, Schubert, Rossini műveiben gyönyörködhetett a veszprémi közönség.³⁰ – Történelmi példázattal élve egyfajta platóni akadémia jött itt létre, melynek tagjai tisztas vagyonszűkösségekben éltek, családi kötelékek nélkül, így tehetségüket, kiváló műveltségüket teljes mértékben a közjó szolgálatába tudták állítani.

A Horváth által felkért szerzők rendre visszaigazolták várakozásait. Farkas Imre váli plébános például így: „*Szent Religiom, s' édes hazám javát tehetségem szerint elősegíteni mindenkor legfőbb tisztemnek tartottam. Ha pedig ezt nagy érdemű, és dicső Férfiak' Társaságában vihettém véghez; nem csak örültem, hogy megtettem, a' mivel tartoztam, hanem egynek véltem magamat azok közül, a' kik legboldogabbak e' világon [...]* mivel olly dicső férfiakkal karonfogva ballaghatok célom felé, kik-

nek egy ugyan velem a' szándékjok, de tündöklőbb az érdemök, buzgóbb a' szivök, bátrabb a' lelkök, az enyimnél." ³¹

Róka Imre, a Szentírás oktatója Szombathelyről: „Különös köszönettel veszem Nagyságodtul a' theológiai társaságba való meghívásomat; a' Magyar Anyaszent Egyház örök emlékezéssel fog tartozni Nagyságodnak illy hasznos igyekezetéért, iparkodni is fogok, hogy azt tehetségem szerint tsekély munkájjal segíthessem..." ³²

Tatay János: „Nagy tekintetű Hazafi! E' folyó Hónak 8 dikán vettem becses Levelét, melyben egy nemes czélra törekedő Társaságba kegyesen meghivattam [...] a' Fő Tiszt. Kanonok Urnak kegyelméből új pálya nyittatik előttem a' tökéletesülésre." ³³

Ekkor került a lap munkatársai közé Guzmics Izidor ³⁴ szentmártonhegyi (pannonhalmi) szerzetes is, aki élénk levelezésben állt Kazinczyval. Ő az Értekezések megszűnése után (1824) Egyházi Tár címmel indított magyar nyelvű egyházi folyóiratot (1833).

* * *

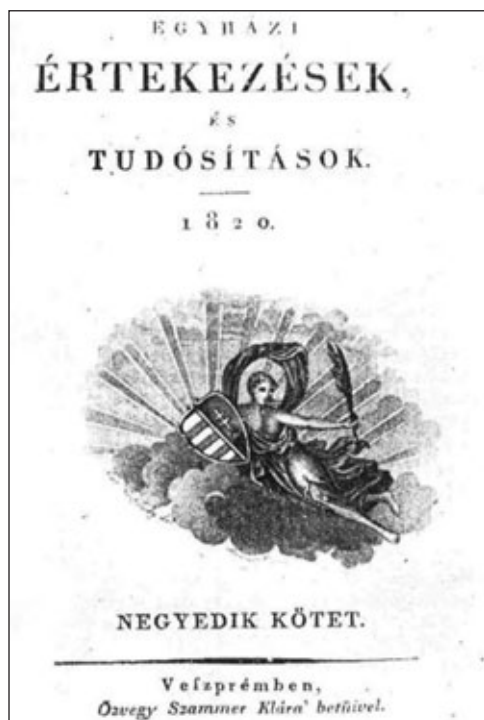
Horváth szorgalmasan készítette elő az indítandó teológiai folyóiratot. 1819. június 15-én a budai könyvvizsgáló is ráírta az engedélyező „imprimatur”-t. Így november elején kikerült a nyomdából az Egyházi Értekezések és Tudósítások I. kötete (1820. évi jelzéssel, 210 lapnyi terjedelemben). Az első példányt a szerkesztő József főherceg-nádornak küldte el (1819. november 11.).

Így indulhatott meg az első magyar nyelvű katolikus egyházi folyóirat. A negyedévente megjelenő periodika fennállása alatt (1820–1824) húsz kötet látott napvilágot.

Az Előszóban olvashatjuk: [A Tudományos Gyűjtemény után] „...hasznosnak véltem, a' Theológiára nézve is olly Intézetet kezdeni, melly annak tudományos előadására, anyanyelvünket, lassankint hajtogatván, előkészítené; a' szép elméket felserkentvén, eredetiségre fejtőztetné." ³⁵

Horváth örömét jól tükrözi a Verseggyhez írott levél (Veszprém, 1819. december 11.):

„...az egész Magyar Egyház köszönettel tartozik Uram Bátyámnak... a világi nagy Urak előtt letöröllyük a Magyar Papságról a' dologtalanságnak gyalázattját, sőt reménylem külföldön is eddig való hírünknek dücsőbb nevet szerzünk. Valamint Uram Bátyám ez ideig nekünk minden Levelében örvendeztető dologgal szolgált, mink ellenben minden postával csak munkáit szaporítottuk; úgy én is már egyszer illendőnek találtam, hogy háládatosságunknak kinyilatkoztatásával örvendeztessük meg. Ennek bizonyságául huszonhat arany van készen Uram Bátyám számára

Az Egyházi Értekezések és Tudósítások
Kisfaludy Károly által díszített címlapja

kezemnél, mellyel új esztendői ajándék-
kép kedveskedek. Ezen csekély de szíves
ajándékba Hornyik 12vel, Kis hattal,
Horváth hattal, Smodiss kettővel gaz-
dálkodott...”³⁶

Ám a lap megjelenése nemcsak
sikereket hozott, hanem a gáncsosko-
dók is megjelentek. Erről Horvát így ír
Verseghynek (Veszprém, 1820. július
3):

„Kultsár Úr³⁷ az Egyházi Értekezé-
seknek két darabját már balul bírálván
– midőn a Tudományos Gyűjteménye,
noha tömve van silány darabokkal,
általlyában dicséreteket halmoz – foga
fehérjét eléggé kimutatta, s hogy ügye-
kezetünknek elnyomására törekszik
kétkelkedni nem lehet. Mit gondol Ked-
ves Uram Bátyám, továbbra is garáz-
dálkodni haggyuke ő kelmét; vagy
bedugjuk, le csapjuk a száját.”³⁸

* * *

A Horváth János által indított lap többek szemében azért is kedves volt, mert a
Tudományos Gyűjtemény „a’ Calvinisták trombitája”.³⁹

A németül, franciául és latinul is kiválóan tudó Horváth nem hitbuzgalmi lapot
akart indítani, hanem olyat, amely a kor hazai és külföldi szellemi törekvéseit is
tükrözi.

A folyóirat célja a magyar nyelvű teológiai szakszókincs, a korszerű egyházi
műveltség, valamint a nemzeti nyelvű irodalom és tudomány népszerűsítése volt.

A lap megindulásakor hamar kiderült, hogy a legszükségesebb fogalmak meg-
jelölésére sincsenek megfelelő magyar szavak. Ezért Horváth már 1819. március
21-én Verseghy tanácsát kéri. „A’ *speculativust* – úgymond – én szemléletes, elmél-
kedetes szavakkal fordítottam, innen *ratio speculativa* – szemléletes okosság, *res*
spec. – szeml. dolog. *Practicus* – műveletes, *p.o.* okosság, dolog. *Ansicht* – tekintet,
*de akkor minek mongyuk a Verhältnisst, Relatiót? Ismét: Causalitas, mely az okozat-
nak és oknak egygybe függése. Gemüth* – ha elme, mi lesz az *ingenium? Organicus* –

műszeres? Conceptus, begriff – megfogás, értelem? Bestimmung – rendeltetés? Bewegungsgrund – indító ok, mozdító ok, inger? Objectiv – tárgyalag? Objectivitas – tárgyi tétel? Subjectum – valói? Mediate – közbevetőleg? Mediatum – közbevetés szerint való, eszközös?...

E levélrészlet által bepillantathatunk a nyelvújítók műhelytitkaiba.

Az utókor legnagyobb sajnálatára a lapban nem jelölték a szerzők nevét. Erre csak az év végi összesítéskor került sor, melyben a szerzők nevét ugyan felsorolták, az általuk írt cikkek, tanulmányok megjelölése nélkül.

A szerkesztők világképének tágasságát jelzi, hogy e katolikus kiadású teológiai folyóiratba református és evangélikus szerzők is bekerülhettek. Például Rumy Károly György, a pozsonyi evangélikus gimnázium aligazgatója (Kazinczy állandó levelező-társa), Kocsi Sebestyén István, a pápai református kollégium tanára, Hrabovszky György lajoskomáromi evangélikus lelkész, vagy a veszprémi református prédikátor, Ángyán János.

A Veszprémi Tudós Társaság szervezőmunkája az egész Dunántúlra kiterjedt.

Nem véletlen, hogy a lap főmunkatársa Verseghy Ferenc lett, annak ellenére, hogy Budán lakott. Rá feltétlenül szükség volt, hiszen a lap fő célja a teológia latin nyelvének magyarra való fölcserélése. Ehhez pedig a magyar nyelv rejtelseiben és a teológiában is otthonos munkatársra volt szükség. E szerepre a legideálisabb választás az ő személye volt. Ugyanakkor a nyelvújítás harcaiban még ki ne kristályosodott írásmódok közül is választani kellett. S a dunántúliakhoz, s mint ismeretes, a Verseghy által képviselt változat állt közelebb.

A magyar teológiai nyelv megteremtése során megkerülhetetlen nehézséget jelentett az évszázadok alatt kellőképpen megszilárdult latin fogalmak pontos magyar megfelelőinek megtalálása, megérlelése, s azok közkinccsé tétele.

Maga Horváth János is így kesereg: „Ezen terméketlenséget többnyire az olvasók kevés számának, Anyanyelvünk, az Egyházi tudományok, sőt általlýában a' főbb csinosodás iránt való érzéketenségünknek stb. szokták tulajdonítani. A vádak igazaké, vagy sem, nem nyomozom; azt azonban bátorodom vitatni, hogy e' terméketlenségnek oka között a' Tudományos Szókönyvnek fogyatkozása nem az utolsó...a' század nyelve és izlése szerint való tudományos munkálkodás a' legtanultabb férfijainak is ezer bajt 's vesződséget szerez, és mégis kétséges, ha szavaink, kifejezéseink megállanaké a' kényes Philologiának törvényszéke előtt? ...”⁴⁰

Nem sokkal Horváth így ír Verseghynek (1819. március 21.): „a purismusra való szertelen törekedés szőszörnyetekkel borította el a' nyelvet... A' régi szavak criticájának példái, gyönyörűséggel töltöttek el. Örültem előre a' csinoságnak, melyre illy munka által az Egyházi nyelvnek emelkednie kell.”⁴¹

* * *

Horváth János azt is hamar eldöntötte, hogy a helyesírásban számára Verseghy lesz a zsinórmérték. Erről így ír Sággy Ferencnek (1919. ápr. 22.): „*Mond meg Verseghynek, hogy már 16 darab régi könyvre tettem szert; azokban az ő orthographiája tökéletesen meg van erősítve. És így, ha okokkal nem, tekintettel is el lehet hallgattatni a' jottistákat[...]* Csak hogy úgy vélem, az ellenfél még szégyenl elállani a' maga felvett módgyaitúl.”⁴²

A „meghívást az öszvemunkálkodásra” Verseghy örömmel vette: „*Ezen ügyeket magamban úgy tekintem, mintha saját egész boldogságom és dücsőségem tölle függne*”, írja Horváthnak 1819. június 13-án.⁴³

Az induló folyóirat elülső lapjára nem más, mint a pesti irodalmi élet egyik elindítója, a képzőművészetben is jeleskedő Kisfaludy Károly (1788–1830) rajzolt címképet: a felhők felett sugárözönben lebegő géniust, mely jobb kezében a magyar címert tartja, bal kezében pedig egy babérágat.

S így már nem volt akadály, hogy az első magyar katolikus teológiai folyóirat első száma 1819 novemberében elhagyja a veszprémi Számmer-nyomdát. Megjelent hétszáz példányban.

Az együttműködés során azonban személyesen ritkán van módjuk találkozni. Verseghy háromszor jár Veszprémben: 1819, 1920 és 1821 augusztusában. A veszprémiek ugyan többször látogatták az „ősz hárfást”, de Horváth ritkán ment Budára.

A szerkesztő már a folyóirat megindulásakor kétszáz forint „tiszteltetbeli jutalomajánlás mellett” félévre szóló jutalomkérdést hirdet „*nem azért, hogy a' Magyar szép elméket haszontekintet által ébresszük, hanem hogy a' nemes vetélkedést éles-szük, melyet a' tapasztalás bizonyítása szerint sokszor egy zöld gally is fel tud hevíteni*.”⁴⁴

A szerkesztő igyekezett Verseghynek a szép magyarságra invitáló nézeteit követni. Erről így vall az „ősz hársfásnak”: „*A' kezemhez érkező írásokban szinte pözsög a' nyelvkorcs; nem csuda, ha szarvasabb hibák is elcsúsznak a szemem előtt*.”⁴⁵

A helyes beszédre vonatkozóan Verseghy azt javasolja Horváthnak, hogy „*magyarul előbb gondolkodni is, azután beszélni. Rettenetese, elviselhetetlenek a' rongálások, melyeket szegény anyanyelvünknek tűrnie kell*...”⁴⁶

Verseghy is nagyon együtt tud dolgozni a veszprémiekkel: „*talán tizszerte többet végeztem volna én már ifjúságomtól fogva a' Magyar Literaturának előmozdítására, ha a' Magyar Tudósok a' helyett, hogy úgy bántak volna velem, úgy segítettek volna tanácsaikkal, úgy biztattak volna a' helyesben, olly barátságosan és okosan tartóztattak volna a' helytelentől, mint most a' Veszprémiek, tudós czivakodásra nem készíttettek volna és utamot [...] Kéz alatt vagy nyilván el nem állották volna*...”⁴⁷

Horváth először 1819. július 10-e táján látogatta meg Verseghyt, aki hamarosan viszonzta ezt. Augusztus 9–13 között a veszprémi kanonokok vendégszeretetét élvezi. Erről lelkendezve emlékezik: „*Weszprém az én életemnek legszebb epocháját kezd*”, írja nagyon őszintén a szerkesztőnek.⁴⁸ Olyannyira, hogy még alkalmi ódát is ír: „*Láttalak ősl elkű Veszprémnek Papjai! Édes/ nyelvünknek új dajkái!...*”⁴⁹

Az első évfolyamot 700 példányban nyomtatták, és abból alig maradt 3.: „*annyira szívesen veszik az Értekezések kedvellői az új hangot és kat[olikus] folyóírást.*”⁵⁰

A folyóiratnak hamar jó visszhangja támadt, olyannyira, hogy a katolikus klérus tagjaiban egy latin nyelvű! teológiai folyóirat ötlete is felvetődött, „*hogy két nyelven és két oldalról nyomhassuk vissza a' protestánsoknak mind religyiobeli mind politicabéli iparkodásait.*”⁵¹

Horváthnak nem tetszik az ötlet, „*az új Deák Folyó Írásnak terve, mert valójában a veszprémiek életére tör; bármennyire is simogattya azt, vagy legalább is virágzását meg fogja akadályozni.*” „*Lehetetlen tudni illik, hogy midőn amazt majd püspökeink 's káptalanynyaink egyesített erővel emelik, a' magára hagyott Bakonyi szülemény semmiségbe vissza ne essen, ammint azt az olvasók csekély számából, s' ezeknek ösmeretes oszlékonyágából nem nehéz előre látni...*”⁵²

A tudós veszprémi kanonokok anyagilag is segítik az ősz budai hárfást: Felelőnének árából is küld 200 forintot Veszprém. Sőt: „*A' pincémnek telejiből mihelyt módomban esik, azonnal részesíteni fogom...*” írja Verseghynek a szerkesztő.⁵³

Horváth bőven ellátta munkával, s kocsiját küldte érte, és két nyáron (1820 és 1821) is lehozatta Veszprémbe. Vendégét Balatonfüredre és Badacsonyra is elvitte.

* * *

Verseghy 1922. december 15-én bekövetkezett halála azonban a szépreményű folyóirat sorsát is lassan megpecsételte. Az 1824. IV. kötet volt a lap utolsó száma.

Az Egyházi Értekezések és Tudósítások évente négy alkalommal jelent meg, 1820 és 24 között összesen húsz kötete látott napvilágot.

A lap a helyi Számmer Nyomdában készült. Ott, ahol 1807-ben és 1808-ban Pápay Sámuel magyar nyelvvel foglalkozó két jeles munkája, és 1813-ban a Mondolat. A nyomda harminc év alatt (1807–1837) 244 művet adott ki, melyek jórészt vallásos tárgyú művek voltak. Ez a nyomda adta ki a híres pápai tanárok, Bocsor István és Tarczy Lajos munkáit is. Kiadványaik jórészt ma is jól olvashatók, oldaltükrük tiszta.

Fejér György írta Horváthnak: „*Hogy az egyházi tudományoknak kiművelésére valahára Magyar hazánkban is munkába vétessék, kívánatos volt; hogy olly arányos úttal-móddal fogatott fel, igen örvendetes; hogy erre a' tiszt. Veszprémi megye mintegy zászlót emelt, az neki különös 's örök dicsőségre fog szolgálni.*”⁵⁴

Horváth erőfeszítéseit a kor tudósai is elismerték. Munkásságával elnyerte a pesti egyetem teológiai karának elnök-igazgatói tisztét. Ekkor a kar és az egyetemi tanács – a király engedélyével – „tiszteletbeli theológiai doctor” címmel ruházta fel (1826), s az erről szóló oklevelet az egyetem rektora azzal adta át – „*mint szélesen kiterjedő tudományáról igen ismeretes*” férfiúnak – hogy neki eddig is „*nem a’ Doctorságra megkívántatott tudomány, hanem csak a’ törvényes Doctori név hibázott vala.*”⁵⁵

* * *

Amikor folyóirat megszűnt, Horváthot teendői elszólították Veszprémből. 1825-ben Pesten a hittudományi kar rektora lett, majd Bécsben a helytartótanács egyháziügyi biztosa.

Amikor az uralkodó, I. Ferenc – hosszabb szünet után – kénytelen volt összehívni az országgyűlést 1825. szeptember 11-re Pozsonyba, a veszprémi káptalan két jeles tagját Kolossváry Sándort és Horváth János kanonokot küldte oda. Ott november 3-án mindketten tanúi lehettek Széchenyi nevezetes felajánlásának, mely lehetővé tette a Tudományos Akadémia megalakítását.

József nádor 1827 őszén összeállította a leendő tudós társaság (akadémia) 27 tagú szervezőbizottságát. Köztük volt Horváth János, Guzmics Izidor és a két Kisfaludy, Károly⁵⁶ és Sándor⁵⁷ is, valamint Kazinczy Ferenc.

A testület 1828. március 15-én a királyi tábla üléstermében kezdte meg első tanácskozását. Ezen Teleki József elnöki megnyitója után „*Horváth János bosoni püspök úr és országszerte esméretes ékesenszólásával szót vezetvén a’ Tudós Társaságoknak nagy hasznaikról, úgy nem különben az Alkotóknak nagylelkűségéről, röviden érintette, hogy azok is némi nemüképpen osztoznak ezen nagy Férfiaknak ditsőségükben, kik Intézetüknek alkotmányát akár helybenhagyást érdemlő módszerrel rajzolni fogják, akár azt arányosabban, módolásaik által alkalmasabbá, díszesebbé és sükerebbé teszik*”, majd vázolva a nádor által említett nehézségeket, melyeket a tagok nemes hazaszeretete s az elnök iránt való közbizalom el fognak háritani, reményét fejezi ki a sikeres munka iránt.”

Bizonyára azért Horváthot kérték fel az elsőként szólásra, mert ő már alapított egy tudós társaságot – Veszprémben. Ha úgy tetszik, a veszprémi társaság volt a pest-budai akadémia hazai „előképe”.

Ettől kezdve április 7-ig húsz ülést tartottak. Elsősorban a királyi leirathoz csatolt szabályzatok átvizsgálásával és javításával foglalkoztak. Április 17-én csak formális ülést tartottak a letisztázott kétnyelvű „bemutatása Végett”. Ezek befejeztével ismét Horváth János szólt a jelenlevőkhöz: „*érzékeny szavakkal megköszönve az Alkotók és kiküldöttség nevében a mélt. Elölülőnek s mélt. Alkotóknak hazafiúi jeles*

és buzgó fáradozásait”. Majd Teleki József elnök zárszavával fejeződött be az ülés.

A beteges Kazinczy – bár hívei többségben voltak a bizottságban – a legcsendesebb volt a bizottságban, s legtöbbször hozzájárult mások javaslataihoz.

Az albizottsági ülések délelőtt, a teljes ülések délután zajlottak, melyeket este társas összejövetelek váltottak fel. A legünnepélyesebb Széchenyi díszebéde volt, melyet április 1-jén adott az egész bizottság tiszteletére – az általa alapított Casinóban. A bizottság egyes tagjait pedig Teleki József elnök, Kopácsy József⁵⁸ veszprémi püspök, Fejér György, Fáy András⁵⁹ és mások ebéden, illetve vacsorán látták vendégül.⁶⁰

Horváthot Ekkor több kitüntetés is érte: október 10-én a pesti egyetem hittudományi karának elnökévé és tanulmányi igazgatójává, október 28-án pedig a budai helytartótanácsához az egyházi ügyek tanácsosává, december 10-én pedig bosoni címzetes püspökké nevezték ki.

Kazinczy a gyűlések befejezése után örömmel írta Cserey Miklósnak. *„Nekem már az is nagy szerencsém vala, hogy láthatám, a 'kiket eddig nem: Horváth püspököt, ki nagyon nemes lelkű 's tudós ember, Kisfaludy Sándort, a 'ki Himfy név alatt szerze halhatatlanságot, Guzmicsot, Bitniczet, Bebnét, Mednyánszkyt... ’’⁶¹*

1829 télutóján Kazinczy ismét Pesten járt, azt írta Guzmicsnak: *„tegnap Horváth püspöknél valék este Vitkoviccsal⁶² és Fáyval’’.⁶³* Nővérének pedig ugyanekkor azt írja: *„Horváth püspök 's helytartói tanácsos erántam sok szeretettel viseltetik.’’⁶⁴*

Horváthot a megtisztelő kinevezések után hivatalai Pesthez, illetve Budához költötték. Ám a veszprémi káptalan Horváthot a maga kebelébe tartozónak tekintette, mindaddig, amíg székesfehérvári megyéspüspökké nem lett (1830).

És 1826 őszén a Verseghy Ferencsel kezdett Tudományos Mesterszókönyv is megjelent ötszáz lapnyi terjedelemben. Igaz, hogy az eredeti tervekhez képest nem teljes, de a korban kiadott különböző műszótárak között a legkiválóbbak közé tartozik, hiszen a régi egyházi írók munkáinak kicédulázásán alapszik, s legfontosabb hazai és külföldi, görög–latin–német szó-és tárgymagyarázatok segítségével, s akkor legképzettebb nyelvtudós és kiváló stilisztika közreműködésével készült.⁶⁵

Ekkor váratlan fordulat következett be Horváth pályáján. A király 1829. október 13-án kelt rendeletével a kancelláriához udvari tanácsossá nevezte ki – Bécsbe. Hivatalát sürgősen el kellett foglalnia, de ezzel megszakadt közvetlen kapcsolata a pesti tudományos élet képviselőivel.

1832 őszén tartott akadémiai nagygyűlés Horváthot az akadémia tiszteletbeli tagjává választotta. Időközben, 1830 szeptemberében székesfehérvári püspökké nevezte ki a király. Felszentelését december 18-án ifjúkori barátja, Kopácsy József veszprémi püspök végezte – Veszprémben. Rudnai Sándor esztergomi érsek halála után sokáig a legkomolyabb primásjelöltek között szerepelt, de a bécsi rendőrminiszter

ellenezte kinevezését, többek között azért, mert magyar nyelvű folyóiratot adott ki, s ezzel helytelen „magyar szeparatizmusról tett tanúságot.”⁶⁶ – Tízezer kötetes könyvtárát a zirci apátságra hagyományozta.

Az általa indított lap még akkor képviselte a magyar tudományosság és nyelv ügyét, amikor Pest-Buda még nem volt irodalmi központ. Annak szerepét akkor még Kazinczy lakhelye, Széphalom és –Veszprém töltötte be.

* * *

Az általa alapított lap, illetve a Veszprémi Tudós Társaság jelentőségét már a kortársak is felismerték. Kisfaludy Sándor így vélekedett:

„...Szerencsés volna hazánk és nemzetünk, ha még csak két három helyen annyi jóakarátú, és a közjóért buzgó hazafi volna egygyütt mind a Literatúrára, mind általlyában a' hazafiságnak minden ágaira nézve, mint a' mennyit Veszprímben esmerék és tisztelek, kivált az ott való Káptalanban és papok között. Mind Vármegye, mind Káptalan olyan, hogy annak lelkét szeretném valamennyibe lehellni a' Hazában.”⁶⁷

Horvát István (1784–1846), „a Széchényi Országos Könyvtár őrzője”, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője (1833–1837) lapjának hasábjain pedig így írt Veszprémről: „A Tekéntetes Veszprémi Káptalan nagy Érdemű Tagjaihoz [...] Ti mély titokban, mint nagy lelkekhez illik, az emberiség javára illy nemesen fáradoztok [...] hasonló buzgóságtok a' Haza köz szava szerint közönségesen a' Tudományok, és különösen a' Nemzeti Nyelv előmenetele eránt is. Midőn néhány káptalanok, a' mit fájlalva mondunk ki, a' Magyar Ész gyönyörű kifejlése in örülni nem tudnak, s fényéről nem gondolkodnak, Ti mint jobb ész és szív birtokosi semmit el nem mulattok, a' mit a' Papi és hazafiui Kötelességek ezen oldalról is vállaitokra raktanak [...]Néhányan közületek jeles és hasznos Munkáik által felemelkedtek a' Tudomány egére, mások tudós és nagy kiterjedésű Könyveiket saját költségeiken az elveszéstől megoltalmaztak; valamennyien fáradhatatlanok vagytok az új Könyveknek megvételekben, s ez által a' dolgozó hazafiaknak igyekezeteiteket hatalmasan elősegítitek[...] Ditső tetteitek és azon segedelmek, melyeket egykor a nagy Révai könyveire bőven 's örömet nyújtottatok régen forró tiszteletet gyújtottatok keblemben.”⁶⁸

FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

BADICS 1927. = BADICS Ferenc: *Horváth János püspök 1769–1835*. Veszprém, 1927.

BALÁZS 1987. = BALÁZS János: *Hermész nyomában. A magyar nyelvölcselet alapkérdései*. Bp., 1987.

- BÁNDI 1989. = BÁNDI László: *A veszprémi nyomdászat két évszázada*. Veszprém, 1989.
- BENKŐ 1982a. = BENKŐ Loránd: *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*. Bp., 1982.
- BÍRÓ 2010. = BÍRÓ Ferenc: *A legnagyobb pennaháború. Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*. Bp., 2010.
- CSETRI 1990. = CSETRI Lajos: *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar nyelvújítás korában*. Bp., 1990.
- EÉT. = Egyházi Értékelések és Tudósítások
- FÁBIÁN 1984. = FÁBIÁN Pál: *Nyelvművelésünk évszázadai*. Bp., 1984.
- GUZMICS 1838. = GUZMICS Izidor: *Emlékezés Horváth János felett*. = A Magyar Tudós Társaság évkönyve 1834–1836. III. Buda, 1838. 185–189.
- HERMANN–EBERHARDT 1942. = HERMANN Egyed – EBERHARDT Béla: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvtárlománya a XIX. század elején*. Veszprém, 1942. (A Veszprémi egyházmegye múltjából 8.)
- HORVÁT 1821. = HORVÁT János: *Veszprém Vára Nevéről*. Tudományos Gyűjtemény, 1821. 3. köt. 37–70.
- HORVÁTH 1937. = HORVÁTH Konstantin: *Az „Egyházi Értekezések és Tudósítások” (Az első magyar kat. teol. folyóirat) története 1820–1824. Versegly Ferenc és Horváth János levelezése 1819–1822*. Veszprém, 1937.
- HUDI 2009b. = HUDI József: *Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében*. Bp., 2009.
- HUNGLER 1957. = HUNGLER József: *Pápay Sámuel*. Veszprémi Szemle, 1957. 1. sz. 75–78.
- KazLev. = *Kazinczy Ferenc levelezése*. I–XXIII, sajtó alá rend. Váczy János (XXII), Harsányi István, (XXIII) Berlász Jenő és munkatársai, MTA, Budapest, 1890–1960.
- KISFALUDY 1893. = *Kisfaludy Sándor Minden Munkái* VIII. Franklin, Bp., 1892–1893
- KÓKAY 2004. = KÓKAY György: *Horváth János, Versegly Ferenc és az első magyar katolikus folyóirat*. Magyar Könyvszemle, 120. 2004. 3. 213–225.
- KOPPÁNYI 2003. = KOPPÁNYI Júlia: *Az Egyházi Értekezések és Tudósítások. Az első hazai katolikus folyóirat*. Magyar Könyvszemle, 119., 2003. 2. 188–202.
- M.TÓTH 1998. = M.TÓTH Antal: *Újra hallom szép szavát. Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig*. Veszprém, 1998.
- PFEIFFER 1987. = PFEIFFER János: *A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. München, 1987.
- SEBŐ 2013. = SEBŐ József: *Dicsőhalom, avagy Veszprém mint Széphalom ellenpólusa*. Veszprém, 2013. (Vár Ucca Műhely Könyvek 30.)

JEGYZETEK

¹ Teleki József (1790–1855) gróf, kritikus, nyelvész, történész, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság, majd az MTA elnöke.

² Kis János (1770–1846) evangélikus pap, majd 1812-től püspök. Sopronban. Kazinczy odaadó híve; ő fedezte fel Berzsenyit, s küldte el verseit Széphalomra.

³ KazLev. IX. 282.

⁴ KazLev. IX. 322.

⁵ Badics 1927. 33.

⁶ Pápay Sámuel (1770–1827) a pápai Esterházy-uradalom ügyésze, Kazinczy híve és levelező társa, a józan nyelvújítás híve. Nevéhez fűződik az első magyar irodalomtörténet megírása (*A magyar literatura eszmérete*, Veszprém, 1808), továbbá a vármegye megbízásából elkészítette a

közigazgatás egyik első magyar nyelvű szótárát (*Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról*. Veszprém, 1807.)

⁷ KazLev. X. 74.

⁸ Sárközy István (1759–1845) somogyi alispán, földbirtokos, jogász, író, műfordító; Kazinczy feltétlen híve. Csokonai – Somogyban járván – majd egy évig nála lakott.

⁹ KazLev. XI. 486 és 488.

¹⁰ Mondolat: 1813-ban Veszprémbe jelent meg e Kazinczyt és a túlzó nyelvújítókat támadó gúnyirat. Közreadója a vármegye levéltárnoka, Somogyi Gedeon (1783–1821) volt.

¹¹ Kazinczy Sárközy Istvánnak, 1814. július 27, KazLev. XI. 489.

¹² KazLev. XIII. 276.

¹³ KazLev. XIII. 331 és 358.

¹⁴ KazLev. XIV. 85.

¹⁵ Fejér György (Keszthely, 1776–Pest, 1851) történétíró, katolikus prépost-kanonok, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, a Tudományos Gyűjtemény első szerkesztője.

¹⁶ KazLev. XV. 142.

¹⁷ Szentgyörgyi József (1765–1832) debreceni orvos, természettudós, a Mondolat első megszövegezője. Tréfából ő szerkesztette a Mondolat első változatát, melyben a nyelvújítók túlzásait pelengérezte ki. Ez kéziratban terjedt, melynek egy példánya eljutott a veszprémi Somogyi Gedeonhoz, aki (a szerzőről valószínűleg mit sem tudva) ötletes szövegét kissé átdolgozva, kiegészítette röpiratnak, s *Mondolat* címmel közreadta (1813). Szentgyörgyi nem győzött megmentőzni Kazinczy előtt, amiért ártatlan tréfája rosszra fordult. Barátságukat e közjáték nem zavarta meg.

¹⁸ Döbrentei Gábor (1785–1851) A Veszprém megyei Nagyszőlősen (ma Somlószlós) született. Külföldi tanulmányait követően 1814 és 1818 között ő szerkesztette az Erdélyi Múzeumot, 1831-től a Magyar Tudós Társaság első titoknoka.

¹⁹ Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) Mint országosan ismert költő az 1780-as évektől levelezett Kazinczyval, akitől – annak túlzó nyelvújítási törekvései miatt – később elhidegült. A Balatont ő nevezte először magyar tengernek. Huzamosabb ideig Balatonfüreden élt. Csokonait is barátságába fogadta.

²⁰ REVAI 1988. 48.

²¹ TOMPA 1975. 150.

²² BADICS 1927. 51.

²³ Sághy Ferenc (1768 körül–1838 után) veszprémi kispap, majd közel három és fél évtizeden keresztül a Királyi Egyetemi Nyomda igazgatója Pesten. Munkálkodása nyomán a nyomda a mindinkább szellemi központtá váló Pest-Budán a magyar nemzeti törekvéseket szolgáló műhellyé vált.

²⁴ HORVÁTH 1937. 282.

²⁵ Horváth János franciából lefordította Pierre Nicole (1625–1695) *Traité de la prière* című munkáját az Úr imádságáról, az angyali üdvözletről, a szentmise áldozatáról...

²⁶ Bossuet, Jacques-Bénigne (1627–1704) francia író és hitszónok, szép nyelvvel, „boltíves mondataival” sokakra hatott.

²⁷ HUDI 2009. 175.

²⁸ Kurbély György (1755–1821) püspök. Bécsi tanulmányai során elnyerte a teológia babérkoszorús fokozatát. Püspökként jozefinista nézeteket vallott, de egyéniségében nyoma sem volt a hatalom előtti meghunyászkodásnak.

²⁹ Kolossváry Sándor (1775–1842) kanonok. A Magyar Tudós Társaság alaptökéjének gyarapításához 1000 ezüsförinttal járult hozzá. A tudós társaság igazgatótagjává, majd tb. tagjává választotta 1831. február 15-én. Évekig részt vállalt az akadémiai nagyszótár szerkesztéséből. Ő az egyházmegye első akadémikusa. A Veszprém Városi Betegházat (kórház) az ő felszólítására

- kezdték építeni, melyet anyagilag is támogatott. Gyászbeszédét a Magyar Tudományos Akadémián 1843. január 30-án Toldy Ferenc titkár mondta.
- ³⁰ M. TÓTH 1998. 9–26.
- ³¹ HORVÁTH 1937. 287.
- ³² Uo. 290.
- ³³ Uo. 292.
- ³⁴ Guzmics Izidor (1786–1839) szerzetes, a Magyar Tudós Társaság tagja; Kazinczyval élénken levelezett, számos nyelvtudományi munkát írt; 1832-től bakonybéli apát; az Egyházi Tár című folyóirat (1833–1839) szerkesztője; Széphalom mintájára tőle származik a Pannonhalma név.
- ³⁵ Egyházi Értekezések és Tudósítások, 1820. Első kötet, II.o.
- ³⁶ Veszprém Megyei Levéltár (Veml) XII. 2/g Nr. 449/3. 24. lev.
- ³⁷ Kultsár István (1760–1828) író, kiadó, a Hazai és Külföldi Tudósítások szerkesztője.
- ³⁸ Veszprém Megyei Levéltár (Veml) XII. 2/g Nr. 449/3. 22. lev.
- ³⁹ HORVÁTH 1937. 41.
- ⁴⁰ EÉT. 1821. I. 136.
- ⁴¹ Uo. 190.
- ⁴² HORVÁTH 1937. 282.
- ⁴³ HORVÁTH 1937. 15.
- ⁴⁴ EÉT 1820. I. 210.
- ⁴⁵ HORVÁTH 1937. 65.
- ⁴⁶ HORVÁTH 1937. 80–81.
- ⁴⁷ HORVÁTH 1937. 122.
- ⁴⁸ HORVÁTH 1937. 79.
- ⁴⁹ HORVÁTH, 1937. 80.
- ⁵⁰ HORVÁTH 1937. 210.
- ⁵¹ HORVÁTH 1937. 140.
- ⁵² HORVÁTH 1937. 252.
- ⁵³ HORVÁTH 1937. 201.
- ⁵⁴ BADICS 1927. 63.
- ⁵⁵ Uo. 63.
- ⁵⁶ Kisfaludy Károly (1788–1830) író, költő, szerkesztő; Pestet ő tette a magyar irodalmi élet központjává, az Auróra szerkesztője.
- ⁵⁷ Kisfaludy Sándor (1772–1844) Károly bátyja, Bécsben nemesi testőr, a Himfy költője, Kazinczy egyik ellenlábas, a mérsékelt nyelvújítás híve.
- ⁵⁸ Kopácsy József (1775–1847) műfordító, veszprémi püspök (1825–1839), majd esztergomi érsek (1839–1847). A magyar nyelv ügyének pártolója: a Magyar Tudós Társaság létrehozására 2000 Ft-ot ajánlott fel.
- ⁵⁹ Fáy András (1786–1864) „a haza mindenese”: író, földbirtokos, jogász, pesti háza az írók találkozóhelye, az első magyar takarékpénztár-egyesület egyik alapítója.
- ⁶⁰ BADICS 1927. 88.
- ⁶¹ Kazlev. XX. 498.
- ⁶² Vitkovics Mihály (1778–1829) magyarul és szerbül író költő, műfordító, jogász, mecénás. Horvát Istvánnal és Szemere Pállal, Kazinczy „pesti triászának” tagja.
- ⁶³ KazLev. XXI. 22.
- ⁶⁴ Uo. 62.
- ⁶⁵ BADICS 1927. 81.
- ⁶⁶ PFEIFFER 1987. 118.
- ⁶⁷ KISFALUDY 1893. 349.
- ⁶⁸ HORVÁT 1821. 3. 37.

A Cserhát utcáiról és utcaneveiről

SOMFAI BALÁZS

AZ UTCANÉVTÖRTÉNETI VIZSGÁLATOKAT CÉLSZERŰ DOLOG az adott terület településtörténeti vonatkozásainak áttekintésével kezdeni. Különösen indokolt megtenni ezt egy olyan változatos felszínű és mozgalmas felépítésű városrészben, mint a Cserhát.¹

A *Cserhát* Veszprém városnak ma is jellegzetes részlete. A közfelfogás szerint a Buhim utca–Buhim-völgy, a Völgyikút-völgy és a Kossuth Lajos utca által behatárolt, nagyjából háromszög alaprajzú városrész,² melynek kiterjedése kelet–nyugati irányban mintegy 400 méter, észak–déli irányban 500 méter. A helyszín valóban egy széles dombhát, amit a neve is jelez. A hátság dél felé enyhén emelkedik, a vízfolyások felé eső szélei észak felé egyre meredekebbek. A magasságkülönbség elég jelentős, a Cserhát közepe és a Völgyikút-völgy torkolatának szintje közt mintegy 40 méter. Külön névvel illetett helyrajzi részlete északon a *Giricses-domb*.

A várostörténeti irodalom megállapításai szerint a Cserhát a XVIII. században épült be, azóta folyamatosan lakott városrész.³ Bizonyos, hogy a megtelepülés dél felől történt, hiszen így volt könnyebben megközelíthető és beépíthető.

A hagyományos településformai elemek

A hagyományos utcahálózatot és telekszerkezetet szemlélve négy településforma rajzolódik ki, amelyek egymás melletti foltokban jelentkeznek a térképen.⁴

I. A Cserhát legjellegzetesebb és vélhetőleg legkorábban kiépült része a város fókuszából Palota–Fehérvár–Buda felé vezető távolsági útból (a mai Kossuth L. utcából) észak felé kiinduló, egymással szerkezetileg párhuzamosan húzódó, kissé hajlott vonalú utcák csoportja volt hajdan a Kerekeskút utcától a Völgyikút utcáig. Ezek a „lakóutcák” hosszú, keskeny háztömböket fogtak közre, apró telkekkel sűrűn beépítve, néhol egyetlen teleksorban, részben zárt sorú beépítéssel. A beépítés továbbfejlődését a párhuzamos utcák nyalábjából kifelé másodlagosan induló utcák (zsákutcák) hajdani léte tanúsítja: Lakatos utca, Őz utca stb. A városrészlet utcahálózatát összességében, szakszóval „bordás” rendszerűnek mondhatjuk, használat

szempontjából pedig mint „gyűjtőúthöz” zsákutca szerepűeknek, mert lényegében csak egy irányba, a Kossuth L. utcához kötődő utcácskákról van szó, melyek vonala észak felé nem, vagy sokkal szerényebb módon folytatódott.⁵

II. A Cserhát Buhim felőli meredek szegélyén a domboldal elképzelt szintvonalaival párhuzamosan haladó néhány utca más településformát mutat. Ezek az utcák (Thököly utca, Árva utca, Galamb utca) többnyire hézagosan vannak beépítve. Eredendően délnyugatról, a város közepe felől voltak megközelíthetők, egyre ritkuló beépítéssel. A Thököly utca egyik zsákutcaszerű leágazása az egykor Gránerudvarnak nevezett és átjárónak használt telken keresztül találkozott az előző városrészletnél említett Kerekeskút utcából nyíló egyik zsákutcával, így képződött a *Kereszt utca*, amely tehát két városrészletet kötött össze. Neve hihetőleg a helyzetét mutatja, nem hitbuzgalmi eredetű. Hasonló folyamat játszódhatott le korábban a *Galamb utcával* is, amely így az első tartós összeköttetést hozta létre ugyane két városrészlet közt.

III. Ismét más formai elemet jelent a lejtő irányában, ill. a vízfolyások, vizesárkok mentén kialakult egypár utca, útvonal a városrész északi végén: Giricses lépcső, Csutorás utca, Malom utca stb. A terepviszonyok magyarázzák, hogy ezek a meredek futású közterületek részben ma is beépítetlenek. Sajátos útvonala a *Giricses lépcső* ennek a településrészletnek, a lépcső megépítése bizonyos fokú városiasodásról tanúskodik.

IV. A városrész délnyugati sávját a határoló utcákra nyíló, zárt soros, emeletes beépítés jellemzi. A terjedelmesebb telkeken sok esetben körbeépültek az udvarok. Az épületek – lakó- és üzletházak – utcai homlokzatának sora valódi városi utcaképet alkot. A Kossuth L. utca nagypostáig tartó kezdeti szakaszán, szerencsére, máig fennmaradt ez az utcakép, díszére az egész városnak.

Újabb településtörténeti fejlemények

A szervesen fejlődő történelmi utca- és telekállományt először az 1893-as nagy cserhádi tűzvész után módosították. Okulva a tűzoltás nehézségeinek tanulságaiból, a hosszú és keskeny háztömböket középtájt átvágták. Így képződött a *Segítség köz* – neve önmagáért beszél.⁶

Rosenthal Sándor visszaemlékezése szerint már ekkor felmerült egy olyan új út terve, amely a Gizella teret (a mai Szabadság tér északi öbléről van szó) kötötte volna össze a Jutasi úttal, nagyjából az említett Segítség köz vonalában, de ebből nem lett semmi. Aztán 1941-ben újólág előkerült az ötlet: egyenes vonalú széles úttal, „sugarúttal” összekötni a Gizella teret a Jutasi úttal (akkori nevén: Szt. Imre herceg úttal), az újtelepi Széchenyi István utca irányában (körülbelül a mai

Bagolyvári út tájékán, ill. a mára már elbontott, Fatehén népi nevű kocsmahelyén). Az indok az volt, hogy az Újtelep lakossága közelebb kerüljön a piachoz (a mai Óváros térhez) és hogy az állítólag túlterhelt Kossuth L. utca forgalma enyhüljön.⁷ A hagyományos beépítésű területen – a kor műszaki felfogása szerint – egyenes vonalban és széles sávban taroló átvágás terve, szerencsére, nem valósult meg. A papíron maradt terv utcanévügyi vonatkozása, hogy az új útvonal a *Gizella sugárút*, majd a *Széchenyi sugárút* nevet kapta volna.

Az igazán nagy változásokat a ma *Cserhát-lakótelep*, *Cserhát-lakótelep* néven ismert településrészlet megépítése, illetve annak érdekében a városrész leginkább karakteres utcáinak, háztömbjeinek eltörlése volt az 1960-as–1970-es években. Lehet, hogy az átépítés sok és önmagában egészséges lakás létesítését eredményezte, ami fontos társadalmi-politikai cél volt abban a korban, de ez egy kétszáz éves belső fekvésű városrész könyörtelen eltüntetése árán történt, mivel az akkor uralgó álláspont szerint ez volt a modernizációnak az egyetlen módja. A régi városképet, a festőien romantikus kisvárosi utcaképet felváltó többszintű sávházak egészen más léptéke, szögletes mivolta, gépiesen észak–déli, ill. rá merőlegesen kelet–nyugati tájolása, aszfaltba ágyazott betonrengetege, az egész alkotás érzéketlen megjelenése nehezen szervesül környezetéhez, és ez még utcanévtanilag is tetten érhető: nem az utak, a házak közt bejárható útvonalak kaptak különféle neveket, hanem maga a telep, méghozzá egyetlen nevet.

Lényegesen árnyaltabban ment végre a modernizáció a Kossuth L. utca északi házsorának meghagyott nyugati fél szakaszán, ahol az udvarok átjárhatóvá tételére került sor az utcavonal, a telekosztás és a homlokzatok megtartásával az 1980-as években. Ennek a fejlődési iránynak is adódott utcanévtani újdonsága a valójában átjárót jelentő *udvar* utótag megjelenésével.⁸

Az utcanévállományról

Az utcanévadás módja némán is beszél az adott kor társadalmi viszonyairól. A régi világban, a hagyományos települési viszonyok közt leginkább az *utcanévadás természetes módja* érvényesült. Az utca valamely közismert, aktuális nevezetességéről vette nevét, ráadásul nem is szánták feltétlenül örök életűnek. Ilyen nevek voltak az *Olajmalom utca*, a *Kerekeskút utca* vagy a *Giricses-lépcső* közterületnevek. (Ez utóbbi állítás a név előtagjára vonatkozva még további kutatást igényel; akkor felel meg a tényeknek, ha a név, hangulatfestő jelleggel, a talaj köves, omladékonyságára utal; de elképzelhető a név családnévi eredete is.) Külön említendő a *Kőkép utca*, amely, ahogy Rosenthal Sándor megjegyzi, a Kossuth L. utcai torkolatánál 1870-ig ott álló kálváriastációszerű kis emlékjelről vette a nevét,⁹ magát az utcanevet 1793-tól jegyzi Véghelyi Dezső.¹⁰

Más nevek, mint: *Őz utca*, *Pacsirta utca*, *Köd utca* némi költőiséggel, hangulatossággal *mesterségesen* adott utcaneveknek látszanak és a XIX. század közepén tűnnek fel. Az efféle tudatos névadás indokát, korát, körülményeit – a temetőhegyi királynevelő utcák nevéhez teljesen hasonlóan – még tisztázni kell a várostörténeti kutatásnak. Azt, hogy léteztek egyszerűbb, természetesebb megjelölések is, tanúsítják Hungler József várostörténeti tanulmánykötetének ide vonatkozó, 1780-ra datált adatai: *Cserháti második utca*, *Cserháti harmadik utca*, *Cserháti szélső utca*.¹¹ Hogy pontosabban melyik utcáról lehet szó, alighanem csak találgathatjuk.

Még későbbi eredetűek az *elismerést kifejező*, leginkább személyeknek emléket állító és jól dokumentált névadások, amelyekből ebben a szerényebb megjelenésű városrészben kevesebb akad: *Kossuth Lajos utca* (1894), *Thököly utca*, *Vak Bottyán utca* (1907), *Bolgár Mihály utca* (1917). Az ilyen névadást hazánkban általában a polgári korról lehet kapcsolatba hozni. De a múlt rendszer is kedvelte ezt a névadási módot, a tudós piarista tanár, Bolgár Mihály nevét őrző utcanevet – a korra jellemző módon – 1950-ben úgy törölte el, hogy helyébe az 1919-es kommunista vezetőnek, akit aztán kivégeztek 1920-ban, Csaplár Jánosnak emléket állító utcanevet állított.

A *Csaplár János utca* közterületnévnek különös nevezetessége van. A régi Cserhát lebontása által maga az utca is megszűnt, de az utcanevet mint az emlékállítás eszközt az ideológia nem hagyhatta eltűnni, így simán áttették egy közeli másik útvonalra, amellyel jóformán egyetlen közös pontja sem volt a réginek. (Leegyszerűsítve: a korábbi útvonal a Kossuth L. utca felől vezetett a Lovassy gimnáziumhoz, az újabb pedig az autóbusz-pályaudvar felől.) Meghökkenítő, hogy hivatalos megszüntetése (1991) után mégis visszatért ez a név a város térképekre, sőt, az utcatalálóra is! Ez persze nem valami politikai cselszövésnek volt az eredménye. Inkább bizonyossága annak az elemi névigénynek, amely minden fontos haladási nyomvonalat megillet, és amelynek értelmében a legkisebb lakótelepen sem szabad utcanévként kétdimenziós területrészt lefedő nevet adni, főleg nem ott, ahol határozott irányú útvonalak húzódnak! A lehetetlen helyzetet végül 2009-ben oldotta meg az önkormányzat, amikor a szóban forgó útvonalnak a lakótelep szélén önálló nevet adott: a *Bagolyvári út* közterületnevet. Ezzel a 2005-ben oly rútul és méltatlanul eltüntetett közeli természetrajzi-helytörténeti nevezetességnek, a Bagolyvári-sziklának, vele együtt a még régebben ott állt jellegzetes műromnak az emlékét is sikerült, legalább névben megörökíteni.

A Bagolyvári út mostani névadásával ez az eszmei módú emlékállítás magára a városrészre, egyik kiemelkedő elemére vonatkozik. Körbeért a történet: a hivatalos névadás visszatalált a természetes névadás indítékához: közelebből is a helyszínre utal, a hangulati jelleget sem nélkülözi, evvel a városi polgár patrióta tudatát erősíti.

A házszámozás is része a tájékoztatás rendjének!

Ha kézbe vesszük Veszprém városnak, egyben a történeti Cserhátnak az utcák hálózátát és telekállományát nagyon részletesen mutató 1927. évi, valamint az 1947. évi, 1 : 5000-es méretarányú, nagyon jó minőségű térképeit, érdekes megfigyeléseket tehetünk a házszámozásról. Kitűnik, hogy számos helyen nem a városban másutt tapasztalható szabályossággal: a bal oldali páratlan és a jobb oldali páros házsorok révén rögzítették a házak számozását, hanem attól eltérően.

Az anomália alighanem a beépítés sűrű mivoltából eredt, a Pacsirta utcára pl. majdnem csak jobbról nyíltak házak, az Árva utca is csak a jobb oldali házak laza sorából állt. A Csutorás utca házai pedig balról, de itt sorban kiosztottak minden házszámot, a páros számok kihagyása nélkül. Az Árva utcában ugyanígy, csak fordítva. Még szabálytalanabb volt a Vak Bottyán utca házszámozása, ezt szinte körben haladva számozták le, mint egy térnél. A legelképesztőbb a régi Galamb utcának és részben a Thököly utcának is az esete, ahol valahogyan, kis szakaszokban jobbra-balra kigyózva sikeredett leszámozni a házakat, ezt a számozást eddig csak helyrajzi számok kiosztásánál tapasztaltam, de ott nincs tájékoztatási értéke a számozásnak. A Galamb utca még azzal is különleges, hogy két különálló ágból állt, a kettőt a házszámozás kötötte össze, ha összekötötte.

Mi lehetett az oka ezeknek a szabálytalanságoknak? Valószínűleg egyfajta hanyag nagyvonalúság, talán arra hivatkozva, hogy ebben a familiáris légkörű városrészben úgysem annyira a házszámok szerint, hanem egymás közvetlen ismerete alapján tájékozódnak az emberek, a hivatalnak pedig, úgy látszik, így is megtette. Bárhogyan is történt, a problémák legtöbbjét véglegesen „megoldotta” a régi Cserhát lebontása.

Elgondolkodtató esetek, tanulságos észrevételek

A Cserhát utcáinak és utcaneveinek históriája több, szélesebb értelemben is tanulságos esetet rejteget.

Az egyik történet a *Táborállás utcáé*. Nevét minden valószínűség szerint emlékeztető, utaló célzattal kapta a Táborállás nevű dűlőről, amely eredetileg a Palotai út (a mai Budapest utca) és a vasútállomás közti egész területet magában foglalta, és amelynek neve helytörténeti legendákat idéz. Ez az utca a város közepe felől tekintve a Táborállás felé esett, látni is lehetett onnan a dűlőt. Az adott földrajzi objektum irányára utaló efféle elnevezés később is született Veszprémben, gondoljunk csak a dózsavárosi Bakony utcára vagy a Cholnoky-lakótelep melletti kertvárosbeli Balaton utcára! Csakhogy időközben olyan mértékben terjeszkedett a város, hogy mind-

két nevezett utca már közelebb van a város közepéhez, semmint a széléhez, ráadásul a két táj megközelítésében sem segítenek. Ilyen, könnyen megtévesztő esetekben komolyan felmerülhet az utcanév körültekintő megváltoztatásának kérdése. A problémát itt végül az a fejlemény döntötte el, hogy a Várból 1968-ban ide költöztetett Lovassy-gimnázium épületeinek kialakításával erősen eltolódott észak felé a Galamb utca futása, ezáltal egyenes folytatásába került a Táborállás utca megmaradt északi házsora, amely aztán így a Galamb utca részévé vált. Lehetőség nyílt ezzel a Táborállás névnek a tulajdonképpeni helyén történő használatára; a történelmi jelentőségű név az 1987-ben elnevezett, nem különösebben sikeres Zalka Máté tér napirendre került átnevezésével mint Táborállás park éledt újjá 2012-ben. Félreértések elkerülésére az utótag (park) biztosan megakadályozza a két név és a két helyszín összetévesztését.

Tanulságos az említett *Bolgár Mihálynak* utcanévben szánt emlékállítás ügye is. Mint láttuk, 1950-ben a mondott módon megszüntették ezt az utcanévet. Az emlékállítás iránti igény mégis megmaradt, és a Kádártai útról nyíló KISZ-társasházak megépülésekor, 1970-ben a tudós férfiú neve merült fel névadóként. Így tevődött át a Bolgár Mihály utca neve 1971-ben a Cserhátról az Újtelep szélére. Régi helyén 33 évig élt ez az utcanév, mostani helyén immár 58. éve. A félreértések megelőzésére viszont helyesebb lett volna, ha legalább a név utótagját alkalmasan megváltoztatták volna.

A legtanulságosabb azonban maga a városrész utcanévügyi állapota. Ha járjuk a Cserhátot, alig találunk fogódzókat arra, hogy hol is tartunk. Mind az utcanévtáblák, mind a házszám táblák megjelenése messze esik a szabályostól! Az ilyen közérdekű jelzések veszprémi „történeti” divatjának, a táblák sokféleségének egész sora feltűnik itt, néha a hiányuk a legfeltűnőbb. A Galamb utcát végigjárva, tapasztalhatjuk, mit eredményez egy léptéket tévesztett, totálisan átépített városrésznek és a megtartott régi, de a mai igényeknek megfelelően átformált házakból álló részletnek a találkozása. Még a térkép sem segít, mert azok a térképszerű színes rajzok, amelyek a közforgalomban elérhetők, sokszor inkább félrevezetnek, semmint eligazítanak a terepen! Aki például efféle térképet kézben tartva a múltat idéző nevű Völgyikút utcát keresi, az semmi utcafélét nem talál a Kőd utca alsó végénél, csak a természet vad zöldjét. Talál viszont egy mélybe vezető regényes lépcsősort a Kőd utca elejénél, amely magához a Völgyi-kúthoz visz le, ezt a lépcsőt viszont váltig keresheti a legtöbb térképen. Hol lehet hát a Völgyikút utca? Alighanem csak a hivatalos nyilvántartásban, erre enged következtetni az, hogy a közeli idők otthona bizony a Völgyikút utcára van számozva. Megközelíthető arról az útról, amelyet számos térkép Cserhát utcaként jelez, holott ilyen hivatalosan nincs. Annyi ráció van a dologban, hogy ez az útszakasz történetesen épp egybeesik a régenvolt Cserhát utca egyik szakaszával. A helyzet ugyanaz, mint a már említett Csaplár János utcánál: utca,

azaz úttest van, név nincs, tehát a térkép készítője keres egy korábbi térképet, és mit sem sejtve és mit sem törődve a tényekkel, a megfelelő helyre írja az így talált nevet. A valójában csak elviekben létező Völgyikút utca esetének ellenkezőjére is van példánk: a Giricesz lépcsőő. Amely meg elvben nincs. Gyanítom, azért, mert nincs rászámozott ház, ingatlan, ezért aztán hivatalos tekintetből mintha nem is lenne. Ezzel a szűkkeblű szemlélettel azért nem érthetünk egyet, mert igazából pusztán az úttestnek, magának az útvonalnak is azonosítandó, megjelölendő területnek kéne lennie. Pedig egy kiépített lépcső nyugodtan elvárhatná, hogy létét névvel nevezve is elismerjék!

Annak alapján örülni kéne, hogy el vagyunk látva várostérképekkel, utcaterképekkel, az '50-es–'70-es évtizedekben sokszor hiányoltuk őket. Ám amennyivel jobbak a nyomdai lehetőségek, annál kifogásolhatóbb a tartalom! Főleg érvényes ez a világhálón elérhető, mindenféle nagyítható, átváltható, „interaktív” térképekre, amelyeknek a zöme számára még az utcavonal és a járműközlekedésre alkalmas útpályák sávjai világos megkülönböztetésének elemi szükséglete is teljesíthetetlen kívánságnak bizonyul.

Azért a hivatalos nyilvántartások sem mentesek a problémáktól. A mellékelt táblázat végén is jelzett *udvarok* mint helyrajzi elemek annak idején, 1988-ban másodlagos szerepben kaptak ilyen megkülönböztető nevet, tehát pl. a Sarolta udvar a Kossuth L. utca 7. sz. épület udvarán kialakult urbánus belső szintér egyedi elnevezésére. A soron következő hatósági felülvizsgálat alkalmával, 2000-ben azonban ez a másodlagossági szempont, udvariasan mondva: elesett, minek folyományaként az udvarokban honos üzleteket, intézményeket át kellett írni „új” címükre.¹² Tehát a fő érdek, a közterületi tájékoztatás biztonsága áldozatául esett az értetlen vagy éرتelen hivatali szemléletnek. Aligha érte meg!

Végül egy praktikus megjegyzés. Mivel az emberek a várost nem mindent átlátva madártávlatból, hanem az utcát járva érzékelik, természetes az igény az egyes közterületeknek, lehetőleg az összes közterületnek az azonosítására, egyedi elnevezésére. Jó példája ennek a Hoffer Ármin sétány a szomszédságban, amely egy városi ösvénynek, egy gyalogostengelynek a neve. Ilyen gyalogosutakat találni még egy párat a Cserhát átalakult részén is, nincsen nevük, legfőljebb alkalmi körülírásuk, amit mégiscsak meg kéne haladni. Egy lüktető életű város szívében, a XXI. században talán érdemes lenne nevet adni nekik. Régi városrészben, a város történetével átitatott helyeken nem egyszerű dolog ez, de kellő megfontolással és gyakorlati érzéssel bizonyosan meg lehet oldani ezt a feladatot is.

JEGYZETEK

¹ A cikk előképei:

Utcanevtani áttekintésem: A Cserhát utcái. = Cserhát. (Képes helytörténeti album.) Szerk.: Márkusné Vörös Hajnalka. Kiad.: a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2013. 37–45. (A szöveg közt sok kép!) – Továbbá előadásom a megyei levéltár „Szentivánszeg–Cserhát történeti múltja” című konferenciáján a Laczkó Dezső Múzeumban, 2013. IX. 26-án: Településtörténeti kérdések a Cserháton.

Kapcsolódó cikkem: A veszprémi új városközpont utcaneveiről. Utcanévtörténeti adatok, elméleti és gyakorlati kérdésekkel hangszerelve. = *Veszprémi Szemle*, XVIII/2 (41.) sz. 2016. 61–71.

² Ezt ugyanígy rögzíti a Veszprém–Cserhádi Társaskör működési területeként a 2006-ban újjáalakult társaskör alapszabályzata is, lásd: CSISZÁR Miklós–ÉDES Gyuláné: Egyesületi élet a Cserháton, 1911–2011. Vp., 2011. 95.³ Lásd: KOROMPAY György: Veszprém. 2., átd. és bőv. kiad. Műszaki Kvk., Bp., 1957: 50–51. Legújabbban ugyanerre enged következtetni KARLINSZKY Balázs alább meghivatkozandó cikke is.⁴ Munkámhoz a leglényegesebb veszprémi várostérképeket vettem alapul: Sárnpék József 1855. évi térképét (őrzőhelye: Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, színesben közzétette HUNGLER József a Veszprém településtörténete c. várostörténeti tanulmánykötete 208. oldala mellett, ezenkívül NAGY Balázs Vince A veszprémi Cserhát városrész a 19. század közepén című cikkének illusztrációjaként éppen a cserhádi részlete tanulmányozható a *Veszprémi Szemle* 2014. évi XVI/3 (34.) száma címlapján is); az 1857. évi kataszteri térkép ide vonatkozó szelvényeit (az eredeti az MNL Országos Levéltárában, digitálisan elérhető az interneten, valamint KARLINSZKY Balázs Középkori határjárások a Cserháton című cikke illusztrációjaként a *Veszprémi Szemle* 2014. évi XVI/1 (32.) száma borítójának II. oldalán és bent a 13. oldalon is); Sárnpék József másik, nagyméretű, keltezetlen /vsz. 1855-ben vagy 1856-ban elkészült/ kézíratos várostérképét, amely sok párhuzamosságot mutat az 1857-es kataszterivel, de annál részletesebb (őrzőhelye: Laczkó Dezső Múzeum); Veszprém r. t. város átnézeti térképét, 1 : 5000, 1927 (szerk. és rajz.: Tóvári János); Veszprém m. város átnézeti térképét, 1 : 5000, 1927–1947 (szerk.: Nagymihály Ferenc), valamint az utóbbi évtizedek közforgalomba került nyomtatott várostérképeit.⁵ A településformák nevezéktanához javaslat: MEGGYESI Tamás (fel. szerk.): Utcák és terek az alföldi kertes településekben. Kiad.: Lakinform Bt., Bp., 1989.⁶ Az egész történetre lásd: Emlékirat a Veszprém városát 1893. évi április hó 13. és 14-ik napjain ért nagy tüzi katasztrófáról, és számadás az országos segélyről. Veszprém, 1894: 72 oldal. Külön értéke ennek a kivételes tárgyú várostörténeti műnek a hozzá tartozó térképmelléklet, a nevezetes „tűzvészterkép”. (A Blázy Imre készítette „térrajz” szerepel a Múltidéző c. kötet 10. oldalán. Szerk. CSISZÁR Miklósné, Veszprém, 1999.)⁷ A „Széchenyi sugárútról”: Szerző n.: Nagyszabású városrendezési tervek a városi képviselőtestület előtt. = *Veszprémi Hírlap*, 1941/46 (VI. 8) 3.; SZÜCS Imre: Széchenyi és a veszprémi sugárút. = *Veszprémi Hírlap*, 1941/103 (XII. 24) 3.; [ROSENTHAL Sándor] Dr. R–I S–r: A Széchenyi-sugárút. = *Veszprémi Hírlap*, 1941/103 (XII. 24) 11.⁸ A Kossuth L. utca fél házсорának megmeneküléséről, egyben a Cserhát történetéről mérnöki szemmel: BALASSA László: A veszprémi tömbrekonstrukció történeti és tervezési előzményei. = *Műemlékvédelem*, XXX/2 (1986) 120–128. Hozzá lásd még: Maróti Rezső: Elfelejtett/tett évtized, 1980–1990. Emlékek, tények, történések. Vp., 2013. 39–48. (*Veszprémi Szemle* könyvek ; 7.)⁹ ROSENTHAL: mint az 5. sz. jegyzetben.¹⁰ VÉGHÉLY Dezső: Emléklapok rendezett-tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből.

Veszprém, 1886. Újra kiadta: Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány, Veszprém, 2012: 301–302. (Veszprémi Szemle könyvek ; 5.)

¹¹ HUNGLER József: Veszprém településtörténete. [Pontosabban: várostörténeti tanulmányok!] Kiad.: Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1988. 306.

¹² A mellékelt táblázat a nevek hivatalos elfogadásának évét mutatja; a táblázat alján említett három udvarnak a többi közterületi név szintjére való „emelése” 2000-től érvényes.

SZAKIRODALMI AJÁNLATOK, HELYISMERETI VÁLOGATÁS A JEGYZETEKBE EMLÍTETTEKEN KÍVÜL

Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország IV. kötete. Bp., 1896. Benne: EÖTVÖS Károly: Veszprémmegye. A fejezet kezdő képe „Veszprém a cserhádi dombokról nézve” címmel, Cserna Károlynak, a jeles festő-grafikusnak és könyvillusztrátornak a rajza a 167. oldalon. (A Cserhát lát képe a Vár előtereként szolgál.) Figyelemre érdemes, hogy a rangos birodalmi könyvsorozatban megjelent írás éppen a Cserhátot ábrázolja a Veszprém vármegyei fejezet élén!

BALASSA László – KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém. (Útikönyv.) 2. kiad. Medicina, Bp., 2006. Különösen: 17. és 95.

BÁN Ferenc: Ismerkedjünk városunkkal: Cserhát. = *Napló*, 1990. VI. 15. 4.

CHOLNOKY Jenő: Veszprém. (Útikönyv.) Bp.–Kalocsa, 1938. Újra: Szokoly Antikvárium, Vp., 1993. Különösen: 160–161.

CSISZÁR Miklós: Az én Cserhátom... = *Veszprém Portré* – A város arca. (On-line folyóirat.) 2013/1. 2 oldal.

DORNYAY Béla: Bakony. Utikalauz. Bp., 1927. Különösen: 156. és 160.

HUBA László: Veszprém. (Utikalauz.) Vp., 1977. Főleg: 21. Változatlanul szűkszávuán az 1989-ig kiadott következő 4 kiadásban is.

LACZKÓ Dezső: Veszprém városának és tágabb környékének geológiai leírása. Bp., 1909. Számos helyrajzi és utcanévtörténeti adattal.

ROSENTHAL Sándor: A 17. századbéli Veszprémről. Részlet egy, Veszprémvára topográfiájára vonatkozó tanulmányból. = *Veszprémvármegye*, 1926/44 (X. 31) 1+2. Benne a Cserhát elnevezéséről is.

SOMFAI Balázs: Rend, hagyomány, fantázia. Három veszprémi évtized utcanévügyi tapasztalataiból. = Az emlékezés szolgálatában. Tanulmányok Bándi László 70. születésnapjára. Szerk. Csiszár Miklós. Vp., 2012. 111–117.

Veszprém megye földrajzi nevei. IV. köt.: A Veszprémi járás. Szerk. Balogh Lajos, Ördög Ferenc, Varga Mária. Bp., 2000.

Veszprém. (Útikönyv.) II., átdolg. kiad. Szerk. Vajkay Aurél. Panoráma, Bp., 1973. Különösen: 177–181.

A történeti anyag gyűjtésének lehetőségét évtizedeken át volt munkahelyemnek, a megyei levéltárnak köszönhetem. A jelenkori ismeretek megszerzésében a városi önkormányzat megbízásából működő utcanévbizottságban, majd utcanévi munkacsoportban viselt tisztségem segített.

A cikkhez tartozó térképvázlatot, amely a Cserhát történeti állapotát és a mai térképét hasonlítja össze, a szám első borítóján közöljük. Ezt az összehasonlító térképvázlatot kollégám, Bontó László készítette. Köszönöm a munkáját.

ÁTTEKINTÉS
A VESZPRÉMI CSERHÁT
ÉS KÖZVETLEN SZOMSZÉDSÁGA UTCANEVEINEK VÁLTOZÁSÁIRÓL
A XIX. SZÁZAD KÖZEPÉTŐL A JELENKORIG

A név helyi történelmi neve, hagyományos népi neve, körülírása	Hivatalos utcanévrendezés, 1907. VII. 4. ill. továbbéltó név	Hivatalos név, névváltoztatás 1945 előtt	Hivatalos utcanév, névváltoztatás, 1950. IV. 4.	Későbbi név, illetve: * = a bontások hatása az utcanévhelyekre	Hivatalos utcanévrendezés, 1991. IV. 26. ill. néha korábban	További fejlemények, megjegyzések
A Fő utca, Piac utca, Piac része.	Szabadság tér	Szabadság tér	Szabadság tér (a két szomszédos tér névből összevonásával)	Szabadság tér	Szabadság tér	Szabadság tér
Délen: Babócsay tér, Városház tér, majd Szabadság tér (1894) Északon: Gizella tér	Gizella tér	Gizella tér				
Buhim utca	Buhim utca	Buhim utca	Vörös Csillag utca. Forradalmi névadás: Buhim utca (1956)	Vörös Csillag utca	Buhim utca (1989)	Buhim utca
Vágóhid utca	Fenyves utca	Fenyves utca	Fenyves utca	Fenyves utca	Fenyves utca	Fenyves utca
Árva utca	Thököly utca (az utca elfülső szakaszából)	Thököly utca	Thököly utca	Thököly utca	Thököly utca	Thököly utca
	Árva utca	Árva utca	Árva utca	Árva utca	Árva utca	Árva utca
Palotai út, Palotai utca; majd Kossuth Lajos utca (1894)	Kossuth Lajos utca	Kossuth Lajos utca	Kossuth Lajos utca	Kossuth Lajos utca	Kossuth Lajos utca	Kossuth Lajos utca
Kerekeskút utca	Kerekeskút utca	Bolgár Mihály utca (1917)	Csaplár János utca	*Megszűnt, a név új helyre tevődött át	—	A hajdani két utca elejének helyén kialakult térség nevet kapott: Foposta tér (2014)
Pacsirta utca	Pacsirta utca	Pacsirta utca	Pacsirta utca	*Megszűnt!	—	—
Kökép utca	Kökép utca	Kökép utca	Kökép utca	*Megszűnt!	—	—
Cserhát utca	Cserhát utca	Cserhát utca	Cserhát utca	*Megszűnt!	—	—

A név helyi történelmi neve, hagyományos népi neve, kordírása	Hivatalos utcanev-rendezés, 1907. VII. 4. ill. továbbéltó név	Hivatalos név, névváltoztatás 1945 előtt	Hivatalos utcanev, névváltoztatás, 1950. IV. 4.	Későbbi név, illetve: * = a bontások hatása az utcanev helyekre	Hivatalos utcanev-rendezés, 1991. IV. 26. ill. néha korábban	További fejlemények, megjegyzések
Olajmalom utca, Völgykút(i) utca	Völgykút utca	Völgykút utca	Völgykút utca	*Megszűnt! A név a városrész szélére tevődött át	—	—
Kereszt utca	Kereszt utca	Kereszt utca	Kereszt utca	*Nagy rész meg-szűnt, Thokóly u. felőli kis szakasza maradt meg	Kereszt utca	Kereszt utca
Lakatos utca	Vak Botyán utca	Vak Botyán utca	Vak Botyán utca	*Megszűnt!	—	—
Galamb utca (nyugati ág)	Galamb utca	Galamb utca	Galamb utca	*Íránya és hossza módosult, beolvadt a Táborállás utca maradékába	Galamb utca	Galamb utca
Őz utca	Őz utca	Őz utca	Őz utca	*Megszűnt!	—	—
Galamb utca (északi ág), Gíricses utca	Galamb utca	Galamb utca	Galamb utca	*Megszűnt!	—	—
Táborállás utca	Táborállás utca	Táborállás utca	Táborállás utca	*A név megszűnt, az utca maradványa beolvadt a Galamb utcába	—	—
(Beépített területek)	A hosszú ház tömbök áttörésével: Segítség utca, Segítség köz (1893)	Kapitány köz	Kapitány köz	*Megszűnt!	—	—
(Beépített területek)				*A lakótelep egyik új közterületére tették át a Csaplár János utca nevet	A nevet eltörölték	Bagolyvári út (2009)
Gíricses-domb, Gíricses-domb, Gíricsis utca	Gíricses-domb	Gíricses lépcső	Gíricses lépcső	(Gíricses lépcső)	(Gíricses lépcső)	(Nem hivatalos név!)

A név hely történelmi neve, hagyományos népi neve, körülírása	Hivatalos utcanév, névváltoztatás 1945 előtt	Hivatalos utcanév, névváltoztatás, 1950. IV. 4.	Későbbi név, illetve: * = a bontások hatása az utcanév helyekre	Hivatalos utcanévrendezés, 1991. IV. 26. ill. néha korábban	További fejlemények, megjegyzések
Alsó-Malom utca, Malom utca	Malom utca	Malom utca	Malom utca	Malom utca	Malom utca
Felső-Malom utca, Csutorás utca	Csutorás utca	Csutorás utca	Csutorás utca	Csutorás utca	Csutorás utca
Kód utca	Kód utca	Kód utca	Kód utca	Kód utca	Kód utca
(Részben beépített terület a Völgykút(-)völgy, ill. a Völgykút(-)árok mellett)					
A Kopács-major előtti út	Sédlejáró	Kopácsy utca	*A Kód utca közepében hivatalosan újra helyet nyert a Völgykút utca név	Völgykút utca	Völgykút utca (nem szabályos név hely!)
Jutasi út, Vasúti út	Vasúti út	Felszabadulás útja	Kopácsy utca	Kopácsy József utca	Kopácsy József utca
Széna tér	Palotai tér	Palotai tér	*A Budapest utca részévé vált (1973)	Jutasi út	Jutasi út (elején tisztázatlanul kétágú) A Budapest utca része, ill. az új nagy körforgalmi eseménypont területe
(Beépített terület)	(Háziumbelső terület, tkp. lakó- és üzletházak udvarai a Kossuth L. utca páratlan házszámának elején)			Fortuna udvar	Fortuna udvar
(Beépített terület)				Gizella udvar	Gizella udvar
(Beépített terület)				Sarolta udvar (1988)	Sarolta udvar

A fentiekben álló három dátum a három nagy XX. századi utcanévrendezés keltét mutatja.

A táblázat oszlopai függőlegesen „név helyek” szerint haladnak és az adott korszak közterületnév-használatáról kívánnak áttekintést adni. A nevek az oszlopokon belül – szakaszonként – közel területi rendben követik egymást.

A táblázat sorai időszámok szerint mutatják az adott név hely nevének alakulását, emellett utalnak a legfontosabb helyrajzi változásokra és a beépítés fejleményeire is.

Egyes utcanéveket használhattak kissé eltérő alakban még a hivatalos gyakorlatban is.

Némely esetben a névadás, névváltoztatás ideje még pontosítandó.

Összeállította: Somfai Balázs levéltáros, Veszprém, 2018

Knoll János: Életem – emlékeim (1944–2005)

Közlésre előkészítette, közreadta

MOLNÁR JÁNOS

Knoll János középiskolai tanár, igazgató

Marcaltón született 1926. szeptember 21-én. 1948-ban végzett Pápán az Állami Tanítóképző Intézetben. 1955-ben az ELTE TTK-n matematika szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. Munkahelyei: 1948–1950-ben tanító, 1950–1952-ben a Devecseri járásban számadó igazgató. 1952 és 1970 között a veszprémi Lovassy László Gimnázium tanára, 1970–1978-ig igazgatóhelyettese, majd 1986-ig igazgatója. Felesége: Fazekas Irén tanítónő. Elhunyt 92. életévében, 2018. augusztus 18-án. A nyugalmazott középiskolai matematikatanár, a Lovassy Gimnázium egykori igazgatóját 2018. szeptember 6-án temették el a veszprémi Vámosi úti temetőben.

Kitüntetései: 1967. az Oktatásügy Kiváló Dolgozója, 1970. Beke Manó díj, 1973. Kiváló tanár, 1976. Szakszervezeti Munkáért kitüntető jelvény arany, 1980. Hazafias Népfront Érdemes Társadalmi Munkás, 1982. Kiváló Társadalmi Munkás, 1983. TIT Aranykoszorús Jelvény, 1986. Munka Érdemrend ezüst, Pedagógus Szolgálati Emlékérem, MTESZ-díj. Életművéért 2007-ben Pólya György díj. (Lásd még: Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon. Veszprém, 2001. szócikkét)

(Az alábbi önéletrajzi visszaemlékezést Molnár János jegyezte le 2005-ben, Marcaltón. Az írásos anyagot utóbb Knoll János kiegészítette és jóváhagyta a csatolt fényképpel együtt.)

Életem – Emlékeim

KNOLL JÁNOS

A tanítóképzős tanulmányomat megszakította a második világháború. 1944. március 15-én a szokásoknak megfelelően egész nap viseltük a nemzeti-színű kokárdát, másnap sem tettük vissza a helyére, hanem a kabátunk belső zsebében hordtuk. Mintha megéreztük volna, hogy rövidesen újra elővesszük. Március 19-én a németek megszállták Magyarországot. Pápán is sokfelé tankok álltak, jelezvén a megszállás tényét. Kitűztük a kokárdánkat, és így sétáltunk a városban. Egyik társunktól egy német katona elkérte a kokárdáját, ledobta és megtaposta.

Lett is nagy ribillió! Olyannyira, hogy megjelent a rendőrség. A kollégiumból két társunkat elvitték a fölösleges retorzió elkerülése végett. Nem tudtunk róluk semmit. Néhány nap múlva visszajöttek és elmesélték, hogy két civil ruhás rendőrrel Győrbe mentek. Egy szállodában laktak két külön szobában. Egyik szobában az egyik társunk a rendőrrel, a másik szobában a másik. Rendes ellátást kaptak, a hajuk szála sem görbült meg. Miután Pápán a jogos indulatok lecsillapodtak, társaink hazajöhettek. Milyen józanul intézkedett a rendőrség!

A tanév április 30-án befejeződött, mentünk haza. Májusban szabályos katonai behívót kaptam, a pápai huszárkaszárnyába vonultam be, a reptéren dolgoztunk. Amikor a városból mentünk kifelé, mellettünk személyautó állt meg. Kiszállt egy tiszt, a katonaládánkat betette a gépkocsiba. Gyalog jött ő is velünk. Mint megtudtuk, ő volt Szügyi alezredes, a reptér parancsnoka. Összesen három század diák érkezett a reptérre Pápáról, Zalaegerszegről, Nagykanizsáról és a Muraközből. A parancsnok elmondta, hogy a szüleink visszavárnak bennünket. A reptéren bombázás is várható, amikor a kisriadó jelét meghalljuk, azonnal fussunk a vaszari szőlőhegyig, ott kell elbújnunk. Annyi munkát vár el tőlünk, amennyit a szervezetünk elbír, a fölösleges hősködés mellőzését kérte. Október elejéig voltunk ott.

Hazaérkezésem után jelentkeztem az iskolában. Meglepődve tapasztaltam a korábbi lehetőségeink jelentős elszegényedését. Az iskolaépület 1. és 2. emeletén hadikórház volt, sebesült katonákat ápoltak. Riadókor a sebesült katonákat vittük az óvóhelyre. Csak a földszint maradt meg a számunkra. Innen a gyakorló iskolai osztályainkat máshová vitték el.

Öt tanteremben zsúfolódtunk össze. A falitábla felőli rész lett az osztályterem, a másik felében emeletes vaságyakon töltöttük az éjszakát. Ez lett a kollégiumunk. 1944. október 15-én reggeli után hallgattuk a rádióból Horthy Miklós kormányzó kapitulációs szövegét. Ezután a városban ismét történt valami. Egy német katona lelőtt egy magyar katonát. Ennek kísérője viszonzásul lelőtte a németet társával együtt. Ezért Szügyi alezredes elrendelte a német katonák kivonulását a városból. A vaszari szőlőhegyig mentek. A városban nyugalom lett. Közben a tanévet befejezték. Minket, diákokat katonai járőr kísért ki a vasútállomásra, hogy biztonságban hagyassuk el a várost.

Otthon a kötelező levétefoglalkozásokon kellett részt vennünk. 1945 januárjában megkezdődött a levétek Németországba való kimenekítése. Két lehetőség között választhattunk. Aki önként jelentkezett a Pápán megalakult Szent László hadosztályba, annak nem kellett kimenni Németországba, de a többieknek igen. Ez a kötelezettség az 1928-ban vagy a korábban születettekre vonatkozott. Mi január 4-én indultunk gyalog Nagysítkére, másnap Sárvárra, onnan a határig. Ott német személyvonatra szálltunk. Az utunk során többször is bombatámadás ért bennünket. Kassel volt az első állomáshelyünk. A város és egy falu között lévő repülőtéren épített kaszárnyában helyeztek el bennünket. Katonaruhát kaptunk, és tüzér kiképzésben részesültünk. Négycsöves légvédelmi ágyúkkal gyakorlatoztunk, meg a repülőgépeket tologattuk be az erdőbe. Ezekkel a gépekkel már nem is mertek fölszállni. Februárban Werlbe kerültünk. A környéken sok magyar levétével találkoztunk. Diftériát kaptam, orvoshoz mentem, majd kórházba kerültem. A nővérek apácák voltak és nagyon lelkiismeretesen gondoztak bennünket. Itt nem bombáztak, de ágyúbelövés többször is volt, a kórházat is érte találat. A kórházban azért maradhattam sokáig, mert tolmácsként foglalkoztattak. Később mégis ki kellett üríteni a kórházat, engem is kiengedtek, és Iserlonba kerültem. Másnap este onnan indultam egy 10+1 főből álló raj tagjaként a frontra. A rajban volt egy velem egykorú burgenlandi osztrák fiú, akit mellém állított a rajparancsnok. Őt értettem meg a legjobban. Ő segített megérteni velem, amit a rajparancsnok mondott. Egy falu szélső háza istállójának a padlására szállásoltunk be. Hajnalban motoros futár hozta a parancsot. Az angolok páncélos támadását jelentette. Páncélököllet kellett volna kilőni azokat. A parancsnok továbbította nekünk a futártól kapott parancsot, de mindjárt hozzátette, hogy nem fogunk löni. A páncélosok megérkeztek. Az ablakból figyeltük őket. Hatot számoltunk meg. A parancsnokunk várta, hogy utánuk teherautón érkezik a gyalogság. De nem jöttek. A páncélosok visszafordultak. Mi a parancs megtagadását követtük el. Háborúban ezért halálbüntetés jár. A raj menekült a hegyekbe, az erdőbe, mert úgyis jönnek az angolok. Engem nem vittek magukkal, mert nem értettem olyan jól a nyelvüket, hátha elárulom őket a viselkedésemmel. Ezért azt javasolták, maradjak

az úton, és gyalogoljak visszafelé. A tábori csendőröknek hivatkozzak a lábam fájdalmára, amiért lemaradtam a csapattól. Az első csendőr elfogadta a magyarázkodásomat, a második nem. Bevitt egy kaszárnnyába, este onnan indítottak vissza a front-ra. Tíz óra körül beszállásoltunk egy falu lakóházához. Itt találkoztam a székesfehérvári légvédelmi tüzérek négy ütegét kitevő alakulatával. Magyar katonaruhát és dög-cédulát kaptam. Elvonultunk egy hegyoldalon fekvő erdőbe, beástuk magunkat, majd néztünk az elkerülhetetlen jövő felé. Amerikai fogságba estünk. Ez volt a várható esemény számunkra. Az amerikaiak a németekre bízta a szabadon bocsátást igazoló papírok kiadását. Ezért hazaengedhették az SS-katonákat, és helyettük más nemzetiségű foglyokat tartottak ott. Ezt a táborát az amerikaiak átadták a foglyokkal együtt a franciáknak. Annyi más nemzetiségű foglyot adtak át, amennyi SS-katonára szerepelt a nyilvántartásban. Így a franciák minden foglyot – bennünket is – SS-katonának tekintettek. Ránk 20 évi kényszermunka várt valahol Afrikában, egy francia gyarmaton. Borzalmas szenvedések közepette éltünk a táborban. Jellemző egy mozzanat. Sötét felhő közeledett az Atlanti óceán felől. Sorakozót vezényeltek. Jégeső esett. Sapkát levenni! – szolt a parancs. Egy francia altiszt rohángált a sorok között, hogy a parancsnak érvényt szerezzen. A gyenge táplálkozás következtében nagyon legyengült állapotba kerültünk. Kétóránként, éjjel-nappal létszámenőrzést tartottak. A táborban levő köveket – a kavicsokat is beleszámítva – össze kellett gyűjtenünk. Szerszámunk nem volt, a tenyerünkön hordtuk egy kupacba. Először tetszett, hogy rendet tartanak a táborban. De másnap ugyanezt a kupacot másik helyre hordatták velünk. A következő nap meg újabb helyre. Dolgoztattak, de enni alig kaptunk valamit. 1945. július végén tehervagonokban szállítottak bennünket tovább. Egy hétig utaztunk, mire Le Havre tengeri kikötőbe érkeztünk. Félünk, hogy Afrikába visznek kényszermunkára, de szerencsénkre sztrájk miatt megghiúsult a ter-vük. Az útra mindössze egy-egy 3 literes konzervdobozban, héjában főtt krumplit kaptunk. A hosszú koplalás miatt mintegy száz társunkról gondoltuk, hogy meghal-nak. Rendkívül legyengült fizikai állapotban voltak, leraktuk őket a sínek közé. Mi, élni akarók bátrabbak lettünk, és ennivalót kerestünk. Feltörtük a raktárakat, és az amerikai katonák számára érkezett csomagolt élelmiszereket magunkhoz vettük. Az örök riasztásként a levegőbe lövöldöztek. A fegyverek zajára megjelentek az amerikai katonai rendőrök. Jelentették a parancsnokaiknak a látottakat. Hoztak élelmet és visszaindították a vonatokat, újból Párizsba érkeztünk. A mozdonyunkat itt a vonat másik végére kapcsolták, és egy napi utazás után ismét megláttuk a tengert, Dieppe kikötőjébe érkeztünk. Bekísértek bennünket a város közepén lévő lebombázott apá-cazárdába, amit foglyotáborként használtak. A közelben volt egy angol katonai tábor, az angol katonák nagyon rendesek voltak. Naponta egy teherautónyi magyart vittek ki munkára, akik a katonákkal azonos étkezést és új angol katonai ruhát kap-tak. Felöltözve, élelmiszerekkel megrakott zsebekkel érkeztek vissza. Minden nap

másik csoportot vittek ki. A halottaknak gondolt foglyokat Le Havre-ban kórházba vitték, ahol felerősítették őket. Előbb hazaértek, mint mi. Dieppéből egy Párizs melletti kis városba kerültünk, Daminyibe. Ekkor már sejtettük, hogy megszabadultunk a 20 évi kényszermunkától. Ott amerikai táborba kerültünk, ahonnan aztán útnak indítottak bennünket hazafelé.

Daminyiben a franciák Tölgyes Laci bácsit, a pápai tanáromat hozták tolmácsnak. Ő is fogoly volt, a tisztí konyhán dolgozott. Szóltam neki. Megismert, nagyon megörültünk egymásnak. Elvitt a franciákhoz, hogy itt a tanítványom. Az étkezdében ételt, italt kaptam. Nagyon hálásan gondolok Tölgyes tanár úrra most is. Üzent az igazgató úrnak, hogy rövidesen ő is hazajön.

Miután megérkeztem Pápára, bementem Zala István igazgató úrhoz. Rendkívül barátságosan fogadott. Foglaljon helyet! Meséljen! Elmondtam a Tölgyes Laci bácsival való találkozásomat. Kiment a tanári szobába, néhány tanárral együtt jött vissza. Azt mondja: János! Most le fog vizsgázni abból az osztályból, amit a Horthy proklamáció miatt abbahagyott. Én levente voltam, tankönyveim sem voltak, nem tudtam vizsgára készülni. Azt mondja az igazgató úr: Nézze, János! A többiek is így voltak. Nyer az életéből egy évet. A vizsga közben az elnök is kiment. Bizony, volt olyan tantárgy, amelyet abban a tanévben új tantárgyként kezdtünk tanulni. Volt olyan, amelyből alig tudtam valamit. Mégis érvényes bizonyítványt kaptam. Ma is meghatódom ezen a nagyfokú emberségen.

Ez jutott eszembe 1957 februárjában. Az 1956-os események hasonlítottak az 1848/49-es történésekhez. Mind a kettő szabadságharc volt. A Lovassy Gimnáziumban egy kis elsős gyerekünk verseket írt. Ezeket kifüggesztette a faliújságra. Statárium volt akkor érvényben. Valaki behozta a verseket az igazgatói irodába. Akkor szakszervezeti titkár voltam. Az igazgató hívatott. Mondtam, hogy ezt a gyereket nem adhatjuk ki, mert kivégzik. Azt mondta az igazgató, akkor égessem el én a verseket. Elégettem. Valaki a rendőrség tudtára adta. Mihályi Karcsi bácsi, az igazgatóhelyettes belebetegedett. Nem tudta, ki árulta el a rendőrségnek. Éjszaka a pufajkások a Lovassy Gimnázium három tanárát vitték be a rendőrségre, én is köztük voltam. Három napig bent tartottak. Az említett eset miatt is, meg városi szakszervezeti funkcionáriusként kimondtuk a sztrájkot a Budapesti Munkástanács feloszlata miatt tiltakozásként. Én körözött lettem. Megverték, beverték az orromat a falba. Amikor elmentek, azt mondta valaki: Tanár úr, álljon nyugodtan hátrébb! Elmentek ezek a hülyék. A rendőrségen is voltak rendes emberek. A cellában arról beszélgettünk, hogy nem lehet elítélni egyértelműen azt az embert, aki a terror, a megfélemlítés alatt vallott. Nem mindenki erkölcsileg olyan nagy ember, hogy akár az élete árán is következetesen ragaszkodjon az elveihez. A harmadik napon azt

mondja az őrmester: Tanár úr! Magát hamarosan kiengedik. Nagy a fölháborodás a városban, amiért behozták. Kiengedtek.

A matematika és az idegen nyelv olyan tantárgyak, amelyeket folyamatosan kell tanulni. Ha egy rész kiesik, nem lehet továbbhaladni. A jó tanár esetében a matematika nem fárasztja a gyereket. Nem tanítani kell, hanem felfedeztetni. Az a szépsége, mint a sakknak, aki legyőzi a partnert, annak kellemes, jó érzése van. Meg tudtam birkózni ezzel a problémával. Hogy idáig eljussak, ahhoz egy folyamaton kellett átesnem, amely felkeltette az érdeklődésemet. Megmutatta, nem úgy kell tanulni, hogy beszajkózom, mint egy verset. Le kell ülni és gondolkodni. A konkrétból elmenni az általános felé, ez a gondolkodás útja. A számokról áttérni a betűkre. A betűk, mint azonosság, vagy valamilyen szabály rögzítései a matematika nyelvén. Adunk egy általános szabályt, amit akár meg is lehet tanítani. Van szabályjáték. Ez a titok nyitja. Volt egy mezei verseny. Dolgozatok alapján válogattuk ki a legjobbakat. Szóbelin döntöttük el az első helyet. A döntőbe egy váraplotai orvos okos fia és a mi gyerekünk jutott. Mind a ketten bírták a tempót. Egyszer csak a váraplotai fiú feladta. Nem akarta folytatni. Kérdésemre elmondta, hogy ilyen ellenfele még sohasem volt. Ez meglepte, mert otthon 4-5 lépés után mindenki feladta vele szemben a versenyt. Itt már 2-3 óra óta áll a verseny, kikészült. Ez neki szokatlan volt. Ez a dolog lényege.

A gimnázium összes matematikatanára elismerte a tanításom módszerének jogosságát. De nem mindenki gondolta az egyetlen lehetséges útnak. Engem, mint a matematika munkaközösség vezetőjét szerettek a munkaközösség tagjai. Olyan egység volt közöttünk, hogy értem tűzbe mentek volna. Egy magyar szakos tanár megirigyelte ezt az összetartozást, és szeretett volna közénk jönni. Megalakítottunk egy nagy matematikai munkaközösséget, amelyben nem mindenki volt matematika szakos. Aztán egy idő után bírálatot kaptam, hogy klikket alakítottam, szüntessem meg. A tanárok egy része rossz néven vette. Ezért oszlott fel a nagy munkaközösség. Én tudom, hogy el kellett fogadtatnom azt, hogy a matematikát is meg lehet tanítani. Sokan vallották, hogy a matematikát csak az tudhatja, aki arra született. Ez nem igaz. A matematikához normális ész, egy kis szorgalom szükséges. Aki hajlandó ezt elfogadni és bizonyos tételeket, fogalmakat megtanulni, annak nincs gondja. E nélkül nincs rendszer. Amikor megtanulta, elkezd gondolkodni, akkor tovább tud lépni. Ezt többen elfogadták. Volt humán szakos kollégám, aki azonosan gondolkodott velem. Ezt országosan is elismerték. A Bolyai János Matematikai Társulat oktatási bizottságában axiómaként fogadtattuk el. Ha a gyerek normális, a környezete rendben van, akkor megy a dolog. Az igazi pedagógus azt vallja, hogy az egészséges ésszel bíró gyerek a tudomány bármely fokára eljuttatható. Csak nem ugyanannyi idő alatt, és nem ugyanolyan keretek között. Az előzmények eléggé jól behatárolják

a gyerek lehetőségeit. Sokan azt állítják, hogy a lemaradást pótolni lehet. Nem lehet. A tanárnak adnak, mondjuk 30 gyereket. Közöttük többen eleget tettek a tanulmányi kötelezettségüknek. Mások alig, vagy sehogy. Mind ott van az osztályban. Aki nem tett eleget az általános iskolában, az itt már fél. Fél az órától, izgul, puskázni próbál. Mindent csinál, csak meg ne bukjon. Ő már sohasem fogja élvezni a matematika órákat. A lemaradását nem tudja behozni. Van, akinek néha van egy kis sikerélménye, mások mindig be tudnak kapcsolódni a munkába.

A Lovassy Gimnázium tanáraként a Bolyai János Matematikai Társulat megyei titkára, hamarosan megyei elnöke lettem. Hamar bekerültem az országos elnökségbe és az oktatási bizottságba a matematika tanítása terén elért eredményeim alapján. Hogyan jutottam idáig? Hajós akadémikus mesélte, hogy az 1920-as években, középiskolás korában a matematikai feladványok rendszeres megfejtőjeként szerepelt a szakmai lapokban. Felnőttként is figyelte a feladványok megfejtőit. Feltűnt neki, hogy Veszprém megyéből 26 diák dolgozik rendszeresen. Legtöbb a Lovassy Gimnázium diákja, ezen belül Knoll János tanítványai alkotják a többséget. Ezért figyeltek fel rám. Az elnökségi ülésen a hivatalos listán egyik alelnöknek jelöltek, így kaptam meg e fontos tisztséget. Elöttem egy győri tanárt választott a küldötttertekezlet. Az illetékes pártfórumoktól kaptunk hivatalos felkérést: az oktatásról szóló 1961. évi III. törvény 1965. évi korrekciójával összhangban dolgozzunk ki olyan rendeletervezetet, amely a tanulókat az érettségi után mentesíti a felvételi vizsga alól. Ez az oktatási bizottsághoz került. Ilyenkor az volt a szokás, hogy külön bizottságot alakítanak, mert egy testület előtt nem lehet rendeletervezetet fogalmazni. Háromtagú bizottság jött létre: két egyetemi oktató és én. Azt kérték tőlem, hogy fogalmazzak meg ötletet, javaslatot, azután megbeszéljük. A tervezetem lényege az volt, hogy tényleg nem kell felvételi vizsgát tartani. A javaslatom szerint az érettségi bizottság helyett szakbizottságot alakítunk. Ennek tagjai: az a tanár, aki tanítja a tárgyat az osztályban, egy másik gimnázium azonos szakos tanára, és az elnök, aki egyetemi oktató. Ez a vizsga helyettesítette volna a felvételit is. A tervezetet átadtuk a minisztériumnak, azután az illetékes pártfórumhoz került. Kaptunk egy levelet a minisztériumból, hogy nem dolgoztuk ki ennek az anyagi vonzatát. Gyakori dolog volt, hogy a minisztérium képviselője eljött hozzánk. Elmondta, hogy valójában azért nem tetszik a javaslatunk, mert kizárja annak a lehetőségét, hogy a párt beleszólhasson abba, hogy kiket kell felvenni. A tervezetünk szerint a háromtagú bizottság döntötte volna el, hogy ki felelt meg, ki nem. A tervezetnek ezt a részét elvetették. Volt egy másik része, amely szerint, aki nem érettségizik, az a középiskola elvégzéséről kap egy záró bizonyítványt. Ez a rendelkezés a rendszerváltozás környéki időkhöz tartozik. Érdekes módon sem az iskolák, sem a munkahelyek többsége nem tudott mit kezdeni vele. A saját iskolám sem volt ez alól kivétel. A középiskola befe-

jezése után ilyen bizonyítvánnyal lehetett szakmunkástanulónak jelentkezni, vagy középiskolai végzettséghez kötött munkahelyre pályázni.

1968-ban szervezték a gimnáziumi speciális matematikai osztályokat. A minisztérium külön engedélye kellett ehhez. A feltétele: a pályázó település egyetemi város legyen, és akadjon alkalmas tanár. Veszprém egyetemi város, engem alkalmas tanárnak ítélték. Az országban mindössze 7 osztály indulhatott: Budapesten 3 (I. István, Fazekas, Berzsenyi), 1-1 osztály Szegeden, Debrecenben, Miskolcon és Veszprém-ben. A minisztériumban a megyei művelődésügyi osztályok tudomására hozták, hogy a felvételi vizsga alapján egyedül az a tanár dönthet a felvételtől, akit a tanításra alkalmasnak tartott a minisztérium. Protekciós kísérletek voltak, de a felvételi vizsgák után eredménytelenekké váltak. A tehetséges gyerekeket vettük fel. Itt nem volt szabad kockáztatni. Aki nem tanult rendesen, áttettük a másik osztályba. Az én gyerekeim nem voltak olyan felkészültek, mint a fővárosiak. Ott a speciális osztályokban tanuló diákok között olyanok is akadtak, akik amerikai professzorokkal vitatták meg a problémáikat. A családjukban a matematika természetes közeg volt. A mi gyerekeink nem ilyen helyről jöttek. Heti 10 óra volt matematikából. Surányi professzor, a speciális matematikai osztályok szakfelügyelője mondta egyszer, hogy a mi gyerekeink nagyon jól szerepelnek az egyetemen. Majdnem mindegyik demonstrátor. Azt mondják az adjunktusok, hogy a Veszprémből jött gyerekek tudják a társaiknak a legjobban megmagyarázni a problémákat. Én felmértem a helyeztet. A magasabb matematikai új fogalmakat szemléletre alapozva alkottuk meg. Ezt aránylag jól alkalmazták a gyakorlatban a tanulók, bár tudományosan nem a legjobb megközelítés. Helyes fogalmat alakítottunk ki, és néhány szabályt. Ennek az lett a vége, hogy ők ezt megértették, és tudták alkalmazni. Ezzel a módszerrel tovább tudták adni a társaiknak. Megnyugtattak, hogy jól végzem a dolgomat. Hasonlóan dolgoztak Debrecenben is. A matematikában vagy igaz valami, vagy nem. Általában ez a logika. A logikai érték: igaz vagy hamis, ezek szerepe dominál. A magyartanárok pedig – azt vettem észre – nem szeretik, ha az érzelmeket a diákok nagyon puritán módon fejezik ki. Azt mondták, hogy a gyerekek túlságosan is reálishan gondolkodnak. Egyszerűen fogalmaznak. A magyar nyelvi írásbeli érettségi átlaga 4,5 körül volt, a szóbeli ennél valamivel magasabb. Azt szoktam kérdezni: akkor mi baj van ezekkel a gyerekekkel? Nagy baj nem lehetett, mert szinte minden tanár ebben az osztályban szeretett volna tanítani.

A felügyelő Surányi professzorral történt beszélgetés után döntöttünk úgy, hogy a 2. vagy 3. osztály után a gyerekeket két csoportra bontjuk. A lassabban haladókat külön csoportba tettük. Ők is okos gyerekek voltak, csak kissé lassúbb gondolkodásúak. Ezt is mondtuk nekik. A lassúbb csoport volt a matematika 1, a gyorsabb a matematika 2. Az elsőben a törzsanyagot írtuk elő kötelezően, a többiből annyit, amennyit elbírtak.

Egyszer egy gyermekorvos, aki beosztásánál fogva valamilyen kapcsolatban volt az oktatással, jött hozzánk látogatni az egyik elsős speciális matematikai osztályba. Október végén történt ez. Különféle vizsgálatot végzett, vérnyomást mért. A gyerekeknek gyógyszert is írt fel. Otthon az iskolaorvos fia elmondta ezt. Ezután dr. Imreh Zoltán, az iskola orvosa eljött hozzánk beszélni a gyerekekkel. Elmondta nekik, hogy erős versenyhelyzetben vannak. Sokan akarnak elsők lenni. Többet dolgoznak a másik osztályba járó társaiknál. Ez az állapot kissé zavarja őket. Azt kérte, hogy egyelőre ne szedjenek gyógyszert. Majd később újra eljön, megvizsgálja őket. Ha szükségét látja, akkor majd ír fel. Tényleg eljött, de senki sem kapott gyógyszert.

A bukást úgy értelmezem, ahogy a tanárnak is sikertelenség. Indokolt esetben azonban nélkülözhetetlen. Nagy hiba, hogy ma az alsóbb évfolyamokon osztályozás sincs.

A végzett tanulóink elbeszélése után döbbsentem rá, hogy a szellemi munkához szükséges szorgalom, kitartás megalapozása már gyermekkorban megkezdődik. Ugyanúgy, ahogy a paraszti családokban volt régen. Itt már 10-12 éves korban a gyerek kezébe adta az apja a kaszát, a kapát és egyéb szerszámot. A gyerek elkezdte a különféle munkát. Csinálta, csinálta és hozzáedződött. Ezért lettek ők olyan munkabírók. A gimnáziumban a mi gyerekeink is többet dolgoztak az átlagnál. Hozzá is szoktak ehhez. Az egyik erdőmérnök tanítványunk elmesélte, hogy a napi munkáját egy óra alatt elvégezte. Elment a főnökéhez munkát kérni. Láta, hogy egy másik vállalat embere tervez náluk. Neki ehhez is volt képesítése. Felajánlotta a munkáját ingyen. Megkapta a választ: ne üsse bele az orrát más dolgába! Sétáljon inkább az erdőben! Egy másik tanítvány hasonló okokból Németországban telepedett le. Többen ezért mentek külföldre.

Régen is jó iskola volt a Lovassy Gimnázium. Sok híres tanár fordult meg itt. Az igazgatói éveim után körülbelül 15%-kal emelkedett az egyetemre felvett tanulóink aránya. Az igazgatóságom végén az érettségi évében és az utána következő évben együttesen 72% volt. Korábban 50% körül voltunk. Ez is jóval meghaladta az országos átlagot.

Szívfájdalmam volt, hogy igazgatói beosztásomban nem taníthattam az általam kívánt mértékben a speciális matematika osztályokban. Heti 2 óra volt a kötelező órák, nem tartottam helyesnek 10 órában tanítani. Csupán 4 órák voltak a speciális osztályokban. Ezekben az osztályokban a felvételi vizsgát és a szervezési feladatokat továbbra is én intéztem.

Szívesen emlékszem a kulturális tevékenységünkre. Sohasem felejttem el a keszt-helyi kulturális seregszemlét, a Helikont. A Lovassy Gimnázium egymagában több érmet szerzett, mint a többi résztvevő középiskola összesen. Sok tanítványunk a zeneiskola kiváló növendéke volt. Káté István a támogatásunkkal kitűnő zenekart

szervezett belőlük. A Helikonon sikert sikerre halmoztak. Belgiumban nemzetközi diák zenei fesztiválon vettek részt. Helyezés nem volt, de kiemelt elismerést kaptak. Nagyon népszerű lett a zenekarunk. A hangulatot nagymértékben fokozta az a tény, hogy egy kis bányászvárosban, Neerpelben sok 1956-os menekült magyar élt. Lobogtatták a nemzetiszínű zászlókat, bőségesen elláttak bennünket étellel és itallal, szeretettel. Még két ilyen nemzetközi sikerünk volt, Frankfurtban és Bécsben. Kováts Péter tanulónk, mint a zenekar vezetője meghódította a bécsieket. A fesztivál zárása után kérték, hogy játsszanak még az utcán is. Annyian jöttek a zenekarunkat hallgatni, hogy majdnem forgalmi akadály keletkezett. Híres volt az énekkarunk is. Sokan kérdezték tőlem, hogy mi a titka az iskolánkban virágzó zenei életnek. A sok tehetséges gyerek és a pedagógusok támogatása.

Igazgatóhelyettesként is azt vallottam, hogy a pedagógusnak a háttérből kell irányítani az osztályközösséget. Az osztály által megválasztott diákvezetők munkáját úgy segítse, hogy a gyerek azt higgye, ő döntött. A pedagógusnak pedig előre tudnia kell a végső döntést. Nekünk a mindennapi életet kell játszani, hogy a diákjaink felnőtt korukban tudják az életüket irányítani. A KISZ-összekötő tanáraink ezt ügyesen csinálták. Egy évben volt csupán gond. Az illetékes tanár másik iskolába került. Már nem figyelt oda kellően a feladatára. Gyengébben tanuló, hanyag gyerek lett az iskolai KISZ-titkár. Eleve szemben állt az iskolával. Úgy hitte, hogy igazságtalan vele szemben a tanári ítélet. Ez meg is látszott a munkáján. A rendezvényeik után rendszeres volt a takarítók panasza: a fiatalok által használt helyiségek tele voltak italos üvegekkel, dobozokkal, a WC-tartályok tele szeméttel. A városi KISZ-bizottság azt akarta elfogadtatni az iskolai KISZ-bizottsággal, hogy a rendezvényekre engedjék be a városban élő összes részt venni kívánó KISZ-tagot. Végül a mi tanulónk maradtak otthon, mert olyanokká váltak a körülmények. Ezért kellett intézkednem.

Tagja lettem a MTESZ (Műszaki és Természettudományos Egyesületek Szövetsége) elnökségének. A végzett munkámért MTESZ-díjat is kaptam tőlük, ami nagy elismerés volt.

Tanítottam a TIT keretében működő Kis Matematikusok Baráti Körében. Az általános iskolás gyerekekkel is szívesen dolgoztam. Nagyon jó kapcsolatom lett az általános iskola szakfelügyelőivel és tanáraival. A minisztériumban az én időmben nagyszerű emberek, kitűnő szakemberek dolgoztak. Velük a különböző helyekről érkezett nyomást többször sikerült kivédnünk. Most egészen más irányban történik minden.

Az 1972-es párthatározat alapján 1978-ban új tanterv lépett életbe. Az előző tantervhez képest több tantárgyban jelentős változás történt ekkor. Ezekre a pedagógusokat fel kellett készíteni. Az előkészületek nem voltak problémamentesek, és ez alól a matematika sem volt kivétel. A tanítók városi és megyei felkészítésének szer-

vezésében a matematikusok megyei elnökeként próbáltam segíteni. Szerencsére éveken át az Országos Pedagógiai Intézet munkatársaival nyaranta együtt dolgoztam a továbbképzéseken. Ezért a szakmai tájékozottságomon kívül kitűnő személyes kapcsolataim is voltak a legjobb szakemberekkel. Ráadásul több külföldi tapasztalatcserén vettem részt. Az ott szerzett ismereteimet itthon jól tudtam hasznosítani. Eljutottam Franciaországba, és ott a televízió mozi termében egy egész napot töltöttem. Levetítették, hogyan szervezték meg a szülők iskoláját. Az első menetben azt kérték a szülőktől, hogy semmit se csináljanak, az iskola minden feladatot elvégez. Nem is tudnának segíteni. A második menetben megmutatták, hogy mit és hogyan tanítanak. A szülőknél azt sugalmazták, hogy csak azok segítsenek a gyerekeiknek, akik megfelelő szinten tudják a matematikát. A franciák még azt is mondták, hogy ne fogadjunk el olyan felkészítést, amely szerint két tanító dolgozik az alsó tagozat egy-egy osztályában: egyik az anyanyelvi tárgyakat, a másik a matematikát és még néhány tantárgyat tanít. A kisiskolások – az életkori sajátosságukból adódóan - nem tudnak két felnőtt személyhez érzelmileg is egyformán kötődni. Jártam Dániában egy magángimnáziumban, ott az osztályok létszáma 12-14 tanuló volt. Körbeültek egy asztalt. Egyszerűen családi beszélgetésnek tűnt az óra. Nagyon rossznak tartották, hogy osztályozás csupán az utolsó évben volt. Az érettségi vizsga ennek ellenére szigorú követelményeket állított a gyerekek elé. Ma ilyen törekvések vannak nálunk. Pedig ott figyelmeztettek, hogy ne kövessük az ő példájukat. Nagyon gyengült a tanulók felkészültségének a színvonala. A szülők és tanárok véleménye is megerősítette ezt. Nem merték az érettségi követelményeit érvényesíteni, mert a diákok többsége megbukott volna. Ehelyett a követelményeket csökkentették. Ráadásul itthon is akadt rossz példa. Nyíregyházán azt vallották, hogy a felkészítésben nem a módszertani újdonság a fontos, hanem a tömény matematika a domináns. Erre a fiatalabb tanítókat lehet felkészíteni, az idősebbek humán tárgyakat tanítsanak. Ez a felkészítési mód megbukott. Jól ismertem ezeket a problémákat. Voltak már az országban, Veszprémben is kísérletező tanítók, tanárok. Jártam a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai Intézetében, a módszertani munkacsoport vezetője hívott meg. Itt találkoztam Varga Tamással, az új matematikatanítás szellemi atyjával. Vele sokat beszélgettem módszertani kérdésekről. Amikor meghirdettük a veszprémi tanfolyamot, Vajna József, a művelődésügyi osztály vezetője támogatott. Később a megyei tanfolyamot is megszerveztük. Az OPI-tól sok segítséget kaptam, a legjobb szakemberek jöttek előadni. A Megyei Pedagógiai Intézet vezető munkatársai – Gárdonyi Lajos és Fónay Tibor – csodálkoztak is ezen. De elmondtam nekik, hogy tulajdonképpen a munkatársuk vagyok, hiszen a felkészítő tanfolyamokra velük együtt jártam. A korábban elmondott buktatókat elkerültük, és a tanfolyamaink sikeresek voltak.

A pedagógusok felkészítése sem tekinthető minden esetben problémamentesnek.

Minden tantárgy képviselője nagyon kedvelte a módszertani változásokat komplexnek nevezni. Pedig ezt a jelzőt már korábban használta az új matematikaanyag bővülését és annak tanítási módszerét is kidolgozó kutatócsoport, élén a gondolat szülőatyjával, Varga Tamással és a munkatársaival, az OPI matematika tanszékének valamennyi dolgozója. Ez a tény sok pedagógust megzavart. Amikor a tanterv ismertté vált, akkor döbbsen meg több kollégánk, hogy idős fejjel vagy sok éves tapasztalat után most matematikát kell tanulnia. Itt említem meg, hogy francia tanítók is így jártak. A matematika új, bővített tantervi anyagának kísérleti tanításában részt vettem. Tapasztalatszerzés végett francia ösztöndíjat kaptam. Az ottani tanítók tanfolyamán az első találkozáskor azt kérdezték a tanítók, hogyan fogadták a magyar tanítók ezt a tantervet. Ott is kísérleteztek a két tanítós módszerrel az anyanyelvi tárgyak és a matematika különválasztásával. Egyik tanító anyanyelvet tanít a saját osztályában és egy másikban is. Párhuzamosan egy másik ugyanezt teszi matematikával. A kísérlet alapján kimondták, hogy ez nevelési szempontból nem helyes. A kisebb gyerekek szülei azon panaszkodtak, hogy a két tanító közül a gyerekek legtöbbje csak egyik tanító nénit szerette.

Nálunk is felvetődött ez a gondolat. Sajnos itthon be is vezették. Ezzel azt gondolták, hogy az idősebb tanítók megkímélhetők a matematika tanulásától. Ez igaz is, de nem tudom, hogy csak átmeneti jelleggel vagy véglegesen vált elfogadottá a rendszer. Az OPI felkérésére a nyári továbbképző tanfolyamon több éven keresztül részt vettem, mint konzultációs csoportvezető. Több éven keresztül meghívottként tartottam a szlovák tanítóknak előadást a nyári tanfolyamokon Varga Tamás elképzelése szerinti tantervi anyag valamely részéből és annak tanítási módszeréről. Általában tényleg a fiatalabbakra gondoltak a matematikát tanítóknál már az előkészítés során, de voltak itt is kivételek. Például Veszprémben a város tanítói számára rendezett tanfolyamokon az idősebb tanítók lelkesedéssel és eredményesen dolgozták fel az új tananyagot. Ezt a tanfolyamot én vezettem. Egy éven keresztül általában hetente két alkalommal tartottuk délutánonként. A gimnáziumban ingyen kaptunk tantermet, és én is ingyen csináltam. Gondolom, azért nem kaptam rá anyagi támogatást, mert talán azt hitték, hogy a matematika társulat fizeti. Valószínűleg nem tudták, hogy a társulati tagok csak akkor számolhattak előadói díjat, ha az előadást a lakhelyétől legalább 50 km-es távolságban tartották. De ez nem volt érdekes számomra, sokkal fontosabb volt az élmény, amelyben a tanítók részesítettek lelkesedésükkel és szeretetükkel. Később a megye tanítói, általános iskolában dolgozó tanárai számára is rendeztem tanfolyamot. Elég nagy számban vettek részt ezeken is a megye pedagógusai. Ekkor már kértem a MTVB Művelődésügyi Osztály anyagi támogatását. Megkaptam. Így az OPI-s munkatársaim és a résztvevő pedagógusok útiköltségét és étkezését kifizethettem. Köszönettel tartozom a közülünk már eltávozott két kollégának segítségükért: Varga Tamás OPI matematikai tanszék vezetőjének és Vajna

József városi művelődésügyi osztály vezetőjének, kiknek támogatása nélkül nem sikerülhetett volna az előadókat ilyen magas szinten, illetve a hallgatóságot kellően nagy számban biztosítani. Ugyanezért mondok köszönetet dr. Kapor Károlynak, az MTVB Művelődésügyi Osztály akkori vezetőjének, aki remélem, még sok-sok évig köztünk él.

Most folyik a 20. tanév, amit nyugdíjasként eltöltöttem. Néha elnézegetem a gyerekeim fényképét. Gyerekeim azok, akiknek osztályfőnöke voltam. Testvéreim gyerekei, akiket tanítottam, de nem én voltam az osztályfőnökük. Átlag 30-as osztálylétszámmal számolva 240 saját gyerekemet és 1140 testvérem gyermekét érettségiztettem. Összesen 1380 gyereket. Ha gondolkodom róluk – emberi értékeikről –, tehát nem a bizonyítványuk alapján, akkor elégedetten állapíthatom meg, emberi értékeik szerint legtöbbjük jelest érdemel. Amilyen a Jancsi, olyan lesz a János – közmondás alapján vizsgálva a benyomásaimat, van értelme a közmondást többször elmondani. A legidősebbek legalább 68 évesek, a legfiatalabbak legalább 52 évesek. Sajnos az osztálytalálkozókra már csak a saját osztályaiméra megyek el, de leginkább csak az osztályfőnöki óráinkra, amelyen beszámolnak gyerekeim életükről, családjukról. Három súlyos műtéten estem át már nyugdíjasként szív- és vastagbél-műtéten.

Szívesen emlékszem vissza a matematika oktatására és a tanítványaim szeretetére. Ha járok Veszprémben, majdnem mindig találkozok tanítványaimmal. Ahol osztályfőnök voltam, ott a tanítványaim Jani bácsinak hívnak. Örülök neki. A többieknek tanár úr voltam. Az első tanítványaim – már 68 évesek – is jönnek hozzám látogatóba. A műtétem óta nem járok társaságba. A szív-műtétemnél a tanítványaim egyengették az utamat. Nemcsak a jó tanulók segítenek. A tanítóképzőben tapasztaltam, hogy ott nem volt megkülönböztetés a jó tanuló és az elégséges tanuló között. Ma az iskolában a kitűnőt ajnározzák, aztán lehet, hogy emberileg gyatrább az elégségesnél. A diákok az igazságos tanárt szeretik, aki sokat ad. Volt olyan matematikatanárom, aki, ha nem készült fel az órára, nem tudta megoldani a példát. Kínos dolog volt. Mit mondtak a diákok? Pedig neki nem az volt a feladata, hogy a saját megoldását tanítsa meg, hanem hogy a gyerekek oldják meg. Összegezni kellett volna a különböző megoldásokat, és értékelni azokat. Az a jó, ha a matematikaórán sokszor van csend, a gyerekek dolgoznak. A tanár meg sétál közöttük. Mindig azt mondtam, hogy az általános iskolában legalább két osztályt össze kellene vonni, mondjuk a 2. és a 3. osztályt. Ebben az esetben elkerülhetetlen lenne a csendes, önálló foglalkozás. Ekkor önálló munkát kapnának a gyerekek. Ezt kellene ellenőrizni és értékelni. A tanárnak akkor kell beszélni, amikor valamit fölfedeztetünk, amikor rá kell vezetni valamire a gyerekeket. Amikor minden készen van, általános iskolában, de középiskolában is, átmehetnek paraméteres formákba, akkor minek

főlöslagoson beszélni. Akkor a gyerek csinálja a feladatát. Utána kiderül, hogy ki emlékszik a tanultakra.

Néhány éve itt élünk a szülőfalumban, Marcaltón a feleségemmel. Éljük és élvezzük a falusi emberek életét. Rendszeres munkát és örömet nyújt a kert és a háziállatok gondozása, a helyben élő emberekkel való találkozás. Gyakran felkeresnek volt kollégáim és a tanítványaim. Megtartottuk a veszprémi lakásunkat. Meghatározott időszakonként oda is járunk. Elégedett, boldog emberek vagyunk.

Marcaltő, 2005. november

Lejegyezte: Molnár János

ÉVFORDULÓK

**A veszprémi Lovassy László Gimnázium
Matematika Tagozatának 50 éve**

BÉKEFI ZSUZSA

KNOLL JÁNOS emlékének

1967. FEBRUÁR 2-I KELTEZÉSSSEL a Veszprém Megyei Tanács VB. Művelődési Osztály vezetőjének, Kapor Károlynak¹ az aláírásával az alábbi levelet kapta a veszprémi Lovassy László Gimnázium és Mezőgazdasági Szakközépiskola igazgatója, Gyüre Attila²:

„Tárgy: Új szakosított tantervű osztályok indításának engedélyezése.

Hiv. szám.: 17.055/1967.III. M. M.

Fent hivatkozott számú M.M. rendelkezés alapján értesítem Igazgató Elvtársat, hogy az 1967/68. tanévtől kezdődően – felfutó rendszerben – a vezetése alatt álló iskola egy első osztályában matematika szakosított tantervű osztály indul.

Ezzel egyidőben az orosz szakosított tantervű első osztály megszűnik. A felsőbb évfolyam orosz nyelvi szakosított osztályok (II., III., IV. oszt.) az 1967/68. tanévben továbbra is működnek fokozatos megszűnéssel.”

Megpróbáljuk ezen levél keletkezésének oktatáspolitikai hátterét bemutatni, és ezzel párhuzamosan megvizsgálni, hogy milyen helyzetben volt az országban és a Lovassy Gimnáziumban a matematika oktatása, és milyen hatása volt e levélnek a Lovassyban folyó (matematika) oktatásra.

Közüoktatási helyzetkép

Visszatekintve 1945-ig, a hazai iskolarendszert szabályozó törvények, rendeletek, irányelvek hosszú sora nem mutat töretlen fejlődést. 1945-ben létrejött a modern tömegoktatás alapját jelentő *egységes, kötelező és ingyenes nyolcosztályos általános iskola*. Ennek az iskolatípusnak a fejlődését súlyosan visszavetette mind tartalmi, mind módszertani kérdésekben az *1948-as iskolaállamosítási törvény*. Ez a törvény lehetővé tette és nagymértékben ki is szolgálta a szovjet típusú, etatista szemlélet és gyakorlat betagolódását a magyar iskolákba. A „szocialista” embereszmény iskolai „előállításának” követelménye a több évszázados múltra visszatekintő „poroszos” iskola hazai hagyományához is jól illeszkedett. A túlszabályozott, merev iskola lényegében nem változott az iskolákat (különösen a közép- és felsőoktatást) 1956 őszén megpezsdítő, „felforgató” néhány hónap után sem. A túlszabályozottság és merevség csak nőtt, és a konszolidáció évei kikényszerítettek egy új oktatási törvényt. Az *1961-es oktatási törvény* a tankötelezettséget 6-tól 16 éves korig határozta meg, és létrehozta a középfokú oktatás differenciálódó intézményrendszerét. Ebben a négyéves középiskola három iránya közül (gimnázium, szakközépiskola, technikum) minket a gimnázium foglalkoztat. A gimnázium tanulmányi rendjébe kötelezően előírta a törvény a gyakorlati képzést a híres (hírhedt) 5+1 formában. A törvény szövege szerint a +1 napon „a gyakorlati oktatás, a szakmai előképzés az iskolai tanműhelyekben vagy a gimnáziummal együttműködő üzemben történik.” A Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről szóló 1961. évi III. törvény elvi, ideológiai munkálatai 1958 decemberében már megjelentek az MSZMP PB határozatában. Az 1961-es oktatási törvényt 1965-ben kellett módosítani (megreformálni, korrigálni...), ugyanis kiderült, hogy az 5+1 koncepciója nem valósítható meg, rossz az elképzelés, és az üzemi feltételek sem adóttak. A *művelődésügyi miniszter 106/1966. (M.K.2) MM számú utasítása* „a szakosított tanterv alapján működő általános iskolai osztályok, továbbá gimnáziumok és gimnáziumi osztályok szervezéséről és működéséről” szól. Az utasítás szerint a gimnáziumok 1–4. osztályában szervezhetők különleges tanterv alapján működő szakosított osztályok 12-féle idegen nyelvből, matematikából, matematika–fizika, fizika–kémia, kémia–biológia, ének–zene és rajz tantárgyakból, ill. tantárgy-párokból. Az engedélyeztetés a művelődési miniszter jogköre, és az óratervet, a tantervet (kerettantervet) is a művelődési miniszter állapítja meg. Az utasítás tartalmazza, hogy általános tantervű osztályt is működtetni kell az átjárhatóság miatt, felvételi vizsgát kell tartani, és a matematika gyakorlati alkalmazásának feltételét biztosítani kell pl. matematikai intézet, számítástechnikai laboratórium, gépi adatfeldolgozó vállalat révén. A tagozatot indítani akaró iskolák felszerelési szükségletét is rögzíti az utasítás melléklete.

A megyék művelődési osztályaihoz intézett miniszterhelyettesi felhívásra 1966

decemberéig a minisztériumba 19 gimnáziumi és 2 általános iskolai szakosított tantervű osztály szervezését kérték az 1967/68-as tanévre a megyék, ill. Budapest.

Az 1966. december 3-án kelt megyei felterjesztéshez csatolta Kapor Károly osztályvezető a Vegyipari Egyetem nyilatkozatának másolatát.

„Nyilatkozat

A Veszprémi Vegyipari Egyetem örömmel üdvözli és támogatja a veszprémi Lovassy László Gimnáziumnak egy matematika szakosított tanterv alapján működő osztály szervezésére vonatkozó tervét.

Az Egyetem Matematika Tanszéke mind a szervezéssel, mind az osztály működésével kapcsolatban készségesen megad a gimnázium számára minden szakmai és pedagógiai segítséget.

Amennyiben a gimnázium igényli, ellátja a szaktanárt a szükséges szaktanácsokkal, illetve biztosítja a szaktanár által igényelt folyamatos konzultációkat.

A IV. osztály számára kötelezően előírt kibernetikai alapismeretek oktatására (elektronikus számológép működési elve, programozása) pedig az egyetem és a két veszprémi kutatóintézet közös szervezésében működő Vegyipari Számítástechnikai Csoporttal együttműködve biztosítja a szükséges támogatást.

Veszprém, 1966. július 19.

Varga Dezső³ docens, a Mat. Tanszék vezetője;

Dr. László Antal⁴ egyetemi tanár, a VVE rektora”

A beérkezett javaslatokból – hivatkozva a 106/166-os MM utasításra és a helyszíni vizsgálatokra – 12 gimnáziumi és 2 általános iskolai szakosított tantervű osztály indítását hagyta jóvá a minisztérium Lugossy Jenő⁵ miniszterhelyettes aláírásával. Megyénkben ekkor engedélyezték a veszprémi Kállai Éva Gimnázium spanyol és a várapalotai Thuri György Gimnázium rajz tagozatát, és a tapolcai Bacsányi János Gimnázium engedélyt kapott arra, hogy orosz nyelvi szakosított tantervű I. osztályt szervezzenek meg a Lovassy László Gimnázium helyett.

A művelődési osztályok vezetőinek 1967. január 9-én írt értesítésben a Lovassy László Gimnázium esetében a matematika tagozat indításának engedélyezését ezzel indokolta a megyének a minisztériumi levél: *„A megyében matematika osztály nem működik. A Vegyipari Egyetem a speciális matematika oktatásához a személyi és tárgyi feltételeket biztosítja. Az oktatáshoz és a tanárok továbbképzéséhez megadja a támogatást.”* Ezen minisztériumi értesítés végén szerepelt az alábbi bekezdés:

„Felhívom, hogy a szakosított tantervű osztály(ok) beiskolázása alkalmával biztosítsa, hogy a fizikai dolgozók gyermekei ezekben az osztályokban túlnyomó többségben legyenek.”

Reformtörekvések a matematikaoktatásban

A hazai oktatáspolitikai változásoknak a hatvanas években mozgatórugója volt az 1957-es Szeptnyik–1 sikeres fellövése és Gagarin 1961-es sikeres Föld körüli útja is. A szovjet űrkutatási eredmények a szovjet természettudományos oktatás nemzetközileg is magas szintű eredményeit jelezték. Az első matematikai diákolimpiákon kimagaslóan teljesítettek azok a szovjet diákok, akik neves matematikus-professzoroktól tanultak szakosított tantervű bentlakásos iskolákban. (1959-ben rendezték az első matematikai diákolimpiát a szocialista országok diákjainak. Ez a nemes versengés 2018-ban 59. alkalommal került megrendezésre 107 résztvevő országgal...). Az új oktatási gyakorlatokról nemcsak a magyar pártdelegációk vezetői szereztek tudomást, hanem a magyar matematikusok is megismerték szovjet tudóstársaik eredményeit. (Moszkvában és Novoszibirszkben is működtek ilyen iskolák.) A valószínűségszámítás és topológia világhírű professzora, Kolmogorov (1903–1987) is tanított a moszkvai tehetséggondozó iskolában. Kolmogorov letehetősebb magyar tanítványa Rényi Alfréd (1921–1970) volt. Nem véletlen, hogy az MTA Alkalmazott Matematikai Kutatóintézet igazgatója, Rényi Alfréd intézetében Matematikai Didaktikai Csoportot szervezett. Ennek vezetője lett Surányi János (1918–2006), aki ekkor az ELTE Algebra és Számelméleti Tanszékének professzora volt. A kutatóintézet didaktikai csoportja nagyon sokat tett azért, hogy 1962-ben elindulhasson a budapesti Fazekas Gimnáziumban az első matematikai tagozatos osztály. A tananyagot „menet közben” alakították ki. Az 1966-ban nyomtatásban is megjelent Matematika tankönyv a matematikai osztályok számára mindhárom kötetét egyetemi oktatók, akadémikusok írták és bírálták. A tananyag kialakítása és a tankönyvi fejezetek összeállítása a didaktikai csoport munkatársainak feladata volt, az 1962-től működő Országos Pedagógiai Intézet (OPI) Matematikai Osztálya segítette a koordinálást a kutatóintézet, a gimnázium és a minisztérium között. Újabb matematika tagozatos osztályok indulhattak: Budapesten a Berzsenyi Gimnáziumban és az I. István Gimnáziumban 1963-tól, Debrecenben a Fazekas Mihály Gimnáziumban 1964-től, Miskolcon a Földes Ferenc Gimnáziumban 1966-ban, a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban 1967-től, majd a szegedi JATE Ságvári Endre Gyakorló Gimnáziumában 1969-ben. Ez a hét gimnázium alkotta hosszú évekig az országos specmatos iskolák közösségét. Az 1985-ös új Oktatási Törvény tette lehetővé újabb iskolák csatlakozását ehhez a közösséghez (pl. 1984: Budapest – Árpád

Gimnázium, 1986: Szolnok – Verseyhy Gimnázium; Kaposvár – Tácsics Gimnázium; Székesfehérvár – Teleki Blanka Gimnázium Szeged, Radnóti Gimnázium).

Nemcsak az akadémiai matematika intézet szellemi holdudvara segítette a specmatos iskolák országos kiépülését. Varga Tamás (1919–1987), aki 1951-től az ELTE alkalmazásában matematikatanárok módszertani képzésével foglalkozott, 1961-ben kezdte el a komplex matematikatanítási kísérletét, amellyel a következő évtizedekben megalapozta itthon és külföldön az alapfokú iskolákban a matematikaoktatás reformját. Az oktatási törvény 1965-os módosítása a tananyagok újragondolását is lehetővé tette. Az Országos Pedagógiai Intézet (OPI) Matematikai Tanszéke kidolgozta az új gimnáziumi matematika tantervet, amelybe egészen új tananyag-részek is bekerültek (pl. vektorok, kombinatorika, valószínűségszámítás, matematikai statisztika) és régi díszciplinák (függvényszemlélet, analízis) megújulva váltak ismét tananyaggá. A tantervet kidolgozók elképzelése az volt, hogy az új tananyagok új tanári szemléletet is meghonosítsanak majd: a matematikatanár közös gondolkodásra, önálló feladatmegoldásra, tehát problémamegoldásra neveli a diákokat. Az új tananyagot az új szemlélettel együtt az új gimnáziumi tankönyveknek kellett közvetíteni. A készülő matematika tankönyveket 2 évvel a tervezett országos bevezetés előtt az ország 50 gimnáziumában kipróbálták. A tanítási tapasztalatok alapján a tankönyveket és azok feladatanyagát átdolgozták a tankönyvszerzők (Horvay Katalin, Pálmay Lóránt, Czapáry Endre és Gyapjas Ferenc – mind a négyen az ELTE oktatói). A Bolyai János Matematikai Társulat⁶ (BJMT) Oktatási Szakosztálya nagy segítséget adott a gimnáziumi kísérlet irányítóinak és a kísérletet végző tanároknak is. Az 50 iskola és az ott tanító matematikatanárok kijelölése, az évközi konzultációk megszervezése, lebonyolítása során a BJMT megyei szervezetei szakmailag segítették a minisztérium és az OPI munkatársait. A kísérletező tanárok kiválasztása, képzése, majd a gimnáziumi tanárok továbbképzésének sikere nagymértékben azon az együttműködésen múlt, amelyben a fő szereplő a Bolyai Társulat lett a széleskörű szakmai bázisával. A Művelődési Minisztérium pedig finanszírozta a matematikaoktatás reformját annak minden területén (beleértve az országos tanár-továbbképzéseket is) a reform felfutásáig, az 1970-es új típusú érettségi bevezetéséig.

Knoll János modernizációs tanári tevékenysége

A veszprémi Lovassy László Gimnázium matematikatanára, Knoll János vállalta felmenő rendszerben az 1964/65-ös tanévben induló első osztályban a készülő gimnáziumi tankönyvek kipróbálását. Knoll János 1952-től tanított a Lovassyban. Tanítói diplomája mellé az ELTE TTK matematika–ábrázoló geometria szakot

végezte el 1955-ben. 1957-től a BJMT Veszprém megyei szervezetének titkára volt, majd az országos elnökségbe is beválasztották 1963-tól. A Bolyai Társulat elnöke, Hajós György (1912–1972) professzor felfigyelt arra, hogy a Középiskolai Matematikai Lapok feladatmegoldói között hirtelen megugrott a Lovassy Gimnáziumból érkezett feladatmegoldások száma. E mögött meglátta az igényes matematikatanárt. Ez a tanár volt Knoll János. A BJMT-ben végzett munkája során Knoll János korán megismerkedett Varga Tamás komplex matematikaoktatási rendszerével, kísérleti eredményeivel. Veszprémben és a megye-szerte sok továbbképzést tartott a tanítóknak. Fontos volt számára, hogy a tanítók álljanak Varga Tamás matematikája mellé. Az 1964–1968-ig tartó gimnáziumi kísérletének tapasztalatait is sok-sok fórumon megosztotta a kísérlet irányítóival és a megye, város gimnáziumi matematikatanáraival. Ő volt a városi középiskolai matematikatanárok munkaközösségének a vezetője. A kísérleti osztálya 1968-ben érettségizett, kiemelkedő eredménnyel. A 34 fős osztály érettségi átlaga matematikából 3,64 lett. Ezt nem a mai eredményekkel kell összevetnünk, hanem a korabeliekkel. Ne feledjük, hogy nem volt csoportbontás, matematikából országosan az érettségi átlaga 2,5 volt, a Lovassyban a többi osztály érettségi átlaga matematikából 3,25; 2,93 és 2,62 lett.

A specmat indulása a Lovassyban

Milyen iskola volt 1967-ben a Lovassy, amikor megkapta a matematika tagozat indításának lehetőségét? 1966-ban érettségizett évfolyamban volt 2 humán- (az egyik orosz tagozatos) és 2 reálosztály, a gimnázium „igyekezett” az 5+1 oktatási formához (1958 óta, először kísérleti jelleggel) megtalálni a megfelelő szakirányt. Próbálkoztak többek között lakatos, fémipari, könyvkötői, mezőgazdasági, növényhajtató programmal – egyik sem lett sikeres. 1967-ben már itt érettségizett egy szak-középiskolai osztály. 1963/64 és 1981/82 között működött egy épületben és egy szervezetben a gimnáziummal a szakközépiskola. 1966-ban az iskola neve is változott: Lovassy László Gimnázium és Közlekedésgépészeti Szakközépiskola lett. A gimnázium még a várban volt, a régi piarista gimnázium épületében, de már épült a Cserháton az új, modern épület. A 18-20 osztály számára a régi, de az új épület is szűknek bizonyult. A Lovassy igazgatója 1967. február 2. utáni napokban értesült arról, hogy az iskola beindíthatja a matematika tagozatot. Gyors intézkedésre volt szükség a felvételi vizsgák megszervezéséhez. A megyei tanács művelődési osztálya értesítette a megye általános iskoláit a matematika tagozat beindulásáról. A Lovassyban Knoll János és Takács József összeállították az írásbeli és szóbeli vizsga kérdéseit, és megszervezték a vizsgát. A jelentkezők száma 50-60 fő között mozgott az első évtizedekben, beiskolázásra került 30-35 fő. Az első matematika tagozatos osz-

tálya 37 tanuló (12 lányt) vettek fel. (Az irattári anyagban nem kerestük meg azt az adatot, hogy a felvettek hány százaléka volt fizikai dolgozók gyermeke...) Elvileg a Dunántúlról kellett volna beiskolázní, de a megyei tanács művelődési osztálya értesítette a gimnázium igazgatóját, hogy maximum 2 helyet tarthat fenn megyén kívüli tanuló felvételére. Sokat segített a pályaaorientációban már a kezdeti időkben is a TIT által szervezett Kis Matematikusok Baráti Köre, a 3–8. osztályos tanulóknak szervezett tehetséggondozó szakkörök rendszere. Ilyen foglalkozásokat évtizedekig vezettek a Lovassy specmatos tanárai, és részt vettek a KMBK országos hálózatában a feladatsorok és a tanári útmutatók összeállításában, a nyári tanári továbbképzéseken bemutatókat és előadásokat tartottak. A mai felvételi rendszer szerint csak írásbeli vizsga van, 2004-től központi sorozattal. A központi sorozat tehetséggondozó változatát írták a matematika tagozatra jelentkezők 2009–2012 között. Minisztériumi előírás alapján 2013 óta egységes a központi sorozat. A felvételi pontszám megfelelő súlyozásával igyekszik a Lovassy Gimnázium igényeit megfogalmazni a Pedagógiai Programban rögzített felvételi rendszer. A KMBK szakköröket a kilencvenes években a gimnáziumunkban szervezett előkészítő szakkörök, a közelmúltban a Lovassy Tehetségpont foglalkozásai váltották fel. Jól tájékoztatja az ide igyekvő nyolcadikosokat és szüleiket a 2011 novembere óta évente megtartott „Nyitva van az aranykapu” rendezvény. *„Ekkor két napon át a Lovassyba invitáljuk azokat az általános iskolásokat, akiket nemcsak a Lovassyról szóló legendák, hanem a Lovassy valósága is érdekel. [...] Azzal, hogy az Aranykapu kinyitásával behívjuk az iskolába a holnap gimnazistáit, szeretnénk megmutatni nekik, hogy sem versenystálló, sem a tanulás terhei alatt görbenedő kockák neveldeje nem vagyunk. [...] Azt reméljük, hogy az Aranykapun betérők közül sokan választják később a Lovassyt, és a választásban esetleg a nálunk töltött néhány kellemes órának is szerepe lehet.”* (Lovassy évkönyv 2012/2013. 7–8. oldal)

A tantestület létszáma az 1966/67-es tanév végén 31 fő volt, közülük matematika szakosak voltak: Gyüre Attila igazgató, Hegyi László, Hegyi Lászlóné, Jung Anna, Knoll János és Takács József. Knoll János vállalta az első matematika tagozatos osztályt osztályfőnökként is. Tanított matematikát ebben az osztályban Hegyi László is, aki azután a későbbiekben a matematika gyakorlatok oktatása mellett a tagozaton a fizika tanára is lett. Kettőjük mellett Takács József is bekapcsolódott a tagozatos munkába. Az ő szakhelyettesítésére azonban gyakran volt szükség, mert a néphadsereg városi kiegészítő parancsnoksága többször hívta be tartalékos tiszti szolgálatra, és felmentését a gimnázium igazgatója megpróbálta ugyan, de nem tudta elintézni.

Szakmai együttműködés, tanári továbbképzések

A Lovassy Gimnáziumban folyó matematika tagozatos oktatás tanárai elévülhetetlen segítséget kaptak már az első, 1967/68-as tanévtől kezdve a Matematikai Kutatóintézet Didaktikai Csoportjától. Cser Andor főiskolai tanár, az OPI matematikai tanszékének vezetője 1967. szeptember 22-én kelt levelében értesítette a gimnázium igazgatóját, hogy a Matematikai Kutató Intézet Didaktikai Csoportjával közösen milyen iskolalátogatásokat és nyári továbbképzéseket tartanak a matematika tagozatos tanárok számára. Mind a hat tagozatos iskolát végiglátogatta az országos munkaközösség egy éven belül, és nyáron egy hetes továbbképzésre invitálták a tanárokat Nyíregyházára. A veszprémi látogatást 1968. január 18-ára tűzték ki. Az érdekelt tanárok utazási és szállás költségeit fedezte az OPI. A továbbképzéseknek ez a rendszere sokáig megmaradt, az iskolai látogatásokat két naposra szervezték, és a hét iskolát két-háromévente látogatták meg. A tanárok költségeit a későbbiekben a megyei tanács, majd az iskola állta. A nyári továbbképzések előadói egyetemi professzorok, akadémikusok voltak. A továbbképzéseken alakultak ki véglegesen a tantervek Urbán János (1939–2012), az ELTE Analízis Tanszék adjunktusának irányításával, aki ez idő tájt lett az OPI főmunkatársa (később a Berzsenyi Gimnázium specmatos tanára). A nyári továbbképzéseket a BJMT Vándorgyűléséhez „illesztették” a szervezők, a vándorgyűléseken többször adtak elő tagozatos tanárok. A Matematikai Kutató Intézet Didaktikai Csoportja 1970-ben pályázatot hirdetett (ösztöndíj keretében) középiskolai tanárok kutató munkájára. A kutatás tárgya a tantervi anyag korszerűsítése és a módszerek modernizálása konkrét oktatási témák mentén a tagozatos osztályos tanítási gyakorlatában. 1971-ben a Lovassy Gimnázium két matematikatanára is elnyerte a kutatási ösztöndíjat. Takács József a valószínűség-számítás és a matematikai statisztika taníthatóságát, Békefi Zsuzsa a modern algebrai struktúrák egységben láttatását próbálta ki Surányi János mentorálása alapján a tagozatos osztályokban. (Takács József 40 évvel később óraadó volt a város egyik általános iskolájában. Akkor találkozott a tankönyvekben a valószínűség-számítás kísérletének anyagával, a saját feladataival, ajánlott módszereivel...)

Tantervek, tankönyvek

Az 1966-os miniszteri rendelet előírásával ellentétben évekig nem volt elfogadott tanterve az országban működő matematika tagozatos iskoláknak. Segítséget jelentett a matematika anyag összeállításában a megjelenő háromkötetes tankönyv, de minden iskolának, illetve a matematikatanároknak kellett a tananyagot és annak mélységét az éppen tanított osztályhoz igazítani. Rendkívül fontos volt a megfelelő

módszer kialakítása a tanórákon. Surányi János csoportja azt a szemléletet tartotta követendőnek, mely szerint a matematikatanár nem előadó a tanórán, hanem irányítja, szervezi az önálló és csoportos munkát, a felfedezés örömét, a kudarc élményével együtt meghagyja a diákoknak! Surányi professzor szerint a tanárnak azért kell óravázlatot készíteni (fejben vagy írásban), hogy a tanár a tanóra minden percében tudja, mikor és miért kellett attól eltérnie! A hét tagozatos gimnáziumban a matematikatanároknak akkor is megmaradt a tananyag alakításának, formálásának a szabadsága, amikor nyomtatásban megjelent a tagozatos tanterv. A specmat tankönyvek lassan követték csak a tanterv 1979-es kiadását. Ezek a specmat osztályok számára írt könyvek a 90-es évek elején le is kerültek a Tankönyvkiadó listájáról, kiadásukkal a TYPOTEX kiadó foglalkozik. A mi iskolánkban Pintér Lajos Analízis I–II kötetait és Nemetz Tibor Valószínűesszámitás könyvét tudtuk használni az 1986-ban megjelent Hajnal Imre Matematika a speciális matematika I. osztály számára tankönyv mellett. Tanítási gyakorlatunkban segítséget jelentettek 1981-től Hajnal Imre – Nemetz Tibor – Pintér Lajos – Urbán János által a III. és IV. osztály B fakultációs csoportjai számára írt könyvei. (Az említett tankönyvszerzők közül Hajnal Imre és Urbán János hosszú éveken át tanítottak specmaton.) Ezeket a könyveket már régen nem adják ki, érhetetlen módon. 10-15 év óta tanáraink a MOZAIK Könyvkiadó Sokszínű Matematika tankönyvcsaládját és a mellette megjelenő példatárakat használják, ill. használnák, ha ezeket is ki nem vonták volna forgalomból. Ismét csak érhetetlen okok miatt!

Kapcsolat a Veszprémi (Vegyipari) Egyetemmel

De térjünk vissza a kezdeti időkhöz!

Az óraterv adott volt, ezt az 1966-os miniszteri utasítás tartalmazta: heti 6 óra elmélet és 4 óra gyakorlat. (Az 5+1 oktatási metódusból a +1 napot „kapták” meg a tagozatos osztályok a tagozatot jelentő tantárgy óráinak növelésére, innen ered a „gyakorlat” elnevezés.) Csak a négy óra gyakorlatot lehetett bontva tartani. A csoportok elosztása a Lovassyban az első tanévben névsor alapján, majd félévkor vagy a tanév végén az eredmények, illetve a munkavégzés módja alapján történt (gyorsabb-lassabb csoport). A tagozat indulásánál az első tíz év során az I–II. osztályban a gyakorlat tananyaga szorosan kapcsolódott az elmélet anyagához, a III–IV. osztályban az egyik gyakorlatvezető tanár számítástechnikát tanított.

A kezdeti években igen szoros volt az együttműködés a Vegyipari Egyetemmel. Dr. Tomor Benedek egyetemi adjunktus három évben vezetett gyakorlatot. (A Lovassy igazgatója a Matematika Tanszék oktatói közül vele kötött munkaszerződést fél állásra, mert neki három éves középiskolai tanári gyakorlata volt a győri

Révai Gimnáziumban.) 1970 után a gimnázium még igényelte volna, de az egyetem már nem járult hozzá újabb szerződés megkötéséhez.

„Az egyetemi számítóközpont szívesen állt az ODRÁ-1201 gépével tanáraink, tanulóink rendelkezésére. Ekkor a MOST-1, ALGOL, majd a FORTRAN programnyelv alapjait tanulták a diákok, de előtte áramköröket, logikai kapukat építettek. A számítástechnika középiskolai oktatása ebben az időben (a 60-as évek végén, 70-es évek elején) kezdődött. Tanáraink maguk tervezték a logikai játékok relés modelljeit. Hegyi László volt ebben nagy mester, tankönyvpótló jegyzeteket írt Molnár Attila és Farkas István. [...]

Az ELTÉ-n csak a 70-es évek közepén indult számítástechnika tanári továbbképzés. Iskolánkban a számítástechnika gyakorlatok az új tanterv bevezetése (1979) óta beépültek a technika tantárgyba. Tagozatosaink a technika órákon a programozást BASIC nyelven tanulják. Több tanítványunk olyan szinten kezeli saját személyi számítógépét, hogy bér munkát is vállal pl. a megyei könyvtárnak, az OOK-nak.” (Részlet az 1986-os Jubileumi Évkönyv Matematikatanításuk 35 éve cikkéből.) Az idézett cikk írásakor még COCOM-listán voltak a személyi számítógépek (hardverek és szoftverek), komoly vámtételek nehezítették még a zsebszámológépek behozatalát is. (Magyarországgal szemben COCOM-listát 1990-ben enyhítették, csak 1992-ben szüntették meg.) A Lovassy Gimnázium informatikai rendszerének modernizálásához hatalmas segítséget adott a SOROS Alapítvány által kiírt pályázat, amit a Lovassy 1994 őszén megnyert. Dr. Öveges Ferenc⁷ vezetésével az informatika tanárok munkaközössége a gimnázium falai közé 50 000 USD értékű számítástechnikai fejlesztést épített be. Ez tette lehetővé, hogy 1996 decemberében bekapcsolódhatott az iskola az internet hálózatba a Veszprémi Egyetem segítségével. Ezen fejlesztések élvezői nagyrészt a matematika tagozaton tanuló diákok és tanárok voltak.

Tanári ellátottság, érettségik, felvételik

A Lovassy Gimnáziumban a tagozatos matematikatanári ellátottság az induláskor igen bizonytalan volt. Nemcsak a Vegyipari Egyetemtől nem érkezett hosszabb távon segítség, de friss diplomások sem kaptak megfelelő támogatást sem fizetésben, sem óraszámban, sem lakásproblémáik megoldásában. A gimnáziumban a tagozat 50 éve alatt soha nem sikerült tagozatos tanároknak órakedvezményt kiharcolni. A hét specmatos iskola közül nem egyben gyakorló iskolai státusban, vezető tanári besorolásban heti 9-12 kötelező órában dolgoztak a tanárok. A Lovassyban nem volt ritka a tantárgyfelosztásban a rögzített 28-33 heti óraszám, csoportbontás csak az 1979-es reform után lett általános minden tagozatos matematika órán.

A tagozaton a gimnázium matematika munkaközösségének „mindazon a tagjai taníthatnak (taníthattak), akik ezt a munkát önként vállalták, és akiket az iskolavezetés erre a munkára alkalmasnak talált. A rátermettség alapja a biztos szakmai tudás volt. A tagozatos tantervben sok olyan tananyag szerepel, amit a tanár sem tanult az egyetemen, vagy ha tanulta is, nem kimunkált annak középiskolai módszertana. Nem egyetemi anyagot kell megtanítani, hanem azt kell alkalmasan előkészíteni, megfelelően megalapozni.” (Részlet az 1986-os Jubileumi Évkönyv Matematikatanításuk 35 éve cikkéből.)

Mindezek ellenére a matematika tagozatos osztályok 1967 óta minden évben elindultak a Lovassyban. A tagozatban folyó munka eredményessége iskolán belül és azon túl is bebizonyította ennek az oktatási formának a létjogosultságát. Az eredményeket nem lehetett csak a beiskolázás adta előnyökre fogni. Hiszen *a specmat tagozatos osztályok beiskolázási színvonaláról azt szoktuk mondani, hogy megfelel egy jó beiskolázású iskola átlagos osztályának, ha abból a 8-10 leggyengébbet kihagyjuk.* Ezekben az osztályokban meghatározó lett az itt tanuló diákok elkötelezettsége, sokszínű érdeklődése, valamint a tanárok szakmai és módszertani igényessége. A Lovassyban folyó munka színvonalát a specmatos tanárok országos munkaközössége nagyra értékelte már 1968-tól kezdődően. Az 1973-ig lefolytatott érettségi vizsgák is különlegesen eredményesek lettek. Az eredeti rendelkezések szerint a specmatos osztályok tanulóinak a speciális matematikai tananyagból kellett vizsgázni mind írásban, mind pedig szóban. Az érettségi elnököket egyetemi oktatók, tanárok közül a minisztérium közvetlenül jelölte ki az első három évben. 1974 óta a specmatosok számára is azonos előírások vonatkoznak az érettségien az általános tanterv szerint tanulókéval. Azok számára, akik matematikából felvételiztek egyetemre, főiskolára, 1974–2005-ig ún. közös érettségi-felvételi dolgot kellett írni egyetemi helyszínen. Ezek voltak az ún. „indigós” dolgozatok. A két példányból az eredetit az egyetem javította, a másodpéldányt kapta a gimnázium... Az elnököket már a megyén jelölték ki, és ritkán fordult elő, hogy matematika szakos elnök jött a matematika tagozatra. Külön megtiszteltetésnek számított az 1996-os elnök személye: Dr. Sas Elemér⁸ fizika professzor az ELTE TTK-ról. 1996-tól – összefüggésben a felsőoktatás liberalizálásával – minden diák több felsőoktatási helyre is jelentkezhet. Megszűnt „a megfelelt, de helyhiány miatt nem vették fel”, illetve az előfelvételi rendszere. 2005-től országosan a kétszintű érettségi vizsgaszabályzat előírásai alapján tesznek érettségit a gimnazisták. Az érettségi vizsgán elért eredményből számítják a felvételin szerzett pontokat. A matematika igényes egyetemi szakokra általában nincs előírva az emelt szintű matematika vizsga, de matematika tagozatosainknak több mint 50%-a leteszi az emelt vizsgát 90% feletti eredményességgel. (Országosan az érettségi bizonyítványt kapóknak mindössze 5%-a vizsgázik emelt

szinten matematikából, és közöttük a gimnazisták eredménye 70% körüli érték ezen a vizsgán.)

A hetvenes évek végétől javult a Lovassy specmat tagozatán a szaktanári ellátottság. Az 1979-es oktatási reform megszüntetett ugyan több tagozatos osztályt az országban, de a hét specmatos iskola besorolása megmaradt, a bevezetett fakultációs órák miatt (is) csökkentek a matematika óraszámok. (A heti óraszám 10-ről 8-ra változott.) Mivel a csoportbontás miatt a tanórák hatékonysága nőtt, az óraszám-csökkentés még nem volt számottevően érzékelhető. Nálunk mindkét tanár tanít minden diákot egy osztályban, felváltva mennek a csoportokhoz órákra. A két tanár kiválasztásánál fontos szempont, hogy a két tanár elfogadja egymás elképzeléseit, módszereit. Fel kell tudni osztaniuk a tananyagot egymás között, és meg kell tudni egyezniük a diákok értékelésében, véleményezésében, hiszen bár külön osztályoznak, egyetlen matematika jegyet kell kialakítaniuk. A hosszú évek alatt csak ritkán fordult elő, hogy a tanár-páros nem maradt együtt. Kezdő tanár csak néhány Lovassyban eltöltött év után léphetett be a tagozatra tanítani. A tagozat beindulása után tíz évvel már jó híre ment az itt folyó munkának, ezért a Lovassy megkeresésére az ELTE és a szegedi JATE tanárai is „küldtek” végzősöket a veszprémi specmatra. Így került az iskolánkba Molnár Lajos és Lörentei Tamás⁹, Katanics Sándor¹⁰ és Katanics Sándorné, Schultz Zoltán és Németh Gabriella. A tanár utánpótlás másik fontos részét adta a „Alma Mater” vonzása. Matematikatanáraink közül többen voltak a Lovassy Gimnázium diákjai.

Az 1985-ös – reformtörekvéseket is tartalmazó oktatási törvény lehetővé tette a tanárok szakmaiságának erősítését. Az egyetemek egy éves, záró szakdolgozattal záruló továbbképző évet hirdettek a diplomás tanároknak egyik szakjukból. A Lovassy Gimnáziumban évente egy-egy matematikatanár részvételét engedélyezték a továbbképzéseken. 1986-ban Takács József, 1987-ben Békefi Zsuzsa, 1988-ban Farkas István végzett az ELTE TTK matematika intenzív továbbképző szakán kiváló eredménnyel. Takács József szakdolgozatát a szabadsávós órák témájáról, Békefi Zsuzsa szakdolgozatát a (Gráfelméleti feladatgyűjtemény), illetve Farkas István Szakköri feladatgyűjteményét a Megyei Pedagógiai Intézet Módszertani levelek sorozatában 1986/12., 1988/9. ill. 1994/1. számon megjelentette.

A szaktanári törzsgárda alakulását nem segítette, hogy kiváló matematikatanáraink kerültek igazgatóhelyettesi, igazgatói, oktatásirányítói pozícióba. Az osztályfőnökséget nem tudták már vállalni, és teljes óraszámban már nem taníthattak matematikát, de vezetői munkájuk arra irányult, hogy megtartsák a matematika tagozatot a változó társadalmi és törvényi feltételek között. Mivel kiválóan ismerték, ismerik

a tagozatos munka szépségét, nehézségeit és értékeit, segítették az iskolában más irányú specializációk, tagozatok létrejöttét oly módon, hogy az iskola oktató-nevelő munkájának mérhető és mérhetetlen színvonala emelkedjen! Munkájuknak és elkötelezettségüknek is köszönhető, hogy matematika tagozatunk már 50 éve működik a sok-sok változás, változtatás ellenére!

Belső szerkezetváltozások a Lovassyban

Az elmúlt 50 év során sok változás történt az iskola szerkezetében. „Az 1973/74-es tanévben indult egy angol–német tagozatos első osztály, ennek az utolsó évfolyama 1982-ben érettségizett, és átadta a helyét a fakultációnak.” (Részlet az 1986-os Jubileumi Évkönyv iskolatörténeti cikkéből – 69. oldal.) 1982-ben önálló iskola lett a közlekedésgépészeti szakközépiskolai tagozat (Jendrassik), 1983–1988-ig a Lovassy gimnáziummal együtt zeneművészeti szakközépiskola működött közös igazgatás alatt. Az 1988-as tanévtől tiszta profilú négyosztályos gimnázium lett a Lovassy. Ekkor 62 tagú volt a tantestület. A 17 tagú matematika munkaközösségből 8-an tanítottak már matematikát egy vagy több specmat tagozatos osztályban. Az 1979/80-as tanévben induló fakultációs rendszer nagyon sikeresen startolt az iskolánkban. Változatos kínálatot tudott a Lovassy nyújtani a III.–IV. osztályos tanulóknak. Megnővekedett az idegennyelvi-képzés lehetősége, de matematika A és B, fizika, kémia, biológia, történelem, magyar nyelv és irodalom, kémia labor, gépjárművezetés- és ügyintézés fakultációkat is választhattak a tanulók (először a 1981/82-es tanévben). Sikerült a pályaaorientáció is, a második osztályban ehhez kapott ún. szabadsávós órák hatékony felhasználásával. A fakultáció sikeres bevezetése és annak máig is tartó, némileg módosult rendszere a specmatos osztályokban folyó minőségi oktató-nevelő munka gyakorlatából nőtt ki, és lett sikeres a Lovassyban. A hetvenes évek végére nyilvánvalóvá vált, hogy az egy kiemelt tantárgy kiemelt tanítása-tanulása serkentően hat a tanulók és a velük foglalkozó pedagógusok eredményeire, a diákok tanulmányi előmenetelére, személyiségük fejlődésére. (Ez a tapasztalat azonos volt a Kodály-módszerrel¹¹ dolgozó ének-zenei iskolák tapasztalataival.)

A Lovassy tantestületén belül többen kivételezettnek tartották azokat a kollegákat, akik taníthattak a tagozatos osztályban, ebből érezhető feszültség is kialakult a tantestület nem matematika szakos tagjai és a matematikatanárok között. A specmatos osztályok tanulmányi átlaga – nemcsak matematikából – magasabb volt a többi osztályénál, megmutatkoztak az eredmények az érettségiken, felvételikén is. Mivel az egyetemi-főiskolai helyek száma alacsony volt, országosan az érettségizők 25%-a tudott továbbtanulni (szemben a mai 75% körüli értékkel), a szülők számára is fon-

tos volt, hogy a gimnázium kellően készítsen fel az egyetemi tanulmányokra, és adjon elegendő tudást az egyetemi követelmények jó teljesítéséhez. A szülők társadalma 50 év óta egyöntetűen támogatja a matematika tagozat munkáját. Az 50 év során 93 esetben fordult elő, hogy egy családból két, 7 esetben pedig egy családból három gyermek is matematika tagozatunkon érettségizett. 41 esetben fordult elő, hogy matematika tagozatos tanítványunk édesapja, édesanyja (vagy mindkettő) is matematika tagozatunkon érettségizett.

Az 1989/90-es tanévben újból indult egy speciális idegennyelvi-osztály, és egy, a számítástechnikát, illetve a fizikát emelt óraszámú tanuló osztály. A specmatosok óraterve úgy alakult át, hogy 1994-től az egyik fakultációs sávból már ők is választhattak. A specmatosok általában a második felvételi tárgyakat (történelem, fizika, idegen nyelv) tanulták emelt óraszámú fakultáció keretén belül a két utolsó évben. A speciális idegennyelvi-osztály helyett 1993-tól indult a német nemzetiségi oktatás egy teljes osztállyal. Az angol emelt szintű oktatás az informatikatagozattal „karöltve” dolgozott néhány évig.

A kilencvenes évek elején hosszú és csaknem „vére menő” vita előzte meg a Lovassy Gimnáziumban a két hatosztályos tanulócsoport beindítását. Mivel az 1985-ös oktatási törvény 1990-es módosítása feloldotta az iskolák egységes és merev szerkezetét, sorra alakultak az országban a nyolc- és hatosztályos gimnáziumok a hagyományos négyosztályos középiskolák mellett. A Lovassy Gimnázium tantesületében mind a három iskolatípusnak voltak támogatói és ellenzői is. A budapesti specmatos iskolák és három vidéki gimnáziumban (a debreceni Fazekas, a szegedi Radnóti, a miskolci Földes) hamarosan áttértek a hatosztályos képzésre. Mára már közös tantervvel, de nem azonos órásszámmal dolgoznak. A heti órásszámaik a hat év során összességben 38-44 között vannak. A Lovassy matematika tanárainak 80%-a nem akarta a hatosztályos specmatot, sőt a specmatos tanárok közül csak páran jelezték, hogy tanítáának alaptantervű hatosztályos képzésben. Az ellenkezés alapja az volt, hogy 14-18 éveseknek egészen másképpen kell matematikát oktatni, mint a 12-14 éveseknek. A fellépő problémákat a tanárok az egyetem gyakorlóiskoláiban megtapasztalták. A 12 évesek konkrétumokban képesek csak gondolkodni, az absztrakciós képesség kialakítása csak 14 év után kezdhető, de akkor is lassan lehet és kell haladni, a fogalomalkotás nehéz és lassú folyamat. Végülis a viták lezárásaként az 1995/1996-os tanévben elindult két párhuzamos osztállyal a Lovassyban a hatosztályos általános képzés. Nem volt ezekben az osztályokban semmilyen specializáció. Az utolsó hatosztályos érettségi vizsga 2010-ben volt a Lovassyban. Nem tudhatjuk, hogyan alakult volna a hatosztályos specmat a Lovassyban, ha beindult volna. Matematikatanáraink soha nem sóhajtoztak utána. Még akkor sem, amikor a 2013-as Köznevelési Törvény szigorú óratervei és megkötései alapján olyan óraterv

volt készíthető, hogy a matematika tagozatos osztályok az ötéves képzés során összességében (heti) 26,5 matematika órát kaptak (2018-tól emelkedik ez az óraszám 27-re). Ezzel megszűnt a speciális matematika tagozatos besorolás, és ma már matematika emelt szintű képzés címen hirdetheti a Lovassy a matematika tagozatot. De a tagozat célja, a tananyag, a követelmények szintje nem sokat változott. A Lovassy Gimnázium Felvételi Tájékoztatójában ez áll 2017-ben:

„Emelt szintű matematika tantervű osztály: Ennek a képzési formának a célja, hogy a tanulók életkori sajátosságainak megfelelő mértékben, de intenzív módon juthassanak el a matematikai ismeretekhez. Fejlődjön a tanulók absztrakt és szimbolikus kommunikációs képessége úgy, hogy alkotó módon tudják alkalmazni a tudomány eredményeit, és későbbi tanulmányaik során képesek legyenek arra, hogy a szimbolikus nyelvet magasabb szinten művelni is tudják.”

A Lovassy szerkezetváltásai között meg kell említeni az Arany János Tehetség-gondozó Programot (AJTP). *„Azok a diákok jelentkezhettek erre az 5 éves időtartamú, tehetséggondozó programra, akik valamilyen ok miatt hátrányos helyzetűek, tehetségesek és a hátrányos helyzetük miatt nincs lehetőségük a bennük rejlő átlagon felüli képességeik kibontakoztatására. A program kifutó rendszerben a 2015/2016-os tanévtől megszűnt.”* (www.lovassy.hu/online/oktatas) Az utolsó csoport a 2019/2020-es tanévben fog érettségizni. Az AJTP rendszerébe a Lovassy az országos indítás évében, 2000-ben a városi Középiskolai Kollégiummal közösen csatlakozott. A program sikeres volt a Lovassy–Kollégium együttműködésében. Húsz év után azonban már másként kell a felzárkóztatást társadalmi szinten megoldani. A gimnáziumban működő AJTP eleve 5 tanítási évben készítette fel a diákokat az érettségire és a továbbtanulásra. Az 5 éves programnak fontos eleme volt az emelt óraszámú informatika- és idegennyelv-oktatás. Ez eredményes volt. A Lovassy négyosztályos rendszerében is fontossá vált, hogy nagyobb szerepet kaphasson az informatika- és idegennyelv-képzés. Ezt a négyéves óratervekben már nem lehetett megoldani, ezért a 2004/2005-ös tanévtől indulva a diákok négyosztályos gimnáziumi osztályok helyett nyelvi előkészítő ötévfolyamos gimnáziumi osztályokban folytathatják a tanulmányaikat a Lovassyban. Az első osztály ebben a módszerben a 2004/2005-be induló speciális matematikai osztály volt. Az utolsó öt év érettségi vizsgáinak, felvételi eredményeinek alapján látszik, hogy ez a képzés nemcsak kedvelt, hanem eredményes is.

	2013	2014	2015	2016	2017
Országos érettségi átlag	3,59	3,58	3,57	3,66	3,66
Lovassy érettségi átlag	4,78	4,76	4,70	4,76	4,86
Lovassy specmat érettségi átlag	4,93	4,80	4,82	4,96	4,87
Lovassy felvettek/érettségizettek %	95,2	93,2	93,2	96	97,5
L. specmat felvettek/érettségizettek %	93	96,8	100	100	96,8

Bár szűkített órakeretek között, a matematika tagozatunk ma is ellátja vállalt feladatát. Elfogadó, integrálódni tudó, kreatív, nyitott gondolkodású tanítványaink, széles tudásbázisú, komoly munkafegyelmű fiatal felnőttként kerülnek be a hazai felsőoktatás bármely területére.

Mit is jelent a „bármely terület”? 2007 és 2017 között 315 diák érettségizett a matematika tagozaton. A továbbtanulási kurrens irányok illetve szakok:

irány	műsz.	gazd.	term.tud.	inform.	orvosi	bölcsész	agrár	ped.	jogi	össz
fő	134	56	31	26	26	9	8	6	5	301
%	43	18	10	8	8	3	3	2	2	97

Az elmúlt 50 év során a Lovassy Gimnáziumban nemcsak a matematikát és a többi tantárgyat lehetett magas szinten tanulni, a tanórán kívüli tevékenységek is meghatározóan hatottak a közösségekre. Az énekkarok, színjátszókörök, sportkörök, képzőművészeti szakkörök tagjai között mindig „felülreprezentált” volt a matekosok részvétele. A 2002-ben, Bolyai János születésének 200. évfordulójára emlékező Bolyai Ünnepe, a tagozat 40 és 50 évének, valamint az iskola alapításának 275. és 300. évfordulós szerteágazó rendezvényeinek sikere nemcsak a specmatos tanárok és éppen akkor itt tanuló specmatosok, hanem a régebben végzettek közös ünnepe is volt. Ennek az írásnak nem feladata ezeknek a rendezvényeknek a bemutatása, értékelése. De felhívjuk a figyelmet iskolánk honlapjára (www.lovassy.hu), ami 2006 óta Pálffy Zoltán igazgatóhelyettes pontos szerkesztésében szinte napi részletességgel követi az iskolában történeteket. Ennek a honlapnak a keretében olvasható a specmat50.lovassy.hu, amely rengeteg olyan adatot is tartalmaz (pl.: versenyeredmények, tanulói névsorok, jutalmazások, családi kapcsolatok stb.), amelyeket végigböngészve az érdeklődő olvasó teljesebb és árnyaltabb képet kaphat az 50 éves tagozat történetéről. A Veszprémi Lovassy és volt Piarista Öregdiákjainak Baráti Köre még 2018-ban megjelenteti az 50. évforduló jubileumi rendezvényeinek Krónikáját.

Matematikatanári arcképcsarnok

A matematika tagozat indulása, az 1967/68-as tanév óta matematikát 22-en tanították a specmaton a Lovassyban. A tanárok pályaképét a tagozatra „belépés” sorrendjében vázoljuk fel. A kitüntetések közül csak azokat soroljuk fel, amelyeket a tanárok a specmatos munkájukkal érdemeltek ki. Felhívjuk a figyelmet a specmat50.lovassy.hu honlapon az Érdekességek fejezetre és az E-dokumentumok cím alatt található Egyéb e-dokumentumokra. Itt elérhetőek többek között a 2011-es jubileumi, majd a 2014–2015-ös, illetve a 2015–2016-os évkönyvekben megjelent riportok, tanári-portrék. (A kérdező Asztalos István, a Lovassy Gimnázium magyar szakos tanára.)

KNOLL JÁNOS (1926–2018) matematika–ábrázoló geometria szakos tanár a Lovassy Gimnáziumban tanított 1952-től 1986 évig, a nyugdíjazásáig. Középiskolai tanulmányait félbeszakította a háború és a francia hadifogság, ahonnan 1946-ban tért haza. Pápán az Állami Tanítóképző Intézetben 1948-ban kapott tanítói oklevelet. Az ELTE TTK-n 1955-ben matematika–ábrázoló geometria szakon tanári diplomát szerzett. A Lovassy Gimnáziumban a matematika tagozat alapítója. Négy tagozatos osztálynak volt tanára. Matematikai munkaközösség vezetője 1968-ig. A gimnázium igazgatóhelyettese 1970–1978 között, igazgatója 1978–1986-ig. Elévülhetetlen szerepe volt a piarista múlt felvállalásában, a gimnázium alapítása 275. évfordulójának megrendezésében, a Jubileumi Évkönyv – 1986. kiadásában. Tagja volt a BJMT elnökségének. A BJMT legfőbb szakmai díját, a BEKE MANÓ díjat 1970-ben kapta meg, életművéért 2007-ban elnyerte a PÓLYA GYÖRGY díjat. Sok éven keresztül vezetett KMBK szakköröket a városban. Nyugdíjazása után óraadó volt a Lovassyban, majd a Medgyaszay (Tetőfedő Szakiskola) és Gimnáziumban.

HEGYI LÁSZLÓ 1950-ben érettségizett a Lovassy jogelőd iskolájában. Matematika–fizika szakot végzett az ELTE TTK-n 1957-ben, a Lovassyban tanított 1957 és 1979 között. Tanított hét matematika tagozatos osztályban, megalapozta a számítástechnikai ismeretek, a programozás oktatását. A fizika munkaközösség vezetője volt. 1979-től nyugdíjazásáig a Kállai Éva Gimnázium – majd jogutódja – a Vetési Albert Gimnáziumban tanított, ott igazgatóhelyettes volt.

TAKÁCS JÓZSEF 1963-ban végzett az ELTE TTK matematika–fizika tanári szakon, 1966 és 1994 között tanított a Lovassyban. Hét tagozatos osztályban tanított. Megyei szakfelügyelő lett matematikából, majd a gimnázium igazgatója volt 1986–1991 között. Igazgatása idején indult a gimnáziumban a számítástechnika (informatika) emelt szintű képzés. 1994 után nyugdíjazásáig a város önkormányzatánál az Oktatási Iroda vezetője lett. Sok éven keresztül vezetett KMBK foglalkozásokat, tartott bemutatókat tanároknak, írt KMBK szakköri feladatgyűjteményeket. Matematikatanári munkájáért 1976-ban BEKE MANÓ díjat kapott.

DR. TOMOR BENEDEK a Pannon Egyetem (Vegyipari Egyetem) Matematikai Intézetének nyugalmazott tanára, egyetemi adjunktus. Az ELTE TTK matematika tanári szakán végzett 1958-ban. Vendégtanárként oktatott a Lovassyban az első három matematika tagozatos osztályban 1968 és 1970 között. KMBK szakköröket vezetett. BEKE MANÓ díjat kapott 1977-ben. A Veszprémi Egyetemi Kiadó 1985-ben jelentette meg első ízben Az operációkutatás matematikai alapjai című könyvét.

BÉKEFI ZSUZSA 1967-ben végzett az ELTE TTK matematika–fizika szakon. 1969–2010 között tanított a Lovassy Gimnáziumban, 2007-től nyugdíjasként. 1971-től 2007-ig a matematika munkaközösség vezetője volt. 18 specmat osztályban tanított. Évekig vezetett a városban KMBK szakköröket, országosan használt

tanulói példatárakat, tanári segédleteket írt ehhez a munkához. A BJMT Oktatási Szakosztályának 1976–1996 között előbb alelnöke, majd 15 éven át elnöke volt. BEKE MANÓ díjat kapott 1973-ban és 1999-ben. 1974–2000 között, majd 2005–2011 között az érettségi (felvételi) feladatkitűző bizottságnak tagja, 2004–2013 között a kétszintű matematika érettségi megyei multiplikátora volt. 2013-ban jelentette meg a ZALAMAT Alapítvány Gráfok – feladatok érettségien és versenyeken címmel a Hraskó Andrással közösen összeállított feladatgyűjteményét. 2014-ban elnyerte a RÁTZ LÁSZLÓ TANÁR ÚR életműdíjat.

Dr. MOLNÁR ATTILA 1970-ben végzett az ELTE TTK matematika–fizika szakán. A Lovassy Gimnáziumban 1970–1975 között tanított. Fizikából doktorált. Négy specmatos osztályban tanított matematikát és vezetett számítástechnika gyakorlatot is. 1975–1992-ig a Veszprém Megyei Tanács Művelődési Osztályán dolgozott, 1984-től annak vezetőjeként. 1992–2007-ig, nyugdíjazásáig az általa alapított Tetőfedő (Medgyaszay) Szakiskola és Gimnázium igazgatója volt.

ARNHOFFER MIHÁLY (1948–2006) a Lovassy Gimnáziumban érettségizett, majd a JATE TTK-n 1971-ben végezte el a matematika–fizika szakot. A Lovassy Gimnázium volt az egyetlen munkahelye. Tizenegy specmatos osztályban tanított. Ifjúsági tanácsadó tanár 1982-ig, majd 1982–1991-ig igazgatóhelyettes, 1991–1997 között igazgató volt. Igazgatói működése során indult a német nemzetiségi tagozat és a hatosztályos képzés a gimnáziumban. Súlyos betegségben halt meg, tanári munkáját betegsége idején is ellátta.

FARKAS ISTVÁN az ELTE TTK matematika–fizika–ábrázoló geometria szakán végzett 1969-ben, gyakorló évének második végét már a Lovassyban töltötte. Később megszerezte a technika szakos végzettséget is. 2008-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig a Lovassyban tanított, nyolc specmatos osztályban volt matematika-tanár. A specmat tagozat kezdetekor Hegyi Lászlóval közösen írtak a diákok számára tankönyv-pótló jegyzeteket a számítástechnika, a programozás megalapozásához. Vezetett a városban Kis Informatikusok Baráti Köre foglalkozásokat. Nyugdíjba vonulása után óraadó volt pl. a balatonalmádi Kéttannyelvű Gimnáziumban.

PORKOLÁB ÉVA (HORVÁTH JENŐNÉ) az ELTE TTK matematika–fizika szakon végzett 1970-ben. 1970–1994-ig volt a Lovassy Gimnázium tanára. Egy specmatos osztályban tanított. 1994 után a veszprémi Eötvös Kollégiumban igazgatóhelyettes, 1996-ban történt nyugdíjazása után óraadó volt a Zeneművészeti Szak-középiskolában és a Medgyaszay (Tetőfedő) Szakiskola és Gimnáziumban. Önkormányzati képviselőként dolgozott 1990 és 1994 között.

MOLNÁR LAJOS az ELTE TTK matematika–fizika szakán végzett 1979-ben, majd elvégezte a világnézetünk alapjai szakot is. A Lovassyban tanított 1979 és 1990 között, két specmatos osztályban oktatott matematikát. 1982-től ifjúsági tanácsadó tanár volt, létrehozott egy ifjúsági szövetkezetet az iskolai büfé üzemeltetésé-

sére. A tanári pálya elhagyása, 1990 után pénzügyi tanácsadó céget hozott létre. Sokat munkálkodik azért, hogy a középiskolában meghonosodhassanak a modern pénzügyi szemléletet közvetítő tudásanyagok.

KIRÁLY LÁSZLÓ az 1961-ben megszerzett tanítói diplomája után 1970-ben végzett az ELTE TTK matematika–fizika szakán. A Lovassy Gimnáziumban 1980–2000 között tanított, és megszerezte a technika szakos végzettséget is. Egy specmatos osztályban tanított. Megyei technika-, fizika, majd matematika szakfelügyelő (szaktanácsadó) volt. Több cikket írt a fizika, technika tanításának aktuális kérdéséről, behatóan foglalkozott az ökológiai szemlélet kialakításával (MPI, Módszertani levelek) 2000–2005 között a zalaegerszegi Mindszenty József Katolikus Gimnázium igazgatója, majd nyugdíjasként 2005–2010 között óraadó tanár a veszprémi Padányi Márton Katolikus Iskolában. BEKE MANÓ díjat kapott 2009-ben.

VARGA VINCE a Lovassy Gimnázium matematika tagozatán végzett 1975-ben, majd az ELTE TTK matematika–fizika tanári szakon szerzett diplomát 1981-ben. Később elvégezte a technika szakot is. 1981-től a Lovassy Gimnázium tanára, fizika munkaközösség-vezető 1996 óta. Tizennégy matematika tagozatos osztályban tanított a matematika mellett fizikát is. A kétszintű érettségi bevezetése óta megyei szinten az emelt szintű fizika vizsgák kísérleteinek összeállítója, a vizsgák koordinátora. PÓLYA GYÖRGY díjat kapott 2010-ben, 2013-ban BONIS BONA díjat és 2015-ben GRAPHISOFT díjat nyert el kimagaslóan eredményes szaktanári munkája elismeréseként.

BOHNER GÉZA (1958–2016) az ELTE TTK matematika–fizika szakot végezte el 1983-ban. A Lovassyban 1983–1985 között tanított két specmatos osztályban. 1985-ben munkahelyet változtatott, a budapesti I. István (Szent István) Gimnázium tanára lett. Ott dolgozott haláláig.

KATANICS SÁNDORNÉ LENGYEL ZSUZSA a Lovassy Gimnázium specmat tagozatán érettségizett 1979-ben. A JATE TTK matematika–fizika szakos diplomáját 1985-ban szerezte meg. A Lovassy Gimnáziumban tanít 1985 óta. Sikerrel dolgozott a hatosztályos gimnáziumi képzésben. Nyolc specmatos osztályban tanított matematikát. Eredményes munkájának elismeréseként 2011-ben GRAPHISOFT díjat és PRO PROGRESSIO díjat kapott.

SCHULTZ ZOLTÁN a JATE TTK matematika–fizika–számítástechnika szakon végzett 1986-ban. A Lovassy Gimnázium tanára volt 1986 és 2004 között. Öt specmatos osztályban tanított. 2004 és 2007 között a városi Polgármesteri Hivatalban az Oktatási Irodát vezette, majd 2007-től a Lovassy Gimnázium igazgatója (intézményvezetője). Elévülhetetlen szerepe volt a gimnázium alapítása 300. évfordulójának nagyívű megünneplésében, valamint a matematika tagozat 40. és 50. éves jubileumának megrendezésében. Tehetséggondozó munkája elismeréseként 2013-ban BONIS BONA díjat nyert el. 2014 őse óta alapító tagként munkálkodik az Élenjáró

Gimnáziumok Igazgatói Grémiumában (ÉGIG) a magyar oktatási rendszer színvonalának emeléséért.

KOVÁCS ELŐD a Lovassy Gimnázium specmat tagozatán végzett 1987-ben, majd az ELTE TTK matematika–fizika szakon szerzett diplomát 1993-ban. A Lovassy Gimnázium tanára volt 1993 és 1999 között. Két specmatos osztályban tanított. 1999 óta a Veszprémi (Pannon) Egyetem Matematikai Tanszékének oktatója.

PÁLFFY ZOLTÁN 1989-ben érettségizett a Lovassy Gimnázium specmat tagozatán. Az ELTE TTK matematika–kémia–számítástechnika szakokat végezte el 1994-ben. 1994 és 2002 között a Lovassy Gimnáziumban, majd 2002 és 2005 között a győri Baross Gábor Közgazdasági Szakközépiskolában tanított, igazgatóhelyettes is volt. 2005 óta a Lovassy Gimnázium igazgatóhelyettese. Öt specmatos osztályban tanított matematikát. Az emelt szintű érettségiken az egyik megyei koordinátor. 2006 óta szerkeszti a gimnázium honlapját, amely elérhető www.lovassy.hu címen. Sokat tesz azért, hogy a napi tanítási gyakorlatba bekerüljenek az elektronikus anyagok tanári és tanulói segédletként. Tehetséggondozó munkájának elismeréseként BONIS BONA díjat kapott 2014-ben.

BÖCSKEI ÁKOS 1989-ben érettségizett a Lovassy Gimnázium specmat tagozatán. Az ELTE TTK matematika–fizika tanári szakon végzett 1994-ben. A Lovassy Gimnáziumban tanít 1995 óta, hét specmat tagozatos osztályban tanított matematikát.

NÉMETH GABRIELLA a JATE TTK matematika–fizika tanári szakon végzett 1986-ban. A Lovassy Gimnázium tanára 1986-tól. Négy specmatos osztályban tanított matematikát. Eredményes munkát végzett a gimnázium hatosztályos képzésében. 2004-től igazgatóhelyettes. Kiemelt szerepe van abban, hogy a Lovassy több ízben elnyerte az akkreditált KIVÁLÓ TEHETSÉGPONT minősítést. Sikeresen szervezi a gimnázium nagyrendezvényein a volt diákok előadásait. Az emelt szintű matematika érettségik megyei koordinátora 2013 óta.

CSIZMAZIA IMRE az ELTE TTK-n szerezte meg matematika–fizika–ábrázoló geometria szakokon a diplomáját 1992-ben. 1993 és 2017 között volt a gimnázium tanára. Eredményesen oktatott emelt szinten matematikát és fizikát az informatika tagozaton. Három specmatos osztályban tanított. Matematika munkaközösség-vezető volt 2008 és 2017 között. OKTV versenybizottsági tag több mint egy évtizede. Kiemelkedő szaktanári tevékenységéért 2005-ben GRAPHISOFT díjat, 2010-ben PRO PROGRESSIO díjat kapott. 2017-től a nemesvámosi Fehérlófia Waldorf Gimnázium tanára.

TOLNERNÉ CSÖRGŐ VERONIKA a KLTE TTK matematika–ábrázoló geometria–számítástechnika szakjain 1987-ben szerzett diplomát. 1987 óta a Lovassy Gimnázium tanára. Eredményesen oktatott az informatika szakon illetve a specmat tagozaton, ahol öt osztályban tanított matematikát. A 2007/2008-as tanévben és

2017-től matematika munkaközösség vezetője. Nagy szerepe volt a specmat 40. és 50. jubileumi ünnepségeinek megszervezésében. 2014-ben eredményes tanári munkájáért GRAPHISOFT díjat kapott.

MÁRFFY KATALIN 1966-ban érettségizett a Lovassy Gimnázium általános tagozatán. Az ELTE TTK-n matematika–fizika szakos diplomát szerzett 1986-ban. A Lovassy Gimnázium tanára 1986 óta. Két specmatos osztályban tanított matematikát.

Mi lett belőlük? (egykori diákjaink voltak...)

Az első évfolyam indulása óta több mint 1500 tanuló érettségizett a specmaton a Lovassyban. Mire volt elég tanítványaink számára az a muníció, amit az iskolától kaptak? Ezen gondolkodhatunk minden osztálytalálkozón, személyes találkozón is, tanárok, de mindenre kiterjedő választ nem kaphatunk. Azt még láthatjuk, hogy érettségi után 1-2 éven belül mindenki elkezdte a felsőfokú tanulmányait. Még azt is nyomon lehet követni, hogy megkapta-e a diplomáját, aki nekiindult. De hogy azután hány új diplomát szerzett meg, hány munkahelye volt, tudományos minősítést szerzett-e, tudását hogyan tudta hasznosítani – ezekre a kérdésekre már nem mindig találunk pontos választ. Azt elmondhatjuk, hogy a volt tanítványaink többsége tudott – akár többször is – alkalmazkodni a változó társadalmi környezethez. Egyéni „karrierépítés” során sokan megtalálták a tehetségükből is a legtöbbet kihozó munkát, tevékenységet. A 299–302. oldalon olvasható mellékletben azt kívánjuk bemutatni, hogy a spektrum széles és érdekes. Az idehaza (és főleg Veszprém-ben) kialakult életutakból állítottuk össze – természetesen a teljesség igénye nélkül – a névsort. (A sorrendet az érettségi éve határozza meg.)

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

- A veszprémi Lovassy László (volt kegyestanítórendi) Gimnázium JUBILEUMI ÉVKÖNYVE 1711–1986. Veszprém, 1986.
- Veszprémi Lovassy László Gimnázium Értesítői: 1986–1988; 1988–1990; 1990–1991; 1991–1992; 1992–1996; 1996–1999; 1999–2005.
- JUBILEUMI ÉVKÖNYV – 1711–2011. Lovassy László Gimnázium, Veszprém, 2011.
- Veszprémi Lovassy László Gimnázium Évkönyvei: 2012–2013; 2013–2014; 2014–2015; 2015–2016; 2016–2017.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Művelődésügyi Minisztérium Szervezési Osztály (MNL OL XIX–I–4-gg-3.tétel – 17055/1967) számú ügyirata
- Az MSZMP KB 1959–1960. évi jegyzőkönyvei: Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 35. Bp. 1999. (www.library.hungaricana.hu)
- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára:
- a) Lovassy László Gimnázium 1965–1973 közötti iratanyaga
 - b) Veszprém Megyei Tanács Művelődési Osztály 1966–1968 közötti iratanyaga
- A művelődési miniszter 106/1966 (M.K.) MM számú utasítása

Kelemen Elemér: Oktáspolitikai irányváltások Magyarországon a 20. század második felében (1945–1990). Új Pedagógiai Szemle 2003. szeptember www.epa.hu
 A tudományos munka és az oktatás összhangja egy életút során – Beszélgetés Surányi Jánossal. Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok 2003. 12. sz.
 Surányi László: „Kevés ilyen inspiráló légkört tapasztaltam” – Ötvenéves a speciális matematika tagozat. Természet Világa 143. évf. 6. sz. 2012. június

JEGYZETEK

- ¹ DR. KAPOR KÁROLY (1932–2017): magyar szakos tanár, a pedagógia doktora, főiskolai tanár. 1966–1977 között a Veszprém Megyei Tanács Művelődési Osztályának vezetője, 1977–1982 között az Oktatási Minisztérium Vezetőképző és Továbbképzési Intézetének igazgatója, 1982-től 1996-ig, nyugdíjazásáig a Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet igazgatója volt.
- ² GYÜRE ATTILA (1914–1990): matematika–fizika szakos tanár a Lovassy Gimnáziumban 1950-től. 1952-től nyugdíjazásáig, 1978-ig a gimnázium igazgatója volt.
- ³ VARGA DEZSŐ (1914–1998): matematika tanár, egyetemi docens, a Veszprémi Vegyipari Egyetem Matematika Tanszékének vezetője volt 1963 és 1974 között.
- ⁴ DR. LÁSZLÓ ANTAL (1922–1982): a kémiai tudományok doktora, Kossuth-díjas, a Veszprémi Vegyipari Egyetem Vegyipari és Művelti Tanszékének alapítója és vezetője, az egyetem rektora volt 1964 és 1966 között.
- ⁵ LUGOSSY JENŐ művelődési miniszterhelyettes 1962 és 1971 között, előtte az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályának és Közművelődési Alosztályának vezetője volt.
- ⁶ BOLYAI JÁNOS MATEMATIKAI TÁRSULAT (BJMT) az 1891-ben alapított Eötvös Loránd Matematikai és Fizikai Társulat egyik jogutódjaként 1947-ben alakult. Három szakosztálya működik: Tudományos-, Alkalmazott matematikai és Oktatási Szakosztály. Jelenleg 1200 tagja van. 1951 óta adják át minden évben a matematikatanároknak rendezett vándorgyűlés keretében a BEKE MANÓ Emlékdíjat a matematikai gondolkodásra nevelés és a matematikát népszerűsítő munka elismeréséért.
- ⁷ DR. ÖVEGES FERENC mérnök, filozófia és számítástechnika szakos tanár, bölcsész doktor. Tanított Ajkán gépészeti tárgyakat, tíz évig a Veszprémi Egyetemen filozófiát, három évig a Vetési Albert Gimnáziumban informatikát. 1994-től nyugdíjazásáig, 2013-ig a Lovassy László gimnázium tanára, az informatikai munkaközösség vezetője volt.
- ⁸ DR. SAS ELEMÉR (1930–1998) fizikus, az ELTE Atomfizikai-, majd Kísérleti Fizikai Tanszékének oktatója, népszerű televíziós ismeretterjesztő műsorvezető volt.
- ⁹ LŐRENTEI TAMÁS (1955–2017) matematika–fizika szakos tanár. A Lovassy Gimnáziumban tanított 1979 és 1992 között. Ezalatt elvégezte a technika majd a számítástechnika tanári szakot is. 1992-től haláláig a BALLUFF–Elektronikai Kft. fejlesztőjeként dolgozott.
- ¹⁰ KATANICS SÁNDOR a JATE matematika–fizika szakon végzett 1985-ben. A Lovassy Gimnáziumban tanít 1985 óta. 1992–1997-ig igazgatóhelyettes, 1997–2007-ig a gimnázium igazgatója. Nagy szerepe volt abban, hogy a gimnázium épületét 2007-ben teljesen felújították, és megépült a tornacsarnok. Egy ciklusban országgyűlési-, több cikluson keresztül önkormányzati képviselő.
- ¹¹ KODÁLY-módszer: 1950-ben indult Kecskeméten az első ének-zenei általános iskola Kodály Zoltán (1882–1967) metodikai elképzelései alapján. A mindennapos énekórák hatása a tanulók fejlődésére látványos volt. A kiemelt részterület-fejlesztés pozitívan hatott az érzékelésre, a motorikus képességekre, segítette a gondolatok megformálását. Ezzel támogatta más készségek, így az írás-olvasás és a matematikai készségek működését is. A Kodály-módszer eredményességének hatására az 1960-as évekre már több mint 100 ének-zenei általános iskola működött az országban.

A Lovassy Gimnázium specmat tagozatáról indult a pályájuk

s.sz.	NÉV	érett- ségi éve	munkakör	munkahely	díjak, egyéb
1.	Dr. FRIEDLER FERENC	1971	matematikus, kutató informatikus, a vegyészmérnöki tudományok doktora, egyetemi tanár, egyetemi rektor	PANNON EGYETEM Műszaki Informatikai Kar; PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM	Gábor Dénes Díj – 2008. Széchenyi-díj – 2010
2.	Dr. MESKÓ ESZTER	1972	a kémiai tudományok kandidátusa, főigazgató-helyettes	SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM Klebsberg Könyvtár	
3.	PRESSING LAJOS (LILÁVADZSRA)	1972	pszichológus, Dharma-tanító, meditációs mester, jóga- és meditációs oktató	Magyarországi Buddhista Misszió, Árya Maitreya Mandala Egyházközösség, Kőrösi Csoma Sándor Buddhista Intézet	
4.	Dr. SZABÓ ÉVA	1973	vezető főorvos, gyermekgyógyász, aneszteziológus, neonatológus	Veszprémi CSOLNOKY FERENC KÖRHÁZ Gyermek- gyógyászati Centrum	Bébi Koraszülött Alapítvány – 2002 – Kuratóriumának elnöke
5.	SCHER ÁGOTA	1973	irodavezető	Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, Pénzügyi Iroda	
6.	ZALAVÁRI ISTVÁN	1973	okleveles építőmérnök, a Veszprém Megyei Mérnöki Kamara elnöke	i-quadrat hungaria építőiroda ügyvezetője	
7.	BARATTÁNÉ ZÁMBÓ ÁGNES	1974	Okleveles építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök, vezető tervező	BARATTA Építész és Mérnöki Iroda Kft.	A 2009-2010-es Margit-Híd felújítás egyik „lebonyolító” mérnöke
8.	Dr. AGG ZOLTÁN	1975	közgazdász, társadalomkutató, lapszerkesztő, egyetemi adjunktus	PANNON EGYETEM, Társadalomtudományi Kutatóintézet; COMITATUS Önkormányzati Szemle alapító főszerkesztője	

9.	Dr. VONDERVISZT FERENC	1976	intézetvezető egyetemi tanár, fizikus, a biológiai tudományok doktora	PANNON EGYETEM, Bio-nanotechnológiai és Műszaki Kutatóintézet	
10.	PFEIFER GYULA	1977	zongora- és orgonaművész, korrepetitor	MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ	
11.	Dr. SZALKAI ISTVÁN	1978	egyetemi docens, matematikus	PANNON EGYETEM, Matematikai Tanszék	
12.	ÁRKOSSY TAMÁS	1980	Okleveles faipari mérnök, címzetes egyetemi docens, a 80 főt foglalkoztató családi vállalkozás alapító elnöke	ÁRKOSSY BÜTOR Kft. Herend	
13.	BÉLAFI LÁSZLÓ	1980	építésgépész mérnök, ügyvezető igazgató, a HANGVILLA megálmodója és működtetője	THERMOSET BT	Veszprém Város Vegyeskar Egyesület elnöke, hobbizenesz a Swing- Swing Együttesben énekes és szakszofonos
14.	BÉLAFINÉ Dr. BAKÓ KATALIN	1980	intézetigazgató egyetemi tanár, a kémiai tudományok doktora	PANNON EGYETEM Biomérnöki, Membrántechnológiai és Energetikai Kutató Intézet	
15.	Dr. VONDERVISZT LAJOS	1980	villamosmérnök, információs	ELTE – információtechnológiai rendszerek működtetése igazgató, OSZK E- szolgáltatási igazgató, Színház - és Filmművészeti Egyetem kancellár	LGT emlékenekar alaptó tagja, a Swing-Swing együttes billentyűse
16.	Dr. MIHÁLYKÓ CSABA	1981	egyetemi docens, matematikus	PANNON EGYETEM, Matematikai Tanszék	
17.	HEIZER ANTAL	1981	diplomata, pozsonyi, tiranai nagykövet	NEMZETI ETNIKAI ÉS KISEBBSÉGI HIVATAL, KÜLGAZDASÁGI ÉS KÜLÜGYMINISZTERIUM	

18.	SKODÁNÉ Dr. FÖLDES RITA	1982	tanszékvezető egyetemi tanár, a kémiai tudományok doktora	PANNON EGYETEM Szerves Kémiai Intézet
19.	Dr. CSITÁRI GÁBOR	1983	egyetemi docens, biológus, növénytermesztési és kertészeti tudományok PhD doktora	PANNON EGYETEM, GEORGIKON, Növényvédelmi Intézet, Növénykórtan és Mikrobiológiai Osztály
20.	Dr. SZALAY LÁSZLÓ	1983	habilitált egyetemi tanár, matematika–fizika–számítástechnika szakos	SOPRONI EGYETEM, Erdőmérnöki Kar, Matematikai Intézet
21.	Dr. CSERMELY ÁGNES	1985	vezető közgazdász, gazdaságpolitikus; kutatási igazgató, főosztály vezető	MAGYAR ENERGIA és KÖZMŰ-SZABÁLYOZÁSI HIVATAL Piacfelügyeleti és Ellenőrzési Főosztály; Magyar Nemzeti Bank
22.	Dr. SIMON GYULA	1985	habilitált egyetemi docens	PANNON EGYETEM, Rendszer- és Számítástechnikai Tanszék
23.	Dr. LEITOLD FERENC	1985	az informatikai tudományok doktora; az informatikai biztonság és védelmi rendszerek elemzője, oktatója, antivírus rendszerek fejlesztője – ügyvezető	Dunaújvárosi Egyetem, BME, Nemzeti Közszerológiai Egyetem; VESZPROG Kft.
24.	Dr. KOPPA PÁL	1986	tanszékvezető egyetemi tanár, a fizikai tudományok doktora	BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEM, Atomfizikai Tanszék
25.	Dr. REISZ CSABA	1986	történész, címzetes főigazgató, főlevéltáros	ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, 1945 előtti Kormányservek Főosztálya
26.	Dr. VASSÁNYI ISTVÁN	1987	habilitált egyetemi docens, fizikus	PANNON EGYETEM, Műszaki Informatikai Kar
27.	Dr. HORVÁTH ATTILA	1989	habilitált egyetemi docens, általános és tudományos dékánhelyettes, matematika-kémia szakos tanár	PÉCSI EGYETEM TTK, Szervetlen Kémiai Tanszék

Gábor Dénes Díj
– 2017.

28.	Dr. PÁLFFY GÉZA	1989	történész, a történelemtudományok doktora, nyelvész, a hanti népcsoport tudományos főtanácsadó, a Szent Korona Lendület-csoport vezetője	MTA BÖLCSSZÉLET- TUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT, Történettudományi Intézet	
29.	Dr. RUTTKAY-MIKLIÁN ESZTER	1989	finnugor szakos etnográfus, nyelvész, a hanti népcsoport kutatója Nyugat-Szibériában, múzeum igazgató	REGULY ANTAL MÚZUEM és Népi Alkotóház, Zirc; MTA Nyelvtudományi Intézet	
30.	Dr. SZENTGYÖRGYI SZILÁRD	1989	mb. intézetiigazgató, egyetemi docens	PANNON EGYETEM, Angol-Amerikai Intézet	
31.	HAMAR ZOLTÁN	1989	református lelkész, asszisztológus, rendszergazda, héber, görög nyelvi lektor	Pápai Református Teológiai Akadémia, Biblikus Intézet, Ószövetségi Tanszék	
32.	KISS BALÁZS	1990	üzletember, menedzser, kalapácsvetés olimpiai bajnoka	ATLANTA – 1996	
33.	HORNÁK ZOLTÁN	1991	informatikai mérnök, ügyvezető	SEARCH-LAB (vírusirtó) cég alapítója, óraadó a BME-n informatikai biztonságból	neve alatt katalogizált kettős csillagok: LAD1 és LAD2
34.	LADÁNYI TAMÁS	1991	asztrofotografus, világhírű asztrotájképek készítője, amatőr csillagász, tanár	CASTOR Csillagvizsgáló tulajdonosa	
35.	Dr. GALAJDA PÉTER	1992	csoportvezető tudományos főmunkatárs, fizikus	SZEGEDI BIOLÓGIAI KUTATÓKÖZPONT, Sejtbiológiai Kutatócsoport	megosztott Széchenyi-díj – 2002; MTA Lendület- program ösztöndíjas témavezetője
36.	KOVÁCS KRISZTINA	1995	dramaturg, műfordító, forgatókönyvíró, tanár, a szabad művészetek doktora	VÍGSZÍNHÁZ, RADNÓTI SZÍNHÁZ, PETŐFI SZÍNHÁZ, Színház és Filmművészeti Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem	
37.	KOVÁCS TAMÁS	2002	VEDAC atlétája, távfutó, hosszútávfutó, maratoni futó	LONDON – 2012 maratoni futás résztvevője	

KÖNYVSZEMLE

A veszprémi hetes tűzérek. A m. kir. 7. honvéd tábori ágyúsezred és utódalakulata, a 41. honvéd tűzérezred első világháborús története. Összeállította és jegyzetekkel ellátta Földesi Ferenc. Veszprém, 2018. 336 o. számos illusztrációval (Veszprémi Szemle Könyvek 11.)

Egy elfelejtett háziezred

Amikor az 1. világháborúról esik szó, Veszprém vonatkozásában általában a m. kir. 31. honvéd gyalogezredről szoktunk megemlékezni. Ezt nehezményezte már évek óta Földesi Ferenc ny. ezredes, helytörténész, amikor ilyenkor bosszúsán mindig megjegyezte: „és a hetes tűzérek”. Ez a bosszantó, gyakori semmibevétel indította arra, hogy feltárja Veszprém másik háziezredének, a napjainkra jószerével teljesen feledésbe merült, m. kir. 7. honvéd tábori ágyúsezrednek a történetét.

A honvéd tűzérekre a legutóbbi időkig szinte semmi sem emlékeztetett Veszprémben. Bár laktanyájuk felépítését egykor komolyan tervezte a város, de a közbejött világháború miatt csak ideiglenes barakk kaszárnyájuk épült meg a Jutasi út mellett, amit a háború után lebontottak, széthordtak. Nem jelent meg ezredtörténetük. A múzeum jóformán semmilyen emléket nem őriz tőlük (kivétel Ruzicska Béla százados, ezred segédtiszt magyarázó cédulája, amit egykor az általa a múzeumnak ajándékozott, a harctéren gyűjtött tárgyakhoz mellékel, a vaskorona rendes Csikvándy Béla tűzér százados által szintén a múzeumnak ajándékozott, az északi harctéren készült Ruzicska-rajz már nincs meg, vagy kallódik). Szobrot, táblát sem állítottak emlékükre. Csak a közelmúltban, 2016. május 29-én (hősök napján) került fel végre bronz emblémájuk a 31-esek Vörösmarty téri obeliszkjére.

Ezredtörténet-írás

Az egykor katonatisztek által üzőtt, speciális műfajt a 19. század második felében, olykor még a 20. század elején is többnyire németül művelték, hiszen ez volt a cs. és kir. hadsereg hivatalos nyelve. Ezek általában rendkívül részletes, nehezen emészthető, de roppant hasznos, adatgazdag munkák. Rendszerint kitértek az ezred alapítására, szervezetére, az ezredtulajdonosokra, az ezredparancsnokokra, a békebeli helyőrségi életre, a hadjáratokra, háborúkra, amelyekben a regiment részt vett, az általuk végbevitt hőstettek, az elszenvedett veszteségekre, a kiérdemelt kitüntetések, az egyenruházatra, felszerelésre, fegyverzetre, az ezredzászló történetére. Mindezeket gyakorta kiegészítették még a tisztikar névsorával, statisztikákkal, ábrákkal, térképekkel, táblázatokkal, esetleg ábrákkal. Az 1. világháború alatt, majd

a Horthy-korszakban részben felhígult a műfaj. Történetek helyett esetenként inkább ezredalbumok születtek. A szakszerűség helyett néha az emlékállítás vált fontosabbá. Ezért meglehetősen eltérő színvonalú munkák láttak napvilágot. Pl. a veszprémi 31-es honvéd gyalogezredé igen jó, hiszen az ezred egyik volt tisztje (Herczeg Géza százados, a könyv összeállításakor már alezredes) részben maga is szemtanúja és átélője az ezred harcainak írta. A cs. és kir. (békéscsabai) 101. gyalogezredé pl. már jóval gyengébb, jóllehet ezt is az ezred egyik tisztje, Makkay (Machalek) Pál őrnagy állította össze, de az ezred iratanyagának jó része elveszett a háború végi összeomláskor, illetve ottmaradt a pótkeret állomáshelyén Csehországban és 1918 után sem sikerült visszaszerezni, bár erre nézve történtek kísérletek. A korábban az 1918-ban elveszett területekről kiegészülő alakulatok történetei jórészt hiányoznak (kivétel pl. az erdélyi ezredek története a világháborúban), hiszen a Magyarországgal nem éppen baráti viszonyt ápoló utódállamok nem támogatták ilyen művek ottani létrehozását. A cs. és kir. 85. máramarosi gyalogezred története, csak 1941-ben jelent meg, miután Észak-Erdély rövid időre visszatért az anyaországhoz. Jóllehet ebben zömmel román, ruszin, német nemzetiségű legénység szolgált és csak kevés magyar, ezek még két évtizedes román impériumot követően is valamennyien büszkék voltak egykori osztrák–magyar háborús múltjukra. (Saját példányomban pl. román nyelvű bejegyzés található.)

A honvéd tüzérség születése

Az 1848/49-es honvéd tüzérség részben a régi (főleg osztrák és cseh) tüzérekből, részben frissen toborzott, tanult, jó felfogású fiatal diákokból állott. Jó hírű, az ellenségtől is megbecsült, elismert társaság volt. Színvonalas működésük láttán az ellenség sokszor azt hitte, francia tüzérek vezetik, irányítják a mieinket. Az Osztrák–Magyar Monarchiában az 1867-es kiegyezést követően felállított két honvédségnek (a Magyar Szent Korona országaiból kiegészülő, Magyarországon magyar, Horvát–Szlavónországban horvát vezényleti nyelvű m. kir. honvédségnek és a Lajtán túli birodalom félből kiegészülő, német vezényleti nyelvű k. k. Landwehrnek) sokáig nem volt tüzérsége. Évtizedes parlamenti küzdelmek, számtalan vita, hercehurca, a konzervatív, udvari körök makacs ellenállásának leküzdése, valamint a hebrencskedő ellenzék lecsendesítése után 1908-ban végre létre jöhetett a Landwehr-, majd 1913-ban a m. kir. honvéd tüzérség is. Utóbbinak szervezése 1912 őszétől vette kezdetét a cs. kir. tüzérség keretei között. A felállásra, önállósodásra hivatalosan 1913. március 1-jén került sor. A honvéd tüzérség megszületésénél igen fontos szerepet játszott Veszprém, Hajmáskér környéke, hiszen a cs. és kir. Hajmáskéri Tüzér Tábor és Lőiskola már 1903-óta működött. A közös tüzérség felügyelője ekkoriban Lipót Szalvátor főherceg, a honvéd tüzérség felügyelője Kárász Ernő tábornok volt. A Monarchia tüzérsége technikailag és létszámban is elmaradt a kora-

beli nagyhatalmaké mögött. Felzárkóztatása nagyon megkészt és nem fejeződött be 1914-ig.

Tüzér szolgálat

A tüzéséghez bevonult katonának nem csak saját fegyverét és felszerelését kellett megismernie, de a lóápolást és a lövegkezelést is meg kellett tanulnia. Ezért 1912-ig a tüzéreknel 3 év volt a szolgálati idő. Mivel a lovasezredek némelyikénél szolgált a főnemesek többsége, akik a legjobb, legszebb lovakkal rendelkeztek, rendszerint extra egyenruhát és felszerelést csináltattak maguknak, és pazar, nagyúri, költséges életvitelt tanúsítottak (amelyhez az ezredszellem jegyében szerényebb anyagi képességű bajtársaiknak is illett volna csatlakozniuk, idomulniuk), a lovaság számított a legdrágább fegyvernemnek. Ezért érthető, hogy sok a tüzerismerekhez számár, de lovagolni imádó és tudó, szerényebb anyagi képességű tiszt a tüzéséghez törekedett, ahol olcsóbb volt az élet és úgy gondolták, lovas szenvedélyüknek is hódolhatnak. Igaz, itt viszont alapos műszaki, technikai ismeretekre volt szükség.

A 7-es honvéd tüzérek a világháborúban

A többszöri átszervezést és átnevezést követően végül 1914. április 1-jén felállított m. kir. 7. honvéd tábori ágyúezred kezdetben 2 osztályban összefogott 4 ütegből állott, összesen 24 löveggel. Bár az ezred fennállása hat éve alatt, többnyire állomáshelyétől távol működött (a háború alatt csak a pótkeret volt Veszprémben), de tevékenysége mégis Veszprém múltjához kötődik. Rövidesen kitört az 1. világháború és az alig fél esztendeje megszervezett új ezred, augusztusban máris háborúba indult. 1914–1916 között az orosz-, majd 1916–1918 között az olasz harctéren működött.

A békehadrend szerint, és többnyire a világháborúban is a 41. honvéd hadosztályhoz, de időnként átmenetileg kikülönítve más, pl. cs. és kir. 17. és 34. gyaloghadosztályokhoz, illetve ezeknek a hadosztállyal azonos hadrendi számú tüzerdandárjaihoz tartoztak. Az ezred parancsnoka 1914 őszéig Czapp Gusztáv alezredes, majd a világháború végéig megyesi Schwartz Jenő (Sopron, 1866. jan. 17. – Sopron, 1945. márc. 15., bombatámadás áldozata lett) őrnagy-ezredes volt, aki az 1920-as években tábornokká lépett elő. [Egyik fia, megyesi Schwartz Róbert (Salzburg, 1897. febr. 24. – Balatonfüred, 1985. júl. 26.) joghallgató 1917–1918 között önkéntes-ként szolgált apja ezredében. Majd – miután Innsbruckban teológiát végzett – 1922-től a veszprémi egyházmegye papja lett. 1938-tól a veszprémi Gizella-kápolna öre. 1940-től veszprémi püspöki titkár, rövidesen irodaigazgató, a Károly-tempom igazgatója, kanonok. 1943-tól zalai főesperes, címzetes almádi apát. 1944–1945-ben püspökével, Mindszenty Józseffel együtt internálták a nyilasok

Veszprémben, majd Sopronköhidán. Alighanem nem véletlen, hogy a jól képzett egyházbiztos az 1950-es, 1960-as években a püspöki központtól messzire helyezve – Jásd, Somogybükkösd, Zákánytelep – szolgált.]

A háború öt éve alatt, szinte napról-napra követhetjük az ezred mindennapjainak nehézségeit: zord időjárás, óriási por, sár vagy hó és fagy, keservesen járható, elhanyagolt utak, nagyobb katona tömegek elhelyezésére jószerével alkalmatlan, közművekkel szinte egyáltalán nem rendelkező apró települések, utánpótlási nehézségek, élelem hiány, embert, lovat egyaránt sújtó járványok, betegségek. A súlyos lövegek mozgatása, állásba vontatása, a lőszer utánpótlás, kiszállítás embert, állatot próbára tett. Amíg a háború elején saját tüzérségünk csak 6-7 km-re, az orosz viszont már 8-10 km-re tudott tüzelni. Így ahhoz, hogy lövegeink hatásosan lőhessék az ellenséges tüzérséget, azoknak a lőtávolságába kellett települni. Értesülünk továbbá a megfigyelés, a tűzvezetés nehézségeiről (a templomtorony alkalmas a tűzvezetésre, tűzér megfigyelő településére, de ezt az ellenség is tudta, hamar szétlőtte). A telefonvonalakat szintén gyakran szétlőtték. A gyalogos hírvivők, jelentő futók egy része pedig elesett, megsebesült, eltévedt vagy fogságba esett. További problémákat jelentett a gyakori lövegállás változtatás, a fel- és lemozdonyozás, az állásépítés, lőszertároló-helyek, szállások készítése, ezeknek a rejtése, fedezése.

Változások a m. kir. 41. honvéd tüzérdandárnál

A világháború alatt a tüzérség volt a legdinamikusabban fejlődő fegyvernem. Mennyiségben, minőségben, szervezetiileg is többször és sokat változott. A világháború végén már mintegy 12 000 fő szolgált a honvéd tüzérségnél. A 41. honvéd hadosztály tüzérségét alkotó 41. honvéd tüzérdandárnál a következő változások történtek. 1915 őszén megalakult 41. honvéd tábori tarackos osztály (pk. Mihalovits Zoltán szds.), amely 1916 áprilisától 41. honvéd tábori tarackos ezreddé (pk. Vígh Gyula alezrds.) fejlődött. 1916 februárjában megalakult a 41. honvéd nehézüzérsztály, amely 1916 augusztusában 41. honvéd nehézüzérezreddé (pk. Prehal Antal alezrds.) fejlődött. 1918-ban megalakult a 41. honvéd hegyi üzérezred is (pk. Szikora Oszkár szds.). 1918. februártól a 41. honvéd tábori üzérezred (korábbi 7. honvéd tábori ágyúezred) és a 141. honvéd tábori üzérezred (korábbi 41. honvéd tábori tarackos ezred) elnevezés lépett életbe.

A háború végén, hazatérés

Hosszú és keserves utat járt be az ezred az uhnóvi (egykor galíciai, ma ukrainai kisváros a lengyel határ közvetlen közelében) tűzkeresztstől a Piavéig. Az olasz harctéren az ellenség folytonos túlereje és technikai fölénye már lehengető volt.

A háború végén az ezred személyi állományát és löveg anyagát is, legalább részben (az erre vonatkozó források részben ellentmondásosak), sikerült hazahozni

Magyarországra, nem úgy, mint a 31. honvéd gyalogezrednek, amelynek Gemonában át kellett adni fegyverzetét, felszerelését az olaszoknak.

A tüzérezred hősi halottainak számát nem ismerjük. A Kárpátokban, Galíciában, Orosz–Lengyelországban, a Karszton és a Piave mentén, óriási területen szétszórva, mára már többnyire jeltelen sírokban nyugszanak. Néhányuk (Klima György Gyula köztüzér, Varjas János önkéntes tizedes, Vanczagh András szakaszvezető, Vörös János főhadnagy, későbbi vezérezerdes, a Honvéd Vezérkar főnöke) viszont itt pihen Veszprémben, az Alsóvárosi temetőben.

A munka jelentősége

Nem csekély munkát végzett Földesi Ferenc, amikor a hetes tüzereknek a budapesti Hadtörténeti Levéltárban megőrzött, eddig teljesen kutatatlan iratanyagát feltárta és feldolgozta. Bár az iratanyag helyenként hiányos (pl. az 1916 nyaratól decemberig terjedő rész teljesen hiányzik), összességében mégis sikerült az ezred történetének rekonstruálása. Számos fényképfelvétel is előkerült az ezredről, zömük 1914–1915-ből, jóval kevesebb 1916-ból, az olasz harcterről (1917–1918) pedig már semmi. Eddig ezek is feltáratlanok, közöletlenek voltak. Dokumentatív erejük vetekszik az írott forrásokkal.

Mintegy 40 db melléklet, továbbá a kitüntetettek – korabeli veszprémi újságok alapján összeállított – lajstroma (tisztek és legénység) egészíti ki a kötetet. Természetesen nem hiányoznak a jegyzetek sem.

Szólnom kell a hiányosságokról is.

1. Részletes, az eligazodást, tájékozódást segítő térképek nagyon hiányoznak.

2. A címkép meghatározása hibás, ez nem a galíciai Zebrakon (Zebrak-nyereg), hanem a közelben (légvonalban mintegy 8 km-nyire lévő), az egykori (mára, valószínűleg a 2. világháborúban elpusztult) Zubenská határában É-felől D-felé tekintve készült felvétel, háttérben a Kárpátok koszorúja látszik. Mindez pontosan olvasható azon a papírlapon, amelyre a fotót felragasztották, de amely lap nem jelenik meg a címlapon. A fényképen látható ütegállást egyébként az 50. oldalon közölt 1915. márc. 12-i térképvázlaton Zubenskótól keletre pontosan bejelölték. (A recensens maga is járt itt 2006 és 2008-ban.)

3. A múzeumi fotóknál fel kellett volna tüntetni, hogy ezek nem a 7-es tüzerek képei.

Azok, a katonák, akikről ez a könyv szól – megnevezettek és névtelenek egyaránt – a hazájukat szolgálták, azért éltek és haltak. Kötelességük teljesítése gyakorta kínos és keserves feladatokat rótt rájuk, sokuknak a testi vagy/és szellemi épségét, egészségét, sőt az életét is követelte. „*A kötelesség teljesítése előbbre való az életnél is!*” – volt az egykori Cs. és Kir. Fiumei Haditengerészeti Akadémia jelmondata, de a tüzerek is ugyanebben a korban és ugyanezen szemlélet közepette éltek és

*Nagyjából itt volt a 7/2-es üteg állása Zubenskótól K-re (Galícia)
1915 márciusában. Így nézett ki a terepszakasz 2006 augusztusában,
É-felől fényképezve. A háttérben a recenziens.
A távolban a Kárpátok hegykoszorúja. (Rainer Péter felvétele)*

haltak. Valamennyien méltók a megbecsülésünkre. A szerző pedig köszönetünkre, hiszen munkája eredményeként városunk múltjának egy újabb – eddig teljesen feltáratlan – résztörténete vált ismertté, kézbe vehető könyv formájában olvashatóvá, tanulmányozhatóvá.

RAINER PÁL

Évfordulónaptár 2019 – Veszprém

DOMOKOS ANNA

800 éve

1219-ben a Rátót nembéli Gyula királyi udvarbíró volt, az ő leszármazottai a Gyulaffy család, akikről Gyulafirátót települést elnevezték.

775 éve

1244-ben az Ördögárkon északi irányban lezúduló csapadékvíz feltartóztatására keresztgátat építettek. Gátfő – Gاتفew (Mai Gátfő utca.)

750 éve

IV. Béla 1269. október 3-án kelt oklevelében megerősítette azt a gyakorlatot, hogy a veszprémi egyházat, mint a királyné kancelláriáját a királyné jövedelméből évi 500 márká díj, valamint a királynénak a Szent Koronával történő megkoronázásának ősi joga illeti meg.

550 éve

1469-ben Vetési Albert püspök új orgonát rendelt Széchenyi Miklós mestertől, aki az ország legkiválóbb orgonaépítője volt akkoriban. (A város török megszállásakor az orgona elpusztult.)

450 éve

Giulio Turco lerajzolta a veszprémi várat. Az 1569-ben keletkezett mű igazolja a várkút meglétét, és szerepel rajta a Tűztorony is.

275 éve

halt meg Acsády Ádám Péter (Pápa, 1680. k. – Pápa, 1744. október 10.) római katolikus püspök, főispán. A középiskolát Pápán a pálosoknál és Nagyszombatban végezte, a teológiát a bécsi egyetemen tanulta. 1705-ben szentelték pappá. Először a győri egyházmegye területén működött, de 1711-ben már Pápán plébános, kisebb kitérők után 1718-ban ugyanott főesperes. 1723-ban káptalani követként részt vett az országgyűlésen és bátran állást foglalt a magyar nyelv jogai mellett. 1725. szeptember 7-étől veszprémi püspök, vármegyei főispán és királyi kancellár. Az utolsó püspökkancellár volt, beiktatására csak 1726. április 29-én került sor. A kancellári méltóságáról 1732-ben mondott le, amikor Bécsből egyházmegyéjébe költözött, Pápán és Sümegen tartózkodott. Betegsége miatt 1734-ben Padányi Bíró Márton felsőörsi prépostot tette meg helynökévé. 1741-ben még részt vett a pozsonyi országgyűlésen. Hozzájárult a pápai, nyirádi, sümé-

gi templom helyreállításához és felszereléséhez, valamint a veszprémi püspöki palota újjáépítéséhez. Utolsó éveit betegen már Pápán töltötte, ahol 1944-ben emléktáblát állítottak tiszteletére, és utcát neveztek el róla. Pápán a pálosok templomában nyugszik, címere a templom bejárata fölött látható.

250 éve

született Horváth János (Csicsó [Balatoncsicsó], 1769. november 4. – Pozsony, 1835. január 16.) római katolikus püspök, író. Veszprémben és Pápán járt középiskolába, Pozsonyban filozófiai tanulmányokat folytatott, ugyanitt az 1788–1792-es években teológus. 1792-ben szentelték pappá. Veszprémben káplán, majd Szőlősgyörkön, 1801 és 1808 között (Festetics György meghívására) Keszthelyen plébános. 1808-tól Veszprémben kanonok és egyben a káptalan könyvtárosa, 1822-től pápai esperes. 1815-ben Veszprém megye táblabírájává választották. 1822-ben és 1825-ben részt vett a pozsonyi nemzeti zsinaton és az országgyűlésen, először az egyházmegye, majd a Veszprémi Káptalan követeként. 1830-tól székesfehérvári püspök. Két év múlva az MTA tiszteletbeli taggá választotta, a király pedig valóságos titkos tanácsosnak nevezte ki. Korának egyik legműveltebb papja, tízezer kötetes könyvtárat gyűjtött össze. Jelentős szerepet játszott Keszthelyen a Festetics Györgyöt körülvevő szellemi életben. Részt vett a nyelvújítási harcban, szoros barátságot tartott kora íróival. Kapcsolatban állt Verseghy Ferencsel, 1825-ben kiadta hátrahagyott kéziratait. 1820-ban indította az Egyházi Értekezések és Tudósítások c., első magyar nyelvű katolikus folyóiratot. Prédikációi és temetési beszédei révén vált híressé. Pozsonyban az országgyűlésen megbetegedett és ott is halt meg. Székesfehérvárott a székesegyház sírboltjába temették.

225 éve

született (Kocsi) Sebestyén Gábor (Debrecen, 1794. február 14. – Pest, 1864. április 4.) költő, jogász. Jogot Debrecenben végzett. 1819-ben ügyvédi vizsgát tett, Veszprém megyébe költözött és 23 évig állt a vármegye szolgálatában. 1827-től alügyész, 1837-től főügyész. Megismerkedett a kor jeles muzsikusaival, Biharival, Csermákkal és Ruzitska Ignáccal. Zenetársaságot alapított a megyei nóták kiadására, az 1823–1832-es években 15 füzetet jelentetett meg Veszprémvármegyei nóták címmel, köztük Rózsavölgyi Márk zeneműveit. 1843-ban és 1847-ben a vármegye országgyűlési követe. 1850 és 1862 között a Soproni Főtörvényszék ülnöke. Palóczy László barátja, haláláig leveleztek. Írt költeményeket és számos tudományos cikke is napvilágot látott. A Balaton-Füredi Naplóban írása jelent meg a Veszprém vármegyei zenetársaságról. A Balaton nevének eredetéről is jelent meg munkája. Írt színműveket is. Olvasottságáért polihisztornak, szójátékaiért magyar Demokritosznak nevezték.

született Hoffner József (Veszprém, 1794. március 25. – Pest, 1841. február 16.) állatorvos, tanár. 1832-től az MTA tagja. A gimnáziumot Veszprémben végezte, 1810-től a győri püspökség uradalmi írnoke, majd Pesten és Bécsben filozófiát és orvostudományt hallgatott. 1822-ben megszerezte az orvosi, később az állatorvosi diplomát. 1823-tól a Bécsi Állatorvosi Intézetben állatsebészetet és állategészségügyi törvénytant adott elő, 1826-ban a Pesti Állatorvosi Intézet igazgatója. 1835-től egyetemi tanár az orvostu-

dományi karon. Munkatársa az Orvosi Tárnak. Részt vett az MTA műszótára anyagának összegyűjtésében. Több szakkönyvet fordított magyarra.

született Vidovics Ágoston (Dunapentele [Dunaújváros], 1794. április 2. – Pápakovácsi, 1858. január 5.) római katolikus lelkész, író, nyelvész. Veszprémben végzett teológiát és közben Péteri Takács József családjánál nevelősködött. Itt kezdett foglalkozni nyelvészettel és a nyelvújítással. 1819–1826 között Pápán dolgozott, ahol megismerkedett Zsoldos Jánossal, Veszprém megye első tiszti orvosaival. 1826-tól 1858-ig Pápakovácsiban plébános. A mérsékelt nyelvújítók köréhez tartozott. Bírálta Kazinczy és köre nyelvújítási túlzásait. A pápakovácsi plébánia könyvtára 14 kéziratos művét őrzi. Közülük csak egy jelent meg.

született Haubner Máté (Veszprém, 1794. szeptember 19. – Sopron, 1880. szeptember 12.) evangélikus püspök. Veszprémben kezdte tanulmányait, majd Győrben és Sopronban folytatta, egy esztendei nevelősködés után pedig a jénai egyetemen fejezte be. Evangélikus szuperintendens, 1829-től győri lelkész, 1846. október 6-ától a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke. 1848 decemberében lelkes körlevélben fejezte ki rokonszenvét a forradalmi változások iránt, ezért várfogságra ítélték. Húsz hónapig a kufsteini várbörtönben raboskodott, kiszabadulása után egy ideig Sopronban élt. Közben a püspöki feladatai ellátása akadályokba ütközött. 1860-ban visszakapta szuperintendensi méltóságát. 1866-ban lemondott. Síkraszállt a két protestáns egyház közeledéséért, sőt egyesítéséért. A veszprémi evangélikus templom falán 1894-ben emléktáblát állított szülővárosának gyülekezete. A soproni Evangélikus temetőben nyugszik.

200 éve

született Horváth Pius Sándor (Szombathely, 1819. február 12. – Budapest, 1901. május 3.) piarista tanár, lelkész, tankönyvíró. Kegyesrendi áldozópap, 1836-tól a Piarista Rend tagja. Teológiai tanulmányok után 1844-ben, Nyitrán szentelték pappá. Az 1845–1849-es években Veszprémbe tanított. 1848-ban a veszprémi nemzetőrök tábora lelkésze. 1851-től Kolozsvárott hittanár, majd a gimnázium igazgatója, 1861–1862-ben a piarista rendház főnöke, a gimnázium igazgatója, hittanár és hitszónok. 1863-tól Mernyén jószágkormányzó. 1867 után Pesten, Tatán, Vácott, Temesváron tanított. Költeményei, pedagógiai, földrajzi és történelmi vonatkozású írásai főként egyházi folyóiratokban jelentek meg. Ő írta az első magyar nyelvű földrajzi tankönyvet. Sírja Budapesten, a Kerepesi úti temetőben van.

született Devich József (Buda, 1819. október 18. – Veszprém, 1898. november 1.) római katolikus kanonok. Középiskolába Pesten járt, a teológiát 1834–1841 között Veszprémbe végezte. Fiatalkora miatt szerepként, ill. karkáplánként alkalmazták Veszprémbe, majd ún. „száraz” káplánként Csabrendeken. 1842. október 28-án szentelték pappá. 1843. június 24-étől 1848. február 25-ig Tapolcán teljesített szolgálatot. A szabadságharc idején Látványban és Keszthelyen szolgált. 1852-től plébános Marcalton, 1858-tól Taranyban. 1875-től Pápán a gimnázium püspöki biztosa, 1878-tól veszprémi kanonok, 1884-ben segedő, majd pápai főesperes. Somogyi főesperes 1886-ban, zalai 1888-ban, székesegyházi főesperes és hantai prépost 1896-ban. Fiatalkorában szépirodalmi ambíciókat is ápol. Mestere volt a szónak, jeles egyházi szónok hírében állott. Sírja a veszprémi Alsóvárosi temetőben van.

175 éve

született Ádám Iván (Nagymarton, 1844. január 3. – Veszprém, 1928. március 27.) római katolikus kanonok, tanár, történész. A középiskolát a soproni bencéseknél végezte, a veszprémi szemináriumba 1863-ban vették fel. 1867-ben pappá szentelték. Először Noszlopon, és még az évben Sümegen káplán, tanár, majd iskolaigazgató, 1888. szeptember 26-án nyugdíjba vonult. Később lelkész Akán és a cseszneki kerület tanfelügyelője. 1894-től plébános Pápakovácsiban, ugyanakkor a pápai középiskolák püspöki biztosa. 1902-től veszprémi kanonok, később segedi, majd pápai, 1908-tól somogyi főesperes, 1924-től pápai prelátus. Foglalkozott a pálos templomépítés történetével, hazai és külföldi szaklapokban jelentek meg írásai. Elsőként rajzolta le és így örökítette meg a túskevári kolostort. Nevéhez fűződik a veszprémi Szent Vince Egylet megszervezése. Felkarolta a régészetet, festegetett és rajzpedagógiával is foglalkozott. A Sümeg környéki Berki-malomnál feltárta a római castrum és ókeresztény bazilika alapjait. Művészettörténeti ismereteinek gazdagítására sokat utazott. A veszprémi székesegyház restaurálásakor a templom stílusadatait a Veszprémi Hírlapban írta meg 1912-ben. E műve A veszprémi székesegyház címen önálló kötetben is megjelent. Pápakovácsi plébánossága idején Kupon, Nórápon és Kéttornyúlakon iskolát, tanítói lakást építtetett. Veszprém utcánév őrzi emlékét. 1924-ben Veszprém Város Díszpolgára címet kapott. Sümegen utcánév és tábla őrzi emlékét. A veszprémi Alsóvárosi temetőben nyugszik.

született Scholtz Ágoston (Kotterbach [Szlovákia], 1844. július 27. – Veszprém, 1916. május 8.) tanár, matematikus. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Berlinben végezte. Az Iglói Gimnázium tanára, 1871-től a Budapesti Evangélikus Gimnázium igazgatója, majd 1879-től a budapesti egyetem tanára. Kutatásai főleg a determinánsokra vonatkoznak. Részben róla nevezték el a Hunyadi–Scholtz-tételt.

150 éve

1869. január 3-tól jelent meg a Veszprémvármegyei Közlöny hetilap. Veszprém városában több próbálkozás is történt rendszeres, hetente megjelenő újság kiadására, ez csak egy közülük. Az első nem sokkal korábban indult (1865. május 24.), de nem lett sikeres, pedig szerkesztője Eötvös Károly volt, és a vármegye hivatalos lapjának ismerte el. Az 1869. január 3-án induló újabb nekifutás is csak pár számot élt meg. A következő, az 1875. június 6-án először megjelent Veszprém című hetilap már tartósabbnak bizonyult.

született Nagy Sándor (Németbánya, 1869. május 18. – Gödöllő, 1950. március 14.) festőművész, iparművész. Budapesten Székely Bertalannál, azután Rómában, majd Párizsban folytatott tanulmányokat. Hazatérve először Veszprémbe, később Gödöllőn dolgozott. Leginkább szimbolikus festményeivel és egyéni stílusú rajzaival keltett feltűnést és gyakorolt hatást a fiatalabb nemzedékre. A fiatalok egész sorát vonzotta Gödöllőre, ahol viruló művésztelepet és szőnyegszövő iskolát teremtett. Sokoldalúan foglalkozott az iparművészeti technikákkal és maga is nagybecsű alkotásokat hozott létre. Fő műve a pesterzsébeti templom freskódíszje. Veszprémi alkotásai: a Petőfi Színház épületének külső sgraffittója és a főhomlokzat színes üvegablaka. Előbbi a Rege a Csodaszarvasról, utóbbi a Népművészet varázsa címet viseli. Számos ifjúsági könyvet (és Ady Endre költeményeit is) illusztrált. A magyarországi szecesszió jellegzetes képviselője. Londonban, Budapesten a Nemzeti Szalonban és a Műcsarnokban volt kiállítá-

sa. Milánóban és Budapesten (többször) nagydíjat, 1906-ban Torinóban aranyérmeket nyert.

1869. június 24-én a városi bizottmányi ülés rendelkezett a Veszprémbe rendelt haderő elszállásolásáról. Erre az Alsókaszárnnyát jelölték ki, ahol azonban nem volt elég hely, így egy ideig házat is béreltek erre a célra. Az újoncokat Veszprém, Zirc, Városlőd és Tapolca környékéről toborozták. Ebből a katonai egységből fejlődött ki aztán a 31. veszprémi honvéd gyalogezred.

1869. szeptember 24-én tűz ütött ki Veszprémbe. A tűzoltásban a városban elszállásolt honvédeknek jelentős szerep jutott, ezért a város lakossága 30 forintot adott össze hálából, amit a honvédek nem fogadtak el, hanem a károsultaknak adtak tovább. A város a pénzt valóban szétosztotta, a honvédek pedig fejenként egy icce bort kaptak.

halt meg Pap Dénes (Veszprém, 1826. április 9. – Győr, 1869. október 25.) jogász, történész. Életéről kevés adat ismeretes. Kossuth mellett futárszolgálatot teljesített. Történészként kiadta a szabadságharc okmánytárát. Cikkei a Győri Közlönyben és a Századokban jelentek meg.

született Rott Nándor (Bodenstadt [Morvaország], 1869. december 23. – Veszprém, 1939. március 3.) római katolikus püspök, tanár. A középiskolát Budapesten a piaristáknál és Esztergomban a bencéseknel végezte. Filozófiai és teológiai tanulmányokat Rómában folytatott, mindkettőből doktorátust szerzett. 1896-ban Rómában szentelték pappá. Hazatérve az Esztergomi Szeminárium tanára. 1904-től császári és királyi udvari káplán, 1908-tól esztergomi kanonok. A budapesti egyetem hittudományi karának doktora, a Budapesti Központi Szeminárium rektora. Veszprémi püspökké 1917. május 16-án, a hadszíntéren nevezték ki. Nevéhez szervezeti változások és építészeti alkotások egész sora fűződik. Renováltatta a veszprémi székesegyház külsejét. Irsy László somlójenői származású, budapesti építész-mérnök tervei alapján felépíttette a veszprémi Szent Margit-templomot. A munkában részt vett Linczmayer György veszprémi építész-mérnök. Tataroztatta a veszprémi és a sümegi püspöki palotát, rendbe hozatta mindkettő kápolnáját és azok festményeit. Pelliccioli Mór bergamói mesterrel felújította a sümegi plébániatemplom Maulbertsch-freskóit. Fejlesztette Veszprémbe az egyházmegyei könyvkereskedést és a nyomdát. Mintaszerűen rendeztette a püspöki levéltárat és könyvtárat, ez utóbbit 10 ezer kötettel gyarapította is. Püspöki bizottságot állított fel többek között Balatonfüreden. Új lelkészségeket szervezett a megyében. Premontrei apácákat telepített Külsővaton és Somlóvásárhelyen, karmelitákat Berhidán, szegénygondozó apácákat Veszprémbe. Egyházi folyóiratokban jelentek meg értekezései és szentbeszédei. Olaj, vászon arcképe a veszprémi érseki palotában található. 1927-ben Veszprém városa díszpolgárává választotta. Veszprémbe a Szent Margit-templomban helyezték örök nyugalomra.

125 éve

1894. március 19-én megalakult a kereskedelmi kamara milleniumi ünnepeket előkészítő bizottságának helyi bizottsága. Elnöke Balogh Károly, az Ipartestület elnöke, helyettes polgármester, alelnök Benkő István, pénztáros Szilágyi Mihály, jegyzők Hegedűs János és Pfílf Andor. Tagjai: Véghely Dezső, Brenner Lőrinc, Szigeti Imre, Várkonyi Dezső, Czollstein Ferenc, Fülöp Mihály, Gémesy Dániel, Pósch Endre, Berleg

József, Fata Ferenc, Fischer Miksa, Krausz József. A bizottsághoz tartozott a veszprémi, enyingi, zirci és devecseri járás.

1894. április 11-én a veszprémi iparlajstromba való bejegyzéssel megkezdte működését a Köves- és Boros Nyomda. A tulajdonos Köves Béla jogász volt, a munkákat Boros János Jakab irányította.

1894. június 30-án Hornig Károly püspök megalapította az Egyházmegyei Nyomdát. Megvette az ifj. Szammer Imre számára újonnan berendezett nyomdát a Horgos utcában. Ekkortól a Veszprémi Hírlap katolikus hetilapot az Egyházmegyei Nyomda nyomta. A nyomda első üzletezetője Scherer István karkáplán, és később is mindig egyházi személy állt az élén. Egyre több egyházi kiadvány jelent meg, melyeket itt nyomtattak. A nyomdát 1949. december 29-én államosították, és Államosított Egyházmegyei Nyomda néven működött tovább.

született Széll Lajos Miklós (Hajmáskér, 1894. augusztus 20. – Devecser, 1981. szeptember 30.) pénzügyi szakember, újságíró, szerkesztő. Veszprémben, a Római Katolikus Elemi Iskolában, az Állami Polgári Fiúiskolában, a piarista gimnáziumban, 1909 és 1912 között nyomdászínasként tanult. 1921-ben a Felsőkereskedelmi Iskolában érettségizett. Közben 1913-tól 1917-ig betűszedősegédként, majd a Veszprémi Pénzügyigazgatóságon díjnokként, melléállásban a Balatonalmádi Kőbányában bérelszámolóként dolgozott. 1924-től a vármegyei számvevőségen, 1950 után, 1957-ben történt nyugdíjazásáig a megyei tanácson pénzügyi szakemberként alkalmazták. 1926-ban egyik szerkesztője volt a Magyar Élet címen megjelent folyóiratnak, amelyben saját írásait is közölte. Esszéi és versei megjelentek más lapokban is, az 1950-es évektől néprajzi jellegű munkáit közölte a megyei újság is. 1955-től a Dózsavárosban megnyílt fiókkönyvtárt vezette. 1967-ben a Madách Imre u. 10. sz. alatti lakásán adott helyet egy fiókkönyvtárnak és az Újtelepen élő olvasóknak. A veszprémi Dózsavárosi temetőben nyugszik.

indult az Angolkisasszonyok tanítóképzője. Hornig Károly veszprémi püspök kezdeményezésére megnyílt a Tanítóképző az Angolkisasszonyok kezelésében. Első igazgatója Németh János volt.

született Hanthy László (Hajmáskér, 1894. október 23. – Starnberg, Németország, 1977. december 7.) testőrtiszt. Édesapja, Haidekker László a veszprémi püspöki jószágkormányozóság gazdasági tisztviselője volt. Középiskolát Veszprémben, gazdasági akadémiát Debrecenben végzett, majd lovaglő- és hajtó-tanárképző iskolában tanult. Az 1. világháborúban, főhadnagyi rangban, ütegparancsnokként harcolt az orosz és az olasz frontokon. A háború után néhány évig Hajmáskéren szolgált, 1929-től a Ludovika Akadémia lovaglótanára. 1931-ben a bécsi spanyol lovasiskolában tanult, 1933-ban megalapította a hazai spanyol lovas-iskolát. Közben őrnagyi, majd alezredesi rangot kapott. 1940 és 1943 között ezredesként a lovas testőrség parancsnoka. 1945 után három évet szovjet hadifogságban töltött, 1953-ban kitelepítették a fővárosból, 1956-ban Nyugat-Németországba emigrált. Díjlovasként számos hazai és nemzetközi versenyen szerzett elismerést, dicsőséget.

született Tilesch Nándor (Kassa, 1894. november 4. – Balatonfüred, 1967. április 28.) tanító, újságíró, színikritikus. Közép- és felső iskoláit Kolozsvárott végezte. Önkéntesként részt vett az 1. világháborúban. A kolozsvári Jóestét című napilapban jelent meg első írása Erdélyi népszokások és babonák címen. Az ottani magyar színház színikriti-

kusa volt 1920-ig. Trianon után családjával Budapestre költözött. 1926-ban jelent meg *A világháború népköltése* című, nyolckötetes munkája. A mű tartalmazza a világháborúval kapcsolatos balladákat, katonaverseket, dalokat, katonavicceket. Ezek a kötetek a Hadtörténeti Múzeumban találhatók. A harmincas évek elején Veszprémbe élt és a Veszprémi Hírlap munkatársa volt. Itt jelent meg a Dunántúli népszokások és babonák című cikksorozata, melyet 1929-ben, könyv alakban, hasonló címmel kiadtak. 1933-ban ismét visszaköltözött Kolozsvárra. Egy cikke miatt, melyben a Trianon igazságtalanságát említette, a román rendőrség börtönbe záratta. Szabadulása után (les) álnéven publikált. A 2. világháború után visszaköltözött Veszprémbe, ahol nyugdíjazásáig, 1954-ig lakott. Később Balatonfüreden élt. Balatonfüreden a dülők, az utcák, a régi családok neveit és főleg a szőlőműveléssel kapcsolatos szokásokat, ünnepeket dolgozta fel. Kései munkái kéziratban a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban találhatók. A balatonfüredi római katolikus temetőben nyugszik.

100 éve

január 19-én a Veszprémi Újság beleolvadt a Veszprémi Hírlapba. A Veszprémi Újság (később Veszprémmegyei Újság) 1910-ben indult, ifj. Matkovich László és Matkovich Tivadar szerkesztette, és Szigethy Ákos nyomdája jelentette meg. Hetente kétszer jelent meg. A Veszprémi Hírlap már patinás újságnak számított, 1897-től jelent meg folyamatosan hetente, vasárnap. Utolsó száma 1944. október 8-án jelent meg.

1919 februárjában Misányi Lajos kegyesrendi tanár szervezésében megalakult a Veszprémi Kamarazenei Társaság. Első hangversenyüket 1919. március 30-án tartották.

halt meg Tölcséry Ferenc (Kunszentmiklós, 1859. augusztus 21. – Veszprém, 1919. február 2.) piarista szerzetes, tanár, író, szerkesztő. A gimnázium első négy osztályát Szegeden járta, 1875-ben Vácott a piaristák közé lépett és a középiskolát Kecskeméten fejezte be. A teológiát Nyitrán hallgatta, tanári oklevelet a budapesti egyetemen szerzett. 1882-ben szentelték pappá. 1884-től a Veszprémi Főgimnázium tanára. A r. k. legényegyletek alakításában szerzett érdemeiért Hornig Károly püspök a legényegyletek főfelügyelőjévé és szentszéki tanácsossá nevezte ki. Irodalmi munkásságát a Veszprémi Közlönyben kezdte, amelynek 1887 és 1892 között volt szerkesztője. 1903-ban indította az egyházmegyei legényegyletek Évkönyvét, amelyben több tanulmánya is megjelent.

született Kungl József (Veszprém, 1919. március 19. – Veszprém, 2009. október 22.) orvos, sportorvos. 1937-ben a Veszprémi Kegyes Tanítórendi Gimnáziumban érettségizett. 1943-ban a Pécsi Erzsébet Tudományegyetemen szerzett oklevelet. 1943-ban, a veszprémi kórházban segédorvos. 1943–1945-ben katonai szolgálat a Székesfehérvári Honvéd Kórházban. 1944–1945-ben 7 hónapig hadifogoly. 1946-tól MÁV-orvos. 1949-től körzeti orvos, 1955 és 1991 között megyei rendelőintézeti felülvizsgáló főorvos Veszprémbe. 1951-től 1979-ig másodállásban rendelőintézeti sportorvos, majd sportfőorvos. Negyven évig volt a Veszprémi Torna Club (VTC), majd a Vasas labdarúgók és a veszprémi női kézilabdacsapat orvosa. Megszervezte a megyei sportorvosi hálózatot.

1919. március 23-án megválasztották a Veszprém Megyei Direktóriumot. A háromtagú direktóriumban Beöthy Dezső százados, a helyi katonatanács elnöke, Jankovics Lajos vasmunkás és Roland Ferenc cipész kapott helyet.

halt meg Óváry Lipót (Veszprém, 1833. december 31. – Budapest, 1919. április 4.) író, történész, levéltáros. 1892-től az MTA levelező tagja. Veszprémben és Pápán végezte középiskolai tanulmányait. 1849-ben, a szabadságharcban honvédtüzér, 1850-től Bécsben tanult. 1856 után Pesten újságíró, a Délibáb munkatársa. Rövid ideig egy vidéki családnál nevelő, 1859-ben az Aradi Híradót szerkesztette. A zaklatások elől Olaszországba ment, ahol beállt Garibaldi seregébe. A harcok után Nápolyban levéltári kutatásokat folytatott, felfedezte azt a kódexet, amely a Margit-legendát tartalmazta. Hazatérve az Országos Levéltárban kapott állást, ahol a magyar–olasz történelmi kapcsolatokat kutatta. Írt elbeszéléseket is.

halt meg Ludvigh Kálmán (Veszprém, 1889. szeptember 21. – Krasznajarszk [Oroszország], 1919. augusztus 1.) szerkesztő, újságíró, költő. A veszprémi piaristáknál tanult, ahol kitűnt irodalmi érdeklődésével. Az iskola Anyos Önképzőkörének pályázatán díjat nyert. 1906-ban az önképzőkör elnökévé választották. A 8. osztályt már nem végezhetette el, mert (feltehetően baloldali magatartása miatt) kizárták az iskolából. Katonai szolgálat után Pestre költözött, a fővárosban kezdte az újságírói pályát. 1910-ben Diego álnéven, Nagy Sándor illusztrációival, Tépett lapok címmel verseskötete jelent meg a fővárosban. Még ez évben visszatelepült szülővárosába, ahol Próder Zoltánnal Modern Dunántúl címen társadalmi, irodalmi és művészetkritikai hetilapot indított. A lap tíz szám után megszűnt. Ludvigh a budapesti Úttörő c. lap munkatársa lett. 1915-ben bevonult katonának és egy év múlva hadifogoly Szibériában. 1919-ben a cseh ellenforradalmi zászlóalj haditörvényszéke, koholt váddal, felkelésben való részvételért, másokkal együtt halálra ítélte és kivégezte.

a román csapatok megszállták Veszprémet. A román csapatok már 1918-ban behatoltak az ország területére, de egy ideig nem lépték át a Tisza vonalát. Az 1919. augusztus 1-én lezajlott szolnoki csata után kezdték meg a Dunántúl megszállását. Veszprémbe 1919. augusztus 16-án az a hadseregcsoport érkezett Neagu ezredes vezetésével, melynek Szombathely megszállása volt a feladata. Az ezredes hátrahagyott két lovasszázadot és egy gépfegyverosztágot Totescu őrnagy vezetésével a város biztosítására. A katonákat a püspöki majorban és a Korona Szállóban szállásolták el. Az őrnagy parancsait a Veszprémi Hírlap jelentette meg. A román csapatok október 4-én vonultak ki a városból.

halt meg Szigeti József (Szirák, 1886. április 12. – Siófok, 1919. augusztus 24.) lakatos, tanácselnök. 1905-től lakatossegédként Budapesten, majd 1911-től 1913-ig a veszprémi Stern Herman és fiai által alapított Faárugyárban dolgozott. Katonaként részt vett az 1. világháborúban, orosz hadifogságba került, majd csatlakozott a Vörös Hadsereghez. Hazatérve, 1918 októberében Veszprémbe a Kommunisták Magyarországi Pártja helyi szervezetének egyik megalapítója, a Tanácsköztársaság idején a veszprémi forradalmi törvényszék és a városi munkás- és katonatanács tagja volt. A Tanácsköztársaság bukása után letartóztatták, és augusztus 23-án a siófoki katonai parancsnokság utasítására Siófokra szállították, ahol augusztus 27-én éjjel 40 kommunista társával együtt, a településhez közeli erdőben kivégezték.

született Márton Dezső (Budapest, 1919. augusztus 24. – Veszprém, 1987. december 31.) orvos. A háborúban páncélos felderítőként harcolt. 1945 és 1948 között az FKgP osztályvezetője, Tildy Zoltán köztársasági elnök személyi titkára. Budapesten tanult,

1950-ben orvosi diplomát szerzett. Szemorvosként Budapesten, Cegléden és Dunaújvárosban dolgozott. Veszprémbe 1965-ben került, amikor megnyílt az új szemészeti osztály, pályázat útján elnyerte az osztályvezető főorvosi állást. 1966. december 1-jétől kórházigazgató-helyettes, 1967. január 1-jétől 1970. január 31-ig igazgató. Munkássága idején a szemészet mellett megnyílt a 40 ágyas urológia és a 25 ágyas orr-fül-gégészeti osztály. A tihanyi temetőben nyugszik.

született Lendvay Ferenc (Budapest, 1919. szeptember 1. – Budapest, 1998. április 1.) rendező, színházigazgató. A színiakadémia elvégzése után katona. Pályáját 1944-ben Debrecenben kezdte. Azután Pécs, Szeged, Szolnok, Veszprém színházaiban volt rendező, főrendező. 1949 után a Nemzeti Színház rendezője, 1956-tól a József Attila Színház főrendezője. 1962–1964 között az akkor megszervezett Veszprémi Petőfi Színház főrendező-igazgatója. Nevéhez fűződik több jelentős magyar dráma ősbemutatójának megrendezése. 1956-ban Jászai Mari-díjat, 1985-ben Erdemes Művész címet kapott. Sírja a budapesti Farkasréti temetőben van.

halt meg Kőszegi Sándor (Veszprém, 1859. február 16. – Budapest, 1919. szeptember 2.) római katolikus lelkész, genealógiai szakíró. A veszprémi gimnáziumba járt, a teológiát Pesten tanulta. 1883. július 2-án pappá szentelték. Káplán Városlődön, 1885 után a Veszprémi Teológiai Líceumban tanár. 1889-től kilépve az egyházi kötelékből az Országos Levéltár munkatársa, 1896-tól Pest vármegye főlevéltárnoka. Veszprémi tanársága idején írt cikkei a Veszprémi Közlönyben, a Nagyvárad Lapokban, a Hadtörténelmi Közleményekben, a Pesti Hírlapban, a Századokban és másutt jelentek meg.

halt meg Simonyi Zsigmond (Veszprém, 1853. január 1. – Budapest, 1919. november 22.) tanár, nyelvész, szerkesztő. 1879-től az MTA tagja. Szarvas Gábor tanítványa, a magyar nyelv művelés kiemelkedő egyénisége. Szülővárosában, Veszprémben végezte a középiskola alsó osztályait. Lipcsében, Berlinben és Párizsban folytatott egyetemi tanulmányokat. Hazatérve 1877-től Budapesten tanár. A Tanácsköztársaság után üldözték, ez a beteg tudóst összeroppantotta. A Nyelvtörténeti Szótár, később a Nyelvészeti Füzetek, majd Szarvas Gábor halála után, 1895-től a Nyelvőr szerkesztője. Munkássága szinte a nyelvtudomány egészére kiterjedt. Foglalkozott a nyelvhelyesség kérdésével, jelentősek a határozókról, a kötőszókról és a jelzőkről írt tanulmányai. 1903-ban elkészítette az új iskolai helyesírást, amelyet csaknem az egész irodalmi élet elfogadott. Veszprémben általános iskola viseli nevét, szülőházát (Kossuth L. u. 7.) 1929-ben emléktáblával jelölték meg. A táblán látható bronz plakett Gárdos Aladár alkotása.

75 éve

1944. március 15-én a mai Óváros téren avatták fel az Országzászlót, melyet a 60-as években elbontottak. A kovácsoltvas kerítést a MÉH-telepre vitték, ahonnan Lohn János nyugalmazott repülőőrnagy magához vette, és megőrizte az utókornak.

1944. március 19-én Veszprémet megszállták a német csapatok. Ekkortól 1944. március 22-ig az iparostanonc iskola 1912-ben épült épületében a 707. sz. katonai városparancsnokság működött. Parancsnok Siems őrnagy.

1944 áprilisában elrendelték a zsidó polgári lakosság elkülönített lakóhelyeken való összpontosítását, a gettók felállítását.

1944 áprilisában a Veszprém-jutasi repülőtéren 3 repülőszázaddal megalakult az 1.

honi vadászpilóta-osztály Heppes Aladár repülő őrnagy parancsnokságával, és felvette a PUMA nevet. Az alakulat később ezredé bővült.

1944. május 1-én a Veszprém-jutasi katonai repülőtérré vezényelték a 101. Honi vadászpilóta-osztály három vadászpilóta századát a magyar légtér védelmére.

1944 júniusában a zsidónak minősülő veszprémi lakosokat a zsidó iskolában és a zsinagógában kialakított gettóba zárták. Innen már csak munkaszolgálatra illetve esetenként bevásárolni mehettek ki. A június 15-én elkészült gettónévsorban 681 név szerepelt. 1944. június 19-én a gettóba zsúfolt emberek első transzportját elszállítják a sárvári gyűjtőtáborba, majd pár nap múlva a koncentrációs táborokba.

halt meg Cseresnyés József (Veszprém, 1867. június 1. – Veszprém, 1944. július 28.) orvos. Veszprémben tanult, de a középiskola utolsó osztályait Sopronban végezte, ott is érettségizett. Egyetemi tanulmányokat Bécsben, Berlinben és Budapesten folytatott. 1893-ban hazakerült szülővárosába, a városi kórház másodorvosa és a MÁV orvosa volt. 1904-től az új Gyermekmenhely igazgató főorvosa. 1922-ben egészségügyi főtanácsosi rangot kapott. A szaklapokban gyermekgyógyászattal kapcsolatos írásai jelentek meg. Elnöke volt a megyei orvosszövetségnek és főgondnoka a református egyházkerületnek. A veszprémi Alsóvárosi temetőben, családi kriptában nyugszik.

felszentelték a Szent István római katolikus elemi iskola épületét. Az iskolát a Temetőhegyen nyitották, mert itt volt a legtöbb gyerek. Az épület a kor követelményeinek megfelelően korszerű volt. Az első tanév záróvizsgáját június 8-án tartották.

amikor a front elérte a Dunántúlt, Apor Vilmos győri, Mindszenty József veszprémi, Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát egy memorandumot fogalmazott meg, melyben felszólították a Szálasi-kormányt, hogy az emberi és vagyoni értékek védelme érdekében a Dunántúlt harc nélkül adják fel, ne áldozzanak fel újabb emberi életeteket, és ne hagyják, hogy az országnak ez a területe is a harcok végén romokban heverjen. Mindszenty püspök a harcok beszüntetését követelő, „Dunántúl főpásztorainak memorandumja” címet viselő iratot 1944. október 31-én személyesen adta át a nyilas kormánynak.

1944 novemberében Szálasi utasítására Veszprémbe hozták a koronaékszereket és a Szent Jobbot, a Nemzeti Bank sziklaóvóhelyére. A koronát december 12-ig őrizték Veszprémbe, hogy aztán Kőszegre szállítsák tovább, majd 1945-ben a front elől menekítve előbb Ausztriába, majd az Egyesült Államokba került. Több évtizednyi amerikai őrizet után 1978-ban térhetett haza.

1944. november 27-én Mindszenty Józsefet és 26 papot a nyilasok a veszprémi börtönbe hurcoltak. Mindszenty Józsefet 1944. március 15-én szentelték fel veszprémi püspöknek. Ő kezdeményezte és szorgalmazta a dunántúli püspökök memorandumának elkészítését, melyet 1944. október 31-én személyesen adott át a nyilas kormánynak. Amikor a nyilas hatalomátvétel után 1944. november 4-én Szálasi Ferenc esküt tett a Szent Koronára, az új nyilas hatóságok minden közalkalmazottól megkövetelték, hogy esküt tegyen a nyilas hatalomra. Ekkor készítette Mindszenty azt a tanulmányvázlatot, amelyben összefoglalta hitvallását, írásának címe: Juramentum non – nincs eskü. Alcíme: A forradalmat és az Egyházat egyszerre szolgálni nem lehet. A Mindszenty emlékirataiban foglaltak szerint, amikor a püspöki palotába katonákat és menekülőket akartak beszállásoltatni, a püspök tiltakozott a beszállásolás és a papok zaklatása ellen,

akkor őt is letartóztatták. Mindszenty ezután teljes főpapi díszruhába öltözött, és a rendőröktől kísérv a városon gyalogosan vonult át a vele együtt letartóztatott 26 kispapjával együtt.

50 éve

1969 márciusában megkezdődött a Veszprém-Külső pályaudvar rekonstrukciója. A tervek szerint a felújítás és bővítés során először elhordták az épülettel szemben lévő dombot, hogy helyet adjanak az új vágányoknak.

1969. április 19–20-án került megrendezésre az első Veszprémi Egyetemi Napok. A Napló cikke szerint még nem volt szó diákrektor-választásról, csak sport- és zenei vetélkedő, filmvetítés és tábortűz volt a programban.

halt meg Cserhát József (Balsa, 1915. március 20. – Románia, 1969. augusztus 6.) költő, újságíró. 1928-ban költözött Budapestre, ahol fizikai munkás volt, majd 1938-ban Békésen érettségizett. Az OTI-nál, majd az SZTK-nál tisztviselő. A Szabolcs megyei Balsa-pusztá cselédeinek élményvilágát hozta magával. Lírája a népi mozgalom áramában született, ennek hagyományait követte. Első verseit a néhány számot megért Március, illetve a Magyar Csillag, az Erdélyi Helikon, a Kelet Népe és a Sorsunk, valamint a Testvériesen c. antológia (1939) közölte. A háború után a Kortárs, az Életünk és a megyei újság adott számára megjelenési lehetőséget. 1957 és 1960 között Tapolcán a járási könyvtár vezetője, majd Veszprém-ben a Napló szerkesztőségében dolgozott. A József Attila pályadíj arany fokozatával, 1963-ban a Veszprém Megyei Tanács által alapított Batsányi-díjjal ismerték el munkásságát. A kilencvenes évek elején a Napló kollektívája Cserhát-díjat alapított. 1969-től budapesti székhelyű kör viselte nevét.

indult meg a gázszolgáltatás Veszprém-ben. A Középdunántúli Gázszolgáltató és Szerelő Vállalat szakemberi 1969. november 2-án a városi közép- és alacsonynyomású hálózatot, a fogadóállomást és a körzeti nyomáscsökkentőt gáz alá helyezték. Elsőnek a Kiss Lajos-lakótelep lakásaiba vezették be a gázt.

halt meg dr. Nagy László (Veszprém, 1888. február 17. – Balatonlelle, 1969. november 4.) jegyző, polgármester. Középiskolába Veszprém-ben járt, a budapesti tudományegyetemen 1913-ban államtudományi doktori diplomát szerzett. 1908-ban Szombathelyen jegyzői oklevelet kapott. Még abban az évben Bakonyszentkirályon, később Szabadbattyánban segédjegyzőként dolgozott. 1918-ban Csősz község jegyzője, 1920-tól Veszprém vármegye aljegyzője. Egy évvel később Veszprém város adóügyi tanácsosa, néhány hónap múltán városi főjegyző. 1941 és 1944 között Veszprém város polgármestere. Életének további sorsa még ismeretlen.

A Veszprémi Vegyész és a Veszprémi Vasas Torna Klub egyesüléséből 1969. december 8-án megalakult a Bakony Vegyész Torna Club (BVTC) 14 szakosztállyal, színéül a kék-fehéret választva.

25 éve

A veszprémi közgyűlés 1994. január 21-i döntése szerint három-három általános és szakközépiskolában a következő tanévtől 9. osztályok indultak, a Vetési Gimnázium pedig megkezdte nyolcosztályos gimnáziumi képzését. A Lovassy Gimnázium 1995-ben indította a hatosztályos gimnáziumot.

Szendi József érsek felszentelte a Magyarok Nagyasszonya-templomot (Mindszenty-emléktemplom) a Cholnoky-lakótelepen. Tervezője Ruttkay Gyula építészmérnök.

1994-ben Bécsy Tamás az ország első színháztudományi szakját megalapította meg a Pannon Egyetemen (akkor még Veszprémi Egyetem). Az alapító azóta elhalálozott, emlékére díjat alapítottak.

halt meg Horváth István (Szentendre, 1907. augusztus 6. – Budapest, 1994. november 11.) művezető, politikus, polgármester. Négy polgárit végzett, 1924-ben szerszámkészítőként szabadult. Először kisiparosoknál dolgozott, 1930-tól a Magyar Rézhengerműveknél, és a Magyar Fémlemezművek Rt.-nél szakmunkás. 1924-től tagja a vasas szakszervezetnek és a MSZDP-nek. 1939-ben Veszprémbe költözött és a Magyar Lőszerműveknél (Bakony Művek elődje) művezető, majd üzemvezető. 1944-ben megakadályozta, hogy a németek elhurcolják a felügyelete alá tartozó szerszámgépeket. 1945 után részt vett az MKP veszprémi szervezésében, tagja volt a városi Nemzeti Bizottságnak. 1945. április 4-én Veszprém polgármesterévé választották. 1945. június 24-én a város követeként az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, november 4-étől országgyűlési képviselő. 1946 novemberében koholt vádak alapján állásából felfüggesztették, a pártból kizárták. A vádakát ugyan elejtették, de 1947 decemberében lemondott a polgármesterségről. Az Egyesült Izzóban szakmunkás, az üzemi bizottság titkára. 1948-ban rehabilitálták. 1949-ben hadiipari vállalat műszaki igazgatója, 1953–1954-ben Egerben gyárigazgató, majd ismét az Egyesült Izzóban üzemvezető.

halt meg Mohos Zoltán (Zalagalsa, 1906. március 1. – Veszprém, 1994. december 12.) pedagógus, néptanító, karnagy. Az elemi iskola után Keszthelyen járt gimnáziumba, majd Vácott elvégezte az Állami Tanítóképzőt, Baján tanítói oklevelet és kántortanítói képesítést szerzett. Vásárosnaményban kezdett tanítani, 1928-ban fél évig tanított Szentkirályszabadján. 1929. januártól tíz évig Veszprémfájsz tanítója és kántora volt. Utána került Veszprémbe a Római Katolikus Elemi Népiskolába. A cserkészapródok vezetője, az Actio Catholica mozgalom lelkes segítője, az egyházközség képviselőtestületének tagja. A Városi Iparostanonc Iskolában a közismereti tárgyakat oktatta, részt vett a Veszprémi Hírlap szerkesztőségi munkájában. 1944-ben egyéves betegszabadságra ment, utána az iskolák államosításáig a veszprémi piarista általános iskola tanítója volt, majd az I. sz. Fiúiskolában tanított. 1966-ban nyugdíjba ment. Oklevele megszerzésének 50. évfordulóján Arany Érdemkereszt kitüntetést kapott. Egyik utolsó képviselője volt a néptanítók nemzedékének.

**A veszprémi Cserhát városrész
összehasonlító történeti térképvázlata**

Készítette:
Bontó László, 2018

A veszprémi Cserhát városrész
összehasonlító történeti térképvázlata
Készítette: Bontó László (2018)

— A régi jó időkben Veszprém multjából érdekes emlék birtokába jutott megyei alispánunk, ki tudvalevőleg fanatikus gyűjtője a régiségeknek. A nagyberesi emlék egy eredeti szinlap 1834-ből, melyen az akkori templomi zenekar tagjai egy jótékony-csillu előadása jelesztetik, a templomi zenészek öregei nyugdíjalapjára. Azóta persze a szereplők is — a gyűjtők nyugdíjalap is meghalt. Pedig kár. Miért lett volna ez alap a lefolyt 54 év óta! Ime a farsa stylum szinlap, teljes eredetijében:

Veszprém

A Felsőbbség engedelmével
I ma Vasárnap Februárus 23-án 1834
A Veszprémi Székes Egyházi Hangász Kar a
ezen szép Mesterség P. T. Baráti Által ugyan-
ezen Hangász Kar Öregeire
Ügyelő Intézet felügyelősére
Öregei Kar György Terebében

Egy Muszái Ándónia
fog előadni.

Előforduló Tárgyak:

1. Egy nagy Készt (Ouverture)
a „Portici Néma” énekes Játékból, Auber
Ur által.

2. Hajlékonyságok (Variation)
Nemzeti Indulaton (Tema) a Hegedűn,
Pechatek Ferenc Ur által, Ludvig ur által.

3. Egy magános Ének, a „Tolvaj
Szarka” énekes Játékból Nemzeti Nyelven,
énekelve Theindl Ur által.

4. Egy nagy mesterséges Ket-
tős Vindai Fortepiánon, Hajlékon-
yságokkal „Wilhelm Tell” énekes Játékból, a
szép mesterségek két pl. t. Barátnói által.

5. Andalgás, Vadász-kürt és Guitarre
kíséres mellett, énekelve Theindl Ur által.

6. Bőlejezésül egy Divertimento
Maschina — Trombitán, Havlitsak
Ur által a szerző által.

Bémenetel ára az előbbkelő Ura-
ságoknak szabot könyvekre hagyatik,
rendesen 20 kr. pengőben.

Kezdete pontos 5 Órakor.

Székesegyházi hangverseny műsorlapja, 1834. febr. 23.

Veszprém i Független Hír lap 1887. 60.

Megj. A z eredeti műsorlap tulajdonosa

Véghely Dezső vármegyei alispán volt